

უცხოური წყაროები საქართველოს შესახებ

წიგნი IV

ბეორგოკა. I

Комиссия по публикации иностранных
источников о Грузии

институт Истории
им. И. Джавахишвили

FONTES PEBEGRINI AD GEORGIAM PERTINENTES

СВЕДЕНИЯ

ВИЗАНТИЙСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ О ГРУЗИИ

ТОМ I

Тексты с грузинским переводом и примечаниями снабдили
А. Г. Гамкрелидзе и С. Г. Каучишвили

GEORGICA

SCRIPTORUM BYZANTINORUM EXCERPTA
AD GEORGIAM PERTINENTIA

TOMUS I.

Ediderunt Al. Gamreliidze et S. Kauchtschischwili

Издательство Академии Наук Грузинской ССР

Тбилиси 1981

საქართველოს სსრ მცენებრებათა აკადემია

საქართველოს შესახებ არსებული
უცხოური წყაროების კომისია

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიის ინსტიტუტი

გეორგიკა

ბიზანგიელი მწერლების მნობები საქართველოს შესახებ

ტომი პირველი

ტიპეტები ქართული თარგმანითურთ გამოცემა და განმარტებები დაურთეს
აღ. ბაშჩაძემ და სიმონ შაუხჩიშვილმა

საქართველოს სსრ მცენებრებათა აკადემიის გამომცემლობა

თბილისი 1961

არი რედაქცია: ი. აბულაძე, ვლ. ფურცაძე, ს. პაუჩიშვილი,
მ. შატავაძე (ზო. რედაქტორი), ს. ჯინჯა

ბერძნულ-რომაული წყაროების
სერიის რედაქტორი
ს ი მ . ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი

შინაარსი

წინახიტყვაობა	V
ნაკეთის პირველი მხოლოდ კრება	1
Liber generationis. Chronicon a. 334	11
იპოდოტე წიგნი	19
ევსევი კესარიელი	21
მედეა 24. — ტიბარენები 25. — იასონი და არგონავტები 27 — ამბრონიები 28. — ალანეთი და ალბანეთი 29. — ანდრიას გადაცემა სკვითაში 29. — იბერები და იბერია 30 — არგონავტები, ფაზისი, მედეა 31. — იბერები, სანიგაპი, ტრაპეზუნტი 31.	
ევსტათი ანტიოქელი	33
ქართველი ტომები: თვამულები, მესხები 34.	
კესარიოს ნაზიანზელი	36
ამბრონიები 36. — კონტოს ქვეყნები 37.	
ი. იფანე კვიპრელი	38
ქართველი ტომები 39. — ლაზები, იბერები, უიკები 32. — თვალი იასპისი იბერთა ქვეყანაში 42.	
თეოდოსი	45
იბერები ბიზანტიის ჯარში 48. — იბერთა და ალბანთა საზღვრები 48. — არშენიელთა და იბერიელთა რაზმები 49. — გრძნეული მედეა 50. — კოლხეთის რიტორიკული სკოლა 50.	
ლიბანიოსი	59
წერილები ბაკურის შესახებ და ბაკურთან 62. — ბაკურის 63. — არისტენეტეს 64. — ლეონტის 66. — აეტი სკვითთა მეფე 67.	
აგათანგელისი	69
ამიანე მარცელინე	75
ამიანე მარცელინე და მისი ცნობები საქართველოს შესახებ 75. — არგონავტთა თანამოლაშქრე მოზსოსი 98. — შითრიდატეს გატყვევა კოლხეთში 99. — ალბანთა მეფე სპარსეთის ლაშქარში 100. — იბერიის მეფე მერიბანი და არშენის მეფე არშაკი 101. — ფაზისის მიდამოების მცხოვრებნი 102. — შავი ზღვის სანაპიროების აღწერა 103. — კომპეუსის ლაშქრობა კასპის ზღვამდე 120. — სკვითთა	

დედოფალი ტომირისი 121. — კასიის კარი. აღბანები 121. — მდინარეები კამბისეი და კიროსი 121. — მითრიდატეს მიერ აქლემების წამოყვანა 122. — სვადასხვა სკვითები 123. — ჭანების ლეგიონი 123. — რომაელებისა და სპარსელების ბრძოლა სომხეთისა და იბერიისათვის 124. — სომხეთის შეფუ პაპა 131. — იბერიის მეფე სავროშაჟი და სპარსეთის მეფე შაბურაი 139. — ბარხიმერესის ბრძოლა გუთებთან 143. — ბაკური იბერიელი 144. — შენიშენები 144.

ვენაპი სარდელი 166

კოლბი სუბარმახილი 166. — კოლბიუის მითები 167.

Notitia dignitatum 168

აბახები და ჭანები ბიზანტიის ჯარში 170. — ჭანები ბიზანტიის ჯარში 173. — ბიზანტიის ჯარი დასავლეთ აქართველთა ციხე-ქალაქებში 173

გელახი კეხარიელი 179

რუფინუსი 200

თეოდორიდე კვირელი 208

იბერთა მოქცევა 209. — ეშვება მიხეხსა ქართველთა მოქცევისასა 214. — მოსოხი, თობელი 221. — იოანე აქროპირის გადასახლება ბიჭვინთაში 224. — სვიმონ მეფე და იბერები 225. — იანოსი და მისი შვილი ვენეოსი 226. — ფახებო, სანსეზი, ბახჯერა 226. — ტიბარენები 227.

ხოკრატე სქოლასტიკოსი 229

— ერშია ხოზომენე 235

იბერთა მოქცევა 235. — არგონაიტები 241. — იოანე აქროპირის გადასახლება ბიჭვინთაში 242.

პრისეე პანიონელი 249

ლახთა მეფე ვახაზა: 254. — მეფე გობაზი და მისი შვილი 254. — იეროლიპაპის ციხე-სიმაგრე 256. — გობაზის ბასელი კონსტანტინეპოლში 259. — იეროლიპაპის ციხე-სიმაგრე 259. — იოანე მოქცევის სიანთა ტომთან 261. — ბაქოს წავლი 262.

ზოსიმე 264

სარდალი სუქცესიანთა და ბიჭვინთა 266. — ციხე-სიმაგრეები ფახისზე 269. — ბაკურა: 267. — ბაკურის გადასახლება 270.

== დამატება I: იოსებ ფლავიოსი 271

თობულები, შესხები 271.

დამატება II: ჰიდატიუსი

წინასიტყვაობა

წინამდებარე სერიის („ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“) ოთხი წიგნი უკვე დაიბეჭდა: II ტომი — 1934 წელს, III—1936 წელს, IV ტომის პირველი ნაკვეთი — 1941 წელს, ხოლო მეორე ნაკვეთი — 1952 წელს.

ამ სერიის ტომთა გამოქვეყნება მე დავიწყე მეორე ტომით, რომელშიც შევიდა VI საუკუნის ბიზანტიელ მწერალთა ცნობები, თუ რატომ დავიწყე მეორე ტომით, ამის შესახებ ვწერდი ამ ტომის წინასიტყვაობაში: „ვინაიდან IV—V საუკუნეთა მწერლები ნაწილობრივ უკვე შევიდნენ ვ. ლ ა ტ ი შ ე ვ ე სის გამოცემაში [Scythica et Caucasia] და, მაშასადამე, მკვლევართათვის უკვე ხელმისაწვდომნი არიან—თუმცა არასრულად, ამიტომ ჩვენ გადავწყვიტეთ პირველ რიგში გამოგვექვეყნებინა VI საუკუნის მწერალთა ცნობები“.

ამეამად, როდესაც უკვე ოთხ წიგნად არის გამოქვეყნებული VI—X საუკუნეთა ბიზანტიელი მწერლების ცნობები, ჩვენ ვავსებთ ხარვეზს და ვაჭვევებთ პირველი ტომის მასალას, IV—V საუკუნეთა ბიზანტიელი მწერლების ცნობებს საქართველოს შესახებ.

ამ ტომში შესული მასალის კარგა მოზრდილი ნაწილი (გვ. გვ. 75—165) უჭირავს IV საუკუნის მწერალს ამიანე მარცელინეს, რომლის ცნობები საქართველოს შესახებ ამოკრიფა, თარგმნა და გამოიკვლია ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატმა დოცენტმა ალ. გამყრელიძემ.

ნიკეის პირველი მსოფლიო კრება

მეოთხე საუკუნის ისტორიულ მოვლენებს შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს 325 წელს შემდგარ პირველ მსოფლიო საეკლესიო კრებას ქალაქ ნიკეაში. ამ კრების მნიშვნელობა განისაზღვრება შემდეგი გარემოებებით:

1. ეს იყო პირველი შემთხვევა, რომ რომის მთავრობის ინიციატივით მოწვეულ იქმნა კრება, რომელსაც უნდა გამოეტანა ოფიციალური დადგენილება ქრისტიანობის როგორც სახელმწიფოებრივად აღიარებული სარწმუნოების შესახებ, იმ ქრისტიანობისა, რომელიც ჯერ კიდევ IV საუკუნის დასაწყისშიც კი სასტიკად იდევნებოდა.

2. ამ კრებას დაესწრნენ მთელი მაშინდელი საქრისტიანო მსოფლიოს წარმომადგენელი; დაესწრნენ არა მარტო რომის იმპერიაში შემავალ ზხარეთა ქრისტიანული ორგანიზაციების წარმომადგენელი, არამედ იმ მხარეთა წარმომადგენელიც, რომლებიც არ ეკუთვნოდნენ რომის იმპერიას.

3. ნიკეის 325 წლის მსოფლიო საეკლესიო კრება მოასწავებს ძირითად გარდატეხას მაშინდელი მოწინავე მსოფლიოს იდეოლოგიურ ცხოვრებაში, ისევე როგორც 330 წელს იმპერიის დედაქალაქის გადმოტანა რომიდან კონსტანტინეპოლში (ყოფილ დაბა ბიზანტიონში) მოასწავებს ძირითად გარდატეხას რომის იმპერიის ეკონომიურ ცხოვრებაში; ყველაფერი ეს კი საზღვარს უდებს ძველი რომის იმპერიის მონათფლობელური საზოგადოების არსებობას და იწყებს შუასაუკუნეებრივი ფეოდალური საზოგადოების საფუძვლების ჩაყრას.

ნიკეის კრებას დაესწრო საქრისტიანო ორგანიზაციების 318 წარმომადგენელი. კრების მონაწილეთა სია, შედგენილი საეკლესიო ეპარქიებისა და საეპისკოპოსო კათედრების მიხედვით, ჩვენამდე მოღწეულია ეჭვს ენაზე: ლათინურად, ბერძნულად, კობტურად, სირიულად, არაბულად და სომხურად. ეს სიები შეტანილია ნუსხებში სხვადასხვა დროს და ჩვენამდეც მოღწეულია სხვადასხვა საუკუნის ხელნაწერებით. ასე, მაგალითად,

ხირიული სია მოღწეულია VI საუკუნის ხელნაწერით (ბრიტანის მუზეუმის ხელნაწერი 14528).

ბერძნული ნუსხა გვაქვს XIII საუკუნის ვენეციის ხელნაწერში (codex Marcianus 344).

ხომხური ნუსხები მომდინარეობენ XI საუკუნის არქეტიპიდან.

კოპტურბ სია მოიპოვება გიორგი ზოფეას (მისი აღმომჩენის) ხელნაწერში, რომელიც X ან XI საუკუნეს მიეკუთვნება.

გამოცემა: Patrum Nicaenorum nomina latine, graece, copticе, syriace, arabice, armenice. Sociata opera ediderunt H. Gellzer, H. Hilgenfeld, Otto Cuntz. Lipsiae (BT) 1898.

ლიტერატურა: 1) Ern. Honigmann, The original Lists of the members of The council of Nicaea, the Robber-Synod and the council of Chalcedon: Byzantion XVI (Boston 1944), p. 20—80.

2) Ern. Honigmann, Recherches sur les listes des Pères de Nicée et de Constantinople: Byzantion XI (1936), 440—449.

ბერძნული ნუსხა

(გვ. 61—75)

Index Theodori Lectoris

Φιλομαθείας δὲ εἶναι νομίζω καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐν Νικαίᾳ συναελθόντων ἐπισκόπων ὃν εἶραῖν ἕψυχῆσιν καὶ ἧς ἐπαρχίας ἕκαστος καὶ πόλεως ἦν καὶ τὸν χρόνον ἐν ᾧ συναῖσθον παρὰθῆσθαι ἐνταυθα.

თეოდორე მწუხხველის სია

ვფიქრობ, რომ საჭიროა ეცოდეთ ნიკეაში შეკრებილ ეპისკოპოსთა სახელები, რომელთა პოვნა შეეძელი, და მოვათავსო აქ [ცნობები იმის შესახებ], თუ რომელი ეპარქიისაა თითოეული და რომელი ქალაქიდან, და როდის შეიკრიბნენ.

(ასეთ შესავალს მოსდევს თვით ნუსხა)

XIII. Καππαδοκίας

93. Δεόντιος Καισαρείας
94. Εὐπάχιος Τυάνων
95. Ἐρῆθριος Κολωνείας
96. Τιμόθεος Κυβίστρων
97. Ἐλπίδιος Κωμῶνων
98. Γοργόνιος χωρεπίσκοπος
99. Εὐδῆριμος χωρεπίσκοπος
100. Θεοφάνης

XIII. კაპადოკიის ეპარქია

93. ლეონტი კესარიისა
94. ევტიხი ტიანიდან
95. ერითრიოსი კოლონიისა
96. ტიმოთე კიბისტრისა
97. ელპიდოსი კომანისა
98. გორგონიოს ქორეპისკოპოსი
99. ევდრომი ქორეპისკოპოსი
100. თეოფანე

XVII. Πόντου Πολι-
μονιακός

108. Λογγινός Νεοκαισαρείας
109. Δόμνος Τραπεζούντων
110. Στρατόφιλος Πιτσιούντων

XVII. პოლემონის
პონტოსი

108. ლონგი(ა)ნოზ ნეოკესარიისა
109. დომნე ტრაპეზუნტისა
110. სტრატოფილე პიჭვინთისა

ლათინური ნუსხა

(გვ. 1—57)

XVI. Ponti Polimoniaci

110. Longinus Neocesariensis
114. Domnus Trapezunctos¹
115. Stratophilos² Pitiuntos³

XVI. პოლემონის პონ-
ტოსი

110. ლონგინოზ ნეოკესარიისა
114. დომნე ტრაპეზუნქტისა
115. სტრატოფილე პიტუნტისა

სხვა ნუსხით

XVI. Provinciae Ponti
Polimoniaci

103. Longinus Neocesarea
110. Domnus Trapezuntanus⁴
111. Stratophilus⁵ Phytionita⁶

XVI. პოლემონის პონტოს
პროვინციისა

103. ლონგინოზი, ნეოკესარია
110. დომნე ტრაპეზუნტელი
111. სტრატოფილე ფტითონელი

სიცილიური ნუსხა⁷

(გვ. 96—117)

D. Pwntws Pwlmjkws 3

111. Lwngjnws d. N'ksrj'
112. Dwmnws d. Trpzwnť'
113. Strťwpjlws d. Pjťw'wnť'

XIV. პოლემიკის პონ-
ტოსი 3

111. ლონგინუს ნეოკესარიისა
112. დუმნუს დ-ტრაპეზუნტა
113. სტრატუფალუს დ-ფეტუ'ტინ-
ტა

¹ ვარიანტები: trapeiunctos, trapheiunctos, tarpeiunctos² ვარიანტები: stratofilos, stratofilus³ ვარიანტები: piciuntos, pitiunthos, pitiunctus⁴ ვარიანტები: trapezuntensis, trapezantensis, trapezatensis⁵ ვარიანტები: stratophylus, statofilus, stratopilus⁶ ვარიანტები: phitionita, pithionita, thytionita, prosthionita.⁷ არის მეორე სიცილიური ნუსხაც (გვ. 118—151), მაგრამ 'ის აღარ მოგ-
ვყავს, რადგან სახელები ისევეა, როგორც პირველ ნუსხაში, და „პიჭვინტის“
სახელისა მხოლოდ ნახევარია შენახული d. Pjtw'.

პარაზული ნუსხა

(გვ. 144—181)

204. L'tjws 'l Kjsr'nj	204. ლატუს კესარიისა
(205. Dwmns 'l T'j'jrw')	(205. დუმენს ტრაპეზუნტისა (?))
275. Swh nmns 'l' Trwb'znts	275. დო[პ-ი]მნუს ტრუპაზენტისა
235. 'sr'twfls l' Bjtwlwtj	235. სტრატოფილს ბითულტენ-
ისა

(გვ. 171)

ხომბური ნუსხა

(გვ. 184—215)

XV. *ქ ჳ ი ნ თ ა ე ლ ი ე*
*კ ი ე ზ ა ნ ზ*XV. პონტოელთა
მხარიდან

105. <i>ღზხკზნთა ქ ზქიკესაარხთა</i>	105. ლონგინოზ ნეოკესარიიდან
106. <i>ზინთთა ქ დრააქიენთა</i>	106. დომნოს ტრაპიზონტიდან
107. <i>სარათიქქა ქ ჩქაქა-
ზთა</i>	107. სტრატოფილა ბიტანო-
ხიდან

კობური ნუსხა

(გვ. 78—93)

117. longinos h'n neokaisaria	117. ლონგინოზ ნეოკესარიაში
118. domnos h'n trapezuntou	118. დონოს ტრაპეზუნტონში
119. stratolios h'm piteus	119. სტრატოლიოს პიტეუსში.

როგორც ვხედავთ, ყველა ექვსსავე ნუსხაში მოხსენებული არიან პოლემონის პონტოს ეპარქიათა წარმომადგენელნი, რომელნიც 325 წლის კრებას დასწრებიან. იქ ყოფილა სამი საეპისკოპოსო კათედრა: ნეოკესარიისა, ტრაპეზუნტისა და პიტეუსისა (ბიჭვინთისა, ბიჭვინტისა).

შემდეგდროინდელ ეკთესისებში პოლემონის პონტოს ეპარქიაში მოხსენებულია კათედრები: ნეოკესარიისა, ტრაპეზუნტისა და, გარდა ამისა, სხვადასხვა დროს: კერასუნტისა, პოლემონიონისა და კომანისა¹. ნიკეის ნუსხით კომანის კათედრა კაპადოკიაშია შეტანილი (იხ. ზემოთ, აქვე). ამ ეკთესისებში, რომელთაგან უძველესი შედგენილია მეშვიდე საუკუნეში, „პიტეუსტი“ (ბიჭვინთა)

¹ იხ. ჩვენი გეორგია IV, 2 (თბ., 1952), გვ. 192 (ტაბულა).

აღარ არის: საფიქრებელია, რომ ბიჭვინთა ეკლესიურად ექვემდებარებოდა „აბაზგიის ავტოკეფალურ ეპარქიას“, რომელიც VII საუკუნიდან მოკიდებული ყველა ეკთეზისებში იხსენიება: მაგალითად. VI ნოტიციაში ვკითხულობთ: Τὸν ἀβτοκεφάλων ἀρχιεπισκόπων... λξ' ἐπαρχία Ἀβασγίας, ὁ Σεβαστουπόλεως, ან და VII ნოტიციაში: Περὶ τὸν ἀβτοκεφάλων ἀρχιεπισκόπων... λδ' ἐπαρχίας Ἀβασγίας, ὁ Σεβαστουπόλεως¹.

ეს ცნობები იმას მოწმობენ, რომ ძველად (მაგალითად, IV საუკუნეში) ბიჭვინთა („პიტუნტი“) შედიოდა პოლემონის პონტოს ეპარქიაში, ხოლო უფრო გვიან, რადგან აბაზგიის ეკლესია ცალკე ავტოკეფალურ ერთეულად გამოეყო, ბიჭვინთის კათედრაც, უთუოდ, ამ ავტოკეფალურ ერთეულში შევიდოდა.

ქვემოთ ჩვენ გვინდა სპეციალურად შევხებოთ ზოგიერთ საკითხს:

სახელწოდება ბიჭვინთა. ბიჭვინთის სახელწოდება შემდეგნაირად არის წარმოდგენილი ზემოთ მოყვანილ ნუსხებში: Πιτιοντων (ნათ. მრ. რიცხვისა), ლათ. Pitiuntos (ნათ. მხოლ.), არაბ. Bjtwlwt, კობტური piteus, სომხური *Բիւրանთ* („ბიტიანოს“), სირიული ფატიუნტა.

ამ ექვსი სახელწოდებიდან სამი (ბერძნული, კობტური და ლათინური) ერთი წარმოშობისა უნდა იყოს. ცნობილია, რომ ბერძენმა ეს სახელწოდება გააკეთა ასე: Πιτιοντες, ნათ. Πιτιοντες. ამ ბერძნული სახელწოდების წარმოშობა ასე წარმოგვიდგება ჩვენ: ბერძენმა გაიგონა ადგილობრივ „ბიჭვინტი“ (ან „ფიჭვინტი“) და ამის შედეგია ბერძნული Πιτιοντες (ნათ. მხ. რიცხვისა), ხოლო ვინაიდან ბერძენს თავის საკუთარ ბერძნულ ტოპონიმშიკაში ჰქონდა მსგავსი სახელწოდებანი: Πιτυιοντες, Σελιοντες და სხვები, რომელთა სახელობითი ბრუნვა იყო Πιτυιοντες, Σελιοντες და სხვ., ამიტომ Πιτιοντες-ისთვისაც მან გააკეთა სახელობითი Πιტიონτες. ბერძნული სახელწოდებიდან მომდინარეობს კობტური Piteus (მომდინარეობს ბერძნული ნომინატივიდან) და ლათინული Pityus² (= Πιტიონτες) სახელობითი, Pityunta (= Πιτιοντες) ბრალდებითი და Pityuntos, Pitiuntos ნათესაობითი.

¹ იხ. ჩვენი გეორგიკა, IV, 2 (თბ., 1952), გვ. 199, 190, 141 და ცხრილი გვ. 192.

² Plinius, N. H. 6, 16: in intimo eo tractu Pityus oppidam... directum est.

რაც შეეხება დანარჩენ სამ ენაზე მოყვანილ სახელწოდებებს ბიქვინთისას, აქ ჩვენს ყურადღებას პირველ რიგში იპყრობს სირიული სახელწოდების დაბოლოება: იქ სწერია: **ხტრტუფალუხ**

დ-ფტუუნტ . **ⲗⲁⲓⲛⲟⲩⲁ** ⲉⲃⲉⲛⲁⲛⲏⲧⲉⲛⲧⲁ 113.¹

ე. ი. „სტრატუფილუს დ-ფტუუნტა“. აქ დ არის ნათესაობითი ბრუნვის მაწარმოებელი (მსგავსად ინგლისურისა იწ), მაშასადამე, თვით ქალიქის სახელწოდება სირიულად ყოფილა **ფტუუნტა**, რაც კარგად გადმოგვცემს ადგილობრივი სახელის დაბოლოებას (ბიქვინტა); ეს საყურადღებოა იმდენად, რამდენადაც არცერთი სხვა ნუსხა ქართულ დაბოლოებას არ გადმოგვცემს (Πιτυντος, Pituntos, piteus, Bitwlwtu), სომხური უკეთებს ბერძნულ -ოს დაბოლოებას („ბიტიანოს“). სირიულის დაბოლოება ა არ გამომდინარეობს სირიული ენის რაიმე თვისებიდან. სირიული უკეთებს ა-დაბოლოებას ისეთ სახელწოდებებს, რომელთაც თავის დედაენაში აქვს ეს დაბოლოება, მაგალითად: დ-ანკურა (Ankyra, დ-ტჯანა (Tyana), დ-ამსია (Amasia), მაგრამ დ-ხალჯნ (Zelon), დ-ილჯონ (Ilion), დ-სარჯნ (Σάρπηνας).

ყურადღებას მივაქცევთ აგრეთვე სირიული სახელწოდების პირველ თანხმოვანს: **ფტუუნტა**.

ქრისტტიანობა დასავლეთ საქართველოში. უაღრესი მნიშვნელობისაა ნიკეის კრებაზე ბიქვინტის ეპისკოპოსის მონაწილეობა ისტორიული თვალსაზრისით. ფაქტი ბიქვინტის ეპისკოპოსის მონაწილეობისა პირველ მსოფლიო კრებაზე უთუოდ მოწმობს იმ გარემოებას, რომ 325 წლისათვის დასავლეთ საქართველოში, რომლის ერთ-ერთი ეკონომიური და კულტურული ცენტრი იყო ბიქვინტა, იმდენად ძლიერი ყოფილა ქრისტიანული ორგანიზაცია, რომ მას საეპისკოპოსო კათედრაც ნოვოპოვებოდა და მისი წარმომადგენელი მსოფლიო კრებაზედაც იქმნა მიწვეული. ის გარემოება, რომ სტრატოფილე ბერძენი ეპისკოპოსი იყო (თუმცა ეს არსაიდან არ ჩანს), ოდნავაც ვერ შეარყევს დასავლეთ საქართველოში 325 წლისათვის ქრისტიანობის არსებობის ფაქტს: ცნობილია, რომ ქართლში მირიანის დროს ქრისტიანობის განმტკიცების შემდეგ კონსტანტინეპოლიდან იქმნენ მოწვეული ბერძენი მღვდელმსახურნი, ისევე როგორც ცნობილია, რომ პირველ ხანებში მღვდელმსახურებაც ბერძნულ ენაზე წარმოებდა, — მაგრამ ამით არავინ ფიქრობს IV საუკუნეში ქართლის „მოქცევის“ ფაქტის უარყოფას.

ეს აზრი გავატარეთ ჩვენ 1948 წელს დაბეჭდილ „ლექციებში ბიზანტიის ისტორიიდან“ (გვ. 42 სქოლიო)¹. ხოლო აკად. კ. კეკელიძე 1955 წელს დაბეჭდილ სტატიაში „ბერძენი ქრისტიანობის საწყისებთან“² უარყოფს ნიკეის კრებაზე ბიჭვინთის ეპისკოპოსის მონაწილეობის ფაქტის მნიშვნელობას და წერს: ჩვენ მკვლევარების ერთი ნაწილი ქართლის მოქცევას სდებს „არაუგვიანეს 337 წლისა, იმპერატორ კონსტანტინე დიდის დროს. ამ თარიღის გასამართლებლად. ზოგიერთი იმასაც კი უსვამს ხაზს, რომ 325 წელს პირველ მსოფლიო კრებაზე მონაწილეობას ღებულობდა ბიჭვინთის კათედრის ეპისკოპოსი სტრატოფილე. ავიწყდებათ ის გარემოება, რომ ბიჭვინთის ეპარქია იმ დროს იყო ერთი იმ ეპარქიათაგანი, რომელნიც შავი ზღვის აღმოსავლურ სანაპიროებზე დაარსებულნი იყვნენ ბერძნების მიერ ბერძნული კოლონიების სარწმუნოებრივი საპირობისათვის (იხ. A. Harnack, Die Mission und Ausbreitung des Christentums, II, 177)³.

ვთქვათ, რომ ბიჭვინთის ეპისკოპოსი, მართლა, ბერძნების მიერ დაარსებული ბერძნული კოლონიის წარმომადგენელი იყო. ხომ ნიშნავს ეს იმას, რომ აბაზგიის ერთ-ერთ მნიშვნელოვანსა და სახელგანთქმულ ცენტრში, ბიჭვინთაში, იმდენად ძლიერი იყო საქრისტიანო ორგანიზაცია, რომ მისი წარმომარგენელი მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე მიიწვიეს. ბერძენთა ახალშენი იყო სინოპში (ჯერ კიდევ 657 თუ 631 წლიდან, ძვ. წელთაღრიცხვით)⁴, მაგრამ მას ნიკეის კრებაზე არ ჰყოლია თავისი წარმომადგენელი, იმას ხომ ვერ ვიტყვით, რომ სინოპში ამ დროს ქრისტიანობა გავრცელებული არ ყოფილა. გვიანდელი ეკთვებისებით სინოპის ეპისკოპოსი ექვემდებარებოდა ამასიის ეპარქიას⁵. მაგრამ 325 წლის მსოფლიო კრებაზე ამასიის ეპისკოპოსი ევტიხი მონაწილეობს და არა სინოპის წარმომადგენელი ცალკე.

ცხადია, რომ ნიკეის საეკლესიო კრებაზე მიწვეული იყვნენ მნიშვნელოვანი საეკლესიო ცენტრების მოძღვარნი. ასე რომ, როდესაც ჩვენ ნიკეის მამათა სიაში ვკითხულობთ, რომ პირველ საეკლესიო კრებას დაესწრნენ ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი დონნოსი

¹ ამ აზრისა იყო იმთავითვე ივ. ჯავახიშვილი: კ. ვრ. ისტორია I (1928), 212.

² კ. კეკელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან III (თბ., 1955), გვ. 16—17.

³ იქვე, გვ. 16, შენიშვნა.

⁴ Fr. Bilabel, Die ionische Kolonisation (Leipzig, 1920), გვ. 66.

⁵ გეორგიკა IV, 2. თბ., 1952, გვ. 132, 156.

და ბიჭვინთის ეპისკოპოსი სტრატოფილეო, ეს იმას ნიშნავს, რომ ტრაპეზუნტი და ბიჭვინთა აერთიანებდნენ მსხვილ საქრისტიანო ორგანიზაციებს.

ახლა საკითხია, ვისი იყო ეს ორგანიზაცია, მაგალითად, ბიჭვინთის ქრისტიანებისა? იყო ის მაოლოდ და მხოლოდ ბერძენთა ორგანიზაცია, თუ საერთოდ ბიჭვინთის მცხოვრებთა ორგანიზაცია იყო ის. ისტორიულ პერსპექტივას მოკლებული იქნება საკითხის ისე დაყენება, თითქოს ბიჭვინთაში მცხოვრები ბერძენები ისეთი მაღალი კედლებით იყვნენ გამოჯნული ამ რაიონის დანარჩენ მცხოვრებთაგან (ე. ი. მოსახლეობის უმთავლესობისაგან), რომ ბერძენულ კოლონიაში შეიქმნა მძლავრი ქრისტიანული ორგანიზაცია და ეს ახალი იდეოლოგია უცნობი დარჩა ბიჭვინთის არაბერძნული (ე. ი. ადგილობრივი) მოსახლეობისათვის. რომ მეოთხე საუკუნეში ბიჭვინთის ადგილობრივი მოსახლეობა ზიარებული არ ყოფილიყო ქრისტიანულ მოძღვრებას, განა შესაძლებელი იქნებოდა ნახევარი საუკუნის ან ცოტა მეტის შემდეგ იქ აგებულიყო ადგილობრივი მცხოვრებლის მოთავეობით ტაძარი შემკული მოზაიკური წარწერით, რომელშიც კტიტორად იხსენიება ქართველი წარჩინებული, ვინმე „ორელი“? ¹

ერთი სიტყვით, ჩვენ საეკლად არ მიგვაჩნია, რომ სტრატოფილე წარმოადგენდა, საერთოდ, ბიჭვინთის მძლავრ ქრისტიანულ ორგანიზაციას და არა მარტო ქრისტიან ბერძენებს.

იგივე უნდა ვთქვათ ტრაპეზუნტელი დომნოსის შესახებაც. ბერძენთა ახალშენი ტრაპეზუნტში დაარსებულია 757—756 წლებში ², ძირითადი მოსახლეობა კი იყო არაბერძნული. აი, რასა სწერს აკად. ივ. ჯავახიშვილი XII—XIII საუკუნას დასაწყისში დაარსებულ ტრაპეზუნტის საკეისროს შესახებ:

„საქართველოს მეზობლად ამ დროითგან მოყოლებული თვით საქართველოს წყალობითვე შექმნილი [ტრაპიზონის] საკეისრო გ.ჩნდა, რომელიც ქართველთა მონათესავე ტომით იყო დასახლებული... მისი მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი ქართველთა მონათესავე ჯანების ტომისაგან შესდგებოდა. ბერძენთა მოსახლეობა მხოლოდ ქალაქებში იყო და მარტო მაღალი წრის ფენას ეკუთვნოდა,

¹ იხ. თ. ყაუხჩიშვილი, ბიჭვინთის მოზაიკის ბერძნული წარწერა: საკ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის შიამბგ, ტ. XVI (1955), № 1, გვ. 73—80.

² Fr. Bilabel, Die ionische Kolonisation, გვ. 66.

მაგრამ ამ მილალი წრის ფენაშიც ქართულ მოსახლეობასაც საკმაოდ ჰყავდა თავისი წარმომადგენლები¹.

ამას სწერს ივ. ჯავახიშვილი XII—XIII საუკუნეთა ტრაპეზუნტზე, ხოლო ძველი ტრაპეზუნტი ხომ მის დასავლეთით, იმავე შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარე სინოპის კოლონია იყო; სინოპის არაბერძნულ მოსახლეობაზე (ხალიბებზე) მიუთითებდა ჯერ კიდევ პომპონიუს ველა².

ამეყარად, არ არის საეჭვოდ მისაჩნევი ის ურყევი დებულება, რომ ტრაპეზუნტისა და ბიჭვინთის ეპისკოპოსები, რომელნიც 325 წელს ბირველ მსოფლიო საეკლესიო კრებას დაესწრნენ ნიკეაში, მხოლოდ ბერძნულ მოსახლეობას კი არ წარმოადგენდნენ, არამედ მთელს მოსახლეობას, როგორც ბერძნულს, ისე ადგილობრივ მკვიდრ მოსახლეობას.

ჩვენ არ უნდა დავგძლიოს ა. ჰარნაკის ავტორიტეტმა და ხელი არ უნდა ავიღოთ ტრაპეზუნტზე და ბიჭვინთაზე იმის გამო, რომ თითქოს ა. ჰარნაკს ეთქვას, რომ ბიჭვინთის ეპარქია იმ დროს იყო ერთი იმ ეპარქიათაგანი, რომელნიც შავი ზღვის აღმოსავლურ სანაპიროებზე დაარსებულნი იყვნენ ბერძნების მიერ ბერძნული კოლონიების სარწმუნოებრივი საჭიროებისათვის. არც ასე გაულრმავებია საკითხი ა. ჰარნაკს. მან მხოლოდ შემდეგი თქვა: „ქრისტიანობა 325 წლის წინ შეიქრა აღმოსავლურ პოლემონის პონტოს ბერძნულ სანაპირო ქალაქებში. ეპისკოპოსი დომნუს ტრაპეზუნტელი და შორეული ბიჭვინთის ეპისკოპოსი სტრატოფილეს კი დაესწრნენ ნიკეის კრებას. ისინი ბერძნები იყვნენ, როგორც ამას მოწმობს მათი სახელები“³. ა. ჰარნაკის ამ დებულების შესახებ უნდა შემდეგი ვთქვათ:

1. ა. ჰარნაკი ასხვავებს ტრაპეზუნტსა და ბიჭვინთას: შორეული ბიჭვინთის ეპისკოპოსის დასწრება მას უფრო ხაზგასასმელად მიაჩნია. ეს უნდა აიხსნებოდეს, ალბათ, იმით, რომ ა. ჰარნაკი ვარაუდობს, რომ ტრაპეზუნტის მხარე ამ დროს რომის იმპერიაში შედიოდა, ხოლო ბიჭვინთა სხვა სამეფოს, ლაზთა სამეფოს, ეკუთვნოდა.

¹ ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ისტორია: XI—XV საუკუნეები. თბ., 1949, გვ. 81.

² Chalybes... clarissimas habent [urbes] Amison et Sinopen (ლათინური ენაში C. II, 117); იხ. Fr. Bilabel, Die ionische Kolonisation 40.

³ A. Harnack, Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten. II Band (Leipzig 1906). 177.

2. დომნუსი და სტრატოფილე ა. ჰარნაკს ბერძნებად მიაჩნია, მაგრამ ის იმას კი არ ამბობს, რომ ისინი ნიკეის კრებაზე ტრაპეზუნტისა და ბიჭვინთის მხოლოდ ბერძნულ მოსახლეობას წარმოადგენდნენ; ამ საკითხს ის სრულებით არ ეხება.

3. ა. ჰარნაკი დომნუსისა და სტრატოფილეს ბერძნობას მათი სახელის ნიხედვით აღგენს. ესე იგი: ჰარნაკი ფიქრობს, რომ რაკი სახელი „სტრატოფილოს“ ბერძნულია, მისი მატარებელი კაციც ეროვნებით ბერძენია¹. ასეთი დებულება არ მართლდება. დასავლეთ საქართველოს მხარეებს უხსოვარი დროიდან კავშირი აქვთ ბერძნებთან. არ შეეცდებით თუ ვიტყვით, რომ ურთიერთობა ბერძნებთან დასავლეთ საქართველოში მობინადრე ქართველებს (კოლხებს, ლაზებს, ქანებს და სხვებს) ჰქონდათ ჯერ კიდევ მანამდე, სანამ ბერძენთა ახალშენები დაარსდებოდა იქ. ამ ურთიერთობამ შედეგად მოიტანა ისიც, რომ მრავალი პირთასახელი გავრცელდა ქართველებში ბერძნული ფორმით². მაგალითისათვის შეგვეძლო დაგვესახელებინა პეტრე იბერის ასურულ ცხოვრებაში მოხსენებული აღმზრდელი და მეგობარი პეტრე იბერისა — იოანე ეგნუბი, რომელსაც ბერად აღკვეცამდე მითრიდატე ლაზი ერქვა³. ამიტომ ვფიქრობთ ჩვენ, რომ არ არის სავალდებულო ბიჭვინთის ეპისკოპოსი სტრატოფილე უთუოდ ბერძნად ჩავთვალოთ: ის შეიძლება იყოს ბერძენიც და არაბერძენიც.

¹ რაც შეეხება ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსის სახელს *Δόμνιος*, ის ლათინურია (*Dominus*) და არა ბერძნული.

² ყველას კარგად მოეხსენება, რომ დასავლეთ საქართველოში დღესაც ბევრს ისეთი ბერძნული სახელი ჰქვია, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოში ან სულ არ გვხვდება, ან ძალიან იშვიათად, მაგალითად: ანჰოადისტე (კაცის სახელია); პისტი (ქალის სახელია), მიტროფანე, მიტრადორა (ქალის სახელია) და მრავალი სხვაც.

³ R. Raabe, *Petrus der Iberer*. Leipzig 1895, გვ. 34. იხ. აგრეთვე „ქართლის ცხოვრება“ I (თბ. 1955), გვ. 033.

LIBER GENERATIONIS

CHRONICON a. 334

ეს ორივე თხზულება წარმოადგენს ლათინურ დამუშავებას „შესაქმის წიგნისას“. ეს დამუშავება დაცულია ერთი მხრით დამოუკიდებელი გარდმოცემით და ფრედევარის ხელნაწერებით, ხოლო მეორე მხრით 334 წლის „ქრონიკაში“.

ბერძნულ ორიგინალში წყაროებად გამოყენებული იყო კლიმენტი ალექსანდრიელის „Stromata“ და იპოლიტეს ქრონოგრაფიული ნაწარმოებნი (წინათ Liber generation-ის ავტორად იპოლიტე მიაჩნდათ). იპოლიტე კიდევ მჭიდროდ უკავშირდება იულიუს აფრიკანუსს, თუმცა ერთგვარი დამოუკიდებლობის დაცვით (იხ. BZ. 3 [1894], 635).

ეს თხზულებები გამოცემულია: *Chronica minora*, ed. C. Frick I (Lipsiae 1892) 1—77 და 79—129. ფრიკის მიერ მათ დართული აქვს ბერძნული უკუთარგმანი, ე. ი. ბერძნული რეკონსტრუქცია.

იმავე დროს ისინი გამოსცა მომზენმა (*Chronica minora*, Berolini 1891).

გამოსცა აგრეთვე: Mommson, *Chronographus* a. 354. Lipsiae 1850.

Confus[a]e sunt autem linguae post diluvium. Erant autem quae confusae sunt linguae LXXII, et qui turrem aedificabant erant gentes¹ LXXII, quae etiam in linguis super faciem totius² terrae divisae sunt. Nebrot autem gigans, filius Chus Ethiopy [in escam medis] venando subministrabat bestias in cibum.

ხოლო წარღვნის შემდეგ აღირივნენ ენები. ენები, რომლებიც აღირივნენ, იყო [სულ] სამოცდათორმეტი; ტომებიც, რომლებმაც კოშკი ააშენეს, სამოცდათორმეტი იყო; ისინი აგრეთვე ენითაც გაყოფილ იქმნენ მთელ დედამიწის ზურგზე. ხოლო ნებროთ გოლიათი, ძე ხუს ეთიოპელისა, ნადირობდა ცხოველებზე და ასე შოულობდა საკმელს.

¹ et qui — gentes] erantque gentes, quae turrem priusquam dividerentur aedificabant. ² totus.

Vocabula autem LXXII haec sunt:

Filii Iafeth: Gamer, et quo Cappadoces.

Magog, de quo Geltae et Galatae.

Madaë, de quo Medi. Iuan. de quo Greci et Iones.

Thobel, unde Etthalienses.

Moroc, unde Illyrici.

Thiras, unde Traces.

Coëttyn, unde Macedones.

Et filii Gamer: Ascanaz, de quo Sarmatae.

Rifan, de quo Sauromatae.

Thogorma¹, de quo Armenii.

Et filii Iuan: Elisan, unde Siculi, Tharsis, ex quo Hiberi², qui et Tyrreni³. Cithii⁴, de quo Romani, qui et Latini, ** Rodii (Ῥόδιος, ἰξ οὐ) Ῥόδιος.

Omnes XV.

De his extiterunt insulae gentium.

ეს სამოკდათორმეტი სახელი შემდეგია:

ი ა ფ ე თ ი ს ძენი: გამერი, რომლისაგან არიან კაპადოკიელები.

მაგოგი, რომლისაგან არიან გელტები და ვალატები.

მადაე, რომლისაგან არიან მედები. იუანი, რომლისაგან არიან ბერინები და იონიელები.

თობელი, საიდანაც არიან ეტთალიელები.

მოროკი, საიდანაც არიან ილირიელები.

თირასი, საიდანაც არიან თრაკიელები.

კოეტყინი, საიდანაც არიან მაკედონიელები.

და გამერის ძენი: ასკანაზი, რომლისაგან არიან სარმატები.

რიფანი, რომლისაგან არიან სავრომატები.

თოგორმა, რომლისაგან არიან არმენიელები.

და ძენი იუანისნი: ელისან, საიდანაც მომდინარეობენ სიკულიელები;

თარსისი, რომლისაგან არიან შიბერები, რომლებსაც აგრეთვე ტვირენები [ეწოდებათ];

კითიები, რომლისგანაც არიან რომაელები, რომელთაც აგრეთვე

ლათინები [ეწოდებათ],** როდოსელები...⁵

სულ თხუთმეტი.

ამათგან მომდინარეობენ ტომთა კუნძულები.

¹ Togor. Togorma, Armini. ² Hiberi] Hebraei. ³ Tirreni, Tyrrheni.

⁴ Cythii, Kith. ⁵ (Ῥόδιος ἰξ οὐ) ჩამატებულია ბერძნულში სვინკლოზიდან.

Sunt autem Cyprii ex Citiensibus¹ ex Iafet, si quidem invenimus et eos, qui sunt ad borram et ipsis de ea tribu Citiensium.

Sunt autem et ipsis etiam gentes, quae sunt in Etiada², praeter eos, qui postmodum advenerunt ibi reges, qui habitaverunt civitatem, quae apud Graecos honoratur, Athenas, et Thebeorum, quoniam Sidoniorum sunt inhabitatores, et quicumque sunt alii similiter post haec apud Helladam transmigraverunt. Cognoscimus autem haec ex lege et prophetis.

Erant ergo de Iafet ad confusionem turris tribus XV.

Et haec gentes Iafet a Media usque vespereum oceani diffusae sunt adtendentes usque ad borram: Medi, Albani, Gargani, Aerei, Armeni, Amazones, Choli, Corzieni, Benageni, Cappadocei, Paflagones, Marianeni, Tibarenses, Chalibes, Mosynoti, Colchi, Melanceni, Sarmatae, Sauromatae, Meothes, Scythes, Tauri, Thracei, Bastarni, Illuri, Macedones, Hellenes, Gre-

არიან აგრეთვე კვიპროსელები **იაფეტის** კიტიელთაგან, თუ კიდევ ვპოულობთ იმათაც, რომლებიც ცხოვრობენ ჩრდილოეთით... იმავე კიტიელთა ტომებიდან (განაყოფიდან).

არიან მათგან კიდევ ის ტომები, რომლებიც ცხოვრობენ ელადაში (ეტიადაში?), იმათ გარდა, რომლებიც შენდევ არიან მოსული აქ შემფეებად, რომლებიც ცხოვრობდნენ იმ სახელმწიფოში, ბერინებში რომ პარტიეიკმა, ათენში და თებელთა (სახელმწიფოში), რადგან სიდონიის მცხოვრებლები არიან, და ვინც კი სხვები არიან მსგავსადვე ამის შემდეგ ელადაში გადასახლდნენ. ეს ჩვენ ვიცით სჯულთა წიგნიდან და წინასწარმეტყველთა წიგნებდან.

ამგვარად, გოდოლის აღრევის დროისათვის იაფეტისაგან იყო 15 ტომი (ტომები).

და ეს იაფეტის ტომები მიდიიდან ოკეანის დასავლეთ კიდემდე არიან გადაქიპული ჩრდილოეთსაკენ; [ესენი არიან:] მიდები, ალბანები, გარგანები, არრეები, არმენები, ანაზონები, ხოლები, კორზიენები, ბენაგენები, კაპადოკიელები, პაფლაგონიელები, მარიანდელები, ტიბარენები, ხალიბები, მოსხუნოტები, კოლხები, შელანკენები, სარმატები, სავრომატები, მეოთები, სკვი-

¹ ex Citiensibus, ex Cythiensibus, et Cytlienses. ² in Hellada.

ci. Lybyes, Istri, Vieni, Daunni, Dapues, Calabri, Opici. Latini, qui et Romani, Tyrreni, Galli qui et Celtae, Lybestini, Celtiberi Hiberi, Galli, Aquitani, Illuriani, Bassanotes, Cyrtani, Lusitani, Voccer, Cunienses, Brittones, qui et in insulis habitant¹.

ლიბიესტინები, კელტიბერები, იბერები, გალები, აკვიტანები, ილურიანები, ბასანოტები, კურტანები, ლუსიტანები, ვოკკები, კუნნიელები, ბრიტანები. რომელნიც აგრეთვე კუნძულებზე ცხოვრობენ¹.

Qui autem eorum noverunt litteras, hi sunt: Hiberi, Latini, qui et vocantur Romani, Hispani, Greci, Medi, Armeni².

Sunt autem fines eorum ad borram a Media usque Gadiram, a Potameda fluvio usque Mastusia ad Ilion.

Terrae autem eorum hae sunt: Media, Albania, Amazonia, Armenia minor, Armenia maior, Cappadocia, Paflagonia, Galatia, Collis, Indice, Bosphorina, Me-

ტები, ტავრები, თრაკები, ბასტარნები. ილურები. მაკედონელები, ელენები, გრეკები, ლზვები, ისტრები. ვიენები, დაგნები, დაპუები, კალაბრები, ოპიკები, ლატინები, რომელთაც აგრეთვე რომაელები ეწოდებათ, ტურენები, გალები, რომელთაც აგრეთვე კელტები ეწოდებათ,

ვისაც ამათგან დაშწერლობა აქვთ, ესენი არიან: იბერიელები, ლატინები რომელთაც აგრეთვე რომაელები ეწოდებათ, ისპანელები, გრეკები, მიდეები, არმენები².

ხოლო მათი საზღვრებია ჩრდილოეთისაკენ მიდიდან ლადირამდე, მდინარე პოტამედიდან ვიდრე მისტუსამდე ილიონთან.

ხოლო მათი მიწაწყალაია შემდეგი: მიდია, ალბანია, ამაზონია, არმენია მცირე, არმენია დიდი, კაპადოკია, პაფლაგონია, გალატია, კოლისი, ინდიკე,

ბოლო მათი მიწაწყალაია შემდეგი: მიდია, ალბანია, ამაზონია, არმენია მცირე, არმენია დიდი, კაპადოკია, პაფლაგონია, გალატია, კოლისი, ინდიკე,

¹ საფიქრებელია, რომ ეს სტრიქონი დამატებულია არა უადრეს V საუკუნისა, როდესაც ბრიტანელებმა პირველად იწყეს კუნძულებიდან კონტინენტზე გადასახლება (ფრაიკის შენიშნა).

² აქედან მომდინარეობს: Chronicon Paschale-ს და ვიორჯი სინჯელოზის ცნობები:

1) Chr. Pasch: ხოლო საკუთარი დაშწერლობა აქვთ: კაპადოკიელებს, იბერებს, რომლებსაც აგრეთვე ტირრანიელები ეწოდებათ, ტაბარინებს, ლათინებს, რომლებითაც სარგებლობენ რომაელები, სარმატებს, ესპანელებს, სკვითებს, ელინებს, ბასტარნებს, მიდელებს, არმენიელებს (Georgica IV, 1, 8).

2) ვიორჯი სინჯელოზი: ამათგან დაშწერლობა იციან შემდეგმა ტომებმა: იბერებმა, ლატინებმა, რომელთაც აგრეთვე რომაელები ეწოდებათ, სპანელებმა, ელინებმა, მიდელებმა, არმენიელებმა (Georgica IV, 1, 68).

dia, Derris, Sarmatia, Tauriana, Scythia, Bastarnia, Thracia, Machedonia, Dalmatia, Mollis, Thessalia, Locria, Boeotia, Betailia, Attica, Achaia, Pellenia quae appellatur Pelleponensius, Acarnaea, Epirotia, Illyria, Echnitis, Hadriace ex quo pelagus Hadriaticum, Calcecia¹, Lusitania, Italia, Thusgene², Massalia, Celtae Gallia, Hispanogallia³, Hiberia⁴, Hispania maior.

Hucque definit terra Iafeth usque ad Britannicas insulas omnes ad borram respicientes.

Sunt autem his et insulae istae: Britannicae, Sicilia, Euboea, Rhodus, Chius, Lesbos, Chitera, Iacentus, Cefalonia, Itbaec⁵, Corcyra, et Cyclades insulae. et pars quaedam Asiae, quae appellatur Ionia.

Flumen est autem his Tigris, dividens inter Mediam et Babyloniam.

His sunt fines Iafeth.

Filii autem Cham: Chus...

Mestram...

ბოსფორინა, მიდია, დერისი, სარმატია, ტავრიანა, სკვთია, ბასტარნია, თრაკია, მაქედონია, დალმატია, მოლისი, თესალია, ლოკრია, ბეოტია, ბეტალია, ატიკა, აქაია, პელენია, რომელსაც ჰქვია პელლეპონენსი, აკარნეა, ეპიროტია, ილირია, ევქნიტისი, ადრიაკე, საიდანაც არის ზღვა ადრიატიკისა, კალკეცია, ლუსიტანია, იტალია, თუსგენე, მასალია, კელტო-გალია, ისპანოგალია, იბერია, ისპანია დიდი.

აქ თავდება იაფეტის მიწა-წყალი, ყველა ეს მხარე ჩრდილოეთით არის მიმართული ვიდრე ბრიტანიის კუნძულებამდე.

ამათია აგრეთვე შემდეგი კუნძულები: ბრიტანიის კუნძულები, სიცილია, ევბეა, როდოსი, ქიოსი, ლესბოსი, ქიტერა, იაკენტი, კეფალენია, იტბეკი, კორკრა, და კიკლადის კუნძულები, და აზიის ერთი ნაწილი, რომელსაც ეწოდება იონია.

მათივეა მდინარე ტიგროსი, რომელიც ჰყოფს მიდიას და ბაბილონს.

ეს არის იაფეტის საზღვრები.

ქამის შვილები კი არიან: ხუს...

... მესტრაიმი... (ჩამოთვლილი არიან დანარჩენებიც და მათი შთამომავლობაც).

¹ Calcecia] Gallitia, Gallicia. ² Thusgene] Thugene, Tuscene.

³ Ispanogallia, Spanogalia. ⁴ Hiberia] Uberia, Huberia (<Hyberia).

⁵ Itbaec] Iabech, Ithaca.

Est autem habitatio eorum
a Rinocoruris usque Gadiram.

Ex his autem nascuntur
reges vel gentes: Aethiopes,
Trogloditae, Aggei, Agageni, Isa-
bini, Ichthyofagi, Velanni, Ae-
gyptii, Fenices, Lybyes, Mar-
maredae, Chari, Filiitae, Mysi,
Mossynoeti¹, Friges, Magones,
Bithyni, Nomades, Lycii, Mari-
andeni, Pamfyli, Minsudi², Pisi-
deni, Lygallii, Cilicis, Maurosii,
Gretae, Magartae, Numidae,
Macrones,³ Nasomones.

Hi possident ab Aegypto
usque ad oceanum.

Qui autem eorum sunt lit-
terati, hi sunt: Fenices, Aegyp-
tii, Pamfyli, Friges.

(Οἱ δὲ ἐπιστάμῳνοι ἀβτῶν
Ἀζύπτιοι, Πάμυλοι, Φρύγες).

Filii Sem: Aelam, de quo
Aelymei; et Assir, de quo Assi-
rii; et Arfaxat, unde Chaldaei⁴;
et Ludjin, unde Lazones⁵; et
Aram, unde Etes prioris; hos
excidit Abraham.

საიდანაც არიან ეტეს პირველისა; ესენი მოსპო აბრაამმა.

ხოლო მათი (ე. ი. ქამის შთამო-
მავალთა) სამოსახლო ადგილებით
რინოკორურიდან ლადირამდე.

ამათგან ხომ წარმოიშვნენ მე-
ფეები ანუ ტომები: ეთიოპელები,
ტროგლოდიტები, აგგეები, აგა-
მენები, ისაბინები, იხთიოფაგები,
ველანები, ეგვიპტელები, ფენი-
კები, ლიბიელები, მარმარედე-
ბი, ხარები, ფილიიტები, მგსიე-
ლები, მოსინეტები¹, ფრიგები,
მაგონები, ბითვინები, ნომადები,
ლიკიელები, მარიანდენები, პამ-
ფილები, შინსუდები², პისიდე-
ნები, ლიგალიები, კილიკები,
მავროსიები. კრეტები, მაგარ-
ტები, ნუმიდები, მაკრონები³,
ნასომონები

ესენი ფლობენ [მიწაწყალს]
ეგვიპტიდან მოკიდებული ვიდრე
ოკეანემდე.

ხოლო მათგან დამწერლობიან-
ინ არიან შემდეგნი: ფენიკები, ეგ-
ვიპტელები, პამფილები, ფრიგები.
γράμματᾶ εἰσιν οἱτοι· φινίκαις,

სემის შვილები არიან: ელამ,
რომლისაგან არიან ელკმეები;
ასირ, რომლისაგან არიან ასი-
რიელები; არფაქსატ, საიდანაც
არიან ხალდეები; ლუდინ, საი-
დანაც არიან ლაზონები; არამ,
საიდანაც არიან ეტეს პირველისა; ესენი მოსპო აბრაამმა.

¹ Moysinnoeti, Moysinnoeti.

² Minsudi| Mysudi, Μοσσηθιδιοι (E p i p h a n.), Μοσσοι (Synceil.).

³ Mamacrones, Μακρονες (Anast Quaest. 28).

⁴ Chalidae, Caldei. ⁵ Lazones| Latuni. Lazani.

Et filii Aram: Oseu, de quo Lidii, et Garter, de quo Gasfeni et Mosoi¹, unde Massini.

Et Arfaxat genuit Sala; et Sala genuit Heber, unde Hebrei.

Et Heber nati sunt duo filii: Falet [et Deboe], unde ducitur genus Abraham, [et Tacten] et Iectam.

Iectan autem genuit Elmodab, de quo Indii; et Salef, de quo Bactriani; es Asarmot, de quo Arabes priores; et Duran, de quo Camehi, et Derra, de quo Mardi, et Ezei, de quo Arriani; et Declam, de quo Cedrusi; et Gebal, de quo Scythii priores; et Abimeel, de quo Hircani; et Sabat, de quo Arabi primi; et Ufir, de quo Armoeonii; et Euilat, unde Gemnosofutae; [hi omnes Bactriani].

მეფეო, რომლისაგან არიან შირკანები; და საბატი, რომლისაგან არიან პირველი არაბნი; და უფირი, რომლისაგან არიან არმენიელები; და ევილატი, საიდანაც არიან გემნოსოფუტები (გიმნოსოფისტები!) [ესენი ყველანი არიან ბაქტრიელები].

Qui autem eorum noverunt litteras, hi sunt: Iudaei, Persae, Medi, Chaldaei, Indi, Assyrii.

Gentes autem, quae linguas suas habent, haec sunt: Hebrei, qui et Iudei, Assyrii, Chaldaei, Persae, Medi, Arabes,

არამის შვილები არიან: ოსკეუნი, რომლისაგან არიან ლიდელები; გარტერი, რომლისაგან არიან გასფენები, და მოსოი, რომლისაგან არიან მასსინები.

არფაქსატმა შვა სალა; სალა შვა ჰებერი, საიდანაც არიან ჰებრეები.

ჰებერს ეყოლა ორნი ვაჟი: ფალეტი [და დებოკი]. საიდანაც მოდის ვარი აბრაამისა, [და ტაქტენი] და იექტამი.

ხოლო იესტანმა შვა ელმოდაბი, რომლისაგანაც არიან ინდები; და სალეფი, რომლისაგან არიან ბაქტრიელები; და ასარმოტი, რომლისაგან არიან არმენიუბრელები; და დურანი, რომლისაგან არიან კამეჰები; და დერრა, რომლისაგან არიან მარდები; და ეზეი, რომლისაგან არიან არჩიანები; და დეკლამი, რომლისაგან არიან კედრუსები; და გებალი, რომლისაგან არიან სკვითნი უპირველესნი. და აბიმიელი, რომლისაგან არიან შირკანები; და საბატი, რომლისაგან არიან პირველი არაბნი; და უფირი, რომლისაგან არიან არმენიელები; და ევილატი, საიდანაც არიან გემნოსოფუტები (გიმნოსოფისტები!).

ვინც ამათგან დამწერლობა იცის, ესენი არიან: იუდეები, სპარსელები, მიდიელები, ქალდეეები, ინდები, ასირიელები.

ხოლო ტომები, რომელთაც აქვთ [საკუთარი] ენა, არიან შემდეგნი: ჰებრელები, რომელთაც აგრეთვე ეძღაელები ეწოდებოდა.

¹ *Kan Mosoz, შირ...*

Madian, Adiabeni, Tairi, Alamoeni, Saraceni, Magi, Caspii, Albani, Indi, Aethiopes, Aegyptii, Libiis, Chettei, Cananei, Feresei, Eunei, Amorre, Geresei, Iebusei, Idumei, Samaritae, Foenices, Syri, Cilices, Tharsenses, Cappadoces, Armenii, Hibeni (Ἰβηρακ), Libiani, Scytae, Colchi, Sanni, Bosphorani, Asiani, Hisaurienses, Lycaines, Pysidae, Galatae, Paflagones, Fryges Achai, Thessali, Machedones, Traces, Mysi, Bessi, Dardani, Sarmatae, Germani, Pannoni, Peones, Norici, Dalmatae, Romani qui et Latini, Ligyes, Galli qui et Celtae, Aquitani Britanni, Hispani qui et Tyraeni, Mauri, Baccuates, et Massenses, Getuli, Afri qui et Barbari¹, Mazicei, Garamantes qui et Marmaredae qui usque Aethiopiam extendunt.

ლატინებიც ეწოდებათ. ლივჯრები, გალები, რომელთაც კელტებიც ეწოდებათ, აკვიტანები, ბრიტანელები, ისპანელები. რომელთაც ტკრენებიც ეწოდებათ, მავრები, ბაკუატები, და მაიევნები, გეტულები, აფრები, რომელთაც ბარბარებიც¹ ეწოდებათ, მაჯიკები, გარამანტები, რომელთაც მარმარელებიც ეწოდებათ, რომლებიც ეთიოპიამდე გადაჰიშული არიან.

Necessarium autem putavi, ut inhabitationes gentium et cognominaciones eorum declarari.

Ἄναρχατον δὲ μοι ἐνόησεν τὰς ἀποικίας τῶν ἐμῶν καὶ τὰς προσηγορίας αὐτῶν ἐηλῆσθαι.

ხოლო მე საჭიროდ ჩავთვალე, რათა ამ ტომთა სამოსახლო ადგილები და მათი საილწოდენიც ნათელყოფილი ყოფილიყო.

¹ ზეცდომა უნდა იყოს; აქ, ალბათ, იგულისხმებიან „ბერბერები“.

იპოლიტე რომაელი

(III საუკუნე)

ΔΙΑΓΕΝΕΣΙΣ

(Liber generationis-თან დაკავშირებით)

ლიტერატურა:

1) Hippolytus Werke (Griechische christliche Ier), IV. Band. Die Chronik, hergestellt von A. Bauer, durchgesehen und herausgegeben von Dr. R. Helm, nebst einem Beitrag von J. Markwart, Leipzig 1929.

2) Mommsen: Monumenta Germaniae historica IX, 1.

3) Lietzmann: RE VIII, 1878—1878.

4) კ. კეკელიძე, ხალხთა კლასიფიკაციისა და გეოგრაფიული განრიგების საკითხები ძველს ქართულ წყაროებში: თ. ს. უ. შრომები VII (1938), 1—15.

5) გივი ქორდანია, მეხურელნი („ხალხთა წარმოშობის წიგნის“ ქართული ვერსიის შესწავლისათვის). თბ. 1956.

225. Ἄρξομαι οὖν λέγειν περὶ τῶν ἀγνώστων¹ ἐθνῶν ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ μέχρι θυσμῶν, πῶς οἰκοῦσι.

228. Ἄλβανοί δὲ πέραν τῶν Κασπίων πύλων.

232. Καὶ πέραν δὲ τῶν Καππαδόκων εἰς τὰ δεξιά μέρη οἰκοῦσιν Ἀρμένιοι καὶ Ἰβηρὲς καὶ Βηρᾶνοι, εἰς δὲ τὰ ἐσώνυμα μέρη

225. დავიწყებ მოთხრობას უცნობი ტომების შესახებ, აღმოსავლეთიდან დასავლეთამდე; [მოგიხსრობთ], თუ როგორ ცხოვრობენ ისინი.

229. ალბანელები — კასპიის კარების გადაღმა.

232. კაპადოკიელთა გადაღმა, მარჯვენა მხარეებში ცხოვრობენ არმენიელები, იბერიელები და ბერანები, ხოლო მარცხენა მხა-

¹ ἀγνώστων < Ηγ. ² εἰς δὲ τὰ ἐσώνυμα μέρη οἰκοῦσιν < Ηγ.

οἰκοῦσι¹ Σκύθας καὶ Κόλχοι καὶ
Βοσπορανοί.

233. Σαυνοὶ δὲ οἱ λεγόμενοι
Σάνγγας, οἱ ἕως τοῦ Πόντου
ἐκτείνοντες, ὅπου ἐστὶ παρεμβολή
Ἄφαρος (καὶ Σεβαστόπολις)
καὶ Ἰσσοῦ λιμὴν καὶ Φάσις ποταμὸς².

234. Καὶ ἕως Τραπεζούντος
οἰκοῦσι καὶ παρεκτείνεται τὰ ἕθνη
ταῦτα.

რეებში სკვითები, კოლხები და
ბოსპორელები.

233. ხანჯბი, ეგრეთწოდებულ
სანიგები, რომლებიც გადაჭიმული
არიან ვიღრე პონტომდე,
იხ ადგილამდე, სადაც არის პარემბოლე
აფსაროსი (და სებასტოპოლისი),
ჰისოს ნავსადგური და
მდინარე ფაზისი².

234. და ვიღრე ტრაპეზუნტამდე
ცხოვრობენ და გადაჭიმული
არიან ეს ტომები.

¹ შტრ. Chr. Pasch.: ὅπου ἐστὶν ἡ παρεμβολή Ἄφαρος καὶ Σεβαστόπολις καὶ ὁ Ἰσσοῦ λιμὴν καὶ Φάσις ποταμὸς.

(Chr. Paschale-ს აღებული აქვს ეს იბოლიტის წიგნიდან).

ევსევი კესარიელი

(ca. 260—340 წ.წ.)

ევსევი კესარიელი, ანუ ევსევი პამფილი, „საეკლესიო ისტორიის“ მამა¹, დაიბადა პალესტინაში 260 წლის მაილობელ ხანებში. განათლება მიიღო ცნობილი მასწავლებლის პამფილეს ხელძღვენილობით. 313 თუ 315 წელს ევსევი დანიშნულ იქმნა პალესტინის კესარიის ეპისკოპოსად. ამ დროს იგი მონაწილეობას ღებულობდა არიოზულ მოძრაობაში და ფიქრობდა შემარიგებელი როლი ეთამაშა. მის შემდეგ რაც 323—324 წლებში იგი დევნილი იყო როგორც არიოზის მომხრე, ნიკეის კრებაზე მან დაგმო არიოზის მოძღვრება და ხელი მოაწერა პირველი მსოფლიო კრების დადგენილებას.

ევსევი დაახლოებული იყო კონსტანტინე კეისართან, მეტად აფასებდა მის მნიშვნელობას მაშინდელ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და სპეციალურ თხზულებებითაც აღიდა იგი.

ევსევი არის ავტორი მრავალი თხზულებისა, რომლებიც საქრისტიანო მწერლობის სხვადასხვა დარგს განეკუთვნება¹:

1) ბიბლიოლოგიური შრომები. თავის მასწავლებელ პამფილესთან ერთად დაამხადა ძველი და ახალი აღთქმის ნუსხები ორიგენეს მიერ აღდგენილი კრიტიკული ტექსტისა. ევსევი, ორიგენეს მსგავსად, ბიბლიური წიგნების განპარტებებსაც სწერდა. სხვა ბიბლიოლოგიურ შრომებს შორის მას ეკუთვნის აგრეთვე „საღმრთო წერილის ტოპონიმია“ (Περὶ τῶν ἱερῶν ἑνομασιῶν τῶν ἐν τῇ βίβλῳ γράφῃ).

2) აპოლოგეტური შრომები, რომელთა შორის ყველაზე მნიშვნელოვანად ითვლება Ἐπιτομή κατὰ Εὐαγγέλιον περιπαράσεως.

3) საისტორიო თხზულებათაგან მნიშვნელოვანია:

ა) 303 წლამდე დაწერილი „ქრონიკა“: Χρονικὴ καὶ ἐπιτομὴ πνευματικῆς ἱστορίας Ἑλληνῶν τε καὶ βαρβάρων (ქრონიკონული ნუსხები და მოკლე მიმოხალვა სხვადასხვა ამბებისა რო-

¹ დაწერილებით ამის შეჩაბებ იხ. W. Christ's Geschichte der griechischen Literatur, II, 2 (1913), 1135—1146. იხ. აგრეთვე კ. კეკელიძის კომენტარი II, 87—92.

გორც ელინთა, ისე ბარბაროსთა ისტორიიდან¹). ჩვენამდე მოღწეულია ამ შრომის, ბერძნული ტექსტის გარდა, ლათინური², სირიული და სომხური თარგმანები.

ბ) ათი წიგნისაგან შედგენილი „საეკლესიო ისტორია“, რომელიც „ქრონიკის“ ერთგვარ გაგრძელებას წარმოადგენს. აქ მოთხრობილია ქრისტიანობის გავრცელების ამბები 325 წლამდე: ებისკოპოსთა მოღვაწეობა სხვადასხვა ეპარქიაში; საქრისტიანო მოძღვარნი და ნწერლები; მწვალებლური მიმდინარეობანი; ქრისტიანთა დევნულებანი და ა. შ.

ვესევის „საეკლესიო ისტორია“ ის ფუძემდებელი შრომაა, რომლის მიხედვით ვეცნობით ჩვენი ეკლესიის ძველ ისტორიას. შემდგომი ხახების საეკლესიო ისტორიკოები ყველანი ვესევის კვალს მისდევენ თავიანთი შრომების შედგენაში.

„საეკლესიო ისტორიის“ წინასწარ საშუაოდ უნდა ჩაითვათ კალოს ვესევის შრომა „უძველეს მარტვილობათა კრებული“, რომელიც ჩვენამდე არ მოღწეულა, მაგრამ „საეკლესიო ისტორიაში“ კი შევიდა. მაგრამ მოღწეულია მისი თხზულება „პალესტინის მოწამეთათვის“.

გ) ცალკე არის მოსახსენებელი „კონსტანტინეს ცხოვრება“ (ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΙΟΝ ΤΗΣ ΜΑΧΑΡΙΣΤΟΥ ΚΑΥΣΤΑΧΥΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΣ), ოთხ წიგნად, რომელიც, სრულიად მართებულად, საისტორიო თხზულებად კი არ ითვლება. არამედ „ქებად“ (Ἐγκώμιον).

ამათ გარდა ცნობილია ვესევის დოგმატური შრომები, წარმოთქმული სიტყვები და წერილები³.

ვესევი კესარიელის ზოგიერთი შრომა „თუ მთლიანი სახით არა, ფრაგმენტულად მაინც შეინახა ხელა ძველ ქართულ მწერლობაში“⁴.

ერთია „წამებაჲ იაკობ მოციქულისაჲ“.

¹ ლათინურად იგი თარგმნა ჰიერონიმე მ. ვესევის დედანი მოღწეულია ფრაგმენტულად ბიზანტიურ „ქრონოგრაფიებში“. ვესევის ტექსტის აღდგენა ხერხდება ჰიერონიმეს ლათინური შრომისა და სომხური თარგმანის შემწეობით.

² არსებობს ვესევი კესარიელის თხზულებათა სხვადასხვა გამოცემა; Migne-ის პატროლოგიაში (PG, ტომები 19—24) გადაბეჭდილია ყველა თხზულება. საუკეთესო გამოცემად ითვლება ბერლინის აკადემიის (ე. წ. Kirchenhistor. Kommission-ის) მიერ გამოქვეყნებული Eusebius Werke, რომლის VIII, 2 ტომი 1956 წელს დაიბეჭდა.

³ კ. კეკელიძე, კიშენი II, 92.

მეორე — „ქებაჲ წმიდათა მოწამეთაჲ“ და
მესამე — „წამებაჲ წმიდისა პროკოპისი“¹.

გარდა ამისა, ცნობილია „ცხოვრებაჲ და მოქალაქობაჲ და სასწაულნი წმიდისა მამისა ჩუენისა სილიბისტროსისნი, პრონთა პაპ სანი, რომელნი აღწერნა ევსებეოს პამფილიელმან. ეს შრომა იწყება ასე: *ე ვ ს ე ბ ი ო ს პ ა მ ფ ი ლ ი ე ლ მ ა ნ* საეკლესიონი წიგნნი აღწერნა მრავალნი“².

დასასრულ, გვაქვს ცნობა, რომ ქართულად ძველად ყოფილა თარგმნილი ევსევის „საეკლესიო ისტორია“. ეს ჩანს იქიდან, რომ ექვთიმე ათონელის ერთ წერილში ეს „საეკლესიო ისტორია“, რომელიც „ქართულად ვისმე უთარგმნია“, მოხსენებულია როგორც მიულე³ელი წიგნი³.

აი, როგორ სწერია ექვთიმეს წერილში:

წიგნნი, რომელთა კათოლიკე ეკლესიაჲ არა შეიწყნარებს, არიან ყოველნი. რომელნი ნწვალებელთა მიერ აღიწერეს: ორიგენე ნწვალებელსა მრავალნი წიგნები აღუწერია და ათა შესაწყნარებელ არს. და კუალად ევსევი პამფილიელისა წიგნი არს, მრავალთა რათანე საქმეთა და თხრობათა წარწოცხვს თვთოსახეთა, რომელ მრავლთა თილოსოფოსობითა დაწერილ არს იგი, ამაჲდ წვალებანი მრავალნი ჩაურთავს მასვე და ამისთვის არ შეიწყნარებს ეკლესიაჲ იგი ქართულად ვისმე უთარგმნია და უწინანარეს მრავლისა ეპისა. სიცოცხლესა ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოანესსა მოეწერა ქართლით სტეფანეს, ეპისკოპოსსა ჰყონდიდისასა, და ეკითხა, ვითარმედ „შესაწყნარებელ არსა კითხვაჲ წიგნისა ანის ანუ თუ არა?“ ხოლო ჩუენ მიუწერეთ მას, ვითარმედ „არა შესაწყნარებელ არს, მაგრა კარგნიცა საქმენი მრავალნი სწერიან, გარნა ლუარძლნიცა წვალებასა თანა შთაურთავს და მით უკმარ არს იგი“⁴.

¹ სამივე შრომა გამოცემულია კ. კეკელიძის „კომენტის“ II ტომში (თბ. 1946)

² იხ. კ. კეკელიძე. უცხო ავტორები ძველ ქართულ მწერლობაში: ეტიუდები ტ. V (თბ. 1951), გვ. 43.

³ კ. კეკელიძე, კომენი I, გვ. 90—91.

⁴ იხ. ხელნაწერი A 55C, გვ. 5: 8—570; კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I (თბ. 1960), გვ. 432; მისივე, კომენი II, გვ. 91.

მედემ გამოიგონა თმების შეღებვა

X, 6. Ἰατρικὴν δὲ Ἄπιν Ἀλ-
γύπτῳ. μετὰ δὲ ταῦτα Ἀσκλη-
πίου ἀνῆλθει τὴν τέχνην ἰατρικῆ-
σιν. Ἄτλας δὲ ὁ Δίψυς· πρῶτος
γὰρ ἐνευκλήθησεν, καὶ τὴν θά-
λασσαν ἐκλείπει. Καὶ ἀστρολογίαν
δὲ πρῶτος εἰς ἄνθρωπους ἐξήνευ-
κον Ἀλγύπτῳ, ὁμοίως δὲ καὶ Χαλ-
δαίοι. Ἐξὶ δὲ οἱ Κάραι τὴν δ᾽
ἀστέρων· πρῶτος ἐπινοήθηται
λεῖγουσι. Πηγεῖς δὲ ὄρυζαν κερ-
φάλαξιν πρῶτος. Καὶ θυμακὴν
ἤχρησασαν Τοῦτοι, Ἰταλίας γεί-
ταυς...

ფრენის პირველად ფრეიველები დაუკვირდნენ, ხოლო [ფრინველთა
ფრენის მიხედვით] მისნობაში დახელოვდნენ ტუსკება, იტალიის
მეზობლები...

Κάθιος γὰρ ὁ Φαίνεξ λιθο-
τομίαν ἐξέφερε, καὶ μέταλλα χρυ-
σῶν καὶ ἀργύρου τὸ Πάγγαιον ὄρος
ἐπενόησεν. Ἦδη δὲ καὶ ἄλλο ἔθ-
νος Καππαδόκι πρῶτος εὐρῶν τὴν
γάλακιν ἠκλουμένην, ὃν τρῆπον
καὶ τὸ δῆχρῶν Ἀσσύροι. Καρ-
χιδῶνιοι γὰρ πρῶτος τετρήρη κα-
τσουάσαν· ἐνευκλήθησεν δ᾽ ἀν-
τὴν Βήσπαιος ἀντόχθων.

ოთხეული-ნოტიანი ხომალდები:
ააწენა.

Μήθειά τε, ἢ Ἀίγυψο, ἢ
Κολχίς, πρῶτη τριχῶν ἐπενόησε
βαπτῆν (Praeparatio evangelica:
Migne PG 21, 793; Eusebius Werke VIII, I [1954], 576).

გადმოგვეყვან. რომ სამეურ-
ნალო მეცნიერება ეგვიპტელმა
აპისმა [შემოიღო] ხოლო შემ-
დეგ ასკლეპიოსმა განავითარა.
ლიბელმა ატლასმა პირველმა
აგო ხომალდი და ზღვაში შეს-
ცურა. ეგვიპტელები პირველები
იყვნენ რომ ადამიანებს ვარს-
კვლავთმრიცხველობა ასწავლეს,
აგრეთვე ქალღველებიც. არიან
ისეთები, რომლებიც ამბობენ,
რომ ვარსკვლავების მიხედვით
გამოცნობა [მოვლენებისა] კაი-
ელებმა გამოიგონეს. ფრინველთა

კადმოს ფინიკელმა შემოიღო
ქვის ტეხა და ხელი მიჰყო ოქროს
მადნის დამუშავებას პანგეონის
მთასთან სავა ტოპაკ, კაპადოკი-
ელებმა, პირველებმა გამოიგონეს
ეგვიპტელები. ნაბლა¹, ისე-
ვე როგორც ასირელებმა ორ-
ძალიანი საკრავი შემოიღეს. კარ-
ქელონელებმა (ე. ი. კართაგენე-
ლებმა) პირველებმა დაამზადეს
იგი ადგილობრივმა ბოსპორემ

მედემ, აეთის ასულმა, კოლ-
ხელმა, პირველმა გამოიგონა
თმების შეღებვა².

¹ ἠάβλας (ἠάβλας, ἠάβλα) სიმბოლური საკრავია. სტრაბონის მიხედვით ეს
„პარიზარო-ული“ სიტყვა (გეოგრაფია X, 3, 17).

² ეს ცნობები გვეყვია ამოვლია კლემენტის ალექსანდრიელის შრომიდან

ტიბარცნები 4

I, 4. Ἄμα δὲ τῆ τῶν Σωτη-
 ρος; ἡμῶν εὐσεβεστάτη καὶ εἰρηγι-
 κωτάτη διδασκαλίᾳ, τῆ; μὲν κοιν-
 οῦ πλάνης καθάρσεις ἐπετε-
 λείτο, τὰ δὲ τῆ; τῶν ἔθνῶν δια-
 τάσεω; πᾶσαν ἀντίκα παιδιῶν
 κακῶν ἀπελάμβανεν; ἔ καὶ μί-
 λιστα μέγιστον ἡγοῦμαι τεκμήριον
 ταχθέναι τῆ; ἐνθῆου καὶ ἀπορ-
 ρήτου θανάτου; τῶν Σωτηρος
 ἡμῶν. Τῆ; δ' ἐκ τῶν ἀντὶν λό-
 γων προφανομένης ὡφελείας; δεῖγ-
 'μα ἐναρχῆς Ἰωῦς ἄν, ἐπατήσας
 ὡς οὐδὲ ἄλλοτε πῶ εἰς αἰῶνος,
 οὐδ' ὑπὸ τῶν πάλαι διαφα-
 νῶν, ἐκ μύθων δὲ τῶν αὐτῶν φω-
 νῶν, καὶ τῆ; ἀνὰ πάσῃ τῆν
 οἰκουμένην διαδόχουσι; διδασκα-
 λίας; αὐτοῦ, εὐ τὰ πάντων¹ τῶν
 ἔθνῶν νόμιμα κεῖται, ἀντὶ ἐκεῖνα
 τὰ πρὶν θηριώδη καὶ βάρβαρον.
 Ὡ; μηκίαι Πέρσαι; μητρογαμεῖν
 τοὺς ἀντὶν μαθητευθέντας; μηδ'
 ἀνθρώποισιν Σχίσθας; διὰ τὴν
 καὶ μέχρις αὐτῶν ἐλθόντα τὴν
 Χριστῶν λόγον, μηδ' ἄλλα γένη
 βραβείων ἐκθέσασ; θυματράσι
 καὶ ἀνελαίς; μίγνυσθαι. Μηδ'
 ἀρρενας; ἀρρεταιν ἐπιμαίνεσθαι, καὶ
 τὰς παρὰ φύσιν ἡβανά; μετένειαι.
 μηδὲ κισί καὶ οἰωνοῖς; τοὺς οἰκει-
 οὺς νεκροὺς; προτιθέσθαι τοὺς πάλαι
 τοῦτο πράττοντας, μηδ' ἀγ-

ჩვენს მაცხოვრის უსათნოესი
 და უმშვიდობიანესი მძღვრების
 წყალობით მოხდა აღმოფერა
 წარმართული (მრავალმეტოი-
 ნელი) ცუდმოღებისა, მაგრამ
 განა ხალხთა შუღლით გამოწვე-
 ული მოვლენები მაშინვე ჰმოვე-
 ბენ ძველ უბედურებათაგან თა-
 ვის დაღწევას? ეს, ჩემის აზრით,
 უდიდესად აღასტურებს ჩვენს
 მაცხოვრის ღეთაებრივსა და
 საიდუმლო ძალას. მაცხოვრის
 სიტყვათაგან წარმოჩენილი სარ-
 გებლობის ნათელი საბუთი შეგი-
 ძლია დანახო, თუ წარმოიდგენ,
 რომ არა ოდესმე წინათ საუ-
 კუნეთა სიღრმეში, არც ვინმეს
 მიერ ძველად სახელგანთქაულ
 [კაცთაგან], არამედ მხოლოდ
 მაცხოვრის სიტყვათა და ზეთის
 მსოფლოში გავრცელებული მი-
 სი ნობლერების წყალობით გაკე-
 თილშობილდა ყველა ხალხის
 ადამ-წესები, თვით იმათიც, ვინც
 წინათ ველური იყო და ბარბა-
 როსი. ისე მაგალითად, ის სპარ-
 სელები, რომელთაც მაცხოვრის
 მოძღვრება მიიღეს, დედებს აღარ
 ირთავენ ცოლებად; არც სვე-
 თები ჰამენ აღიზიანის ბორკს
 იწის წყალობით, რომ ქრისტეს
 სიტყვამ იქაც მიიღწია; არც ბარ-
 ბაროსთა სივა ტომები არიან

ἰερωματα, სადაც ვითოდობთ (I, 16, § 76): *Μηδὲ αὖτε ἢ Αἰθίοις ἢ Κολχίς*
 πρώτη μισθὸν τοῖσιν ἐπειθήσασιν.

¹ πάντα Migne.

χόνη τοὺς γεγηρακότας, ὡσπερ ἦν
πρότερον, ἐπιβάλλειν.

მაველობას მისდევნენ და ბუნების საწინააღმდეგო სიამოვნებას ეტრფიან; არც ნათესავეების გვამებს გადაუგდებენ ხოლმე ძაღლებსა და მტაცებელ ცხოველებს, როგორც ამას წინათ ს ადიოდნენ; არც მოხუცებს ჰკიდებენ სახრჩობელიაზე, როგორც წინათ...

Ταῦτα γὰρ ἦν καὶ συγγενῆ
τούτοις μυρία τὰ πάλαι· τὸν τῶν
ἀνθρώπων βίον λυμαινόμενα. Ἰστο-
ροῦνται Μασσαγέται καὶ Δέρβι-
κας¹ ἀβλιωτάτους ἡγεῖσθαι τῶν
οἰκείων τοὺς ἀνομάτως τελευτή-
σαντας. δὲ καὶ φθάσαντες κατέ-
θυσον καὶ εἰσιτῶντο τῶν φιλάτων
τοὺς γεγηρακότας. Τιβάρηνοι² δὲ
ζῶντας κατεκρήμνιζον τοὺς ἐγγυ-
τάτω γέροντας· Ἰρκανοὶ δὲ καὶ
Κάσπιοι οἱ μὲν οἰωνοῖς καὶ κυναὶ
παρέβαλλον ζῶντας, οἱ δὲ τεθνε-
ῶτας. Σκύθαι· δὲ συγκατάρυστον
ζῶντας καὶ ἐπέσφαττον ταῖς πυ-
ραῖς οἷς ἡγάπων οἱ τεθνεῶτας
μάλιστα· καὶ Βάκτριοι δὲ τοῖς
κυσὶ παρέβαλλον ζῶντας τοὺς
γεγηρακότας (Pierpatatio euan-
gelica I, 4; Migne PG 21, 38—
40; Eusebius Werke VIII, 1
[1954], 161.

ვინც განსაკუთრებით უყვარდათ
ძაღლებს გადაუგდებდნენ ხოლმე

უზნეოდ აღრეული თავიანთ ასუ-
ლებთან და დებთან. არც მანათ-

მაველობას მისდევნენ და ბუნების საწინააღმდეგო სიამოვნებას ეტრფიან; არც ნათესავეების გვამებს გადაუგდებენ ხოლმე ძაღლებსა და მტაცებელ ცხოველებს, როგორც ამას წინათ ს ადიოდნენ; არც მოხუცებს ჰკიდებენ სახრჩობელიაზე, როგორც წინათ...

ასეთი და ამის მსგავსი უამრავი
აღათი ჩირქს სცემდნენ ძველად
აღამიანის სიცოცხლეს. გადმო-
გვეცემენ, რომ მისაგ ტები და
დერბიკები ძალიან ბედკრულად
თვლიდნენ იმ თავის ნათესა-
ვეებს, რომელნიც ბუნებრივი სიკ-
ვდილით ვდებოდნენ და ამიტომ
ისინი დაასწრებდნენ ხოლმე [სიკ-
ვდილს] და კლავდნენ და შეაჭამ-
დნენ თავიანთ ძვირფას მოხუც
ნათესავეებს; ხოლო ტიბარენები¹
მახლობელ მოხუც ნათესავეებს
ცოცხლებს გადაიხროდნენ ხოლ-
მე კლდიდან; პირკანელები და
კასპიელები — პირველნი მტაცე-
ბელ ცხოველებსა და ძაღლებს
გადაუგდებდნენ ხოლმე [მოხუც
ნათესავეებს] ცოცხლებს, ხოლო
მეორენი — გაოდაცვლილებს;
სკვითები ცოცხლებს მარსავდნენ
და კოკონზე დააკლავდნენ იცათ,
მიცვალეებულებს: ბაქარიელებიც
მოხუცებს ცოცხლებს².

¹ ერთ ხელნაწერში (№ 451) სწერია *Μεβρυκας* („ბებრიკები“), იხ. PG 21, 146.

² ერთ-ერთ ხელნაწერში ამის მაგიერ სწერია *Τιβარიῶν*.

³ ეს ცნობა ევსევვის ამოღებული აქვს პორფიროსის (233—304 წ.წ.) შრომიდან *Περὶ ἀποχρῆς ἐμψύχων* (IV, 21), სადაც ტიბარენებზე სწერია: *Τιβάρηνοι δὲ ζῶντας κατακρημνίζουσι τοὺς ἐγγυτάτω γέροντας*.

ბ ი ე რ ო ნ ი მ ე (318—420) გადმოგვეცემს ევსევვის ამ თხრობას (*Ἰστοροῦνται*

იპოთეზები და არგონაქტები

X. 12. Θησεύς δὲ, Ἡρακλέους ζήλων ὢν, πρᾶξάντερὸς ἔστι τῶν Τρωϊκῶν μίθ' γενεᾶ· τοῖς γούν Τληπολέμου, δὲ ἦν υἱὸς Ἡρακλέους, Ὀμηρος μέμνηται, ἐπὶ Ἰλιον στρατεύσαντος. Πρῶταρτεῖν ἄρα Μωσῆς ἐπιδείκνυται τῆς μὲν Διονύσου ἀποθεώσεως ἔτη χθ'· εἴγα τῆς Περσέως βασιλείας τῆς τριακοστῆς δευτέρῃ ἔτι ἀποθεοῦται, ὡς φησὶν Ἀπολλώνιος ἐν τοῖς Χρονικοῖς. Ἀπὸ δὲ Διονύσου ἐπὶ Ἡρακλέα καὶ τοὺς περὶ Ἰάσονα ἄρισταις, τοὺς ἐν τῇ Ἀργοὶ πλεύσαντας, συνάγεται ἔτη ξγ'· Ἀσκληπίος τε καὶ Διόσκουροι συνέπλεον αὐτοῖς, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ῥοδῖος Ἀπολλώνιος ἐν τοῖς „Ἀργοναυτικοῖς“ (Pr. εν : PG 21, 829; Eusebius Werke VIII, 1, 604). ასკლეპიოსმა და დიოსკურებმა, როდოსელი თავის „არგონაქტიკაში“¹.

ხოლო თესესის, რომელიც ჰერაკლეს მიტოქე იყო, ტროადის ამბების ერთი თაობით უფროსი იყო. ტლემპოლემოსს კი, რომელიც ჰერაკლეს ვაჟი იყო, ჰომეროსი იხსენიებს როგორც ილიონის წინააღმდეგ ლაშქრობის მონაწილეს. მოსეც გამორკვეულია. რომ დიონისეს ღმერთქცევაზე აღრე იყო ექვსას ოთხთხლო; ის იომ ღმერთად ჩაირიცხა, როგორც ამბობს აპოლოდორე თავის „ქრონიკებში“, პერსესის მეფობაზე აღრე სამას ორი წლით. ხოლო დიონისედა ჰერაკლემდე და იპოთეზის გარშემო შემოკრებილ გმირებამდე, რომლებმაც არგოს იომადლით ილაშქრეს, ითვლება სამოცდასამი წელი. მათთან ერთად ილაშქრეს როგორც მოწმობს აპოლონიოს

Μασσαγέται...¹ თითქმის იმავე სიტყვებით, მაგრამ რადგან დეტალებში მაინც არის განსხვავება, მოვიყვანთ ჰიერონიმეს ტექსტსაც:

Massagetæ et Derbices miserimos putant qui ægrotatione moriuntur, et parentes, cognatos, propinquos, cum ad senectam pervenerint, ugulatos devorant; rectius esse ducentes ut a se potius quam a vermibus comedantur. Tibareni quos dilexerunt senes suspendunt in patibulis... (Hieronymus, Adversus Iovinianum, lib. II).

¹ ეს ცნობა ვესტის ამოღებული მითდან Stromata I, თავი 21, რომლის ვეგით.

მასაგეტები და დერბიკები ძალიან საწყალობელად თვლიან იმათ, ვინც ავადმყოფობით კვდება, და მშობლებსაც, ნათესავებსაც, მამლობლებსაც, როცა ისინი სიბერეს მიადწევენ, ჰკლავენ და სჭამენ; ისინი უფრო მართებულად თვლიან, რომ მათ შეკაპონ ისინი, ვიდრე კიანჭველებმა. ტიბარენები იმ მოხუცებს, რომლებიც უყვართ, საბრაზებულ ზე ჩამოკიდებენ ხოლმე...

აქვს კლემენტი ალექსანდრიელის Ἡროტიკატს ვესტის იმეორებს სიტყვა-სიტყვით.

ამაძონები

VI, 10. Ἐν Βρετανίᾳ πολλοὶ ἄνδρες μίαν γυναῖκα ἔχουσιν· ἐν δὲ τῇ Παρθίᾳ πολλαὶ γυναῖκες ἓνα ἄνδρα, καὶ πᾶσαι: σωφρονουσι περὶ τὸν νόμον. Αἱ δὲ Ἀμαζόνες πᾶσαι: ἄνδρας οὐκ ἔχουσιν, ἀλλ' ὡς τὰ ἄλογα ζῷα ἀπαξ τὸν ἕτους περὶ τὴν ἔαριν ἡν ἰσημερίαν. ὑπερβαίνουσαι τοὺς ἰβήλους ἄνδρας, κοινωνοῦσι: τοῖς πλησιοχώροις ἐορτὴν τινα ταύτην ἡγασμένοις. Ἐξ ὧν συλλαμψάνουσαι ὑποστρέφουσι καὶ ἀναγκαιῶς ἐν ἐνὶ καιρῷ ἀποκυτίζουσι: κατὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον· καὶ τοὺς μὲν γεννωμένους ἀρρενας ρίπτουσι, τὰς δὲ θηλείας ἀνατρέφουσι. Πολεμικαί: τέ εἰσι, καὶ γυμνασιῶν προνοοῦμενα: (Pr. ev.: PG 21, 472; Eusebius Werke VIII, 1, 340). ხოლმე, ხოლო გოგოებს ზრდიან და ტანვარჯიშობას ძალიან მისდევენ¹.

ბრეტანიაში რამდენსავე მამაკაცს ერთი ცოლი ჰყავს: ხოლო პართიაში რამდენსავე დედაკაცს ერთი ქმარი ჰყავს, და ყველა ეს ქალები უმწიკვლოდ იქცევიან და ქმარს ემორჩილებიან თანახმად კანონისა. ამაძონებს კი არც ერთს ქმარი არა ჰყავს; ისინი, მსგავსად უტყვი ცხოველებისა, წელიწოდში ერთხელ, გაზაფხულის ბუნიობის დროს, სტოვებენ თავიანთ საზღვრებს, და ზეეულლებიან ხოლმე მეზობლებს, რომლებიც ამას ერთგვარ დღესასწაულად თვლიან. მათგან დაორსულებულნი შინ ბრუნდებიან და აუცილებლად ერთსა და იმავე დროს ზოილოგიებენ ხოლმე თანახმად ბუნების კანონისა. დაბადებულ ბიჭებს გადაავლებენ ისინი მამაცო ნებრძოლები არიან

¹ ეს ცნობა ვესევის ამოთუთია ბარდესანის ნაწერებიდან: თვით ვესევის შრომის VI, 10 თავს აწერია; *ἔκ τῶν Βαρθησιάνων*. ბარდესანი (154—223) სირიელი მწერალი იყო.

² ამავე VI წიგნის მომდევნო თავში (VI, 11) ვესევი ათავსებდა ცნობას იმის შესახებ, რომ „ამაძონებსა წყაღ ჰქონდათ ცალი ქეძე მოკვეთათ“;

Καὶ πᾶσιν τῶνδ' ἑνῶν τῶν ἐν Αἰθιοπία τοιοδὲ τὰς κόγχας τῶν γυναικῶν περιαιρεῖσθαι, καὶ τῶν Ἀμαζόνων τοὺς ἑτέρονς τῶν μαστιῶν (PG 21, 50); Eusebius Werke VIII, 1, 358). და კვლავ [ზონახსენებელია], რომ ეთიოპიაში მცხოვრებ ზოგიერთ ხალხებსა წყაღ აქვთ კვირისტავის მოკვეთა, ხოლო ამაძონებს — ცალი ძუძუსი.

ეს ცნობა ამოღებულია ორიგენეს ნაშრომიდან. VI, 11-ს კიდევაც აწერია: *ἔκ τῶν Ἰβηρίωνος*.

აღბანეთი და აღბანეთი

VI, 10. Καὶ παρὰ Ταῖνοις, καὶ Σπρακηνοῖς, καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ Λιβύῃ, καὶ παρὰ Μάριοις, καὶ παρὰ τοῖς παρὰ τὸ στόμα τοῦ Ὀκεανοῦ Νόμισι, καὶ ἐν τῇ ἐξωτέρῳ Γερμανίᾳ, καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ Σαρματίᾳ, καὶ ἐν τῇ Σκυθίᾳ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐξ ἀρχαίων μερῶν τοῦ Πόντου ἔθνεσι, καὶ ἄλλῃ τῇ Ἀλανίᾳ, καὶ Ἀλβανίᾳ, καὶ Ὠτηνῇ, καὶ Σαυნიᾳ², καὶ ἐν Χρυσῇ³ οὐκ ἔστιν ἰδεῖν οὐ τραπεζίτην, οὐ πλάστην, οὐ ζωγράφον, οὐκ ἀρχιτέκτονα, οὐ γεωμέτρην, οὐ φωνασκόν, οὐχ ὑποκρίτην ποιημάτων, ἀλλ' ἐστέρηται ὁ τῆς τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτης ἐνεργείας τρόπος ἐν ἄλλῃ τῇ κύκλῳ τούτῳ τῆς οἰκουμένης (Pr. ev.: PG 21, 472—474; Eusebius Werke VIII, 1, 340).

ტაინებთან და სარკინოზებთან, ზემო ლივიაში და მავრებთან, ნომადებთან, რომელნიც ოკეანის უბის გასწვრივ ცხოვრობენ, გარე გერმანიასა და ზემო სარმატიაში, სკვითთაში და ყველა იმ ტომებთან, რომელნიც პონტოს ჩრდილო მხარეებში ცხოვრობენ, მთელს აღბანიასა და აღბანიაში, ოტენესა¹ და საენიაში², და ქრისეში³, — ვერსად ვერ ნახავ ვერც ზარაფს, ვერც მოქანდაკეს, ვერც მხატვარსა და ხუროთმოძღვარს, ვერც მიწისმზომელს, ვერც აშულსა და მსახიობს, — არამედ მსოფლიოს მთელი ეს დუნია სრულიად მოკლებულია ჰერმესისა და აფროდიტეს შემოქმედებით ძალას.

ანდრიახ ქადაგება ხკვითიაში

III, 1. Τὰ μὲν δὴ κατὰ Ἰουδαίους ἐν τούτοις ἦν τῶν δὲ ἱερῶν τῶν σωτηρῶς ἡμῶν ἀποστόλων τε καὶ μαθητῶν ἐφ' ἄπασαν κατασπαρέντων τὴν οἰκουμένην, Θωμᾶς μὲν, ὡς ἡ παραδόσις περιέχει, τὴν Παρθίαν εἰληχεν⁴, Ἀν-

ანეთი იყო საქმის ვითარება იუდეელებში. ხოლო როდესაც ჩვენი მაკხოვრის წმინდა მოციქულები და მოწაფეები მთელ მსოფლიოში გაიფანტნენ, თომას, როგორც ვადმოკვება გვიამბობს, პართია ხვდა წილად,

¹ Ὠτηνῆ — სომხეთის პროვინცია, რომელიც ლაზარე ფარაჰელის დროს აღბანეთში ითვლებოდა (H. A d o n c, Армения в эпоху Юстиниана, გვ. 223).

² Σαυνία — თუ სად მდებარეობდა, გამორკვეული არაა. ვესევის შრომათა გამომცემელი Karl Mraz-ი ფიქრობს, რომ ეს უნდა იყოს იგივე რაც Σαθ-აჲ არაბეთისა სტეფანე ბიზანტიონელთან (იხ. Eusebius Werke VIII, 2, 1956], გვ. 532). ³ ეს ქერსონესი უნდა იყოს.

⁴ აქ რუფინუსი უმატებს Matthaenus Aethiopiā, Bartholomaeus Indiam citeriorem.

δρείας δὲ τὴν Σκυθίαν¹, Ἰωάννης τὴν Ἀσίαν, πρὸς οὗς καὶ διατρίψας ἐν Ἐφέσῳ τελευτᾷ, Πίτρος δ' ἐν Ἰόντῳ καὶ Γαλατίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ Καππαδοκίᾳ τε καὶ Ἀσίᾳ κειμήσθαι τοῖς [ἐκ] διασπορᾶς² Ἰουδαίοις ἔοικεν· ὃς καὶ ἐπὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ γενόμενος, ἀνεσκόλοπισθη κατὰ κεφαλῆς, οὕτως αὐτὸς ἀξιώσας παθεῖν (Eusebius The Ecclesiastical History, I, London 1953, გვ. 190).

ანდროის სკითთია, იოანეს აზია (აქ მოღვაწეობდა ის და ეფესოში გა-დაიცვალა), ხოლო პეტრე, როგორც ჩანს, უქადაგებდა პონტოში, გალატიასა და ბითინიაში, კაპადოკიასა და აზიაში გაფანტულ იუდეებს; დასასრულ ის რომში მოხვდა და აქ ჯვარზე იქცნა გაცრული თავდაყირა; ასეთი წამება აირჩია მან ტვიტონ.

„ქრონიკები“³

იბერები და იბერია

ენაბუკოდროსოროსმა, რომელიც ჰერაკლეზე უფრო ძლიერი იყო, მის შემდეგ რაც საომარი ჯარი შეკრიბა, მიიღწია ლიბიელთა ქვეყანაში და იბერთა ქვეყანაში, აჯობა მათ, გააცამტვერა და დაიმორჩილა; ერთი წილი მათგანი გადაადგილა მან პონტოს-ზღვის მარჯვენა მხარეზე⁴, იქ დაასახლა (J. Karst, გვ. 20).

«აგრეთვე შეგასთენე ამბობს თავის „ინდოეთის“ მეოთხე წიგნში, რომელშიც მოგვითხრობს ამის წინ მოხსენებული ბაბილონელთა მეფის შესაიებ, რომ ის სიამამალი და საგმირო საქმეებით ჰერაკლეს აღმატებულა, იმჯენად აღმატებულა, რომ ლიბიის და იბერიის⁵ შტეტი წილი, ამბობს იგი, დაიპყრო» (J. Karst, გვ. 23).

¹ სკითთიად აქ იგულისხმება ფართო ტერიტორია შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე.

² ἐκ διασπορᾶς] ἐν διασπορᾷ Dindorfius.

³ ვესევის „ქრონიკები“ ბერძნული ფრაგმენტები შევონახულია უმთავრესად გიორგი სინგლოზის ქრონოგრაფიაში, მთლიანა და მონღეულია მხოლოდ „ქრონიკები“ სომხური თარგმანი (ორი ხელნაწერით — კოსტანტინეპოლისა და ერზიზის ხელნაწერებით). მოგვყავს Josef Karst-ის გერმანული თარგმანის მიხედვით.

⁴ καὶ ἔταξε τὴν ἐν ἀντιόχειᾳ, in anteriorem plagam.

⁵ მართალია სწერია „ἐν ἰβηρίᾳ“ („იბერეთს“), მაგრამ Aucher-ის შესწორებით უნდა წავიკითხოთ „ἐν ἰβηρίᾳ“ („იბერთა [ქვეყანა]“).

არგონავტები. ფაზისი. მედეა

«მეოთხე თაობაში. როდესაც ასურეთში პანინოსი ბატონობდა, არგონავტებმა საომარი ხომალდები შეაცურეს მდინარე ფაზისისაკენ და კოლხური მენტესკენ (Mente); და ჰერაკლემ გზას აუხვია თავისი ტრუობას გამო ჰვლასადმი და, როგორც ამბობენ, ამ ხეტიალში მიაღვა გამირს [კაბადოკიაში]. კვლავ ამბობს: «ათასი წელი გავადა შამირამიდან მევე მიტრეოსამდე¹: თუ გამოითულის ვინმე, ორივე მხრით დამთხვევას იაოვის. მაგრამ მედეამ, კოლხელმა ქალმა. გრძნეულმა, დასტოვა მეფე ეტიუსი²; მისი ვაჟია ძედლოსი, რომლისგანაც არიან ძიდიელები. ესე იგი ნარები, და მათ ქვეყანას ეწოდა მედია, ესე იგი მარასტანი» (J. Karst, გვ. 29—30).

იბერები. სანიეები... ტრაპეზუნტი

Graeca Barbari

Excerpta Latini Barbari

Και πέραν τῆ; Καππαδοκίας εἰς τὰ δεξιὰ Ἀρμένιοι καὶ Ἰβήρες καὶ Βερρυνοί, ἐν ἀριστερᾷ δὲ Σκύθαι καὶ Κόλχοι καὶ Βοσπορανοί,.... ἔθ' οἱ λεγόμενοι Σαννίγαι, οἱ καὶ ἕως τοῦ Πόντου ἐκτείνοντες, ὅπου ἐστὶν ἡ παρεμύθη Ἀψαρος καὶ Σεβαστόπολις καὶ .. καὶ φᾶσιν ποταμὸς. Ἐως τοῦ Τραπεζούντου ἐκτείναι ταῦτα τὰ ἔθνη (C. Frick, *Chronica Minora* I [1892], 216—219).

Et ultra Cappadocia in dextera Armenii et Birri et Birrani, in leva autem Scythi et Colchi et Bosporani, Sanni² autem qui dicuntur Sannigii, qui et usque Pontum extendunt, ubi est congregatio Apsari et Sebastopolis et Causolimiu⁴ et Fasis fluvius. Usque ad Trapezuntum extendunt istas gentes⁵.

¹ ასურეთშია მეფე. ² კოლხეთის მეფე აეტი³.

² Sanni] ეტიუპტების სხვა ადგილთა ჩამოთვლილ ტომებს შორის იხსენიებიან *Καππαδοκίαι, Ἰβήρες, Βερρυνοί, Σκύθαι, Κόλχοι, Σάννιοι* (Cappadoci, Armenii, Ibiri, Birrani, Scythi, Colchi, Sanni). იხ. *Chronica minora* I, 210—211.

⁴ ეს უფროსი Ἰσσοῦ λιμῆν-ს.

⁵ შპრ. *Liber generationis: Contra Cappadocos a parte dextra Armeni, Hiberi, Birrani, Scytae, Colchi, Bosporani, Sanni qui appellantur Sannices, usque Pontum extendentes, ubi est accessus Absarus et Sebastopolis et Yssilimen (Ἰσσοῦ λιμῆν, quod est portus, et Pasius flumen. Usque Trapezunto extenduntur hae gentes (Chronica Minora I, 84—85).*

ეკაბადოკიის გადაღმა მარჯვნივ არიან არმენიელები, იბერები (*Ἰβηρες, Biri*) და ბერანები, ხოლო მარცხნივ სკვითები, კოლხები და ბოსპორანები, აგრეთვე [სანნები], რომელთაც სანნიგები ეწოდებოდათ და რომლებიც ვრცელდებიან პონტომდე, სადაც არის ბანაკი აფსაროსი, სებასტოპოლი [კაუსილიმინი]¹, და მდინარე ფაზისი. ვიდრე ტრაპეზუნტამდე გადაჭიმული არიან ეს ტომები.

ხელთ გვქონდა შემდეგი გამოცემები:

Eusebius, Kirchengeschichte, herausgegeben von Eduard Schwartz. Leipzig 1908.

Eusebius, Ecclesiastical History. Kirsopp Lake and J. E. L. Oulton. 2 Vols. London (Loeb) 1953.

Die Chronik des Eusebius, aus dem armenischen übersetzt. Herausgegeben im Auftrage der Kirchenväter-Commission d. Pr. Ak. d. W. von Dr. Josef Karst. Leipzig 1911.

Eusebius Werke. Achter Band: Die Praeparatio evangelica. Herausgegeben von Karl Mraz. Berlin 1954 (1 Teil), 1956 (2 Teil).

Eusebii Caesariensis opera, recogn. G. Dindorfius. Vol. IV, Historiae eccl. libri I—X. Lipsiae 1890.

Migne, Patrologia graeca t. t. 19—24.

ვესები კესარიელის ფრაგმენტები: კიმენი, ტომი II, გამოსცა კორნ. კეკელიძემ თბ. 1946, გვ. 87—114.

Chronica Minora I, ed. Frick (BT, 1892).

¹ ეს უღრის *Ysoos ky

ვესტათი ანტიოქელი

(ca. 280—360)

ვესტათი დაიბადა პამფილიის ქალაქ სიდში, იყო ეპისკოპოსად ქალაქ ბეროიაში (სირია), შემდეგ ანტიოქიის ეპისკოპოსად იქნა არჩეული (დაახლ. 324 წლიდან). ნიკეის მსოფლიო კრებაზე იბრძოდა არიანოზელთა წინააღმდეგ, ხოლო 330 წელს ანტიოქიის არიანოზულმა კრებამ იგი გადააყენა; კონსტანტინე უესარმა იგი გადაასახლა თრაკიაში. გარდაიცვალა 360 წელს.

მეტი წილი მისი შრომებისა დაკარგულია. სრულად მოღწეულია მხოლოდ „ორიგენეს წინააღმდეგ, განკუთვნილია მუცლით-მეზლაპრის შესაცნობად“ (Κατὰ Ἱερώνυμου ἑκ τῆς ἀρχαίας ἀποστολῆς ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀποστολῆς μὲν ἀποστολῆς). ფრაგმენტები არის მოღწეული ვესტათის დოგმატიკური თხზულებისა „არიანოზელთა წინააღმდეგ“ (რომელიც 8 წიგნისაგან შედგებოდა), ტრაქტატისა „სულიათვის“ და მისი ზოგიერთი ეგზეგეტიკური შრომისა.

1912 წელს ჰეერ, ნიკანორმა გამოაქვეყნა მოსკოვის ხელნაწერების მიხედვით ვესტათის ორი შრომა: Περὶ τῆς Μεταθέσεως καὶ Ἐκ τῆς ἐκ τῆς Ἰωσήφ ἁγίου, რომელთაგან მეორე მანამდე მხოლოდ ლათინურ თარგმანში იყო ცნობილი¹.

ვესტათის სახელით მოღწეულია რამდენიმე შრომა, რომლებიც მას არ ეკუთვნის. ერთი მათგანია „ექვსთა დღეთას განმარტება“, რომელიც თავისთავადაც IV საუკუნის პირველ ნახევარში უნდა იყოს დაწერილი; ასევე ვესტათის არ ეკუთვნის „ჰომილია ლაზარეს, მარიამის და მართასთვის“.

ვესტათის თხზულებათაგან ქართულად გადმოუთარგმნიათ „ჰომილია ლაზარეს, მარიამის და მართასთვის“; თქუმული ოდეს იგი ჯდა იესუ სერსა მას და ლაზარე იყო თანამეინცკედ, რომელი იგი აღადგინა. დათა მისთა მარიამის და მართაჲსთვის².

¹ იხ. ЖМНП 37 (1912 წ. თებერვალი), გვ. 100—104; BZ 21 (1912), გვ. 603.

² Գ ԿԵԿԵԼԻ ՕԺԵ, ԵՐԻՄՈՒԹԵՍ... Ե. V, გვ. 44.

ვესტატი ანტიოქელის შრომები პირველად გამოსცა XVII საუკუნის ცნობილმა ფილოლოგმა Leo Allatius-მა (Lyon 1629), რომელმაც დაწვრილებითი სქოლიოებიც დაურთო. გადმობეჭდილია Migne PG, ტ. 18, 609 - 1066¹.

ქართველი ტომები: თეობელები, მესხები

Ἐγένοντο οὖν τῷ Νῶε τρεῖς υἱοί, Σήμ, Χάμ, 'Ιάφεθ· ἀπὸ Ταύρου καὶ Ἀρμυραντῶν τῶν ἑρῶν ἀρχάμενοι: ἔκτισθῶν καὶ παραγέσθων ἐπὶ μὲν τῆς Ἀσίας: ἄχρη: καταγούσιν Ταναΐδος, ἐπὶ δὲ τῆς Ἐβρώπης ἄχρη Γαδύρων. Εἶσι δὲ οὗτοι Γαμέρ, δευτεῖς Γαμαρεῖς, τούς νῦν Γαλάτας, συνέστησαν. Ἀγῶθ Μαγῶθεις, τούς νῦν Σαμάτας... Ὁβὲλ Θεοβέλους², τούς νῦν Ἰβηρας· Ὁσῶχ Μετρηγαίους³, τούς νῦν

ნოეს ჰყავდა სამი ვაჟი: სემი, ჰამი და იაფეთი; ისინი დასახლდნენ დაწყებული ტავრისა და ამანის შთებიდან და მივიდნენ აზიაში მდინარე ტანაისამდე, ხოლო ევროპაში ვიღარე ლადირთამდე. [მათი შთამომავალნი] არიან ესენი: გამერი, რომლისაგან წარმოიშვნენ გამარენი, რომელთაც ამჟამად გალატები ეწოდებთ; აგოლი, რომლისაგან არიან მაგოლები, რომელთაც

¹ W. Christ's, Geschichte der griechischen Literatur II. 2. 1199 - 1200.

² იოსებ ფლავიოსი წერს: Κατοικῶσι δὲ καὶ Θεοβήλους θῆβηλος, οἵτινες εἰν τοῖς νῦν Ἰβηρας κατοῦνται (ეთობელმა დააფუძნა თობელები, რომლებსაც ახლა იბერები ეწოდებთ). ფლავიოსის ეს ადგილი მოჰყავს ლეო ალაციუსს და თან დასძენს: Populi namque Iberorum erant in Asia nationi Chalybium vicina, ibique venas metallicas perscrutabantur. Nam et Ezechiel collocat Thubal in septentrionem (იბერთა ხალხები აზიაში იყვნენ ხალიბთა ტომის მუხობლად და იქვე ლითონის საბადოებს ამუშავებდნენ. ეზეკიელიც ბრძილუთით ათავსებს თუბალს). იბ. PG 18, 997.

³ იოსებ ფლავიოსის უწერია: Καὶ Μετρηνοὶ δὲ οὗν Μίσοχου κτισθέντες. Καππάδοκις μὲν γὰρ ἄρτι κέκληται, τῆς δὲ ἀρχαίας ἀντὶ τῶν προσσηγορίας σημεῖον δίδκνεται. Ἰδὲ γὰρ εἶσι παρ' αὐτοῖς ἔτι καὶ νῦν Μάζακα θηλοθσα τοῖς στυφαῖσι δυναμένους οὕτως ποτὲ προσσηγορευθῆν τὸ λῆθος (მესხინები დაფუძნებული არიან მესხის მიერ, ახლახან მათ კაპადოკიელები ეწოდათ, ხოლო ძველი მათი სახელწოდების ნიშანიც ემჩნევათ. რამეთუ მათ აქვთ დღესაც ქალაქი მაზაკა, რომელიც ნათელ ყოფს იმათთვის, ვისაც შეუძლია გაიგოს, რომ ოდესღაც ასე ეწოდებოდა ტომს) (PG 18, 996)

Καπαδωνιάς („ექვთა დღეთას გან- დღეს სკვითები ეწოდებათ;... მარტება“: PG 18, 753). თბელი, რომლისაგან არიან თეობელები, დღეს რომ იბერები ეწოდებათ; ოსოხი, რომლისაგან არიან მესხენები, დღევანდელი კაპადოკიელები¹.

¹ ვესტათი ანტიოქელის ხელოვნოვანილ ცნობაში ჩვენს ყურადღებას იმე- რობს შემდეგი გარემოება: მამამთავრის სახელისაგან ნაწარმოებ ეთნიკურ სა- ხელს ერთვის თავსართი **M** („*Αγὸς — Ματθῆαίς, Ὁσὸς — Μεσσηναίους*“; აქ უფრო თანმიმდევრული იქნებოდა Ὁσὸς — Μοσὸς); სხვა შემთხვევაში კიდევ თავსართად გვევლინება **Θ** („*Ὀβὲλ — Θισβῆλους*“).

„თბელის“ შესახებ ვესევი კესარიელს უწერია: *Θιβὲλ, ἐξ οὗ Θεσσαλον, ხოლო Chronicon Alexandrinum* წერს: *Θιβὲλ, ἐξ οὗ Μακροναχολ*. მაშასადამე, ვესევის წყაროს სცოდნია, რომ თესალიელები (ე. ი. ძველი პელაგების ტერი- ტორიაზე მცხოვრებნი) თბელისაგან იყვნენ წარმოშობილი.

კესარიოს ნაზიანზელი

(გარდ. 368 წ.)

კესარიოსი, გრივოლ ნაზიანზელის უმცროსი ძმა, დაიბადა ნაზიანზში, სწავლობდა ალექსანდრიაში გეომეტრიას, ასტრონომიას და, განსაკუთრებით, მედიცინას. კესარმა კონსტანციმ მისცა მას კონსტანტინეპოლის მთავარ ექიმის (ἀρχίατρος) თანამდებობა. კესარიოსი დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა მაღალ წრეებში.

368 წელს მან მიიღო ახალი თანამდებობა, *comes sacrarum largitionum*, და ცხოვრობდა ნიკეაში. გარდაიცვალა ამავე 368 წელს.

კესარიოსის ლიტერატურული მოღვაწეობის შესახებ არავითარი ცნობა არ არის შენახული, მაგრამ მისი სახელით მოღწეულია ერთი დიალოგი, რომელშიც გამოჩენილ პირთა სხვადასხვა შეკითხვაზე (πασσις) ვაკეშულია პასუხები (ἀπακρίσις). დღეს უკვე დამტკიცებულია, რომ ეს დიალოგი დაწერილი უნდა იყოს 395 წლის შემდეგ, მახლობელ წლებში¹.

ამაძონები

Απάκρ. ρθ'. Ἄμαζόνες δὲ
ἀνδρας οὐκ ἔχουσιν· ἀλλ' ὧς τὴ
ἀλογία ἴθα ἀπαξ τὸν ἕτους, περὶ
τῆν ἔαριν· αὐτὴν ἰσημερίαν, ὑπερ-
ρισί· γίνονται, μισοῦμενοι τοῖς γει-
νῆσι· ἀνδράσι, οἷον παρ' ἑσπέρ-
τινα καὶ ἑσπέρην τὸν καιρὸν τῆς
ἑταιρείας ἡγούμενοι. Ἐξ ἂν κατὰ
γαστρὸς φέρουσαι· παλινδρομοῦσαι
ὄντα δὲ ἀμα πασαι. Τῶ δὲ καιρῶ
τῆς ἀποκαύσεως τὸν μὲν ἀρρενα
φθαίρουα, τὸ δὲ θῆλυ λαογαγόν-

პასუხი 109. ხოლო ამაძონებს
არ ჰყავთ ქმრები; ისინი მსგავ-
სად უტყვი ცხოველებისა, წელი-
წადში ერთხელ, გაზაფხულის
ბუნიობის დროს, საზღვარზე
გადადიან და ეუღლებიან მეზო-
ბელ მამაკაცებს და ამ კავშირის
დრო მიიხნიათ რაღაც შეიშალ
და დღესასწაულად. მათგან რომ
დაორსულდებიან, ყველანი ერ-
თად შინ ბრუნდებიან. რომ
მოიმშობიარებენ, მიმრთობთეს [ნა-

¹ ob. O. Seeck, *Caesarius*; RE. III. 1902—1904.

σι και τιθησιν επιμελως (PG 38, 981; SC I, 717).

ყოფს] სპობენ, მდებრობითს კი ცოცხალს სტოვებენ და მზრუნველობით უვლიან¹.

პონტოს კვეუნები

Ἐν τῇ ἀνωτέρῃ Σαρματίᾳ και ἐν Σκυθίᾳ και πᾶσιν ἐν τοῖς ἐξωτικαῖς μέρεσι τοῦ Πόντου ἔθνεσιν οὐχ οἷόν τε εἶρεῖν κολλησθῆναι, ἢ πλάττειν, ἢ ζαγρᾶρον, οὐκ ἀρχιτέκτονα, οὐ φωνατοῦν, οὐκ ἠποκριτῆν ποιημάτων, ὡς παρ' ἡμῶν (PG 38, 984; SC I, 717).

ზემო სარმატიაში და სკვითთაში და ყველა იმ ტომებთან, რომელნიც პონტოს გარეთა მხარეებში ცხოვრობენ, — ვერსად ვერ ნახავ ვერც ზარაფს, ვერც მოქანდაკეს ან მხატვარს, ვერც ხუროთმოძღვარს, ვერც აშულსა და მსახიობს, როგორც ეს ჩვენშია².

¹ ოგივე ცნობა, ოდნავ განსხვავებული სიტყვიერი გამოთქმებით, მელანდრუსი უესსევი კესარიელის ნაშრომში Praeparatio evangelica. იბ. ზემოთ გვ. 28.

² ეს ნაწივეტიც იმეორებს უესსევი კესარიელის ნაშრომში (Praeparatio evangelica) გადმოცემულ ცნობას; განსხვავებაა ზოგიერთ გამოთქმაში: ა) ἢ ἐξωτικαῖς μέρεσι — ἢ ἐξωτικῶν χωρῶν, ბ) κολλησθῆναι — ἐκκολληθῆναι, არის სხვა განსხვავებაც (იბ. ზემოთ გვ. 29).

ეპიფანე კვიპრელი

(ca. 314—403)

ეპიფანე დაიბადა 314 წლის მახლობელ ნაში (ელეფთეროპოლის რაიონში). აბალგაზრდო ტეში. რამდენიმე წლის შემდეგ დაბრუნდა პალესტინაში და ელევთეროპოლში დააარსა მონასტერი, რომლის წინამძღვარი თვითონვე იყო. 367 წელს ის აირჩიეს ქალაქ კონსტანციის (ძველად სალამინი, ჟუნძულ კვიპროსზე) ეპისკოპოსად და ამ თანამდებობაზე იყო სიკვდილამდე, 403 წლამდე.

ეპიფანეს სამქიდაგებლო და სალიტერატურო მოღვაწეობა მიზნად ისახავდა, უშთავრესად, ყოველგვარ მწვალებლურ ზიმდინარეობასთან ბრძოლას. ამ ბრძოლას ასახავს მისი მთავარი შრომა *Κατὰ ἀρείσθων* („მწვალებლობათა წინააღმდეგ“) ანუ *Πανάριον* (panarium „პურის კალათი“)¹, რომელიც 374—377 წლებშია დაწერილი, სამ წიგნად, და შეიცავს 80 სხვადასხვა მოძღვრების განხილვას.

შრომა *Ἀρχαρχան* („ლუხით დამაგრებული“) შეიცავს მოძღვრებას სამემაზე: დაწერილია 374 წელს.

ნაწილობრივ არის მოღწეული ტრაქტატი „საზომთათვის და საწყაულთა“ (*Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν*), სადაც ლაპარაკია ბიბლიურ საზომებზე და წონის ერთეულებზე.

დიდი კულტურულ-ისტორიული მნიშვნელობისაა ეპიფანეს შრომა „თულთათვის“ (*Περὶ τῶν βιβλῆων ἰσθῶν τῶν ὕψων ἐν τοῖς σταθμοῖς τῶν Ἀσίων* („იმ თორმეტი ძვირფასი თვალის შესახებ, რომლებიც აარონის სამოსლის გულმკერდზე იყო“). დაწერილია 394 წლის წინა ხანებში და შეიცავს თორმეტი ძვირფასი ქვის დამათ თვისებათა აღწერას, განსაკუთრებით, მათ სამკურნალო თვისებათა ჩამოთვლას. ამ შრომის ბერძნული ტექსტი ფრაგმენტულად არის მოღწეული. სრულად არის მოღწეული ლათინური თარგმანი და აგრეთვე ქართული რედაქცია.

¹ *Πανάριον κατὰ πασῶν αἰρέσεων* „კალათი [წამლებით] ყოველგვარი მწვალებლობის წინააღმდეგ“.

ეპიფანე კვიპრელს ეკუთვნის აგრეთვე რამდენიმე ქადაგება და საღვთისმეტყველო ტრაქტატი.

ძველქართულად მოღწეულია ეპიფანეს ათი შრომის თარგმანი¹, მათ შორის:

- ა) ათორმეტთა თუალთათჳს,
- ბ) საზომთათჳს და საწყაულთა,
- გ) თარგმანებაჲ დაეთის ფსალმუნებისაჲ.

ათორმეტთა თუალთათჳსა მოღწეულია ორი რედაქციით: მოკლე რედაქციით და ვრცელით. ვრცელი რედაქცია მხოლოდ ლათინურად არის შენახული. ქართულ თარგმანშიც ვრცელი რედაქციაა, მაგრამ არა სიტყვა-სიტყვით: პირველ ნაწილში ის ლათინურ თარგმანს მისდევს, ხოლო მეორე განსაკუთრებულ რედაქციას წარმოადგენს. დაკარგული ბერძნული დედანი ქართული თარგმანით უფრო უნდა იყოს შემონახული².

საზომთათჳს და საწყაულთა, საზოგადოდ, ნაკლულეცნად არის მოღწეული, ხოლო რაც შეეხება ძველქართულ ვარიანტს, ის მხოლოდ ეპიფანე კვიპრელის შრომის რამდენსამე თავს შეიცავს: ეს თავები შეტანილია VIII საუკუნეში უცნობი ავტორის მიერ შედგენილ „სასწავლო წიგნში“. რომელიც მთლიანად ეპიფანეს შრომის (Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν) თარგმანს კი არ წარმოადგენს, არამედ სხვადასხვა ავტორთა (ეპიფანე კვიპრელი, დიონისე თრაკიელი და სხვ.) შრომებიდან ამოღებული თავების კრებულია³.

ქართველი ტომები

Τὸν οὖν Σὴμ γίνονται παῖ-
δες καὶ παῖδων παῖδες καὶ ἕως
ὅτε δευερίσθησαν αἱ γλῶσσαι καὶ
εἰς ἑξήκοντα ἑξήκοντα γλῶσσαις καὶ
φυλαῖς καὶ βασιλείαις. Τὰ δὲ ὄνό-
ματα αὐτῶν ἔσσι· τὰς· Ἑβραῖοι,
Γαλιταῖοι, Ἀρῖοι, Κασσεσιθιοὶ.....

სემს ეყოლა შვილები და შვილ-
თა შვილები მანამდე, სანამ გაი-
ყვნენ ენები და განიფანტნენ ენე-
ბის, მოდგმების და სამეფოების
მიხედვით. მათი სახელები შემ-
დეგია: ელიმეები, პეონები, ლა-
ზები, კოშესელები,.... სარკინო-

¹ მათი სია იხ. კ. კეკელიძე, უცხო ავტორები ძველ ქართულ მწერ-
ლობაში: ეტიუდები V, 46—47.

² კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია I (1960), გვ. 460.

³ იხ. ს. ყაუხჩიშვილი, შატბერდის კრებულის სასწავლო წიგნი:
თბ. უნივ. მოამბე III (1923), 178—185.

Σαρακηνοί, Σχόθαι, Χίονες, Γυμνο-
σοφισταί, Χαλδαῖοι, Πάρθοι, Ἐν-
ται, Κορδύληνοί¹, Μασσηνοί, Φοί-
νικες, Μαδθηναῖοι, Κομμαγηνοί,
Δαρδάνιοι, Ἐλαμαθηνοί, Κεδρού-
σιοι, Ἐλαμίται, Ἀρμένιοι, Κίλι-
κες, Αἰγύπιοι, Καππάδοκες, Φοί-
νικες, Πόντικοί, Μαριμαρί-
δοι, Βίονες, Κἄρες, Χάλυβες,
Ψυλλῆται. Ααζοί, Μοσση-
νοικοι, Ἰβήρες, Φρύγες.
ლიბები, ფსილიტები, ლახები, მოსინიკები, იბე-
რები, ფრიგიელები.

Χάμ δὲ τῶν δευτέρῳ παιδῶς
καὶ παιδῶν παῖδες τριάκοντα ὄνο
ἕως τοῦ αὐτοῦ διαμερισμοῦ τῶν
γλωσσῶν... Ψυλλῆται, Μοσση-
νοικοι...

Ἰάφῃ δὲ τῶν τρίτῳ παιδῶς
καὶ παιδῶν παῖδες δεκαπέντε ἕως
τοῦ αὐτοῦ διαμερισμοῦ τῶν γλωσσ-
ῶν, Μῆδοι, Γαργαοί², Ἀρμένιοι,
Ἄρρειοι, Αμαζόνες, Κόλλοι,
Κορζηνοί, Βενεαγηνοί, Γαλάται,
Καππάδοκες, Γαλάται, Παφλαγ-
νές, Μαριანθηνοί, Τιβαρηνοί,
Χάλυβες, Μοσσηνοικοι
Κέλλοι, Μελασχηνοί, Σαυ-
ρομάται, Μαιῶται, Σχόθαι,
Ταῦροι, Θράκες, Βαστέρνοι, Ἰλλῆ-

ხები, სკვითები, ქიონები,
გიმნოსოფისტები, ქალდევე-
ლები, პართები, ენოტები,
კორდილენები, მაშენები, ფინი-
კიელები. მადიენელები, კომაგე-
ნები, დარდანები, ელამასინები,
კედრუსიები, ელამიტები, არმე-
ნიელები, კილიკიელები, ეგვიპ-
ტელები, კაბადოკიელები, ფინი-
კები³, პონტოელები, მარმარი-
ლები, ბიონები, კარიელები. ხა-

ბოლო მეორე [ვაეს], ქამს,
ჰყავდა შვილები და შვილთა
შვილები ოცდაათორმეტი იმავე
ენათა-განყოფამდე... ფსილიტე-
ბი, მოსინიკები...

ბოლო, მესამე [ვაეს], იაფეთს
ჰყავდა შვილები და შვილთაშვი-
ლები თხუთმეტი ვიდრე იმავე
ენათა-განყოფამდე: მიდიელები,
გარგანები, არმენიელები, არეე-
ბი, ამაზონები, კოლები⁴,
კორზენები, ბენეაგენები, გალა-
ტელები, კაბადოკიელები, გალა-
ტელები, პაფლაგონელები, მარი-
ანდენები, ტიბარენები, ხა-
ლიბები, მოსინიკები,
კოლხები. მელასქენები,

¹ შდრ. ანკენდგურის „კორდილოსი“ შავი ხელის ნაპირას, დასავლეთ სა-
ქართველოში (იხ. გეორგიკა IV, 2, გვ. 415).

² „ფინიკიელები“ უკვე ზემოთ არიან მოხსენიებული; აქ კი რომელიღაც
მცირეაზიული ტომი უნდა იყოს.

³ Γαργαοί — ლატიშვეის ვარაუდით ეს ის ტომია, რომლისაგანაც წარ-
მომდინარეობს ქართველები: *utrum Georgi sint Sarmatae circa Pontum Euxi-
num, a quibus Georgiani hodie Iberi nominantur, iudicent periti.*

⁴ კოლები და მათი ქვეყანა „კოლიკი“.

ρισι ... εἰ που δὲ ὄνομα ἔθρους ἢ
νήσου ἐντέτυται: δι:σσοῦς, ἐν κλη-
ροφ ἄλλου καὶ πάλιν ἄλλου κατὰ
κοινὰ θρία, ἢ κατὰ τὰς γενοϊμέ-
νας κατὰ κα:ρὸν ἀποικίας, ἢ κατὰ
πρόσληψιν τοῦ Χάμ, ἕ; ἐπλεονέχ-
τησε καὶ ἔλαβε τοῦ Σήμ μέρους,
μηδεῖς; θασυμαζέτω ἢ ἀμφιβαλ-
λέτω (Ἀγκυρωτός 113; SC I
707—708).

მეგრ მოთვისების გამო, რომელსაც წილად ხვდა მეტი და სემის
წილიც მოითვისა, — ნურავის გაუკვირდება და ნურც დაეკვდება¹.

... Τῷ δὲ Σήμ ὑπέπεσεν ὁ
κληρος πρὸς πλάτος, ἢ Παλαισ-
τίνη καὶ Φοινίκη καὶ Κοίλη, Κοι-
μαγηνή, Κιλικία, Καππαδοκία,
Γαλατία, Παφλαγονία, Θράκη,
Ἑδρώπη, Ῥοδόπη, Ἀζία, Ἰβη-
ρία, Κασπία, Καρδωαία ἄχρι τῆς
Μηδίας πρὸς βόρραν. Ἐντεθθεν
οὕτως ὁ κληρος δι:ορίζε: τὸν Ἰάρεθ
τὰ πρὸς βόρραν (Κατὰ αἰρέσεων,
წიგნი II, § 66: Migne PG 42;
SC I, 710).

სავრომატები, მეოტელეები,
სკვითები, ტავრები, თრავე-
ლები, ბასტერნები, ილირიე-
ლები... [ყო ყო სადმე შეგხვდებ-
ათ ტომის ან კუნძულის სახე-
ლი ორჯერ ჩართული, ჯერ ერთ
ნაწილში და კვლავ მეორის ნა-
წილში საერთო საზღვრებზე, ან
დროთა ვითარებაში მომხდარა
გადასახლების გამო ან ქამის

ხოლო სემს წილად ხვდა სივრ-
ცით პალესტინა, ფინიკია და
კული-სირია, კომიჯენე, კილიკია,
კაპადოკია, ვალატია, პაფლაგო-
ნია, თრავია, ევროპა, როდოპე,
ლაზია, იბერია, კასპია,
კარლითა ვიდრე მიდიამდე ჩრდი-
ლოეთით. აქედან ეს ნაწილი
საზღვრავს იაფეთის სამფლობე-
ლოს ჩრდილოეთით.

ლაზები. იბერები. ჯიქები

III, 10. Ἐν μὲν τῇ Μηδίᾳ
ἕξ αἰρέσεις; πάλιν λέγονται εἶναι:
διάρροι, ἐν δὲ τῇ Αἰθιοπίᾳ ὄναι,
παρὰ Πέρταις τε, ἢ ἐν τῇ Παρ-
θίᾳ ἢ Ἐλαμίτι, ἢ Κασπία,
ἢ Γερμανῶν χώρα, ἢ Σαρματία
ἢ ὀπάσο: ἐν τοῖς Δαύντιν, ἢ
παρὰ Ζι:χοῖς κα: Ἄμαζόσι,

III, 10. ამბობენ, კიდევ, რომ
მიდიაში ექვსი სხვადასხვა საზნის
მწვანელობდაა, ხოლო რამდენ-
ნია ეთიოპიაში, სპარსელებში,
ან პართიაში და ელამიტულში,
ან კასპიაში, გერმანელთა
ქვეყანაში, ან სარმატიაში, ან
რამდენია დაფნილებში, ან ჯი-

¹ ამ ნაწილში ეტყობა უნდა მიგაკვიოთ ორჯერ მოხსენიებულ ტომს: Φολλίται. აქედ. ნ. მარი ფიქრობს, რომ აქ უნდა იგულისხმებოდნენ „აფსილები“.

Λαζοίς τε καὶ Ἰβηρσι· καὶ Βοσπορηγοίς, ἢ Γηλοίς, ἢ Σηροίς, ἢ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι νόμων τε διαφοραὶ καὶ φιλοσοφῶν καὶ αἰρέσεων καὶ διαφορῶν ἄμετρον πληθος (Κατὰ αἰρέσεων, წიგნი III: Migne PG 42; SC I, 710).

ქებში და ამორძალებში, ლაზებში, იბერებში და ბოსფოროელებში, ან გელებში, ან სერებში, ან სხვა ტომებში რამდენია განსხვავება კანონებში. ფილოსოფიებში და მწვალებლებში, — უზომო რაოდენობაა განსხვავებათა.

თვალის იახმანის იბერთა ქვეყანაში

(„ათორმეტთა თუალთათჳს“)

ბერძნული ტექტი, ალექსანდონი

Λίθος ἰασπις. Οὗτός ἐστι τῷ εἶδει: σμαραγδίζων, παρὰ δὲ τὰ χεῖλη τοῦ Θερμώδοντος ποταμοῦ εὐρίσκεται, καὶ περὶ Ἀμαθούντα, οὗ τοῦς ἐν Κύπρῳ. Ἄλλ' ἐστὶ γένος πολὺ καλούμενον Ἀμαθούσιον. Τὸ εἶδος δὲ τοιόνδε ἐστὶ τοῦ λίθου.

Κατὰ τὴν σμάραγδὸν ἐστὶ χλωρίζουσα, ἀλλὰ ἀμβλυτέρα καὶ ἀμαυροτέρα. Καὶ ἐνδοθεν χλωρὸν ἔχει τὸ σῶμα, εἰκοιῦτα ἰφ' χαλκῶς, ἔχοντι φλέβας τετραστίχους· ὡς δὲ τοῦτο ἴκούμεθα εἶναι φαντασίας, ὡς οἱ μυθολόγοι· λέγουσιν.

Ἄλλη δὲ ἐστὶ γλαυκοτέρα θαλάσσης, βαθύτερα τῷ ἄνθει· καὶ τῇ βαφῇ. Ἄλλη δὲ ἐν τοῖς σπηλαίοις, ἐν τῷ ὄρει τῆς Ἰδῆς ἐν τῇ Φρυγίᾳ, ὁμοιάζουσα τῇ ἀπὸ τοῦ αἵματος κόχλου, διαυγεστέρα μᾶλλον, ὡσπερ οἶνω ὁμοιάζουσα, ἢ ἀμεθύστου ξανθοτέρα. Οὐ γάρ

ძველი ლათინური ვერსია

Iaspis est lapis velut speciem smaragdi referens, qui apud ostia Thermodontis fluminis invenitur et apud Amathunta. non quae in Cypro est: sed naturaliter Amathusiorum generatio multiplex habetur. Hic vero lapis hanc habet speciem:

Sub smaragdo est intervirescens, sed obtusior et obscurior, interiusque corpus habet viride ad instar aeruginis aeris. Delectantur autem phantasiae, id est speculationes, huic insidere, sicut asserunt, qui fabulosa commemorant.

Est et alia iaspis albidior, quam mare; flore vero tincturaque pressior; alia vero in speluncis Idae montis, qui est in Phrygia, reperitur similis sanguini cochleae, sed lucidior magis et veluti similior vino et amethysto rubicundior; non

ესა მადე χροιας, οὐδὲ τῆς αὐτῆς
δυναμειως.

'Ἄλλ' ἢ μὲν ἔστι χαυνοτέρα
καὶ λευκοτέρα, οὔτε πᾶνυ στίλ-
βουσα, οὔτε πάλιν ἀποδύουσα·
ἄλλη δὲ κρυσταλλοῦ ὕδατι ἁμοίω.
Λέγεται δὲ ὑπὸ τῶν μυθοποιῶν
ἄκος εἶναι φαντασιῶν. Εὐρέθη
δὲ παρὰ Ἰβηροῖ: καὶ ποιμένιν
Ἰγκανῶν τοῖς κατὰ τὴν Κασπί-
αν γῆν.

remedium. Repertum est autem ab Hiberis et pastoribus Hyrcanorum, qui circa Caspium solum lacumque consistunt.

*Ἄλλη δὲ ἰασπις, οὐ πᾶνυ
λάμπουσα, χλωρά, ἤτις ἔχει γραμ-
μὰς μέσας.

Καὶ ἄλλος ἰασπις ὁ παλαί-
ος λαλούμενος, ἁμοίος ἢ χόνι,
ἢ ἀφρῶ φιλίσσης. Τοῦτό φασιν
οἱ μυθοποιοῖ τοὺς θῆρας τοὺς ἐν
ἀγρῶ φοβεῖσθαι, καὶ τὰ φάρμακα
(PG 43, 297).

fabulosa referunt, bestiae in agro metuunt, aliaque portenta
(PG 43, 334 335).

enim sunt unius coloris, eina-
demque potentiae.

Sed alia quidem rarior est et
albidior, quam aer fumi nimis
effulgens nec inpar, item cae-
ruleae vibrationis, veluti si
tempore hiemis de terra vapor
aut nebula austro desinente
consurgat; alia, quae glaciei
similis est, ab his qui fabulosa
fingunt, phantasiis dicitur esse

Est et alter iaspis, qui voca-
tur oppalins, similis nivibus,
aut spumis maris.

Aut veluti si sanguis lacti
misceatur, ut Massagetae potare
sunt soliti: hunc ut aiunt, qui
fabulosa referunt, bestiae in agro metuunt, aliaque portenta

(PG 43, 334 335).

ძველქართულთარგმანში:

თუალი იასპინი. იასპინი თუალი არს და ხილვაჲ მისი ნსგაენს
არს ზმურისა, და იპოვების პირისპირ მახლობელად თერმავანდთხ
(Θερμαβαντος) მდინარესა და მახლობელად იამანთისა, არა რომელი
იგი კვპროს არს. რამეთუ ბუნებით მრავალ არს რომელსა
იგი პრქჳან ამათსიონ.

რომლისა ხილვაჲ მის წწუანის ფერ არს, ვითარცა ზმურისა.
ხოლო მცირედ ოდენ ბნობის საამ არს, და შინავამო ფერსა
მწუანისასა გამოუტყვებნ პილენძის სახედ, და განშუენდიან მით,
რომელთა ჰნებავნ შეშკობაჲ თავთა თვსთაჲ, ვითარცა ზლაპართა
მათ შინა ითქუმის.

არს სხუაცა თუალ უწითლეს წყალთა მათ ზღვსათა, მომ-
რუმშ უფროჲს ყუავილთა.

არს სხუაცა თუალ, რომელი იხილევების ქუაბთა შინა მთათა მათ სიდესიადსთა, რომელ არს ფრვვიას. არს ფერი მისი სისხლისაჲ, და ვითარცა მარგალიტისა ძირისა ფერი უნათლმს არს, და ვითარცა ღვინის ფერ ჰგავს ამეთვსტოსა თუალსა, და უმწითურმ არს. და არა ერთ ფერ და არცა ერთ ძალ.

«და სხუა არს, რომელი უნათლმს არს და მსგავს ალისა, და ქუაძლისა უსპეტაკმს და უბრწყინვალმსაღა. და რომელნიმე ზღაპართაგან იტყვან, ვითარმედ თუალი საცნაურ რაჲმე ყვიან. და იპოვების ეხე საზღვართა ქართლისათა, და გორგანეთს, და ქუეყანასა მას კასპთა საღა არიან ნათესავნი.

«სხუა არს მერმე იასპინი არა დიდად ბრწყინვალმ და მწუანის ფერ. და ნაწევარნი არიედ შიდა თუალსა მას.

«და მერმე სხუაცა არს იასპინი, რომელსა ჰრქვან უბავლიოს (oppalins). მსგავს არს თოვლისა¹ და პერულსა ზღვასა. და ვითარცა ვინმე შეჭრთო სისალი სძესა და ვითარცა სუმენ მასქათნი (Μαθηαγύρα)... (ბლევკის გამოც. გვ. 14—15).

ხელთ გვქონდა შემდეგი გამოცემები და გამოკვლევები:

Epiphanius... opera quae reperiri potuerunt omnia: Migne PG 41—43.

Латышев, Сведения, I (СПБ 1900), 707—713.

Epiphanius, De Gemmis. The Old Georgian Version and the Fragments of the Armenian Version, by Robert Blake and Henri de Vis. London 1934.

გ. დეეტერსი, რეცენზია რ. ბლევკის მიერ გამოცემულ შრომაზე Epiphanius, De Gemmis: ZDMG 90 (1936), გვ. 209—220.

М. Джанашивили, Драгоценные камни, их названия и свойства: СМОНПК XXIV 1898, 1—72.

რ. ბლაჰსტადანერის გერმანული თარგმანი ეპიფანეს შრომისა «თუალთაჲ»: Jahrbuch der Oesterreichischen Leogesellschaft. Wien 1930, გვ. 233—270.

Н. Марр: Виз. Врем. IX (1902), 466—470 (რეცენზია მ. ჯანაშვილის გამოცემაზე).

ს. ყაუხაჩიშვილი, შატბერდის კრებულის სასწავლო წიგნი: იბ. უნ. მოამბე III (1923), 178—185.

¹ ბლევკის გამოცემაში სწვრია: თუალისა.

თემისტოოსი

თემისტოოსი (Θεμιστοχος), გამოჩენილი ფილოსოფოსი და რიტორი IV საუკუნისა, დაიბადა 317 წელს პაფლაგონიაში, ქალაქ აბონუტიქოსში (Abonuteichos; მერმინდელი Ionopolis, ებლანდელი Ineboli, წარმართულ ოჯახში (მანა მისი ევგენი იყო ფილოსოფიის მასწავლებელი კონსტანტინეპოლში); გრამატიკული განათლება მან მიიღო ჰიეროკლესთან, ხოლო რიტორიკული — ერთ გამოჩენილ მასწავლებელთან პონტოს ნაპირს მდებარე ქალაქში, ფოთის მახლობლად (აქვე უსწავლია რიტორიკა მის მამასაც)¹. შემდეგ მას თავისი განათლება გაუგრძელებია კონსტანტინეპოლში და ფილოსოფია უსწავლია თავის მამასთან. კონსტანტინეპოლშივე დაიწყო მან პედაგოგიური მოღვაწეობა 345 წელს.

350 წლიდან თემისტოოსი ახლო კავშირშია ხელისუფლების წარმომადგენლებთან: ჯერ კონსტანტინესთან, შემდეგ იულიანესთან, იოვიანესთან, ვალენტიანთან და თეოდოსისთან. ყველანი დიდ ანგარიშს უწევდნენ მას და აჯილდოვებდნენ როგორც საპატიო წოდებებით, ისე მაღალი თანამდებობებით. ასე, 355 წელს კონსტანტინე დანიშნა ის სენატორად, 358-359 წელს იგი იყო პროკონსულად, 377/378 წელს — ელჩად რომში, 383-384 წლებში — ქალაქის პრეფექტად კონსტანტინეპოლში და სხვ.

მაგრამ ამ კეთილშობილური განსაკუთრებით მეგობრული იყო თემისტოოსის ურთიერთობა იულიანესთან. ეს გასაგებია: თემისტოოსი ბოლომდე წარმართი დარჩა თავისი მსოფლმხედველობით, თავისი ფილოსოფიით, თავისი რწმენით და, თუმცა მას როგორც სახელმწიფო მოღვაწეს მისი თანამდებობა ავალეზდა, მაგალითად, კონსტანტინე დროს, ლოიალური ყოფილიყო და ამიტომაც იგი თა-

¹ რომელი იყო ეს ქალაქი, ზუსტად არ ვიცით. O. Seeck (Briefe des Libanios 202) ფიქრობს, რომ ეს სინოპი იყო. მაგრამ თვით თემისტოოსის განსახლდნა ამ ქალაქისა *αλιουσιον* *φιδεοβες* („უაზისის მახლობლად“) და მის მიერვე დაკავშირება ამ ადგილისა არგონავტების ლაშქრობასთან (იხ. ქვემოთ. XXVII) შეუძლებლად ხდის აქ სინოპი ვიჯულისბოთ. Christ-Schmid-Stählin-ი და F. Wilhelm-ი არ ეთანხმებიან ო. ზუკს: პირველი (Gesch. d. gr. L.¹ 815) პირდაპირ სწერენ, რომ ეს სკოლა რიტორიკისა „კოლხების ქვეყანაში“ იყო, ხოლო ვილელმი კატეგორიულად ამტკიცებს, რომ აქ მხოლოდ ფოთი შეიძლება იფიქსირებოდეს.

ვის სიტყვებში არაფერს ამბობდა — არც კარგს, არც ავს — ქრისტიანულ მოვლენებზე, მაგრამ იულიანეს, როგორც წარმართული მსოფლმხედველობის წარმომადგენლის, ასვლას ტახტზე ის სიბარულით მიესალმა.

388 წლის შემდეგ თემისტოოსის კვალი არსად ჩანს. 388—393 წლებში კონსტანტინეპოლში გამოგზავნილი მრავალი წერილია ლიბანიოსისა, მაგრამ თემისტოოსის ხსენება იქ არსად არის. ჩანს, თემისტოოსი ცოცხალი აღარ არის. თემისტოოსის აყვავების ხანა ეკუთვნის ვალენტის მეფობის წლებს.

როგორც ფილოსოფოსი, თემისტოოსი ნოგვიანო პერიპატოელთა ჯგუფს ეკუთვნის. მისივე სიტყვებით, არისტოტელე მან გაიხადა თავისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ხელმძღვანელად. მართალია, ის არისტოტელეს მოძღვრებას უკავშირებდა პლატონისასაც და ერთ შემთხვევაში პლატონს უპირატესობასაც კი ანიჭებს, მაგრამ, Stegemann-ის აზრით (RE II, X, 1648), ის ნეოპლატონიკოსთა რიცხვს არ მიეკუთვნება; ასეთად თვლიან მას: Goldzieher: Kultur d. G. I, 5²; Geffcken, Ausgang 168; Lübker Reall.⁶ 1031. თემისტოოსის მოძღვრების დედააზრია: ფილოსოფიამ თავისი თავი აუდიტორიაში კი არ უნდა დამარბოს, არამედ თავისი მოძღვრება პრაქტიკულ ცხოვრებაში უნდა გაიტანოს და საზოგადოებრიობაზე გავლენა მოახდინოს (ἐπιχρηστικὴ βίαιον). ამიტომ ის მთავარ ყურადღებას აქცევს ეთიკას, ხოლო ლოგიკას და ფიზიკას მისთვის პროპედევტიკული მნიშვნელობა აქვს.

თემისტოოსი როგორც ორატორი. თემისტოოსის სიტყვებს ფოტიუსი უწოდებს *λοιγὸν πολιτικόν*; და უჩვენებს 36 სიტყვას, მაგრამ ამ სიტყვებს შორის 13 სრულიად არ ეხება პოლიტიკურ ცხოვრებას.

Oratio XI¹

Κα!² τῆν περὶ τὰς τὰ δικάρι- ჩვენ ვხედავთ, რომ მეფე ამ-
σιν οὐκ ἐπὶ τῶν δὲ: αὐ μόνον βρα- ვარ განსხვავებას ამჟღავნებს

¹ ეს სიტყვა თემისტოოსმა წარმოთქვა კონსტანტინეპოლში, სენატში, ვალენტის თანადანსწრებით, 373 წელს. ამ სიტყვაში ის ჭებას ასხამს ავგუსტის განსაკუთრებულ სიკეთეს, მწერლობის სიყვარულს, ჭემანურობას, შემდეგ მის საზოგადოებრივ და სახელმწიფოებრივ საქმიანობას.

² ბერძნული ტექსტი მოგვყავს დინდორფის გამოცემით: Themistii orationes ex codice Mediolanensi emendatae a Guilelmo Dindorfio (Lipsiae 1832).

μεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν κοινῶν ἐπιδεικνύμενον τὸν βασιλέα. Ἔπειθ' ἰδὼν τὴν Σχούβαιαν μὲν ξυγχαρῆται τὴν εἰρήνην, Περσῶν δὲ ἀφαιρεῖται; βάρβαρα μὲν γὰρ τὰ φῦλα ἄμφω καὶ οὐκ εὐμενῆ τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ. ἀλλὰ τὸ μὲν θυμῶδες τε καὶ ἀνόητον, τὸ δὲ ἐπιβουλήν τε καὶ ὀλοερὸν ὥστε τὸ μὲν καταπληξῆς καὶ νοσητέρας ἔχει ἀκατασυστὸν ἔαυτῷ, ὡσπερ τὸν θυμὸν φησὶν ὁ Πλάτων λόγῳ νοσητέσθαι ἐπισσῆσθαι σύμμαχον, τὸ δὲ ἀνάγκη ἔκτεμῆν ἢ ἐπικόψαι, εἰ μᾶλλον μὴ διανοχλήσειν. Καὶ ἰδὼν τὸν ὄσπερ ἀγαθὸς κληρονομὸς οὐκ εὐθύς ἕρμῃ ἐπὶ τὸ θυροῖον, ἀλλ' ἰχνηλατήσας ἔνθεν καὶ ἔνθεν καὶ τὰς κύναις παραρμήσας καὶ τοὺς θυρεοτάς διεγείρας καὶ τὰς στάλικας εὐτρεπίσας καὶ τὰ δίκτυα, ὡς ἂν μὴ ἐν τῇ θύρᾳ αὐτῇ εἰς τὴν παρασκευῆν τῆς θύρας ταλαιπωροῖτο. Καὶ οἱ μὲν στρατηγοὶ οὕτω χωρὶς περιστάντες ὁ μὲν τοῦ Κασκάσου ἀποπειρᾷται. ὁ δὲ Ἄλβανῶν καὶ Ἰβήρων, ὁ δὲ ἀνασώζεται Ἀρμενίους, αὐτὸς δὲ τῷ Ἐνφράτῃ ἐφορμᾷ καὶ τῷ Τίγγρηι (ed. Dindorfii 176,32—177,18).

შემო ცალცალკე, რომ ერთი ცდილობს ხელთ იგდოს კავკასია, მეორე აღზანდებებს და იბერიელებს ებრძვის, სხვა კიდევ არმენიელებს იცავს, თვითონ [მეფე] კი მიემართება ეფრატისა და ტიგროსისაკენ.

არა მართო კერძო საქმეებში, არანედ საზოგადო საქმეებშიც. აბა. რატომ ანიჭებს ის სკვითებს მშვიდობას, ხოლო სპარსელებს ართმევს? ხომ ბარბაროსულია ორივე ეს ტომი და არა კეთილად განწყობილი რომაელთა ძალაუფლების მიმართ. მაგრამ ის (სკვითი) ფიცხი და უგუნურიცა, ეს კი (სპარსელი) მოლალატე და ვერაგი, ასე რომ იმას თავზარს სცემს და სტუქსავს და ამ გზით აიძულებს დაიმორჩილოს (სწორედ ისე, როგორც პლატონი ამბობს, რომ სიფიცხე დამტუქსავი სიტყვით მოკავშირედ უნდა გაიხადო), ხოლო მეორე აუცილებლად უნდა მოსპო და მოკვეთო, რომ ძალიან თავი არ მოგაბეზროს. ამიტომ როგორც კარგი მონადირე ერთბაშად კი არ ეცემა ნადირს, არამედ კვალს გამოიძიებს იქიდან და აქედან ძაღლებს მიუსევს, მეძებრებს გააფხიზლებს, პალოებსა და ბადეებს დააგებს და გაშლის, რომ თვით ნადირობის დროს არ იწვალოს სამონადირო მზადებისათვის. ასევე სარდლები იმნაირად დგანან გარშემო ცალცალკე, რომ ერთი ცდილობს ხელთ იგდოს კავკასია, მეორე აღზანდებებს და იბერიელებს ებრძვის, სხვა კიდევ არმენიელებს იცავს, თვითონ [მეფე] კი მიემართება ეფრატისა და ტიგროსისაკენ.

Oratio XVI¹

იბერები ბიზანტიის ჯარში

Μετὰ γὰρ τὴν ἀδιίγητον
 τῶν ἐπὶ Ἰστροῦ κακῶν λιβάδα καὶ
 τῆς ἀτόπου φλογὸς τὴν ἐπιδρο-
 μὴν, οὐπω βασιλέως Ῥωμαίων
 πράγμασιν ἐφεισηκότος, ἀνηρπα-
 μένων μὲν Θρακῶν, ἀνηρπασμέ-
 νων δὲ Ἰλλυριῶν, στρατοπέδων
 δὲ δλοκλήρων ἀφανισθέντων ἄσ-
 περ σιζῆς, οὐκ ἀντισχόντων δὲ
 οὐκ ὄρων ἀδιαβάτων, οὐ ποταμῶν
 ἀπεράτων, οὐ βουχαριῶν ἀδιόθεύ-
 των, ἀλλὰ καὶ συνελθούσης ἐπὶ
 τοὺς βαρβάρους τὰ τελευταία σχε-
 θὲν ἀπάτης γῆς καὶ θυλάττης
 καὶ περιστάτων αὐτοὺς ἔνθεν καὶ
 ἔνθεν Κελτῶν, Ἀσσυρίων, Ἀρ-
 μενίων, Λιβύων, Ἰβήρων, ἕσοι
 Ῥωμαίων προζέβληται ἐξ ἐσχάτων
 εἰς ἔταχτα γῆς (SC I 693).
 შემოიერთებენ ყოველი მხრიდან
 კელტები, ლიბიელები, იბერები²,
 რომლებიც რომაელებს
 წინ მიუძღვიან ამ ქვეყნის კილით-კილებდგ.

ისტროსზე მომხდარ უბედურე-
 ბათა ენით უთქმელი ილიადის
 შემდეგ და არაჩვეულებრივი
 ცეცხლის მოღების შემდეგ, რომ-
 ლესაც მეფე ჯერ კიდევ არ იღვ-
 რომიელთა საქმეების სათავეში ღ
 რომესაც დარბეულ იქმნენ თრა-
 კიელები, დარბეულ იქმნენ ილი-
 რიელები, აჩრდილივით გაქრ-
 ნენ მთელი სამხედრო ბანაკები,
 წინააღმდეგობას ვერ უწევდნენ
 ვერც ძნელ-გადასასვლელი მთე-
 ბი, ვერც ძნელად გადასაცუ-
 რი მდინარეები, ვერც გაუ-
 ვალი ჭანჭრობები, — [მიუხედა-
 ვად ამისა] მაინც ბოლოსდაბო-
 ლოს თითქმის მთელი ზღვა და
 ხმელეთი შეერთდა ბარბაროსე-
 ბის წინააღმდეგ და იმათ ვარ-
 კელტები, ასირიელები, არმე-
 ნიელები, რომლებიც რომაელებს

იბერთა და ალბანთა საზღვრები

... Διέβαινον μὲν στρατηγῶσι
 Ῥωμαίων πύλας Κασπίας, ἐξήλα-
 von δὲ Ἀλανοὺς ἐξ Ἀρμενίας,
 ἔταττον δὲ Ἰβηροῖν ἕρους καὶ
 Ἀλβανοὺς (SC I, 697).

რომაელთა სარდლებმა გაი-
 რეს კასპიის კარები, გააძევეს
 არმენიიდან ალანები და საზ-
 ღვრები დაუწესეს იბერებს და
 ალანებს.

¹ ეს სიტყვა მიმართულია თეოდოსისადმი. იხ. XV საუკუნა.

² იბერთა სამხედრო ერთეულების არსებობის შესახებ ბიზანტიის ჯარში.
 იხ. ქვემოთ Notitia dignitatum.

Oratio XV¹

Πρὸς ταύτης δὲ σοι τὴν φυλα-
κὴν οὐδὲν οἱ ἔπλεται, οὐδὲ μὰ
Δία οἱ σφενδονῆται καὶ οἱ τοξόται
οὐδὲ Ἄρμενίων Ἰλαὶ οὐδὲ Ἰβήρων
οὐδὲ τῶν ὑπασπιστῶν οὐδὲ τῶν
δορυφόρων δεήσει, ἀλλ' αὐτάρκτης
σὺ σεαυτῷ· μόνη γάρ ἡ γυνήμη
τούτου τοῦ ἔργου κυρία (ed. Din-
dorfii 233, 14—19).

შენი საკუთარი თავი: ვინაიდან ძხოლოდ გონებაა ამ საქმის დედლოფალი.

ამ შენი სათნოების დასაცავად არავითარი ღირებულება არა აქვთ არც ჰობლიტებს, არც — ვფიცავ ზეკს — მეშურდულეებსა და მშვილდოსნებს, არც არმცნო- ელთა და არც იბერიელთა რაზ- შებს, არც ფარის მტვირთელები დაკვირდება შენ და არც მეშუ- ბენი, საკმარისი იქნება შენთვის

Oratio XVIII²

Μόνην δὲ δεῖ ἄρα ταύτην
τὴν τέχνην ζητεῖν καὶ γινώσκειν,
τίς ἀληθινῶς βασιλεύς καὶ τίνα
σημεῖα αὐτοῦ καὶ γνωρίσματα· ὅτι
οὐ χρυσὸς ἀετὸς οὐδὲ δράκοντες
λεπτῶν ὑφασμάτων οὐδὲ μὰ Δία
τοξείεσθα: ἐπίσκοπα καὶ ἀκοντί-
ζειν· ταῦτα γὰρ οἱ μὰ καὶ Νέρωνι
ἐπὶ ἤρχε κίθαρῶδόντι καὶ Δομετι-
ανῷ μελαγχολῶντι· ἀλλ' εἰ ἡ ψυχὴ
ἄνω ἕρῳα πρὸς τὸν τοῦ παντὸς
βασιλέα συντεταμένη καὶ ἀρχο-
μένη ἐκαίθειν ὅσα εἶόν τε ἀρύ-
ται: ἐκ τοῦ ὀβριανῶν τῆ ἐπί τῆς
γῆς βασιλεία. — Ὡν καὶ σὺ, ὦ
χρηστὲ, ἀρσόμενος οὐκ ἐξέφυγες
τῶν τοξοτῶν οὐδὲ τῶν ἔπλετων
οὐδὲ τῶν Ἄρμενίων οὐδὲ Ἰβήρων
οὐδὲ Ἰππου πεφραγμένης, ὥστε

საქიროა ეს ერთი ხერხი ეძიო და შეიცნო, თუ ჭეშმარიტად რა არის მეფე და რა არის მისი გამოსაცნობი ნიშნები; ეს ხომ არ არის ოქროს არწივი, არც ღრაკონები, წმინდა ქსოვილეგი- საგან გაკეთებული², არც, ვფი- ცავ ზეკს, სასროლი მიზანი მშვილდისა და შუბისათვის. მე ვფიქრობ, რომ ეს ჰქონდა ნე- რონს, კითარაზე მოძღერალს, და დომეტიანეს, შავ-ღვარძლიანს; მაგრამ თუ სული, ზესთა მიე- დველი და ყოვლისა ნაყრობელი- სადმი მიმმართველი და იქიდან მართული, ზეციდან იღებს რაც კი რამ შეიძლება მიწიერი სამე- ფოსათვის, — შენც, ჩემო ძვირ- ფასო, როდესაც აშას იძენ, არ

¹ ეს სიტყვა წარმოთქმულია თეოდოსის განცხადების შესაზე წელს, გ. ი. 381 წელს, და მიმართულია თეოდოსისადმი.

² სიტყვა წარმოთქმულია 384 წელს.

³ „ოქროს არწივი და ღრაკონები, წმინდა ქსოვილებისაგან გაკეთებული“ — ეს იყო სამეფო ინსიგნიები, რომლებიც იმპერატორის წინ მიჰქონდათ ბოლმე.

τὴν φλόγα σείσται: τὴν Σκαυθικήν,
ἀλλὰ μόνον τῆ σὴ βουλή καὶ τῆ
σὴ γνώμη ὅφ' ἔσται; ἢ φλόγ' ἔχει-
ν ἄπειραρξάνθη.

ჩააქრო სვეთური ალი; არავედ
გონიერების ზეობებით თავისთავად ჩაქრა ის ალი.

გვირუცდა არც მშვილდოსნები,
არც ჰოპლიტები, არც არმენიე-
ლები, არც იბერიელები, არც
მკველი ცხენოსანთა რაზმი, რომ

მთლოდ შენი ბქობის და შენი
გონიერების ზეობებით თავისთავად ჩაქრა ის ალი.

გრძნეული მღეა

Τὰ μὲν γὰρ φέρμακα τῆ;
Κολχίβος; ἐξηπάτησε τὰς Παιδά-
δας, ὁποσχομένη; τὴν πᾶτερα ἀ-
ταίς ἀντ' ἰπρεσβῆσται νείον ποιή-
σειν (Dindorfius, p.)

კოლიდელის (ე. ი. მელეას)
ბანკვა შეცდომიში შეიყვანა ბე-
ლიადები; მღეა დაჰხირდა ნათ,
რომ მათ მოხეც მამის გააბაღ-
გაზრდავებდა.

კოლხეთის რიტორიკული სკოლა¹

(oratio XXVII)

Ἐγὼ ταίσων καὶ αὐτό; ὁ
χρητῆ νεανία, ἐν παλῶ τῶνθε
ἀρναστέρω χωρίω τοὺς ῥητορι-
κούς λόγους ἀνεθρεψάμην, ὅθῃ
ἐν ἡμέρω κατ' Ἑλληγι, ἀλλ' ἐν
τῆ ἔσχατιξ τῶν Πόντου πλῆθῶν
Φάσιδος ὅπου καὶ τὴν Ἀργῶ
σῶθεισων ἐκ Θεσσελίξ; ποιηταί;
τε ἐθᾶμασων καὶ ὀρχῶ; ἀνη-
ρείψτω ἔχει ὅθ' ὅπου καὶ ὁ Θεριώ-
δων καὶ τὰ Ἀμαζόνων ἔργα καὶ
τὸ Θεμυκῶν. Ἀλλ' ὅμως ὁττω
βάρβαρον καὶ ἀνήμαρον χωρίον
ἀνθρῶ; ἔνθῃ σαρξ καὶ ἀρετῆ
Ἑλληγικὸν τε ἐποίησε καὶ ἀνάκ-
τορον τῶν Μουσῶν, ὅ; ἐν μείσω
Κόλχων καὶ Ἀρμενίων καθῆρου-
μῆνος ὅθ' ἰσῆს
ἐθῆσῆს. ὅθῃ ἀναβῆσῆს ἰπῶν
κατὰ τὴν πρῶσῆσῆσῆσῆσῆσῆσῆσῆσῆσῆσῆს
παιθεῆს. ἀλλὰ ῥητοριξῆს ἔκπο-

მეც. ჩემო კარგო ახალგაზრდო,
რიტორიკის ნაყოფნი მოეწყვიტე
გაცილებით უფრო უწინარ ადგი-
ლას, ვიდრე ეს ჩვენი ადგილია,
არა წყნარსა და ელინურ ადგი-
ლას, არანედ პონტოს ბოლოში,
ფასიდის მახლობლად, სადაც
არგომ, თესალიიდან წამოსულმა,
დაისადგურა, — რასაც პოეტები
გაღვირვებით მოგვეთბრობენ, —
და ცამ იგი ალიტაცა, იქ. სადაც
[ცნობილია] თერპოდონტი, ამა-
ძონთ [საომარი] საქმეები და თე-
მისკვირი. და, აი, ასეთი ბარბა-
როსული რ პირქვეში ადგილი ერ-
თი კაცის სიბრძნემ და სათნოებამ
გახადეს ელინური რ აქციეს მუზე-
ბის ტაძრად, იმ ერთი კაცის, რო-
მელიც დაჰკვიდრდა კოლხებისა
და არმენიელების ქვეყანაში და
ასწავლიდა არა ისარო ტყორცნას

¹ ეს ნაწილი პირველად გამოთქვევნი 1940 წ. (საქ. მუხ. მოამბე, X—B.).

veiv και παρηγορεσιν Ἑλλήνων
 ἐμπρέπειν¹. Εἰ δὲ ἀληθῆ ταῦτα
 λέγω, θεῖον εὐχὴς εἰ τι λέγω
 ἀκαίσιε ἀφαιρήσῃν οὐ κατ' οἰκείαν
 ἄξιαν τε και κρίσιν, ἀλλὰ με
 ἔταπεισεν ἀνὴρ οὖτω μὲν εὖνους
 ὧς ἂν πατήρ, οὖτω δὲ ἄρῃς
 θεομαχῶν, ὧς ἂν φιλόσοφος. Ἡ
 ἀκαίσιου σὺ πάντως καταφρονή-
 σε;· ὅτι τῆν θρησκυμένην φιλοσο-
 φίαν ἤνθ' ἴσως και ἀντὶς συνελ-
 ξατο, εἰμὸν δὲ ἴσως και πῶς μᾶλ-
 λον, ἄτε οἰκῶθεν και ἀφ' ἐστίας
 τὰ ἄργια τελεσθῆντο; (ed. Din-
 dorffii, p. 401—402).

გორიც შეიძლება იყოს ფილოსოფოსი. იქნებ შენ ის საუღიად
 დაძგმო იმისათვის, რომ მან თვითონაც თავისი განთქმული ფილო-
 სოფია სწორედ იქ შეიძინა, ან უფრო მეტად დამგმო მე, რომელიც
 [ფილოსოფიის] საიდუმლოებას ბავშობიდანვე ვარ ზიარებული.

თემისტოლისის ამ ცნობებს კოლხეთის რიტორიკული სკოლის
 შესახებ ჯერ კიდევ ამ ორმოცდაათი წლის წინათ ყურადღება
 მიაქცია ივანე ჯავახიშვილმა და „ქართველი ერის ისტორიის“
 პირველ ტომში მან ლატიშვიის მიერ მოყვანილი ნაწყვეტების
 საფუძველზე შემდეგი სტრიქონები უძღვნა ამ საკითხს: „თემისტეს
 სიტყვიერი თანა ჩანს. რომ ელლინური სწავლაგანათლების ნაყოფი-
 ერი ნიადაგი აღმოჩენილა კოლხეთში და, თუ მას დავუჯერებთ,
 ქვეყანა ელლინური კულტურისა დე „მუხათა სადგურად“ უქცევია.
 ისე რომ იმ დროს კოლხებს ელლინთა სადღესასწაულო ყრულო-
 ბებზედაც კი უსახელებიათ თავი რიტორიკითა და მქერმეტყველე-
 ბით“². ლატიშვიას კრებულში მოყვანილი ნაწყვეტები თემისტო-
 სის სიტყვიდან მეტის დასკვნის საშუალებას არ იძლევა, მაგრამ
 საკმარისია გავცნოთ თემისტოლისის ამ 27-ე სიტყვის მთლიან
 ნაწილს, სადაც ლაპარაკია კოლხებზე, რომ ჩვენ თვალწინ უფრო
 კონკრეტული სურათი გადაიშალოს: სახელდობრ, თემისტოლისის

¹ აქ თავდება ლატიშვიის კრებულში (SC) მოყვანილი ტექსტი.

² ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია I, 253.

სიტყვებიდან ნათელი ხდება, რომ უკვე მეოთხე საუკუნის შუა წლებში კოლხეთში, ფოთის მახლობლად, არსებულა რიტორიკული განათლების ცენტრი, სადაც განათლებას ღებულობდნენ ბიზანტიიდან საგანგებოდ მოვლინებული ახალგაზრდები.

თემისტოიოსის 27-ე სიტყვა, რომლის ნაწილი ზემოთ მოვიყვანეთ, შიშართულია ერთი პროვინციელი ახალგაზრდისადნი, რომელსაც თემისტოიოსისთვის, როგორც გამოჩენილი რიტორიკისა და ფილოსოფოსისათვის, უთხოვია: დამეხმარე, რათა თავი დავაღწიო ამ პროვინციას და სატახტო ქალაქში მავილო ნამდვილი განათლებით. ამ თხოვნის საპასუხოდ თემისტოიოსი თავის სიტყვაში ავითარებს იმ აზრს, რომ მეცნიერებას ქმნის არა ადგილი, არაინდობილოვნებული ოსტატი. ეს დედააზრი გატარებულია სიტყვაში ყველგან: „მეცნიერებას, ამბობს ის, არ ესაქიროება განაქმული დედაქალაქი“¹; „ოდისევსმა ითაკაზე მიიღო განათლება, ნესტორმა ბილოსში“² და ა. შ. და ამ აზრის კიდევ უფრო განსამტკიცებლად მას მოჰყავს თავისი საკუთარი შემთხვევა: სახელობრ, რომ მან რიტორიკული განათლება კოლხეთში მიიღო.

თემისტოიოსის ამ სიტყვებიდან უდავოდ გამოდინარეობს შემდეგი დასკვნები:

1. კოლხეთში ფაზისის (ფოთის) მახლობლად არსებულა რიტორიკული სკოლა, სადაც განათლება მიუღია თემისტოიოსს. თუ რომელი იყო ეს ქალაქი, ჩვენ არ ვიცით. ოტტო ზეეკი ფიქრობს, რომ ეს სინოპი იყო. მაგრამ თვით თემისტოიოსის განსაზღვრა ამ ქალაქისა *πλησίον Φάθειας* („ფაზისის მახლობლად“) და მის მიერვე დაკავშირება ამ ადგილისა არგონავტების ლაშქრობასთან შუქდლებლად ხდის აქ სინოპი ვიგულისხმობთ. Christ-Schmid-Stahli-ი და F. Wilhelm-ი არ ეთანხმებიან ზეეკს: პირველნი ბირდაპირ სწერენ, რომ ეს სკოლა რიტორიკისა კოლხების ქვეყანაში იყო, ხოლო ვილჰელმი³ ვრცელ კომენტარებსაც უძღვნის თემისტოიოსის ამ სიტყვას და კატეგორიულად ამტკიცებს, რომ აქ მაოლოდ კოლხეთის ფოთი შეიძლება იგულისხმებოდეს.

2. ფაზისის მახლობლად არსებულ რიტორიკულ სკოლაში განათლება მიუღია აგრეთვე თემისტოიოსის მამას, ევგენიოსს,

¹ Themistii orationes, ed. Dindorfius, p. 403, 22.

² იქვე, გვ. 404. 2.

³ F. Wilhelm, Zu Themistios Or. 27: Byz.-Neugr. Jahrbücher VI (1927—1928), 451—489.

რომელიც შეჰდევ ფილოსოფიის განთქმული მასწავლებელი იყო კონსტანტინეპოლში. „მან — ამბობს თემისტიოსი, თვითონაც თავისი განთქმული ფილოსოფია სწორედ იქ შეიძინაო“.

3. კოლხეთი, როგორც ყოველი არაბერძნული ქვეყანა, ბერძნებისათვის ბარბაროსული ქვეყანა იყო, მაგრამ თემისტიოსი ბაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ კოლხეთი უაღრესად კულტურული (მისი ტერმინით „ელინური“) ქვეყანაა და იგი მეცნიერებისა და ხელოვნების ცენტრს (მისი ტერმინით „მუზეუმის ტაძარს“) წარმოადგენს.

4. თემისტიოსი ამბობს, რომ კოლხეთი „ბარბაროსული და პირქუში ადგილი ერთი კაცის სიბრძნემ და სათნოებამ (σῆφρα καὶ ἀρετή) გახადეს ელინური და აქციეს მუზეუმის ტაძრად (μῦσαιον καὶ Μουσῶν)“. თუ ჩვენ ამ სიტყვებს წათი პირდაპირი მნიშვნელობით გავიგებთ, აღმოჩნდება, რომ ერთი კაცის პარად თვისებებს მიეწერება კოლხეთის ამ კულტურული ცენტრის შექმნა და დაწინაურება. მაგრამ ასეთი გაგება უმართებულო იქნებოდა. თემისტიოსის მთელი ეს სიტყვა, აგებული აზიანური მკვერმეტყველების დახვეწილ რიტორიკულ ხერხებზე, უხვად იყენებს ანტითეზებს, ანალოგიებს და სხვა საშუალებებს, და ბევრი რამ, ორატორის მიერ ნათქვამი, უნდა გაცხრილულ იქნეს, რათა ისტორიულ ფაქტად არ გამოვაცხადოთ ის, რაც მხოლოდ და მხოლოდ რიტორიკულ სამკაულს წარმოადგენს. მაგალითად, გამოთქმა „ბარბაროსული და პირქუში“ (ἀβάρβαρον καὶ ἀπὴρμαρον) ანტითეზურია ცოტა ზემოთ ნახმარი გამოთქმისა „წყნარსა და ელინურს“ (ἐν ἤμαρ καὶ Ἑλλήνι), სადაც ერთმანეთს არის დაპირისპირებული ἤμαρ — ἀπὴρμαρ; და Ἑλλήνι — ἀβάρβαρ; ასევე ერთი კაცის სიბრძნისა და საქმეებისათვის გადაწყვეტი როლის მიკეთვნება და იმ დებულების აღიარება, რომ „კაცი ქმნის ადგილს“ და არა პირიქით, ცნობილია ბერძნულ მწერლობაში და თემისტიოსიც ამ დებულების გაშლისას ანალოგიით ხმარობს იმავე გამოთქმებს, როგორიც ნახმარი აქვს ისოკრატეს, ჰიმეროსს, ლიბანიოსს და თვით თემისტიოსსაც სხვაგან¹. მაშასადამე, ჩვენ შეიძლება ზედმეტაღაც მივიჩნიოთ იმის ძიება, თუ ვის გულისხმობს თემისტიოსი ამ „ერთ კაცში“: თავისი ძამის რომელსამე მეგობარს, როგორც ფიქრობს ო. ზეკი². თუ თვით მამას, რიტორსა და ფილოსოფოსს ევგე-

¹ F. Wilhelm, l. c. 456.

² O. Seeck, Briefe des Libanios 292.

ნოისს, როგორც ფიქრობენ ე. ბორეტი¹ და ფ. ვილჰელმი². თემისტოისის ნიერ ნოცენული აასნა უნდა იყოს ნაყოფი თვით თემისტოისის რიტორიკული ხერხთხმარებისა ერთი მხრით და მეორე მხრით მაშინდელი საერთო ბერძნული კონცეპციისა, რომ „ბარბაროსულ“ ქვეყანაში თუ რამ იყო კარგი, ის უთუოდ ბერძნის ნახელარი იქნებოდა.

5. თუ კოლხეთში, ფაზისის ნახლობლად, ისეთი რიტორიკული სკოლა ნოიბოვებოდა, სადაც ბიზანტიიდან მოვლინებული ახალგაზრდები სწავლობდნენ, თავისთავად იგულისხმება, რომ პირველ რიგში იქ თვით ადგილობრივი კოლხები ისწავლიდნენ. ამ რიტორიკული სკოლის ბრწყინვალე მენაობის შედეგი უნდა იყოს ის, რომ კოლხებში (ლაზებში) რიტორიკული ხელოვნება, როგორც ეს ჩანს მე-ნ საუკუნის ისტორიკოსთა პროკოპი კესარიელი³ და აგათია სქოლასტიკოსის თბუღლებებიდან, დიდ სიწარმეზე იდგა. აგათია სქოლასტიკოსის „ისტორიაში“ გადმოცემული სიტყვები წარჩინებული ლაზებისა, აეტისა და ფარტაზისა, რომლებიც მათ წარმოთქვამს საიდუნოდ მოწყველ კრებაზე გუბაზ შეფის მოკვლის გათვ, უბრწყინვალესი ნიმუშებია მჭევრმეტყველებისა და უნდა ვიფიქროთ, რომ აეტსა და ფარტაზს, ისევე როგორც სხვა ორატორებს, რომელთა სიტყვები გადმოცემული აქვთ პროკოპისა და აგათიას, რიტორიკული განათლება უნდა მიეღოს სწორედ ამ ფაზისის რიტორიკულ სკოლაში.

პროკოპი კესარიელს გადმოცემული აქვს ის სიტყვები, რომლებითაც ლაზთა ელჩებმა მე-ნ საუკუნის შუა წლებში მინარეთს სპარსთა მეფეს ხოსროს და უმტკიცებდნენ მას, თუ რაოდენ ხელსაყრელი იქნებოდა სპარსეთისათვის ლაზებთან კავშირი; ისინი ურჩევენ მას, რომ სპარსეთის ინტერესებისათვის საჭიროა დაარღვიოს ზავი ბიზანტიელებთან (532 წელს დადებული)⁴. იმდენად მჭევრმეტყველურად არის აგებული ლაზების ეს სიტყვა, იმდენად დანაჯერებლად არის აგებული იგი, რომ ხოსრო მეფე მაშინვე მოიხიბლა ამ სიტყვით⁵.

¹ E. Boret, De Themistio sophista, Paris 1853. გვ. 7 (მოგვყავს ფ. ვილჰელმის შითითების მიხედვით).

² F. Wilhelm, l. c. 458.

³ იმ. გეოგრაფია II, გვ. 48-53.

⁴ რასაკვირველია, მართო ამ მოთხოვნამ კი არ გადააწყვეტინა ხოსროს დაძრულიყო დიდძალი ჯარით ლაზეთის „დასახმარებლად“ (ეს განზომილინარე-

აგათია სქოლასტიკოსის მიერ მოყვანილი სიტყვები უფრო ვრცელი მოკულობისაა და თავისი აგებულებით განსაზღვრება პროკოპის მიერ წითავსებული სიტყვებისაგან. აგათიას სიტყვები ორგვარია: 1) სიტყვები წარმოთქმული ლაზთა მიერ მთებში მოწყობილ საიდუმლო კუბაზე ჯადრცლად მნიშვნელოვან პოლიტიკურ საკითხზე და 2) სიტყვები წარმოთქმული სასამართლოში.

გუბაზე მეფის მოკვლას გამო (554 წელს) ლაზთა თავიკებმა სათათბიროდ კავკასიის ერთ ხეობაში შეკრიბეს დიდძალი ხალხი „და დასვენეს საკითხი — სპარსელების წბარებზე გადავიდეთ, თუ ისევ რომაელებთან დავრჩეთო. მაშინვე მრავალმა წარმოსთქვა სიტყვა; ზოგი უ—თ წინადადებას იძლეოდა, ზოგი კიდევ სხვას, იყო უთავბოლო და არეული ყვირილი“. ნაშინ მეთაურებმა დაამყარეს წესრიგი და სალაპარაკოდ გამოუშვეს ორი წარჩინებული: აიგტი, „რონაელთა მძღულე“, და თაოტახი, რომიული ორიენტაციისა. მათ მიერ წარმოთქმული სიტყვები სტენოგრაფიული სისტემით მოჰყავს აგათიას¹.

აგათია სქოლასტიკოსი, პირველ რიგში, პოეტი იყო. სალიტერატურო მოღვაწეობა მან ლექსების წერით დაიწყო. ჩვენამდე ნაწყვეტების საბით მოღწეულია აგათიას ეპიკური „დაღნიაკა“ და შვიდი წიგნისაგან შენდგარი კრებული ეპიგრამებისა (მათ შორის საკუთარისაც). იუსტინიანეს გარდაცვალების (565 წ.) შემდეგ აგათია შეუდგა საისტორიო ნაშრომის წერას. ამიტომ ბუნებრივია, რომ ადამიანი იფიქროს, — აგათიას საისტორიო ნაშრომში ზევრი რამ თვით აგათიას მიერ პოეტურად შედგარებული ამბები იქნება გადმოცემულიო. ჯერ კიდევ კ. კრუზნახერი ამბობდა აგათიას შესახებ: მასში პოეტური განწყობა სკარბობს ისტორიკოსის თვალთახედვის თავისუფლებასა და გამჭოლიაობასო².

მაგრამ არ იქნება მართებული, თუ ვინმე იფიქრებს, რომ აგათიას მიერ გადმოცემული სიტყვები, თითქოს, მის მიერვე იყოს შეთხზული და არ შეესაბამებოდეს სინამდვილეს. უნდა ანგარიში გავუწიოთ შემდეგ მოსაზრებებს:

ობდა სპარსეთის მაშინდელი პოლიტიკიდან), მაგრამ პროკოპი კვლავილი მაინც აღნიშნავს: „ამ სიტყვებით ნასიამოვნებმა ბოსრომ აღუთქვა ლაზებს დახმარებაო“ (გეორგიკა II, 53).

¹ იხ. გეორგიკა III (თბ., 1936), გვ. 64—81.

² K. Krumbacher², Geschichte d. byz. Litteratur 241: Bei ihm überwuchert die dichterische Neigung die Freiheit und Schärfe des historischen Blickes.

1) კავკასიის ერთ ხეობაში მოწვეულ საიდუმლო კრებაზე, რასაკვირველია, იქნებოდნენ ბიზანტიის მთავრობის მზვერავები, რომლებიც თათბირზე წარმოთქმულ სიტყვებს ჩაიწერდნენ: ისე კარგად ჰქონდა ბიზანტიის ხელისუფლებას დაყენებული დაზვერვის საქმე, რომ ძნელი საუბარებელია, მზვერავებს გამოჰპარვოდეს ლაზთა საიდუმლო თათბირი და არ მოხვედრილიყვნენ იქ ამა თუ იმ სახით (მაგალითად, თათბირის მონაწილის სახით).

2) ცნობილია, რომ საბერძნეთმა და რომმა საფუძველი ჩაუყარეს და დიდ დონეზე განავითარეს „მალემწერლობა“ ანუ სტენოგრაფია. საგანგებო ტერმინებიც არსებობს: *τηλεγραφία, εχθρογράφος* ან *εχθρογράφος*, რომელთაც ძველ ქართულში ხმაარებული „სიმიათამწერალი“ და „მალემწერალი“ შეესატყვისება¹.

საიდუმლო თათბირზე დამსწრე მზვერავები, რასაკვირველია, „მალემწერალნი“ იქნებოდნენ და ისინი შესძლებდნენ სრულად ჩაეწერათ სტენოგრაფიულად ლაზთა მიერ წარმოთქმული სიტყვები.

ის ორი სიტყვაც, რომლებიც გუბაზ მეფის მკვლელობა გასამართლების დროს იქმნა წარმოთქმული, თავისთავად ცხადია, „მალემწერალთა“ მიერ იქნებოდა სტენოგრაფიულად ჩაწერილი, რადგან კონსტანტინეპოლის მთავრობა და თვით კეისარიც თვალყურს ადევნებდა ამ პროცესს, რომელმაც საერთაშორისო ხასიათი მიიღო².

3) სტენოგრაფიულად ჩაწერალი ეს მასალა სახელმწიფო არქივში ინაეებოდა. და აგათიაც, როგორც კარის ისტორიკოსი, თავისი „ისტორიის“ წერის დროს სახელმწიფო არქივში დაცული ნასალებით სარგებლობდა.

ყველა ეს მოსაზრება ნათელჰყოფს, რომ აგათიას „ისტორიაში“ მოყვანილი სიტყვები, რომლებიც წარჩინებულმა ლაზებმა წარმოთქვეს საიდუმლო თათბირზე და სასამართლო პროცესზე,

¹ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული დამწერლობათაქცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია. თბ., 1926, გვ. 127-128.

² რომ გუბაზ მეფის მკვლელობა გასამართლების პროცესზე სტენოგრაფისტები იყვნენ, ამას თვით აგათია გადმოგვცემს. აგათიას გადმოცემით, მთავარი მოსამართლე, სენატორი ათანასი თავისი ღირსების შეგნებით დაჯდა ერთ მაღალ სავარჯულზე, კლავიდში გამოწკობილი, როგორც ეს სწვევით ბრწყინვალე მთავრება. მასთანვე იყვნენ კაცნი, რომელთაც იცოდნენ ხარაფება და დაწერილის წაყითხვა სხაასხუპითა.

ნამდვილად წარმოთქმული სიტყვებია და არა პოეტ-ისტორიკოსის ავითიას მიერ შეთხზული; თანაც ეს ისეთი სიტყვები იყო, რომლებიც „მალემწერალთა“ ნიერ იყო ჩაწერილი.

ჩვენი მეცნიერების მორიგი ამოცანაა შევისწავლოთ ეს სიტყვები, როგორც ქართული მკვერმეტყველების ძეგლები. სამწუხაროდ, ეს სიტყვები ამ თვალსაზრისით შესწავლილი არ არის¹. ე. ი. უნდა იქნეს გამოკვლეული, თუ რა დარგის მკვერმეტყველებას მიეკუთვნებიან ეს სიტყვები და რა ნაწილებისაგან შედგებიან ისინი.

ჩვენმა წინაპრებმა კარგად იცოდნენ, რომ იყო სამი დარგი მკვერმეტყველებისა: 1) სათათბირო, 2) საპოლემიკო, 3) საზეიმო. იოანე პეტრიწი ასე განმარტავს რიტორიკის დარგებს: «სამად განიყოფების: თანამზრახვალობისა, მეპაექრობისა და დღესასწაულობისა»². რომ ეს დარგები შეეადართ ბერძნულ რიტორიკაში ცნობილ დარგებს, მივიღებთ შემდეგ სურათს; ბერძნულ რიტორიკაში მიღებული იყო შემდეგი კლასიფიკაცია: *γένος* *συμμοιολογικόν* (დარგი სათათბირო-პოლიტიკური), *γ. δεικτικόν* (დარგი სამოსამართლო) და *γ. πανηγυρικόν* (დარგი საზოგადოებრივი ანუ საზეიმო). ე. ი.

<i>γ. συμμοιολογικόν</i>	თანამზრახვალობისა
<i>γ. δεικτικόν</i>	მეპაექრობისა
<i>γ. πανηγυρικόν</i>	დღესასწაულობისა

როგორც ჩანს, ბერძნული რიტორიკის ეს სამი დარგი ცნობილი იყო საქართველოში იოანე პეტრიწამდე. ჯერ კიდევ ეფრემ მცირისეულ თარგმანში გრიგოლ ნაზიანზელის სიტყვა-ეპიტაფიისა სწერია: «სამნი სახენი არიან რიტორებრისა სწავლულებისა განმეტყუელებისანი — თანამზრახვალობითი და სადღესასწაულობითი»³.

¹ სიამოვნებით უნდა აღინიშნოს, რომ ამ სიტყვების შესწავლას უკვე შეუდგა დოც. ნ. კანდელაკი, რომელმაც თავის, დიდის გულმოდგინებით და საქმის ცოდნით შედგენილ წიგნში „ქართული მკვერმეტყველება“ (თბ. 1958) თავი მოუყარა ქართული მკვერმეტყველების ძეგლებსა და მასალებს და წინასწარი ნარკვევიც დაურთო ამ კრებულს.

² იოანე პეტრიწის შრომები II (1917), გვ. 223.

³ იბ. იოანე პეტრიწის შრომები, ტომი I (თბ. 1938/1940), გვ. XLII. — ზემოთ მოყვანილ ტექსტში ეფრემ მცირის თარგმანისა, გადამწერთა შეცდომის გამო, რიტორიკის მხოლოდ ორი დარგია დასახელებული: თანამზრახვალობითი

დასახელებული სამი დარგიდან აგათიას მიერ მოყვანილი სიტყვები უნდა შეიკუთვნოს: 1) თანანზრახვალობის დარგს (აიეტისა და ჟარტაზის სიტყვები) და 2) მეპაექრობის დარგს (ჯუბაზის მკვლელთა გასამართლების დროს კოლხთა წარმომადგენლების მიერ წარმოთქმული სიტყვა და ჯუბაზის მკვლელის რუსტიკეს სიტყვა).

უნდა ვიფიქროთ, რომ კოლხეთის რიტორიკულ სკოლაში მიღებული «რიტორიკის სწავლულება» აგებული იყო მსგავსად იმ რიტორიკისა, რომელიც მაშინდელ მოწინავე მსოფლიოში იყო გაბატონებული. და ამიტომ ჩვენ უნდა მოვუშველიოთ ბერძნულ რიტორიკაში ცნობილი სტრუქტურა წარმოსათქმელი სიტყვებისა და ამის მიხედვით შევისწავლოთ იმ სიტყვების სტრუქტურა, რომლებიც გადმოცემული აქვთ ბოკოპი კესარიელსა და აგათიას. ასეთი შესწავლა გამოავლენს აგრეთვე იმ სპეციფიკურ თვისებებს, რომლებიც ექნებოდა კოლხეთის რიტორიკულ «სწავლულებას».

და სადღესასწაულობითი, გამოტოვებულია მესამე დარგი («მეპაექრობითი»). დოქ. ნ. კანდელაკი ფიქრობს (დასახ. შრომა, გვ. 8.), რომ აქაც სამი დარგია დასახელებული: გამომეტყველებისანი, თანაგამზრახობითი და სადღესასწაულობითი. მაგრამ სიტყვა გამომეტყველებისანი ეკუთვნის წინა გამოთქმას: სამნი ს. ა. ხ. ნ. ი არიან რიტორიკისა სწავლულებისა გამომეტყველებისანი,

ლიბანიოსი

(314—393)

ლიბანიოსი დაიბადა ანტიოქიაში, განათლება მიიღო ჯერ იქვე და შემდეგ ათენში. 341 წელს მან გახსნა საკუთარი სკოლა კონსტანტინეოლში. მაგრამ, სხვადასხვა გარემოებათა გამო, ის იძულებული იყო დაეტოვებინა სატახტო ქალაქი და სკოლა ნიკომედიაში გადაეტანა. 354 წელს, კეისარ კონსტანტის ნებართვით, ის დაუბრუნდა თავის მშობლიურ ქალაქს. ანტიოქიას, სადაც ის დარჩა სიკვდილამდე.

ჩვენამდე მოღწეული შრომები ლიბანიოსისა 6 ჯგუფად განიყოფება:

1. სიტყვები (λόγιοι),
2. დეკლამაციები (μελέται),
3. წინაეარჯიშობანი (προεγυσιόματα),
4. დემოსთენეს ცხოვრება და მისი სიტყვების შინაარსები (βίαισθεις; ὡν λόγων Δημοσθένειος),
5. ἐπιστολαί: χαρακτηρες,
6. წერილები.

ლიბანიოსის საუკეთესო ნკოდნედ ითვლება Förster-ი, რომელსაც ეკუთვნის მთელი რიგი გამოკვლევები ლიბანიოსზე და მის თხზულებათა უკანასკნელი გამოცემა:

Libanii opera v. v. I—IV, Lipsiae 1903—1908; v. v. V—VI, Lipsiae 1910—1911; v. VII, Lipsiae 1913; v. VIII—XI, Lipsiae 1914—1922.

ძველი გამოცემა: Libanii Sophistae Orationes et Declamationes ad fidem codicum manuscriptorum recensuit J. Jacobus Reiske (voll. I—IV). Altenburgi 1791—1797.

ლიბანიოსი არის ატიციტური რიტორიკული პროზას წარმომადგენელი. ნეოპლატონიკოს იულიანე განდგომილთან და მის წრესთან ახლო კავშირმა და აგრეთვე ქრისტიანობის საწინააღმდეგო განწყობილებამ მიიყვანა ის პლატონიზმთან. ის აქებს იულიანეს, რომელიც ღმერთებს მსხვერპლებსა სწირავს. ის სარგებლობს ყოველი შემთხვევით, რომ ქრისტიანობისა და მის მსახურთა წინააღმდეგ გაილაშქროს.

ლიბანიოსი განთქმული იყო მთელს აღმოსავლეთში. მისი ნაშრომები ფართოდ იყო გავრცელებული და კლასიკურად აღიარებული. მე-9 საუკუნის ცნობილი მოღვაწე და ლიტერატორი ფოტიოსი მას უწოდებს „ატიკური მეტყველების კანონსა და საზომს“. ლიბანიოსი, როგორც სოფისტი და რიტორი, ცნობილია თავისი „სიტყვებით“ და „წერილებით“. ამ უკანასკნელებში უკეთ მოჩანს მისი პირადი ცხოვრება, მისი ურთიერთობა მოწაფეებთან და მეგობრებთან. ჩვენამდე მოღწეულია 1605 ბერძნული წერილი, მიწერილი მოწაფეებისადმი, მეგობრებისადმი და სხვა პირებისადმი. „ლიბანიოსის წერილების აღრესატთა შორის ჩვენ გვხვდებიან მაშინდელი სახელგანთქმული პირები აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან; საგანგებო პატივისცემად ითვლებოდა მისგან წერილის მიღება“¹.

ნეოპლატონიკოს იულიანესთან მეგობრულ ურთიერთობაში მყოფი, პლატონიზმის დებულებათა საფუძველზე მოაზროვნე და ქრისტიანობისადმი მტრულად განწყობილი რიტორი ლიბანიოსი ახლო კავშირშია ბაკურთან. ბაკურს შეუძლია მივიდეს მასთან რადროსაც სურს, დაუკოცნოს ლოყები და მთელი ღამეები უჯდეს მას გვერდით. რას აფასებს ლიბანიოსი ბაკურის პიროვნებაში?

ლიბანიოსს თავის წრეში ხშირად აქვს საუბარი ბაკურის შესახებ. ყველანი აქებენ ბაკურს: ზოგი აქებს მის სამართლიანობას (δικαιοσύνη), ზოგი მის რწმენას ღმერთებისადმი (θεός θεός), ზოგს მოსწონს კიდევ მისი ზომიერება, სიბრძნე და გულადობა. მაგრამ თვით ლიბანიოსს ბაკურის ღირსებათაგან ყველაზე უფრო მნიშვნელოვნად მიაჩნია ის, რომ ბაკურს უყვარს ლოგოსები და ისინიც, ვინც ამ ლოგოსებს მისდევენ. ამიტომ ბაკურს საყვარელია ღმერთებისათვის, რომელთა მიერ არის ნაბოძები ეს ლოგოსები (λόγος).

რა არის ეს „ლოგოსები“, რომელთა სიყვარულსაც საგანგებოდ უფასებს ლიბანიოსი ბაკურს?

ბერძნული λόγος მრავალნაირი მნიშვნელობისაა: სიტყვა, მოთხრობა, ანგარიში, მნიშვნელობა, გონება, მსჯელობა, ყურადღება და მრავალი სხვა. ლიბანიოსის წერილების ერთი ძველი გამომცემელი კიდევ სთარგმნის ამ აღვილს ლათინური სიტყვით litteras².

¹ Christ, Geschichte der griechischen Litteratur II, 800—801.

² Libanii epistolae, edidit, latine convertit... Joannes Chr. Wolfius. Amsterdami 1738.

მაგრამ საკმარისია გადავიკითხოთ ლიბანიოსის სხვა ნაწერები, რათა დაერწმუნდეთ იმაში, რომ აქ ღრვი ნიშნავს „რიტორიკულ ხელოვნებას“.

ასე, მაგალითად, თავის განთქმულ მე-18 სიტყვაში, რომელიც წარმოთქვა მან იულიანეს საფლავზე, ის რამდენჯერმე ხმარობს ამ ტერმინს სწორედ „რიტორიკული ხელოვნების“ მნიშვნელობით. „განა ვინმეს შეუძლია დაასახელოს იმაზე უფრო უდიდესი ღვაწლი, ვიდრე ის რომ უკიდურესი უგულვებელყოფიდან დიდ პატივში აიყვანო ღმერთები და ღმერთების უდიდესი საჩუქარი — აიტყვის ხელოვნება (μαρτυρῶν τε καὶ θεῶν τιμῶν τὴν μέγιστον — τὸν δὲ λήγουσ) და ყოველი მგზავრობის დროს შენი თავი სოფისტების განკარგულებაში გადასცე?“¹.

იმავე სიტყვაში, ცოტა ზევით, ლიბანიოსი აქებს იულიანეს იმისათვის, რომ მან შეუქანა სოფისტებს და რიტორიკას საუკეთესო პირობები. „ამ დროიდან კვლავ ფართოა მდელი სიბრძნისა, ისევე დაედო პატივი იმ პირთ, რომელნიც ფლობენ სიტყვის ხელოვნებას (τὸν λήγουσ) და სოფისტთა საქმეები უკეთესად წარმართა“².

ექვს გარეშეა, რომ ამ ორსავე შემთხვევაში ტერმინი ღრვი (ნათ. მრ. λήγουσ) ნიშნავს „რიტორიკულ ხელოვნებას“. სოფისტთა საქმეები კარგად წავიდა, მათ კვლავ მოაწყდნენ ნოწაფეები, იმიტომ რომ იულიანემ ხელი შეუწყო „ლოგოსებს“ (რიტორიკას). პირველ მაგალითშიც ნათქვამია, რომ იულიანემ დიდ პატივში აიყვანა „ლოგოსები“. და ამის დასამტკიცებლად ლიბანიოსი ასახელებს იმას, რომ იულიანე ყოველი თავისი მგზავრობის დროს მკიდრო ურთიერთობაშია სოფისტებთან, რიტორიკული ხელოვნების ოსტატებთან. მაშასადამე, არავითარი ეჭვი არაა, რომ ბაკურისადმი მიწერილ წერილშიც ღრვი ნიშნავს „სიტყვის ხელოვნებას“, „რიტორიკულ ხელოვნებას“³.

¹ Libanii opera, ed. Foerster, II, გვ. 306.

² Libanii opera, ed. Foerster, II, გვ. 305.

³ „ლოგოსების“ შესახებ ჩვენს ამ შეხედულებას, რომელიც პირველად 1940 წელს განვავითარეთ „ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის“ I ტომში მოთავსებულ ნარკვევში, არ იზიარებს პროფ. შ. ნუცუბიძე, რომელიც „ქართული ფილოსოფიის ისტორიის“ I ტომში წერს (გვ. 111): „საეჭვოა ვიფიქროთ, რომ აქ „ლოგოსები“ ნიშნავდნენ, როგორც ნანდისბან ფიქრობდნენ, მკერამეტიკულებაში დაოსტატებაც. შართალია, ბერძნული სიტყვა „ლოგოსი“ ნიშნავდა სიტყვასაც და სიტყვის საშუალებით გამოთქმულ აზრსაც მაგრამ იმავე დროს

აქვე შევნიშნავთ იმასაც, რომ ლიბანიოსი ბაკურის წერილშიც, ისევე როგორც მე-18 სიტყვაში, რიტორიკულ ხელოვნებას უწოდებს „ღმერთებას საჩუქარს“. ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ მე-18 სიტყვაშიც და ბაკურისაარში გაგზავნილ წერილშიც ლიბანიოსი ხმარობს „მდელს“ (μαῦς). მე-18 სიტყვაში ის ამბობს, რომ კვლავ აყვავდა მდელი სიბრძნისა, და, როგორც მომდევნო განმარტებიდან ჩანს, აქ იგულისხმება რიტორიკული ხელოვნების წიაღი, რიტორიკული ხელოვნების საგანძური. ასევე ბაკურს ეძახის ის მდელი: „ჩვენ რომ ასეთ ყვავილებში ვტრიალებდათ, შენ რასაკვირველია იყავი მდელიო“, ესე იგი ლიბანიოსი და მისი მეგობრები რომ საუბრობდნენ, სიტყვებს რომ ამბობდნენ, წყარო ამ სიტყვებისა იყო თვით ბაკური: ისინი თავის „ყვავილებს ღებულობდნენ მდელიდან“.

წერილები ბაკურის შესახებ და ბაკურთან

წერილები 963 და 964 დაწერილია ლიბანიოსის მიერ ერთად, ვინაიდან ორივე წერილში ლაპარაკია ბაკურის ჩამოსვლაზე ანტიოქიაში, ხოლო პირველი წერილი, რომელიც კონსტანტინეპოლშია გაგზავნილი არისტენეტე უმცროსის სახელზე, დაწერილი უნდა იყოს 392 წლის ზაფხულის მეორე ნახევარში: არისტენეტე იქ უკვე ქალაქის პრეფექტად არჩეულად ჩანს, ხოლო 392 წლის 25 ივნისს პრეფექტად ჯერ კიდევ Proculus იყო (O. Seeck, Die Briefe des Libanios, zeitlich geordnet. Berlin 1906, გვ. 462).

ღმერთავე ნიშნავდა უნდა ითქვას, რომ ქრისტოლოგიანათვის „ლოგოსით“ აღინიშნებოდა მეორე იპოსტასი, ე. ი. პირი სამებისა. ამ სიტყვის ფილოლოგიური ინტერპრეტაცია ამ შემთხვევაში არ გამოდგება (და აქვე შეიითხოვებოდა ჩუნი 1910 წლის ნარკვევი „ლიბანიოსი და ბაკური“) ესე იგი პროფ. შ. ნუკუბიძე ფიქრობს, რომ ლიბანიოსთან სრული ნიშნავს „ღმერთება“. მართალია, ქრისტოლოგიაში „ლოგოსი“ ნიშნავს სამების მეორე პირს, ქრისტეს, ხოლო „ლოგოსები“ ამ გაგებით არ არსებობს. თუ „ლოგოსები“ ნიშნავს „ღმერთება“, მაშინ უაზრო გამოდის გამოთქმები, რომლებიც ნახატი აქვს ლიბანიოსს: „შენ გყვარს ლოგოსები და ისინიც, ვინც ლოგოსება მისდევენ, რისთვისაც შენ საყვარელი ხარ ღმერთებისათვის, რომელნიც ზრუნავენ ლოგოსებზე; ხომ ზრუნავენ ლოგოსებზე ისინი, რომლებმაც ეს (ლოგოსები) მოგვეცა, გამოდის, რომ „ღმერთები ზრუნავენ ლოგოსებზე“, ე. ი. „ღმერთები ზრუნავენ ღმერთებზე“, ან და: „ღმერთებმა მოგვეცა ლოგოსები“, ე. ი. „ღმერთებმა მოგვეცა ღმერთები“ (1).

წერილი 980. ბაკურთან მიწერილი, გაგზავნილია კონსტანტინეპოლში 392 წელს, ე. ი. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ის გაგზავნილია 953 და 964 წერილებზე ადრე.

წერილი 980

(392 წლისა)

ბაკურის

1. Τὰ γράμματα σου τὸν περὶ σου κατέλαξε λόγους, ὡς μετὰ τῶν φίλων εἰσώπιζεν ποιεῖσθαι μεγάλην ἔχοντας ἡθονὴν ἐν τοῖς ἐπαίνοις ὡς ἢ σὴ φύσει ποιεῖ.

2. Ἄιδει δὲ ὁ μὲν τὴν δικαιοσύνην καὶ τὸ παπεισθαι τὴν γῆν πραττόμενα πάντα τοὺς θεοὺς καὶ ὁρᾷ καὶ εἰδέναι, ὅ δὲ τὴν σοφοσύνην καὶ τὸ τῶν ἐπιθυμιῶν ἄρχεῖν μᾶλλον ἢ τῶν στρατιωτῶν. ἄλλοι δὲ τὴν σοφίαν παρ' ἧς σοὶ τὸ κρατεῖν ἐν τοῖς ἔπλοις.

ვილებს, ვიდრე ჯარისკაცებს. რომლის წყალობითაც იმარჯვებ

3. Ἦδη δὲ τις εἶπεν ὅς ὁσείεις φόβος ὁσθένος κινδύνου τῆς ψυχῆς; ἦψατὸ σου. Μέγιστον δὲ μοι τῶν σῶν ἐφαίνεται τὸ λόγων τέ σε καὶ τῶν τοῦτους ἐργαζομένων ἐρᾷν, ἀγῆ' ὧν εἶναι σε φίλον θεοῖς ὡς μέλει λόγων· μέλει δὲ τοῖς ἀπὸ τούτων θεοῦ ἀποσῶν.

ლევენ, რისთვისაც შენ საყვარელი ხარ ღმერთებისათვის, რომელნიც ზრუნავენ ლოგოსებზე. ხომ ზრუნავენ ლოგოსებზე ისინი, რომლებმაც ეს (ლოგოსები) მოგვეცეს.

შენი წერილი შეიცავდა ისეთ აზრებს შენ შესახებ, როგორსაც, ჩვეულებრივ, მეგობრების წრეში გამოვთქვამთ ხოლმე, რადგან ღიღს სიამოვნებას განვიცდიით იმ ქებათაგან, რომელთაც გძენს შენი ბუნებრივი ნიჭი.

ზოგი აქებს შენს სამართლიანობას და იმას, რომ შენ დაჯერებული ხარ იმაში, რომ ყველაფერი, რაც ქვეყანაზე ხდება, ღმერთებმა იციან და ხელავენ. ზოგი კიდევ აღიღებს შენს ზომიერებას და იმას, რომ უფრო მეტად მბრძანებლობ ვნება-სურსება კიდევ აქებს შენს სიბრძნეს, ხოლმე ბრძოლაში.

იყო ისეთიც, რომელიც ამბობდა, რომ შენს სულს არ მიჰკარებია არავითარი შიში რაიმე საფრთხის წინაშე. მე კი შენ ღირსებათაგან ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანად წეჩვენება ის, რომ შენ გიყვარს ლოგოსები და ისინიც, ვინც ლოგოსებს მის-

ლევენ, რისთვისაც შენ საყვარელი ხარ ღმერთებისათვის, რომელნიც ზრუნავენ ლოგოსებზე. ხომ ზრუნავენ ლოგოსებზე ისინი, რომ-

4. Ἐν τοιούτοις τοίνυν ἀνθρώποις ἡμῶν διατριβόντων, σὺ δ' ἤθισα δῆπουθεν ὁ λειψίων, ἐνέθηγά μοι ταῖς χερσὶν ὁ φέρων σου τὴν ἐπιστολὴν πῶς τὴν ἔχουσαν τοῦ σὺν περὶ λόγους ἔρωτας.

5. Τὸν γὰρ ἐν φροντίσι: πολλοῦ κωλύοντα καὶ τοιούτων ἐν μέσῳ πραγμάτων ζῶντα ἀνθρώπων ἐν λόγοις ἐν ἑαυτῇ περιφέρειν καὶ τιμᾶν μὴ τῷ μαινήσθαι: μόνον, ἀλλ' ἔθθη καὶ γράμμασι πῶς οὐ κοσμοῦντας ῥητορικὴν ἐν τοῖς πρὸς τοὺς λέγοντας γιγνομένοις;

6. Ἐμὲ δὲ πολλὰκις ἠρμήσαντα πρὸς ἐπιστολὴν ἣν τι τὸ κωλύον, οὐ ταῦτόν μὲν ἀεὶ, ἀεὶ δὲ ἦν, τῶν θεῶν σοὶ καὶ τοῦτο διδόντων, ὡς ἂν μᾶλλον εὐδοκίμοις. οὐ γὰρ ἴσον ἐπιστεῖλαι πρότερον ἢ ἀντεπιστεῖλαι: (Libanii opera, ed. Förster, v. XI, p. 183—184).

ჩვენ რომ ასეთ ყვავილებში ვტრიალებდით, შენ, რასაკვირველია, იყავი წველი; ამ დროს ხელში ჩაშედიო მისმა მომტანმა წერილი, რომელიც არის საბუთი შენი სიყვარულისა ლოგოსებობაში.

5. რომელი ადამიანიც ცხოვრობს საომარ საქმეებზე ზრუნვით და ამგვარი საქმეების შუაგულშია, თავისთავთან მართავს საუბარს და პატივისცემას გამოხატავს არა მარტო მოგონებით, არამედ წერალითაც. რატომ არ ამკობს ის რიტორიკას მთქმელთა მიმართ ნომხდარ ამბებში?

6. ნე ხშირად [დამმართნია], რომ საწერად რომ განვეწყობობოდი, რალაც დაბრკოლება გადამელოდებოდა, ყოველთვის ერთნაირად კი არა; ხოლო მუდამ ასე იყო, და როდესაც ღმერთები შენ ამას მოგცემენ, უფრო მეტ პატივში იქნები, ვინაიდან არ არის ერთიდაიგივე, შეუთვლიოთ წერილობით შეატყობინებ.

წაკითხი 963

(392 წლისა)

არიხტენეტეს

1. Ἦκεν ἡμῖν γράμματα καλὰ παρὰ καλοῦ διὰ καλοῦ, παρὰ σοῦ καλῶς ἔχοντα διὰ Βακουρίου τοῦ λάμποντος μὲν τῷ σώματι, ψυχὴν δὲ ὁμοίαν ἔχειν παρεχόμενου.

1. მოვივიდა კარგი წერილი კარგი კაცისაგან და კარგი კაცის ხელით; შენგან, რომელიც კარგი ხარ, და ბაკურის ხელით, რომელიც სხეულითაც ბრწყინავს და სულიც მას ასეთივე აქვს.

2. Σὺ δ' ἡμῶν ἔρων οὐκ ἀρ-
κειν σοι τοῦτο νομίζω προαέθη-
κας σαυτῆρ τὸν χρηστὸν Βακού-
ριον καὶ ἔρωτός γε ἐμπλήσας Ἰσοῦ
θεοῦ ἔπεμψας, ὥστ' οὐ μόνον ὡς
ἡμᾶς ἀνέβη διὰ τῆς στενῆς θύρας,
ἀλλὰ καὶ εὐθύς καὶ ἑσπέρας καὶ
θρόμφ φιλήσας τὲ μου τὸ πρόσω-
πον καθ' ἕκαστον τῶν μερῶν
καθιζάνει τε πλησίον καὶ χάριν
αἰτεῖ δοῦναι αὐτῷ βλέπειν εἰς ἐμὲ
πολὺν χρόνον. Μικρὸν δὲ ἔφασκε
καὶ τὴν νύκτα βλεῖν ἔσασθαι.

3. Οὐκ ἐλάνθανεν οὖν με,
τίς ἦμιν τοιοῦτον τὸν ἄνδρα πε-
ποίησε καὶ πόθεν τὸ βέλος. Χαρι-
ζόμενος δὲ μοι τοῖς περὶ ἐμὲ πρατ-
τομένοις εὐφραίνεται καὶ τοῖς περὶ
σοῦ λεγομένοις. Ἐν οἷς ἦν ἡ τε
δικαιοσύνη καὶ τὸ βόζης ἐπιθυ-
μαίνε σε καὶ τὸ χρημάτων ὑπερο-
πῆν καὶ τὸ πολλοῖς ἐπαίνοις στε-
φανοῦσθαι, τοῖς μὲν ὑπὸ τῆς με-
γάλης βουλή, τοῖς δ' ὑπὸ τοῦ
σωφρονοῦντος δῆμου, τοῖς δ' ὑπὸ
τοῦ θεοῦ στόματος.
ὁδῶσθε κτητολογονοῦντι ῥεβμოსის
პირის მიერ¹.

4. Οὐκ οὖν καὶ χαίρειν με
καὶ εὐχέσθαι δεῖ· τὸ μὲν γὰρ πρέ-
πει τοῖς ἔρωμένοις, τὸ δὲ τῷ μέλ-
λοντι χρόνῳ (Libanii opera, ed.
Fürster, v. XI, p. 167—168).

2. ჩვენდამი ძლიერი სიყვარუ-
ლით აღტყინებული შენ ფიქრობ,
რომ ეს არ კნარა, და შენს თავს
მიუმატე ნიჭიერი ბაკური და,
ალაგე რა თანაბარი სიყვარუ-
ლით, გამოგზავნე აქვთ, რათა
ჩვენთან ამოსულიყო არა ვიწრო
კარიოთ, არამედ პირდაპირ, სალა-
მითიც და რბენით. პირზე მ-
კიცვა, თითოეულ ნაკვთში ცალ-
ცალკე, მომიჯდა გვერდით და
მთხოვა ნება მიმეცვა ეცქირა ჩემ-
თვის დიდ ხანს.

3. დაფარული არ არის ჩემ-
თვის, თუ ვინ მომგვარა მე ასე-
თი კაცო და საიდან არის ისარი,
უზომოდ გამხარა და მასია-
მონა მან იმით, რაც ჩემთვის
გააკეთა, და იმით, რაც შენ
შესახებ მითხრა. ამათ შორის
იყო როგორც სამართლიანობა,
ისე ის, რომ შენ გეწადა დიდება,
და რომ არაფრად აგდებ ფულს,
და რომ მრავალი ქებით ხარ
შემკული, ერთი მხრით დიდი
საბჭოს მიერ, ხოლო მეორე
მიერ და აგრეთვე ღვთაებრივი

4. მაშასადამე, საჭიროა მე მი-
ხაროდეს და ვლოცულობდე:
პირველი მართებს შეყვარებუ-
ლებს, ხოლო მეორე მოშავალ
ღროს.

¹ მკითხველს „ღვთაებრივი ბაკური“; ამ გამოთქმით ბერძენები „მისანს“
და „მისნობას“ აღნიშნავენ.

წიგნი 964

(392 წლისა)

ლეონტის

1. Δοὺς τὴν ἐπιστολὴν τὴν Ἀρισταίετου Βασιλέως, ἐπειδὴ ἀνέγνωστό τε καὶ μὲθ' ἡθονῆς, ἀστὴ δὲ ἔφη σοι: (παρὰ) Λεοντίου. Ποῖου—ἔφη—Λεοντίου; ὃ δ' ἀπεκρίνατο—τὸν λογογράφου (Libanii opera, ed. Förster, v. XI, p. 168).

1. მის შემდეგ რაც არისტენეტეს წერილი გადმომცა და ის მე წავიკითხე. დიდის სიამოვნებითაც, ბაკურიმ მიიხრა: „აი, ესეც ლეონტისაგან არის შენთან“. — „რომელი ლეონტისაგან“ ვკითხე მე. იმან კი მიპასუხა: „ლოგოგრაფოსისაგანო“¹.

ლიტერატურა ბაკურის შესახებ

- 1) Georgii Monachi Chronicon II, 591—592, ed. de Boor.
- 2) Ammiani Marcelini Rerum gestarum libri, rec. V. Gardthausen. I II, Lipsiae 1874—1876; ბაკურზე: lib. XXXI 12, 16 (იხ. აქვე გვ. 144).
- 3) Rufinus (იხ. აქვე ქვემოთ).
- 4) ს. ყაუხჩიშვილი, ლიბანიოსი და ბაკური: ქუთ. პედ. ინსტიტუტის შრომები, ტ. I, 13—20. ქუთაისი 1940.
- 5) ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია I², თბ. 1928, გვ. 184—215.

¹ ჩვენს საილენიერო ლიტერატურაში იყო კამათი იმის შესახებ, თუ რომელ ბაკურზეა აქ ლაპარაკი და რა ეპოქაშია ის იმ ბაკურთან, რომელსაც პეტრე ქართველის ცხოვრების აღწერილი იხსენიებს როგორც პირველ ქრისტიან მეფეს. დღეს არსებული ლიტერატურის საფუძველზე (კ. კეკელიძე, ქართველთა მოქცევის მთავარი ისტორიულ-ქრონოლოგიური საკითხები: „მიმოხილველი“, თბილისი 1926, გვ. 1—63; ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია I, 184—215; ს. ყაუხჩიშვილი, გელასი კესარიელის ცნობები საქართველოს შესახებ: „მიმოხილველი“, თბ. 1926, გვ. 54—68). — ჩვენის აზრით, შეიძლება იმ დასკვნას დავადგეთ, რომ 90-იან წლებში მამაცად მებრძოლი სარდალი არ შეიძლება იყოს იგივე პიროვნება, რომელსაც წყაროები იხსენიებენ იბერიის მეფედ 30-იანი წლებისათვის (როდესაც ივ. ჯავახიშვილი ვარაუდობს ქართლის მოქცევას), ან თუნდაც 50-იანი წლებისათვის (როდესაც კ. კეკელიძე სდებს ქართლის მოქცევის თარიღს).

6) კ. ქეკელიძე. ქართველთა მოქცევის მთავარი ისტორიულ-ქრონოლოგიური საკითხები: „მიმომხილველი“, თბ. 1926, გვ. 1—53.

7) ს. ყაუხჩიშვილი, გელასი კესარიელის ცნობები საქართველოს შესახებ: „მიმომხილველი“, თბ. 1926, გვ. 54—68.

8) გ. გოზალიშვილი, არის თუ არა ბერძნულ-ლათინური წყაროების ბაკური იბერიის მეფე? თბ. 1947.

9) კ. ქეკელიძე, ვინ არის ლიბანიოსის ადრესატი ბაკური? ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, III, თბ. 1955, გვ. 12—15.

10. O. Seeck, Die Briefe des Libanios, S. 94: „Bacurius—Tribunus Sagittariorum im Jahre 378, Dux Palaestinae, Comes Domesticorum im J. 394“.

11. G. Sievers, Das Leben des Libanios. Berlin 1868, p. 271.

აეტი ხკვითა მეფე

ლიბანიოსის თხზულებებში ხშირად იხსენიებიან არგონავტთა ლაშქრობასთან დაკავშირებული პერსონაჟები; იაზონი, მედეა და აეტი.

ამჟამად ყურადღებას მივაქცევთ ლიბანიოსის შრომას *Pro-gymnasmata*¹, რომლის ერთ-ერთ თავში, სათაურით Ἡθιοποιία: ლაპარაკია მედეაზე: Τίνας ἀν εἶποι λήγους Μήθεια μέγλιουσα ἀποσφάττειν τὰς ἔαυτῆς παῖδας; („რა სიტყვებს იტყოდა მედეა თავისი შვილების დაკვლის წინ?“² Libanios, ed. Foerster, VIII, 372). მეორე ასეთსავე წერილს სათაურად აწერია: Τίνας ἀν εἶποι λήγους Μήθεια γαμοσυντὰς ἑτέραν Ἰασσῆος; („რა სიტყვებს იტყოდა მედეა, იაზონი რომ სხვა ქალს ირთავდა?“ Libanios, ed. Foerster, VIII, 413).

¹ „პროგიმნაზმატა“ ანუ „წინასწარი ვარჯიშობანი“ წარმოადგენს რიტორიკულ სკოლაში საშარებულ (მსჯელობათა სხვადასხვა სახის) ნიმუშთა კრებულს. იყო გამოთქმული აზრი, რომ ეს კრებული ლიბანიოსს არ ეკუთვნის, მაგრამ ეს აზრი გახიზარებული არ არის.

² ეს უნდა მოადინარეობდეს ევროპიძეს „მედეადან“. კავშირი აქვს აგრეთვე ოვიდიუსის „ჰეროიდებში“ მოთავესებულ წერილთან „მედეა იაზონს“ (იხ. RE XII, 2521; რ. ფერსტერის სტატია).

ამ წერილების მნიშვნელობა ზვეთვის იმაში გამოიხატება, რომ კოლხთა ქვეყანას აქ ეწოდება „სკვითთა ქვეყანა“, აეტს ეწოდება „სკვითთა მეფე“, ხოლო მედეას „სკვითთა მეფის ასული“. მაგალითად:

Οὐδὲν ἐξ με τῶν δικαίων
 ἐξετάζειν τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγε-
 θος τῶν ἐμῶν κακῶν, ἀλλ' ἔστιν
 λογίσσασθαι τί ἄρα σάσα τίνων ἀπο-
 λέλυται, πάντα πρὸς δίκην ἕγει-
 ραι: μικρά. Αἰήτης ἐμοὶ πατήρ
 καὶ Σχυθῶν τὴν βασιλεύς. Καὶ
 παρθενία καὶ φύγη βελτίων καὶ
 πολλοὶ τῶν ἐν τέλει μνηστῆρες
 καὶ τῶν παρόντων ἐλπίδες ἀμεί-
 νους (ed. Foerster VIII, 373).

არავითარი კანონი არ მრთავ-
 და მე ნებას ჩამედინა ამდენი
 და ასეთი ბოროტება, მაგრამ,
 როდესაც მე ავწონ-დავწონი,
 თუ ჩემი მოქმედებით რა სია-
 მოვნებას ვეწიე. მივდივარ იმ
 დასკვნამდე, რომ უველაფერი
 ეს მცირე არის მართებულობის
 თვალსაზრისით აეტი მამა
 იყო ჩემი და სკვითთა მე-
 ფე. ქალიშვილობაც და სახელიც
 უკეთესი მქონდა და მრავალი წარჩინებული საქმროც მთხოულობდა
 და მღვთმამრეობის იწებლებიც უფრო უკეთესი იყო.

აგათანგელოსი

„აგათანგელოსის“ სახელწოდებით ჩვენამდე მოღწეულია „სომეხთა მოქცევის“ ისტორია, რომელიც არსებითად გრიგოლ განმანათლებლის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ისტორიას წარმოადგენს.

აგათანგელოსი IV საუკუნის ავტორად ითვლება. მაგრამ ჩვენამდე მოღწეული რედაქცია მისი თხზულებისა VIII საუკუნეს ეკუთვნის და წარმოადგენს უკანასკნელ ეროვნულ რედაქციას და „სომხური ეროვნული მონოფიზიტური საეკლესიო წრეების სულისკვეთების გამომხატველია“¹.

აგათანგელოსის თხზულება VI—VIII საუკუნეებში გადათარგმნიათ სხვადასხვა ენებზე. „VI საუკუნეში არსებული ელინოფილური უნივერსალური (კათოლიკე) რედაქცია, რომელიც შედგენილი ყოფილა მასრუბის მიერ და რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია. სამაგიეროდ კი ჩვენამდე მოუღწევია VII—VIII ს. ს. ქალკედონისტურ რედაქციას არაბულ ენაზე, რომელიც ბერძნულიდან უნდა იყოს გადათარგმნილი“².

გრიგოლ განმანათლებლის ცხოვრების ბერძნული ტექსტი, რომელიც აქამდე იყო ცნობილი, VII—VIII საუკუნისად იყო მიჩნეული. ჯერ კიდევ 1906 წელს ივ. ჯავახიშვილი სწერდა: „Известность же Григория Просветителя в греческой литературе не прослеживается глубже VII века“³. მაგრამ შეიძლება ამის წინადროინდელი იყოს ის ახალი ბერძნული რედაქცია გრიგოლის ცხოვრებისა, რომლის ხელნაწერი, 1107 წელს გადაწერილი, იბოგა ე. გარიტმა და რომლის ტექსტი ქვემოთ მოგვყავს.

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ძველი სომხური საისტორიო მწერლობა I (თბ. 1935), გვ. 144.

² ლ. მელიქსეთ-ბეგო. ძველი სომხური ლიტერატურის ისტორია, თბ. 1941, გვ. 74.

³ იბ. ივ. ჯავახიშვილის საბიბლიოგრაფიო მიმოხილვა ნ. მარის შრომის შესახებ (Крещение армян, грузин...): Византийский Временник, XII (1906), გვ. 433.

Πράξεις καὶ μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου
ἱερομάρτυρος Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου τῆς Ἀρμενίας

92. Ὁ δὲ βασιλεὺς Τιρεδά-
της, γενόμενος ἐν τῇ Οὐαλαρσα-
πατῶν χώρῃ, προστάξασιν βασι-
καὶς ἐν γραφαῖς¹ χρησάμενος
ἐκέλευσεν πάντας, τοπάρχας² καὶ
σατράπκας, γενεάρχας τε καὶ φυλάρ-
χους συνάγεσθαι πρὸς τὸν βασι-
λέα ἐν Οὐαλαρσαπάτοις, γράψας
πρὸς τε τῶν Ἰβέρων³ καὶ Ἀλβα-
νῶν βασιλεῖς, ἐν τοῖς προγράμ-
μασιν πάντα τὰ σεσημειωμένα
αὐτοῖς σημάνας καὶ δεῖν χρεὶ αὐ-
τοῦς μετὰ πολλῆς σπουδῆς παρα-
γενέσθαι.

93. Συνήλθον δὲ πρὸς τὰ
προγράμματα οἱ τρεῖς βασιλεῖς,
Λαζῶν⁴ τε καὶ Ἰβέρων⁵ καὶ Ἀλ-
βανῶν, καὶ μετὰ τοὺς βασιλεῖς ὁ
πρῶτος ἐν ἀρχῇ Ἰνγίληνης καὶ
Ἀντιστηνης τοπάρχης· ὁ δὲ δεύτε-
ρος τῆς Ἀρξια[νη]νης⁶ κτιτάνης

ხოლო ტირედატე მეფემ, რო-
დესაც ის იყო ვალარშაპათთა
ქვეყანაში, სამეფო ბრძანებებით,
რომლებიც წერილობით იყო
შედგენილი, მოუწოდა ყველას,
ადგილთა მმართველებსა და სატ-
რაპებს, ტომთა მთავრებსა და
გვართა მთავრებს შეკრებილი-
ყვნენ მეფესთან ვალარშაპათებ-
ში, და მისწერა იბერთა⁴ და
ალბანთა მეფეებს წერილები,
რომლებშიც აღუთმინებდა ყვე-
ლაფერს რაც მოხდა, და [წერ-
და], რომ საჭირო იყო რაც
შეიძლებოდა მალე, დიდის სის-
წრაფით, მოსულიყვნენ.

მიწერილობებზე შეეკრიბნენ
სამნი მეფენი, მეფე ლაზთა, მეფე
იბერთა და მეფე ალბანთა და
მეფეებთან ერთად: პ ი რ ვ ე ლ ი —
ადგილთმმართველი ინგოლნისა
და ანტისტენისა; მეორე —
დიდი პიტიახში არზიანენისა;

¹ ἐν γραφαῖς cod.. ἐγγράφοις Garitte.

² τοπάρχας cod. ³ ἰεμβέρων cod.

⁴ ამის წინ ჩანაშაობილია Λαζῶν καὶ. ამის საბუთად გ. ჯ ა რ ო ტ ს ზო-
წყის ის, რომ § 98-ის თავში (იხ.) სწერია: οἱ τρεῖς βασιλεῖς, Λαζῶν τε καὶ
Ἰβέρων καὶ Ἀλβανῶν. აკად. ნ. მაროც არაბული ვარიანტის თარგმანში უმა-
ტებს ამასვე: ad regem Abchazorum ('b'x'). აქ, ისევე როგორც სხვაგან, «აბ-
ხაზთა» სწერია «ლაზთა»-ს მაგიერ.

⁵ არაბ.: rex Abchazorum ('b'x).

⁶ არაბ.: rex Georgiorum (grg'n).

⁷ Ἀρξια[νη]νης-ის ადგილას არაბული ტექსტის მიხედვით სწერია
Γρίνωβ, ვუვ იგი „არტანუჯ“, რაც, როგორც ეს ნათელყოფილია გ. ჯარი-
ოტისა და პ. ინგოროყვას მიერ, რაღაც გაუგებრობაზეა აგებული.

ὁ μέγας· ὁ δὲ τρίτος τῶν Μέρδων
τοπάρχης· ὁ δὲ τέταρτος γενεάρ-
χης τῶν Ὀσπιτιανῶν ἐπάρχης,
ὅστις κα(τα)τεταγμένως ὑπῆρχεν
φυλάττειν τὰ μέρη τῶν Καυκα-
σιῶν ὁρέων καὶ Τζάνων¹.

159. Ὁ δὲ βασιλεὺς Τ:ρεδά-
της, ἀμὰ τῆ βασιλίσσης Ἀσχηγῆ
καὶ τῆ ἀδελφῆ Χοσυροῦδοῦκτα
καὶ Ἰβέρως², Λαζῶν³ καὶ Ἀλβα-
νοῖς βασιλευσιν καὶ φυλάρχαις τε
καὶ γενεάρχαις, ἀπῆντα τῷ ἁγίῳ
Γρηγορίῳ, καὶ ἀσπασάμενος αὐτόν
καὶ τὸν ὄσιον Πέτρον ἐδέχετο
πάντας τοὺς μεγιστάνας.

რის, და მოიღო ყველა [მისი] დიდებულები.

163. Αὐτὸς δὲ ὁ ἅγιος Γρη-
γόριος ἐσπευδεν ἐν Βαγαβάνοις
κτίσαι ἐκκλησίαν, ἐκδοὺς ἑαυτὸν
ἐν προσευχαίς καὶ δάκρυσιν, εὐχό-
μενος τοῦ ἐμμεῖναι τὸν λαόν τῆ
παραδοθείσῃ αὐτῶν πίστει· ἀμὰ
δὲ τοῖς συνελθούσιν εὐλαβεστά-
τοις πρεσβυτέροις καὶ μοναχοῖς,
ἐποίησε δὲ καταθέσεις ἐκκλησιῶν,
καὶ τάττων ἱερεῖς εὐ ἐπισταμέ-
νους τὰς ἁγίας γραφάς, τοὺς μὲν
ἐξέπεμπεν ἐπὶ τὴν Ἰβέρων⁴ καὶ
Λαζῶν⁵ γῆν, τοὺς δὲ ἐπὶ Ἀλ-
βανίαν.

მესამე — ადგილთმმართველი
მერღებისა; მეოთხე — გვარის
უფროსი ეპარხოსი ოსპიტიანთა,
რომელსაც დავალებული ჰქონდა
დაეცვა კავკასიის მთათა და
ჯანთა მხარეები.

ხოლო ტირედატი მეფე დედო-
ფალ ასხენასთან და თან დასთან
ხოსროდუსტთან ერთად. აგ-
რეთვე იბერიელ¹, ლაზ² და ალ-
ბანელ მეფეებთან ერთად, ტომ-
თა მთავრებთან და გვართა-
მთავრებთან ერთად წმინდა გრი-
გოლის შესახვედრად წავიდა,
მიესალმა მას და წმინდა პეტ-

თვითონ წმინდა გრიგოლი ოი-
ქაროდა ბაგაბანში ეკლესია აეშე-
ნებია, და თვითონ დროს ატი-
რებდა ლოცვა-ვედრებაში და
ცრემლთა-ღვრაში, ლოცულობ-
და, რომ ხალხი დარჩენილიყო
მათ მიერ მიღებულ სარწმუნოე-
ბაში; შეკრებილ კეთილსათნო
მოძღვრებთან და მონაზონებთან
ერთად, აფუძნებდა ეკლესიებს;
აყენებდა მღვდლებად ისეთებს,
რომელთაც იცოდნენ საღმრთო
წერილი; ზოგიერთებს გზავნიდა
იბერთა ქვეყანაში⁶, ზოგს ლაზთა
ქვეყანაში⁷ და ზოგს ალბანიაში.

¹ τὰ μέρη τῶν Καυκασίων ὁρέων καὶ Τζάνων — ამის საბაძლოდ არა-
ბულ ვარიანტში სწვრივ: (custodiae) montium qwsywn (— ქუსჯენ) et mtznywn
(მტხენენ).

² Ἰβερῶν cod. ³ Λαζῶν cod. ⁴ არაბ.: regem Georgiorum (grz'n).

⁵ არაბ.: regem Lazorum (lrws; უნდა იყოს lzw).

⁶ Ἰβερῶν cod. ⁷ Λαζῶν cod.

⁸ არაბულ ვარიანტში: misit ad Georgiam (grg'n).

⁹ არაბ.: ad regionem Abchazorum ('b'az).

164. Πληρωθεισῶν δὲ τῶν τριάκοντα ἡμερῶν ἅμα τοῖς πρεσβυτέροις καὶ παντὶ τῆρ κλήρῳ ἔφερον ἅπαν τὸ πλῆθος ἐπὶ τὸν Ἄρσινον¹ ποταμὸν, πλησίον τῆς βασιλικῆς κώμης Βαγαζάνων. Ἦσαν δὲ ὡσαύτ τριάκοντα ἑπτὰ μυριάδες, αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς Τιριδάτης καὶ Λαζῶν² καὶ Ἰβέρων³ βασιλεῖς Ἀλβανῶν⁴ καὶ μεγιστάνες, τοπάρχαι⁵, γενῶν καὶ φυλῶν ἄρχοντες καὶ πᾶσαι αἱ στρατιαὶ ἐπόμενοι⁶ αὐτοῖς, καὶ ὑπηρησία μεγίστη, γυναῖκες, ἄνδρες, παῖδες.

170. Χειροτονήσας δὲ ἐπισκόπους ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐξέπεμπεν ἐπὶ πᾶσαν γῆν τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας καὶ εἰς πᾶσαν χώραν, ὁμοίως καὶ πρεσβυτέρους. Καὶ ἐκ τῆς Σεβαστιανῶν χώρας Εἰρήναρχον ὄνόματι πρεσβύτερον καὶ ἡγούμενον. Οὗτος δὲ ὁ Εἰρήναρχος σεμνότατος ἦν ἐν σχήματι καὶ πολιτείᾳ· ἐπαινετῆ, ἔχων καὶ πείραν πολλήν τῶν θείων γραφῶν· οὗτος καὶ ἐν τῇ εὐρέσει τῶν ἁγίων λευφάνων τῶν ἑσσαράκοντα διακονος ἦν τοῦ τηνικαῦτα ἐπισκόπου ὄντος τῆς Σεβαστιέας, ἀνήρ πολιτῆ κεκοσμημένος... Εἰς δὲ τὴν γῆν

როგორც კი შესრულდა ოცდაათი დღე, მოძღვრებთან და მთელ სამღვდლოებთან ერთად წიყვანა მთელი ხალხი მდინარე არსინოზე სამეფო დაბის ბაგავანის მახლობლად. იყვნენ დაახლოვებით ოცდაჩვიდმეტი ბევრი (370.000); თვით მეფე ტირიდატე, ლაზთა, იბერთა და ალბანთა მეფეები და დიდებულნი, ადგილთა მმართველნი, გვართა და ტომთა მთავარნი, და ყოველნი ლაშქარნი, მათი ქვეშევრდომნი, და მსახურნი ბევრნი, ქალები, ქალები, ბავშვები.

წინდა გრიგოლმა აქურთბა ეპისკოპოსები და დაგზავნა დიდი არმენიის მთელ მიწაწყალზე და მთელ ქვეყანაზე, აგრეთვე მოძღვრებიც. რ სებასტიელთა ქვეყნიდან ირენარხე სახელით, მღვდელი და წინამძღვარი; ეს ირენარხე იყო კაცი მეტად სათნო სქემითა და საქები მოქალაქეობით, ჰქონდა დიდი გამოცდილება სიღვთო წერილში; ის ორმოც მოწამეთა წმინდა ნეშტთა მოპოების დროს დიაკვნად იყო სებასტიის მაშინდელი ეპისკოპოსისა, იყო კაცი შემეჯული ჯალართ... ხოლო ლაზთა ქვეყა-

¹ არაბულ ვარიანტში სწვრივ: ad flumen Euphratem.

² არაბ.: rex Tiridates et rex Abchazorum ('bh'z) et rex Georgianorum (gr'z'n) et rex Albanorum ('ll'n).

³ Ἰβερῶν cod.

⁴ აქ არეულია და უნდა წავიკითხოთ: καὶ Ἰβέρων καὶ Ἀλβανῶν βασιλεῖς.

⁵ τοπάρχαι cod.

⁶ ἐπόμενοι cod.

των Λαζων¹ Σωφρόνιον και
 αυτον πρεσβυτερον οντα καππα-
 δακην, και αυτον συελθιντα τῷ
 άγιῳ εν πεποιθηκεν επισκοπον και
 απεστειλεν. Εις δε Ἀλβανίαν
 Θωμααν υσιον άνδρα, εκ της των
 Σαταλέων της μικρας πόλεως.
 Ουτοι γάρ πλειστοι συνηλθον αυ-
 τῷ, εν επιστάμενοι ταῖς θεοπνευσ-
 τους γραφάς.

ნაში გაგზავნა სოფრონი, რო-
 მელიც მღვდლად იყო კაპადო-
 კიაში, და ის მოვიდა წმინდა
 გრიგოლთან ერთად: იგი ეპის-
 კოპოსად გახდა და გაგზავნა.
 ხოლო ალბანიაში გაგზავნა თო-
 მა, წმინდა კაცი, [იგი მოი-
 ყვანა] სატალელთა მცირე ქალა-
 კიდან. ეს ისინი იყვნენ, რომელ-
 ნიც მასთან ერთად მოვიდნენ,
 იმათ კარგად იცოდნენ საღვთო
 წერილი*.

ლიტერატურა აგათანგელოსის შესახებ

1. Gérard Garitte, Documents pour l'étude du livre d'Agathange. Studi e testi 127. Città del Vaticano 1946.

2. Н. Марр. Крещение армян, грузин, абхазов и ала-

¹ ლაზონ cod.

² არაბულ ვარიანტში სულ სხვანაირად არის ეს პარაგრაფი გადმოცემული: «მაშინ წმ. გრიგოლმა დაამზადა ეპისკოპოსები, — ის ხომ მთელი არმენიის კათალიკოსი იყო, — და ისინი დააგზავნა არმენიის მთელ მიწაწვალზე, და საქართველოში (gr̄gn), და დურძუკეთის (d̄r̄q̄y't) ქვეყანაში და ალბანეთში. ქართველი (gr̄gn) კაცი აიყვანა იმათგან, რომელნიც მასთან ერთად სებასტიიდან მოვიდნენ, საბელით 'hyrhzam* (ირენარხე), და მას მისცა მიტროპოლიტობა და გაგზავნა იგი, რათა მას ეპისკოპოსები დაედგინა მთელ საქართველოში (gr̄gn). მშვენიერი იყო ცხოვრების წესით, სრულყოფილი, საღვთო წერილში განსწავლული; იგი დიაკვნად იყო და დამსწრედ, როდესაც მოიპოვეს ორმოცი მოწამის ძეგლები, აგრეთვე შემყული იყო ქალაქით; ამიტომაც იყო, რომ იგი ამ ზარისხზე აიყვანა. აფხაზთა ქვეყანაში ('b̄h'z) გაგზავნა სოფრონი (sfrwn), რომელიც მღვდლად იყო კაპადოკიაში და წმ. გრიგოლთან ერთად მოვიდა, იგი ეპისკოპოსად აკურთხა და გაგზავნა. ალბანთა მხარეში გაგზავნა თომა, კაცი რჩეული, ის იყო სატალის მცირე ქვეყნიდან. ეს იყვნენ ისინი, რომელნიც მასთან ერთად მოვიდნენ და საღვთო წერილში განსწავლული იყვნენ.

* ასე ეითხულებს ე. გარიტი, ხოლო ნ. მარი კითხულებს Ибкр-аха და ამ უკანასკნელში ხედავს მეგრულ სიტყვას სჟაჲ. ე. ი. «იბერიის შვილი» (Н. Марр, Крещение... გვ. 127 და 172).

нов святым Григорием (Арабская версия): Записки Вост. отд. ИРАрх. Общ. т. XVI (1905), стр. 63—211.

3. И. А. Джавахов: Византийский Временник XII (1906), 432—437 (რეცენზია ნ. მარის შრომაზე „Крещение армян...“).

4. ივ. ჯავახიშვილი, ძველი სომხური საისტორიო მწერლობა. თბ. 1935. აქ თავი II, 1: სომეხთა მოქცევის შესახებ საისტორიო წყაროები და აგათანგელოსი, გვ. 71—149.

5. ლეონ მელიქსეთ-ბეგი, ძველი სომხური ლიტერატურის ისტორია. თბ. 1941, გვ. 72—75.

6. ლეონ მელიქსეთ-ბეგი, ცხოვრებაჲ წმ. გრიგოლ პართელისაჲ. ქართული ძეგლები, თბილისის უნივერსიტეტის გამოცემანი. I: საეკლესიო მწერლობა № 2. თბილისი 1920. გვ. VIII+51.

7. Л. Меликсет-Бекон, Грузинская версия Агафангеля и ее значение для грузинской историографии: Христианский Восток IV (1915), 155—170.

8. თ. ეორდანიი, ქრონიკები I, 19—27: თა სექტემბერსა ლ ცხრბა და მოქალაქობაჲ და ამისსა ზღ წამებაჲ წისა პლდელ-მოწამისა გრიგოლი პართელისაჲ.

9. Н. Марр, Описание грузинских рукописей Синайского монастыря. М.—Л. 1940, стр. 255: Рукопись № 91 (Ц. 49) — Житие святых. Содержит: 1) [30 сентября] Житие Григория Просветителя. Нач.: რკთ: და საბელნი იგი მოაბნეს შეშათა აღმართულთა: და ლამპრებითა სწუვიდეს ასოთა მისთა... Рукопись... не ранее XIV века.

ამიანე მარცელინე

ამიანე მარცელინე და მისი ცნობები საქართველოს შესახებ

ანტიკური ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენლის ამიანე მარცელინეს ცხოვრების აღწერა, ისევე როგორც ანტიკურობის ბევრი სხვა გამოჩენილი მოღვაწისაც, თითქმის მხოლოდ მისივე თხზულებიდან მკვლევართა მიერ დიდის დაკვირვებით გამოწვლილულ ფაქტებს ემყარება. მის, როგორც პიროვნებისა და როგორც ისტორიკოსის, შესახებ უკვე საყოველთაოდ მოიკიდა ფეხი იმ შეხედულებამ, რომ, როგორც ცნობილი გერმანელი მეცნიერი ე. შტაინი ამბობს, ტაციტუსიდან მოყოლებული დანტემდე, ამაზე უფრო დიდი მწერალი არ იცოდა მსოფლიომ¹. ამასთანავე უკვე საერთოდ აღიარებენ (Stein-ი, Thompson-ი და სხვ.), რომ ამიანე ობიექტურობაში ტაციტუსს სჯობია და გაცილებით ფართო ისტორიული თვალთახედვითა და ყურადღებით ეპყრობა პროვინციების ცხოვრებას. ხაზგასმულია ისიც, რომ ამიანეს, ტაციტუსისა არ იყოს, მაღალი წარმოდგენა აქვს როგორც პიროვნების საზოგადოებრივი როლის, ისე ისტორიის მიზნების შესახებ და დიდის გულმოდგინებითაც ცდილობს ამ კეთილი ზრახვების განხორციელებას თავის შესანიშნავ თხზულებაში.

მიუხედავად იმისა, რომ, ვითარცა ისტორიკოსი და მოქალაქე, თუ აღემატება ზოგი მხრით მაინც, თორემ არ დაუვარდება რომის ისეთ სახელგანთქმულ პირებს, როგორიც იყვნენ ლივიუსი და ტაციტუსი (მაგალითად, მისი ცხოვრებისა და შემოქმედების ერთ-ერთი უკანასკნელი სერიოზული მკვლევარი თომპსონი ტაციტუსის გარდა სხვას ვერავის უყენებს გვერდში და ისიც ამ უკანასკნელის საზარალოდ), ამიანე დიდხანს იყო ჩრდილში, რის მიზეზიც მის სტილში უნდა ვეძიოთ. ბევრი არა მიჯნავდა ერთმანეთისაგან ამიანეს, როგორც ისტორიკოს-მწერალსა და როგორც სტილისტს. სტილი მართლაც, შედარებით სხვებთან, მაიმე, ხელოვნური და ნაწილობრივ ბუნდოვანიც აქვს, რაც გამოწვეულია

¹ Stein E., Geschichte des spätrömischen Reiches. I B., Wien, 1928, S. 331.

იმით, რომ მას, როგორც ტომით არარონაელს, ნწიგნობრული გზით უფრო ჰქონდა შეთვისებული ენა.

ამიანეს თაზულებას „Res Gestae“, რაც ქართულად „ისტორიის“ სახელით შეიღება გადმოვცეთ, საერთოდ უფრო სწავლობდა ბედი ვიდრე ტიტუს ლივიუსის ანდა ტაციტუსის ნაწერებს, რადგან ამიანეს ისტორიის გადარჩენილი ნაწილი თითქმის სწორედ იმ პერიოდს მოიცავს, რომელიც მის თანამედროვე ვითარებას ეხება და როცა თვითონვე უშუალოდ მოღვაწეობდა სამხედრო ასპარეზზე. ამიტომ არის, რომ იგი ისეთი სისრულითა და მკაფიოებით ასახავს მაშინდელ ამბებს, რომ არა თუ რომაულ ისტორიოგრაფიაში, არამედ საერთოდ ანტიკურ ისტორიოგრაფიაშიც ბევრს არ მოეპოვება მისი ბადალი ფურცლები.

როგორც ითქვა, უმათვრესად მისივე თაზულების ცნობების მიხედვით არის დადგენილი, რომ იგი დაიბადა დაახლოებით 330 წ. (ახ. წ.) ქალაქ ანტიოქიაში, სირიაში, საკმაოდ წარჩინებული ბერინის ოჯახში (შდრ. მისი ისტორიის XIX, 8, 6; XXXI, 16, 9).

იმ პერიოდში ანტიოქია დიდ კულტურულსა და ეკონომიურ ცენტრს წარმოადგენდა. საკმარისია დავასახელოთ ამიანეს თანამედროვე და თანამოქალაქე, გვიანანტიკური ფილოსოფიისა და რიტორიკის ისეთი დიდი წარმომადგენელი, როგორიც იყო მისი მეგობარი ლიბანიოსი, რომლის ზოგი მოწაფე, მაგ., ბასილ დიდი და იოანე ოქროპირი (ასევე ანტიოქიელი) და სხვანი, განუდგნენ ძველ რელიგიას და ქრისტიანული დოგმატიკის ბურჯები შეიქნენ. ამიანე მარცელინესაც, ჩანს, კარგი განათლება მიუღია ალბათ თავის მშობლიურ ქალაქშივე.

თვით ამიანეს მოღვაწეობა ემთხვევა ძირითადად IV საუკუნის თითქმის მთელ წიგნს ნახევარს, კერძოდ კონსტანციუს II-ის (337—361), იულიანუსის, ანუ ჩვენს ძველ მწერლობაშიაც ცნობილი იულიანე განდგომილის (361—363), იოვიანუსის (363—364), ვალენტინიანუს I-ის (364—375), ვალენტის (364—373) იმპერატორობის ხანებს.

იგი აღრევე მიუღიათ საიმპერატორო გვარდიაში, როგორც კარგი გვარის კაცი. 353 წელს კი აღმოსავლეთის არმიის მთავარსარდლის ურცინიუსის შტაბში ჩანს, ჯერ ნიზიბინში, შემდეგ ანტიოქიაში. 357 წ. გალიაშია თავის სარდალთან ერთად, 359 წ. კი ორთავენი კვლავ აღმოსავლეთში იქნენ გადმოყვანილი სპარსელებთან საბრძოლველად. 359—360 წლების საომარი ოპერაციების

დროს სპარსეთის ფრონტზე ურცინიუსთან ერთად თვით ამიანესიცი ბევრჯე — არის მოხსენებული თხზულებაში, ხოლო 360 წლიდან, ურცინიუსის გადაყენების შემდგომ, კი შედარებით ძუნწი ცნობებილია. ჩანს, რომ 363 წ. იულიანუსის ლამქრობაშიც მიუღია მონაწილეობა სპარსელთა წინააღმდეგ, შემდეგ კი ვარაუდობენ, რომ დრო 378 წლამდე, ვალენტის ადრიანოპოლთან დამარცხებამდე მაინც, თავის მშობლიურ ქალაქ ანტიოქიაში უნდა გაეტარებინოს, თუმცა ამ ხანებში, როგორც მისი ისტორიიდან ჩანს (XVII, 4, 6; XXII, 15, 1), ეგვიპტესა და საბერძნეთშიც უპოვზაურია. ანტიოქიაში ამ ხანებში ყოფნას უნდა შეეწყო ხელი მისი თხზულების შემზადების საქმისათვის, რადგან კითხვისა და მასალის მოგროვებისათვის დიდი დრო უნდა ჰქონოდა უკვე.

378 წლის შემდეგ რომს წასულა და გზაში ომის ასპარეზები დაუთვალეირებია თოაკიაში, ხოლო 383 წელს უკვე რომს დაფუნებული ჩანს, სადაც მნიშვნელოვანი გავლენისათვის უნდა მიეღწია ზოგ წრეებში.

როგორც ცნობილია, IV საუკუნე ქრისტიანობის საბოლოო გამარჯვების საუკუნე იყო — 382 წელს გრაციანუსმა საგანგებო ბრძანებით აკრძალა კიდევ ძველი რელიგია. რაც შეეხება ამიანე მარცელინეს, რელიგიის საკითხებში იგი დიდ ტოლერანტობას იჩენს. ქრისტიანი რომ არ არის, ჩანს, მაგრამ არც მათ წმინდულთა და მღვწელთა რიცხვშია და მის ფავორიტ იმპერატორ იულიანეს კიცხავს კიდევ ქრისტიანების დევნისათვის.

ამიანე ცოცხალა 391 წელს და, როგორც უკანასკნელი გამოკვლევები დაბეჯითებით ცხადყოფენ, 393 წელსაც. მაგალითად, ამიანე მარცელინეს ისტორიის დაწერის დროის შესახებ უკანასკნელი სერიოზული გამოკვლევის ავტორი, კალიფორნიის უნივერსიტეტის პროფესორი ოტო მენზენ-ჰელფენი ნაშრომში — „მარცელინეს უკანასკნელი წიგნების თარიღი“¹ საგულდაგულად, დასაბუთებული გამოკვლევის შედეგად ამ თხზულების დასრულების თარიღს უფრო აზუსტებს და დაასკვნის: ჩვენ შეგვიძლია დიდის გულდამდობით ვცნოთ, რომ ამიანე მარცელინემ თავისი ხაზრობი 392 — 393 წლების ზამთარში დაამთავრაო (გვ. 399).

¹ Maenchen-Helfen O. J. Date of Ammianus Marcellinus' Last Books: American Journal of Philology, № 76, fasc. 4, 1955, pp. 384—396.

ამიანემ განაგრძო ტაციტუსის „ისტორია“ სწორედ იმ ადგილიდან, სადაც იგი წყდება, ე. ი. ნერვას იმპერატორად გახდომის დროიდან (ახ. წ. 96 წ.), და მოიყვანა იმპერატორ ვალენტის დაღუპვამდე ადრიანოპოლის ახლოს გუთებთან ბრძოლაში 378 წ. მთელი მისი თხზულება შედგებოდა 31 წიგნისაგან, რომელთაგან პირველ 13 წიგნს არ მოუღწევია ჩვენამდე, მოღწეულ XIV—XXXI წიგნებში (რიცხვით 18) კი, როგორც ითქვა, აწერილია 353—378 წლების ამბები, ე. ი. ავტორის თანამედროვე ვითარება.

მარცვლინეს დიდი ნაკითხობა ეტყობა და დიდის სიბეჯითითაც უმუშავია თავის ისტორიაზე. გარდა სახელოვანი რომაელი ისტორიკოსების ლივიუსის, ტაციტუსის და სალუსტიუსისა, დიდი გავლენა ეტყობა ციცერონისა. იცნობს ავლუს გელიუსს, ვალერიუს მაქსიმუსს, პლინიუს უფროსს, ფლორუსს, აგრეთვე რომაულ პოეზიას. გამოყენებული აქვს სენეკას, სოლინუსის და პტოლემეიოსის შრომებიც. განსაკუთრებით შავი ზღვისპირეთის ქვეყნების აღწერაში, როსტოვცკვის თქმით¹, დადგენილად ითვლება, რომ მისი მთავარი წყაროები იყო პომპონიუს მელას და პლინიუს უფროსის, აგრეთვე ვალერიუს ფლავიუსის წყარო პერიპლუსი და პერიეგესი; ამასთანავე სალუსტიუსი და მისი მეშვეობით ერატოსთენე და პეტატიოსი. ეტყობა სარგებლობა დიონისიოს პერიეგეტის თხზულების წყაროთი, რომლის დამამტკიცებელი ერთი მაგალითის შესახებაც ქვემოთ გვექნება უფრო ვრცელი საუბარი. აღსანიშნავია, რომ გარდა მწერალთა თხზულებებისა, ოფიციალური დოკუმენტებითაც უსარგებლია.

საერთოდ ამიანეს დიდი მასალა აქვს გადამუშავებული, რომელთაგან ზოგი დაკარგულია და ნაწილობრივ ამითაც ემატება ჩვენი ისტორიკოსის ცნობებს ღირებულება. იგი ბევრ საინტერესო გეოგრაფიულ-ეთნოგრაფიულ ექსკურსს უძღვნის ამა თუ იმ მხარეს, კერძოდ შავიზღვისპირეთს, უმთავრესად ძველ მწერალთა თხზულებებზე დაყრდნობით, მაგრამ ზოგჯერ ახალი მასალის შემატრებიც.

ამ მხრით ნიშანდობლივია მისი სიტყვები, რომლებითაც იგი იწყებს შავი ზღვის სანაპიროების აღწერას: „რაკი ამ მხარეებს მივადგებით, დროა მკაფიოდ და სარწმუნოდ აღწერო, რაც კი რამ ნახული ან წაკითხული მაქვს თრაკიის შორეული კუთხეებისა და

¹ Ростовцев М. И., Скифия и Боспор, Ленинград, 1925, стр. 82.

პონტოს უბის მდებარეობის შესახებო“ (XXII, 8, 1). მართლაც წანიკითხთან ერთად იყენებს თავის თვალთ ნახულსა და წინიშნულ მასალასაც. მაგრამ მკვლევართა აღიარებით, საერთოდ ამ ექსკურსებში უფრო მოიკოჰლებს, რადგან ბევრ შემთხვევაში წყაროებს აქ უფრო ეყრდნობოდა და თვით ეს წყაროები კი დაღატობდნენ.

რაც შეეხება საკუთრივ მის ისტორიულ ნაწილს, ვარგშე ყოველი დეტლარაციული განცხადებისა, დიდ პირუთვნელობასა და მოსაწონ პირდაპირობას იჩენს და, სადაც გასაკიცხია, თვით თავის სათაყვანო გმირს იულიანესაც არ ინდობს. ამასაც ერთხმად აღიარებს ამიანეს თითქმის ყველა მკვლევარი.

როგორც ითქვა, მის შედარებით ნაკლებ პოპულარობას მისმა მძიმე სტილმა შეუწყო ხელი. მისი სტილი ძირითადად მწიგნობრულ-რიტორიკულია, მაგრამ სალაპარაკო ენის დალიც ემჩნევა აქა-იქ. შენიშნულია აგრეთვე, რომ გადაქარბებულ მიდრეკილებას იჩენს მიმღებობით გაწყობილი ფრაზების ხმარებისადმი. დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ამიანეს ტექსტისა და სტილის შესწავლისათვის მის თხზულებაში რიტმული პროზის ნიშნების მიკვლევას. ამ რიტმული ფრაზების მიხედვით დასვა სასვენი ნიშნები და გამართა ტექსტი ამიანეს უკანასკნელი სერიოზული კრიტიკული გამოცემის ავტორმა, ამერიკელმა მეცნიერმა კლარკმა, რომლის ეს სამუშაო თავისი ღირებულებით, ზოგი მეცნიერის თქმით, ახალი მნიშვნელოვანი ხელნაწერის პოვნას ედარება ტექსტის დადგენის საქმეში.

* * *

ამიანე მარცელინეს ჩვენს მიერ ამოკრებილი მასალიდან ნაწილი შედარებით ნაკლებად ყოფილა მსჯელობის საგანი, ნაწილი კი საკმაოდ ცნობილია. მე მინდა შევაჩერო მკითხველის ყურადღება ზოგ საკითხზე.

განვიხილოთ წიგნების თანამიმდევრობის მიხედვით.

XIV წიგნის მე-8 თავში (XIV, 8, 3), აღმოსავლეთის პრივიციების აღწერისადმი მიძღვნილ ექსკურსში, გვხვდება არგონავტთა ლაშქრობის ხსენება. ტექსტში ვადმოკვებულია იაზონის თანამოლაშქრის მობსოსის ანუ მოპსოსის ამბავი, რომ ის იყო კლიკიის ქალაქ მობსუსტიიდან და რომ ოქროს საწმისის მომტაცებელი არგონავტები როცა უკან ბრუნდებოდნენ, თანამოლაშქრეებს ჩამოცილებული აფრიკაში გარდაიცვალა უცბად.

ალსანიზნავია, რომ ამ პირს სხვა ძველი მწერლებიც ასხენებენ, მაგ., პინდარე (P. 4, 338), აპოლონიოს როდოსელი (1, 65) და მისი სქოლიასტები, ვალერიუს ფლაკუსი (1, 384), ოვიდიუსი (მეტამორფოზები, 12, 456) და სხვ. და არსებითს არაფერს ახალს ამბობს ამიანე, მაგრამ ჩვენთვის საინტერესო არგონავტთა ციკლის სისრულით შესწავლისათვის ყოველ წვრილმანს ანგარიში უნდა გაეწიოს.

XVI წიგნში ყურადღებას იქცევს პონტოს მეფის მითრიდატე დიდის ასულისა და საჭურის მენოფილოსის ამბავი (XVI, 7, 9—10), რომელიც სხვა ავტორებს არა აქვთ მოხსენიებული და მარტო ამიანეს ისტორიაში გვხვდება. ამიანე ხოტბას ასხამს კეისარ იულიანეს ე. წ. პრეპოზიტუსს (praepositus sacri cubiculi) საჭურის ევთერიოსს და მის შესადარებლად მოჰყავს მენოფილოსის ერთგულების მაგალითიც თავის პატრონისადმი. მითრიდატე რომ კოლხთა სამეფოებისაკენ გაიქცა, თავისი ავადმყოფი ასული დრიაეტიცა მენოფილოსს დაუტოვა ციხე-სიმაგრე სინჰორიუმში, რომელიც მცირე და დიდი არმენიების საზღვარზე მდებარეობდა. საჭურისმა მოარჩინა ქალი, მაგრამ როცა პომპეუსის ერთ-ერთმა სარდალმა ალყა შემოარტყა ციხეს და ქალის ტყვედ ჩავარდნის საშიშროება შეიქმნა, ისიც მოჰკლა მენოფილოსმა და თვითონაც თავი მოიკლა, რათა მეფის ასულისათვის შეურაცხყოფა არავის მიეყენებინა და ამით კიდევ უფრო არ გაემწარებინათ დამარცხებული მითრიდატეს სიცოცხლე.

XXI, 6, 7 — საკმაოდ ცნობილი ადგილია სომხეთის მეფის არშაკისა და იბერთა მეფის მერიძანის ანუ მირიანის შესახებ, რომ მათ საჩუქრებით იბირებდა თავისკენ რომის მთავრობა. საკამათოდ არის ქცეული ოლონდ ამ ქართველი მეფის მეფობის წლები. ეს ამბავი ხდება 361 წ. და საკითხავია არის თუ არა ეს მეფე „ქართლის ცხოვრების“ ის მირიან. მეფე, რომელმაც ქრისტიანობა აღიარა. მკვლევრების ერთი ნაწილი უარყოფს, რომ ეს იგივე მეფეა¹, ზოგი კი ბუნდოვნად ტოვებს საკითხს — გამეფდა IV ს. 20—30-იან წლებში, გარდ. 338 ან დაახლ. 362 წელსო, ე. ი. 24 წელი მაინც გამოდის მერყეობისათვის. მაგრამ, თუ კი აღიარებული იქნება (როგორც მკვლევართა დიდი უმრავლესობა სცნობს), რომ ქართლი

¹ ამ მირიანის ვინაობის საკითხი გადაבלართულია ქართლის მოქცევის საკითხებთან, რომელთაც განსაკუთრებით ფრცლად ებება ივ. ჯავახიშვილი (იხ. მისი ქართ. ერის ისტ. ტ. I, 1951, გვ. 176—235 და სხვ.).

30-იან წლებში მოიქცა კონსტანტინე დიდის (306—337) დროს, საკმაოდ კარგიდ ეწყობა იმას „ქართლის ცხოვრების“ სხვა წყნება, რომ „მოქცევითგან მირიან მეფისათ მეოცდახუთესა წელსა მოკუდა ძე მისი რევ...“ და შემდეგ: „და მისვე წელიწადსა დასწრულდა მირიან მეფე, რომელიცა აღესრულაო“¹. ე. ი. 25-26 წელიწადს თუ მივუბრუნებთ ოცდაათიან წლებში დადებულ მოქცევის თარიღს, თითქმის სწორედ ვთანხმდება და გამოდის, რომ ამ მირიანს 361 წლამდე მართლაც უმეფია და არ უნდა იყოს მართალი მოსე ხორენაცის გადმოცემა, რომლის მიხედვითაც თითქოს დაახლოებით 338 წელს მოეკლათ იგი².

XXII, 7, 9—10 362 წლის ამბებთან დაკავშირებით თელიანეს მოცემულებს უგზავნიან სხვადასხვა ხალხები, მათ შორის „ჩრდილოეთიდან და უდაბური ადგილებიდან, რომლებზე ჩამოშავალი ფაზისიც ზღვას ერთვის, ბოსფორანებისა და სხვა მანამდე უცნობებისაგან მორჩილი ვედრებით მოვიდნენ ელჩებით“ და სხვ.

აქ ჩვენ გვინდა უკრადლება მივაქციოთ იმ გარემოებას, რომ აქ ნახსენები ფაზისი ჩვეულებისამებრ რიონს არ უნდა უღრიდეს, რადგან კონტექსტის მიხედვით ჯერ ხომ ჩრდილოეთის უდაბურ ადგილებზე ლაპარაკი, რომელზედაც ფაზისი ჩამოდისო, მის უშუალოდ მომდევნო წინადადებაშიაც კვლავ ჩრდილოელები — ბოსფორანები იხსენიებიან. ამ ფაზისში შესაძლოა დონი ან ყუბანი იგულისხმება, როგორც ხანდახან არის ბოლშე კიდევ ანტიკურ წყაროებში³.

ამასთანავე ილსანიშნავია, რომ ავტორს აქ ფაზისი ერთგვარად ჰაბერბოლურ კონტექსტში აქვს ნახსენები — მას სურს რაც შეეძლება გააზვიადოს თავისი გვირის იმპერატორ თელიანეს მორჭობულობისა და სახელგანთქმულობის იშვიათი და ფაზისი ნახმარი აქვს, ჩვენის იზრით, არა როგორც კონკრეტული გეოგრაფიული ცნება, არამედ როგორც საერთოდ შორეულის, უცნობის აღმნიშვნელი რამ, სადაც მისწვდა თელიანეს სახელი. მას იგი

¹ „ქართლის ცხოვრება“, პროფ. ს. ვაუხნიშვილის რედაქციით, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 129.

² История Армении Моисея Хоренского, новый пер. Н. О. Эжика, Москва, 1888, стр. 142.

³ შერ., მაგ., ფრეგო-პლუტარქისის (II ს. I ნაბ. აბ. წ.) თხზულება „მდინარეთა შესახებ“: ВДН, № 1 (23), 1948, გვ. 349; პლუტარქე, რჩეული პარალელური ბიოგრაფიები, თარგმანი აკ. ურუშაძისა, თბ., 1957, გვ. 288.

ამ თვალსაზრისით ნახმარი უნდა ჰქონდეს რომელიმე ბუნდოვანი ანტიკური წყაროს ზეგავლენით.

ჩვენს მოსაზრებას მარცელინეს ამ ადგილას ფაზისის გაგების შესახებ მხარს უჭერს აგრეთვე ის, რომ ფაზისი აქ წარმოდგენილია როგორც „ულაბურ“ ადგილზე ჩამომდინარე (შდრ. „ab aquilone et regionibus solis“), რაც ზოგ თარგმანში ზუსტად არც არის აღბეჭდილი (შდრ. „из тех дальних стран...“); ნამდვილი ფაზისის მიდამოები კი ულაბურობით, შეიძლება ბევრთად ითქვას, არ იყო ცნობილი მაშინ.

თავისი თანამედროვე ვითარება მაშინდელი დასავლეთ საქართველოს შესახებ ამიანეს უფრო სწორად აქვს ვადმოცემული მეორე ცნობაში, რომელიც მოყვანილია მისი თხზულების XXVII წიგნში (12, 11). აქ მაშინდელი ფაზისის მიდამოების — კერძოდ ლაზიკის შესახებ ისეთი აზრია გამოთქმული, რომ შეიძლება ვიფიქროთ, იმ ხანებში ლაზიკა რომის უშუალო მორჩილებასა და მოხარკობაში არ უნდა ყოფილიყო. აქ გარკვევითაა ნათქვამი: სომეხთა მეფემ პაპმა და მასთან ერთად მისმა კარისკაცებმა „სცადეს შეფარებინათ თავი მაღალ მთებში, რომლებიც ჩვენებს [ე. ი. ჩვენს მიწებს, რომაელთა მიწებს] ლაზიკისაგან ჰყოფენო“ (limites nostros disternantes et Lazicam). თანაც ლაზიკა და იქაურები საეკვია ამიანეს უცნობებდად მოეხსენებინა XXVI წიგნში, მაშინ როცა XXVII წიგნში მშვენიერად ერკვევა მათთან მოსაზღვრობის საკითხებში¹.

ჩვენის აზრით, დიდი მნიშვნელობა აქვს ამიანეს ცნობას ე. წ. კამარიტების ვინაობისა და საცხოვრისის უკეთ გარკვევისათვის. ВДИ-ს კომენტატორი (1949, № 3 [29], გვ. 221) აღნიშნავს: შესაძლოა სტრაბონის და ტაციტუსის მიერ აღწერილი ნაგებობის მიხედვით უწოდებს დიონისიოს პერიეგეტი დასავლეთ კავკასიელ ტომებს კამარიტებსო და მითითებულია დიონისიოს პერიეგეტისა და მისი კომენტატორის ევსტათის სათანადო ადგილები (D. Per., 721 და შესაბ. ადგილების კომენტარი ევსტათისა 700, 721). მაგრამ ის, რაც თვით დიონისიოსს აქვს ვადმოცემული კამარიტების შესახებ, არ გვაძლევს საბუთს ისინი დასავლეთ ამიერკავკასიაში ვიგულახსნოთ. ყოველ შემთხვევაში, დიონისიოსს იმდენად ბუნდოვნად აქვს ამ ხალხის ადგილმდებარეობის შესახებ ნათ-

¹ შდრ. ს. ჯანაშია, შრომები, თბ. 1952, გვ. 315; აგრეთვე, Г. А. Меликишивили, К истории древней Грузии, Тб., 1959, стр. 381—382.

ქვაში, რომ ძნელია თვით ტექსტის მიხედვით რაიმე გარკვეულის თქმა.

აი რა კონტექსტში ახსენებს დიონისიოსი კამარიტებს: მისი, ე. ი. ფაზისის (ვესტათის კომენტარის მიხედვით, არმენიის შთის, ფაზისის სათავის) ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარეობს ყელი კასპიისა და ევქსინის ზღვებს შორის. მასზე ცხოვრობს აღმოსავლელი ხალხი იბერები, რომლებიც ოდესღაც მოვიდნენ პირანეებიდან აღმოსავლეთში და სასტიკი ომი აუტყუეს პირკანებს, და დიდი ტომი კამარიტებისა, რომელთაც ოდესმე სტუმართმოყვარეობით მიიღეს ბაკხოსი ინდოეთის ომის შემდეგ და ლენებთან ერთად გაუმართეს წმიდა ფერხული, ჩამოჰკიდეს მკერდზე ყელსაბამები და ნებისდები (ირმის ტყავის მოსასხამები) და დასძახოდნენ „ეგოი, ბაკხოს!“ ღმერთმა კი შეიყვარა ვულით ეს ტომი და ამ ქვეყნის ადათები. მათ იქით ლელავს კასპიის ზღვაო¹.

დიონისიოსის ტექსტში, ჩვენის აზრით, სრულიად აშკარად, კამარიტები ნავულისბმევი არიან ჯერ ერი ზოგადად კასპიის და ევქსინის ზღვებს შორის მდებარე ყელზე, შერე — იბერებთან ახლოს, რომლებიც სხვათა შორის ძალიან საინტერესო კონტექსტში არიან ნახსენები — თითქოს ისინი მოსულნი არიან და მათ ბრძოლა აუტყუეს პირკანებს ალბათ ტერიტორიისათვის. ეს გარემოება — ქართველების სატომო სახელის დაკავშირება პირკანთან, ვირქთან და სხვ., რომელსაც ამ ბოლო ხანებში განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციეს, ისეთი თავისებური შტრიხია, რომ ერთგვარად ნელს შეუწყობდა ამ მოსაზრებებს განმტკიცების საქმეს. რაც შეეხება კამარიტებს, მათ შესახებ საუბარი ბოლოვდება ძალიან ნიშანდობლივი ფრაზით — „მათ იქით ლელავს კასპიის ზღვაო“, ე. ი. თითქოს „კასპიის ზღვის სანაპიროებზე ივარაუდებიან დიონისიოსის აზრით.

დიონისიოსის კომენტატორის ვესტათის (თესალონიკელის — XII ს. II ნახ. — კომენტარები დაწერილი აქვს 1170—75 წწ.) კომენტარი ამ ადგილის შესახებ დიონისიოსის „კამარიტების“ მექანდკურ დაკავშირებას წარმოადგენს სტრაბონისაგან (XI, 2, 12) მოხსენიებულ კამარებთან და თითქმის სიტყვა-სიტყვითაა გადმოწერილი სტრაბონის მიერ მოცემული აღწერილობა ამ ნაგებისა. ეს მტკიცდება სტრაბონისა და ვესტათის ტექსტის უბრალო თვა-

¹ შტრ. ВДН, № 1 (23). 1948, გვ. 240; ვესტათის კომენტარი. იქვე, გვ. 253.

ლის გადავლებითაც. მაგ., აი რას ამბობს სტრაბონი, რომელიც საინტერესო ცნობებს გვაწვდის კამარებისა და მისი პატრონების შესახებ და რაკი ამ ცნობებს დიდი მნიშვნელობა აქვს საკითხის გარკვევისათვის, ამიტომ რაც შეიძლება სრულად მოვიყვანთ:

„სინდიკესა და გორგიპიას შემდეგ ზღვასთან არის აქველთა ზიგთა და ჰენიოხთა სანაპირო, მეტწილად უნავსადგურო და მთიანი. და წარმოადგენს კავკასიონის ნაწილს. ესენი ცხოვრობენ ზღვაზე მეკობრეობით, აქვთ პატარა, წვრილი და მსუბუქი ნავები, რომლებიც დაახლოებით 25 კაცს იტევს, ხოლო იშვიათად მთლიანად 30 (კაცს) დაიტევენ. ელინები მათ უწოდებენ კამარებს. ამბობენ, რომ იაზონის ლაშქრიდან ფთიელმა აქაველებმა დაასახლეს აქაური აქამა, ხოლო ლაკონელებმა — ჰენიოხია, რომლებსაც მართავდნენ რეკასი და ამფისტრატე, დიოსკურების მეეტლეები, ხოლო ჰენიოხებმა ამთვან მიიღეს სახელი. ესენი კამარებისაგან ფლოტებს ჰქმნიან და თავს ესხმიან ხან საბარგო ხომალდებს, ხან რომელიმე ქვეყანას, ან ქალაქს და [ასე] ფლობენ ზღვას. ბოსფორის მფლობელი ზოგჯერ ეხმარებიან ხოლმე მათ, აძლევენ მათ ნავსაყუდლებს. ბაზარსა და ნადავლის გაყიდვის [საშუალებას]: ხოლო როდესაც ბრუნდებიან საკუთარ ქვეყანაში, ვერ აგდებენ ლუზას, იღებენ მხრებზე კამარებს და მიაქვთ ტყეებში, რომლებშიც ცხოვრობენ, ამუშავებენ მწირ მიწას, შემდეგ კი როდესაც დრო დგება ნაოსნობისა, [კამარები] უკან მიაქვთ. ასევე იქცევიან ისინი სხვა ქვეყანაშიც, [სადაც] აქვთ მათ განთქმული ტყიანი ადგილები. რომლებშიც ინახავენ კამარებს, ხოლო თვითონ დაეხეტებიან ფეხით დღე და ღამე ტყეების მოპოვების მიზნით. რასაც ისინი მოიპოვებენ, იოლად სთმობენ გამოსასყიდით და წასვლის შემდეგ ატყობინებენ გაძარცვულებს. იმ ადგილების მცხოვრებნი, რომელთაც მმართველები ჰყავთ, რაღაცა შემწეობას ჰპოვებენ ხოლმე წინამძღოლთაგან უსაძარტლობის შემთხვევაში: რადგან ხშირად მათ თავს ესხმიან და მიჰყავთ კამარები იქ მყოფ ხალხიანად. ხოლო რომაელების [გამკებლობაში] მყოფი [ნაწილი] უფრო უმწეოა გამოგზავნილ პირთა უპასუხისმგებლობის გამო“ (გეოგრაფია XI, 2, 12; თ. ყაუხჩიშვილის გამოც. გვ. 118—119).

ახლა თუ ექსტათის მივუბრუნდებით, იგი შემდეგს გადმოგვცემს თავის კომენტარში (სტრიქ. 700): „ხსენებულ ყელზე ცხოვრობს აგრეთვე დიდი ტომი კამარიტებისა, რომლებიც ამ სახელს ატარებენ მათ მიერ ხმარებული მრგვალი საავაზაკო ნავების მიხედვით, რომლებიც ელინებში იწოდებოდა „კამარებად“. ეს იყო მომ-

ცრო, ვიწრო და მსუბუქი ნაგები, რომლებიც იტყედა 25-ს ან იშვიათად 30-მდე კაცს. ამ კამარიტებში, დიონისიოსის სიტყვით, სტუმართმოყვარულად მიიღეს ბაკოსი ინდოეთის ომიდან დაბრუნების შემდეგ და მონაწილეობა მიიღეს ლენეებთან, ე. ო. ბაკებთან ერთად ცეკვებში, თანაც გულზე ეფარათ მათი სამოსი, ე. ო. სარტყლები და ირმის ტყავები და გაიფხობდნენ „ეგოე, ბაკოსო!“¹.

ВДИ-ს დიონისიოსის ამ ტექსტის კომენტატორიც არ მიდის ამანე შორს, კმაყოფილდება ევსტათიზე მითითებითა და სტრაბონის ხსენებით და დასძენს: „ეს სახელი (ე. ო. კამარიტები) წარმოშობილია თავისებურ ხომალდ-კამარებისაგან, რომლებიც აწერილია სტრაბონის მიერ და მათ მჭონებლებად დასახელებულნი არიან აქეები, ზიგები და ჰენიოხები, რომლებიც, ჩანს, უნდა გავივივეოთ კიდეც დიონისიოსის „კამარიტებთანო“ (ВДИ, 1948, № 1 [23] 240). აქ ნახსენებიც კი არ არის ამიანე მარცელინე, ხოლო თვით მარცელინესთან კი მხოლოდ ლიტონი მითითებით არის დაკმაყოფილებული კომენტატორი — შდრ. დიონისიოს პერიეგეტის ამა და ამ ადგილსო.

საკითხი კამარიტების შესახებ რომ საერთოდ ბუნდოვანია და გარკვევის საჭიროებს, მოწმობს ცნობილი პაპეს განმარტებაც ამ სიტყვისა: Καμαριται-ს, ევსტათისა და დიონისიოსზე მითითებით, განმარტავს როგორც „Volk in Albanien auf dem Isthmus zwischen dem Caspischen Meere und dem Pontus Euxinus“, ე. ო. „ხალხი ალბანიაში, ყელზე (იგულისხნება კავკასიის ყელი) კასპიისა და შავ ზღვებს შორისო“ და მითითებულია ევსტათი-დიონისიოსის შესაბამისი ადგილები.

საინტერესო და ცოტა თავისებური ცნობები აქვს ისტორიკოს ტაციტუსს კამარების შესახებ. იგი მათ ახსენებს ცნობილი ანიკეტის აჯანყებასთან დაკავშირებით შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში, ტრაპიზონის ახლოს, იმპერატორ ვესპასიანეს დროს². ეტყობა მის სტრაბონისაგან განსხვავებული და თითქოს

¹ შდრ. ВДИ, № 1 (23), 1948, გვ. 253.

² ამ აჯანყებისა და იქ მოხსენებული კამარების შესახებ ვრცელი მსჯელობა იხ. პროფ. გ. გოზალი შვილი, რომის ექსპანსიის წინააღმდეგ შავი ზღვის სანაპიროზე პირველ საუკუნეში ქართველ ტომთა აჯანყების შესახებ: სტალინის საბ. თბ. საბ. უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 37, 1944, გვ. 131—152.

შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროებზე ქართველ ტომებში ახლაც ხმარებული ნაგების ძველი ავტორების კამარებთან მსგავსების საკითხს ეთნოგრაფიული მასალის საფუძველზე ნაწილობრივ ეხება მ. გეგეშიძის ნაშრომი,

უფრო ზუსტი ცნობებიც ჰქონია ამ კამარების შესახებ. აქვეა კამარიტებს, როგორც ხალხს კი, ისიც არ იცნობს.

ტაციტუსი თავისი „ისტორიის“ III წიგნის 47-ე თავში შემდეგს გადმოგვცემს კამარების შესახებ: „ბარბაროსები თავებდურად დაძრწოდნენ საბელდახელოდ გაკეთებული ნავეებით. [მათ] უწოდებენ კამარებს, [აქვთ] დაბალი გვერდები, განიერი ნუცლები; შეკრულნი არიან ბრინჯაოს ანდა რკინის სამაგრების გარეშე და როცა ზღვა ღელავს, ტალღების სიმაღლისდა მიხედვით, ნავებსაც სიმაღლეს უმატებენ ფიცრებით, ვიდრე [სახლის] სახურავივით არ გადაიბურება. ასე დალივლივებენ ტალღებში, აქვთ რა ორივე მხარეს ერთიანი ცხვირები და ცვლადი მოსასმელი ნიჩბები, ისე რომ ორივე ცხვირით თანაბრად და უვნებლად [შეუძლიათ ნაპირს] მიადგნენ“.

ამ ტექსტში რამდენიმე მნიშვნელოვანი დეტალი შეინიშნება სტრაბონის აღწერილობისაგან განსხვავებით. ჯერ ერთი არ არის აღნიშნული, ვინ ეძახის კამარებს ამ სახელს, მართლა მარტო ელინების შერქმეულია იგი, თუ საერთოდ და კერძოდ ადგილობრივი მცხოვრებნიც ეძახიან. ეს მით უფრო ყურადღებამისაქცევია, რომ მაგ., ერთ ინგლისელ მთარგმნელს ისე ესმის, თითქოს თვით იქაურები ეძახდნენ ამ სახელს, რაც სრულიად ეწინააღმდეგება სტრაბონის მტკიცებას.

მეორე — ნიშანდობლივადაა აღწერილი ამ ნავეების აგების წესი: რკინის ან ბრინჯაოს სამაგრების გამოუყენებლად არიან შეკრულნი.

მესამე — დაბალი გვერდები აქვთ, მუცლები კი ფართოა. ეს უკანასკნელი ცნობაც ეწინააღმდეგება სტრაბონის აღწერილობას ვიწროობის შესახებ.

საქმე ის არის, რომ დღევანდელ ლაზეთში დაახლოებით ამგვარი აგებულების ნავეები ბოლო ხანებამდეც კი უოფილა ხმარებაში — სწორედ ბრტყელ, განიერძირიანი, რომელთა გადახურვა შეიძლებოდა ავღაოში, ასე რომ ადგილობრივი ვითარება თითქოს ტაციტუსის აღწერილობას უფრო ამართლებს.

ამ საკითხებთან დაკავშირებით საინტერესოა ერთი დეტალიც. ზოგ თარგმანში, განსაკუთრებით რუსულსა (ლატიშვიის და სხვა) და იქიდან მოპლდინარე ქართულ თარგმანებში¹, ისეა წარმოდგე-

¹ „მედიცინების ხის იარაღ-ჭურჭელი დასავლეთ საქართველოდან“, აკად. ს. ჯანაშიას სახ. საქ. სახ. მეზეუმის მოამბე, ტ. XIX-B, 1956, გვ. 146—147.

² ეს ციტატი ბევრი ქართველი მკვლევრის ნაშრომში გვხვდება.

ნილი, თითქოს ნავებს წალალი გვერდები (შდრ. „... с высокими ногами“) ჰქონდა და ეს გაცეთებული ერთ-ერთი გამომცემლის (ნიბერდის) კონიექტურის მიხედვით, რომლის თანახმადაც ხელნაწერის artis (სიტყვიდან artus — ვიწრო. მცირე) შეცვლილია სიტყვით altis (სიტყვიდან altus — მაღალი). მართალია სიტყვა artus შედარებით იშვიათია დაბალის მნიშვნელობით, მაგრამ კონტექსტი თითქოს ხელნაწერის წაკითხვას უფრო უჭერს მხარს, რადგან გვერდები რაკი დაბალი ჰქონია ნავს, სავიარაუდოა, ალბათ ანტიკომ დასჭირებიათ, რომ ზღვის ლელვის ღროს ტალღების მომატებათან ერთად ფიცრებს უმატებდნენ ნავის გვერდებს სინალღეში.

აღნიშვნის ღირსი უნდა იყოს ის გარეგნობაც, რომ სწორედ ლახეთის სანაპიროზე, ათინის სანხრეთ-დასავლეთით, ზღვის პირას მონიშნულიც არის ადგილი „ქემერი“ (იხ. ნაგ., ივ. ჯავახიშვილის რედაქციით გამოცემული „საქართველოს ისტორიული რუკა“, თბ. 1923 წ.), რომელიც თურქულ გამოთქმის უნდა წარმოადგენდეს სიტყვისათვის — „კამარა“ (ამასვე უკავშირდება „ქამარიც“). რაც ეგებ ამ მიდანიობის მოყვანილობის ერთგვარ თავისებურებაზე შეიძლება მიუთითებდეს (მორკალული უბე, კონცხი, ქელი) და თავისი ძველი საფუძველი მოეპოვებოდეს. ტაციტუსის ძიერ ნახსენები კამარების მგლობელები, ფრიად შესაძლოა, ამ ადგილებიდან იყვნენ, რადგან იქ აღწერილი ამბების ასპარეზი ხომ სწორედ ტრაპიზონსა და მის აღმოსავლეთით ზღვის სანაპიროზე მდებარეობდა.

რაც შეეხება ამიანე მარცელინეს იმ მასალას, რომლისთვისაც აქამდე თითქოს ჯეროვანი ყურადღება არ მიუქცევიათ კამარიტების ლოკალიზაციის საკითხის გარკვევისას, ჩვენის აზრით, იგი გადამწყვეტი მნიშვნელობისა ჩანს. ამ კონტექსტში (XXII, 8, 21—24) კამარიტები სრულიად ლოგიკურად არიან მოხსენიებულნი მართლაც შავი ზღვის სანხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროს მიდამოებში, მდ. ფაზისის სიახლოვეს, დასავლეთ საქართველოს სხვა ცნობილი ქართველი თუ არაქართველი ტომების ახლოს, რაც სტრაბონისა და უფრო ტაციტუსის კამარების ამბავსაც უდგება. ამბავიც უკეთ დალაგებული ჩანს, ვიდრე ეს დიონისიოს პერიეგეტის თხზულებაში არის გადმოცემული და უპირატესობაც ამიანეს უნდა მიენიჭოს საკითხის გადაჭრაში.

კერძოდ ამ ადგილთან (XXVII, 8, 21—24) დაკავშირებით აშკარად ჩანს, რომ ამიანე მარცელინეს გაცილებით სრული წყარო ჰქონია ხელთ, ვიდრე დიონისიოს პერიეგეტის ტექსტია.

ის რაც დიონისიოსს შეეკვეცილი და გაბუნდოვანებული აქვს, ამიანეს უფრო ვრცლად და ისეთი ნიშანდობლივობით აქვს მოყვანილი, რომ ცხადია, მართო დიონისიოსით რომ ესარგებლა, ამას ვერ მოახერხებდა. ამიტომ, ერთის ნებით, მიუღწეველ ვარაუდს — ამიანეს ერთ-ერთი წყარო დიონისიოსს პერიფერტი უფილაო, მეორე მხრით კი როსტოვცევის ნათქვამს — მათი მსგავსება „შეიძლება აიხსნას, როგორ უზუალო სესხებით, ისე ამიანესა და დიონისიოსის მიერ მსგავსი ხასიათის წყაროების გამოყენებითო“ (Скифия и Боспор. стр 82), ამ მაგალითის მიხედვით, უფრო მეტი დაზუსტების შესაძლებლობა ექმნება. აქედან ჩანს, რომ შეიძლება რასაკვირველია, დიონისიოსის შრომასაც იცნობდა ამიანე, მაგრამ გამოყენებულ კი, კერძოდ ამ ადგილას, სხვა, იმაზე უფრო სრული და შეიძლება თვით დიონისიოსისავე წყარო გამოუყენებია. უნდა ითქვას, რომ დაახლოებით ასეთივე დამოკიდებულება ჩანს წყაროების თვალსაზრისით სხვა მისი ტექსტის მსგავსი ცნობების მომყვანი მწერლების პომპონიუს ნელას, პლინიუს უფროსის და ვალერიუს ფლაკუსის მიმართაც. მარცელინეს ზოგ დეტალში ისეთი განსხვავებული ცნობები მოეპოვება, რომლებიც გვაფარაულებინებენ, რომ მათ გარდა ამიანეს მართლაც მათი წყაროებიც უნდა ჰქონოდა ხელთ.

იმავე XXII-ე წიგნში (XXII, 8, 20—21) ჩვენთვის საყურადღებოა ქართველი ტომების ჩამოთვლა შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროებზე მდ. პალსიდან მოყოლებული აღმოსავლეთის მიმართულებით. ავტორი გადმოგვცემს, რომ ამ „ადგილების მეზობლად არიან დაჰები, ყველაზე უმამაცესი მეომრები, და ბალიბები, რომლებმაც პირველად მოიპოვეს და დაამუშავეს რკინა. მათ შემდეგ ვრცელი მიწები უჭირავთ ბიზარებს, საპირებს, ტიბარენებს, მოსინეკებს, მაკრონებს და ფილირებს — ხალხებს, რომლებიც ჩვენთვის სრულიად უცნობნი არიან“.

ჩვენი ავტორის უკანასკნელი რემარკა იმით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ ამ შემთხვევაში, ტომების ჩამოთვლის დროს, იგი მწიგნობრულ ტრადიციას უფრო მისდევს და მის თანამედროვე რეალურ ვითარებას ნაწილობრივ მაინც დაშორებული უნდა იყოს, რადგან მაგ., მოსინეკები ანუ მოსინოიკები, მაკრონები და ზოგი სხვანი ამ დროს უკვე სხვა სატომო სახელებში უნდა იგულისხმებოდნენ. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია თუნდაც დიონისიოსს პერიფერტის იმავე სქოლიასტის ევსტათის ცნობა: მაკრონებს ახლა სანებს ანუ ვულგარულად ქანებს (Τζάνους) ვეძახითო.

ამ მხრივ თვითონ ამიანეს თხზულება ც ვეთავაზობს ერთ საინტერესო ცნობას ამავე ქანების შესახებ (ალსანიშნაეია, რომ ეს ერთ-ერთი ყველაზე უფრო ადრინდელი შემთხვევაა მათი ხსენებისა). XXV-ე წიგნში (XXV, 1, 19) ნათქვამია: სპარსელებთან ბრძოლაში დაიღუპა ქანების (Ziandorum) ლეგიონის მეთაური ვეტრანიონიო. ძველი კომენტატორები ანრი ვალუა და ლინდენბროგი აღნიშნავენ: აქ მოხსენებული Zianni, იგივე Zanni, Tzanni, Sanni და Thanni, ლაზებისა და სომხების მოსახლურე ხალხიაო, და არ ეუბნებათ, რომ აქ მართლაც ჩვენთვის ცნობილ ქანებზეა ლაპარაკი. ვალუა კიდევ დასძენს: აქედან ჩანს, რომ ქანები ჯერ კიდევ იუსტიანემდე ყოფილან რომის მოკავშირენი და დამხმარენიო¹. მაშასადამე, თვით ამიანესათვისაც ერთგვარად ცნობილი უნდა ყოფილიყო საქმის ეს ვითარება, რაკი ამ სახელის ნქონე მთელ ლეგიონზე ლაპარაკობს.

ასევე მწიგნობრული ტრადიციის გავლენას უნდა მიეწერებოდეს ფრაზა „ფაზისი ხმაურიანი დენით ჩამოუდის კოლხებს, ეგვიპტელთა ძველ მოდენასო“ (XXII, 8, 24); მაგრამ აქვე საინტერესოა მისი ნიშანდობლივი ცნობა: „იქ სხვა ქალაქებს შორის არის ნლინარის მოსახლელე ფაზისი და ახლაც კი კარგად ცნობილი დიოსკურიია“. სხვა წყაროებით ამ დროს დიოსკურია ც თითქოს უკვე მოკლებულია ძველ ბრწყინვალეებას, ხოლო ჩვენი ავტორი კი საგანგებოდ აღნიშნავს „ახლაც კი კარგად ცნობილია“. კოლხთა შემდეგ მოიხსენიებს სხვა ქართველ ტომებსაც იქებებსა და ჰენიოხებს, მაგრამ მათი ეთნოგენეზის შესახებ იმავე ლეგენდურ ცნობებს იმეორებს, რომლებიც სხვა ძველი ავტორების წყალობითაც ვიცით (მდრ. სტრაბონი, XI, 2, 12, პლინიუსი VI, 15—6, სოლინუსი XV, 17); ოლონდ ჰენიოხთა ტომის მამამთავრების სახელი (ამფიტოსი და კერკიოსი) კი სრულად არ ემთხვევა სხვა ავტორებს ნათქვამს.

საკმაოდ ვრცელი და შინაარსიანი ცნობებია დაცული ამიანეს თხზულების XXVII წიგნში რომისა და სპარსეთის ომში იბერიის მონაწილეობისა და მისი ბედის შესახებ. ისტორიკოსი გადმოგვცემს, რომ სპარსეთის მეფე შაბურმა (II-ემ) ახ. წ. 368 წ. გამოაძევა რონაელთა ხელის შეწყობით იბერიის მმართველად დანიშნული სავრომაკი (ჩვენი საისტორიო წყაროს მეფე საურმაგი) და მის ნაცვლად ასპაკურს მისცა ხელისუფლება და გვირვენიც

¹ იხ. Wagner-Erfurdt-ის გამოცემა, t. III, pp. 89—89.

(XXVII, 12, 4). აკად. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, „ალბათ, ეს ასპაგური იგულისხმება „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მატრიანეში „ვარაზბაკურის“ სახელით“ (ქართ. ერის ისტ. ტ. I, თბ. 1951, გვ. 236).

შემდეგ სავრომაქისა და ასპაგურის ამბავი ცოტა ქვემოთ გრძელდება (XXVII, 12, 16): ვაძევებული¹ სავრომაქ-საურმაგი რომაელებმა 12 ლეგიონითა და სარდალ ტერენციუსის თანხლებით დააბრუნეს უკან და, როცა იგი მტკვარს მოუახლოვდა, ასპაგურმა სთხოვა, საერთო ძალით ნათესაურად ვიმეფოთო. ამით ასპაგურს შეეძლო შუალედი პოზიცია დაეჭირა: არც სამეფო ხელისუფლება დაეკარგა მთლიანად, არც რომაელთა მხარეს გადასულიყო აშკარად, რადგან მისი ვაჟიშვილი ულტრა ჯერ კიდევ მძევლად ჰყავდათ სპარსელებს.

მერე (XXVII, 12, 17) გადმოცემულია, რომ იმპერატორი ვალენტი დათანხმდა იბერიის ასე ვაყოფას საქმის მშვიდობიანად მოგვარების მიზნით. საზღვრად მტკვარი იქნა დადებული, სავრომაქ-საურმაგმა სომხებისა და ლაზების მოსაზღვრე ნაწილი დაიჭირა, ასპაგურ-ვარაზბაკურმა კი ალბანეთისა და სპარსელების მოსაზღვრე ნაწილი. ეს განაწილება, როგორც ქვემო ტექსტიდან (XXVII, 12, 18) ჩანს, შაბურს არ მოსწონებია და კვლავ საომარ მზადებას შესდგომია, რათა ეს საქმეები იარაღის ძალით გადაეწყვიტა.

XXX წიგნში, სადაც 374 წლის ამბებზეა საუბარი (XXX, 2, 2), ჩანს, რომ შაბურს დამარცხების შემდეგ უკვე მოლაპარაკების გზით მოუნდომებია იბერიის საკითხის მოგვარება და მოციქული გაუგზავნია ვალენტისათვის: იბერიის ვაყოფა გააუქმე, იქიდან რომაელთა მომხრეების დასაცავი გარნიზონები გაიყვანე და მეფობა მარტო ასპაგურს დაანებე, რომელიც მე თვითონ დავუსვი მაგ ბალხსაო. მაგრამ ამბზე იმპერატორ ვალენტს უარი შეუთვლია (იქვე, 2, 3).

ამიანე მარცელინეს ისტორიის XXVII და XXX წიგნებში მოთხრობილი ამბები სომხეთის მაშინდელი მდგომარეობის შესახებ მნიშვნელოვნად ავსებს სხვა წყაროებს, განსაკუთრებით ძველი სომხური საისტორიო ძეგლების ცნობებს¹, რომლებშიც გადმოცემულია სომხეთის მეფის არშაკ II-ის, მისი ძის მეფე პაპის თავ-

¹ შტრ., *История Армении* Фавстося Бузанда, пер. М. А. Геворгяна, Ереван, 1958, стр. 55—179; *История Армении* Моксея Хоренского, новый перевод Н. О. Эмиля, Москва, 1893, стр. 156—173.

გადასავალი და მათი ბრძოლა სპარსეთის მეფე შაბურ II-ესთან (სომხური წყაროების შაპუჰი).

პირველად სწორედ სომხეთის მეფის პაპის თავგადასავალთან კავშირში ჰყავს მოხსენიებული ამიანეს ფაროსანთა ანუ სკუტარიების ტრიბუნი ბარზიმერესი (XXX, 1, 11—16), რომელსაც მკვლევრები V საუკუნის საბულოვანი მოღვაწის პეტრე ქართველის პაპად მიიჩნევენ¹. პეტრე ქართველის ასურულ ცხოვრებაში მისი სახელი გადმოცემულია Busmirios-ის ფორმით², რაც იგივე ბუზმირი ანუ ბუზმიპრია. განსხვავებით პეტრეს მიმისაგან, რომელსაც აგრეთვე ბუზმირი ერქვა. წყაროებში „იგი შეფედ არ იხსენიება“³.

ამიანეს გადმოცემით, რომელთა სამსახურში მყოფი ეს ბუზმირი დაახლოებით 373 წ. (ახ. წ.) კომიტ დანიელუსთან ერთად ათასი მშვილდოსნითურთ დაედგნა ტარსოსიდან (კილიკია) გაქცეულ პაპს, მაგრამ ეს უკანასკნელი ოსტატური ხრიკით ხელიდან გაუსხლტა მღევარს (XXX, 1, 15).

მეორედ ეს პირი ჩვენს ავტორს მოხსენიებული ჰყავს 377 წლის ამბებში — აღწერილია მისი ვაჟკაციური სიკვდილი ქალაქ დიბალტუმთან (თრაკია) გუთების წინააღმდეგ ბრძოლაში და დახასიათებულია, როგორც ომში განობრძმედილი სარდალი (XXXI, 8, 9).

ბარზიმერესის ანუ ბუზმირის თანამდებობა *tribunus scutariorum* ფაროსანთა უბრალო რაზმის ტრიბუნის, შეთაურის აღმნიშვნელი არაა. სკუტარიები (*scutarii*), რომელთა სახელი მართლაც მათი ერთ-ერთი იარაღის სახელიდან ნომდინარე ჩანს, წარმოადგენდნენ ე. წ. *Scholae Palatinae*-ს. ანუ იმპერატორის კარის მკველი ჯარის (შედგებოდა 3500-მდე მეომრისაგან) ერთ-ერთ ქვედანაყოფს და, მასისადაბე, მათი შეთაურის თანამდებობა თავისთავად საკმაოდ მნიშვნელოვანი რანგის ხამხედრო პირს გულისხმობს იმპერატორის კარზე.

აღსანიშნავია, რომ იმდროინდელი მეორე ქართველი სამხედრო პირი ბაკური (*Bacurius Hiberus*), რომელსაც, მარცელი-

¹ J. Markwart, Die Bekehrung Iberiens und die beiden ältesten Dokumente der iberischen Kirche, *Caucasica*, Fasc. 7, Leipzig, 1931, S. 127; აკად. გ. წერეთელი, უძველესი ქართული წარწერები პალესტინიდან, თბილისი, 1960, გვ. 20.

² მისი სახელის ასე ამოკითხვისა და აგრეთვე ეტიმოლოგიის შესახებ იხ. აკად. გ. წერეთლის დასახელებული ნაშრომი, გვ. 19—23.

³ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი I, თბილისი, 1928, გვ. 177.

ნეს გადმოცემით, 378 წელს იმდენი მონაწილეობა გუთებთან ბრძოლაში (XXXI, 12, 16), ასევე სკუტარიების მეთაურად არის მოხსენიებული. ამ ბაკურის შესახებ ბევრია ნათქვამი ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში¹. ზოგ მკვლევარს იგი იმავე პეტრე ქართველის მეორე პაპად (დედის მხრით) მიაჩნია და დიდ ბაკურთან იგივეებს. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ბუზშირის (ანუ ბარზიშერესის) შემდეგ სკუტარიების ტრიბუნობა ამ ბაკურს მიენიჭა.

* * *

ამიანე მარცელინეს ტექსტის შესწავლის საქმეში ჯერჯერობით უკანასკნელ სიტყვას წარმოადგენს კლარკის გამოცემა, რომელიც ორ წიგნად გამოვიდა. I ტომში მოთავსებულია XIV—XXV წიგნები და 1910 წ. გამოქვეყნდა ბერლინში, მეორე ტომის I ნაწილი კი (XXVI—XXXI წიგნები) 1915 წ. გამოვიდა. ამ მეცნიერს განზრახვა ჰქონდა II ტომის მეორე ნაკვეთში ტექსტის შესახებ სრული გამოკვლევა, კომენტარები და საძიებლები დაერთო, მაგრამ ვეღარ განუხორციელებია. გამოცემულ ნაწილში საჭირო სისრულითაა გათვალისწინებული ხელნაწერთა თავისებურებანი და სხვადასხვა მეცნიერთა მიერ გამოცემული რედაქციების კითხვასხვაობანი. სქოლიო ორსართულიანი აქვს დართული, ზემო ნაწილში მარტო ხელნაწერის წაკითხვებია მოცემული, ქვემო ნაწილში კი გამომცემელთა ნაკვლევი და აღდგენილი ნაწილების წაკითხვები. ჩვენს მუშაობაში ამ გამოცემას დავეყრდნეთ და ამასთანავე სხვა, ჩვენში ხელმისაწვდომი, გამოცემებიც გამოვიყენეთ. ჩვენი ტექსტი ძირითადად მისდევს კლარკის წაკითხვებს, რადგან ახლა იგი საყოველთაოდ აღიარებულად ითვლება; ოღონდ ზოგ, ისიც იშვიათ, შემთხვევაში ვუხვევთ მისი წაკითხვებიდან. თანაც ჩვენი ტექსტის გაგებისათვის ყველა მნიშვნელოვანი წაკითხვა სქოლიოში მოგვყავს როგორც ხელნაწერებისა, ისე გამოცემებისა

¹ ამ საკითხების შესახებ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. I, თბ. 1951 წ., გვ. 213 და შმდ.; ს. ყაუხჩიშვილი, გელასი კესარიელი ჭართლის მოქცევის შესახებ: მიმოხილველი, ტ. I, 1926, გვ. 54—68; კ. ქვეცილიძე, ქართველთა მოქცევის მთავარი საკითხები: მიმოხილველი, ტ. I, 1926, გვ. 12 შმდ.; გ. გოხალიშვილი, არის თუ არა ბერძნულ-ლათინური წყაროების ბაკური იბერიის შეფ? მასალები საქ. და კავკ. ისტორიისათვის, 1946, ნაკვ. I, გვ. 1 შმდ.; ს. ყაუხჩიშვილი, ლიბანიოსი და ბაკური, ქუთაისის პედ. ინსტ. შრომები, ტ. I, ქუთაისი, 1940, გვ. 13—20; მისი ივე, ბერძნული ლიტ. ისტორია, ტ. II, თბ., 1949, გვ. 355—357. იხ. აქვე გვ. 59—68.

და ისე თვით კლარკისა. უმთავრესი გადახვევებიდან შემდეგი უნდა აღვნიშნოთ: როგორც წესი, კლარკს ν და μ მარტო μ ასოთი აქვს გადმოცემული, როგორც უძველეს ლათინურ ხელნაწერებს სჩვევია. მე კი ვარჩიე ეს ორი ასო გვიანდელი წესის მიხედვით განმესხვავებინა არისპეციალისტი მკითხველის საჭიროების გათვალისწინებისათვის. ამავე მიზეზით, ძველი ხელნაწერების ასოთა ჯგუფები: adp , ads -, inl -, inr - და სხვ., რომლებიც ასიმილირებულად უფრო წარმოადგინებოდნენ შემდეგში, შესაბამისად app -, ass -, ill -, irr - და სხვ. სახით დაეწერე.

გადავუხვიე ზოგი კლარკისეული სახელის წაკითხვასაც. მაგ., იგი ერთი სომეხი დიდებულის სახელად ხელნაწერის მიხედვით ყველგან Arrabanes წერს; მე ვამჯობინე Artabanes, ზოგი ძველი გამოცემის მიხედვით, რადგან თითქოს ამჯერად ჩანს, რომ აქ ასე უნდა იყოს და ცნობილიც არის ასეთი სახელი, რაც არ ითქმის მის კლარკისეულ ფორმაზე. სანაგიეროდ სომეხთა ნეფის სახელი, რომელიც გარდაჰაუზენის წაკითხვისა და ხელნაწერის მიხედვით აკად. ვ. ლატიშევის კრებულში Para-ს ფორმითაა გადმოცემული, ვამჯობინე კლარკისეული წაკითხვით დამეწერა, რადგან ასევე აშკარად ეს ფორმა უფრო სწორია და სომხეთის ისტორიაშიც ცნობილია ეს სახელი. მაგრამ საერთოდ ყოველი მნიშვნელოვანი თავისებურება გათვალისწინებულ გვაქვს სქოლიოში.

ხელნაწერთა გულმოდგინე შესწავლის შედეგი კლარკს მოკლე შესავლის სახით დაუოთავს თავისი გამოცემისათვის¹. მისი გამოკვლევით, სურათი სრულიად ნათელია. სულ 16 ხელნაწერია ჩვენი ავტორისა ცნობილი. ამათგან 12 სრულ (ე. ი. XIV—XXXI წიგნების) ტექსტს შეიცავს, ორი XXVI წიგნზე წყდება, ერთი XXV წიგნს არ სცილდება, ერთი ხელნაწერი კი Hersfeld-ის საბატოს კუთვნილ ექვს დამსილ ფურცელს წარმოადგენს და ახლა მარბურგშია დაცული. ამ თექვსმეტი ხელნაწერიდან მხოლოდ ორია მნიშვნელოვანი — ერთი სოული, ე. წ. Fuldensis (აღნიშნულია V ლიტერით) და ერთი ექვსფურცლიანი — Hersfeldensis, ახუ Marburgensis (აღნ. M ლიტერით). პირველი IX ს.-საა, მეორე IX—X ს.-სა. ყველა დანარჩენი გადმოწერილია XV საუკუნეში V ხელნაწერიდან (ინახება რომში, ეტრატი, Vat. Lat. 1873) ან უშუალოდ, ან პირის მიხედვით. ამიტომ მარბურგული ხელნაწერი გამოყენე-

¹ ია. აგრეთვე, მისივე, *The Text Tradition of Ammianus Marcellinus*, New Haven, 1904.

ბულია იმ ადგილებში, რომელი ნაწყვეტებიც (XXIII, XXVIII, XXX წიგნების ფრაგმენტები) არის მასში დაცული.

ხელნაწერთა ასეთი თავისებური მდგომარეობითაა გამოწვეული ის გარემოება, რომ კლარკს ხელნაწერის წაკითხვები (ე. ი. ზემო სქოლიო) ულიტეროდ მოჰყავს დიდ უმრავლეს შემთხვევაში და ჩვენც ასე მოვიტყვიოთ — თუ წაკითხვაზე მითითება არ არის, მაშასადამე V (Fuldensis) ხელნაწერისა ყოფილა.

რადგან V ხელნაწერი ძალიან დაზიანებულია, აღიარებულია, რომ ზოგ უძველეს გამოცემასაც ენიჭება განსაკუთრებული მნიშვნელობა, ამიტომ გამოყენებულიც არის.

პირველი გამოცემა გამოაქვეყნა რომში 1474 წ. საბინუსმა (A. Sabinus). იგი შეიცავდა მხოლოდ XIV—XXVI წიგნებს და ერთ-ერთ გვიანდელ ხელნაწერს ეყრდნობოდა. მას სხვებიც მოჰყვა. აღსანიშნავია ჰამბურგში ლინდენბროგის მიერ 1609 წელს გამოცემული ტექსტი, რომლისთვისაც გვიანდელი ხელნაწერი გამოიყენა, მაგრამ ახსნა-განმარტებები დაურთო ტექსტს პირველად. მნიშვნელოვანია ანრი ვალუას (Valesius) გამოცემა (პარიზი, 1636), რომლის ზოგ განმარტებას ახლაც არ დაუკარგავს ფასი. ძველი კომენტატორების ნამუშევარი თავისი დამატებებითურთ Erfurdt-თან ერთად გამოსცა Wagner-მა ლაიპციგში 1808 წელს. ეს გამოცემა ახლაც მნიშვნელოვანია მკვლევარისათვის.

კლარკის გამოცემამდე ყველაზე უკეთეს გამოცემად ითვლებოდა გერმანელი მეცნიერის გარდტჰაუზენის რედაქციით 1874—75 წლებში ლაიპციგში გამოსული ტექსტი. ჩვენი ავტორის ტექსტის ვრცელი ფილოლოგიურ ისტორიული კომენტარების ნაწილი გამოუქვეყნებია სადოქტორო დისერტაციისათვის ჰოლანდიელ მეცნიერს დე იონგს (P. de Jonge). ორი ნაკვეთია განოსული. პირველი შეიცავს XIV წიგნის 1—7 თავების კომენტარს და 1935 წ. არის გამოსული, მეორე კი XIV წიგნის 7—11 თავების კომენტარს და 1939 წ. გამოუცია¹, მაგრამ ამ გამოცემებით სარგებლობა სამწუხაროდ ვერ მომიხერხდა, თუმცა ჩვენთვის საინტერესო ადგილებიდან მისი კომენტარი ალბათ მხოლოდ ერთს თუ მოიცავს (XIV, 8, 3).

მასალის ამოკრებისას ვცდილობდი, რაც შეიძლება ვრცლად ამომეწერა საქართველოს და ქართველ ტომთა შესახებ არსებული ცნობები, აგრეთვე მეზობელი ხალხების ალბანელების, სომხების

¹ P. de Jonge, Sprachlicher und historischer Kommentar zu Ammianus Marcellinus, Groningen, I, 1935; II, 1939.

და სხვათა შესახებ გადმოცემული ცნობების უმეტესობაც. ამიტომ აკად. ვ. ლატიშევის ცნობილი კრებულის¹ ტექსტთან შედარებით ზოგი რამ შეემატა, მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგი ისეთი ცნობა, რომელიც, მართალია, ლატიშევის კრებულში მოტანილია, ოღონდ საქართველოდან ძალიან დაშორებულ ამბებს კი ეხება (მაგალითად, კვადებსა და სარმატებთან ომი დუნაის მიდამოებში [XVII, 12, 1—13, 33; XIX, 11, 1—16; XXIX, 6, 8—16]) და ზოგი სხვა, ჩვენ არ შემოგვიტანია.

ამასთანავე, რაკი შავიზღვისპირეთის აღწერას ამიანე ცალკე ექსკურსს უძღვნის (XXII, 8, 1—48), სურათის სისრულით წარმოსადგენად მთლიანად გადმოვიღეთ და შიგ ისეთი საინტერესო ცნობებიც არის, რომლებსთვისაც ლატიშევის კრებულის შემდგენლებს არც პირველ გამოცემაში მიუქცევიათ ყურადღება, არც მეორეში და, რაც უფრო გასაკვირია, არც იმ სპეციალურ დამატებაში შეუტანიათ, რომელიც ძირითადი ძველი ტექსტის მოთავსების შემდეგ დაერთო ВДИ-ში გამოქვეყნებულ მასალას უფრო გვიან².

ძირითადი კრიტიკული გამოცემა, რომელიც საფუძვლად დაედო ჩვენს მუშაობას ტექსტზე:

Ammiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt, recensuit rhythmiceque distinxit C. U. Clark, adiuvantibus L. Traube et G. Heraeo, vol. I (libri XIV—XXV), Berolini, 1910; vol. II, pars I (libri XXVI—XXXI), Berolini, 1915.

სხვა მნიშვნელოვანი გამოცემები:

Ammiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt, rec. V. Gardthausen, vv. I—II, Lipsiae, 1874—75 (Bibliotheca Teubneriana).

¹ В. В. Л а т и ш е в, Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе, ч. II, Латинские писатели, СПб, 1904—1906 (ლათინური ტექსტიურთ); მეორე გამოცემა ლათინური ტექსტის გარეშე, მაგრამ უფრო ვრცელი კომენტარებით, იბ. ჟურნ. „Вестник древней истории“, № 3 (29), 1940, стр. 283—308.

რაც შეეხება კ. განის კრებულში უფრო ადრე გამოქვეყნებულ ნაწყვეტებს, აგრეთვე ლათინური ტექსტის გარეშე (К. Г а н, Известия древних греческих и римских писателей о Кавказе, ч. I, Тифлис, 1874, стр. 181—191), იგი ჩვენთვის საინტერესო მასალის უფრო მცირე ნაწილს შეიცავს.

² ВДИ, № 2 (40), 1952, стр. 307—323.

Ammiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt, F. Eysenhardt recensuit, Berolini, 1871.

Ammiani Marcellini quae supersunt cum notis integris F. Lindenbrogii, Henr. et Hadr. Valesiorum et J. Gronovii, quibus T. Reinesii quasdam et suas adiecit I. A. Wagner; editionem absolvit C. G. A. Erfurdt, tt. I-III, Lipsiae, 1808.

თარგმანები:

რუსული — Аммиан Марцеллин, История, пер. Ю. Кулаковского и А. Соини, вып. I-III, Киев, 1906-1908.

ინგლისური — Ammianus Marcellinus with an English translation by J. C. Rolfe, 3 vols. (Loeb Classical Library). London, 1950-1952.

გერმანული — Ammianus Marcellinus, Römische Geschichte, übersetzt von L. Tross und C. Büchele, Stuttgart, 1853-1854.

ფრანგული — Ammien Marcellin, Jornandès, Frontin... Paris, 1849, თარგმანი T. Salvète-ისა, სერიაში — Collection des Auteurs latins avec la traduction en Français, publiés sous la direction de M. Nisard.

უმთავრესი ნაშრომები ავტორისა და მისი თხზულების შესახებ:

ყუხიშვილი ს., პროფ., ბერძნული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, თბილისი, 1949, გვ. 333-334.

Соколов В. С., Аммиан Марцеллин как последний представитель античной историографии, ВДИ, № 4, 1959, стр. 43-62.

Покровский М. М., акад., История римской литературы, М.-Л., 1942, стр. 385-388.

Ростовцев М. И., Скифия и Боспор. Критическое обозрение памятников литературных и археологических. Ленинград, 1925, стр. 80 сл.

Thompson E. A., The Historical Work of Ammianus Marcellinus, Cambridge, 1947.

Schanz M., Geschichte der römischen Literatur, 4. Teil, I. Band, 2. vermehrte Aufl., München, 1914, SS. 93-107.

Teuffel W. S., Geschichte der römischen Literatur, III. B., Neub. 6. Aufl., Berlin, 1913, SS. 297-302.

Seeck O., *Ammianus Marcellinus* (4): Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie*, 1 B., Stuttgart, 1894, S. 1845—52.

Mackail J., *The Last Great Roman Historian: Classical Studies*, London, 1923, pp. 159—187.

Ensslin W., *Zur Geschichtsschreibung und Weltanschauung des Ammianus Marcellinus: Klio, Beiheft XVI*, 1923.

Klein W., *Studien zu Ammianus Marcellinus: Klio, Beiheft XIII*, 1914.

Seeck O., *Zur Chronologie und Quellenkritik des Ammianus Marcellinus: Hermes. XLII*, 1906, SS. 481—539.

Clark C. U., *The Text Tradition of Ammianus Marcellinus*, New Haven, 1904.

Novák R., *Kritische Nachlese zu Ammianus Marcellinus: Wiener Studien 33*, 1912, SS. 293 ff.

ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვები ამიანეს შესახებ იხ. *Bursian-ის Jahresbericht-ის* შემდეგ ნომრებში:

B. 72. 1892, 1—19 (M. Petschenig-ის ნაშრომი),

B. 203. 1925, 46 ff. (W. A. Baehrens-ის ნაშრომი),

B. 247. 1935, 52 ff. (J. Miller-ის ნაშრომი).

ლათინური ტექსტის სქოლიოს შემოკლებათა ახსნა:

A — Editio Accursii Augustana a. 1533.

B — Editio Castelli Bononiensis a. 1517.

b — Editio Erasmi Basiliensis a. 1518.

Boxh. — Editio Boxhornii Zuerii Lugdunensis Batav. a. 1632.

Btl. — Bentleius in emendationibus Ammianeis...

C — Codex chart. Colbertinus s. XV, Paris. B. N. Lat. 5821.

Cm2 — Eiusdem codicis corrector aevi aequalis.

Cm3 — Eiusdem codicis corrector aevi recentioris.

Cl. — Emendationes Clarkii.

D — Codex chart. s. XV, Vat. Lat. 1874.

E — Codex chart. a. 1445, Vat. Lat. 2969.

Eyss. — Editio Eyssenhardti maior, Berolini a. 1871.

G — Editio Geleni Basiliensis a. 1533.

Gdt. — Gardthausen in coniectaueis Ammianeis a. 1869 aut editione Teubneriana 1874—5.

H — Codex membr. a. 1462, Paris. Bibl. Nat. Lat. 5819.

- H**er. — Guil. Heraeus in editione Clarkii recensenda et corrigenda.
- K** — Codex membr. s. XV, Malatestianus, Cesanae, Bibl. XIV 4 sinistr.
- M** — Codex membr. s. IX—X, Hersfeldensis.
- mg** — In margine.
- Momms.** — Th. Mommsen.
- N** — Codex chart. Neapolitanus s. XV (Codex Regius Valesii), Paris. Bibl. Nat. Lat. 6120.
- Nov.** — Rob. Novák.
- P** — Codex membr. s. XV, Petrinus, Rom. Basil. S. Petri E 27.
- Pet.** — Michael Petschenig.
- Q** — Cod. membr. a. 1488 Corvinianus, Mutinae Bibl. Est. Lat. 425.
- R** — Codex chart. s. XV, Reginensis, Vat. Reg. Lat. 1994.
- S** — Editio princeps A. Sabini Romae 1474, ex cod. R.
- T** — Codex membr. s. XV, Paris. Bibl. Nat. Lat. 5820.
- Tm2** — Eiusdem cod. scriptoris correctiones.
- U** — Codex membr. s. XV, Urbinas, Vat. Urb. Lat. 416.
- vulgo** — Lectio quae Valesiis ignota in textum Gronovianum iam accepta est.
- V** — Codex membr. s. IX, Fuldensis, Vat. Lat. 1873.
- Vm2** — Corrector eiusdem temporis.
- Val.** — Editio Henrici Valesii, Parisiis a. 1636 impressa.
- W** — Cod. chart. s. XV, Bessarionis, Venet. Bibl. S. Marc. 388 Bess.
- Wagn.** — Ed. J. A. Wagneri Weidmanniana a. 1808.

წიგნი XIV

არგონავტო თანამოლაშქრე მოხზობა*

8, 3. Cilicium vero, quae Cydno amni exultat, Tarsus nobilitat, urbs perspicabilis — hanc condidisse Persæus memoratur, Jovis filius et Danaes, vel certe ex Aethiopia profectus Saudan quidam nomine vir opulentus

8, 3¹. ბოლო კილიკია, რომელიც ტრაბაზოს მდინარე კიდნოსით, სახელგანთქმულია ტარსოსით, მშენებელი ქალაქით. ამბობენ, რომ ეს დაარსებულია პერსეუსისაგან, ზევსისა და დანაესისაგან, თუ უფრო სწორედ,

* თარგმანში აღნიშნული ციფრები ბოლოში დართულ შენიშვნებზე მიუთითებენ.

et nobilis, — et Anazarbus auctoris vocabulum referens, et Mobsuestia, vatis¹ illius domicilium Mobsi², quem a commilitio Argonautarum, cum aureo vellere³ direpto redirent, errore⁴ abstractum, delatumque ad Africae litus, mors repentina consumpsit, et ex eo cespite Punico tecti, manes eius heroici dolorum varietati medentur plerumque sospitales.

სიკვდილით მოკვდა. მას შემდეგ მისი გმირული ნეშტი უმეტესწილად სხვადასხვა სენთა განკურნებას შველოდა.

ეთიოპიიდან მოსული ვინმე მდიდარი და წარჩინებული კაცი სახელად ზანდან. [აქვეა] ანაზარბოსი, თავისივე დამაარებლის სახელის მატარებელი, და მობსუესტია, სამშობლო იმ მისან მობსოსისა², რომელიც, როცა ოქროს საწმისის მომტაცებელი არგონავტები უკან ბრუნდებოდნენ, თანამოლაშქრეებს ვხაში მოსწყდა, აფრიკის სანაპიროზე მოხვდა და ანაზდეული

პუნიკური კორდით დაფარული

წიგნი XVI

მითრიდატე პონტოელის საკურისის ამბავი და მითრიდატეს გაქცევა კოლხეთში

7, 9. Verum si forte scrupulosus quidam lector antiquitatum, Menofilum Mithridatis Pontici regis eunuchum, nobis opponat, hoc monitu recordetur, nihil super eo relatum⁵, praeter id solum, quod in supremo discrimine⁶ gloriose monstravit. 10. Iugenti proelio superatus a Romanis et Pompeio rex praedictus, fugiensque ad regna Colchorum, aditam filiam nomine Drypetinam, vexatam asperitate morborum in castello Siahorio⁷

7, 9. ოღონდ თუ შემთხვევით ვინმე ბეჯითი მკითხველი სიძველეთა² წარმოგვცდგენს მეფე მითრიდატე პონტოელის საკურისის მენოფილოს³, ის უნდა შეევახსენოთ, რომ მის შესახებ სხვა არაფერია გადმოცემული, გარდა იმისა, რომ უკიდურეს გასაკიროში დიდებულად მოიქცა.

10. როცა ზემოხსენებული მეფე რომაელებმა და პომპეუსმა⁵ დიდ ბრძოლაში დაამარცხეს და კოლხთა სამეფოსკენ⁶ გაიბოდა, მოწიფული ქალიშვილი,

¹ Mobsuestia, vatis] mobsu estiauat.

² Mopsi BG. mobsi. mopsi.

³ vellere EBG, bellere; ⁴ direpto redirent errore EG, direptore di-
rem terrore. ⁵ super eo relatum G, superiore laetum.

⁶ discrimine BG, dis:rimina. ⁷ Siahorio] Snaorio N.

huic Menofilo commissam reliquit. Qui virginem¹ omni remedium solacio plene curatam, patri tutissime servans, cum a Mallio² Prisco, imperatoris legato, munimentum quo claudebatur, obsideri coepisset, defensoresque eius deditonem meditari sentiret, veritus ne parentis opprobrio puella nobilis captiva superasset et violata, interfecta illa mox gladium in viscera sua compegit.

ბას ფიქრობენო, შეშინდა, წარჩინებული ქალიშვილი მშობლის სალანძღავად ტყვედ არ ჩაეარდეს და არ გაწმილდესო და ამიტომ ჯერ ის მოჰკლა, მერე კი მაშინვე საკეთარ მუცელშიაც ჩაიკა მახელი.

წიგნი XVIII

აღბანთა მეფე ხპარხეთის ლაშქარში

6, 22. Ibi morati integrum biduum, cum sol tertius affulsisset, cernuabamus terrarum omnes ambitus subiectos, quos ἄγροντες appellamus, agminibus oppletos innumeris, et antegressum regem vestis claritudine rutilantem. Quem iuxta laevus incidebat Grumbates³, Chionitarum rex nobilitate⁴ quidem media, rugosisque membris, sed mente quadam grandifica, multisque victoriarum in ignibus nobilis;

სახელად დროპეტინა, რომელიც მძიმე სნეულებით იყო შეპყობილი, ციხე-სიმაგრე სინპორიუმში⁷ დასტოვა ამ მენოფილოსის ხელში. მან მრავალი წამლის შემწეობით სრულიად განკურნა ქალწული და დიდი სიფრთხილით უნახავდა მამას, როცა მთავარსარდლის [ე. ი. პომპეუსის] ლეგატმა მანლიუს პრისკუსმა იმ სიმაგრის ალყა დაიწყო, სადაც ის იყო ჩაკეტილი. ხოლო რომ შეიტყო, ციხე-სიმაგრის ჩაბარებას

6, 22. იქ დავრჩით მთელ ორ დღეს⁸. ხოლო როცა მზე მესამედ აღმობრწყინდა, დავინახეთ, რომ ირგვლივ ძირს გადაშლილი მთელი მიწები, რომელსაც ἄγροντες⁹ ვუწოდებთ, ურიცხვი ლაშქრით აივსო, წინ კი მოუძლოდა ოქროთი მბზინავ სამოსში გამოწყობილი მეფე¹⁰. მას მარცხნივ ახლოს მოსდევდა გრუმბატი, ხონიტების¹¹ მეფე, საშუალო ჩამომავლობის¹², ტანმორჩილი, მაგრამ გონიერებით კი ერთგვარად დიდებული და მრავალი გამარ-

¹ qui virginem Wm2 G, quibus originem ² Mallio] Manlio PBG.

³ grynbate scionitarum V, grynbates chionitarum V 2, grumbates G.

⁴ nobilitate] M o m m s.; nobis V, V 2: quidem actate quidem V, nobilis BA, no<ta>bi<ll>s B o k h., novu: E y s s., venustate H e r., nervositate P e t., nobis. actate Cl.

dextra rex Albauorum, pari loco atque honore sublimis; post duces varii, auctoritate et potestatibus eminentes, quos ordinum omnium multitudo sequebatur, ex vicinarum gentium roboribus lecta, ad tolerandam rerum asperitatem diuturnis casibus erudita.

ბილი რჩეული ნაწილი, მძიმე ვარჯიშით გაწვრთნილი.

ჯვებით სახელგანთქმული; მარჯვნივ -- ალბანთა მეფე¹², თანაბარი მდგონარეობისა და პატივით მაღალი; შემდეგ [მოდით-ოდნენ] სხვადასხვა სარდლები. გავლენითა და ძალაუფლებით გამოჩენილნი, რომელთაც ყოველი რანგის ურდო მოსდევდა, მუზობელი ტომებისაგან მოკრევისაკირის ატანანი ხანგრძლივი

წიგნი XXI

რომის მთავრობისაგან იბერიის მეფის მერიბანისა და არმენიის მეფის არშაკის მოქრთამვა

6, 7. Et quia a¹ Persarum rege ad difficultatem hiberni temporis aegre contruso, reserata caeli temperie, validior impetus timebatur, ad Transstigritanos reges et satrapas legati cum muneribus missi sunt amplius, monituri cunctos et hortaturi. nostra sentire, et² nihil fallax temptare³ veli fraudulentum. 8. Ante omnia tamen Arsaces et Meribanes, Armeniae et Hiberiae reges, cultu ambitioso indumentorum emercabantur⁴, et multiforbibus donis, damna negotiis Romanis illaturi, si rebus tum etiam dubiis discivissent ad Persas.

6, 7. ვინაიდან ეშინოდათ, რომ კარგი ამინდის დადგომისთანავე უფრო ძლიერ თავდასხმას [მოაწყობდა] სპარსეთის მეფე¹⁴, რომელიც ვაჭირვებით იქნა უკან დაბევიებული ზამთრის დროის სიძნელეების გამო, ტივრს გადაღმელ მეფეებთან და სატრაპებთან უხვი საჩუქრებითურთ ელჩები იქნენ გაგზავნილნი, რათა ყველასათვის მოეწოდებინათ და ჩაეგონებინათ, ჩვენთვის თანავერობით და არაფერ მოტყუებას ანდა ლალატს ცდილიყვნენ. 8. მაგრამ ყველაზე უფრო მეტად მოქრთამულ იქნენ არშაკი¹⁵ და მერიბანი¹⁶, არმენიისა და იბერიის მეფეები, ბრწყინვალედ

¹ a) add. V m2 M o m m s.

² sentire et A. sentirent.

³ temptare] tentarent G.

⁴ emercabantur BG, emersabantur.

შემგული სამოსით და მრავალნაირი საჩუქრებით, რადგან, თუ მაშინ-
დელ საეკვო ვითარებაში სპარსელებს მიუდგებოდნენ, ავნებდნენ
რომის საქმეებს.

წიგნი XXII

ფაზისის მიდამოების მცხოვრებნი ელჩებს უგზავნიან იმპერატორ იულიანებს

7, 9. Haec eum curantem et talia, commendabat externis nationibus fama, ut fortitudine, sobrietate, militaris rei scientia, virtutumque omnium incrementis excelsum, paulatimque progrediens, ambitum opleverat mundi. 10. Proinde timore eius adventus per finitimos longeque distantes latius explicato, legationes undique solito ocuis¹ concurrebant: hinc Transstigranica pacem obsecrantibus et Armeniis, inde nationibus Iudicis certatim cum donis optimates mittentibus ante tempus, ab usque Divis et Serendivis, ab australi plaga ad famulandum rei Romanae semet offerentibus Mauris, ab aquilone et regionibus solis, per quas in mare Fasis² accipitur, Bosporanis³ aliisque antehac ignotis, legationes vehementibus supplices, ut annua complentes sollempnia, intra terrarum genitalium terminos otiose vivere sinerentur.

7, 9. როცა ამ და ამის მსგავს საქმეებს აწესრიგებდა, [იულიანეს] უცხო ერებში გაუფარდა მამაცობის, თავშეკავებულობის, ომის საქმის მცოდნის, აგრეთვე ყოველი სიკვლეით აღმატებულის სახელი. რომელიც ნელ-ნელა მთელ მსოფლიოს მოედო¹. 10. შემდეგ, რაკი მისი მოსვლის წინაშე ნეზობლებსა და შორეულებში შორს გავრცელდა, ყოველის მზრიდან ზვეულებრივ უფრო ასწრაფებით მოაშურეს მისკენ ელჩებმა: აქეთ ტივრსიქითელები და არმენიელები იხვეწებოდნენ ზავს, იქით ინდოელი ვრები, თვით დივები და სერენდივებიც¹ კი, ერთმანეთს აწირებდნენ საჩუქრებითურთ წარჩინებულ პირთა გზავნას. სამხრეთიდან მავრები სთავაზობდნენ რომაელებს სამსახურს, ჩრდილოეთიდან და უდაბური ადგილებიდან, რომლებზედაც ჩამომავალი ფაზისი² ზღვას ერთვის, ბოსფორანებისა და სხვა მანამდე უცნობებისაგან მოჩრდილი ვედ-

¹ solito ocuis] solito eius ml, solito ocuis vulgo, sollicite ad cum BG.

² Fasis] Phasis EBG.

³ Bosporanis] bosporanis, Bosforanis EB, Bosphoranis G.

რებით მოვიდნენ ელჩები, რათა ყოველწლიური ხარკის გადახდით თავიანთ მშობლიურ ქვეყნებში მშვიდად ეცხოვრათ.

შავი ზღვის სანაპიროების აღწერა

8. 1. Appositum est (ut existimo) tempus, ad has partes nos occasione magni principis devolutos, super Thraciarum extimis situque Pontici sinus, visa vel lecta quaedam perspicua fide monstrare.

2. Athos¹ in Macedonia mons ille praecelsus, navibus quondam Medicis pervius, et Caferius Euboicus scopulus, ubi Nauplius Palamedis pater classem collisit Argivam, licet longo spatio controversi a Thessalo mari distingunt Aegaeum, quod paulatim fusius adulescens, dextra (qua late protenditur) per Sporadas est insulosum atque Cycladas, ideo sic appellatas, quod omnes ambiunt² Delon, partu deorum insignem, laeva Imbrum et Tenedum circumluens et Lemnum et Thasum, quando perflatur. Lesbo illiditur violentius.

დებით სახელგანთქმულს. მარცხნივ გარს უვლის იმბროსსა და ტენედოსს, ლემნოსსა და თასოსს, ხოლო როცა ქარი აღელვებს, მძლავრად აწყდება ლესბოსსაც.

3. Unde gurgitibus refluxis, Apollinis Sminthii tempulum et Troada perstringit, et

8. 1. დროა, რომ, როგორც ვფიქრობ, რაკი დიდი ხელმწიფის²⁰ მიზეზით ამ მხარეებს მივადექით. მკაფიო სარწმუნოებით აღვწერო, რაც კი რაიმე ნახული ან წაითხული მაქვს თრაკიის შორეული²¹ [კუთხეებისა] და პონტოს უბის²² მდებარეობის შესახებ²³.

2. ის ფრიად მაღალი მთა ათონი²⁴ მაკედონიაში, რომელშიაც ოდესღაც გაიარა მიდიის ხომალდებმა²⁵, და კაფერესი, ევბეის მწვერვალი, რომელსაც პალამედისის მამამ ნავსლოსმა არგონელთა ფლოტი შეახეთქა, თუმცა დიდ მანძილზე მდებარეობენ ერთმანეთის პირისპირ, თესალის ზღვისაგან მიჯნავენ ეგევსის [ზღვას]. ეგევსის ზღვა უფრო და უფრო ვანივრდება და მარჯვენა [მხარე], რომელიც შორს ვრცელდება, კუნძულებიანი საბოროადებისა და კიკლადების გამო. ასე კი ამათ იმიტომ ეწოდებათ, რომ ყველანი ერთყმად გარშემო დღეოსს²⁶, ღმერთების დაბა-

3. იქიდან შემობრუნებული წყლებით ეხება აპოლონ სმინთიონის ტაძარს, ტროადას და

¹ Athos] adhos, Athos EBG.

Ilium heroicis casibus claram, efficitque Melana¹ sinum, oppositum Zephyro², cuius apud principium Abdera visitur. Protagorae domicilium et Democriti, cruentaeque Diomedis Thracii sedes, et convalles per quas Hebrus sibi miscetur et Maronea et Aenus, qua diris auspiciis coepta, moxque relicta, ad Ausoniam veterem ductu numi dum properavit Aeneas.

4. Hinc gracilescens paulatim, et velut naturali quodam commercio ruens in Pontum, eiusque partem ad se ungens³, in speciem Φ litterae Graecae formatur exin⁴ Hellespontum a Rhodopa scindens, Cynossema (ubi sepulta creditur Hecuba) et Coelan praeterlabitur et Seston et Callipolin. Contra per Achillis Atacisque sepulchra, Dardanum contingit et Abydon, unde iunctis pontibus Xerxes⁵ maria pedibus peragravit, dein Lampsacum Themistochi dono datam a rege Persarum, et Parion quam condidit Iasionis⁶ filius Paris.

ჩუქრად ბოძებულს²¹, და პარიონს, დააარსა.

ილიონს, გმირთა დაღუპვით სახელოვანს²⁷; დასაუღეთის მხარეს ქმნის მელასის უბეს, რომლის დასაწყისში ჩანს აბდერა, პროტაგორას და დემოკრიტეს საშობლო, სისხლიანი საცხოვრისი თრაკიელი დომედისისა, და ხეობა, რომლითაც ერთვის მას პებროსი, აგრეთვე მარონეა და აინოსი, რომელიც, ავის შობასწავებელი ნიშნების ქვეშ დაწყებული, მალევე შიატოვა ენეასმა²⁸ და ღმერთების ნებით ძველ ავზონიას²⁹ წიაშურა.

4. აქ [ეგეისის ზღვა] ნელ-ნელა შევიწროებული, თითქოს რაიმე ბუნებრივი კავშირით პონტონში შეედინება. შეიერთებს რამის ნაწილს, ბერძნულ ასო Φ -ს სახეს იღებს³⁰. შემდეგ ჰელესპონტს ჰყოფს როდოპასაგან, ჩაუელის გვერდით კინოსემას, სადაც, როგორც ფიქრობენ, ჰეკუბა არის დაკრძალული. და კელას, სესტოსს და კალიპოლისს. მოპირდაპირე მხარე ეხება აქილევისა და აიაქსის საფლავებს, დარდანოსს, აბიდოსს, სადაც ქრერქსემ ხიდი გასდო და ზღვა ფეხბადებ გადაიარა; შემდეგ ლამპსაკოსს, სპარსეთის შეფისაგან თემისტოკლესთვის საომელიც იასიონის ძემ პარისმა

¹ Melana] m[e]lana (c m3). ² Zephyro] zephyri. Zephyro BG. ³ ad se iungens EW m2 G, ad se ungens Gron. ⁴ exin] et in V, exin Val.

⁵ Xerxes] xersis, Xerxes W m2 BG.

⁶ Iasionis] [ia]sonis (ia m3), Iasionis B, Iasionis Eb G.

5. Unde semiorbe turges-
cens altrinsecus, lataque aperien-
s terrarum divortia, circum-
fluis spatii Propontidos resper-
git ex eoo latere Cyzicum, et
Dindyma (religiosa Matris Mag-
nae delubra), et Apamiam Cium-
que. ubi Hylam et Asta-
cum (secuto tempore Nicome-
diam a rege cognominatam), qua
in occasum procedit, Cherrone-
sum pulsat et Aegospotamus¹,
in quo loco lapides casuros ex
caelo praedixit Anaxagoras. et
Lysimachiam, et civitatem quam
Hercules conditam, Perinthis
comitis sui memoriae dedicavit.

6. Et ut effecte pleneque
Φ litterae figura servetur, in
meditullio ipso rotunditatis, Pro-
conesus insula est oblonga et
Besbicus².

7. Post cuius summitatem
in angustias rursus extenuatum,
Europam et Bithyniam inter-
currens, per Chalcedona et Chry-
sopolim et stationes transit
obscuras:

8. Nam supercilia eius si-
nistra Athyras portus³ despec-
tat, et Selymbria, et Constau-

5. იქიდან ორივე მხარეს ნახე-
ვარწრედ იხრება, მოჩანს შორს
გადაშლილი ხმელეთი და პროპონ-
ტიდის²² ვრცელი [ტალღებით]
უვლის აღმოსავლეთის მხარეს
კიზიკოსს, დინდიმას, დიდი დე-
დის²³ წმიდა ტაძარს, აპამიას და
კიოსს, სადაც არის ჰილასი²⁴
და ასტაკოსი, შემდეგ ხანებში
ნიკომედია რომ ეწოდა მეფის
სახელის მიხედვით; დასავლეთის
მხარეს რომ დის, ეხლება ქერო-
ნესოსს და აიგოსპოტამოსს, სა-
დაც ანაქსაგორამ იწინასწარ-
მეტყველა ზეციდან ქვის ცვენა,
და ლისიმაქიას და ქალაქს, რო-
მელიც პერკულესმა დააარსა და
თავის თანამგზავრ პერინთოსის
ხსოვნას მიუძღვნა.

6. ხოლო ასო Φ-ს დასრულე-
ბული და მთლიანი ფორმის
შენარჩუნებისათვის წრის შიგ
შუაგულში არის მოგროძო კუნ-
ძელი პროკონესოსი²⁵ და ბესბი-
კოსი²⁶.

8. მისი უკიდურესი [წერტი-
ლის] შემდგომ კვლავ სრუტედ
ვიწროვდება, ევროპასა და ბით-
ინიას შორის გადის და ქალკი-
დონს²⁷, ქრისოპოლისს²⁸ და
უმნიშვნელო ნავსაყუდებს ჩაუვ-
ლის.

8. ხოლო მის მარცხენა კიდეს
ნისდგომიან ნავსადგური ათი-
რასი, სელიმბრია, კონსტანტინო-

¹ Egospotamus WBG (-mos b G).

² Besbicus| besbam cus, Besbicus G.

³ Athyras portus AG, athira sportus V.

tinopolis, vetus Byzantium, Atticorum colonia, et promntorium Ceras, praelucentem navibus vehens constructam celsius turrim, quapropter Ceratas appellatur ventus inde suetus oriri praegelidus.

9. Hoc modo fractum, et participatione maris utriusque finitum, iamque mitescens in aequoream panditur faciem, quantum potest cadere sub aspectum. late diffusum et longe.

10. Omnis autem eius velut insularis circuitus litorea navigatio, viginti tribus dimensa milibus stadiorum, ut Eratosthenes affirmat, et Hecataeus¹ et Ptolomaeus², aliique huius modi cognitionum minutissimi scitatores, in speciem Scythici arcus, nervo coagmentati, geographiae totius assensione formatur.

11. Et qua sol oceano exurgit eoo, paludibus clauditur Maotidos: qua declinat in vesperum. Romanis provinciis terminatur: unde suspicit sidus arctoum, homines alit linguis et moribus dispares: latus eius austrinum molli devexitate subductum.

პოლი, ძველი ბიზანტიონი, ატიკელთა იხალშენი³, და კონციი კერასი, რომელზედაც აგებულია მაღალი კოშკი ხომალდებისათვის მისანათებლად. ამიტომ იქიდან ჩვეულებრივ მონაბერ, ფრიად ცივ ქარს კერატასი ეწოდება.

9. ამნაირად დატეხილი, ორივე ზღვის შეერთებით დასრულებული და უკვე დაწყნარებული, გაშლილი ზღვის საბეს იღებს და, სადამდეც კი თვალი მისწვდება, ფართოდ და შორს ვრცელდება⁴.

10. მისი მთელი სანაპიროს მანძილი, თუ მას კუნძულივით გარს შემოვუვლით ხომალდით, განიზომება ოცდასამი ათასი სტადიონით⁵, როგორც ერატოსთენე, ჰეკატაიოსი, პტოლემეოსი და ამგვარ საქმეთა სხვა ყველაზე დაწვრილებით მკოდნენი ამტკიცებენ⁶; მთელი გეოგრაფოსების თანახმად, ლარით მოკმეული სკვითური შშვილდის სახე აქვს მიღებული⁷.

11. სადაც აღმოსავლეთის ოკეანიდან შუე ამოდის, მეოტიდის ჰაობით⁸ სრულდება; სადაც [შუე] დასავლეთისაკენ იხრება, რომაელთა პროვინციებით ისაზღვრება; საიდანაც ჩრდილოეთის ვარსკვლავს⁹ უცქერის, ენითა და ზნით განსხვავებულ ადამიანებს ჰყვება; მისი სამხრეთი ნაპირი მცირე დახრილობით მიუყვება.

¹ Hecataeus] haecateus.

² Ptolomacus] ptholomeus.

12. Per haec amplissima spatia, oppida sunt dispersa Graecorum, quae cuncta aetatibus variis praeter pauca, Atheniensium coloni condidere Milesii¹, inter Ionas alios in Asia per Nileum multo ante locati, Codri illius filium; qui se pro patria bello fertur Dorico devovisse.

13. Extremitates autem arcus utrimque tenues duo exprimunt Bospori, e regione sibi oppositi, Thracius et Cimmericus: hac causa Bospori vocitati, quod per eos quondam Inachi filia, mutata (ut poetae locuntur) in bovem, ad mare Ionium permeavit.

14. Dextram igitur inflexionem Bospori Thracii excipit Bithyniae litus, quam veteres dixere Mygdoniam, in qua Thyntia et Mariandena² sunt regiones, et Amyci saevitia Bebryces exempti virtute Pollucis, remotaque statio, in qua volitantes minaciter harpyias, Fineus vates horrebat; per quae litora in sinus oblongos curvata, Sangarius et Fyllis et Lycus et Rheba fluvii funduntur

12. ამ უდიდეს სივრცეზე გაბნეულია ბერძენთა ქალაქები, რომლებიც ყველანი, გარდა მცირეოდენისა, სხვადასხვა დროს დააარსეს მილეტელებმა¹⁶, ათენელთა ნოახალშენეებმა, რომლებიც იონიელებს შორის გაცილებით ადრე დაბინავდნენ აზიაში ნილევისს წყალობით, იმ კოდროსის ძისა, ვინც, როგორც ამბობენ, სამშობლოს თავი შესწირა დორიელებთან ომში.

13. ხოლო მშვილდის გოზები ორივე მხარეს ქმნიან სწორედ ერთმანეთის პირდაპირ მდებარე ორ ვიწრო ბოსფორს, თრაკიისას და კიმერიისას¹⁷. ბოსფორებს იმიტომ უწოდებენ, რომ ოდესღაც (როგორც პოეტები ამბობენ) ძროხად ქცეულმა ინაქოსის ასულმა¹⁸ განულო ისინი და იონიის ზღვაში გავიდა.

14. თრაკიის ბოსფორის მარჯვენა მობრილობა იწყება ბითონიის ნაპირით¹⁹, რომელსაც ძველები მიგდონიას უწოდებდნენ. მასში შედიან მხარეები თინია და მარიანდენა, ამიკოსის სისასტიკისაგან პოლუქსის²⁰ სიქველით დახსნილი ბებრიკები²¹ და შორეული სადგური, სადაც მრისხანედ მოფაშფაშე პარპიები²² მისან ფინევსს თავზარს სცემდნენ. გრძელი უბეებით დაკლაკნილ ამ სანაპიროებზე მდინარეები

¹ Milesii] milesi. Mcsembria B.

² Mariandena] martam dena, Mariandena G.

rasus unde advexit huius modi poma Lucullus. insulaeque duae¹, Trapezunta² et Pityunta³ continentes oppida non obscura. არას მოთავსებული არა უსახელო ქალაქები ტრაპეზუნტი⁴ და პიტუნტი⁵.

17. Ultra haec loca Acherusium specus est, quod accolae *μαχρόστριον* appellant, et portus Acone, fluviique Acheron idemque Arcadius, et Iris et Thybris, et iuxta Parthenius, omnes in mare ictu rapido decurrentes. Thermodon his est proximus, ab Armonio defluens monte, et Themiscyros⁶ interlabens lucos ad quos Amazonas quondam migrare necessitas subegerat talis.

დღუფუნებული; [კიდევ არის] კერასუნტი⁶², საიდანაც ლუკულუსმა⁶³ ამ სახელის ხილი მოიტანა⁶⁴, და ორი კუნძული, რომლებზედაც არას მოთავსებული არა უსახელო ქალაქები ტრაპეზუნტი⁶⁵ და პიტუნტი⁶⁶.

18. Attritis damnorum assiduitate finitimis, Amazones veteres, quae eos cruentis populabantur incursibus, altiora spirabant, viresque suas circumspicentes, his quae propinqua saepius appetebant, validiores, raptae praecipiti cupiditatis ardore, perruptis nationibus plurimis, manus Atheniensibus intulerunt, acrique concertatione effuse disiectae, omnes nudatis equitatus sui latribus, corruere.

17. ამ ადგილების შემდეგ არის აქერუსიოსის განოკვებული, რომელსაც მცხოვრებნი „მაქრონტიონს“⁶⁷ ეძახიან, და ნავსადგური აკონე, აგრეთვე მდინარეები აქერონი, იგივე არკადიოსი, იროსი⁶⁸, თიბრისი და [იქვე] ახლოს — პართენიოსი⁶⁹, რომელნიც ყველანი სწრაფი დინებით ერთვიან ზღვას. ამათი უახლოესი მდინარე არის თერმოდონტი⁷⁰, რომელიც არმონიოსის მთიდან ჩამოდის და მიედინება თემისკირის ქალებში, სადაც ოდესღაც ამაზონები ძულუბულნი გახდნენ ვადასახლებულიყვნენ შემდეგი მიწების გამო⁷¹.

18. ძველი ამაზონები, რომელთაც გამუდმებული ზარალის მიყენებით მოქაჩანცეს მეზობლები და სისხლიანი თავდასხმებით ააოხრეს ისინი, უფრო მეტად გაამპარტავდნენ. მათ გაითვალისწინეს, რომ რაკი მათი ძალები, რომლებითაც უფრო ხშირად მეზობლებს თავს ესხმოდნენ, უფრო მძლავრი იყო, ძარცვის თავდავიწყებული წადლით ბევრ ერში შეიკუნენ; ომი აუტეხეს ათენელებს, მძაფრ

¹ insulae (m 2 singulae m 1) quae arduae. duae Btl.

² trapezunt, Trapezunta Eb G, Trapezunta B.

³ aethyridenta, et W&G. Pityunta G, Theodosiam B, Ophiunta G d t.

⁴ Themiscyros] thermis cyreos, Themiscyros BG (-yro-b G).

შეტაკებაში ფრიად გაიფანტნენ და, ცხენოსანი ჯარიც რომ ფლანგებშიშველი დაურჩათ, ყველანი დაიღუპნენ.

19. Harum interitu cognito, residuae ut inbelles¹ domi relictae, extrema perpressae, et vicinitatis repensantis similia, funestos impetus declinantes, ad pacatiorem sedem transiere Thermodontis², quarum progenies longe deinde propagata, per numerosam subolem manu firmissima ad loca reverterat genitalia, secuto tempore populis diversarum originum formidabilis.

ძღვარესი ჯართ დაბრუნდნენ მშობლიურ ადგილებში და შემდგომ ბანებში სხვიდასხვა წარმოშობის

20. Haud procul inde attolitur Carambis, placide collis contra septentrionem Helicen exurgens, cuius e regione est Criumetopos, Taurices promuntorium, duobus milibus et quingentis stadiis disparatum. Hocque ex loco omnis ora maritima, cuius initium Halys est amnis, velut longitudine lineali directa, nervi efficit speciem, duabus arcus summitatibus complicati.

21. His regionibus Dahae confines sunt, acerrimi omnium bellatores, et Chalybes³, per

19. როცა ამათი განადგურება შეიტყვეს, დანარჩენები, რომელნიც ომისთვის უფარვისობის გამო შინ იყვნენ დარჩენილნი, უკიდურეს ვასაკირში ჩაკვივდნენ და რათა შურის მამიებელი მეზობლების ასეთივე სისხლიანი თავდასხმებისათვის თავი აერიდებინათ, გადასახლდნენ თერმოდონტის უფრო წყნარ ადგილას. მათი შთამომავალნი შემდეგ ფრიად გამრავლდნენ მრავალრიცხოვანი შთამომავლობის წყალობით, უმბალხებს თავზარს სცემდნენ.

20. მის ახლოს აღმართულია არაკიცაბო კარამბისის სერი²², მიმართული ჩრდილოეთით დიდი დათვის თანაეარსკვლავედისაკენ²³, საითაც არის აკრიუმეტოპონი²⁴, ტაურიკის კონცხი, რომელიც ორი ათას ხუთას სტადიონზე²⁵ შორავს. ამ ადგილიდან ზღვის მთელი ნაპირი, მდინარე ჰალისიდან²⁶ მოყოლებული, თითქოს მშვილდის ორ წვერს შორის სწორხაზოვნად გაჭიმული ლარის სახეს იღებს.

21. ამ ადგილების მეზობლად არიან დაჰები²⁷, ყველაზე უმამაცესი მეომრები, და ხალიბები²⁸,

¹ inbelles] belles (im a d d. m 3). imbelles EBG.

² transiere Thermodontis] transieret hermodoctis, Thermodontis W m 2 A, Thermodontis G.

³ Chalybes] chalibes, Chalybes BG.

quos erutum et domitum est primitus ferrum. Post quos terras patentes Byzares¹ obtinent et Sapires² et Tibareni³ et Mossynoeci⁴ et Macrones⁵ et Filyres, populi nulla nobis assuetudine cogniti.

22. A quibus brevi spatio distant virorum monumenta nobilium, in quibus Sthenelus est humatus, et Idmon et Tifys, primus Herculis socius, Amazonico bello letaliter vulneratus, alter augur Argonautarum, tertius eiusdem navis cautissimus rector.

23. Praetercursis partibus memoratis. Aulion⁶ antron est, et fluenta Callichori, ex facto cognominati, quod superatis post triennium Indicis nationibus, ad eos tractus Liber reversus, circa huius ripas viridis et opacas, orgia pristina reparavit et choros: trieterica huius modi sacra quidam existimant appellari..... განაახლა⁷. ზოგი ფიქრობს, რომ ბას „ტრიეტერიკა“⁸ ეწოდება.....⁹

24. Post haec confinia, Camaritarum pagi sunt celebres, et Fasis fremebundis cursi bus¹

რომლებმაც პირველად მოიპოვეს და დაამუშავეს რკინა. მათ შემდეგ ვრცელი მიწები უჭირავთ ბიზარებს², საპირებს³, ტიბარენებს⁴, მოსინიეცებს⁵, მაკრონებს⁶ და ფილირებს⁷ — ხალხებს, რომლებიც ჩვენთვის სრულიად უცნობნი არიან.

22. ამათგან მოკლე მანძილზე შორავს წარჩინებულ ვაჭაკთა ძეგლები, რომლებშიაც დაკრძალული არიან სთენელოსი, იდმონი და ტიფისი. პირველი [მათგანი] იყო ჰერკულესის ამხანაგი, ამზონებთან ომში სასიკვდილოდ დაჭრილი, მეორე — არგონავტიების მისანი, მესამე კი — იმავე ზომალდის დიდად ფრთხილი ბესაქე.

23. ხსენებული ადგილების გავლის შემდგომ არის აელიონის გამოქვაბული და მდინარე კალიკოროსი¹⁰, რომელსაც იმპტომ ჰქვია [ეს საბელი]. რომ ლიბერი¹¹, სამ წელიწადში ინდოეთის ერების დაძლევის მერე, იმ მხარეში დაბრუნდა და ამ ამწვანებულსა და ჩრდილოვან ნაპირებზე ძველებური ლხინები და ფერბულები ამისთანა წმიდა საწესო ჭეულები

24. შემდეგ ამათ ესაზღვრება კამარიტების ხალხმრავალი თემები¹² და ფაზისი¹³ ხმაურიანი დე-

¹ Byzares] bytares, Byzares BG. ² Sapires] Tapiros BG. ³ tibareni. Tihareni B. ⁴ massino eci, Mossinoeci BG. ⁵ acrones.

⁶ Aulion antron] alio nantro, A<u>lion Val. Aliom antron est et G, alioversum sunt B.

¹ cursi, cursibus W m2 BG.

Colchos¹ attingit, Aegyptiorum antiquam subolem, ubi inter civitates alias Fasis est nomine fluvii dictitata. et Dioscurias² nunc usque nota, cujus auctores Amfitus et Cercius³ Spartani traduntur, aurigae Castoris et Pollucis, quibus Heniochorum natio est instituta.

ლების, სპარტელი ამფიტოსისა განაც წარმოიშვა ჰენიოხთა ერი²⁵.

25. Paulum ab his secernuntur Achaei⁴, qui bello anteriore quodam apud Troiam consummato, non cum super Helena certaretur (ut auctores prodidere non nulli) usque in Pontum reflantibus ventis errore delati, cunctisque hostilibus, stabilem domicilii sedem nusquam repperientes, verticibus montium insedere semper nivallium, et horrore caeli districti, victum sibi cum periculis raptu parare assuefacti sunt, atque eo ultra omnem deinde ferociam saevierunt. Super Cercetis qui isdem annexi sunt, nihil memoratu traditur dignum.

კერკეტების²⁷ შესახებ, რომელიც ბის ღირსს არაფერს გადმოგვცემენ.

26. Quorum post terga Cimmerici⁵ agitant incolae Bospori, ubi Milesiae sunt civitates, harumque velut mater omnium

ნით ჩამოუღის კოლხებს, ეგვიპტელთა ძველ მოდგმას²². იქ სხვა ქალაქებს შორის არის მდინარის მიხედვით სახელშერქმეული [ქალაქი] ფახისი²³ და ახლაც კი კარგად ცნობილი დიოსკურიია²⁴, რომელიც, როგორც გადმოგვცემენ, დაფუძნებულია კასტორისა და პოლუქსის მეეტრისა და კერკიოსის მიერ, რომლებიც

25. ამათგან ცოტა დაშორებული არიან აქეები²⁶, რომლებიც ტროასთან დასოულებული რომელიღაც უფრო ადრინდელი ომის შემდგომ, არა იმ ომისა, რომელიც ელენეს გულისთვის ატყდა (როგორც არა ერთი მწერალი გადმოგვცემს), პირქარის მიერ გზას აცდენილნი, პონტოში მოხედნენ და გარშემო მტრებით გარშემორტყმულებმა რაკი მტკიცე საბინადრო ადგილი ვერ ჰპოვეს, მარად თოვლიანი მთების მწვერვალებზე დასახლდნენ და სასტიკი ჰავით იძულებულნი შეეჩვივნენ თავის რჩენას სახიფათო აგაზაკობით, ამიტომ გაიძნენ შემდეგ ყველაზე უფრო სასტიკნი. მათ გვერდით არიან, მოხსენიებული

26. მათ უკან ცხოვრობენ კიმერიის ბოსფორის მცხოვრებნი; იქ არის მილეტელთა ქალაქები და თითქოს ყველა ამათი დედა—

¹ cole hos, Colchos Wm2BG. BG. ² Telchius BG ³ achei. ⁴ Cimmerii B t l.

⁵ Dioscurias] dioscoria, Dioscurias Cimmerici] cimerrici, Cimerici B,

Panticapaeum, quam perstringit Hypanis fluvius, genuinis intumescens aquis et externis.

27. Itineribus hinc extensis, Amazones ad usque Caspium mare porrectae, circumcolunt Tanain, qui inter Caucasia¹ oriens rupes, per sinuosos labitur circumflexus, Asiamque determinans ab Europa, in stagnis Macoticis delitiscit.

28. Huic Ra vicinus est amnis, in cuius superciliis quaedam vegetabilis eiusdem nominis gignitur radix, proficiens ad usus multiplicis medellarum.

29. Ultra Tanain panduntur in latitudinem Sauromatae, per quos amnes fluunt perpetui. Maraccus et Rombites et Theofanes et Totordanes. Licet alia quoque distans immanibus intervallis, Sauromatarum praetenditur natio, litori iuncta, quod Coracem² suscipiens fluvium, in aequor eiecat Enximum.

30. Prope palus est Maetis amplissimi circumgressus, ex cuius uberrimis venis per Panticapes angustias, undarum magnitudo prorumpit in Pontum, cuius in dextro latere

პანტიკაპეიონი¹⁰⁰, რომელსაც ჩამოედის მდინარე ჰიპანისი⁹⁹, გადიდებული საკუთარი და გარეშე წყლებით.

27. აქედან შორს მანძილზე, თვით კასპიის ზღვამდე აღწევენ ამაზონები, მობინადროენი ტანაისის გარშემო¹⁰⁰, რომელიც კავკასიის კლდეებში გამოდის, მიხვეულ მოწვეულად მიედინება, აზიას ევროპისაგან მიჯნავს და მეოტიდის ჭაობში იმალება.

28. ამის გეზობელია მდინარე რა¹⁰¹, რომლის კიდეებში ხარობს იწავე სახელწოდების რალაც მცენარის ძიოი, რასაც იყენებენ მრავალი წამლისათვის.

28. ტანაისს იქით ფართოდ არიან გაფრცვლებული საერომატები, რომლებზედაც მიედინებიან მუდმივი მდინარეები მარაკუსი, რომბიტესი, თეოფანესი და ტოტორდანესი¹⁰². თუმცა არის აგრეთვე სივა. ძალიან დიდი მანძილით დაშორებული საერომატთა ერთი, გადაჭიმული სანაპიროზე, რომელსაც ერთვის მდინარე კორაკსი¹⁰³, ევქსინის ზღვაში ჩამდინარე.

30. იქვე ახლოს არის მეოტიდის ტბა ფრიად დიდი გარშემოწერილობის, რომლის ძალიან უხვი ნაკადებიდან პანტიკაპეიონის ვიწროებით გამოქუხს დიდრონი ტალღები პონტოში.

¹ caucasia, Caucasiae EBG.

² coracem, Coracem II Her.

insulae sunt Fanagorus¹ et Hermonassa, studio constructae Graecorum.

31. Circa haec stagna ultima extremaque, plures habitant gentes, sermonum institutorumque varietate dispariles, Ixomatae et Maeotae et Iazyges, Roxolanique et Halani et Melanchlaenae, et cum Gelonis Agathyrsi, apud quos adamantis est copia lapidis: aliique ultra latentes, quod sunt omnium penitissimi. [ცხოვრობენ] სხვანი, უცნობნი, შორს არიან.

32. Sed Maeotidos lateri laevo Cherronesus² est propinqua, colouiarum plena Graecarum: unde quieti sunt homines et sedati, adhibentes vomeri curam, et proventibus fructuariis victitantes.

33. A quibus per varia regna diducti itineribus modicis Tanri dissociantur, inter quos immani diritate terribiles, Arichi et Sinchi et Napaei incendente saevitiam licentia diuturna, indidere mari nomen inhospitale, et a contrario per cavillationem P. ntus Εὐχαιοῦς appellatur, ut εὐχῆ Graeci dicimus stultum, et noctem εὐφροσύνην et furias εὐψυχῆς.

მის მარჯვენა მხარეს არიან კუნძულები ფანაგორუსი და ჰერმონასა¹⁰⁴, აგებული ბერძენთა ლეაწლით.

31. ამ უშორესი და უკიდურესი კაობების გარშემო მრავალი ტომი ცხოვრობს, განსხვავებულნი ენებისა და ჩვეულებათა ნაირობით: იქსომატები, მეოტები, იაზიგები, როქსოლანები, ჰალანები, მელანქლენები და გელონებთან ერთად აგათირსები¹⁰⁵, რომელთა შორისაც უხვად მოიპოვება ადამანტის ქვა; მათ იქით ვინაიდან ისინი ყველაზე უფრო

32. მაგრამ მეოტიდის მარცხენა მხარის ახლოა ჰერონესოსი¹⁰⁶, ბერძენთა ახალშენებით სავსე; ამიტომაც ხალხი წყნარი და მშვიდი, ბეჯითად მიმდგარნი არიან სახნისზე და ნიადაგის ნაყოფით საზრდოობენ.

33. ამათგან არცთუ დიდი მანძილებით არიან დაშორებული სხვადასხვა სამეფოებად დაყოფილი ტაერები, რომელთა შორის უზომო სისასტიკით შემადრწუნებელნი არიან არიქები, სინქები და ნაპეები¹⁰⁷; რაკი ხანგრძლივმა თავაშვებულობამ გააღვივა [მათი] უღმობელობა, ზღვასაც არასტუმართმოყვარეს სახელი მიეცა და, პირობით, Εὐχαιοῦς-ის¹⁰⁸ ზღვა მასხარად აგდე-

¹ Fanagorus] panagorus, Phanagorus BG.

² Cheronessus EBG, cherenessus.

ბით ეწოდა, როგორც პერძნები სულელს ვედახით აზქურჯ-ს¹⁶⁰, ლანგს — აზქურჯ-ს¹¹⁰ და ფურიებს — აზქურჯ-ს¹¹¹.

34. Deos enim hostiis litan-
tes humanis, et immolantes ad-
venas Dianae, quae apud eos dici-
tur Orsiloche, caesorum capita
fani parietibus praefigebant,
velut fortium perpetua monu-
menta facinorum.

35. In hac¹ Taurica insula
Leuce sine habitatoribus ullis
Achilli est dedicata. In quam
si fuerint quidam forte delati,
visis antiquitatis vestigiis, tem-
ploque et donariis eidem heroi
consecratis, vesperi repetunt
naves: aiunt enim non sine dis-
crimine vitae, illic quemquam
pernoctare. Ibi et aquae sunt,
et candidae aves nascuntur, alcy-
onibus similes, super quarum
origine et Hellespontiatis² proe-
liis tempore disseremus.

ნი, რომელთა წარმოშობისა და ჰელესპონტოში [მომხდარ] ბრძო-
ლათა შესახებ [თავის] დროზე მოგახსენებთ.

36. Sunt autem quaedam
per Tauricam civitates, inter
quas eminent Eupatoria et Dan-
dace, et Theodosia, et minores
aliae nullis humanis hostiis in-
piatae.

37. Hactenus arcus apex
protendi existimatur. Eius nunc
residua leniter sinuata, subiec-

34. ღმერთებს ხომ ადამიანებს
სწირავენ მსხვერპლად და უცხო-
ელებს სწირავენ დიანასაც, რო-
მელსაც მათში ორსილოქე ეწო-
დება. დახოცილთა თავებს [მისი]
ტაძრის კედლებზე ჰკიდებდნენ,
როგორც მამაკურ საქმეთა სამა-
რადისო ძეგლებს¹¹².

35. ამ ტავრიკაში¹¹² არის კენ-
ძელი ლეუკე¹¹⁴, სრულიად უკაცუ-
რი, აქილევსისადმი ღიძღვნილი.
თუ მასზე ვინმე შემთხვევით მოხ-
ვდება, დაათვალიერებს რა სიძვე-
ლეთა ნაშთებს, ტაძარსა და
იმავე გმირისათვის შეწირულ
ძღვენს, სალამოს ხომალდებზე
ბრუნდება, რადგან ამბობენ,
სიკოცხლის საფრთხეში ჩაუ-
ვდებალად არავის შეუძლია იქ
ღამე გაათიოსო. იქ წყალიც
არის და თეთრი ფრინველებიც
იზრდებიან, ალკიონების მსგავს-

ნი, რომელთა წარმოშობისა და ჰელესპონტოში [მომხდარ] ბრძო-
ლათა შესახებ [თავის] დროზე მოგახსენებთ.

36. ტავრიკაში არის აგრეთვე
ზოგი ქალაქი, რომელთა შორის
გამოირჩევიან: ევპატორია, დან-
დაკე, თეოდოსია და სხვანი უფრო
მცირენი, ადამიანის მსხვერპ-
ლად შეწირვით სრულიად შეუ-
ბღალველნი.

37. ფიქრობენ, რომ აქამდე აღ-
წევს მშვილდის წვერო¹¹⁵. ახლა
მის მცირედ მოხრილ დანარჩენ

¹ has, hac EBG. ² Hellespontiatis Em2Gdt., illespontiatis.

taque ursae caelesti, ad usque laevum Bospori¹ Thracii latus², (ut ordo postulat) exsequemur, id admonentes, quod cum arcus omnium gentium flexis curvantur hastilibus, Scythici soli vel Parthici, circumductis utrimque introrsus pandis et patulis cornibus, effigiem lunae decrescentis ostendunt, medietatem recta et rotunda regula dividente.

ადგენს მიღებული მთვარის სახეს, ბული ტარი ჰყოფს შუაში.

38. Ergo in ipso huius compagis exordio, ubi Rifaei deficient montes, habitant Aremfaei, iusti homines placiditateque cogniti, quos amnes Chronius et Visula praeterflunat, iuxtaque Massagetae, Halani et Sargetae, alique plures obscuri, quorum nec vocabula nobis sunt nota, nec mores.

39. Interiectu deinde non mediocri, Carciuites panditur sinus, eiusdemque nominis fluvius, et religiosus per eas terras Triviae lucus.

40. Dein Borysthenes a montibus oriens Nerviorum, primigeniis fontibus copiosus, concursuque multorum amnium ado-

ნაწილებს, რომლებიც მდებარეობენ ზეციერი დათვის¹¹⁶ ქვეშ, თრაქიის ბოსფორის თვით მარცხენა ნაპირამდე მივყავებით, როგორც წესი მოითხოვს. ამას კი შეგახსენებთ, რომ მაშინ, როცა ყველა ტომის მშვილდები იდრიკებიან მოხრილი ხის ტარებით, მხოლოდ სკვითური ან აართული მშვილდები შიგნით მოიწევა ორივე მხარეს მოხრილი და გადაშლილი გოზებით და წარმო-

თანაც სწორი და მომრგვალებული

38. მაშ თვით ამ შემაკავშირებელი ნაწილის დასაწყისში, სადაც რიფეის მთები¹¹⁷ აწყდება, ცხოვრობენ არემფეები, მართალი ხალხი და ცნობილი თვინიერებით, რომელთაც ჩანოულით მდინარეები ქრონიოსი და ვისულა¹¹⁸ ნათ ახლოს არიან მასაგეტები, ჰალანები და სარგეტები და სხვა მრავალი უცნობნი, რომელთა არც სახელები ვიცით, არც ჩვეულებანი.

39. შემდეგ მნიშვნელოვან მანძილზე იშლება კარკინის უბე, მისივე მოსახელე მდინარე და იმ მხარეებში წმიდად [მიჩნეული] ტრივიის კოროში.

40. მერე ნერვიების მთებში გამოსული ბორისტენესი¹¹⁹, თავდაპირველი წყაროებით უზვი და მრავალი მდინარის შეერთებით

¹ laevum Bospori...] reunbas pori traculatus, laevum Bospori G. Caspius portas B. ² Tracti latus EG, traculatus, articulatus B.

lescens, mari praeruptis undarum verticibus intumatur, cuius in marginibus nemorosis Borysthenes¹ est civitas, et Cr-falonensis, et arae Alexandro Magno, Caesarique Augusto sacrae.

41. Longo exinde intervallo, paene est insula, quam incolunt Sindi ignobiles, post eriles² in Asia casus, coniugiis potiti dominorum et rebus, quibus subiectum gracile litus Ἀγγλέας vocant indigenae θέρμων, exercitiis ducis quondam Thessali memorabilem. Eique proxima est civitas Tyros, colonia Foenicum, quam praestringit fluvius Tyras. ბელადის ვარჯიშობათა წყალობით. მის სულ ახლოს არის ქალაქი ტიროსი, ფინიკიელთა ახალშენი, ტიროსი³.

42. In medio autem spatio arcus, quod prolixae rotunditatis esse praediximus, quodque expedito viatori diebus conficitur quindecim. Europaei sunt Halani et Costobocae, gentesque³ Scytharum innumerac. quae porrignantur ad usque terras sine cogitata fine distentas. Quarum pars exigua frugibus alitur, residuae omnes palantes per solitudines vastas, nec stivam aliquando nec sementem expertas,

გადიდებული, მაღალი ტალღებით ერთვის ზღვას. მის ჰალიან ნაპირზე არის ქალაქი ბორისტენესი¹, კეფალონესოსი და საკურთხევლები, რომლებიც მიძღვნილია ალექსანდრე დიდისა და ავგუსტუს კეისრისათვის.

41. იქიდან შორს მანძილზე არის ნახევარკუნძული, რომელზედაც სახლობენ დაბალი [წარმოშობის] სინდები, რომლებიც აზიაში [მათი] ბატონების დაღუპვის შემდეგ უფალთა ცოლებსა და ქონებას დაეპატრონენ². მათ ემბრობა ვიწრო ნაპირი, რომელსაც იქაურები უწოდებენ Ἀγγλέας θέρμας-ს³. იგი ღირსშესანიშნავია იქ ოდესმე თესალიელი ბელადის ვარჯიშობათა წყალობით. მის სულ ახლოს არის ქალაქი ტიროსი, რომელსაც ჩამოუდის მდინარე

42. ხოლო მწვილდის შუაგულ სივრცეში, რომელიც, როგორც აღრე ვთქვით, ფართოდ მომრგვალებულია და მსუბუქად მავალისთვის თხუთმეტი დღის სავალია¹, არიან ევროპელი ქალანები², კოსტობოკები და სკვითთა ურიცხვი ტომები, რომლებიც გაბნეულნი არიან თვით უცნობი ქვეყნების კიდემდე. მათი მცირე ნაწილი იკვებება [მიწის] ნაყოფით, დანარჩენები ხეტიალობენ უკაცურ უდაბნოებში,

¹ borysthenes, Borysthenes W b G, Boristhenes B.

² erilesi asia, heriles in... AG, herdes in... B.

³ gentesque] gentes quae.

sed squalentes et pruinosas, ferarum taetro ritu vescuntur, eisque caritates et habitacula, vilesque supellectiles plaustris impositae sunt corticibus tectis, et cum placuerit sine obstaculo migrant, eodem carpenta quo libuerit convolventes.

და როცა მოეპრიანებათ, დაუბრკოლებლად გადასახლდებიან: შიგორებენ ურემს იქით, სითაც მოენებებათ.

43. Cum autem ad alium portuosum ambitum fuerit ventum, qui arcus figuram determinat ultimam, Peuce prominet insula, quam circumcolunt Trogodytae¹ et Peuci, minoresque aliae gentes, et Histros quondam potentissima civitas, et Tomi et Apollonia et Anchialos et Odessos², aliae praeterea multae, quas litora continent Thraciarum.

გარდა სხვა მრავალისა, რომლებიც მდებარეობენ თრაკიის სანაპიროზე.

44. Amnis vero Daubius, oriens prope Rauracos, montesque confines limitibus Raeticis, per latiore orbem praetentus, ac sexaginta navigabilis paene omnes recipiens fluvios, septem ostiis per hoc Scythicum litus erumpit in mare.

45. Quorum primum est Peuce [insula supra dicta], ut in-

რომელთაც არა თუ არასოდეს მიჰკარებია სახნისი ან თესლი, არამედ ეწრაღ ქცეულა და გათოშილა; საზრდოობენ საზიხლრად, მსგავსად ნადირებისა. მათი ძვირფასნი¹²⁶, ბინები, ლატაკური ჯვეჯეულობა ქერქით გადახურულ ურმებზეა მოთავსებული

და როცა მოეპრიანებათ, დაუბრკოლებლად გადასახლდებიან: შიგორებენ ურემს იქით, სითაც მოენებებათ.

43. მაგრამ როცა სხვა ნავსადგურებთან უბეს მივალდებით, რომლითაც ბოლოვდება მშვილდის მოყვანილობის უკანასკნელი [ნაწილი], წინ წამოწეული [გვხვდება] კუნძული პევეკე¹²⁷. მის გარშემო ცხოვრობენ ტროგოდიტები, პევეკები და სხვა უფრო მცირე ტომები. [იქ არის] ჰისტროსი, ოდესმე უმძლავრესი ქალაქი, აგრეთვე ტომი¹²⁸, აპოლონია, ანქიალოსი და ოდესოსი,

44. ხოლო მდინარე დანუბიუსი¹²⁹, გამოსული რავრაკების ახლოს, რეტიების საზღვრების მომიჯნავე მთებში, მიედინება დიდ სივრცეზე და სამოცი, თითქმის ყველა სანაოსნო, შენაკადის შეერთების შემდეგ შვიდი შესართავით ერთვის ზღვას ამ სკვითურ სანაპიროზე.

45. როგორც ნათარგმნია ბერძნულ ენაზე ეს სახელწოდებანი,

¹ Trogodytae] Trogloditae BG.

² Odessos] odysos, Odessos Lind.

terpretata sunt vocabula Graeco sermone, secundum Naracustoma¹, tertium Calonstoma, quartum Pseudostomon; nam Borionstoma ac deinde Stenostoma longe minora sunt ceteris; septimum caenosum et palustri specie nigram.

46. Omnis autem circumfluo ambitu Pontus et nebulosus est et dulcior aequorum ceteris et vadosus, quod et concrescat aër ex umorum spiramine saepe densatus, et irruentium undarum magnitudive temperatur, et consurgit in brevia dorsuosa², limum glebasque aggerente multitudine circumvenientium fluentorum.

47. Et constat ab ultimis nostri finibus maris, agminatim ad hunc secessum pariendo gratia petere pisces, ut aquarum suavitate salubrius fetus educant, in receptaculis cavis (qualia sunt ibi densissima), securi voracium beluarum: nihil enim in Ponto huius modi aliquando est visum, praeter innoxios delphinos et parvos.

იოი [ცხოველებიდან] სხვა არაფერი უნახავთ, გარდა მცირეოდენი უწყინარი დელფინებისა¹³².

ანათგან პირველია პეგკე, ზემო-ბსენებული კუნძული, მეორე — ნარაკუსტომა, მესამე — კალონ-სტომა, მეოთხე — ფსევდოსტომა; ოლონდ ბორიონსტომა და შემდეგ სტენოსტომა ვაცილებით პატარები არიან სხვებზე. მეშვიდე დალაქაშებულაია კაობის მსგავსად და შავია¹³⁰.

46. მთელი პონტო გარშემო ნისლიანია, სხვებზე უფრო ტკბილი წყალი¹³¹ აქვს და შეჩვიანია; რადგან ჰაერი სითხის ხშირი აორთქლებისაგან სქელდება, დიდძალი შემოჭრილი ტალღებით კი წონასწორდება და წარმოიშვება აგრეთვე დაბალი ბორცვები ირგვლივ ყოველი მხრიდან შემოერთებული მდინარეებისაგან ჩამოტანილი დიდძალი შლამითა და გორახებით.

47. ცნობილიც არის, რომ ჩვენი ზღვის¹³² უკიდურესი საზღვრებიდანაც კი ასე შორს გუნდგუნდად მიილტვიან თევზები ქვირითის დასაყრელად, რათა წყლის სიტკბოთი უფრო ჯანსაღად აღზარდონ შთამომავლობა თავშესაფარ დარანებში (რომლებიც ფრიად ბევრია იქ) ონავარ ზღვის ნადირთაგან მოფარებით, ვინაიდან პონტოში ამნა-

¹ Naracustoma] naracustona, Naracustoma Em 2 BG.

² dorsuosa] torsuosa, tortuosa NB, dorsuosa G.

48. Quidquid autem eiusdem Pontici sinus aquilone caeditur et pruina, ita praestringitur gelu, ut nec amvium¹ cursus subtervolni credantur, nec per intidum et labile solum, gressus hominis possit vel iumentij firmari, quod vitium nunquam mare sincerum, sed permixtum aquis amvicis temptat. არასოდეს მოეპოვება, მხოლოდ [ახასიათებს].

48. ხოლო იმავე პონტოს უბის ნაწილი, რომელსაც აკვილონი და თოვლი ხვდება, ისეა გაყინული სიცივით, რომ არც ჰკონიათ ქვეშ წყალი დიოდეს, არც ადამიანს ან ტვირთის მზიდავ ცხოველს შეუძლია მაგრად ფეხი მოიკიდოს მუხთალ და მოლიპულ ზედაპირზე. ეს მანკი ნამდვილ [ე. ი. შეურეველ, წმინდა] ზღვას მდინარის წყლით შეზავებულს

წიგნი XXIII

პომპეუსის ლაშქრობა კასპიის ზღვამდე

(იმპერატორ იულიანეს სიტყვიდან ჯარისადმი)

5, 16. „Contemplans maximis viribus et alacritate vos vigere. fortissimi milites, cotionari disposui, docturus ratione multiplici, non nunc primitus (ut maledici mussitant) Romanos penetrasse regna Persidis. Namque ut Lucillum transeam vel Pompeium, qui per Albanos et Massagetas, quos Alanos² nunc appellamus, hac quoque natione perrupta, adivit³ Caspios⁴ lacus, Ventidium novimus Antoni legatum, strages per hos tractus innumeras edidisse...“ კასპიის ტბას, — ვიცით, რომ

5, 16. „ვხედავ¹²⁴, რომ თქვენ დიდი ძალ-ღონითა და მხნეობით ხართ აღსავსენი, მამაცო მეომარნო, ამიტომ განვიზრახე სიტყვა გითხრათ, რათა შრავალი საბუთით ავიხსნათ, რომ რომაელები პირველად ახლა არ შემოკრილან (როგორც ავ-ენანი ჩურჩულებენ) სპარსეთის სამეფოში. ვინაიდან კიდევ რომ არ ვახსენო ლუკულუსი¹²⁵ ანდა პომპეუსი¹²⁶, — რომელმაც გაიარა ალბანებსა და მასაგეტებზე, ვისაც ახლა ალანებს ვუწოდებთ¹²⁷, ეს ერთი გადალახა და შიალწია ანტონიუსის¹²⁸ ლეგატმა ვენტიდისმა¹²⁹ ამ მხარეში უამრავი ხოცვა-ჟლეტა მოახდინა...“.

¹ amvium] amvlum, amvium EBG.

² quos Alanos] quo salanus, quos Alanos E b G (Ha — L).

³ adivit] vidit, adivit H a u p t.

⁴ Caspios] caspius, Caspium lacum H a u p t., Caspius AG.

სკვითთა დედოფალი ტომირისი ამარცხებხ კიროსს

6, 7. Satisque¹ constat, hanc gentem regna populis vi² separatis compluribus, dilatasse ad usque Propontidem³ et Thracias, sed alte spirantium ducum superbia. licenter grassantium per longinqua, aerumnis maximis imminutam, primo per Cyrum, quem Bospori fretum cum multitudi- fabulosa transgressum, ad internicionem delevit Tomyris⁴, regina⁵ Scytharum, ultrix acerrima filiorum.

სკვითების დედოფალმა ტომირისმა¹², ზვილებისათვის უსასტიკესმა შურისძიებელმა, იგი სრულიად გაანადგურა.

6, 7. საკმაოდ ცნობილია, რომ ამ ერმა¹⁴⁰ ძალით დაიპყრო მრავალი ხალხი და პროპონტიდსა და თრაკიამდე გააფართოვა [თავისი სამფლობელო], მაგრამ გაამაყებულ ხელმწიფეთა დიდი ქედმაღლობის წყალობით თავხედურად გაილაშქრა ძალიან შორს და უდიდესი უბედურებებით დაძაბუნდა პირველად კიროსის¹⁴¹ გამო, რომელმაც ბოსფორის სრუტე საარაკო სიმრავლის [ლაშქრით] გადალაბა¹⁴², მაგრამ

სპარსეთის საზღვრები. კასპიის კარი. აღბანები

6, 13. ... Ab arctoo cardine ad usque Caspias portas, Cadusiis⁶ conterminat, et Scytharum gentibus multis, et Arimaspiis hominibus luscis et feris. Ab occidua plaga contigit Armenios et Nifaten, et in Asia sitos Albanos, mare rubrum et Scenitas Arabas quos Saracenos posteritas appellavit...

6, 13. ... [სპარსეთი] ჩრდილოეთის მხარეს კასპიის კარამდე¹⁴⁴ ესაზღვრება კადუსიებს¹⁴⁵, სკვითების მრავალ ტომს და არიმასპებს, ცალთვალა, ველურ ხალხს. დასავლეთის მხრით ემიჯნება არმენიელებს და ნიფატებს¹⁴⁶, აზი-აში მობინადრე აღბანებს, მეწამულ ზღვას¹⁴⁷, სკენიტ არაბებს, რომლებსაც [შემდეგში] შთამომავლობამ სარკინოზები¹⁴⁸ უწოდა...“.

მდინარეები კამბიხესი და კიროსი

6, 39. Per haec loca civitates dispersae sunt plures, quis

6, 39. ამ ადგილებში¹⁴⁹ მრავალი ქალაქია გაბნეული, რომელ-

¹ satisque] fatisque (corr. m3) satisque BG. ² vij suis, vi G.

³ Propontidem] proponit idem, Propontidem EBG.

⁴ Tomyris] tomyris (ta- m 3), Tomyris BG. ⁵ regina] regna, regina EBG. ⁶ Cadusiis] cadus eis, Cadusiis G, -sacia Her.

omnibus praestant Zombis¹ et Patigran² et Gazaca³. Inter quas opibus et magnitudine moenium conspicuae sunt Heraclia et Arsacia et Cyropolis et Ecbatana, sub Iasonio monte in terris sitae Syromedorum⁴. 40. Amnes has regiones praetereunt⁵ multi, quorum maximi sunt Choaspes⁶ et Gyndes et Amardus et Charinda et Cambyses⁷ et Cyrus⁸, cui magno et specioso, Cyrus ille superior rex amabilis, abolito vetere, id vocabulum dedit, cum ereptam ire regna Scythica destinaret, quod et fortis est (ut ipse etiam ferebatur) et vias sibi ut ille impetu ingenti molitus in Caspium delabitur mare.

რია (როგორც თვითონვე [ე. ი. მეფე კიროსი] იყო, ვითარცა გადმოსკუმენ) და თავის გზას როგორც ის, ისე ესეც ღიღის ძალით იკაფავს და კასპიის ზღვას ერთვის.

თავან უველას აღენატებთან ზომბისი, პატიგრანი და გაზაკა¹⁵⁰. ნათში სიმღიდრითა და გალავანთა სიდიდით გამოირჩევიან ჰერაკლია, არშაკია, ეეროპოსი. კიროპოლისი და ეკბატანა¹⁵¹. იასონიოსის მთის ძირას, სირომიდიელების ქვეყანაში მღებარენი. 40. ამ მხარეებს მრავალი მდინარე ჩამოუდის, რომელთაგან უდიდესნი არიან ქოასპესი, გინდესი, ამარდოსი, ქარინდა, კამბისესი და კიროსი¹⁵², რომელსაც ღიღსა და მშვენიერს, იმ საყვარელმა მეფემ, უფროსმა კიროსმა¹⁵³, მოაშორა ძველი [სახელი] და ეს სახელი დაარქვა, როცა სკვითთა სამეფოების დასაპყრობად მიეშურებოდა; ვინაიდან ისიც [ე. ი. მდინარე კიროსი] ისევე მძლავ-

რია (როგორც თვითონვე [ე. ი. მეფე კიროსი] იყო, ვითარცა გადმოსკუმენ) და თავის გზას როგორც ის, ისე ესეც ღიღის ძალით იკაფავს და კასპიის ზღვას ერთვის.

მითრიდატეს მიერ ბაქტრიანიდან აქლემების წამოყვანა

6, 56. Eius pleraeque partes ita ut Margiana⁹, procul a litoribus sunt disparatae; sed humi gignentium fertiles, et pecus quod illic per campestria

6, 56. მისი [ე. ი. ბაქტრიანის] უმეტესი ნაწილი ისევე, როგორც მარგიანა¹⁵⁴ [ზღვის] სანაპიროებიდან შორს არიან მოცილებულნი, მაგრამ ნიადაგის მცენარეუ-

¹ Zombis] zombis MV. zombus Tm1. zombris D.

² Patigran] patigram P, Parigiam RS.

³ Gazaca] Grazaca PRSBbA.

⁴ Syromedorum] syromedoram MV, siromedoram D, syromedora E. syromodorum T.

⁵ praetereunt] pretereunt V, pretereant Km1, preteera tenent Em 2.

⁶ Choaspes] coasper M, cohasper V, coaspes N, cohaspes Qm2 Wm2 T, cohaspis H. ⁷ chambises D, canbises Wm1, cambises T. ⁸ cirus Tm1. ⁹ Margiana] mergiana, Margiana EBG.

loca vescitur et montana, membrum est magnis compactum et validis, ut indicio sunt cameli, a Mithridate exinde perducti, et primitus in obsidione Cyzicena¹ visi Romanis.

წამოიყვანა იქიდან და პირველად იხილეს რომაელებმა¹⁵⁷.

ლობით კი ნაყოფიერობენ; ხოლო საქონელი, რომელიც სძოვს იქაურ ვაკე და მთიან ადგილებში, ძარღვიანი, ზორბა და ლონიერია, როგორც ადასტურებენ ის აქლეშები, მითრიდატემ¹⁵⁸ რომ

კვიზიკოსის¹⁵⁹ ალყის დროს რომ

სხვადასხვა სკვითები მომიჯნავენი არიან სარმატებისა და ალანებისა

6. 61. Circa defectus et crepidines montium, quos Ima-vos et Apurios vocant, Scythae sunt² varii, intra Persicos fines Asianis contermini Sarmatis, Halanorumque³ latus tangentes extremum. Qui velut agentes quodam secessu, coalitique solitudine, per intervalla dispersi sunt longa, assueti victu vili et paupertino.

6. 61. იმ მთების კალთებზე და ძირებში, რომელთაც იმავეებს და აპურიებს უწოდებენ, სპარსეთის საზღვრებს შიგნით სხვადასხვა სკვითები არიან; ისინი ემიჯნებიან აზიელ სარმატებს და ალანთა უკიდურეს საზღვრებს აღწევენ¹⁵⁸. ისინი თითქოს რაღაც მოწყვეტილად მოქმედებენ, მარტობას შეზრდიან და შორიშორს გაფანტულნი შეჩვეულნი არიან მცირე და ღარიბ საზრდოს.

წიგნი XXV

ქანების ლეგიონის მეთაურის ხიკვდილი

1, 19. In hoc proelio Persarum maior (ut dictum est) apparuit strages, nostrorum admodum levis. Eminuit tamen inter varios certantium casus, Vetricionis⁴ mors viri pug-

1, 19. ამ ბრძოლაში¹⁵⁹, როგორც ითქვა, სპარსელების დანაკლისი აშკარად უფრო დიდი იყო, ჩვენი კი ფრთხილად მცირე. ოღონდ შეტაკებათა სხვადასხვა შემთხვევებს შორის აღსანიშნავი

¹ Cyzicena] cizina, Cyzicena WG, Cynige B.

² sunt varii. intra] sunt aura intra; varii, intra H e r.; Agra intra B.

³ Halanorumque] Alanorumque b G.

⁴ Vetricionis] vetranioni, Vetricionis E, Veterani BG.

nacis¹, qui legionem Ziannorum
regebat.

კანების¹⁶¹ ლეგიონს მეთაურობდა.

იყო ვეტრანიონის¹⁶¹, მამაცი
ვაჟაკის, სიკვდილი, რომელიც

წიგნი XXVII

რომაელებსა და სპარსელების ბრძოლა ხომხეთისა და იბერიისათვის

12, 1. Rex vero Persidis. longaeuus ille Sapor, et ab ipsis imperitandi exordiis, dulcedini rapinarum addictus, post imperatoris Iuliani excessum, et pendendae pacis foedera ieta, cum suis paulisper nobis visus amicus, calcata fide sub Ioviano pactorum, iniectabat Armeniae² manum, ut eam velut placitorum abolita firmitate, dicioni iungeret suae.

ხელი წაუპოტინა არმენიას იმ განზრახვით, რათა თავის საბრძანებლისათვის მიემატებინა. თითქოს საზავო ხელშეკრულებას ძალა გასვლოდეს.

2. Et primo per artes fallendo diversas, nationem hominum³ potentem dispendiis levibus afflictabat, sollicitans quosdam optimatum et satrapas, alios excursibus occupans improvisis.

3. Dein per exquisitas periuriisque mixtas illecebras, captum regem ipsum Arsacem, adhibitumque in convivium. iussit

12, 1. სპარსეთის მეფე სახე-ლოვანი მსცოვანი შაბური¹⁶², რომელიც თავისი მეფობის დასაწყისიდანვე ეძლეოდა ძარცვის სიამოვნებას, იმპერატორ იულიანეს სიკვდილის შემდგომ და სამარცხვინო ზავის დადების მერე¹⁶², თავისი ქვეშევრდომებიანად ცოტა ხანს ნეგობრულად განწყობილი ჩანდა ჩვენთან. მაგრამ უღალატა იოვინუსის დროს დადებულ ხელშეკრულებას¹⁶³ და

2. ჯერ სხვადასხვა ტყუილებით აწუხებდა ხალხით ძლიერებს და ზოგ დიდებულსა და სატრაპს ლიქნით იბირებდა. ზოგს კი მოულოდნელი თავდასხმით იმორჩილებდა.

3. შემდეგ საგულდაგულოდ დაწყობილი, ვერაგული ბრიკით შეიპყრო თვით მეფე არშაკი¹⁶⁶ და სუფრაზე მიწვეული ბრძანა ვაეთ-

¹ pugnacis] pugnacies. pugnacis EBG.

² Armeniae] armentae.

³ hominum potentem] hominum teptem, hominum <po>tentem Her. omnem renitentem Gh. ingentem? Cl.

ad latentem trahi posticam¹, cumque effossis oculis vinctum catenis argenteis, quod apud eos honoratis vanum suppliciorum aestimatur esse solacium, exterminavit ad castellum Agabana nomine, ubi discruciatu^s ceciderat² ferro poenali.

4. Deinde nequid intemperate perfidia praeteriret³, Sauromace pulso, quem auctoritas Romana praefecit Hiberia⁴. Aspacura⁵ cuidam potestatem eiusdem detulit gentis, diademate addito⁶, ut arbitrio se monstraret insultare nostrorum.

5. Quibus ita studio nefando perfectis. Cylaci spadoui et Artabanni⁷, quos olim susceperat perfugas, commisit Armeniam (horum alter ante gentis praefectus, magister alter fuisse dicebatur armorum), is demque mandavit, ut Artogerssam⁸ intuentiore cura excinderent, oppidum muris et viribus validum, quod thesauros et uxorem cum filio tuebatur Arsacis.

რომელშიაც დატული იყო არშაკის განძი, მეუღლე¹⁷⁰ და სე.

რძალ ფარულ უკანა კარში. იქ დაასხრვეინა წისთვის თვალები და დაადებინა ვერცხლის ბორკილები, რაც მათში ამოო ნუგეშად ითვლებოდა დიდგვაბოროვანი კაცების დასჯის დროს; მერე კი გადაასახლა ციხეში — სახელად აგაბანა, სადაც წაძვების შემდეგ ჯალათის მახვილის ქვეშ ამოადასული.

4. ამის შემდეგ, რათა ღალატით აღარაფერი დარჩენოდა შეუბღალავი, საერომაკი¹⁶⁸ გააძევა, რომელიც რომაელთა შემწეობით განაგებდა იბერიას, და იმ ხალხის გამგებლობა ვინმე ასთავურს¹⁶⁹ გადასცა; თანაც გვირგვინი დაადგა, რათა ჰყენი გადაწყვეტილებებისადმი შეურაცხყოფა მიეყენებინა.

5. ასე საზიზღრად რომ ახორულა თავის ზრახვები, არშენია მისცა საჭურის კილაკეს¹⁶⁷ და არტაბანს¹⁶⁸, რომელნიც ოდესმე მიღებული ჰყავდა ვითარცა ლტოლვილები (ამათგან პირველი, ამბოზენ, წინათ ერის გამგებელი იყო, ხოლო მეორე — მხედართმთავარი) და მათვე მიანდო, რომ გაენადგურებინათ არტოგერასა¹⁶⁹, ვალაენითა და მეციხოვნეებით ძლიერი ქალაქი,

¹ posticam] porticam. ² ceciderat] decidat, cecidit G.

³ praeteriret] praeterque v. ⁴ Aspacurae] aspacurae (quasi nire), Aspaviri A aspavire E. Aspacurae WG.

⁵ diademate addito] diademate addito.

⁶ Artabanni] arabanni, Arrabanni C]. ⁷ artogerssam.

6. Iniere (ut statntum est) obsidium duces. Et quoniam munimentum, positum in asperitate montana, rigente tunc caelo nivibus et pruinis, adiri non poterat, eunuchus Cylaces, aptusque ad muliebria palpamenta, Artabanne¹ adscito, prope moenia ipsa, fide non amittendae salutis accepta, propere venit, et cum socio ad interiora susceptus, ut postulavit, suadebat minaciter defensoribus et reginae², motum Saporis inclementissimi omnium, lenire ditione veloci.

ლებით ყველაზე ულმობელი შაბური დაეშოშმინებინათ.

7. Multis post haec ultro citroque dictitatis, heulanteque muliere truces mariti fortunas, proditionis acerrimi compuisores, in misericordiam flexi, mutavere consilium, et spe potiorum erecti, secretis colloquiis ordinarunt, hora praestituta nocturna, reclusis subito portis, validam manum erumpere, vallumque hostile caedibus aggredi repentinis, ut lateant id temptantes, polliciti se provisuros³.

ვასაეღეტად, თანაც დათქვეს ამ

8. Quibus religione firmatis, egressi, biduumque ad deliberandum quid capessere debe-

6. როგორც გადაწყვეტილი იყო, სარდლებმა ალყა შემოარტყეს, მაგრამ ციხე-სიმაგრის მიღგომა ვერ შესძლეს, რადგან იგი ფრიალო შთაზე იდგა და თოვლის და თოშის გამო მაშინ სუსხიანი დარიც იყო. დიაცების მიქლესებას ჩვეულმა საჭურისმა კილაკემ არტაბანი აიყოლია. უშიშროების პირობა ჩამოართვათ და მსწრაფლ მივიდა თვით გალაყანთან. როცა, როგორც ითხოვა, ამხანაგითურთ შიგ შეუშვეს, მუქარით დაუწყო დარწმუნება დამცველებსა და დედოფალს, რომ სწრაფად დამორჩი-

7. ამის შემდეგ ორივე მხრით ბევრი ითქვა. დედოფალი დასტიროდა ქმრის სასტიკ ხვედრს. ამიტომ ღალატის ყველაზე თავგამოდებულ მომხრეთაც კი გული მოუღბათ და შესცვალეს განზრახვა; აღძრულებმა უკეთესის იმედით, საიდუმლო თათბირში დააწყეს, ღამეში, წინასწარ დანიშნულ საათზე უცბად გაელოთ ალაყაფის კარი, მძლავრი რაზმი გამოესიათ და მტრის ბანაკს დასხმოდნენ თავს ანაზღეულად საქმის მცდელები დაეფარათ.

8. ეს ფიცით რომ დაამტკიცეს, წამოვიდნენ, თავისიანები დაარწმუნეს: ალყაშემორტყმუ-

¹ Artabanne] arabannes, Arrabanne Cl. ² reginae] regnae.

³ provisuros] produros, prov<is>uros Haupt, prodituros EAG, pro<spec>tuos Nov.

ant, sibi¹ concedi clausos petisse asseverantes, in desidiam obsessores traduxerunt, et vigiliis, quibus ob securitatem altiore² stertitur somno. civitatis aditu reserato, inventus exiit velox, passibusque³ insonis, expeditis mucronibus, repens, cum castra nihil metuentium invasisent, iacentes multos nullis resistantibus trucidarunt.

9. Haec inopina defectio, necesseque insperatae Persarum, inter nos et Saporem discordiarum excitavere causas immanes, illo etiam accedente, quod Arsacis filium Papam⁴, suadente matre cum paucis e munimento digressum, susceptumque imperator Valens apud Neocaesaream⁵ morari praecepit, urbem Polemoniaci Ponti notissimam, liberali victu curandum et cultu. ფრიად გამოჩენილი ქალაქი, სადაც ნატიფი საზრდო და მოვლა ექნებოდა.

Qua humanitate Cylaces et Artabannes⁶ illecti, missis oratoribus ad Valentem, auxilium eundemque Papam⁷ sibi regem tribui poposcerunt.

ლებმა ორი დღის ვადა ითხოვეს იმის მოსაფიქრებლად, თუ როგორ მოიქცნენო, და მოალყენი უქნად ყოფნას შეაჩვიეს. მერე [ლამის] გუშაგობის დროს, როცა ისინი უზრუნველად ღრმა ძილში ხვრინავდნენ, ქალაქის გაღებული კარიდან მახვილმომარჯვებული ახალგაზრდობა უხმო ნაბიჯით მსწრაფლ გამოიქრა, უცბად ედგერა არაფრის მოშიშარ ბანაკს და წინააღმდეგობის გაუწევლად შრავალი გაელიტეს.

9. ამ ანაზღუელმა დალატმა და სპარსელების მოულოდნელად დახრცვამ შრავალი მიზეზი წარმოშვა ჩვენსა და შაბურს შორის უთანხმოებისათვის. ამას დაემატა ისიც, რომ არშაკის ძე პაპა¹⁷¹, რომელიც დედის ჩაგონებით მცირეოდენი [ძღვლებლებითურთ] ციხე-სიმაგრედან გამოვიდა, მიიღო იმპერატორმა ვალენტმა¹⁷², გაუჩინა დროებით ბინად ნეოკესარია¹⁷³, პოლემონის პონტოს¹⁷⁴

ამ ლმობიერებით წათამამებულმა კილაკემ და არტაბანმა მოციქულები გაუგზავნეს ვალენტს და სთხოვეს, რომ იგივე პაპა მათთვის მეფედ დაესვა.

¹ sibi] isibi. ² altiore stertitur] altiores tertius.

³ passibusque] passisque, passibusque G, passimque EA.

⁴ Papam] param, Papam CI.

⁵ apud Neocaesaream] neo apud cesaream.

⁶ Artabannes] Arrabannes CI. ⁷ Papam] param, Para EAG.

10. Sed pro tempore adiumentis negatis, per Terentium ducem, Papa reducitur in Armeniam, rectorus interim sine ullis insignibus gentem, quod ratione iusta est observatum, ne fracti foederis nos argueremur et pacis.

დაებრალებინათ ჩვენთვის ხელშეკრულებისა და ზავის დარღვევა.

11. Hoc comperto textu gestorū, Sapor ultra hominem efferatus, concitis maioribus copiis, Armenias aperta praedatione vastabat. Cuius adventu territus Papa¹, itidemque Cylaces et Artabannes², nulla circumspectantes auxilia, celsorum montium petivere secessus³, limites nostros disterrimantes et Lazicam, ubi per silvarum profunda, et flexuosos colles mensibus quinque delitescentes, regis multiformis lusere conatus.

12. Qui operam teri frustra contemplans, sidere⁴ flagrante brumali, pomiferis exustis arboribus, castellisque munitis et castris, quae ceperat, superata, vel prodita⁵ cum omni pondere multitudinis, Artogerassam circumsaeptam, et post varios certamium casus, lassatis de-

10. მაგრამ დროებით შეწყვენაზე უარი ეთქვათ, ოლონდ პაპა კი უკან იქნა დაბრუნებული არმენიაში სარდალ ტერენციუსის¹⁷⁶ მეშვეობით, რათა ერთ ხანს რაიმე ნიშნების გარეშე განეგოერი. ეს სამართლიანი პირობა იყო, რადგან აღარ შეეძლოთ

11. საქმეთა ეს ვითარება რომ შეიტყო, შაბური არაადამიანურად განრისხდა და შეკრიბა რადიდი ჯარი, შეუდგა არმენიის ამკარად მოოხობებს. მისი მოსვლით შეშინებულმა პაპამ და ასევე კილაკემ და არტაბანმა, რაკი ვერსაიდან ვერ ხედავდნენ შეელას, სცადეს შეეფარებინათ თავი მალალ მთებში, რომლებიც ჩვენებს [ე. ო. ჩვენს მიწებს] ლაზიკისაგან ჰყოფენ¹⁷⁸. იქ ხუთ თვეს იფარავდნენ თავს უღრან ტყეებსა და დახლაკნილ სერებში და თავს აღწევდნენ მეფის მრავალ ცდას მათი დაკერისაფვის.

12. როცა მან [ე. ო. შაბურმა] ნახა, რომ ამოაო [მისი] შრომა ზამთრის ამ სუსხიან დროს, გადასწვა ხეხილი, გამაგრებული ციხეები და ბანაკები, რომლებიც ძალით ან ღალატით აიღო, და მთელი [თავისი] მთავარი ძალებით არტოგერასას შემოერტყა გარს სხვადასხვანაირი შედეგის

¹ Papa] para EAG. ² Artabannes] Arrabannes Cl.

³ secessus] cessus, recessus W vulgo, secessus EAG.

⁴ sidere] sidera, sydere E m2 AG. ⁵ vel prodita] a d d. G.

ensoribus patefactam incendit: Arsacis uxorem erutam inde cum thesauris abduxit.

იქ ხელთ ივდო არშაკის მეუღლე

13. Quas ob causas ad eas regiones Arintheus cum exercitu mittitur comes, suppetias laturus Armeniis, si eos exagitare procinctu gemino temptaverint Persae.

14. Inter quae Sapor, immensum quantum astutus, et cum sibi conducere, humilis aut elatus, societatis futurae specie Papam¹ ut incuriosum sui per latentes nuntios increpabat, quod maiestatis regiae velamento, Cylaci² serviret et Artabanui³, quos ille praecipue blanditiarum illecebris interfecit, capitaque caesorum ad Saporem ut ei morigerus misit.

ბულმა, წინდაუხედავად დახოცა გაუგზავნა, ვითარცა მისი მორჩილების ნიშანი.

15. Hac clade late diffusa, Armenia omnis perisset inpropugnata, ni Arinthei⁴ adventu territi Persae, eam incursare denuo distulissent, hoc solo contenti, quod ad imperatorem misere legatos, petentes nationem⁵ eandem, ut sibi et⁶ Ioviano placuerat, non defendi.

მკონე შეტაკებებისა და მეციხოვნეთა ქანცმიხდის შემდეგ შეიჭრა [ქალაქში] და ცეცხლი წაუკიდა; და განძითურთ თან წაიყვანა.

13. ამის გამო იმ მხარეში გაგზავნილ იქნა კომიტი არინთევსი ჯარითურთ არმენიელებისათვის დახმარების გასაწევად, თუ სპარსელები შეეცდებოდნენ მათ შეწუხებას მეორედ თავდასხმით.

14. ამასობაში შაბური, რომელიც ფრიად ცბიერი იყო და თავისი სარგებლის მიხედვით ხან თავმდაბალი და ხან ამპარტავანი, მომავალი კავშირის საბაბით საიდუმლო მოციქულების საშუალებით უსაყვედურებდა უზრუნველ პაპას, რომ იგი მეფური დიდებულების საფარველქვეშ კილაკესა და არტაბანს ემსახურებოდა, რომლებიც მან [ე. ი. პაპამ] ლიქნით დაბრმავდა და მოკლულთა თავები შაბურს გამოუგზავნეს თხოვნით, რათა,

15. ამ უბედურების ხმა შორს გავარდა და მთელი სომხეთი დაიკარგებოდა უდანაცველებოდ, რომ არინთევსის მისვლით შეშინებულ სპარსელებს მასში მეორედ შეჭრა არ გადაედოთ და მხოლოდ იმით დაკმაყოფილდნენ, რომ იმპერატორს ელჩები გამოუგზავნეს თხოვნით, რათა,

¹ Papam] Param Em1AG. ² Cylaci] gylaces.

³ Artabanui] Arrabanni Cl.

⁴ inpropugnata, ni Arinthei] inpropugna tariarin thei; inpropugnata, ni Val; ni propugnatoris EAG. Arinthei EAG.

⁵ nationem] natione ob. ⁶ et] add. G.

როგორც თვითონ და იოვიანუსს ადრე გადაწყვეტილი ჰქონდათ, მას არ დაეცვა ეს ხალხი.

16. Quibus repudiatis, Sauromaces pulsus (ut ante diximus) Hiberiae regno, cum duodecim legionibus et Terentio remittitur, et eum anni Cyro iam proximum, Aspacures¹ oravit, ut socia potestate consobrini regnarent, causatus ideo se² nec cedere, nec ad partes posse transire Romanas, quod Ultra³ eius filius obsidis lege tenebatur adhuc apud Persas.

ძე ულტრა¹⁷⁹ აქამდე მძევლის წესით

17. Quae imperator edoctus⁴, ut concitandas ex hoc quoque negotio turbas, consilio prudenti⁵ molliret⁶, divisioni acquievit⁷ Hiberiae, ut eam medius dirimeret Cyrus, et Sauromaces Armeniis finitima retineret et Lazis. Aspacures Albaniae Persisque contigua.

და, ასუაგურს კი — ალბანიისა და

18. His percitus Sapor, pati se⁸ exclamans⁹ indigna, quod contra¹⁰ foederum textum, iuvarentur Armenii et¹¹ evanuit legatio, quam super hoc miserat corrigendo, quodque se non adsentiente, nec conscio, dividi

16. ეს უარყოფილ იქნა და საერომაკი (როგორც წინათ ვთქვით), იბერიის სამეფოდან გამოძევებული, თორმეტი ლეგიონითა¹⁷⁷ და ტერენციუსითურთ გაიგზავნა უკან. უკვე მდინარე კიროსს¹⁷⁸ რომ მიუახლოვდა, ასუაგური შეევედრა მას, როგორც ნათესავეებმა ერთად ვიმეფოთო; იმ მიზეზით, რომ არც გადადგონა შეეძლო, არც რომაელების მხარეს გადასვლა, რადგან მისი

17. ეს რომ იმპერატორმა შეიტყო, რათა გონიერი განსჯით გაერიგებინა ამის გამო კიდევ მოსალოდნელი უთანხმოებანი, დათანხმდა იბერიის გაყოფას ისე, რომ საზღვრად შუაში მდინარე კიროსი დადებულიყო და საერომაკს არმენიისა და ლაზების მოსაზღვრე [მხარე] რეგებონა სპარსელების მომიჯნავე¹⁸⁰.

18. ამით განაწყენებულმა შაბურმა განაცხადა, რომ მას უღირსად მოექცნენ, რადგან, ხელშეკრულების შინაარსის საწინააღმდეგოდ, არმენიელებს ეხმარებოდნენ და ამოდ ჩაიარა ელჩობამ, რომელიც ამის [ე. ი.

¹ Aspacures] Aspacuras G. ² se] si. ³ Ultra] Ultus G.

⁴ edoctus] doctus. ⁵ prudenti] prudentia, prudentiaque AG.

⁶ molliret] amoliret M o m m s. ⁷ acquievit] atquevit.

⁸ pati se] patis, pactis G, pacis EA. ⁹ clamans Nov.

¹⁰ contra] con. ¹¹ Armenii et] armenii et, Armeniae et AG.

placuit Hiberiae regnum: velut
obseratis amicitiae foribus, vici-
narum gentium auxilia conqui-
rebat, snumque parabat exerci-
tum, ut reserata caeli tempe-
rie, subverteret omnia, quae ex
re sua struxere Romani.

ნარების ძიებას და თავისი ჯარის მომზადებას, რათა ზომიერი ამინდის დადგომისთანავე დაემხო ყველაფერი, რაც კი თავისთვის გაირიგეს რომაელებმა.

ამ საქმის] გამოსასწორებლად
-გამოგზავნა; რომ აგრეთვე მისი
თანხმობის გარეშე და მის უცო-
დინრად გადაწყდა იბერიის სამე-
ფოს გაყოფა. ამიტომ თითქოს
დაკეტა მეგობრობის კარი და
შეუდგა მეზობელი ტომების დახ-

წიგნი XXX

სომხეთის მეფის პაპას მოკვლა რომაელების მიერ

1, 1. Inter¹ has turbarum
difficultates, quas perfidia²
ducis rege Quadorum excitavit
occiso per scelus, dirum in ori-
entem committitur facinus, Papa³
Armeniorum rege clandestinis
insidiis obtruncato: cuius mate-
riae impio conceptae consilio,
hanc primordjalem fuisse novi-
mus causam.

2. Consarcinabant in hunc
etiam tum adultum, crimina
quaedam apud Valentem exag-
gerantes male sollertes homines
dispendiis saepe communibus
pasti. Inter quos erat Teren-
tius dux demisse ambulans sem-
perque submaestus, sed quoad
vixerat, acer dissensionum in-
stinctor.

1, 1. იმ ალიაქოთსა და დავი-
დარაბაში, რომელიც გამოიწვია
კვადების მეფის ბოროტად მო-
კვლამ სარდლის ვერაგობის წყა-
ლობით¹, საზარელი ბოროტ-
მოქმედება მოხდა აღმოსავლეთ-
შიაც — არმენიელთა მეფე პაპაც
მოჰკლეს ფარული ზრიაკებით. ამ
ბიწიერ ზრახვას საფუძვლად
დაედო, როგორც შევიტყვეთ,
ეს თავდაპირველი მიზეზი.

2. იმხანად დაასაკებული იმ
[უმწვილის] შესახებ გაიძვერებმა.
რომლებიც საქვეყნო ხარჯზე ძღე-
ბიან, ვალენტის წინაშე გახვია-
დებით მოჩმახეს რალაც ბრალ-
დებები. მათ შორის იყო სარ-
დალი ტერენციუსი, თავმდაბლად
მოარული და მუდამ ცო ზა მო-
წყენილი, მაგრამ, რა ხანსაც კი
ცოცხლობდა, განხეთქილებათა
ცხარე წამქეზებელი.

¹ inter] in. ² perfidia] percha G. ³ Papa] para AG.

3. Qui adscitis in societatem gentilibus¹ paucis, ob flagitia sua suspensis in metum, scribendo ad comitatum assidue, Cylacis² necem replicabat et Artabanis³, addens⁴ eundem invenem ad superbos actus elatum, nimis esse in subiectos immanem.

გატაცებული, ქვეშევრდომებს ფრიალ შკაცრად ეპყრობაო.

4. Unde quasi futurus particeps suscipiendi tunc pro instantium rerum ratione tractatus, idem Papa⁵ regaliter vocatus, et apud Tarsum Ciliciae obsequiorum specie custoditus, cum neque ad imperatoris castra accipi nec urgentis⁶ adventus⁷ causam scire cunctis reticentibus posset, tandem secretiore iudicio comperit, per litteras Romano rectori suadere Terentium, mittere prope diem alterum Armeniae regem, ne odio Papae, speque quod revertetur, natio nobis oportuna deficeret ad iura Persarum, eam rapere vi vel metu vel adulatione flagrantium.

იყვნენ ან ძალით, ან შიშით, ანდა პირფერობით ჩაეგდოთ იგი [ე. ი. არბენია] ხელთ.

3. მან მიიმხრო ზოგი წარჩინებული. რომელიც თავიანთი სამარცხვინო საქმეების გამო შემფოთებულნი და შეშინებულნი იყვნენ, და იმპერატორის კარს ბეჯითად მიწერილ [წერილებში] კილაკეს და არტაბანის მოკვლას ახსენებდა, თანაც დასძენდა: ის ჭაბუკი, ქედპალღური ქცევით

4. ამიტომ, თითქოს საქმეების განსჯაში მონაწილეობის მისაღებად, პაპა მეფური ღირსებით იქნა მოწვეული და ტარსოსში, კილიკიაში, საპატიო პატიმრობაში [ჩააგდეს]. უველას სიჩუმის მიზეზით ვერც იმპერატორის ბანაკში შესვლა შესძლო და ვერც დაჟინებით მოწვევის მიზეზი გაიგო; ბოლოს კი საიდუმლოდ შეიტყო, რომ ტერენციუსი რომაელთა გამგებელს წერილებით არწმუნებდა, მალე გამოგზავნე არმენიის სხვა მეფეო, რათა პაპას სიძულვილით და მისი დაბრუნების შიშით ჩვენთვის სასარგებლო ერი არ გადავიდეს ქვეშევრდომობაში სპარსელებისა, რომელიც ფრიალ მოწადინებულნი

¹ gentilibus] gentibus. ² Cylacis] gylacis.

³ Artabanis] arrabanus, Arrabanis Cl

⁴ addens] dens. ⁵ Papa] Para Nm2 AG.

⁶ nec urgentis] nesurgentes, nec urgens <nega>ti Momms.

⁷ adventus] advenus, adcessus G.

5. Quae reputans ille, impendere sibi praesagibat¹ exitium grave. Et doli iam prudens, neque aliam nisi cito² discessu salutis repperiens viam, suadentibus his quibus fidebat, conglobatis trecentis comitibus, secutis eum e patria, cum equis velocissimis, ut in magnis solet dubiisque terroribus, audacter magis quam considerate pleraque die parte emensa, egressus cuneatim, properabat intrepidus. სოლივით [დაწყობილი] რაზმით

6. Cumque cum provinciae moderator, apparitoris qui portam tuebatur indicio percitus³, festinato studio repperisset in suburbanis, ut remaneret enixius obsecrabat, et parum hoc impetrato⁴, mortis aversus est metu.

7. Nec minns paulo postea legionem secutam, iamque adventantem, ipse cum promptissimis retrorsus excurrans, fundensque in modum scintillarum sagittas, sed voluntate deerrans, ita in fugam compulit ut cum tribuno milites universi perterrefacti, vividius quam venerant remearent ad muros.

5. ეს რომაწონ-დაწონა¹²², გაითვალისწინა, მძიმე აღსასრული მელისო. ცბიერებაში უკვე გამოცდილმა რომ დაინახა, სასწრაფოდ გაქცევის გარდა სხვა ხსნა არ არისო, მისანდო პირების ჩაგონებით თავი მოუყარა მარდი ცხენებით სამშობლოდან გამოყოლილ სამას მხლებელს და როგორც დიდმა ორქოფობამ და შიშმა იცის, უფრო თავზეხელაღებით, ვიდრე მოფიქრებით, როცა დღე იწურებოდა, შეუპოვრად გამოიჭრა.

6. როცა პროვინციის მმართველმა ეს შეიტყო [ქალაქის] ალაყათის მცველი მოხელისაგან, სასწრაფოდ დაეწია სანახებში და ძალიან ვვედრა დარჩენილიყო, მაგრამ ვერაფერი გააწყო და მოკვლის შიშით უკან შემობრუნდა.

7. ამასთანავე ცოტა ხნის შემდეგ, როცა ლეგიონი¹²³ დაედევნა და უკვე დაეწია კიდევ, თვითვე, შემობრუნებულმა ყველაზე უფრო შეუპოვრებითურთ, სეტყვასავით დააყარა მას ისრები, ოღონდ განზრახ არ ახვედრებდა მიზანში და ისე აიძულა გაქცეულიყვნენ, რომ მთელმა დამფრთხალმა ჯარმა ტრიბუნითურთ დევნაზე უფრო მკვირცხლად კვლავ გალანს მოაშურა.

¹ praesagibat] praesagebat, praesagiebat EAG. ² cito] scito.

³ indicio percitus] inpercitus, in<diclo> percitus Pet.

⁴ impetrato] imperato.

8. Exin solutus omni formidine, biduo et binoctio exanclatis itinerum laboribus magnis, cum ad flumen venisset Eufraten, et inopia navium, voraginosum amnem vado transire non posset, nandi imprudentia¹ paventibus multis, ipse omnium maxime cunctabatur: et remansisset ni cunctis versantibus varia, id reperire potuisset effugium, in necessitatis abrupto tutissimum.

თი, რომლითაც შეეძლო გაქცევა ფათოც იყო.

9. Lectulos in villis repletos, binis² utribus suffulserunt, quorum erat abundans prope in agris vinariis copia, quibus singulis proceres insidentes, et regulus ipse, iumenta trahentes, praeruptos undarum occursantium fluctus obliquatis meatibus declinabant: hocque commento, tandem ad ulteriorem ripam post extrema discrimina pervererunt.

10. Residui omnes, equis invecti natantibus, et circumfluente flumine saepe demersi iactatique³, infirmati periculoso madore, expelluntur ad contrarias margines, ubi paulis-

8. იქიდან, ყოველი შიმშისავან განთავისუფლებული, ორ დღე და ღამეს შეუსვენებლივ სიარულით მდინარე ევფრატს ჰიადგა. მაგრამ რაკი ნაევბის უქონლობის გამო მორევებიაანი მდინარის ფონით გადალახვა ვერ შესძლო, ცურვის უცოდინარობით ბევრი შეშინდა, ყველაზე უფრო კი თვითონ ზეფიქრიანდა, და კიდევ დარჩებოდა, რომ ყველას ძიერ გამოთქმულ სევადასხვა წოსაზრებაში არ აღმოეჩინა ისედა ამ ვასაკირში ყველაზე უხი-

9: სოფლის სახლებში ნაპოვნ საწოლებს ამოაკრეს ორ-ორი ტიკი, რომლებიც უხვად იყო ვენახების სიმრავლის წყალობით. მათზე სათითაოდ დასხდნენ წარჩინებულნი და თვით მეფე, ცხენები სადავით მიიყოლეს, შემოჯახებული ტალღების სასტიკ ნაკადებს ირიბად მოძრაობით დააღწიეს თავი და ამ ხერხით, უკიდურესი ხიფათის შენდევ, ბოლოს ვალმა ნაპირს გავიდნენ.

10. ყველა დანარჩენი ცურვით მავალ ცხენებს ვაჰყვა, აზვირთებული მდინარე ხშირად გადაეცლებოდა მათ თავს და აქეთ-იქით აწყვეტებდა და სახიფათო ვაწუწულობით ქანცმხიდილი ვალმა.

¹ impudentia, imprudentia EAG.

² binis| biis.

³ iactatique| iactique, actique P et.

per reflecti, expeditius quam diebus praeteritis incedebant.

11. Hoc nuntiato, princeps ante dicti fuga percussus, quem elaqueatum fidem rupturum existimabat, cum sagittariis mille succinctis et levibus, Danielum mittit et Barzimerem, revocatos eum — comitem unum, alterum Sentariorum tribunum.

12. Hi locorum gnaritate confisi, quia ille properans ut peregrinus et insuetus, maeandros faciebat et gyros, compendiosis valibus eius itinera praevenere, et divisas inter se copiis, clausere vias proximas duas, trium milium intervallo distinctas, ut transiturus per utramvis caperetur improvidus: sed evanuit cogitatum hoc casu. ევლო, შეეპყროთ: მაგრამ განზრახვა გაუქარწყლდათ შემდეგი მიზეზით.

13. Viator quidam ad citeriora¹ festinans, cum bivium² armato milite vidisset oppletum, per posterulam³ tramitem medium, squalentem fructectis et sentibus, vitabundus excedens, in Armenios incidit fessos, et ductus⁴ ad regem, arcano ser-

ნაპირაჲ ვაიროყმუნ. სადაც ცოტა სული მოითქვეს და მერე წინა დღეებზე უფრო აჩქარებით ვაღმურნენ.

11. როცა იმპერატორმა ეს შეიტყო, სახტად დარჩა მისი გაქცევით; იფიქრა, რაჲი ხაჲანვს თავი დააღწია, ალთქმასაც ვასტეხსო და ათასი მსუბუქად შეიარაღებული მშვილდოსნით დანიელუსი და ბარზიმერესი¹ — ერთი კომიტი², მეორე კი ჟაროსანთა ტრიბუნი³ — გაგზავნა მის დასაბრუნებლად.

12. ამათ, ადგილის ცოდნაში დარწმუნებულებმა, მაშინ როცა, წართალია, ის [ე. ი. ბაბა] მიიჩქაროდა, უცხო და გამოუცდელი იყო და მიხვეულ-მოხვეული გზებით მიდიოდა, მოკლე ნეობებით გზა მოუჭრეს მას; ორად გაყოფილი ჯარით ორი უახლოესი, ერთმანეთისაგან სამი მილის მანძილზე მდებარე, გზა ჩაქეტეს, რათა, რომლითაც არ უნდა გაეფარებინათ.

13. ვინმე მგზავრმა, რომელიც აქეთა მხარეს¹ მოეშურებოდა, დაინახა შეიარაღებული ჯარით სავსე ფერდობი. თავის ასარიორიდებლად ბუჩქნარითა და ჯაგნარით დაფარული მოსაეღელი ბილიკით მოუარა და დაქანცულ არმენიელებს წააწყდა. როცა

¹ citeriora] ceteriora. ² bivium] vivum, clivum G.

³ posterulam] postcrulae M o m u s. ⁴ et ductus] eductus.

mone solum quae viderat, docet,
ac retinetur intactus.

14. Moxque metu dissimulato, eques mittitur clandestinus ad dextrum itineris latus, diversoria paraturus et cibum¹, quo paulum progresso, in laevum tractum item alius talia factururus ire iubetur ocissime. alterum alio tempore nesciens missum.

ვლა, თანაც ისე, რომ ამან არ იცოდა პირველის სხვა მხარეს გაგზავნის ამბავი.

15. Quibus ita utiliter ordinatis, rex ipse cum suis, dum meta per quae venerat viatore relegente² retrorsus, monstranteque hispida et inmentonusto exigua callem, post terga relictis militibus, evolavit, qui captis eius ministris, missis ad mentes observantium praestringendas, quasi venaticiam³ praedam, modo non porrectis brachiis expectabant, dumque hi venturum operiuntur, ille regno incolumis restitutus, et cum gaudio popularium summo susceptus. fide pari deinde⁴ remansit immobilis, iniuriis quas pertulerat, omnibus demussatis.

დიდი სიხარულით მიიღო. იგი შემდეგაც ისევ ერთგული დარჩა

მეთეს მიჰგვარეს, საიდუმლოდ მარტო იმას უთხრა, რაც ნახა და იგი ხელუხლებლად დაიტოვეს.

14. დამალა შიში, მყის მხედარი გაგზავნა ფარულად მარჯვენა გზის მხარეს თავშესაფრისა და სურსათის მოსამზადებლად, ხოლო როცა მან ცოტა მანძილი განვლო, ასეთივე საქმისათვის სხვის უბრძანა სასურათოდ მარცხენა მხარისაკენ წასვლად მარცხენა მხარისაკენ წასვლად მარცხენა მხარისაკენ წასვლად მარცხენა მხარისაკენ წასვლად

15. საქმის ასე სასარგებლოდ გარიგების შემდგომ, თვითონ მეფე თავისიანებითურთ იმ ჯაგნარის გზას დადგა, რომელიც მგზავრმა გამოიარა, თანაც ეს უჩვენებდა ტვირთიანი ცხენისათვის ძნელად სავალ ჯაგნიან ბილიკს; მოიტოვა ზურგს უკან კარისკაცები და თავს უშველა. ხელთ რომ იდღეს მისი მხლებლები, რომლებიც გაგზავნილნი იყვნენ სწორედ ჩასათრებულების მოსატყუებლად, ისე ხელგებამოიღებმა დაუწყეს ლოდინი, თითქოს სანადავლო ნადირი ყოფილიყო. მაგრამ მისი გაპოვლის ცდაში უვნებლად დაიბრუნა მან თავისი სამეფო და ზალხმაც

¹ paraturus et cibum] paratus et in cibum.

² venerat viatore relegente] venat relegenter, viator venerat releggens G, venerat relegens A, venit relegente G d t.

³ venaticiam] vena ciam, venaticiam EAG.

⁴ fide pari deinde] fiderandine.

[რომაელებისა] და ყველა უსამართლობა, რომელიც განიცადა, ჩუმად მოითმინა.

16. Danielus post haec et Barzimeres¹, cum lusi iam revertissent, probrosis lacerati conviciis, ac si inertes et desides, ut hebetatae² primo adpetitu venenatae serpentes, ora excuere letalia, cum primum potuissent, lapso pro virium copia nocituri.

ველი შესაძლებლობისთანავე, რაც კი შეეძლოთ. მეტად ევნოთ ხელიდან გასხლტომილისათვის.

17. Et leniendi causa flagitii sui vel fraudis, quam meliore consilio pertulerunt, apud imperatoris aures (rumorum omnium tenacissimas) incessebant falsis criminibus Papam³, intentiones Circeas⁴ in vertendis debilitandisque corporibus, miris modis eum callere fingentes: addentesque quod huius modi artibus, offusa sibi caligine, mutata sua suorumque⁵ forma transgressus. tristes sollicitudines, (si⁶ huic irrisioni superfuerit) excitabit.

და თავისიანების სახე და ისე გაიარა, და თუ მას ეს გატრიზავება შერჩა, დიდი სამწუხარო დავიდარაბა წარმოიშობაო.

18. Hinc in⁷ illum inexcipabile auctum principis odium, et doli struebantur in dies,

16. დანიელუსი და ბარზიმერესი გატრიზავებულნი რომ დაბრუნდნენ, უმარჯვობისა და დოცლაპიობისათვის ამის შემდეგ სამარცხვინო ლანძღვით გაწვილებულები, ვითარცა პირველ კბენაზე კბილმოცარული შხამიანი გველები, მომაკვდინებელ კბილებს იღესავდნენ, რომ პირველი ვეფდლოთ. მეტად ევნოთ

17. თავიანთი შერცხვენისა და მოლორების მიზეზის შესაშუბუკებლად, უფრო მეტად გამჭრიანი კაცისაგან რომ განიცადეს, იმპერატორს ყურში (რომელიც ძალიან ბეჯითად ისმენდა ყველა ქორს) ჩააგონეს პაპას საწინააღმდეგო ყალბი ბრალდებანი, მოჩმახეს რა, რომ იგი საოცრად გამობრძმედილია კირკესებური¹⁵⁶ შელოცვით სხეულების შეცვლასა და დასუსტებაში. თანაც დასძენდნენ, რომ სწორედ ამნაირი ხელოვნებით შემოიხვია მან გარს სქელი ნისლი, შესცვალა თავისი

18. ასე განუდიდდა იმპერატორს გამოუთქმელი სიძულვილი მის [ე. ი. პაპას] მიმართ. ხრი-

¹ Barzimeres] barzmeres. ² hebetatae] haebetae.

³ Papam] Param AG. ⁴ Circeas] cireas.

⁵ mutata sua suorumque] mutatas vasorumque, mutatus vasorumque G. ⁶ si] a d d. G. ⁷ in] a d d. G.

ut per vim ei vel clam vita adimeretur: agentique tunc in Armenia Traiano, et rem militarem curanti, id secretis committitur scriptis.

სარდალს ტრაიანუსს მიანდეს საიდუმლო მიწერილობით.

19. Qui illecebrosis regem insidiis ambiens, et modo serenae mentis Valentis indices literas tradens, modo ipse sese eius convivii¹ ingerens, ad ultimum composita fraude, ad prandium verecundius invitavit: qui nihil adversum metuens venit, concessoque honoratiore² discubuit loco.

20. Cumque apponerentur exquisitae cuppediae, et aedes amplae³ nervorum et articulato flatilique sonitu resultarent, iam vino incalisciente ipso convivii domino, per simulationem naturalis cuiusdam urgentis egresso, gladium destriatum intentans, torvo lumine ferociens quidam immittitur barbarus asper, ex his quos Scurras⁴ appellant, confossurus iuvenem, ne⁵ exilire posset etiam tum praepe-

ხვით აბრიალებდა, ხოლო უკვე გზამოკრილ [მეფეს] თავის დაღწევა აღარ შეეძლო.

კებიც დღე და ღამე ერთმანეთს ემატებოდა, რათა ძალით ან ფარულად სიცოცხლეს გამოესალმებინათ იგი. ეს საქმე მაშინ არმენიაში სამხედრო ძალების

საიდუმლო მიწერილობით.

19. იგი გაიძვერული ხრიკებით ცდილობდა მეფის მონადირეებას. ხან ვალენტის კეთილგანწყობილ წერილებს გადასცემდა, ხან თვითონ ეწვეოდა მას ნადიმებზე, ბოლოს, როცა ღალატი უკვე მოამზადა, ნადიმზე მიიპატიფა დიდის პატივისცემით. მეფეს არავითარი მტრობის შიში არ ჰქონდა, მივიდა კიდევ და მისთვის მოწინილ საპატიო ადგილზე წამოწვა.

20. როცა მოართვეს ნუგბარი საკმელები და ვრცელი დარბაზი ზანზარებდა სიმებბიანი საკრავების, სიმღერისა და სასულე საკრავების ხმებით, უკვე ღვინით შეხურებული თვით მასპინძელი ვითომდა რალაც ბუნებრივი საჭიროებისათვის გავიდა გარეთ; შინ კი ჭაბუკის მოსაკლავად შემოშვებულ იქნა ხმალო ამოწვდილი ვინმე შმაგი ბარბაროსი; სკურებს^{1,2} რომ უწოდებენ იმათგან, რომელიც მუქარით იქნევედა ხმალს და თვალებს რის-

გზამოკრილ [მეფეს] თავის დაღწევა აღარ შეეძლო.

¹ convivii] conviciis. ² honoratiore] honoratior.

³ amplae] pulsu G, assidue Her.

⁴ Scurras] supras, s<e> nrras Wagn. ⁵ ne] a d d. G.

21. Quo viso regulus forte prominens ultra torum, expedito dolone, assurgens ut vitam omni ratione defenderet, perforato pectore deformis procubuit victima, multiplicatis ictibus¹ foeda concisa.

22. Hocque figmento nefarie decepta credulitate, inter epulas quae reverendae sunt vel in Euxino ponto hospitali numine contuente, peregrinus cruor in ambitiosa lintea conspersus, spumante sanie satietati² superfuit convivarum, horrore maximo dispersorum...

მსხვერპლი, მრავალი დარტყმით

მენი, რომელნიც დიდად შეძრწუნებულნი გაიფანტნენ...

21. ეს რომ დაინახა მეფემ, რომელიც შემთხვევით გადმოწეული იყო საწოლიდან, ხანჯალი იძრო და წამოხტა, რათა სიცოცხლე ყოველი ღონისძიებით დაეცვა, მაგრამ გულგანგმირული დაეცა, როგორც სამარცხვინო საზარლად მოკლული.

22. ამნაირი ბოროტმოქმედებით გატეხილი იქნა ნღობა ნადიმზე, რომელიც პატივცემული უნდა იყოს ევქსინის ზღვაშია¹⁵⁶. სტუმარ-მასპინძლობის ღვთაების წინაშე დიდებულ ტილოს სუფრაზე შესაზურებულმა უცხოელის სისხლმა აქაფებული სითხით ზომამზე მეტად გააძლო მონადირე...

იბერიის მეფის ხავროშაკის წინააღმდეგ ილაშქრებს სპარსეთის მეფე შაბური

2, 1. Haec per Armeniam notabiliter gesta sunt. Sapor vero post suorum pristinam cladem, comperto interitu³ Papae⁴, quem sociare sibi impendio conabatur, maerore gravi percussus, augenteque nostri exercitus alacritate formidinem, maiora sibi praeseminans.

2. Arsace⁵ legato ad principem misso, perpetuam aerum-

2, 1. არმენიაში ეს მოხდა მოხსენიების ღირსი. შაბური კი თავისი წინანდელი მარცხის შემდგომ, როცა შეიტყო პაპას მოკვლა, რომლის თავის მხარეს გადმოობირებასაც ძალიან ცდილობდა, მძიმე მწუხარებით სასოწარკვეთილი და ჩვენი ჯარის მხნეობით შიშმომატეებული, კიდევ უფრო მეტ ხათაბალაში ჩავარდა.

2. მან იმპერატორს გამოუგზავნა ელჩად არშაკი და ურ-

¹ ictibus] add. E post, G ante, multiplicatis.
² satietati] societati aetati, societati <1> actali superf(l)uit M o m s.
³ interitu] interito. ⁴ Papae] Parae AG.
⁵ Arsace] Arrace V, C1. Arsace G.

narum causam deserit¹ penitus² suadebat Armeniam³: si id⁴ displicuisset⁵, aliud poscens, ut Hiberiae divisione cessante remotisque inde partis⁶ Romanae praesidiis, Aspacures solus regnare permetteretur, quem ipse praefecerat genti.

მეფობა მხოლოდ ასტავურისათვის, რომელიც თვითონვე დაუდგინა გამგებლად იმ ხალხს.

3. Ad que⁷ Valens in hanc respondit sententiam, nihil derogare se posse⁸, placitis ex consensu firmatis, sed ea studio curatiore defendere...⁹ glorioso proposito, contrariae regis litterae hieme iam extrema perlatae sunt, vana¹⁰ causantis et tumida. Asseverarat¹¹ enim non posse semina radicitus amputari discordiarum, nisi intervenissent conscii pacis foederatae cum Ioviano, quorum aliquos vita didicerat abscessisse.

ლევად არ ჩაერევთან იოვიანუსთან დადებული საზავო ხელშეკრულების მცოდნენიო¹², რომელთაგან ზოგერთი, იცოდა, უკვე ცოცხალი აღარ იყო.

4. Ingraviscente post haec altius cura, imperator eligere consilia quam invenire sufficiens, id conducere rebus existi-

ჩევდა, მუდმივი უბედურობის მიზეზი არმენია სრულიად დატოვო; ხოლო თუ ეს არ ენდომებოდა, მერე სხვას მოთხოვდა — რომ იბერიის გაყოფისათვის თავი დაენებებინა, გამოეყვანა იქიდან რომაული ნაწილის მეციხოვნე ჯარები და დაენებებინა

რომელიც თვითონვე დაუდგინა გამგებლად იმ ხალხს.

3. ამაზე ვალენტმა ამნაირი პასუხი გასცა: არაფრის შეცვლა არ შემიძლია იმაში, რაშიც ერთობლივ შევთანხმდით; პირიქით, იმას უფრო მეტის გულმოდგინებითაც კი დავიცავო...¹² ამ დიდებული წინადადების საწინააღმდეგო მეფის წერილი უკვე ზამთრის მიწურულს მოართვეს, ფუჟი და უგუნური მიზეზების შემცველი; ვინაიდან ამტკიცებდა, რომ უთანხმოების თესლის ძირფესვიანად ამოთხვრა ისე არ შეიძლება, თუ საქმეში შუამავ-

ლევად არ ჩაერევთან იოვიანუსთან დადებული საზავო ხელშეკრულების მცოდნენიო¹², რომელთაგან ზოგერთი, იცოდა, უკვე ცოცხალი აღარ იყო.

4. ამის შემდეგ კიდევ უფრო მძიმე საფიქრებელში ჩავარდნილი იმპერატორი უმჯობესი გეგმის ამორჩევაში უფრო იყო,

¹ deserit] deleri. ² penitus] paenitus. ³ Armeniam] armenam.

⁴ si id] sub. ⁵ displicuisset] displacuisse. ⁶ partis] partes.

⁷ ad quae] atque. ⁸ derogare se posse] derogasse posse.

⁹ I a c. i n d i c. H e r.; V s i n e l a c. ¹⁰ vana] una.

¹¹ asseverarat] at severat, adseverabat Em 2 G, adserobat H a u p t, adse<r>verat P e t.

mans, Victorem magistrum equitum et Urbicium, Mesopotamiae ducem, ire prope iussit in Persas, responsum absolutum et uniusmodi perferentes: quod rex iustus et suo contentus, ut iacitabat, sceleste concupiscat Armeniam, ad arbitrium suum vivere cultoribus eius permis- sis: et¹ ni Sauromaci² praesidia militum impertita principio sequentis anni (ut dispositum est) impaepedita reverterint, invit- us ea complebit, quae sponte sua facere supersedit.

მიცემული უფლება თავიანთ ნებაზე ეცხოვრათ და რომ თუ მომავალი წლის დამდეგს (როგორც გადაწყვეტილია) საერომაკის მცველი ჯარი² დაუბრკოლებლივ არ იქნებოდა დაბრუნებული. შაბურს აიძულებდნენ უნებურად გაეკეთებინა ის, რის გაკეთებაზეც თავის ნებით უარს ამბობდა.

5. Quae legatio recta quidem et libera, ni deviasset in eo, quod absque mandatis, oblatas sibi regiones in eadem Armenia suscepit exiguas.

Qua regressa³ advenit Su- rena, potestatis secundae post regem. has easdem⁴ imperatori offerens partes, quas audacter nostri sumpsere legati.

ვიდრე ახლის გამოგონებაში. ამიტომ რაკი ფიქრობდა, რომ საქმეს ეს მოაგვარებდა, ცხენოსანი ჯარის სარდალს ვიქტორსა და მესოპოტამიის სარდალს ურბიციუსს უბრძანა, სწრაფად გამგზავრებულეყვნენ სპარსეთში და მხოლოდ ერთადერთი პასუხი წაეღოთ: უპატიოსნობა იყო მეფისგან, რომელიც, როგორც ტრაბახობდა, სამართლიანი და თავისი [ქონებით] კმაყოფილი ბრძანდებოდა, არმენიის ხელში ჩაგდებას წადილი, რომლის მცხოვრებთ მისგანვე ჰქონდათ.

5. ეს ელჩობა მართლაც პირდაპირი და წრფელი იყო, რომ არ გადაეხვიათ იმაში, რომ განკარგულების გაოეშე მიიღეს იმავე არმენიაში შემოთავაზებული მცირე ოლქები.

მათი დაბრუნების შემდგომ ჩამოვიდა სურენა, მეფის შემდეგ ძლიერებით მეორე ხელისუფალი, და შემოსთავაზა იმპერატორს სწორედ იგივე ადგილები, რომლებიც ჩვენმა ელჩებმა წინდაუბედავად აიღეს.

¹ eius permissis: et] eius permissi set, eius ex pacto permissis: et G, permissis sed W m2 ² Sauromaci] Sauromati B t1.

³ qua regressa] აქედან იწყება დახიანებული M ხელნაწერი.

⁴ easdem] eadem MV.

6. Quo suscepto liberaliter et magnifice, set parum impetrato quod poscebat, remisso, parabantur magna instrumenta bellorum, ut mollita hieme imperatore trinis¹ agminibus perrupturo Persidem, ideoque Scytharum auxilia festina celeritate mercante.

7. Proinde parum adeptus ea quae spe vana conceperat. Sapor, utraque solitum asperatus, quod ad expeditionem accingi rectorem compererat nostrum: iram eius conculcans, Surnae dedit negotium, ut ea quae Victor comes susceperat et Urbicius, armis repeteret, si quisquam repugnaret, et milites Sauromacis² praesidio³ destinati, malis affligerentur extremis.

ვინმე წინაღუდგებოდა; აგრეთვე ვინმე წინაღუდგებოდა; აგრეთვე ჯარისკაცებისათვის [რაც კი ვინმე წინაღუდგებოდა; აგრეთვე ჯარისკაცებისათვის [რაც კი

8. Haecque (ut statuerat) maturata confestim, nec emendari potuerant nec vindicari, quia rem Romadam alius circumsteterat metus, totius Gothiae Thracias licentius perrumpentis: quae funera tunc explicari poterant carptim si ad ea quoque venerimus.

მოთხრობა მაშინ შეიძლება, როცა იმ ადგილს მივალწევთ.

6. იგი თავაზიანად და ღირსებად მიიღეს, მაგრამ ისე გაბრუნდა, რომ ვერ მიალწია, რასაც ითხოვდა, და დიდი მზადება გასწიეს ომისათვის, რათა ზამთრის შესუსტებისთანავე იმპერატორი სამ რაზმად შეჭრილიყო სპარსეთში და ამისთვის ფრიად სასწრაფოდ სკვითების დამხმარე ჯარსაც ქირობდნენ.

7. ამიტომ შაბურმა ვერ მიალწია რა იმას, რისი იმედიც ამაოდ ჰქონდა გულში, და თან უზომოდ გაჯავრებულმა, რადგან შეეტყო, რომ ჩვენი გამგებელი ლაშქრობისათვის ემზადებოდა, არად ჩააგდო მისი [ე. ი. ვალენტის] რისხვა და განკარგულება მისცა სურენის, რომ ის, რაც სარდალ ვიქტორსა და ურბიციუსს ჰქონდათ მიცემული, იარაღით დაებრუნებინა უკანვე, თუ საგრომაკის დასაცავად გამწესებულ შეიძლებოდა უსასტიკესად ვენო.

8. ეს განკარგულებანი (როგორც ბრძანა) სასწრაფოდ ასრულდა კიდევ და ვერც ველარაფერი ეშველა ან საქმეს, ვერც დასჯილი იქნენ, ვინაიდან რომის სახელმწიფოს სხვა საფრთხეც დაატყდა თავს მთელი გოთიის¹⁹⁴ თავბედური თავდასხმით თრაკიაზე და ამ გასაჭირის მოკლედ

¹ imperatore trinis] imperator ei trinis, imperator ei tribus Cml, imperatore tribus H, G d t, imperator cum trinis Eml.

² Sauromacis] sauromagis MV (corr. Vm3); Sauromatis Wm2, H T Btl.; sauromaci N; sauromagis cett. ³ praesidio] presidio KUT.

წიგნი XXXI

ბარზიმერების ვაჟაკური სიკვდილი
გუთებთან ბრძოლაში

8, 9. Barbari tamen, velut diffractis¹ caveis bestiae, per Thraciarum² amplitudines fusius incitati, oppidum petivere nomine Dibaltum, ubi tribunal Scutariorum³ Barzimeren⁴ inventum cum suis, Cornutisque⁵ et aliis peditum numeris castra ponentem adsiliunt⁶. eruditum pulvere militari rectorem.

10. Qui confestim (ut adigebat necessitas instantis exitii), iussa canere bellicum tuba, lateribus firmatis prorupit. cum promptis accinctis⁷ ad proelium: fortiterque resistendo pari pugnandi sorte discesserat⁸, ni eum accursus⁹ complurium, anhelum circumvenisset et fessum. Et ita cecidit interfectis barbarorum non paucis, quorum clades copiarum magnitudo celabat.

ლუპა მას შემდეგ, რაც ბარბაროსთა არა მცირე [რაოდენობა] დახოცა, რომელთა ზარალს ლაშქრის სიმრავლე ფარავდა.

8, 9. ხოლო ბარბაროსები, ვითარცა ვალიებიდან გამოცვენილი ნადირები, იღვზნებულნი ფართოდ მოედგნენ თრაკიას¹⁹⁵; მიაშურეს ქალაქ დიბალტუმს¹⁹⁶. სადაც წააწყდნენ ბარზიმერეს, ფაროსანთა ტრიბუნს¹⁹⁷, ომის ასპარეზზე გამობრძმედილ სარდალს, რომელიც თავისიანებით, კორნუტებით¹⁹⁸ და სხვა ქვეითი [ჯარისკაცებით] ბანაკს ღვაძლად, და ეძგერნენ.

10. მან მყის (როგორც ამას წინამდებარე უშუალო საბედისწერო ვასაკირი აიძულებდა) ბრძანა საომარი ბუკისთვის ეკრათ, განიმტკიცა ფლანგები და იარაღასხმული, მხნე [მეომრები-თურთ] ბრძოლაში ჩაება. მამაცურად შეება და ბრძოლასაც გაუსწორებდა მათ, რომ მას, უკვე ქანცმხდილსა და მოღლილს, ცხენოსანთა ურდო არ შემორტყმოდა მთლიანად გარს. ასე დაი-

¹ defactis T, effractis E. ² Thraciarum Pet. spatiarum FKUQ, spatiorum CEA Nov., spaciorem N.

³ scatariorum K. ⁴ barzimeren T, barzimerem QE, Barzymoren A.

⁵ cornutisque Lind., cornutisque FKUCQ, cornutis Em2 in mg., comitibusque Em2.

⁶ assiliunt HNTA. ⁷ accinctis QHTNA, accintis E.

⁸ sorte discesserat Cl., forti disces FKU, fortitudine discessisset W m 2, sorte discessisset NEA. ⁹ accursus HNEA.

ბაკურ იბერელი.

12, 16. *Et ad vallum¹ hostile tendente, sagittarii et scutarii, quos Bacurius Hiberus quidam tunc regebat et Cassio, avidius impetu calenti progressi, iamque adversis conexi, ut immature² proruperant³ ita inertidiscensu, primordia belli⁴ foedarunt.*

დროს გაიჭრნენ წინ, ასევე უშნო დასაწყისი წაახდინეს.

12, 16. როცა იგი¹⁰⁰ [ე. ი. რიკობერესი] მიწაყრილისაყენ მიდიოდა, მშვილდოსნები და ფაროსნები, რომელთაც მაშინ ვანმე ბაკურ იბერელი¹⁰⁰ სარდლობდა და კასიონი, ფიცხი იერიშით უფრო თავშეუკავებლად გაიჭრნენ წინ და უკვე მტრებს შეებნენ; მაგრამ რაკი უდროოდ

უკან დაბევიით ბრძოლის დასაწყისი წაახდინეს.

შენიშვნები

¹ XIV წიგნის 26-8 თავი აღმოსავლეთის პროვინციების გეოგრაფიულ აღწერას წარმოადგენს და ერთგვარი ჩართული ექსკურსია, როგორც ხშირად ახსიათებს ამიანე მარცელინეს, მობსოსის იმპერატორის მის მოსახლე ადგილთან დაკავშირებით აღსენებს.

² ეს მისანი იყო მობსოსი ანუ მოსოსი, რომელსაც სხვა ბევრი რომელი და უფრო მეტად კი ძველი ბერძენი მწერალი აღსენებს, როგორც იაზონისა და არგონავტების თანამოლაშქრეს. ასეთ ძველ ბერძენ მწერალთაგან შეიძლება მოვიხსენოთ აქ მაგალითად. პინდაროსი (პითიკური ოდა 4, 338); აპოლონიოს როდოსელი (I, 65), აგრეთვე მისი სქოლიოსტები. რომელთაგან აღსანიშნავი არიან იულიუსი (მეტ. 12, 456), ვალერიუს ფლავუსი (I, 384) და სხვ.

³ ბეჭითი მკითხველი სიძველეთა — ე. ი. ძველი ისტორიის მოყვარული, ძველი ისტორიის მკითხველი.

⁴ ამ ადგილას ამიანე საკმაოდ ვრცლად ასახავს ბრძოლას მაშინდელ კესარ იულიუსის (იმპერატორში იმპერატორი იულისანე განდგომილი, იმპერატორობდა ახ. წ. 360-363 წწ.) მესაწოლეთ-უბუცეს, დიდი თანამედრობის შკონე სატუროს ეფთარიოსს. წინა ნაწილში აღწერილია მისი ჩამომავლობა (ჩამომავლობით ხომეხი ყოფილა), მისი ნიჭიერება, კეთილშობილება და ერთგულება, და ძველი ღრის ცნობილ სატურისთან შორის მის ბადალს ვერა ხედავს. აქ მოაყოლებს პინტოს მეფის ცნობილი შიორიდატე VI კეპატორის (დაახლ. 132-63 წწ. წ.) სატურისის შეროფილოსის ამბავს. ამ ნაწივების დეტალები სხვა წყაროებიდან არ არის ცნობილი.

⁵ პომპეუსი — იგულისხმება პომპეუს დიდი (ძვ. წ. 106-48), რომის სახელგანთქმული პოლიტიკოსი და სარდალი, რომელმაც საბოლოოდ დაამარცხა შიორიდატე.

¹ vallum. ² immature. ³ proruperant. ⁴ bella.

* ამ ადგილას ლათინური ტექსტი — *fugiensque ad regna Colchorum*, რაც მითრიდატეს შეეხება, ВЛН-ის მიერ გამოცემულ კომენტარებულ რუსულ თარგმანში (№ 3[29], 1949, გვ. 284) შეცდომითაა გაეხებული: „*упасаясь бегством от царя колхиды*“, რაც ანაბინჯებს დედნის აზრს, ორიგინალში ლაპარაკია იმის თაობაზე, რომ მითრიდატე გაიქცა კოლხთა საწეფოსაკენ და არა კოლხებამ შეფეს გამოეცქა.

† ს ი მ მ რ ი ე მ ი — ცხე-სიმაგრე მცირე და დიდა არმენიების საზღვარზე, მდ. ეფრატის ზემო დინების მიდამოებში, სხვა ძველ შერარლებსაც აქვთ მოხსენებული, ოღონდ სხვადასხვა ფორმით. სტრაბონი (გეოგრ. XII, 3, 28) წერს *Σισυφεία*-ს და მოჰყავს აგრეთვე თეოფანე მიტილენელის (პომპეუსის ისტორიკოსისა და თანმზღები პირის) დამოწმებაც: რადგან ეს დიდი არმენიის საზღვარზე მდებარეობს, ამიტომ უწოდეს *Σισυφεία*-ო (რაც საზღვარზე მდებარეს ნიშნავს), პლუტარქოსი (პომპეუსი, 32) „სინორა“-ს წერს. ამიანეს გადმოცემით (მითრიდატიკა, 101) „სინორეგია“-ა (*Σισυφεία*), ხოლო დიონ კასიოსს თავის „რომის ისტორიაში“ *Σισυφεία*-ის ფორმით აქვს. ამ პუნქტის ლოკალიზაციისათვის შდრ. Я. А. Манацкян, *Тигран Второй и Рим*, стр. 184 сл.: აგრეთვე მიხივე. *Маршруты помпейского похода Помпея и путь отступления Митридата в Колхиду: ВЛН. № 3—4, 1940, стр. 95 сл.*

* საქმე ეხება 359 წ. ომის ამბებს სპარსელებთან. ამიანე მარცელინე წინ იყო გაზღვნილი შტრის ლაშქრის სათვალთვალოდ და ეს ამბავი ქ. ამიდასთან (ახლანდელი დიარბექირი) ბრძოლის წინ ხდება.

* პოლიონტი.

* მეფე — იგულისხმება სპარსეთის მაშინდელი მეფე შაბურ (ლათინური წყაროების „საპორ“, სომხური წყაროების „შაპუკ“) II (ახ. წ. 309—379 წ.). ამიანე მის ხან პართელების მეფედაც იხსენიებს.

† ს ი მ მ რ ი ე მ ი — სპარსეთის მოსაზღვრე ტომი, რომელთაც ომი პქონლა შაბურს, მაგრამ შემდეგ დაუზავდა და მოკაემირედ გაიხადა.

† ს ა შ უ ა ლ ო ხ ი მ ო მ ა ე ლ ო ბ ი ს — აქ ტექსტი დაამახინჯებული ხანს და სხვადასხვანაირად ხსნიან კომენტატორები და მთარგმნელები. ამ შემთხვევაში თ. მომუხენის შესწორებას მივდევთ. შდრ. გერმანულად (C. Büchele), „in mittleren Jahren“. ინგლისურად (C. Rolfe) — „a man of moderate strength“.

† ალბანთა ანუ ალბანელების მეფე იმ პერიოდში სპარსეთის მოკავშირედ გამოდიოდა. შდრ. К. Н. Тревер, *Очерки по истории и культуре Кавказской Албании, М.-Л., 1959 стр. 198*. გერმანული მთარგმნელი და, ეტყობა მისი მიხედვით ინგლისელიც, ალბანელების შესახებ განუჯვალად ურთავენ აქ მოკლე შენიშვნას: ალბანდელ საქართველოში მცხოვრებნი (გერმ. „Im henti-gen Georgien“, ინგლ. — „Dwelling in what is now Georgia“), თითქოს ახლანდელი საქართველოს მთელი ტერიტორია ალბანეთისა ყოფილიყოს.

* სპარსეთის მეფე აქაც ნაგულისხმეულია შაბურ II. ამბავი ეხება 361 წლის უკანმოებებს სპარსეთსა და რომს შორის.

* ა რ შ ი კ ი, არშაქ II, (345—367), არმენიის ანუ სომხეთის მეფე, მისი თავდასაყალი სომხური წყაროებიდან საკმაოდ ვრცლად არის მოთხრობილი ფავსტოს ბუზანდაცისა და მოსე ხორენაცის თხზულებებში. „სომეხი ხალხის ისტორია“, ერევანი, 1951, გვ. 73—77, შდრ. შენ. 165. იხ. აგრეთვე, ზემოთ გვ. 90—91.

¹⁶ მერობანი ანუ ილბათ. მკვლევართა ერთსულოვანი აზრის მიხედვით, — შირიანი, იბერიის ანუ ქართლის მეფე. ამის შესახებ უფრო ვრცლად იხ. ზემოთ გვ. 80—81.

¹⁷ აქ ლაპარაკია ირლიანე განდგომილას (ამპერატორობდა 361—363 წლებში ახ. წ.) მოღვაწეობის შესახებ, როცა კონსტანტიუს II-ის გარდაცვალების შემდეგ რომის ერთადერთ მბრძანებლად ის შეიქმნა. საქმე ეხება 362 წლის ამბებს.

¹⁸ სერენდივები — სერენდივის ანუ სერენდიბის მცხოვრებნი, როგორც ძველად ზოგ წყაროში უწოდებდნენ ცვილონსა და ცვილონელებს. აღსანიშნავია, რომ ბალაგარიანის ახლად აღმოჩენილ ვრცელ ევრასიაშიც არის ნახმარი ასეთი ფორმით ეს სახელი.

¹⁹ ფაზისი აქ, ჩვენის აზრით, ჩვენს ფაზისს, რომსს არ უნდა აღნიშნავდეს. როგორც ცნობილია, ანტიკურ წყაროებში ხანდახან ამ სახელით ღონი ანუ ტანისი იწოდებოდა ზოლზე, ბოსფორანების, ე. ი. ბოსფორელების, კერძოს სრუტის მიდამოების მკვლევებლებს, მუზობლობაში მათი მოხსენიება და აგრეთვე ნრლილოეთის უდაბური ადგილების შესახებ ლაპარაკი ამას გვაფარაულებინებს. ფაზისის ბაღლად ასევე ტანისი ჩანს რომაელი ისტორიკოსის პომპიუს ტროგუსის (იუსტინუსის) თხზულებაშიც (I, 1, 4). შდრ. აგრეთვე უფრო ვრცელი მსჯელობა ამ საკითხის შესახებ ზემოთ (გვ. 81—82).

²⁰ ღიდ ხელმწიფეში აქ რომის მამინლელი ამპერატორი ირლიანე განდგომილი იგულისხმება.

²¹ ამ ადგილას ორიგინალში სწერია — „extimis“, ეს კი იგივეა, რაც „extremis“, — ე. ი. „შორესული“, „გარე“. ვ. ლატიშვიის ტექსტში ეს ადგილი თარგმნილია, როგორც „О внутренних областях Фракии“, მაშინ, როცა სწორედ საწინააღმდეგო აზრია გამოთქმული ლათინურ ორიგინალში.

²² პონტოსს უბეში აქ პონტოს ზღვა, ანუ შავი ზღვა იგულისხმება.

²³ აქ ჩართულია საკმაოდ ვრცელი გეოგრაფიული ექსკურსი პონტოს გარშემო მდებარე ქვეყნების შესახებ (მე-8 თავის 1—48 მუხლები). ამიანე, როგორც თვითონაც ამბობს, მხოლოდ ნაწილობრივ ეყრდნობა საკუთარ გამოცდილებას, უმეტესად ძველი ავტორებით სარგებლობს. მისი გეოგრაფიული ჩანართების შესახებ სპეციალისტების უმეტესობა მდებარე შეხედულებისაა. უსაყვედურებენ, რომ ამ ადგილებში სიმწყობრე აკლია მის თბრობას და რომ უკრიტიკულ ეპყრობა წყაროებს, რომელთაგან უმთავრესი, ჩანს, უნდა იყვნენ პლინიუს უფროსი, სოლინუსი და ნაწილობრივ პტოლემეოსი, აგრეთვე ბგრიპას რუკაც (იხ. ჯ. ტომსონი, ძველი გეოგრაფიის ისტორია, მოსკოვი, 1953, გვ. 512). მკვლევართა უმეტესობის ეს აზრი ძირითადად მართლაც კემპარიტიზას შეეფერება, მაგრამ ზოგიერთ შემთხვევაში ჩვენი ავტორის თხზულება ახალ, თავისებურ ცნობებსა და გააზრებასაც შეიცავს, რომელია შეპირისპირება სხვა ავტორების ანალოგიურ ცნობებთან საუბრადღებო დასკვნის გამოტანის საშუალებას იძლევა. როგორც ეს საკმაოდ მკაფიოდ ჩანს კამპარიტიბის შესახებ მსჯელობის დროს (შდრ. აგრეთვე ზემოთ, გვ. 82—87).

²⁴ თოთონის მთა ჩვენს ისტორიაში ყარგალ ცნობად მწვერვალს აღნიშნავს ქალკიდონის ნახევარკუნთულზე, საბერძნეთში, რომლის მიდამოებშიაც, შემდგომში, ქართულთა ღიდი სამწიგნობრო კერა დაარსდა.

¹⁰ ნაგულისხმევია პეროდოტეს მონათხრობი ამბავი (VII, 21) სპარსეთის მეფის ქსერქსეს (ძვ. წ. 486—465) ლაშქრობის შესახებ ბერძენთა წინააღმდეგ; როცა თითქოს მან არც გაათხრევინა აქ.

¹¹ კუნძული დელოსი, ბერძნული მითოლოგიის მიხედვით, აპოლონისა და არტემიდის სამშობლო იყო.

¹² აქ ფიგურირი ტროელთა და ბერძენთა იმ ომს გულისხმობს, რომელიც პოპეროსს აქვს აწერილი თავის პოემებში.

¹³ ე ნ ე ს ი — პომპროსის „ილიადისა“ და ვერგილიუსის „ენეიდის“ გმირი, რომელიც ტროელთა მხარეს იბრძოდა, შემდეგ კი იტალიაში წავიდა და აქ დაეფუძნა. ამიანეს ცნობა. მისგან აინოსის შენების დამყვების შესახებ, სხვა წყაროებს არ ეთანხმება, რადგან უკვე პომპროსი ახსენებს ამ ქალაქს, როგორც არსებულს ტროის ომის დროსვე.

¹⁴ ა ვ ზ ო ნ ი ა — იტალიის ძველი სახელია.

¹⁵ ამ ადგილას ზომ ახსენებს პონტოს და ბერძნული Θ-ს სახის მიღებას, აღწერილობის მიხედვით ჩანს პროპონტიდს ანუ ახლანდელ მარმარილოს ზღვას გულისხმობს. შტრ. მისივე ნათქვამი აქვე ცოტა ქვემოთ (XXII, 8, 6). სიერთოდ აქ თხრობა აღრეული ჩანს.

¹⁶ ეს ამბავი მოხსენებული აქვს აგრეთვე კორნელიუს ნეპოტს თემისტოკლეს ბიოგრაფიაში (10, 3).

¹⁷ პ რ ო პ ო ნ ტ ი დ ი — ახლანდელი მარმარილოს ზღვა, რომელიც მოქცეულია დარდანელისა და ბოსფორის სრუტეებს შორის.

¹⁸ დ ი დ ი დ ე დ ა — კიბელე, შვირე აზიელთა დიდი სალოცავი დმურაქალი, დმურთების დედა. მისი კულტის საქართველოში გავრცელებულობის შესახებ იხ. გ. ბარდაველიძე, ქართულ ტომთა უძველესი რელიგიური შეხედულებანი, თბ. 1957 (რუსულად), გვ. 81 და სხვ. ნ. ლ ო მ ო უ რ ი, კოლხეთის სანაპიროების კოლონიზაციის საკითხისათვის: საქ. სსრ მეცნ. აკად. შობაზე, ტ. XIV, № 2, 1960, გვ 253—255.

¹⁹ ამ ადგილას, ჩანს, ლაკუნაა. ერთ-ერთი გამომცემელი ლინდენბროვი და მისი მიხედვით ჟ. როლფი აქ ურთავენ ფრანსს: „სადიე პილსის ნამფა გამოედევნა და მოიტაცა“. ზოგ შევლევარს პილსი ანუ პილა მდინარის სახელიდ მიაჩნია.

²⁰ პ რ ო კ ო ნ ე ს ო ს ი — ახლანდელი კუნძული მარმარა.

²¹ ბ ე ს ბ ი ე ო ს ი — კალოიშნი.

²² ქ ა ლ ე ი დ ო ნ ი — კადიკიოი.

²³ ქ რ ი ს ო პ ო ლ ი ს ა — სკურარი ანუ ახლანდელი უსკიუდერი, ქალაქ სტამბოლის მოპირდაპირე მხარეს, აზიის სანაპიროზე.

²⁴ ამიანე, როგორც აღვნიშნეთ, ხანდახან გეოგრაფიულ ექსკურსებში თავის თანამედროვე ვითარებასაც ასახავს. ამის მაგალითია მისგან აქ კონსტანტინოპოლის ხსენება ძველ ბიზანტიონთან ერთად. ატიყელთა ახალშენად მისი გამოცხადება შედარებით იშვიათია და გვიანდელი ამბავი ჩანს ანტიკურ წყაროებში. მაგ. პეროდოტე (IV, 144) მის დაარსებას მეგარელებს მიაწერს, პომპეიუს ტროგუსი (იუსტინუსი) — სპარტელებს (IX, 1, 2) და სხვ.

²⁵ აქედან მართლაც საკუთრივ პონტოს (შავი ზღვის) სანაპიროების აღწერილობა იწყება.

41 ბერძნული სიგრიძის საზომი ერთეული სტადიონი დაახლ. 184,47 მეტრს უდრია. ბერძენი გეოგრაფოსის, ერატოსტენეს (275—195 ძვ. წ.) მიხედვით კი 157,5 მეტრს ვარაუდობენ.

42 ამ მანძილის განსაზღვრაში საერთოდ შეუთანხმებლობაა ქველ ავტორთა შორის. პოლიბიოსი (IV, 39,1) 22 ათას სტადიონს ანგარიშობს, სტრაბონი (II, 5, 22) — 25 ათასს. შდრ. აგრეთვე პლინიუს უფროსას ნათქვამი (IV, 12 [77]): ვარონი 2150 ათას ნაბიჯს ითვლიდა, ხოლო ნეპოტი კიდევ 350 ათასს უმატებდაო (საზომ ერთეულ ნაბიჯში 1,48 მეტრს გულისხმობდნენ რომაელები, რადგან ორმაგ ნაბიჯს ანგარიშობდნენ). ამიანეს მიერ ნახსენებ ავტორთა (ერატოსტენე, ჰეკატაიოსი, პტოლემეოსი) თხზულებებისა და ფრაგმენტებში, თუ ჩვენამდე მოღწეული მათი ტექსტების მიხედვით ვიმსჯელებთ, ასეთი ცნობები არ ჩანს. სხვათა შორის, ВДИ-ს კომენტატორი რომ ერატოსტენეს (III, ფრაგმ. III B, 79) და ჰეკატაიოსის (ფრაგმ. 163) შესაბამის ადგილებზე უთითებს, ორივეგან სწორედ ამიანეს ეს ტექსტი იგულისხმება.

43 შავი ზღვის მოყვანილობას სკვითურ მშვილდს აღარებენ პომპონიუს მელა (I, 102), პლინიუსი (IV, 12, [76]) და სხვებიც.

44 მეოტიდის კაობი — იგივე მეოტიდის ტბა, მეოტიდის ზღვა — ახლანდელი აზოვის ზღვა.

45 ჩრდილოეთის ვარსკვლავი — რეილი, დიოქის თანავარსკვლაველი.

46 მილეტელთაგან შავი ზღვის ბერძენთა ახალშენების უმრავლესობის დაარსების აშბავი მნიშვნელოვანი ცნობაა, რასაც სხვა ძველი ავტორებიც აღასტურებენ სხვადასხვა ქალაქების მიმართ. მაგ., სინოპის მილეტელთაგან დაარსების აშბავს ვადმოსცემს ძვ. წ. II—I საუკუნეებში შედგენილი ე. წ. ფსევდო-სკიპრონის პეროპლუსი (სტრ. 941—952 — ლექსიდა დაწერილი), ხოლო სინოპელთა მიერ ტრაპეზუნტის, კერასუნტისა და კოტიორას დაარსების შესახებ ჯერ კიდევ ქსენოფონტი მოგვითხრობს თავის ანაბაზისში (IV, 8, 22; V, 3, 2; 5, 10; 7, 10); მათგან ფაზისან დაარსებას აღნიშნავს პომპონიუს მელა (I, 108) და სხვები, დიოსკურიდისას კი — ფლავიუს არიანე (შავი ზღვის გარშემო მოგზაურობა, 14). შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს ბერძენთა ახალშენების დაფუძნებაში მილეტელთა როლის შესახებ იხ. აგრეთვე ნ. ლომოურიის, კოლხეთის სანაპიროების ბერძნული კოლონიზაციის საკითხისათვის: საქ. სსრ მეცნ. აკად. მოაზრებ. ტ. XXV, № 2, 1960, გვ. 249—252.

47 თრაკიის ბოსფორში ახლანდელი ბოსფორის სრუტე იგულისხმება, შემაერთებელი მარმარილოს და შავი ზღვებისა, ხოლო კიმერიის ბოსფორი კერჩის სრუტეა. ამიანეს მტკიცება, სწორედ ერთმანეთის პირდაპირ მღვიბიერებენო, რასაც ირველია, კეშმარიტებას არ შეეფიარდება.

48 ინაქოსის ასული — იო, რომლის ძროხად ქვეყნის აშბავს ვადმოსცემენ პოეტები, მაგ., ესქილე (მიჯაჭვული პრაიმეტესი, 635—875), ოვიდიუსი (მეტამორფოზები I, 568 შმდ.) და სხვ. შდრ. აგრეთვე სტეფანე ბიზანტიონელის „ეთნიკაში“ სტატია „ბოსპოროს“. სახელი ბოსფორი („ბოსოს პოროს“) მართლაც ნიშნავს ჭარის ანუ ძროხის გადასასვლელს. მაგრამ, როგორც ფიქრობენ, ეს სახელი უფრო ამიტომ უნდა ერქვას, რომ სიციწროვის გამო ვითომდა ხარისთვისაც აღვილი გადასასვლელია.

⁴⁹ აგრეთვე აქვეა უკვე შვეი ზღვის სამხრეთი სანაპიროების აღწერას იწყებს და დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ მოუყვება ნაპირს.

⁵⁰ პოლუქსი ანუ პოლდევეე, ეასტორის ძმა; მითების მიხედვით, დიოსკურების (ი. ი. ზეუსის ძეების) ცალი; ამიყოსი ჩაგრავდა თავის ქვეშევრდომებს და იქ ჩასულ უკხოლეებს კრივი აშარცხებდა. პოლუქსმა, რომელიც ერთ-ერთი არგონავტთაგანია იყო, სწორედ კრივი დაამარცხა და მოკლა იგი.

⁵¹ ბებრიკები — ბებრიკის მცხოვრებნი. რომელიც ისტორიკოსის სალუსტიუსის მიხედვით, რომელიც ერთ-ერთი წყარო იყო ამიანე მარცელინესი, ბებრიკია ბითონის ანუ ბათონიის ძველი სახელი უნდა ყოფილიყო. შტრ. მისი ისტორიის ფრაგმენტები, III, 70; აგრეთვე ამიანე, მითრიდატიკა, I.

⁵² პარპიები — ზღაპრული მსუნაგი ფრინველები, რომლებიც კამას არ ეღიანენ და უზიზღურებდნენ ყველაფერს ფინიქსს, რომელიც არგონავტთა მითში იხსენიება, როგორც მისანი. შტრ. ვერგილიუსის „ენეიდა“, III, 212 შტდ.: აპოლოდოროსი, I, 9, 20; ვალერიუს ფლავიუსის „არგონავტიკა“, IV, 464 შტდ.

⁵³ ეს მდინარეები უმეტესად შვეი ზღვის სამხრეთ სანაპიროს დასავლეთ ნახევარში ივარაუდება მკვლევართა მიერ. სანგარიოსის მდ. საყარიასთან იფიციებენ, ფილისი შესაძლოა ფილს-ჩაი ანუ ენიფეა. ლიკოსს ჩვეულებრივ ირისის ანუ მდ. ეპილირშიაგის შენაკად კლავიტად მიიჩნევენ, რომელიც უკვე ჰაღისს აქვთ არის, თუმცა ამ სახელს ბევრ სხვა მდინარესაც უწოდებენ ანტიკურ წყაროებში. რემას, პლინიუსის თქმით (VI, I [4]), რეზუსსაც უწოდებდნენ.

⁵⁴ სიმპედეგადები — ზღაპრული კლდეები ვითომ შვეი ზღვის შემოსაღალში, რომლებიც აგრეთვე დეკავშირებულნი არიან არგონავტთა მითთან. გადმოცემის მიხედვით, რომელიც არგონავტთა მითის ბევრ მოხრობელს დაუცავს, არგონავტების გავლის შემდგომ ერთ ადგილას გაყინულან, მანამდე კი განუწყვეტელი ერთმანეთს ეხეთქებოდნენ და სულიერს არაფერს ატარებდნენ აქეთ-იქით.

⁵⁵ შტრ. აპოლოდოროსი I, 9.

⁵⁶ პერაკლეა — თანამედროვე ერეგლი. აქ ჩამოთვლილი ქალაქების შესახებ მდიდარი მასალა მოიპოვება მ. ი. მაქსიმოვას წიგნში „ანტიკური ქალაქები სამხრეთ-აღმოსავლეთ შვეიზღვისპირეთისა“ (რუსულად), 2-ლ. 1956. აქ სპეციალურადაა შესწავლილი სინოპი, ამისოსი და ტრაპეზუნტი ანტიკურ ხანაში ეგრძოდ ჰერაკლეს შესახებ იხ. გვ. 8, 9, 162—168 და სხვ.

⁵⁷ სინოპე — ახლანდელი სინოპი ანუ სინაბ.

⁵⁸ პოლემონიონი ანუ პოლემონიუმი, მ. მაქსიმოვას აზრით, იგივე სიდე უნდა იყოს. იხ. მისი წიგნი, გვ. 311, 315, 328. იგივეებენ ახლანდელ ფატსასთან, რომელიც ირდუსს ცოტა დასავლეთით მდებარეობს.

⁵⁹ ამისოსი — ახლანდელი სამსუნი.

⁶⁰ ტიოსი — მას მეორე სახელად მ. მაქსიმოვას ბერენიკე მიაჩნია (იხ. მისი წიგნი, გვ. 234).

⁶¹ ამასტრისი — იხ. იქვე, გვ. 14, 66, 73 და სხვ.

⁶² კერასუნტს თანამედროვე ვირესუნის ადგილას არ ვაჩიუდობენ, რომელიც მას სახელით წააგავს. ახლანდელი ვირესუნი ფარნაკია უნდა იყოს. ძველი კერასუნტი, მ. მაქსიმოვას აზრით, შესაძლოა თანამედროვე სოფ. ფოლ-ბაზარია იხ. მისი წიგნი გვ. 7, 10, 18, 70—76 და სხვ.

ლუკულუსი — ლუციუს ლიცინიუს ლუკულუსი რომელი სარდალა (ლაიბ. დაახლ. 106 წ.— გარდ. 56 წ. ძვ. წ.), კონსული 74 წ. (ძვ. წ.), წარმატებით ებრძოდა პონტოს მეფე მითრიდატე VI ვეპატორს.

ამ სახელის ხილი ე. ი. ალბალი (ხე). ლუკულუსისაგან ამის რძის ჩამოტანის ამბავს უფროსი პლინიუსიც ასხენებს (XV, 30. [102]).

ამიანეს ცნობა, ტრაპეზუნტი კუნძულზე მდებარეობდა სამართლეს არ შეეფერება. ამ ქალაქის შესახებაც იხ. მ. მაქსიმოვას ზემოხსენებული ნაშრომი.

პიტიუნტი ერთ-ერთი პირველი გამოცემული ველენიუსის კონიექტურას წარმოადგენს. აქ მართლაც დამახინჯებული ჩანს ტექსტი. გარდტპაუზენი ოფიუნტს კითხულობს, ხოლო ერთი სხვა — თეოდოსიას. შესაძლოა გარდტპაუზენმა კონიექტურა უფრო ახლოს იყოს ეკუმპარიტებთან, რადგან პიტიუნტი ასეთ კონტექსტში, ტრაპიზონის სიახლოვეს, მიზანშეწონილად არ ჩანს; იგი ჩვეულებრივ ახლანდელი ბიჭინთის ადგილას ივარაუდება და, მაშასადამე, საკმაოდ შორს გამოდის.

„μυθίασυστοι“ — „ზღვის უბე“, „ზღვის ყურე“.

იჩისის თანამედროვე მდინარე ეშლო-ირმავთან აჯგუვებენ.

მღ. პართენიოსის უფრო შავი ზღვის დასავლეთ ნაწილში, პატლაგონიაში, გულისხმობენ; ასე რომ, ტექსტს აქ სიმწუბრე აკლია თითქოს. აიგუვებენ ბარტან-სუსთან ანუ ბარტინთან, რაც პართენიოსის დამახინჯებული ფორმა ჩანს.

თერმოლონტი — ახლანდელი თერმე-ჩაი.

მდინარე თერმოლონტის ხეობაში მდებარე თემისკირის ველზე თუ ქალაქში ამაზონების ბინადრობის ამბავს ბევრი ძველი მწერალი გადმოსცემა. ამაზონების, ამ მეომარი ქალების მოდგმის შესახებ თქმულებანი, მეცნიერთა აზრით, მატრიარქატის ეპოქის გადმონაშთი უნდა იყოს. ამაზონების სკვითურ-სარმატული წარმომავლობისა და მათი ბინადრობის ამბავს თერმოლონტის მიდამოებში ჯერ კიდევ პეროლოტე მოგვიხსრობს (IV, 110—117); საკმაოდ ვრცელად აქვს გადმოცემული აგრეთვე დიოდორე სიცილიელს (II, 43—46), რომელიც ისტორიკოსს პომპეუსს ტრაოვსს (იხ. აუსტინუსის შემოკლებული ტექსტი, II, 4, 1—33 და სხვ.) და სტრაბონს (XI, 5, 1—4; XII, 8, ბ; 3, 21), რომელიც დასძენს: ახლა კავკასიაში, ალბანების ჩრდილოეთით ბინადრობენა კასპიის სანაპიროებსა და კასპიანების იქით მათ ბინადრობას პომპონიუს პელა (I, 13) და არიანეც (ანაბასისი, IV, 15, 1) აღიარებენ და თვით ჩვენი ავტორიც, ცოტა ქვემოთ (XIII, 8, 27), მათ უკვე მდ. ტანაისის (დონის) ორივე მხარეს და შემდეგ აგრეთვე კასპიის ზღვამდე მოსახლეობად მიიჩნევს. ამაზონების საცხოვრისის გადაანაცვლების ამბავი ალექსანდრე მაკედონელისა და რომაელთა ლაშქრობების შემდეგდროინდელ ეპოქის უკავშირებდა, როცა ანტიკური სამყაროს გეოგრაფიული თვალსაზრეით და ცოდნა გაიკლებით უფრო გაიზარდა. ამაზონების მოთავსება თემისკირასა და თერმოლონტის მიდამოებში, რასაც ძველი მწერლების უმეტესობა მოგვითხრობს, ზოგი მკვლევრის შეხედულებით, სკვითთა და კიმერიელთა მიერ მცირე აზიის დალაშქვრის ისტორიულ ფაქტებსაც უნდა გულისხმობდეს. ამიანეს მიერ აქვე (XIII, 8, 18—19) გადმოცემული ამბავი ამაზონების ბრძოლისა ბერძნებთან და მათი აქ, თემისკირის ქალაქში, ჩამოსახლებისა, აგრეთვე ცნობილი ეპიზოდია ანტიკურ მწერლობასა და ხელოვნებაში. მას უკავშირებენ ათენის ლეგენდარული მეფის თეზეუსის, ზანას (იხ. პლუტარქოსის „თეზეუსი“).

¹² კარაბზისი — კობეხი პფლაგონიში; აიგივებენ აბლანდელ კერპის კონცხთან, რომელიც სინოპის დასავლეთით მდებარეობს. შდრ., სტრაბონი II, 5, 22; XI, 2, 14; პომპონიუს მელა I, 19, II, 1; პლინიუს უფროსი IV; 86, VI, 6.

¹³ ამ ადგილას ორიენტილის ფრაზაში — „contra septentrionem Helicen exurgens“ — „septentrionem“ ვაგნერს ჩართულ განმარტებად მიანიშნა, რადგან „Helice“ თავისთავად ჩრდილოეთის მიმართულებას უჩვენებს და დიდ რვილს ანუ დიდი დათვის თანავარსკვლავედს აღნიშნავს, რომელიც ჩრდილოეთით მდებარეობს. ვ. ლატიშვითა კრებულსა და ი. კულაკოვსკის თარგმანშიც Helice უთარგმნელად და უწინიწინოდ არის დატოვებული. შდრ. „...выступающих против Гелики“ (ВДИ, 3 [29], 1949, стр. 235); „...насыротив Гелики“ (კულაკოვსკის თარგმანი. ნაჯ. II, გვ. 115).

¹⁴ კარაბზეტისონი — ბერძნ. ე. ი. „კერპის თავი“. კონცხი ებრძვის ნახევარკუნძულის სამხრეთ ნაწილში. შდრ. სტრაბონი II, 5, 22; XI, 2, 14.

¹⁵ ამ კონცხებს შორის მანძილი სტრაბონის ძირითად ტექსტში 1000 სტადიონით ნაკლებია ნავარუდევი (II, 5, 22), თუმცა ერთ-ერთ ვარიანტში „ათისის“ საცკლად აღნიშნულია „არა ათისი“, რა, შესაძლოა, ამ ეკარასიერლის მიხედვით ამიანეს და სტრაბონის წყევბანა ერთმანეთს ემთხვევა (იხ. ა. კარაბზეტისონი. სტრაბონის გეოგრაფია, თბ., 1957, გვ. 91).

¹⁶ ჰალისი — აბლანდელი მდ. კიზილირმაკი.

¹⁷ დასახლებს ჩვეულებრივ აიგივებენ პეროდოტეს (I, 125) და სტრაბონის (VII, 3, 12; XI, 7, 1 და სხვ.) დაებთან. პეროდოტე მათ თელის შომთაბარე ტომად სპარსეთში; ხოლო სტრაბონს სკვითების ტომად შიანია, პეოტიდის სამხრეთ-აღმოსავლეთით და კაპიის ზღვის აღმოსავლეთით ათავსებს და სამი ნაწილისაგან შედგებოდა, დისქენს (XI, 3, 2) ასევე კაპიის ზღვის შიდამოებში ჩანს პომპონიუს ტროფუსს (იუსტინიუსის) აზხულებში (41, 10), კეინტუს ერტიკუს რუფუსის აღუქსანდრე დიდის ისტორიაში (VIII, 1, 9), პომპონიუს მელას ტექსტშიც (I, 13; III, 42) და სხვ. სახელის მსგავსება და ნაწილობრივ ზემოთ ნაწვენები ლოკალიზაციის საფუძველს აძლევს ზოგ მკვლევარს აქ დალესტნის სახელის ვალო ღაინახოს (ВДИ, № 4 [22], 1947, გვ. 198; № 3 [29], 1947, გვ. 236). მაგრამ შაუზღესპირეთში ხალიზებსა, ტაბარენებსა, სასაქიერებსა და სხვა ქართველ ტომებს შორის აქ მათი მოხსენიება გეოგრაფიკურად, რომ წვენი ავტორი ან უბრალოდ ვერ ერკვევა მათ კანობასა და სადაყოლობაში, ანდა სხვა ბერძნულ-ლათინური წყაროების ტაობების (შდრ. მაგ., ქსონოფონტის ანბანისი IV, 4, 18; 6, 5; 7, 2; V, 5, 17) სახელში აერია, რომელთანაც გამოთქმით, თუ გავითვალისწინებთ ურარტული წარწერების დაახლოებით ამავე ადგილებში მცხოვრებ „დაიუბებსაყ“, მართლიც გარკვეულ მსგავსებას იჩენს.

¹⁸ ხალიზების მოხსენიება ჰალისის შიდამოებში, უფრო მის აღმოსავლეთით, დაახლოებით თერპოდონტისა და კერასუნტს შორის, ხშირია ანტიკურ წყაროებში. სტრაბონი მათ შესახებ ამბობს: ტრაპეზუნტისა და ფარნაკიის ზემოთ ცხოვრობენ და ახლა ქალდეები ეწოდებათო (XII, 3, 19—20). პეროდოტე (I, 28) და პომპონიუს მელა (I, 105) მათ შდ. ჰალისის დასავლეთითაც გულისხმობენ. შდრ., ქსენოფონტის ანბანისი IV, 5, 34; 4, 18; 6, 5; V, 5, 1; VII, 8, 25; ლ. სანოკოძე, ხალიზთა ავგილსაცხოვრისის საკითხისათვის; საქ. სსრ მეცნ. აკად. შომბ., ტ. 17, № 6, 1956, გვ. 573—575; აგრეთვე მ. მამაკაძის ზემოხსენებული ნაშრომი, გვ. 25—31 და სხვ.

10 ბიზარები — სხვა ძველი ავტორები უწოდებენ ბიზერებს ანუ ბიკერებს (სტრაბონი XII, 3, 18) და ბუზერებს ანდა ბუქსერებსაც (პლინიუს უფროსი VI, 4 [10]). პეტატიოს მიღებული დიქტების სახელითაც იხსენიებს. პ. ინგროვეა ბიჭერებს უწოდებს და შაიი სახელის გამოძახილს ხედავს დღევანდელი ლაზეთის ვაჭრში (იხ. მისი „გიორგი მერჩულე“, გვ. 202, 484 და სხვ.).

11 საბირები — ბერძნული წყაროების საპირები; ჰეროდოტეს მიხედვით (I, 104; III, 94; VII, 79), სასპირები, რომელთაც სტეფანე ბიზანტიონელი სულაც საბირებს უწოდებს. შაი უკავშირებენ საქართველოს სამხრეთ პრაფინცია სპერის სახელს. იხ. ს. ჭანაშია, შრომები, ტ. II, გვ. 9, 51—53, 55—62 და სხვ. იგრეთვე, თ. მიქელაძე, ფსიანების სადაურობისა და ადგილსამყოფელის გარკვევის საკითხისათვის, შპს. საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 32, 1955, გვ. 24—25.

12 ტიბარენები — ერთ-ერთი უძველესი ქართული ტომი, რომელიც ანტიკურ წყაროებში ტიბარებისა და ხან ტიბარანების სახელითაც იხსენიება. ჰეროდოტეს მოსახების მეზობლად ჰყავს დასახლებული (II, 94), მერკეან კი ამბობს: ერთი კაცის სარდლობის ქვეშ იღებდნენ მონაწილეობას სპარსეთის მეფის ქსერქსეს ლაშქრობაში (VII, 78). ქსენოფონტის თანახმად (ანაბაზისი, V, 5, 1—3), ისინი ცხოვრობდნენ მოსინოეებისა და ხალიბების მეზობლად, როგორც დაახლოებით ამიანესაც აქვს, შაიი ზღვის სამხრეთ სანაპიროს მიდამოებში და შაი ტერიტორიაზე იყო სანაპიროების კოლონია ქალაქი კოტიორა. ანტიკური წყაროების ცნობები ტიბარენების შესახებ და ამ სატომო სახელის კავშირი იბერთან, იგრეთვე ასურელი წყაროების ტიბალებთან და ბიბლის თუბალებთან დაწვრთვებით აქვს შესწავლილი ავად. ს. ჭანაშიას თავის ცნობილ ნაშრომში — „თუბალოთაბალი, ტიბარენი, იბერი“ (ენიმეის მოამბე, ტ. I, 1937, გვ. 185—245; ახლად გამოცა მისი შრომების III ტომში, თბ. 1959, გვ. 1—80). ტიბარენების შესახებ ვრცელ მსჯელობს ივ. ჭავჭავაძე, ქართველი ერის ისტორიაში“ (ტ. I, თბ., 1951 წ., გვ. 21—23, 406—408, 435—438 და სხვ.).

13 მოსინეები ანუ მოსინოეები — ქართველი ტომი შაიი ზღვის სანაპიროზე, ქსენოფონტის მიხედვით, რომელიც ვრცელად წერს შაი შესახებ, კერასუნტის ახლოს, ტიბარენებსა და დრილებს შორის (ანაბაზისი, V, 4, 1—32; V, 5, 1). ძირითადად მის ცნობებს იმეორებს შაი შესახებ სტრაბონიც (XI, 14, 5; XII, 3, 18). მოსინოეების მასინიებთან და აქედან სანიეებს და ქანების სახელთან კავშირის შესახებ იხ. ივ. ჭავჭავაძე, ქართველი ერის ისტორია, ტ. I, თბ., 1951, გვ. 395—96. ქსენოფონტის ცნობების ანალიზი იქვე, გვ. 26—29 და სხვ.

14 მაკრონები ახსენებენ პეტატიოსი (სტეფანე ბიზანტიონელის ნაშრომში), ჰეროდოტე (II, 104; VII, 78), ქსენოფონტი (IV, 8, 1; V, 5, 18; VII, 8, 25). ზოგი დეელი ავტორი (მაგ., აპოლონიოს როდოსელის სქოლიასტი I, 1024 და სხვ.) მაკროელებთან (ე. ი. „დიდთავიანებთან“) იგივეებს. ჯერ კიდევ სტრაბონი გვაპყნობს შაი შესახებ (XII, 3, 18), მაკრონები წინათ ერქვათ, ახლა სახებს (ე. ი. ქანებს, როგორც აღიარებენ შემდგომში მკვლევარები) უწოდებნენ ეტკობა ეს ცნობა აქვს გამოვლენილი ევსტათიოსისა და დიონისიოს პერიეგეტის თხზულებას დართულ კომენტარში (სტრ. 765—66). მაგრამ პლინიუს უფროსი კი ასხვავებს შაი ერთმანეთისაგან (VI, 4; VI, 11). ივ. ჭავჭავაძე მაკრონებს მეგრელებად მიიხსენებს (ქართველი ერის ისტ., ტ. I, 1951, გვ. 406 და სხვა ბევრგან).

15 ფილირები, როგორც ჩანს, პირველად აპოლონიოს როდოსელი ახსენებს (II, 392) და სხვა ძველი მწერლები მის კვალს მიჰყვებიან; მაგ., დიონისიოს

პერიგეტო (765) და თვით ამიანეც. გარკვევით მათ შესახებ ძალიან მცირე რამ არის ცნობილი და ეტყობა ჩვენს ავტორსაც ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდა მათზე, ისევე როგორც სხვა ზემოხსენებულ ტომებზედაც, რაიც ქვემოთ ტექსტიდან დასტურდება: „ჩვენთვის სრულიად უცნობნი არიან“. ისეთი წინადადებით ამ მუხლის დასრულების საბაბი შეიძლება ნაწილობრივ იმანაც მისცა ამიანეს, რომ როგორც შაჰრონ-სანების შესახებ ითქვა, მის დროს ზოგ ამ ტომს უკვე შეცვლილი ჰქონდა სახელი და სხვაირადად იწოდებოდა. ეს შით უფრო გასათვალისწინებელია, რომ შარტო ქსენოფონტის შემდეგაც კი თითქმის რვა საუკუნე იყო გასული ჩვენი ავტორის დრომდე.

ქალიქტოსი — ბერძ. ე. ი. „ლამაზად მოცეკვავე“; უფრო სწორად ა: „მკვირცხლი“, „მკვირცხლად მოქუხუხე“; აიგივებენ პაფლაგონიაში პერაქლეის აღმოსავლეთით ჩამომავალ მდინარესთან, რომელსაც ეძახდნენ აგრეთვე „ოქსინეს“-საც; ახლანდელი ოქსინა ანუ კოში. დიონისეს ანუ ბაქსოსის წმიდა იდეილად ითვლებოდა. შდრ., ამოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკა“ II, 900; ვალერიუს ფლავიუსის „არგონავტიკა“ V, 75; პლინიუსი VI, 1 [4] და სხვ.

ლიბერი — ძველი რომაული პანთეონის ღმერთი, რომელიც მღვდინების მფარველად ითვლებოდა. შემდგომში გააიგივეს ბერძენთა ბაქსოსთან (ბახუსი) ანუ დიონისესთან და აქ სწორედ დიონისეს აზრით არის ნახსენები.

შდრ. ვალერიუს ფლავუსი, არგონავტიკა, V, 73—81.

„ტრიეტერიკა“ — ე. ი. „სამწლიანი“ ან „სამწლეული“, (ბერძნული სიტყვიდან). სამ წელშიადმი ერთზედ გასამართავი საღვთო დღესასწაულების შესახებ იტყოდნენ. ბაქსოსის სამწლეულ ღვინებს სხვანიც ახსენებენ. შდრ. ვერგილიუსი, ენეიდა, IV, 302—303.

ამის შემდეგ მოკლე ლაქუნას ვარაუდობს გარდტაუზენი. შართლაც მერე ავტორი უკვე ტერიტორიულად საქაოლ დაშორებულ აშბებზე გადადის — შავი ზღვის სამხრეთი სანაპიროს დასავლეთი ნაწილიდან იმევე ზღვის თითქმის უკიდურესი აღმოსავლეთი სანაპიროს მიდამოებში.

კამაროტების შესახებ ვრცელი შეჯელობა იხ. ხეშთი, გვ. 82—87. „ხალხმრავალი თემებით“, კამაროტებზე რომ ამბობს ჩვენი ავტორი, საინტერესოა დეტალია—შესაძლესა ეს სწორედ სხვადასხვა ტომების შემყრობლობით ერთგვარ ხედმეტ სახელად გავიგოთ აქ. თვით ლათინურ სიტყვასაც—„pagus“—ჭაოთხულ „თემზე“ უფრო ვრცელი და დიდი ერთეულის აზრიც შეიძლება ჰქონდეს (შდრ. область, район, округ). კამაროტების სახელს ხედავს ზოგი მკვლევარი, გარდა შესაჯავლში მოხსენიებული მასალისა, აგრეთვე პომპონიუს მელას „კომარებში“ („comari“—I, 13). რომელნიც წარმოადგენილნი არიან, როგორც „super Caspium sinus“ (ე. ი. კასპიის ზღვის იქით თე ხემოთ) მყოფნი და დაახლოებით ისეთივე ბუნდოვან კონტექსტში ჩანან მოქვეყლნი, როგორც დიონისიოს პერიგეტის თხზულებაში არიან.

ფახისი აქ კი ტრადიციულ მდინარე ფახისს, ახლანდელ რიონს უნდა აღნიშნავდეს.

ფრაზია — „კოლებს, ეგვიპტელთა ძველ მოდემსა“ — ჩანს, ამიანე ძველ ავტორებს იმეორებს უკრიტიკოდ. მის დროს ამ ტერიტორიაზე მცხოვრებ ქართველ ტომებს კოლებების სახელით ჩვეულებრივ აღარც იხსენიებდნენ — აქ უკვე ლაზები და სხვანი უფრო ივარაუდებიან. კოლბთა ეგვიპტელობის ლეგენდა კი ქარ კიდევ პეროდოტედან მოდის (II, 102—104), რომელიც მათი აქ ჩამოსახლე-

ბის ამბავს ეგვიპტის ზღაპრული მეფის სეზოსტრიასი ლაშქრობას უკავშირებს ამ მიდამოებში, და შემდეგ სხვა მწერლებიც იმეორებენ. შდრ. დიოდორე სიცილიელი, I, 55; აპოლინიუს როდოსელი, V, 419 შმდ.; ვალერიუს ფლავიუსი, V, 418 შმდ. და სხვ.

“მდინარის მოსახელე” ქალაქ ფაზისის ახლანდელი ფოთის მიდამოებში ვარაუდობენ. ქალაქ ფაზისის მდებარეობის შესახებ სპეციალური შრომა ეკუთვნის შაქსიძე ბერძნის მიერ — „ქალაქ ფაზისის ლოკალიზაციისათვის“ (სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. XII, 1942, გვ. 1 შმდ.), რომელიც მისი უფრო ვრცელი საღისურთაიკო ნაშრომის ნაწილს წარმოადგენს.

“ლიოსკურია” ამიანე, ისევე როგორც სტრაბონი (XI, 2, 14), ჩანს, კოლხეთში გულისხმობს. მის შესახებ ფლავიუს არიანე აღნიშნავს (14: 25): ახლა სევისტოპოლისი უწოდებოდა ეს გადარკმევა ოქტავიანე ავეუსტეს ხანას მიეწერება, როცა ძველი აობრებული დიოსკურიის ახლოს ციხე-სიმაგრე ავეასტოპოლისი იქნა აგებული. საკმაოდ აღარ ითვლება, რომ ეს დიოსკურია — სევისტოპოლისი ახლანდელი სოხუმის მიდამოებში მდებარეობდა. სტრაბონი მრავალჯერ და ვრცლად ლაპარაკობს ამ ქალაქის აუცილებლობის შესახებ (XI, 2, 14—16 და სხვ.); ისევე პლინიუს უფროსი (VI, 5 [15]). ამიანე აქაც წააგავს სტრაბონს — აღნიშნავს: „იგი ახლაც კი ვარგად ცნობილია“. საერთო აზრით, სტრაბონის ნათქვამი მისი თანამედროვე ვითარებას კი არ ასახავდა, არამედ მისი წყაროსას (ძვ. წ. III ს.) და ამასვე ფიქრობენ ამიანეს ამ ცნობის შესახებაც (შდრ. კომენტარი ВДИ, № 3 [29], 1949, გვ. 286). მაგრამ გასათვალისწინებელია, რომ იმ დროის მარტივი წყაროების ცნობები ფრაგმენტულია, ამ პუნქტის სრული არქეოლოგიური შესწავლა ვერ გადევნო მომავლის საქმეა (ფაქტია, რომ ნაწილი ქალაქისა ზღვის ქვეშაა მოქცეული); ამიტომ შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ ეგებ მარცელინეს მოუბოგებოდა ყოველი რაიმე საბუთი ასეთი მტკიცებისათვის. შოთ უმეტეს ხანიც საკმაოდ დიდი იყო გასული სტრაბონისა და პლინიუსის შემდეგ და ქალაქის ახალი აღორძინების ამბავი შეიძლება მართალიც იყოს. ყოველ შემთხვევაში არიანეს დროს, ახ. წ. II ს.-ის I ნახევარში, იგი კვლავ მნიშვნელოვან პუნქტად ჩანს, სადაც რომელთა ჩარი იდგა. მისი ლოკალიზაციის შესახებ ბოლოდროინდელი ნაშრომებიდან იხ. პროფ. ს. ყაუხიშვილის სტატია „მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი ქალაქი“; გაზ. „ზარია ვოსტოკა“, 31. X. 1959.

“მეტელეები” — ლათ. „ავროგე“, ბერძნული „პენიოხთა“-ის მარდი, პირი თარგმანია. ეტყობა, ამ გარეგნულმა მსგავსებამ მისეცა საფუძველი ზოგ ბერძენსა და რომაელ მწერალს ასეთ ფორმებში წარმოედგინა პენიოხთა ტომის წარმოშობის ამბავი. ამ ევრსიას გადმოსცემენ, მაგ., სტრაბონი (XI, 2, 12), პომპეიუს ტროგუსი (ჟუსტინუსი — 42, 3, 3), პლინიუს უფროსი (VI, 4 [15—16]), სოლინუსი (XV, 17) და სხვებიც. ლეგენდური მეტელე მამათავარების სახელები იშვიათად თუ ემთხვევა ერთმანეთს და ამ შემთხვევაში ჩვენს ავტორიც საკმაოდ თავისებურ ვარიანტებს გვთავაზობს (შდრ. ВДИ, 4 [22], 1947, გვ. 213, შენ. 3). პენიოხები ლაზურ-კანური მოღვმის ხალხად ითვლება. შოთ უკავშირებენ ბიბლიური ენოქის ანუ ენოხის სახელს (ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერის ისტ., ტ. I, 1951, გვ. 401) და ანტიკური წყაროების სახეებსა და სანივებს (ა. ორბელიის გამოცემა „სახალხო ვანათლების სამინისტროს ურხალში“, 1911, გვ. 195—215; ბ. იწ-გოროვიცა, გიორგი შერატელე, თბ., 1957, გვ. 122, 124, 135 და სხვ.; ავრუაქე

ქენიოხების შესახებ სპეციალური ნაშრომის ავტორი მ. ი ნ ა ძ ე, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე მოსახლე ტომთა ისტორიისათვის [ქენიოხები]: მას. საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 32, გვ. 13—21). სანიგებთან შაბი კავშირის საკითხს სკეპტიკურად ეყილება ნ. ლ ო მ ო ო რ ი (იხ. მისი შენიშვნა, რომელიც დართული აქვს კლავდიოს პტოლემეოსის ტექსტს. მას. საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 32, გვ. 54); თუმცა შემოხსენებულ მეველიართა მოსაზრებების საწინააღმდეგოდაც აქ არაფერს ვთავაზობს. აღსანიშნავია, რომ განსვენებული პ. უ შ ა კ ო ე ი ქენიოხებს აიგივებდა ურარტულ წარწერებში მოხსენიებულ ივანიეებთან, რომელიც დიაუბების და კელხას სამეფოს ჩრდილოეთით, ანუ დაახლოებით ახლანდელი დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთში იგულისხმებოდა ძვ. წ. IX—VIII საუკუნეებში (იხ. პ. უ შ ა კ ო ე ი ს გამოკვლევა: ВДИ, № 2, 1946, გვ. 35 შმდ). ამ მოსაზრებას მხარს უჭერს მ. ი ნ ა ძ ე (იხ. მისი შემოხსენებული ნაშრომი, მას. საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 32, გვ. 13—14). სანიგების შესახებ ვრცელი შესწავლა ძველი და ახალი ლიტერატურის მიმოხილვითურათ იხ. ავრეთვე მ. ი ნ ა ი ს ნ ა შ რ ო მ შ ი, „ანტიკური ხანის შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროს მოსახლეობის ეთნიკური შედგენილობის საკითხისათვის“; საქ. სსრ მეცნ. აკად. საზ. მეცნ. განკ-ების შ-ამბე, № 2, 1960, გვ. 148—156.

აქვეების მოთავსება შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე ქენიოხებსა და კერკეტებს შორის, როგორც სტრაბონის ერთი ადგილიდან ჩანს, არტემიდოროს ვფესელის (II—I სს ძვ. წ.) ცნობას ემთხვევა (სტრაბონის გეოგრაფია, XI; 2, 14). მეორე და მესამე ადგილას სტრაბონი აქვებსა და ქენიოხებს შორის ზოგებს ზუღისსიბობს (XI, 2, 1; 2, 12); აღნიშნავს, რომ თავიანთ მეზობელ ქენიოხებთან და ზიგებთან ერთად ზღვაზე მეკობრეობით ირჩენდნენ თავს და მათ კუთვნილებად არის გამოცხადებული თავისებური წყევები — გამარება, რომელთა შესახებ შესავალშიაი (იხ. შემთ, გვ. 82—87) ვილაპარაკეთ. ამ აქვების დაკავშირების ლეგენდა საბერძნეთის აქვებთან ანუ აქაველებთან, ქენიოხების ამბის შესავსად, ბერძენ-რომაული მწერლების გამოჩანათა რიგზეც უნდა მივეუბნოთ და სტრაბონის გარდა სხვანიც ბერძენი ახსენებენ. იხ. ავრეთვე ვ. ლ ა ტ ი შ ე ვ ი ს „პონტიკა“, 1909, გვ. 68—69.

კერკეტებს ჩვეულებრივ აიგივებენ ჩერქეზებთან. იხ. ივ. ჭ ა ვ ა ზ ი შ ე ვ ი ლ ი, საქ. კავკ. და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტ.-ეთნოლოგიური პრობლემები, თბ., 1950, გვ. 273 და სხვ.; პ. ი ნ ვ ო რ ო ე ე ა, ვიოჩი მერჩოლე, გვ. 137 და სხვ.

პანტიკაპეიონი — ბოსფორის სამეფოს დედაქალაქი დღევანდელი ქერჩის ადგილას. იხ. В. Ф. Гайдукевич, Боспорское царство, М.-Л., 1949, стр. 154—172 და სხვ.; Ростовцев, Скифия и Боспор, Л., 1925, стр. 183 ს.; В. Д. Блаватский, Материалы по истории Пантикапея, Мат. и исслед. по арх. СССР, Москва, № 19, 1961, стр. 9—62; В. В. Латышев, *Пантика*. СПб., 1909, стр. 70—71.

პიპანისს ამ შემთხვევაში მდ. ყუბანთან აიგივებენ და აქედნად სიბერძენულს არ შეეფარდება ჩვენი ავტორის თქმა, იგი პანტიკაპეიონს „ჩამოუღიბო“, ვინაიდან ეს ქალაქი, როგორც ცნობილია, ქერჩის სრუტის დასავლეთ სანაპიროზე მდებარეობდა. ჩანს, ამიანეს ბუნდოვანი წარმოდგენა აქვს აქაურ გეოგრაფიულ ვითარებაზე.

¹⁰⁰ ა. მ. ზონების ადგილსამყოფელის გადატანა ტანაისის (დონის) შიდაპირებსა და კასპიის ზღვისპირეთში შედარებით გვიანდელი მოყვანა ანტიკურ წყაროებში. შტრ. ფურთუე იქვე წენ. 71. კავკასიის მთებში ნამდვილი ტანაისის სათავეს ძიებაჲ სწორი არ არის. ასეთი ცნობა, ჩანს, გამოძახილია ძველ იონიელ გეოგრაფოსებისა, რომელნიც ტანაისის სათავეს ახლანდელ მდ. მანიჩში ურეგდნენ.

¹⁰¹ შ დ ი ნ ა რ ე რ ა — ახლანდელი მდ. ვოლგა.

¹⁰² ყველა ეს მდინარე აზოვის ზღვისპირეთშია საძიებელი.

¹⁰³ შ დ ი ნ ა რ ე კ ო რ ა ჯ ს ი ჩვეულებრივ ახლანდელი მდ. კოდორის ხაზად ითვლება, მაგრამ ამ კონტრქსტის მიხედვით საქმიოდ დაშორებულს გამოდის თავისი ტრადიციული ლოკალიზაციისაგან. ავტორი ან აქაც სცდება, ან არა და ამ შემთხვევაში სხვა რომელიღაც მდინარე უნდა ვიგულისხმოთ იმავე აზოვის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე ან მის ახლოს.

¹⁰⁴ სხვა ძველა წყაროებით, ამ კუნძულების მოსახელე ქალაქები ფანაგორია და ჰერმონასია უფრო ცნობილია. კუნძულებად ახსენებს. მათ ფურთუე სტეფანე ბიზანტიონელიც. შტრ. ვ. გ ა ი ლ უ ქ ე ვ ი ჩ ი ს ხსენებული ნაშრომი, გვ. 195; ქალაქ ფ ა ნ ა გ ო რ ი ა ს აიგივებენ ტამანის ნახევარკუნძულზე მდებარე სოფ. სენაის ახლოს გიღეშლილ ნაქალაქართან. ფანაგორია დიდშენიშენლოვანი ცენტრია ჩანს ბოსფორის სამეფოში (იხ. იქვე, გვ. 197—201). ჰერმონასია ახლანდელ სტანიტა ტამანსკაიას ადგილას უნდა ყოფილიყო (იქვე, გვ. 208—211).

¹⁰⁵ ამ ჩამოთვლილი ტომებიდან ამიანეს ხანაში ზოგი, მაგ., იაზიგები, როჭოსოლანები, პალანები ანუ ალანები, მართლაც არსებობდნენ, მაგრამ ზოგი მათგანი კი — შელანქუნები, გელონები — უკვე მხოლოდ წერილობით წყაროებში თუ იყვნენ შემორჩენილნი.

¹⁰⁶ ეს ქ ე რ ო ნ ე ს ო ს ი ანუ ქერსონესოსი (ბერძნულად ნახევარკუნძულს ნაშაჲს) ყირიმში, ახლანდელი სევასტოპოლის შიდაპირებში იჯარაუდება.

¹⁰⁷ ამ ხალხებიდან ზოგს პლინიუს უფროსიც ახსენებს (VI, 19 [50]). ოღონდ კასპიის ზღვის იქითა მხარეში. ეომენტატორების აზრით, აქაც ცდება ჩვენი ავტორი.

¹⁰⁸ ἄλκιονες — „სტუმართმოყვარე“.

¹⁰⁹ εὐχόμενοι — „ბედუკეთილი“, „კეთილბუნებოვანი“.

¹¹⁰ εὐφρόνη — „ფიქრკეთილი“, „კეთილმზრობველი“.

¹¹¹ εὐμασίδες — „კეთილმოსურენი“, „კეთილნი“, „მოწყალენი“.

¹¹² უცხოელების მსხვერპლად შეწირვისა და შავი ზღვის გარშემო მცხოვრებთა ველურობის შესახებ სტრაბონიც ლაპარაკობს (VII, 3, 6), მაგრამ იგი ამას უფრო სკეითურ ტომებს მიაწერს. პომპონიუს მელა ამ შიდაპირებში მცხოვრებ ტომებს იფიგენიას მითთან დაკავშირებით ახსენებს და ისიც აღნიშნავს უცხოელების მსხვერპლად შეწირვის ჩვეულებას (II, 1 [11]).

¹¹³ ტ ა ვ რ ი კ ა — ახლანდელი ყირიმი.

¹¹⁴ Ἰσθμὸς — ბერძნ. „თეთრი“. ამ კუნძულზე სტრაბონი ამბობს (VII, 3, 16), მდინარე ტირასის (ახლანდელი დნესტრი) შესართავიდან 500 სტადიონზე შიდაპირებს ლია ზღვაშია. პომპონიუს მელა კი მდ. ბორისთენესის (ახლანდელი დნეპრის) შესართავში ითავსებს და დაახლოებით ამიანეს შიგვის ამხავს ვადმოს-ცუშს აქილეუსსა და იკარო ფრინველების შესახებ (II, 7 [98]). შესაძლოა პომპონიუს მელას ამ კუნძულის ამხავი იყოს აქილეუსის ხაზელთან დაკავშირებულ მთორე ადგილში ვ. წ. „აქილეუსის სარბენში“, რომელსაც სტრაბონი (VII, 3, 19)

და შორე ადგილას თვითონაც (II, 1 [5—6]) მართლა ბორისთენესის შესახებთან ვართულობენ. ლეგას ჩვეულებრივ მოხსენიებენ დუნაის შესართავის ახლოს მდებარე კუნძულად. ლეგას შესახებ იხ. აგრეთვე И. И. Толстой, *Остров Бельмъ и Тавриѣ на Евксинскомъ Помтѣ*, Петроград, 1918; რეცენზია ამ ნაშრომზე — М. И. Ростовцевъ, *Новая книга о Беломъ островѣ и Таврике*, Изв. Арх. Ком., 65. 1918.

¹¹⁶ შვილდის წვერო აქ შვილდის მოხრილობის უმაღლეს ადგილს უნდა გულისხმობდეს. თუმცა სკვითურ შვილდს, რომელსაც ამიანე ამგვანებს შავი ზღვის მოყვანილობას, შუაში, სადაც ხელი უნდა მოეკიდებინათ, სწორი, უძრავი სახელური ჰქონდა ნაყენებული გოზებთან კვლავ ეკან გადახრევილ, ოღონდ მოდრეკილ 'ჩაყალბებს შორის.

¹¹⁶ ზეციერო დათვი — ე. ი. დათვის თანაქარსკვლევი.

¹¹⁷ რიფეის ანუ რიპის მთებს პომპონუს შელა (I, 19 [115, 117]) და პლინიუს უფროსიც ასხენებენ (IV, 2 [78]), ოღონდ ბუნდოვან კონტექსტში. ამ სახელს საერთოდ ჩრდილოეთ ცვრობის ქედებს უწოდებენ ზოლმე და გამოკვეთილად არ ჩანს როდის რა იგულისხმება მასში.

¹¹⁸ ვისულას ახლანდელ შლ. ვისლასთან მივივებენ.

¹¹⁹ შლ. ბორისთენესი — შლ. დნებრი.

¹²⁰ ქალაქი ბორისთენესი — იგივე ოლგია, მილტეტელა კოლონია, რომელიც ფაქტურად შლ. ბუგის შესართავში იყო, მაგრამ ეინიდან დნებრისა და ბუგის შესართავების სიახლოვის გამო მთლიანად ეს ყურე დნებრის ანუ მაშინდელი ბორისთენესის შესართავად წარმოადგინებოდა, ქალაქს ამ უფრო დიდი მდინარის სახელიც ვრჭვა. ოლგია „ბედნიერს“ ნიშნავს. ამ ქალაქის შესახებ იხ. Античные города северного Причерноморья, I, М.-Л., 1955, стр. 30—35; В. В. Латышев, *Лондон*, стр. 55—59.

¹²¹ შიდალი წარმოშობის სინდების ამბავს ვალერიუს ფლავუსიც ასხენებს. (VI, 36—37) და იგი უკუეშორდება პეროდოტესა (IV, 2—4) და პომპიუს ტროგუსის (იუსტინუსი — II, 5, 1—8) მიერ მოთხრობილ გადმოცემას სკვითების მონათა შესახებ.

¹²² *Ἀχιλλέας* ბერძენი — ე. ი. „აქილევსის სარბენი“, ანუ „აქილევსის სარბენი ბილიკი“. მას სტრაბონი (VII, 3, 19), პინდარს ეს შელა (II, 1 [5—6]) და პლინიუს უფროსიც (IV, 12 [81]) ახენებენ. შდრ. აქვე შდნ. 114. იხ. აგრეთვე М. М. Кубяков, *Легенда о ристалище АХИЛЛЕА и ОДЫСЕЙСКОЕ агонистическое ираадничество: Ежегодник Музея истории религии и атеизма*, I, М.-Л., 1957, стр. 222—231.

¹²³ შდინარე ტორასი — ახლანდელი დნესტრი.

¹²⁴ ეს საგალი მანძილი, ცტყობა, დნებრიდან აღმოსავლეთის მიმართულებით ივართულება.

¹²⁵ ქალანები იგივე აღანები, რომელნიც I—II საუკუნეებში კავკასიის ჩრდილოეთით მოსახლეობდნენ (შდრ. ВДИ, № 3, 1949, გვ. 290, შდნ. 2).

¹²⁶ შათი მვირფასნი — იგულისხმება შათი ახლო ნათესავნი, თქახი.

¹²⁷ უნძულ პეკეეს მდებარეობის შესახებ დუნაის დაღტამა იხ. Ф. К. Брун, *Черноморье*, т. I, стр. 124—135.

¹²⁸ ტომი — ქალაქი შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე. ამოლოლორობისა და შიშვაროლ „მბალოთიკაში“ გადმოცემულ არეონატთა მითში (I, 9, 24,

1—3). ამ ტომში ანუ ტომში დაკრძალა ბრგონავტებს დაღვინებულმა აეტმა მე-ღუხადან აქწული თავისი ვაჟი და მანვე დაარტყა ვითომ ეს სახელა. ამოლო-ღობის ოგი ბერძნულ სიტყვა იმჟ-დან („გაკრას“, „გაკვეთს“ ნიშნავს) წარმოშობილად მიანია.

128 დაწუბიუსი — შდ. დენაი.

129 დენას შესართავთა რიცხვი ძველ ავტორებს სხვადასხვანაირად აქვთ ეჭვმსკეპული. ეფოროსი (იხ. სტრაბონის გეოგრ. VII, 3, 15) ხუთს ითვლიდა; პლინიუსი ხუთს აშობს (IV, 12 [79]); ამიანესათ შვიდი აქვს თვითონ სტრაბონს (სტრ. VII, 3, 15). ჩამოთვლილი ბერძნული სახელები, რომელთა მეორე შემადგენელ ნაწილი „სტომა“ „პის“, „შესართავს“ ნიშნავს, ასე შეიძლება ითარგმნოს: კილანსტომა — „ღამში შესართავი“, ფაეცდოსტომა — „ცრე შესართავი“, ბო-ჩიანსტომა — „ჩრდილო შესართავი“ და სტენოსტომა — „ვიწრო შესართავი“.

130 „ტკბილი წყალი“ — ე. ა. ბტენაჩი წყალი.

131 ჩვენი ზღვაში აქ მკელთაშუა ზღვა ივრლისხმება.

132 შვე ზღვაში თავის მომჩაველებს ხელსაყრელი პირობებს შესახებ და ახლოებით ასევე მსჯელობენ პლინიუს უფროსი (IX, 49—50) და ნაწილობრივ სტრაბონი (VII, 6, 2; XII, 3, 19), რომელნიც თავის მხრივ, ჩანს, არისტოტელეს ნათქვამს იმეორებენ. იხ. მისი ისტორიანი ცხოველთა შესახებ, VIII, 13.

133 ეს არის ვრცელი სიტყვის დასაწყისი, რომელსაც წარმოსთქვამს იმპერატორს ვახის წინაშე სპარსელების წინააღმდეგ ლაშქრობის დროს მესოპოტამიაში 33 წლის გაზაფხულზე.

134 ლეულუსის (იხ. აგრეთვე აქვე შენ. 63) ლაშქრობის ამბავს აღმოსავლეთში და არმენიის მორბევას ძვ. წ. 69—68 წლებში პლუტარქისი გილმოტეუსი (იხ. მისი ლეულუსი, თავები 26; 31 და სხვ.).

135 აქ პომპეუსის (იხ. აგრეთვე შენ. 5) ის ლაშქრობა ივრლისხმება, რომელიც ძვ. წ. 66—64 წლებში მოახდინა შან კავკასიაში პართოს მეფე მითრიხტე VI ევპატორის დენის დროს. აღბანებთან მისი შეტაკება ისტორიული ფაქტია, მაგრამ შესაგეტების დალაშქვა იგი შართალი არ უნდა იყოს, რადგან სხვა წყაროები იგი აღისტურებენ. იგი ჩანს აგრეთვე, რომ სიმათლეს შეეფერებოდეს ამიანეს ნათქვამი, პომპეუსმა თავის ამ ლაშქრობაში კაპიის ტბასაც (ე. ა. ზღვას) მიადწია. შართალია, ზენის ავტორს თითქოს ნაწილობრივ მხარს უჭერს სტრაბონის თარბროვანი ანალოგიური ცნობა (XI, 3, 5), მაგრამ სხვა მისიტორიკთა — პლინიუსის (VI, 19 [51—52]), ლონ კასიოსის (37, 5, 1), ამიანეს (მითრიხტე, 103), პლუტარქისის (პომპეუსი, თ. 36)—ჩვენებანი იგი ამის საწინააღმდეგველ მტრეველებზე. იხ. К. В. Трекер, Очерки по истории и культуре Кавказской Албании. М.—Л., 1959, стр. 105—107; З. И. Ямпольский, К изучению древнего пути из Каспийского моря по реке Куре через Грузию и Черномое море, ივ. შავაბაშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. II, 1956, გვ. 168.

136 ჩვენი ავტორის ცნობა შესაგეტებისა და ალანების იგივეობის შესახებ სინტერესთა, მაგრამ არც ამ საკითხშია ერთსულოვნება ძველ წყაროებს შორის. ზოგი ნაწილობრივ მხარს უჭერს, მაგ., ლონ კასიოსი (69, 15). თუმცა ზოგი ხელნაწერის მიხედვით იქ ალანების შავიერ აღბანები იკითხება და ფრანგენტის საშით იმის მოღწეული მიზანტეული შწარლას ქაფილინისის ტექსტში. სხვათა შორის სწორედ ამ ფრანგენტში არიან ალანება მოხსენიებულინი იბერთა მეფე ფარს-

მარხან (II-ესთი) კაქმარხი, როგორც მის სულს შეწყობასა და შანვებში შე-
 მისუენი შიორი, არჩენისა და კანკარეკარე კობის ტყუტს აღან-აღბანების
 სიქელთა დრეველობის შეკადრე მარხის შესაძვ ია. **BDI**, № 2, 1948, გვ. 277.
 ში. 1. მისაგეტება ია აღანებს ვარკვეთ ასაგენს ერთანგოსისაგან აღაკილს
 კლადისხუი — ან. წ. 25 — სავეცევის შიორ. რომელი სუტო ბონანტილო
 ისტორიკოსი მარხის მისაგეტების სხუა თვეებს და შირიდაც თსენებს. სა-
 უკრიდღებოა მისიეს ტექსტს დართული ანრი ვაღუას კანტხტორ: ასე კიქც
 (ბონანტილო შქრალან) ამბობს, მისაგეტები რაის არას, რამელთაც თლა ამას
 კანს უწოდებთ. (იხ. სუნი-აგტორის ვაგნერ რალორატისსული გამსიქმა, ტ. 111,
 გვ. 20). შდრ. ფრეციე **BDI**, № 3, 1945, გვ. 291. შენ 5, სიდაც შესაძღვლად
 შინწული აღინების ივეთობა სეროლოტეს (II, 201 შდ.) და სტამბონის (XI, 9,
 2) მისაგეტების, რომელნიც კასპის ზღვის ვიდათა ჩობხორღებად არან გა-
 მოყვანილნი აღახების შესახებ ბერძნულ-ლათინური წყაროებქ; ცნობათი თსლა-
 ზი ან. თულ. კუღა. კავს. ს. „აღინებთ...“ (რუსულად) კიქც. 1879. აგტორი
 აღინებს თელს თანამედროვე რაების წინაბრებაუ.

¹²⁸ ანტონიუსი — რომელი სახელი და სახელმწიფო სიღეწე მარხის
 ანტონიუსი. თლოუ ყელისის შეგობარი (გვ. წ. 82-30 წწ.).

¹²⁹ ბუბლუსი ეენტიდიუსი მასუსი ძვ. წ. 39-38 წლებში ლაშქრობდა
 პართია წინააღმდეგ.

¹³⁰ იგულისხმები სპარსელები.

¹³¹ კარახი — სპარსეთის მეფე, აქემენითა დინასტიის დამაარსებელი
 (გვ. წ. VI ს.) აქ მოკლედ მოთხრობილ ამბავს სხვა ძველი წყაროები უფრო და-
 წერილებით გადმოგვცემენ — შიგ. ბეროლოტე (I, 204-216), სტამბონი (XI, 6,
 2, 8, 5-6), პომპეუსს ტრაგუსა (იუსტინუსი — I, 8, 1-13); ილიან მის მოწი-
 ნააღმდეგებდა პარული სკვითების მავიერ მისაგეტების ასახელებს, შიორე — შ-
 სიგეტებს და სავსასაც. ხოლო ამბავს მსგავსად მარტო სკვითებს კი პომპეუსს
 ტრაგუსის თხზულებში ვხვდეთ.

¹³² კოროსისიან მონდორის (ი. ა. კამერიის მონდორის — ახლანდელ კერ-
 ხის) სრუტის ვიდალახვის ამბავი გაუგებრობაზე დამყარებული ჩანს, რადგან წყაროთა
 უმრავლესობის თანახმად ეს ლაშქრობა კასპის ზღვის ვიდალსა მარხის უკავ-
 შირდებდა.

¹³³ ტომარისი ბეროლოტეს მისაგეტების დედოფლად ბეავს წარმოადგენი-
 ლა სტამბონს არ მოჰყავს მისი სახელი, ხოლო პომპეუსს ტრაგუსს (ავრთვე
 ამანტეს შიგ. ბელნიწერის) სკვითთა დედოფალ ტამარისის სახით აქვს გაღმარეწუ-
 ლა (XI, 6, 2) და იქვე (II, 1, 3) სკვითების ქალებს ამანოწების საშეფოს დამფუძ-
 ნებულებდაც შიანწეს.

¹³⁴ ეს კასპიის კარო უნდა იყოს არა ზოგი ძველი აგტორის დართილან
 ან ლარხანდის ვასისვლელები, არამედ კასპის ზღვის სამხრეთით, ახლანდელ
 ირანის შრდილოეთ ნაწილში. ელიოტრისი შიარში არსებული უღელტეხილი, რომ-
 ლელზედაც შიდიდან პართიასა და პარკანიაში მიწავალი გზი ვილიოდა. კასპიის
 კარს სხვადასხვა შწერილი სხვადასხვა უღელტეხილის ან ვასისვლელოს იღისინში-
 ვად სმარობს და ამდენად ამისეს არაივ გაააღმადისწინებელია — ანკარა, იგი
 აქ ვაქვასიის კარს ირ უწოდებს ამ სახელს.

¹³⁵ კადუსიები სტამბონს (XI, 6, 1, 7, 1; 8, 1 და სხვ.) პომპონიუს შე-
 ლან (I, 2 [13]) პომპეუსს ტრაგუსს (იუსტინუსი — I, 3, 2) და სხვებსაც აქვთ

ნახსენები. სტრაბონი აღბანების მეზობლად, კასპიის ზღვის ახლოს გულისხმობს მათ.

¹⁴⁵ ნიუ ატე ბი — შთაგრებილი არმენიაში. სტრაბონის ცნებით (XI, 12, 4), ამ მთების სამხრეთ კალთებზე აქვს სათავე მდ. ტიგრის. სტრაბონიც და პომპონიუს პლაუცი (I, 15 [81]) ტავროსის მთების ნაწილად თვლიან. სომხური წყაროების ნაბტ (მოსე ხარენაცოს „სომხეთის ისტორია“, რუს. თარგმანი, მოსკოვი, 1893, გვ. 174).

¹⁴⁶ მეწამულ ზღვაში აქ სპარსეთის უბე იგულისხმება და არა ახლანდელი მეწამული ზღვა.

¹⁴⁷ სარკინო ხეები — სხივეუ სარაკუნები ანუ სარაკუნები.

¹⁴⁸ იგულისხმება მაშინდელი სპარსეთის ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი, უმთავრესად ანტიკური წყაროების ატროპატენე, ძველი ქართული წყაროების იდრბადგანი ანუ შერშინდელი აზერბაიჯანი და ნაწილობრივ მიდია.

¹⁴⁹ გახაკა ანუ განაკაი — ატროპატენის დედაქალაქი, ახლანდელი თაგრიზის სამხრეთით. აივადებენ ტახტი-სულეიმანთან, რომელიც ზენჯანის ახლოს მდებარეობს. შდრ. ნ. ა. დონცი, სომხეთი იუსტინიანეს დროს (რუსულად), 1906, გვ. 2.

¹⁵⁰ ეკატანა — ახლანდელ ქალაქ ქაშანთან აივადებენ.

¹⁵¹ ანტიკური წყაროების 'მდინარეებს კაშხი ხეხს ანუ კაშხი ხეხს და კიროსს მკლევარები ჩვეულებრივ შესაბამისად იპოვებენ და მტკვართან აივადებენ და, მაშასადამე, ამიანუსისაგან მათი ჩათვლა ჩრდილო-დასავლეთ სპარსეთის მდინარეთა რიცხვში ერთგვარ გარეგებრობს იწვევს. სინტერესოა მდ. კიროსის დასახიათება, როგორც შვეთიანი მდინარის, რაც ძირითადად ყარაღდ ეთანხმება მართლაც მას ბუნებას. ამ სახელების მქონე მდინარეთა ლოკალიზაციისა და ეტიმოლოგიის შესახებ უკანასკნელი ნაშრომი ეკუთვნის პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგს სტალინის საბ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფ. გ. 91, აღმოსავლეთმცოდნეობის სერია, II, თბ., 1961, გვ. 247—254. იქვეა მითითებული საკმაოდ სრულად წყაროები და სათანადო ლიტერატურა. 'ავტორი შეიცვალა აკრიტიკებს აკადემიკოს ვ. ვ. სტრუვეს ნაშრომის (საბჭოთა ენოგრაფია, V—VI, მ.-ლ. 1947, გვ. 120 შმლ) ერთ ნაწილს და ასახულებს, რომ კაშხისა — კაშხისეზა ქართულ კამბეჩოვანს, ახლანდელი ნარაქის ელდია და ივრის ბეობის ძველ სახელს უკავშირებდა, ხოლო კიროსს — მტკვარს საფუძვლად უდევს ქართული ტომობრივი სახელი კორ ანუ კოლ, საიდანაც არის კოლხიც, და რომ ამ მდინარეთა სახელების მსგავსება სპარსეთის ძველი შეფიქვების სახელებთან შემთხვევითი მოვლენაა. უნივ. „შრომების“ იმავე წიგნშია მოთავსებული (გვ. 443—449) მეორე საინტერესო ნაშრომი მტკვრის ეტიმოლოგიის საკითხების შესახებ, რომელიც პროფ. ს. ჭიჭიას კალამს ეკუთვნის და წარმოადგენს რეკენზიას აზერბაიჯანელი მკვლევარის ა. ახუნდოვის სტატიებზე *Этимология слова „Кур“, Ученые записки АГУ им. С. М. Кирова, № 10, Баку, 1956, стр. 51—56*. პროფ. ს. ჭიჭია მდიდარი მასალის განხილვის საფუძველზე ამტკიცებს, რომ მდ. მტკვრის ყველა უცხოური სახელი მისი ქართული სახელოდან იღებს სათავეს საკმაოდ კონონომიერი ფონეტიკური ცვლილებების საფუძველზე და რომ ეტიმოლოგია ა. ახუნდოვისა, რომელიც მას ილბანურ-უღურ სიტყვის „კურ“-ს (ნიშნავს „ქახ“) უკავშირებს, მცდარია. მდინარე მტკვრის ქვემო წელის, ე. ი. ილბანიის ტერიტორიაზე მომდინარე ნაწილის, შესახებ ანტიკური წყაროების მიხედვით საკმაოდ

გრელად მსჯელობს აგრეთვე კ. ვ. ტრევერიც (იხ. მისი *Очерки по истории и культуре Кавказской Азияции*, стр. 41—44), რომელიც ამიანეს ამ ცნობასაც ვითარცა ერთ-ერთ წყაროს, იყენებს.

¹⁰⁹ კიროსისა და მისი ლაშქრობის შესახებ სკვილების ქვეყანაში იხ. აქვე, შენ. 141.

¹¹⁰ ბაქტრიანა ანუ ბაქტრია და მარგიანა — კასპიის ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარე ქვეყნები რველი სპარსეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში. ბაქტრია — აღმოსავლური პაბლი ანუ ბაბლი მდ. ამუ-დარიის ზემო დინებაზე. შტრ. მოსე ზორენაცი, მ. 1893, გვ. 52, 240—241.

¹¹¹ შიორიდატე — შიორიდატე VI ევპატორი, პონტოს მეფე. იხ. აგრეთვე აქვე, შენ. 4.

¹¹² გვიზიკოსი ანუ ვიზიკოსი — ქალაქი პროპონტიდის ანუ ალანდელი მარმარილოს ზღვის სამხრეთ სახაზროზე.

¹¹³ ცნობა რომაელთაგან პირველად შიორიდატე VI-ის დროს აქლემების ბილვის შესახებ, ჩანს, გაიუს სალუსტიუს კრისპუსისაგან (86—35 ძვ. წ.) აქვს ნახსენები ამიანეს; მაგრამ პლუტარქოსს არ სჯერა ეს და ამბობს: რომაელებს იმაზე ღრეც ეყოლებოდათ ნაზელი აქლემებიო (შტრ. მისი *ლეგულუსი*, თ. 11).

¹¹⁴ აქ ლაპარაკია კასპიის იქით მდებარე მთაგრეხილებსა და იქაურ ხალხებზე და ქალანებში ანუ აღანუში, ეტყობა, მასაგრეტები იგულისხმება, რადგან სხვა ადგილასაც (XIII, 5, 16) აიგივეებს მათ ჩვენი ავტორი. შტრ. აქვე, შენ. 137; აგრეთვე *ВДИ*, № 3, 1949, გვ. 294, შენ. 5.

¹¹⁵ ეს ბრძოლა მოხდა 363 წელს, სპარსეთის მამინდელ პროვინცია შირანგაში, იმპერატორ იულიანუსის ლაშქრობის დროს.

¹¹⁶ ბიზანტიელი ისტორიკოსი ზოსიმე (იხ. წ. V ს.-ის II ნახ.) თავის „მალისტორიაში“ (111, 28) ამ პირს ბრეტანიონის სახელით ახსენებს.

¹¹⁷ ამ Zianni-ის შესახებ გერმანელი და, მისი მიხედვით, ინგლისელი მთარგმნელები შენიშნავენ: აღუბათ თრაკიელი ტომიოა, ჩანს, ეს აზრი იმიტომ გაუჩნდათ, რომ *Notitia Orientalis Imperti*-ში „Zianni“ მოხსენიებული ყოფილან თრაკიის ჯარის სარდლის (*Magister militum per Thracias*) ბელტეფითად (იხ. ვაგნერ-ერფურდის გამ., ტ. III, გვ. 88). მაგრამ არ არის გამორიცხული, რომ თრაკიის, როგორც აგრეთვე ერთგვარი სამხედრო ოლქის, სარდლის ბელტეფითად სხვა ევთებთა ან ტომთა რაზმებიც ყოფილიყვნენ. ი. კულაკოვსკის თარგმანში ევლემენტარიოდაა ნათქვამი, რომ ვეტრანიონი „...сustom командиром легиона званнов“ (выс. II, стр. 241). ამ საკითხების შესახებ იხ. აგრეთვე აქვე, ზემოთ, გვ. 89, და, ქვემოთ, გვ. 169—171.

¹¹⁸ შაბურ II ამ დროს (დაახლ. 363 წ.) 70 წლამდე ხნისა უნდა ყოფილიყო. მის შესახებ იხ. *И. В. Шуглевская, А. Ю. Якубовский и др., История Ирана с древнейших времен до конца XVIII века*, Ленинград, 1954, стр. 43—45. შტრ. აგრეთვე აქვე, შენ. 10.

¹¹⁹ იულიანე დაადება 363 წელს, ხოლო „სამარცხვინო ზავი“, რომელიც შიომე იყო რომისათვის, მისმა მომდევნო იმპერატორმა იოვიანესმა (363—364) დადო.

¹²⁰ ამ სახაო ბელშეკრულების შესახებ ჩვენი ავტორი საქმაოდ დაწვრილებით ლაპარაკობს *ИХ* წიგნში (*ИХ*, 7, 9 შმდ.).

¹⁵⁰ მეფე არშაკი I — სომხეთის მეფე არშაკი II (345—367). იხ. სომეხი ხალხის ისტორია (რუსულად) ნაწ. I, ერევანი, 1951, გვ. 73-77; აგრეთვე ზემოთ გვ. 90—91 და შენ. 15.

¹⁵¹ აკროპოლი ანუ საურთავი და ასევე გური ანუ ვარაზ-ბაქური იბერიის ანუ ქართლის მეფეებია IV საუკუნის 60—70-იან წლებში. მათი მეფობის შესახებ იხ. ივ. ჭავჭავაძის, ქართ. ერის ისტ. 1951, გვ. 235—236; გ. მელიქიძის, ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის: ივ. ჭავჭავაძის სახ. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. IV, ნაკვ. I, 1958, გვ. 165—167, 168. შტრ. აგრეთვე იქვე, შესავალი, გვ. 89—90. ამით შესახებ ცოტა ჭეშმთაყვარის (XXVII, 12, 16—17) ცილვე ლაპარაკი.

¹⁵² კილიკე უნდა იყოს ფაქტოს ბუზანდაცის გლაც. მარღვეტი (იხ. მისი „ისტორია“, ერევანი, 1953, გვ. 148, 154—158), რომელთანაც თიგვიებს მას ბუზანდაცის მთარგმნელი და კომენტატორი შ. ა. გეგორგიანი (იქვე, გვ. 220); ნ. აღონცი მას ასხსნებს: „როგორც გილაც მარღვეტს (იხ. მისი „სომხეთი...“ გვ. 287, 449—450); მარღვეტების შესახებაც იხ. იქვე, გვ. 417, 448) და აღნიშნავს, რომ იგი და დედოფალ ფარანქემის შეურაცხყოფელი სხვა მარღვეტი (იხ. მარღვეტი), რომლის შესახებაც ლაპარაკობს აგრეთვე ფაქტოსი, ერთი და იგივე პირი უნდა იყოს (იხ. აღონციის მხსენებული ნაშრომი, გვ. 449).

¹⁵³ არტაშანი — ნ. აღონციის აზრით (იქვე, გვ. 449) ფაქტოს ბუზანდაცის მუშელ მამიკონიანი უნდა იყოს, რომელსაც მოსე ხორენაციც ასხსნებს (იხ. მისი ისტორიის მეორე რუსული გამოც. გვ. 175).

¹⁵⁴ არტოგერასია — არტაგერსი მოსე ხორენაციის (იხ. მისი ზემოხსენებული ნაშრომი, გვ. 171) და ფაქტოს ბუზანდაცის (სომხეთის ისტორია, ერევანი, 1953, გვ. 102, 131, 133) მიხედვით. ნ. ემინი თავის კომენტარში (იხ. გვ. 273) ამ ციხე-სიმაგრეზე ამბობს, სტრაბონისათვისაც ნაცნობიაო. მაგრამ სანტერესოა ამასთან დაკავშირებით ფაქტოსის ცნობა (იქვე, გვ. 102), რომელშიც აღნიშნავს, რომ იგი თითქოს არშაკი II-ემ ახ. წ. IV ს.-ში ააგო. შტრ. ВДН, № 3, 1949, გვ. 295, შენ. 10. ეს ციხე-სიმაგრე თითქმის მთელ ერთ წელიწადს გაუმაგრდა მტერს (იხ. „სომეხი ხალხის ისტორია“ [რუსულად], ერევანი, 1951, გვ. 77).

¹⁵⁵ არშაკის... მეუღლეში აქ დედოფალი ფარანქემი უნდა იგულისხმებოდეს, რომლის ამბავიც საკმაოდ დაწვრილებით არის მოთხრობილი ფაქტოსის (მხსენებული თხზულება, გვ. 91, 95—97 და სხვ.) და მოსე ხორენაციის (გვ. 159, 161 და სხვ.) შიურ. გერმანულ და ინგლისულ მთარგმნელებს და ვაგნერს (იხ. მისი გამოც. ტ. III, გვ. 208) არშაკის აქ მოხსენებული მეუღლე მეუღლით თლიშპია ჰგონიო, (რომელიც სწორედ ფარანქემია მოწამვლინა აღრევე).

¹⁵⁶ არშაკის ძე პაპია — სომხეთის მეფე პაპი (369—374), არშაკი II-ის ძე. მან სცადა დაშოკილებული საგარეო პოლიტიკა ეწარმოებინა რომ. სპარსეთის კვილიში, მაგრამ რომაელებმა მოაკლვეინეს იგი. ამბავი დაწვრილებით იქვე (XXX, 1, 18—22) აქვს გადმოცემული ამიანეს (იხ. აგრეთვე „სომეხი ხალხის ისტორია“, გვ. 78—80). პაპის თავგადასავალს ვრცლად გადმოსცემენ ფაქტოს ბუზანდაცი (გვ. 96, 121 და სხვ.) და მოსე ხორენაცი (გვ. 161, 165 და შტრ.). შტრ. აგრეთვე ზემოთ, გვ. 90—91.

¹⁵⁷ იმპერატორი ვალენტი — ფლავიუს ვალენტი (364—378), რომის იმპერატორი.

¹⁷⁸ ნეოკესარეა — ახლანდელი ნიქსარი მდ. კელკიტზე თურქეთში, კანის ვილაიეტში.

¹⁷⁹ პოლემონის პონტონუ პოლემონიასუს — რომის პროვინცია შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, რომელიც უმთავრესად ქართული ტომებით იყო დასახლებული ძველად.

¹⁷⁸ ეს ტერენციუსი ქვემოთაჲ არის მოხსენიებული (XVII, 12, 16), როგორც იბერიის მეფე სავრომაკის (ანუ საერმაკის) დამხმარე რომაული ჯარის სარდალი და შემდეგ კიდევ (XX, 1, 2—4), როგორც სომხეთის მეფე შაპის წინააღმდეგ იმპერატორ ვალენტის წამქეზებელი.

¹⁷⁸ ამის შესახებ იხ. აქვე. შესავალი, გვ. 82; აგრეთვე I. A. Мелникшвили. К истории древней Грузии, Тб., 1959, стр. 381.

¹⁷⁷ სწორი უნდა იყოს ВДИ-ს კომენტატორი, როცა შენიშნავს, რომ აქ რომაული რეგულარული ჯარის სრული ლეგიონები კი არ იგულისხმება, არამედ მათი ე. წ. კეისარლიკონები, რომლებიც რეგულარული ლეგიონების დამხმარე დამატებით რაზმებად ითვლებოდნენ ამიანუსის დროს; თორემ 12 ნამდვილი რომაული ლეგიონი უზარმაზარი სამხედრო ძალი იქნებოდა, რაც საეკვოა გაემეტებინათ ამ დროს იბერიის საქმეების მოსაგვარებლად.

¹⁷⁸ მდ. კიროსი — მტკვარი. იხ. აგრეთვე, შენ. 159.

¹⁷⁹ ამ სახელის მქონე ქართველი უფლისწული ან მეფე სხვა წყაროებში არ ჩანს და მისი გაიგივება ჭირს. შესაძლოა ეს სახელი ძალიან დამახინჯებულიც იყოს.

¹⁸⁰ ძველი ქართლის სამეფოში ერთბაშად არსებული ორმეფიანობისა და მისი ორად გაყოფის ამბავს ქართული საისტორიო წყაროებიც აღისტურებენ. ამ საკითხის შესახებ იხ. ივ. ჭავჭავაძის შვილი, ქართ. ერის ისტორია, 1951, გვ. 235—36, 275—278; პ. ინგოროვიჩი, ძველ-ქართული მატთანე ამოქცევა—ქართლისად“ და ანტიკური ხანის იბერიის მეფეთა სია, საქ. სახ. მუზეუმის მოამბე, ტ. XI—B, 1941, გვ. 274—75, 292 და შმდ.; გ. მელიქიშვილი, ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის; ისტ. ინსტ. შრომები, ტ. IV, ნაკვ. I, გვ. 155—160.

¹⁸¹ კვადების მეფის გაბიჩიუსის ლაღებით მოკვლა დაახლოებით 373 წელს მომხდარა და ჩვენს ავტორს ცოტა წინ (XIX, 6, 5) აქვს იწერილი. კვადები ევროპაში, დუნაის ზემოთ ბინადრობდნენ მ. შინ და სარმატებთან ერთად თავს ესხმოდნენ ხალხმ რომის სამფლობელოებს.

¹⁸² ეს ნათქვამი შაპს შეეხება.

¹⁸³ ქვემოთე ტექსტიდან ჩანს, რომ პირველად მთელი ლეგიონი კი არა, მხოლოდ მცირე რაზმი დაღუენებია მათ.

¹⁸⁴ ბარსიმერესს, რომელიც ქვემოთაჲ იხსენიება კიდევ (XX, 1, 16; XXI, 8, 9—10), ზოგი შევლებვარ პეტრე ქართველის შაპა ბუზშირად მიიჩნევს. ამის შესახებ უფრო ვრცელი მსჯელობა იხ. ზემოთ, გვ. 91—92; ლიტერატურაჲ იქვეა მითითებული.

¹⁸⁵ კომიტო თავდაპირველად იმპერატორის ანდა მალაღი თანამდებობის მქონე სხვა პირის თანამგზავრს, მზღებელს ხიშნავდა, მაგრამ იმპერატორმა კონსტანტინემ საპატიო ტიტულად აქცია და შეიძლებოდა იმპერატორის დავალებით სამოქალაქო და აგრეთვე სამხედრო რაიმე მოვალეობაც შეესრულებინა.

¹⁸⁶ ფაროსიანთა ანუ სეკტარიების ტრიბუნის თანამდებობის შესახებ იხ. ზემოთ, გვ. 91.

¹⁸⁷ აქეთა მხარეში რომელითა მხარე იგულისხმება.

¹⁸⁸ კირკე — ძველი ბერძნული თქმულებების მიხედვით, იეტის და, ჭადოქანო, რომელსაც ანტიკური ხანის ბევრი ავტორი ახსენებს.

¹⁸⁹ სკურტებს, რომელიც კონიქტურას წარმოადგენს, კომენტატორები (მაგ., ვანერი, იხ. მისი გამოც., III, გვ. 318—319) მსლებლბად, მცველი რაზმის წევრებად განმარტავენ, მაგრამ შესაძლოა აქ რომელიმე ტომის ან ხალხის სახელიც იყოს უცნაურად დამაბინრებელი.

¹⁹⁰ აქ იგულისხმება ევქსინის ანუ შავი ზღვის სანაპიროები, რომლის (განსაკუთრებით ჩრდილოეთი ნაწილის) მცხოვრებნი ბერძნულ-რომაულ სამყაროში თავისი სისასტიკით და მესისხლეობით იყენენ ცნობილნი.

¹⁹¹ ამ ადგილას ლაქუნააო, აღნიშნავს ჰერეუსი და მისი მიბაძვით კლარკიც. შესაძლოა ეს მართლაც ასე იყოს, რადგან ამის შემდეგ, როგორც ჩანს, უკვე უფრო გვიანდელი 377—378 წლების ამბებია თითქოს აქ ჩართული.

¹⁹² ეს ხელშეკრულება, როგორც ზემოთაუ აღვნიშნეთ, 363 წელს დაიდო და უკვე საკმაო ხანი იყო გასული.

¹⁹³ აქედან ჩანს, რომ რომის ხელისშეწყობით გამეფებულ საერომაიის ანუ საურმაგის ტახტზე შესამაგრებლად რომელიც გარნიზონები ისევე მდგარა ამ დროს ჩვენში და იბერია ისევე, როგორც სომხეთი, კვლავ ყოფილა უთანხმოების საგანი ირ დიდ სახელმწიფოს — რომსა და სპარსეთს შორის, რომელთაც ქვეყნის ასეთი დაფლკით, ცხადია, საგრძნობლად შეუსუსტებიათ იბერიის სახელმწიფოებრივი ძლიერება. ცოტა ქვემოთ კი (აქვე XXI, 2, 7) ისიც მელაგნდება, რომ მაშინდელი ქართლი უკვე შეიარაღებული ბრძოლის ასპარეზად ქცეულა.

¹⁹⁴ მთელ გოთიაში. როგორც შემდეგ ჩანს (XXI, 2 5). ჰენებიისა და აღანების მოწოლით თავიანთი ადგილებიდან აყრილი და რომის სამფლობელოებში შემოჭრილი გოთური ტომები იგულისხმება.

¹⁹⁵ თრაკია — ქვეყანა ბალკანეთის ნახევარკუნძულის ჩრდილო ნაწილში, რომელსაც აღმოსავლეთიდან შავი ზღვა ეკერის, დასავლეთიდან — ეგეისის ზღვა ესაზღვრება 377 წელს ზდება.

¹⁹⁶ დიბალტუმი Develton-ის თუ Deultum-ის სახით პლინიუსსაც მოგვოცება (IV, 11 [45]). ნას ათაელებენ ანჭიალოპის სამხრეთით, ზურგანის უბესთან. შდრ. ВДН. № 2, 1952, стр. 323.

¹⁹⁷ ამ ადგილას ბარზიშერესი დიდალ არის შექებული, როგორც მეომარი და სარდილი. იხ. აგრეთვე აქვე, შენ. 184 და ზემოთ, გვ. 91—92.

¹⁹⁸ კორნუტები — რომელ ქარისკაცთა ერთგვარი რაზმი, რომელიც უფროსებად და უმცროსებად იყოფოლა.

¹⁹⁹ იგულისხმება ფლავიუს რიქომერესი, რომელიც სარდალი. იგი მონაწილეობას იღებდა აღრიანოპოლითან მომხდარ ბრძოლაში 378 წელს, რომელშიაც მოკლეს იმპერატორი ვალენტი.

²⁰⁰ ბაკური იბერიელის შესახებ იხ. ზემოთ, გვ. 91—92; სათანადო ლიტერატურაც აქვეა მოითთებული.

²⁰¹ ბაკური იბერიელისა და კასიონის მხედრები (იხ. ზემოთ გვ. 144) როგორც ჩანს, მარცხენა ფლანგზე იდგნენ: მომდევნო პარაგრაფში ამიანეს მონაბობილი აქვს, რომ ბაკურის და კასიონის უკან დახვევის, ე. ი. გამოკცევის შემდეგ, მარცხენა ფლანგი გამიშულდაო, სახელდობრ ამიანე ამბობს (XXI,

13. 2): *sinistrum cornum* (v. il. *cornu*)—*a reliquo equitatu desertum* „მარცხენა ფრთა... შიტოვებული დანარჩენი მხედრების მიერ“. იხ. O. Seeck *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*, Band V Anhang, გვ. 475.

ძირითად ლიტერატურას ამიანე მარცელინეს შესახებ (ხემათ გვ. 96—97) შეიძლება დაემატოს თ. მ. მ. ზენის შემდგენი სპეციალური შრომები (თავ-მოყრილია: *Gesammelte Schriften von Th. Mommsen. Bd. VII; Philologische Schriften*. Berlin 1909, გვ. 363—431):

- 1) Über den kritischen Apparat zum Ammianus.
 - 2) Weiteres über den Apparat zum Ammian.
 - 3) Zur Kritik Ammians.
 - 4) Über die Ammianhandschrift des Accursius.
 - 5) Zu Ammian.
 - 6) Ammians Geographica.
 - 7) Bemerkungen zu einzelnen Stellen Ammians.
 - 8) Zu Ammian und Ennodius.
-

ვენაპი სარდელი

(ca. 345—420)

ვენაპი ქალაქ სარდიდან, სოფისტი, საკმაოდ ლარიბი ოჯახიდან, მაგრამ საკმაოდ ნაკითხი. 361—362 წელს შევიდა ათენის უნივერსიტეტში, რომ მოესმინა პროტერესიოსის ლექციები. ათენში იგი ხუთი წლის განმავლობაში სწავლობდა, რის შემდეგაც მშობლებმა შინ გაიწვიეს. სარდელში მან გაიცნო ი ა მ ბ ლ ი ხ ე ს მოძღვრება.

მისი პირველი შრომაა ის, რომელსაც ის ხშირად იხსენიებს თავის შრომაში Βίαι σφαιστών როგორც Ἰστορικὰ ἔπιτομῆματα, ან Καθολικὰ τῆς ἱστορίας, Διεξοδικὰ τῆς ἱστορίας, ან მარტივად Διεξοδικὰ.

Ἰστομῆματα ἱστορικὰ შედგებოდა 14 წიგნისაგან. ის ეხებოდა 270—404 წლის ამბებს. ამ თხზულების ნაწყვეტები შემოვინახეს ფოტოსმა, სვიდამ და კონსტანტინე პორფიროგენეტმა.

გამოცემულია:

- 1) L. Dindorf, *Historici Graeci Minores* I, 205—274.
- 2) *Excerpta iussu Constantini Porphyrogeneti confecta*. Vol. I (1903), 591—599; vol. IV (1906), 71—103.
- 3) Müller, *Fragmenta historicorum Graecorum*, vol. IV, p. 11—56.

ამ საისტორიო ნაშრომის გარდა ვენაპის უკუთვნის Βίαι σφαιστών, რომელიც ჩვენამდე მოღწეულია.

კოლხი სუბარმახიოსი

Σοῦβαρμάχιος. Οὗτος τῶν διορθῶρων ἦν ἡγεμῶν, πιστότατος τῶν ἐθνῶν Εὐτροπίου, εἰπερ τις ἄλλος· ἔπειθε δὲ πλείονα οἶνον ἢ ὅσον ἰδύνατο χωρεῖν· ἀλλ' ἕως τὰ περὶ γαστέρα οὐκ ἔσχευε καὶ γυμνασίαν ἰσχυρὰν καὶ νεανικὴν πάντα φέρει

სუბარმახიოსი. ეს იყო მეშუბეთა უფროსი, ყველაზე ერთგული საჭურის ევტროპიოსისა; ბევრ ღვინოს სვამდა, უფრო მეტს, ვიდრე შეეძლო ატეინა. ამნაირადვე, რაც შეეხება ჭამას, ჩვეულებრივ [კარგად] იტანდა ღონიერი ახალგაზრდული ვარ-

ἐπὶ τὴν φυσικὴν τῶν ὑγρῶν ἔκκρισιν¹. Ἄει γούν ἦν, πεπωκώς τε καὶ οὐ πεπωκώς, μεθύων τὴν δὲ μέθην παρεκάλυπτε σφαιερὸν διαβαίνων τοῖς ποσὶ καὶ πρὸς τὴν πτώσιν πολεμῶν ὑφ' ἡλικίας διάνεότητα καὶ συνιστάμενος. Ἦν δὲ βασιλικὸν μὲν γένους, Κόλχος ἀκριβῆς τῶν ὑπὲρ Φθισιν καὶ Θερμῶδοντα, τοξότης ἄριστος, εἰ γε μὴ κατετόξεν αὐτὸν τὸ περιττὸν τῆς τρυφῆς (HGM I, 263; Suidas s. v.).

ჯიშობის წყალობით. ის მუდამ მთვრალი იყო, მიუხედავად იმისა — იყო თუ არა ნასვამი. სიმთვრალეს კი მალავდა, თუმცა ბარბაცით ნიჰქონდა ფეხები და წაქცევის ებრძოდა თავისი სიბალგაზრდავის წყალობით და მაგრად იღგა. სამეფო გვარისა იყო, ნამდვილი კოლხი, ფაზისისა და თერმოლონტის გადარღვა მცხოვრები. რჩეული მოისაროც იყო, რომ იგი ისრით არ მოეკლა ჰარბ ფუფუნებას.

კოლხიდის მითები

Οἱ μὲν οὖν παλαιοὶ μῦθοι λέγουσι περὶ τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Κολχίδα, δρακοντείων ὀδόντων κατασπαρέντων, ἐν ὄκλοις (v. l. ἐγόπλους) ἀμα τῷ σπόρῳ τοῦς ἀνδρας ἀναπάλλεσθαι (v. l. ἀνατέλλεσθαι) (HGM I, 239; Excerpta vol. I, 596).

ძველი მითები გადმოგვცემენ ბეოტიისა და კოლხიდის შესახებ ამბებს: დრაკონის ეშვები რომ ითესებოდა, თესლისაგან ამოდიოდნენ შექურვილი ვაჟაკები.

¹ venter tamen eius per consuetudinem et exercitationem parquam vehementem et strenuam omnia ad naturalem humorum excretionem percoquebat (PHG IV, 48, frg 77).

Notitia dignitatum

ეს არის V საუკუნის დასაწყისის ძეგლი, რომლის სრული სათაურია: *Notitia dignitatum et administrationum omnium tam civilium quam militarium in partibus Orientis et Occidentis* („ნუსხა ყველა თანამდებობისა და მმართველობისა, როგორც სამოქალაქო ისე სამხედროსი, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მხარეებში“). ამ ნუსხაში შეტანილია ყველა ის თანამდებობა, რომელიც კი არსებობდა, და ყველა ის სამხედრო განაყოფი, რომლებიც იდგა ამა თუ იმ ადგილას; თანაც დასახელებულია ის გეოგრაფიული პუნქტები, სადაც სამხედრო ნაწილები იდგა.

Notitia შედგენილია ოფიციალური წიგნების მიხედვით, რომელთაგან ერთი იყო დიდი (*laterculum maius*) და ერთიც — მცირე (*laterculum minus*).

ამ ძეგლის შედგენის თარიღზე მკვლევარნი, მართალია, სხვადასხვა აზრისა იყვნენ, მაგრამ ეს სხვადასხვა თარიღი არ გასცილებია IV საუკუნის ბოლო წლებსა და V საუკუნის დასაწყისს:

პირველი გამომცემელი ამ ძეგლისა *Eduardus Böcking* (1839 წ.) ფიქრობდა, რომ ნოტიცია შედგენილია 470—405 წლებში.

სპეციალურ ნარკვევში *Über die Notitia dignitatum* (Berlin 1834) ბეკინგი მიუიდა იმ დასკვნამდე, რომ ეს ნოტიცია შედგენილია 399 წლის შემდეგ თეოდოსი II-ის დროს, 404 წლის შახლობელ ხანებში.

Hirschfeld-ის აზრით შედგენილია არა უადრეს 405 წლისა.

მეორე გამომცემელი ნოტიციისა *Otto Seeck* (1876) ფიქრობს, რომ ძეგლი შედგენილია 413—415 წლებში.

გარდა იმისა, რომ ეს აზრი ო. ზეცკს გატარებული აქვს *Notitia dignitatum*-ის 1876 წლის გამოცემაში, ის ამის შესახებ დაწვრილებით ლაპარაკობს სპეციალურ ნაშრომში *Questiones de Notitia dignitatum* 1872.

B. Niese თავის „რომის ისტორიის მიმოხილვაში“ ამტკიცებდა, რომ ნოტიცია IV საუკუნის ბოლოს არის შედგენილი.

B. Niese, *Grundriss der römischen Geschichte nebst Quellenkunde* (München 1910), გვ. 380: „ავიანი სამმართველო

და სამოხელეო წყობილება ასახულია Notitia dignitatum-ში, რომელიც შედგენილია IV საუკუნის ბოლო წლებში*. იქვე გვ. 385: „მმართველობის წყობილება წარმოდგენილია IV საუკუნის ბოლო წლების Notitia dignitatum-ში. თუმცა ამ სახით ის დიოკლეტიანეს დროინდელი კი არ არის, არამედ უფრო გვიანი თაობებისა, კოსტანტინესა და მისი მემკვიდრეებისა, რომელთაც მას სისტემატური აგებულება მისცეს, მაგრამ საკუთრივ საფუძველ-ჩამყრელი სამუშაო ამისთვის გაწეულია დიოკლეტიანეს მიერ, რომელმაც თავისი მხრით წინამორბედთა მიერ დაწყებული საქმე განაგრძო“.

კ. კრუმბახერის „ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორიის“ ბოლოში დართულ ბიბლიოგრაფიაშიც ვკითხულობთ: „დიდად მნიშვნელოვანია ბიზანტიური ეპოქისათვისაც მეოთხე საუკუნის ბოლოს შედგენილი...Notitia dignitatum (K. Krumbacher² GBL, 1897, გვ. 1084; об. Очерки по истории Византии, под редакцией В. Бенешевича, выд. IV, стр. 81).“

Mommsen-ის აზრით, ნოტიციის საბოლოო რედაქცია გაკეთებულია 425 წელს, ხოლო ძირითადი ნაწილი კოსტანტინე დიდის ხანას ეკუთვნის. დროთა ვითარებაში რამდენჯერმე არის სახეშეცვლილი.

თ. მომზენი წერს: (Notitia dignitatum) ist nicht ein einheitlich abgefasstes, sondern ein längere Zeit hindurch in Gebrauch gebliebenes und mehrfach abgeändertes Beamtenschema (Gesammelte Schriften IV, [1906], 558: „ნოტიცია წარმოდგენს მოხელეთა ნუსხას, რომელიც ერთმთლიანად კი არ იყო შედგენილი, არამედ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში იყო ხმარებაში და მრავალჯერ შეცვლილი“). ხოლო სხვა ადგილას ის დაწვრილებით იხილავს ნოტიციაში მოხსენებულ ჯარის ნაწილების შედგენილობას და ამის მიხედვით საბოლოოდ დაასკვნის: Danach wird die Schlussredaction mit einiger Sicherheit um 425 gesetzt werden können (იქვე, IV, 558: „ამის მიხედვით შეიძლება ერთგვარი დაბეჯითებით მისი საბოლოო რედაქცია 425 წლის მახლობელ ხანებში ვივარაუდოთ“. შდრ. აგრეთვე Gesammelte Schriften VII [1909], გვ. 660).

როგორც ჩანს, იულ. კულოკოვსკიც იზიარებს თ. მომზენის აზრს, როდესაც წერს: Если та редакция памятника (Notitia dignitatum), которая до нас дошла, относится ко времени не раньше 425 года. (Ю. Кулаковский, История Византии, т. I, стр. 273, прим. 2).

გ. ოსტროგორსკიც ნოტიციის შედგენის თარიღად ვარაუდობს მეხუთე საუკუნის პირველ ნახევარს (G. Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates, München 1940, გვ. 16: die in der ersten Hälfte des 5. Jahrhunderts entstandene Notitia dignitatum).

ამებად უფრო სარწმუნოდ არის მიჩნეული ოტტო ზეეკის აზრი, რომ ნოტიცია 413—415 წლებში არის შედგენილი.

ხელნაწერთაგან უძველესად ითვლება Speier-ის კოდექსი (cod. Spirae), რომელიც 1440 წელს იქმნა აღმოჩენილი და XVI საუკუნის შუაწლებში გაქრა. მაგრამ — აზრობს ო. ზეეკი — ეს დანაკარგი ძალიან დასამწუხრებელი არ არის, რადგან დაგვრჩა ოთხი ნუსხა, რომლებიც დიდის ზრუნვით არის ვადმოწერილი იმ ძირითადი კოდექსიდანა* (Praefatio, IX). ეს ოთხი ნუსხა არის:

C Oxoniensis Canon. 378—XV ს. P Parisinus 9661 XV ს.

V Vindobonensis 3103 XV ს. M Monacensis 10291 XVI ს.

Notitia dignitatum-ის პირველი გამოცემა ეკუთვნის E. Böcking-ს (1839 წ.)¹; ამ გამოცემას დღესაც არ დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა იქ მოთავსებული კომენტარების გამო. უფრო კრიტიკულია და ახალი O. Seeck-ის გამოცემა (1876 წ.)², რომლითაც ვისარგებლეთ ჩვენ ტექსტის ამოსაწერად.

აბაზგებში და ხანძში ბიზანტიის ჯარში — Or. XXXI

Dux Thebaidos

თებაიდის ხარდალი

Sub dispositione viri
spectabilis ducis

მისი ბრწყინვალეების
თებაიდის სარდლის

Thebaidos

ხელქვეით [არიან]

Caneus equitum Maurorum scuriorum — Lico⁴

ფაროსან ცხენოსანთა კუნეუსი³
მიგრებისა — ლიკო⁵

¹ Notitia dignitatum et administrationum omnium tam civilium quam militarium in partibus Orientis. Recensuit Eduardus Böcking. Bonnæ 1839. ² Notitia dignitatum. Accedunt Notitia urbis Constantinopolitanae et Lateranli provinciarum. Edidit Otto Seeck. Berolini 1876.

³ კუნეუსი (Caneus „სული“) — პირდაპირი მნიშვნელობის („სული“) გარდა ამ სიტყვას ჰქონდა აგრეთვე სამხედრო საქმეში „სულივით შეტრიალი ბანაკის“ მნიშვნელობაც. მაკედონიურ ჯარში ამ სიტყვით აღნიშნავდნენ „ფალანგს“. ჩანს, ბიზანტიურ ჯარში ეს მაკედონიური ტერმინი შემორჩენილა.

⁴ მთელი წინადადება ასეა გასაგები: თებაიდის სარდალა ემორჩილება: ა) შავრთა ცხენოსნების ფალანგი („კუნეუსი“), რომელიც დგას ქალაქ ლიკოში (წინათ მისი სრული სახელი იყო Lycopolis); ბ) ფაროსან ცხენოსანთა კუნეუსი, რომლის სადგომი ადგილია ჰერმუპოლისი. ⁵ Lico, რაც უდრის Lycopolis-ს.

Cuneus equitum scutariorum - Hermupoli	ფაროსან ცხენოსანთა კუნეუნი -- ჰერმუპოლისი
Equites sagitarii indigenae — Tentira	მშვილდოსანი ცხენოსნები, ადგილობრივნი - ტენტირა
Equites sagitarii indigenae — Copto	მშვილდოსანი ცხენოსნები, ადგილობრივნი — კოპტო
.	
Legio secunda Valentiniana — Hermunthi	მეორე ლეგიონი ვალენტის სახე- ლობისა — ჰერმუნთი
Equites felices Honoriani — Asfynis	ბედნიერი ცხენოსნები ჰონორის სახელობისა — ასფინი
Ala prima Abasgotum, Hibeos ¹ — Oaseos maioris	პირველი ფრთა აბაზგებისა, ჰიბე- ოსი, დიდ ოაზისში
Et quae de minore later- culo emittuntur	და რომელნიც მცირე ლატერ- კულში ² არიან აღმუხული:
Ala secunda Hispanorum — Poisarietemidos ³	მეორე ფრთეული ჰისპანელთა — პოისარიეტემიდი
Ala Germanorum — Pescla	გერმანელთა ფრთეული — პესკლა
Ala quarta Britonum — Isiu	მეოთხე ფრთეული ბრიტონთა — ისიუ
Ala prima Hiberorum — Thmou ⁴ .	პირველი ფრთეული იბერთა — თმოუ
Ala prima Abasgorum ⁵ — Oasi maiore	პირველი ფრთეული აბაზგე- ბისა — დიდ ოაზისში
Ala prima Valeria dromedario- rum ⁶ — Precteos	პირველი ფრთეული ვილერის სახელობისა, დრომედართა ⁶ პრექტეოსი ⁷
Cohors prima Lusitanorum — Theraeo.	პირველი კოჰორტი ლუზიტან- თა — თერაეო
Cohors nona Tzano- rum ⁸ — Nitnu ⁷	მეცხრე კოჰორტი ტზანებისა — ნიტნუ

¹ Hibeos| Ibiu Itin., Ibiou Rav., Nibis Steph.

² Pcos Artemidos Itin., Speos Artemidos Surita (რუკებზე სწერია Speos Artemido-).

³ Thomu Itin., Tinoy Rav. (რუკებზე არის Thmuis); Thinou ᾤ, Thuniv, Thimon ᾤ. ⁴ abasgorum V. ⁵ Dromedarius (δρωμεδς) „მორბენალი“.

⁶ Zonorum V. ⁷ Nibiu Bock.

⁸ Lateroulum — დაეთარო, რომელშიც აღმუხული იყო ყველა სახელ-

ამ ნაწილებში ჩვენს ურადლებას იხსენიებს:

Ala prima Abasgorum, Hibeos — Oaseos maioris
Ala prima Hiberorum, Thmou
Cohors nona Tzancorum, Nitnu.

მაშასადამე, დიდ ოაზისში მდგარა „აბაზგების“ ფრთეული, ხოლო „თმუისში“ (ნილოსის მარჯვენა სანაპიროზე; „დიდი ოაზისი“ იყო ნილოსის მარცხნივ) — იბერთა ფრთეული.

„ფრთეული“ ანუ *Ala* ეწოდებოდა, პირველ ხანებში, ცხენოსანთა რაზმებს, 300 კაცისაგან შემდგარს, რომელიც ლეგიონის ქვეითა ჯარს იცავდა ორივე გვერდიდან (*ala* — „ფრთა“). უფრო გვიან *Ala* ეწოდებოდა, უპირატესად, რომის მოკავშირეთაგან შედგენილ რაზმებს (500—1000 კაცი); აქ შედიოდნენ არაბთა-ლიედი მოკავშირეები.

ნუსხაში აღნიშნულია აგრეთვე, თუ სახელდობრ რომელ ადგილას იდგა „აბაზგების ფრთეული“: ეს ყოფილა *Hibeos*. მისი მდებარეობა გაურკვეველია. *Itinerarium*-ში სწერია *Ibiu*, ხოლო *Ravenna*-ში *Ibion*. მაგრამ *Ibion*, რომელიც რუკებზე აღნიშნულია, შედის *Heptanomis*-ში და არა „თებაიდში“.

Ala Hiberorum. მის შემდეგ რაც I-II საუკუნეებში მკიდრო ურთიერთობა დამყარდა რომსა და იბერიას შორის, რასაკვირველია, მოსალოდნელი იყო იბერთა რაზმების არსებობა რომის იმპერიაში. როდესაც ჩვენ სადმე წავიკითხავთ ხოლმე *Iberia*-ს ან *Iber*-ებს (*Hiberia*, *Hiber*), ვიწყებთ კვლევას, თუ რომელი „იბერია“ ან „იბერები“ იგულისხმებიან: ესპანეთისა თუ კავკასიისა? ჩვენს შემთხვევაშიც დავსვით იგივე კითხვა, მაგრამ ვინაიდან იმავე განაცხადში შესული არის აგრეთვე *Ala secunda Hispanorum*, ჩვენ შესაძლებლად დავინახეთ *Ala prima Hiberorum Thmou* მიჯვეკუთვნებინა კავკასიის იბერთათვის.

იმავე თებაიდში მდგარა ჭანების კოპორტიც. ჭანების ლეგიონი ყოფილა აგრეთვე თრაქიის მთავარსარდლის განკარგულებაში. იხ. აქვე, მომდევნო გვერდი.

მწიფო თანამდებობა; იყო *laterculum maius* და *laterculum minus*. პირველში აღნუსხული იყვნენ ის პირები, რომლებსაც უშუალოდ კისარი ნიშნავდა; მეორე ლატერკულში ის პირები იყვნენ შეტანილი, რომლებსაც კვსტორი ნიშნავდა. იხ. Н. Адонц, Армения в эпоху Юстиниана, СПб 1900, зб. 101.

ბანები ბიზანტიის ჯარში

Or. VIII (magister militum per Thracias)

Sub dispositione viri illustris magistri mili- tium per Thracias	მის ბრწყინვალეების თრა- კიათა მთავარსარდლის ხელქვეით არიან:
Vexillationes palatinae tres	მედროშე რაზმები საიმპერა- ტორო, სამი
Legiones comitatenses:	კარის ლეგიონები:
Solenses ¹ seniores	სოლელები, უზუცესნი
Menapii	მენაპიელები
Tzaanni ²	ჯანები

ბიზანტიის ჯარი

დასავლეთ საქართველოს ციხე-ქალაქებში

Or. XXXVIII

Dux Armeniae

Sub dispositione viri spectabilis ducis Arme- niae	მისი ბრწყინვალეების არ- მენიის სარდლის ხელ- ქვეით არიან
In Ponto	პონტოში:
Praefectus legionis primae Pon- ticae — Trapezunta	პონტოს პირველი ლეგიონის პრე- ფექტი — ტრაპეზუნტი
Ala Rizena, Aladalariza ³	ფრთეული რიზესი, — ალადალეა- რიზა
Ala Theodosiana, apud Ava- xam ⁴	ფრთეული თეოდოსესი, — ავაქ- სასთან
Ala felix Theodosiana, Sil- vanis ⁵	ფრთეული ბედნიერი, თეოდო- სესი — სილვანი.

¹ Soli (Soli ან Soloe) არის ქალაქი კილიკიაში: Solensis „სოლეელი“. აქ ივარაუდება „სოლეელთაგან“ შედგენილი ლეგიონი.

² Tzanni B e c k i n g, Tzaanni Taanni (ზეკის გამოცემაში).

³ olotoalariza, olotoeulariza, olotedariza, olotoedariza e o d d., *Артавадзын* Procop. De aed.—III, 4. ⁴ Аваха=სოფ. ავახა (Адонц 100).

⁵ Solonenica (деревня Сюле или Соу—Адонц 100).

Et quae de minore laterculo emittuntur:

Ala prima Augusta Colonorum¹ — Chiaca²

Ala Auriana, Dascusa³

Ala prima Ulpia⁴ Dacorum — Suissa

Ala secunda Gallorum — Aeliana⁵

Ala castello Tablariensi constituta

Ala prima praetoria nuper constituta

Cohors tertia Ulpia miliaria Petraeorum⁶ — Metita⁷

Cohors quarta Raetorum — Analiba⁸

Cohors miliaria Bosporianana — Arauraca

Cohors miliaria Germanorum — Sisila⁹

Ala prima Iovia felix — Chaszanenica¹⁰

Ala prima felix Theodosiana —

დარომელნიც მცირე
ლატერკულში არიან
შეტანილი:

ფრთეული პირველი, აგვუსტეს
სახელობისა, კოლონელთა —
ხიაკა

ფრთეული ავრისა, — დასკუსა
ფრთეული პირველი, ულპის
სახელობისა, დაკელთა, — სუისა
ფრთეული მეორე, გალებისა —
ელიანა

ფრთეული ტაბლარის ციხეში
შედგენილი

ფრთეული პირველი საპრეტორო,
ახლახან შედგენილი
კოპორტი მესამე, ულპის სახე-
ლობისა, ათასეული, პეტრელ-
თა — მეტიტა

კოპორტი მეოთხე რეტელთა —
ანალიბა

კოპორტი ათასეული ბოსპო-
რისა — არაურაკა

კოპორტი ათასეული გერმა-
ნელთა — სისილა

ფრთეული პირველი იუპიტერის
სახელობისა, ბედნიერი —
ხაზანენიკა

ფრთეული პირველი ბედნიერი,

¹ იგულისხმება ძალაქი Colonia. ² Хадзана (Адонц 100).

³ ძალაქი ეფრატზე (Адонц 74).

⁴ Ulpius Traianus-ის სახელობისა (შან დაიპყრა დაკია).

⁵ Aeliana, ალბათ Arana. ⁶ იგულისხმება ძალაქი პეტრა არაბეთისა.

⁷ Metita — ძალაქი ეფრატზე.

⁸ Analiba — დიდ არმენიაში. ბერძნულად ჰქვია Δαρανλίς (Адонц 58).

⁹ Seeck: Σισιλισσόν φρουριον Procop. De aedif III, 6.

¹⁰ Gizenenica Tab. Peut. (ადონცის აზრით: в составе Chaszanenica или Gizenenica имеем название народа данов: Адонц 100, прим. -).

	Pithiae ¹	თეოდოსის სახელობისა—პითიე
Cohors prima Theodosiana — Valentia		კოპორტი პირველი თეოდოსის სახელობისა — ვალენტია
Cohors Apuleia civium Romanorum — Ysiporto ²		კოპორტი აპულეისა, რომელ მოქალაქეთა — ისულიმენი
Cohors prima Lepidiana — Caene Parembole ²		კოპორტი პირველი ლეპიდეს სახელობისა — ენე პარემბოლე
Cohors prima Claudia equitata — Sebastopolis		კოპორტი პირველი ცხენოსანთა, კლავდის სახელობისა — სებასტოპოლი
Cohors secunda Valentiana — Ziganne ⁴		კოპორტი მეორე ვალენტის სახელობისა — ზიგანე
Cohors, — Mochora ⁵		კოპორტი, — მოხორა.

ზემოთ მოყვანილი მასალიდან ჩანს, რომ აღმოსავლეთის შმართველთა სიაში დასახელებულ ცამეტ სარდალთაგან ერთია Dux Armeniae, რომელსაც ექვემდებარება მთელი „პონტოს სასაზღვრო ხაზი“ (Limen Ponticum). არმენიის სარდალს ექვემდებარებიან, ერთი მხრით, ის სამხედრო ერთეულები, რომლებიც შიდა არმენიაში დგას, ხოლო, მეორე მხრით, პოლემონის პონტოში ჩაყენებული დანაყოფები. ამ უკანასკნელს ეკუთვნიან:

Praefectus legionis primae Ponticae; Trapezunta:

Ala Rizena...

Ala Theodosiana...

Ala felix Theodosiana...

Ala prima Iovia felix...

Ala felix Theodosiana, Pithiae

Cohors prima Theodosiana, Valentia

Cohors Apuleia civium Romanorum, Usiporto

Cohors prima Lepidiana, Caene Parembole

Cohors prima Claudia equitata, Sebastopolis

Cohors secunda Valentiana, Ziganne

Cohors Mochora.

¹ scrib. Pityunte; Pythie C (XV საუკ. ხელნაწერი Oxoniens Pithicae M (Monacensis XVI საუკუნისა).

² Ysiporto — ეს არის გალათინურებული *Υσσου λιμνη.

³ Καθη παρεμβολη ზე. გაგებით (შდრ. ქვემოთ გვ. 178).

⁴ Zigana Itin. * Machora V, Mogaro Itin.

ზემოთ მოყვანილი სრული სიიდან აქ ჩვენ გამოვყავით ის ფრთეულები და კოპორტები, რომლებიც, ჩვენის აზრით, პოლემონის პონტოში დგას. მაშასადამე, პოლემონის პონტოში მდგარა ერთი ლეგიონი, რომლის საბინადრო ადგილია ტრაპეზუნტი, ხუთი ფრთეული და ექვსი კოპორტი. ფრთეულთა და კოპორტთა საბინადრო ადგილებად დასახელებულია: Pithiae (მისი ვარიანტებია: Pityunte, Pthie, Pithicae), Valentia, Usiporto, Caene Parembole, Sebastopolis, Ziganne და Mochora (მისი ვარიანტებია: Mochora, Mogaro).

აქ მოხსენებულ ადგილთა შორის, თავის დროზე¹, ჩვენი ყურადღება მიიპყრო, პირველ რიგში, Ziganne-მ იმის გამო, რომ ამ გეოგრაფიულ პუნქტში მოთავსებული იყო დასავლეთ საქართველოში არსებული ერთი ხუთ საეპისკოპოსო კათედრათაგანი.

რამდენადაც ნოტაციაში მოხსენებულია არმენიის სარდალს დაქვემდებარებული სამხედრო განაყოფები (ფრთეულები და კოპორტები), ამიტომ პროფ. ნ. ადონციმა თავის შესანიშნავ გამოკვლევაში „Армения в эпоху Юстиниана“ (СПб 1908) ყველა ის გეოგრაფიული პუნქტი, სადაც კი ეს განაყოფები იდგა, მოათავსა შიდა არმენიაში. კერძოდ, Ziganne-ს საკითხს ნ. ადონცი ებება ორ ადგილას: 1) როდესაც იხილავს ეკთესისებში მოხსენებულ ადგილებს და 2) Notitia dignitatum-ის მასალათა გამოყენების დროს.

ნ. ადონცი ფიქრობს, რომ ეკთესისებში მოხსენებული „ძიგანევი“ მოთავსებულია შიდა არმენიაში. Севернее Ардасы — амбობს неклеварии — лежит Зигана у подножия соимсвнх гор и на главном пути в Трапезунт. Зигана была важным пунктом в древности и служила резиденцией для одного из пяти епископов Лазики. В церковном отношении Цаника относилась к Лазике². ამასვე იმეორებს იგი თავისი განკვლევის იმ ადგილას, სადაც განხილული აქვს Notitia dignitatum-ში არსებული ცნობები: «Западнее Гулатских гор лежат горы Зигана: дорога Трапезунта в Ардасу проходит через Зиганский перевал на высоте 6640 ф. У южного входа его стояла римская когорта в местечке Зигана, носящем древнее имя и поныне»³.

¹ ამ ადგილთა საკითხი განხილული ვაქვს ჩვენს გამოცემაში „გეოგრაფია IV, ნაკვეთი მეორე“ (თბილისი 1952), გვ. 131—193.

² Н. Адонц, Армения в эпоху Юстиниана. СПб 1908, гл. 65.

³ Н. Адонц, Армения... гл. 100.

ამგვარად, პროფ. ნ. აღონცის აზრით ლაზეთის ერთ-ერთი საეპისკოპოსო ცენტრი „ძიგანე“ და ტრაპეზუნტის გზაზე მდებარე Ziganne ერთი და იგივეა. ნ. აღონცის ასეთი ვარაუდი სწორი არ შეიძლება იყოს. ქუთესისების „ძიგანე“ მდებარეობს შიდა ლაზეთში, ფოთის (ქუაზისის) საგამგებლოში, ბოლო გულათის მთების დასავლეთით რომ ზიგანის ნთაა, ის ტრაპეზუნტის სანახებშია.

რახან „ძიგანევი“ ნ. აღონცმა მოათავსა შიდა არმენიის იმ ნაწილში. სადაც ჭანები ცხოვრობდნენ, დანარჩენი გეოგრაფიული პუნქტებიც, რომლებიც Notitia dignitatum-შია მოხსენებული Ziganne-სთან ერთად, იქვე გადაიტანა. ასე, მაგალითად, ნ. აღონცი წერს: «к востоку от Зиганы по сие время стоит древняя Мохора, стоянка римской когорты. Chaszanepica равносильна Gizenepic Reut и может быть сопоставлена с нынешней Хадзана, деревней у реки Деирмендере. Usiportus — Ὑσσου λιμήν Арриана, позднее Сусармия, ныне Сюрмсена, гавань на Черном море вправо от Трапезунта. Caena Parembole, Καίου παρεμβολή, новый лагерь — вряд ли собственно имя. Pithia и Sebastopolis некоторыми признаются за лазские укрепления Питиунт и Севастополь; на это справедливо возражают, что при составлении Not. dign. названные города еще не были подчинены римлянам и власть дука не могла заходить так далеко. Связь Pithia с Thia в Itin. Ant. вероятно. Sebastopolis, как и Valentia, Caena Parembole, места с названиями, сменившими туземные, остаются неизвестными»¹.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ პროფ. ნ. აღონცის აზრი მცდარია. Notitia dignitatum-ში მოხსენებული გეოგრაფიული პუნქტები ძველს ლაზეთშია მოსათავსებელი და არა შიდა არმენიაში. სახელდობრ:

- 1) Pithiae „Notitia dignitatum“-ის გამომცემლის ოტტო ზეჯის აზრით არის Pithyunte, ე. ი. ბიკვინთა.
- 2) Sebastopolis ზემოთ მოყვანილი სიის კონტექსტში სხვა არაფერი შეიძლება იყოს გარდა აფხაზეთის სე ბ ა ს ტ ო პ ო ლ ის ა (ე. ი. სოხუმისა)².

¹ Н. Адонц, Армения... стр. 100—101.

² ერთ ძველკართულ ძეგლში, რომელსაც ქვია „მომოსელაჲ ანდრია ნიცი-ქულისაჲ“. სწერია: «მიერ წარვიდეს და შევიდეს ქუეყანასა აფხაზეთისასა და სე ე ვ ა ს ტ ე ქ ა ლ ა ქ ა დ მიიწინეს (ბრომელსა აწ ეწოდების ცხუმში)». იხ. ს. ყუბანეიშვილი, კოსტროპათია I, გვ. 2d.

3) *Mochora* ძალიან მოგვიავონებს ბიზანტიელი ისტორიკოსების მიერ აღწერილ მუხურისს, რომელსაც ბიზანტიის სამხედრო სარდლობა დიდ სტრატეგიულ მნიშვნელობას აკუთვნებდა.

4) *Caene Parembole*. ნ. ადონციის აზრით, საკუთარი სახელი არ უნდა იყოს. ნამდვილად კი პროკოპი ეესარიელის მიერ (*De aedificiis* III, 6) მოხსენებული *Βουργυσαυοι*; ლათინური სახელია (*Burgus novus* „ახალი ციხე“) და ზედმიწევნით უდრის ბერძნულს *καυη παρεμβολη* („ახალი ბანაკი“): ეს ციხე აგებული იყო ქანეთის საზღვარზე ქანთა თავდასხმების საწინააღმდეგოდ¹.

5) *Usiporto*, როგორც ცნობილია, წარმოადგენს ბერძნული *Ἰσσιον λιμνη*-ის ლათინურ თარგმანს („ჭისის ნავსადგური“) და უდრის დაბა სუსურმენეს (*Σουσουρματην*), რომელიც ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთით მდებარეობდა.

ასეთ კონტექსტში *Ziganne*-ც სავარაუდებელია არა შიდა არმენიაში, არამედ სამხედრო სუბორდინაციის თვალსაზრისით იმავე პოლემონის პონტოსადმი დაქვემდებარებულ სამხედრო გარნიზონთა სადგომ ადგილად. ხოლო რადგან საეპისკოპოსოთა ეკთესისებში არის მოხსენებული *Ζιγανέαυ*, რომელიც ფასისის (ფოთის) მეტროპოლიას ეკუთვნის, უნდა ვიფიქროთ, რომ *Notitia dignitatum*-ის *Ziganne*-ც იგივეა. თუ, სახელდობრ, ლაზეთის რომელი დაბაა ეს, ძნელი სათქმელია, ხოლო ერთ ქართულ ხელნაწერში სწერია: ზიგანევი, რომელ არს გუდაყვაო².

¹ *Καυη παρεμβολη*, როგორც გეოგრაფიული პუნქტი, ცნობილია ერთი ძველქართული ძეგლიდანაც. სახელდობრ: „ორენტიოსისა და ძმთა მისთა შარტილობაში“ დასაბუღებულია შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარე ის ადგილები, ტრაპეზუნტიდან ბიჭვინთამდე, სადაც დაილუნენ ორენტიოსი და ძმანი მისნი. ეს ადგილებია: ბ ა ნ ა კ ე ბ ი, რიხონი, კორდილოსი, აფსარონი, ზილანევი და პიტიათა (=ბიჭვინთა). „ბანაკები“ უდრის ბერძნულს *Παρεμβολη*. იმავე წამების მეტადრასულ რედაქციაში „ბანაკების“ მაგიერ სწერია: „ყენი პარაოლიდ“ (ბერძნულ შესატყვის ტექსტშია *Καυη παρεμβολη*). იბ. ს. ყ ა უ ხ ი შ ე ი ლ ი, გეორგიკა IV, 2 (თბ. 1952), გვ. 414—415.

² სბვა შეხედულებისაა ამ გეოგრაფიული პუნქტების შესახებ პ. ინგოროს ყ ვ ა : ნ ადონციის მსგავსად, პ. ინგოროს ყ ვ ა ც ფიქრობს, რომ *Pithiae*, *Ziganne* და *Mochora* არ არის დასავლეთ საქართველოს ადგილები, არამედ ისინი ქანეთს განეკუთვნებიან. კერძოდ *Pithiae*, პ. ინგოროს ყ ვ ა ს დასკვნით, არის არა „პიტინტი“ (ბიჭვინთა), არამედ ოფი, რომელიც ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთით მდებარეობს. ნ. ადონციისაგან განსხვავებულ შეხედულებისაა პ. ინგოროს ყ ვ ა *Caene Parembole*-ს და *Sebastopolis*-ის შესახებ. იბ. პ. ინგოროს ყ ვ ა, გეორგიკა მეორეულ (თბ. 1954), გვ. 249—257.

გელასი კესარიელი

გელასი იყო პალესტინის კესარიის ეპისკოპოსი 390 წლის მახლობელ ხანებში. ეპისკოპოსი გელასი მოიხსენება აგრეთვე კონსტანტინეპოლის საეკლესიო კრებებზე 381 წელს და 394 წელს. 395 წელს გელასი უკვე აღარ არის თავის კათედრაზე: ის უჭირავს იოანეს. შესაძლებელია ეს იმას ნიშნავდეს, რომ 395 წლის შემდეგ გელასი ცოცხალი აღარ იყოს; ან შეიძლება იმასაც ნიშნავდეს, რომ მან კათედრა დაჰკარგა იდეოლოგიური უთანხმოების გამო.

გელასი ცნობილი საეკლესიო მამის კირილე იერუსალიმელის დისწულია.

ბოლო დრომდე გელასი კესარიელი არ იყო ცნობილი, როგორც „საეკლესიო ისტორიის“ მნიშვნელოვანი ავტორი. მისი სახელი პოპულარული გახდა სამეცნიერო ლიტერატურაში რუფინუსის „საეკლესიო ისტორიის“ X—XI წიგნების წყაროს კვლევასთან დაკავშირებით.

1914 წელს გაშოქვეყნდა Anton Glas-ის გამოკვლევა: „რუფინუსის საეკლესიო ისტორიის ორი უკანასკნელი წიგნის წყარო— გელასი კესარიელის საეკლესიო ისტორია“ (*Die Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisareia die Vorlage für die beiden letzten Bücher der Kirchengeschichte Rufins*). აქ ავტორი იმ დასკვნამდე მიდის, რომ რუფინუსის ერთ-ერთ წყაროს წარმოადგენს გელასი კესარიელი. რუფინუსს გადმოუთარგმია გელასი კესარიელის „საეკლესიო ისტორია“ და შიგადაშიგ ორიგინალური ადგილებიც ჩაურთავს.

ფოტიუსის ცნობით (Migne, PG 103, 296) კირილე იერუსალიმელის შთავონებით შეუდგა მისი დისწული გელასი კესარიელი ევსევის „საეკლესიო ისტორიის“ გაგრძელების წერას; მას კიდევაც მოჰყავს ამ გაგრძელების შესავალი (*Γελασιου ἐπισκόπου Καισαρείας Παλαιστίνης περίομιον... εἰς τὰ μετὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν Ἐβραΐται: PG 103, 293*). მაგრამ შემდეგ ერთ ადგილას ის აღნიშნავს, კირილემ და გელასიმ ორიგინალური ისტორია კი არ დასწერეს, არამედ რუფინუსის ისტორია გადმოთარგმნეს ბერძნულად. ფოტიუსის ეს მგორე ცნობა მეცნიერებმა იმთავითვე საეკვოდ მიიჩნიეს, რადგან ეს არ ეთანხმებოდა ქრონოლო-

გიურ თარიღებს: კირილე გარდაიცვალა 386 წელს, გელასი კესარიელი — 395 წელს, ხოლო რუფინუსმა თავისი „საეკლესიო ისტორიის“ წერა დაიწყო 402 წელს¹. ასეთი ქრონოლოგიური შეუსაბამობის გამო ზოგიერთნი მთლად უარყოფდნენ ფოტიუსის ცნობას, თითქოს გელასის დაეწეროს „საეკლესიო ისტორია“², ზოგიერთი კი აღიარებდა — რუფინუსის „საეკლესიო ისტორია“ ვინაიდან სხვა გელასის უნდა ჰქონდეს გადმოთარგმნილი ბერძნულად, რომელიც მეხუთე საუკუნეში ცხოვრობდა³. ერთ რამეში კი ყველა თანახმა იყო: გელასი კესარიელი, როგორც მას აღნიშნავს მისი თანამედროვე ჰიერონიმე, მოღვაწეობდა სამწერლო ასპარეზზე, მაგრამ იგი მეტად თავმდაბალი და მორცხვი იყო და არ აქვეყნებდა თავის შრომებს⁴.

სწორედ ამ უკანასკნელი ცნობით იწყებს ა. გლასი თავის გამოკვლევას, და რუფინუსის სალიტერატურო მოღვაწეობის განხილვა და მისი წყაროების ზედმიწევნითი გამოკვლევა შემდეგ საყურადღებო დასკვნებამდე მიიყვანს მას:

1) რუფინუსი თავის შრომებში ხშირად სარგებლობს სხვათა ნაწარმოებებით, მაგრამ წყაროს არ ასახელებს;

2) იმ შემთხვევაში კი, როდესაც საეკვო არ არის, რომ ის ამა თუ იმ წყაროთი სარგებლობს, ის, თანახმად მაშინდელ საზოგადოებაში გავრცელებული წესისა, თავის საკუთარ ნაწარმოებად ასაღებს სხვისგან ნასესხებ წყაროს;

3) ამის გამო გასაკვირალი არაფერია იმაში, რომ რუფინუსმა თავის „საეკლესიო ისტორიაში“ გადმოთარგმნა თავმდაბალი და მორცხვი, ამასთანავე უცნობი მწერლის — გელასი კესარიელის — „საეკლესიო ისტორია“, რომელიც ფართო საზოგადოებაში არ იყო მაშინ გავრცელებული. როდესაც რუფინუსმა იერუსალიმი დასტოვა (397 წელს), გელასი უკვე მკვდარი იყო, ასე რომ აკვილეს ეპისკოპოსს⁵ შეეძლო ეშოვა და გადაეცა რუფინუსისათვის

¹ Pauly — Wissowa, RE I A, p. 1195 (Stuttgart 1914); აგრეთვე O. Seeck: RE VII, 965 (Stuttgart 1910).

² Christ-Schmid, Griechische Literaturgeschichte II, 1205.

³ O. Bardenheuer, Geschichte der altkirchlichen Literatur, III, 232.

⁴ Gelasius Caesareae Palaestinae post Euzoiam episcopus accurati limatique sermonis fertur quaedam scribere, sed celare (Hieronymus, De viris illustribus, cap. 130).

⁵ ევსევის „საეკლესიო ისტორიის“ თარგმნა დაიწყო რუფინუსმა აკვილეს ეპისკოპოსის ქრომატის სურვილით.

გელასის „ისტორიის“ გადმონაწერი, რომელსაც ავტორი თავის სიცოცხლეში არავის აჩვენებდა.

სად არის დაცული გელასი კესარიელის „საეკლესიო ისტორია“ ფოტიუსს მოჰყავს გელასის შრომის მხოლოდ შესავალი სიტყვები. გარდა ამისა გელასის შრომიდან დაცულია მხოლოდ ერთი ციტატა თეოფანეს ქრონოგრაფში¹. გელასი კვიზიკელსაც ჰყავს იგი ერთხელ მოხსენებული, მაგრამ რუფინუსთან ერთად და გელასი-რუფინუსის სახელწოდებით (Γελάσιος Ἰϋσιυ Ρουφίσιος). შემდეგ გელასი კვიზიკელი თავის წყაროდ ასახელებს ხოლმე მუდამ რუფინუსს, მაგრამ რომ ის ლათინ-რუფინუსს არ ჰგულისხმობს, ამას ამტკიცებს მისი „სვნტაგმას“ სამი აღგილი (I, 1; I, 7; I, 10). უფრო მდიდარ მასალას გელასი კესარიელის „საეკლესიო ისტორიის“ ტექსტის ნაწილობრივი აღდგენისათვის იძლევა გიორგი მონაზონის „ქრონოგრაფი“; გიორგი მონაზონს საერთოდ ახასიათებს წყაროების მოყვანა თითქმის სიტყვასიტყვით და ამის გამო შესაძლებელი ხდება ამ წყაროების გამოყოფა. გიორგი მონაზონის „ქრონოგრაფში“ დაცული ნაწყვეტები, რუფინუს-გელასის „საეკლესიო ისტორიის“ X—XI წიგნებიდან ამოღებული, იმდენად კარგი ბერძნულით არის დაწერილი, რომ

¹ Theophanes II, 17 (ed. de Boor): *Γελάσιος δὲ ὁ Καισαρείας τῆς ἀσῆς ἐπίσκοπος φησιν, ὅτι μεταμεληθέντες καὶ πάλιν βασιλεῖσαι θείης-σαντες φήφα καινῶ τῆς συγκλήτου ἀναιροῦνται* (გელასი. იმავე კესარიის ეპისკოპოსი, ამბობს, რომ ისინი, ვინც ნანობდნენ [რომ გადადგნენ] და კვლავ მთისურვეს მეფობა, სენატის საერთო დადგენილებით სიკვდილით ისჯებოდნენ. თეოფანეს სიტყვებს იმეორებს, მცირეოდენი ვარიანტული სხვაობით, გიორგი ამართლო: *Γελάσιος δὲ ὁ Καισαρείας φησὶ, ὅτι μεταμεληθέντες καὶ πάλιν λαβεῖν τῆν βασιλείαν βουληθέντες φήφα τῆς συγκλήτου ἀναιροῦνται*—Georgii Monachi dicti Hamartoli Chronicon... nunc primum ad fidem codicis Mosquensis... edidit E. de Muralto. Petropoli 1859, p. 378; მურალტის ტექსტი გადაბეჭდილია Migne. PG 110, სადაც 576 გვერდზე სქოლიოში მოყვანილია ჩვენი ციტატის ვარიანტი: *ὁ Καισαρείας καὶ βασιλεύσαι θείης φήφα, ὡς, ჩვენი აზრით, თეოფანეს ქრონოგრაფიდან უნდა იყოს მოტანალი.*

საკიროა აღინიშნოს, რომ ეს აღგილი გიორგი ამართლოს ქრონოგრაფის მოსკოვერ ნუსხაშია. სხვა ნუსხებში, რამდენადაც შეგვიძლია ვიმსჯელოთ C. de Boor-ის 1904 წლის გამოცემის მიხედვით (II, 489—493), ის არა ჩანს. არ არის ეს აღგილი არც ძველ ქართულ თარგმანში (იხ. ს. ყაუხჩიშვილი, ბრონოლოგია გიორგი მონაზონისა, თბ. 1923, გვ. 256 შმდ.) და არც ძველ სლავურში (იხ. В. М. Истрип, Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе. Том I [Пгр. 1920], гл. 383).

შეუძლებელია იგი ლათინურიდან იყოს გადმოთარგმნილი. მაშასადამე, აქაც ბერძნული წყარო (გელასი კესარიელი) უნდა ვიგულისხმოდ და არა ლათინური (რუფინუსი).

ა. გელასი თავისი გამოკვლევის მეორე თავში (*Die Reste der Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisareia und der Text Rufins* — „გელასის საეკლესიო ისტორიის ნაშთი და რუფინუსის ტექსტი“) დაწვრილებით ადარებს რუფინუსის ტექსტს გელასი კვიზიკელისა და გიორგი მონაზონის შრომებში დაცულ გელასი კესარიელის „საეკლესიო ისტორიიდან“ ამოღებულ ადგილებს და სრულის ექვმიუტანლობით ამტკიცებს, რომ სწორედ რუფინუსის ლათინური ტექსტი წარმოადგენს თარგმანს ბერძნულიდან და არა პირიქით. ავტორს მოჰყავს იქვე მაგალითები, სადაც ლათინური ტექსტის ავტორს — რუფინუსს — ზოგიერთი ადგილი ბერძნული დედნისა ყალბად აქვს გადმოცემული, რადგან მას ბერძნული ტექსტი ვერ ვაუგია. მაგალითად, ბერძნული $\chi \epsilon \nu \theta \nu \eta \tau \omicron \varsigma$ რუფინუსს ვაუგია როგორც $\chi \alpha \iota \nu \theta \nu \eta \tau \omicron \varsigma$ და თარგმანის მას *novitatis* (რუფინუსი X, 1); $\alpha \iota \tau \alpha \iota \alpha \alpha \chi \acute{\alpha} \rho \alpha \nu$ გადმოცემულია *poscit... locum* (რუფინუსი X, 3), ნამდვილად კი ჰნიშნავს „მოითხოვს ნებართვას“ და სხვა.

მაშასადამე, რუფინუსის „საეკლესიო ისტორიის“ X—XI წიგნები, რომლებიც ორიგინალურ ნაწარმოებად იყო ცნობილი, წარმოადგენს ბერძნულის თარგმანს. ის გარემოება, რომ ორიგინალი თარგმანის სახელს ატარებდა, აიხსნება შემდეგნაირად: რუფინუსის ნაწარმოები პირველი ცდა იყო დასავლეთში საეკლესიო ისტორიის ღაწერისა და ამიტომ იმთავითვე უფრო ცნობილი იყო, ვიდრე მორცხვი გელასი კესარიელის შრომა, რომელსაც გელასის სიცოცხლეში თითქმის არ იცნობდა, ხოლო მისი გარდაცვალების შემდეგ მხოლოდ ზოგიერთები იცნობდნენ. ამით აიხსნება, რომ გელასი კვიზიკელი თავის წყაროს უწოდებს $\Gamma \epsilon \lambda \acute{\alpha} \sigma \iota \omicron \varsigma$ $\tau \eta \varsigma$ $\rho \omicron \upsilon \sigma \eta \nu \omicron \varsigma$ და ფოტიუსი კიდევ განმარტავს: $\Gamma \epsilon \lambda \acute{\alpha} \sigma \iota \omicron \nu$ $\alpha \nu \tau \omicron \nu$ $\kappa \alpha \iota$ $\rho \omicron \upsilon \sigma \eta \nu \omicron \nu$ $\acute{\alpha} \mu \alpha$ $\kappa \alpha \lambda \acute{\alpha} \nu$.

ცხადია, დიდად მნიშვნელოვანი იყო იმის დამტკიცება, რომ რუფინუსს, რომლის 402 წელს დაწყებული „საეკლესიო ისტორია“ ორიგინალურ ნაწარმოებად იყო ცნობილი, უთარგმნია „ისტორია“ გელასი კესარიელისა, რომელიც 395 წელს გარდაიცვალა. მნიშვნელოვანი იყო ეს ფაქტი იმით, რომ ამერიიდან რუფინუსის მიერ გადმოღებული ცნობები უნდა იქნეს შემოწმებული, სადაც ეს შესაძლებელია, ბერძნული დედნის საშუალებით (გელასი კვიზი-

კელთან და გიორგი მონაზონთან, რომელთაც დაკული აქვთ ნაწილობრივ გელასი კესარიელის „საეკლესიო ისტორიის“ ნაშთები).

საკიროდ ეთვლით გავაცნოთ მკითხველს ის აზრთა სხვადასხვაობა, რომელიც არსებობს გელასი — რუფინუსის საკითხის გარშემო.

იმ მდიდარი ლიტერატურიდან, რომელიც ამ საკითხზე არსებობს, ჩემთვის ჯერ-ჯერობით ხელმისაწვდომია შემდეგი:

1) Anton Glas, Die Kirchengeschichte des Gelasius von Kaisareia die Vorlage für die beiden letzten Bücher der Kirchengeschichte Rufins. 1914, VI, 90.

2) P. Peeters, Les débuts du christianisme en Géorgie: Anal. Boll. t. L. (1932), p. 5—58.

3) E. Honigmann, Gélase de Césarée et Rufin d' Aquilée (Bull. Ac. R. de Belgique. Cl. de L. V. 40 [1954], 122—161).

1914 წელს A. Glas-ი ამტკიცებდა, რომ გელასი გარდაიცვალა 394 წ. 29 სექტემბერსა და 395 წ. მარტს შუა. ამიტომ ის არ შეიძლება იყოს ავტორი რუფინუსის X—XI წიგნების ბერძნული თარგმანისა, რადგან რუფინუსი თვითონ ამბობს ეფსესის „ისტორიის“ თარგმანის წინასიტყვაობაში, რომ იგი შეუდგა ამ შრომას მხოლოდ ალარიხის იტალიაში შემოსევის შემდეგ, ე. ი. 401 წლის 18 ნოემბრის შემდეგ.

შემდეგ, 1930 წელს, კვლავ განახლდა კამათი, რადგან წამოიჭრა საკითხი, რომ გელასი კესარიელის გარდაცვალების terminus ante quem არ ყოფილა გარკვეული. სახელდობრ: ამ წელს გამოვიდა „პორფირე ლაზელის ცხოვრება“ (მარკოზ დიაკონისა), Gregoire-ისა და Kugener-ის გამოცემა. და აქ გამოიჩინა, რომ საეკვოა არსებობდა თვით იოანე კესარიელი ეპისკოპოსისა (იხ. ზემოთ გვ. 179), რომელიც იქ მოხსენებულია 395 წლის 18 მარტიდან მოკიდებული. რახან ეს ასეა, მაშასადამე ძალა ეკარგება იმ ცნობას, თითქოს გელასი, კესარიელი ეპისკოპოსი, 395 წლის 18 მარტს გარდაცვლილიყოს. და, მაშასადამე, გელასის უნდა ეცოცხლა იმ დრომდე, როდესაც ევლოგი გახდებოდა კესარიის ეპისკოპოსი.

ამ განახლებულ კამათში მონაწილეობა მიიღეს პ. პეტერსმა, ნ. აკინიანმა, ე. ჰონიგმანმა და სხვებმა.

P. Peeters-მა („Les débuts du christianisme en Géorgie d'après les sources hagiographiques“: AB, t. L. 1932) მთლიანად არ გაიზიარა ა. გლასის გამოკვლევის შედეგები.

პეტერსი, მის შემდეგ, რაც მას მოჰყავს რუფინუსის ტექსტი და ადარებს გელასის ზოგიერთ ადგილს, კერძოდ ბოლო სიტყვებს ბაკურის შესახებ, ასკვნის:

„როგორც ვხედავთ, არავითარი ეჭვი არ შეიძლება იყოს, რომ ცნობები იდენტურია. გელასი, რასაკვირველია, არ აცხადებს პრეტენზიას იმაზე, რომ ბაკურს იცნობდა პირადად. ის აღარაფერს ამბობს იმაზე, თუ ვინ გადმოსცა მას მოთხრობა ამ უმწიკლო ადამიანზე. ვარდა ამისა, ისტორია, რომელსაც ის მოგვითხრობს, ზედმიწევნით იგივეა, რასაც ჩვენ ვიცნობთ რუფინუსით. ის არავითარი დეტალით არ განსხვავდება, რომ შეიძლებოდა მასში დანახვა ან დამატებისა, ან დადასტურებისა, და ქართველი მეცნიერები, რომელთაც მიიღეს თეზა ანტონ გლასისა, ერთგვარად აჩქარებით (non sans un brin de précipitation), ფუკად. ილწვიან იმისათვის, რომ ბერძნული ტექსტის უმნიშვნელო ვარიანტებს მიაკუთვნონ მნიშვნელობა, რომელიც მათ არა აქვთ (se sont donné une peine inutile pour attribuer aux minces variantes du texte grec une importance qu'elles n'ont pas). და აქვე უთითებს ჩემს შრომას „გელასი კესარიელი ქართლის მოქცევის შესახებ“ (მეზომილველი I, 1926, გვ. 54—68).¹

N. Akinian-ს დაუბეჭდავს წერილი Handes Amsorya-ში (1947, გვ. 401—443, 489—491, 497—553), სადაც მას უცდია სომხეთისათვის გამოგყენებინა გელასი-რუფინუსის ცნობა იბერიის მოქცევის შესახებ ნინოს მიერ.

ამის წინააღმდეგ არის მიმართული მ. თარხნიშვილის სტატია: Die heilige Nino, Bekehrerin von Georgien (Analecta Ord. S. Basilii M. 1953, S. 572—581).

დაწერილებით იხილავს ამ საკითხს E. Honigmann-იც (Gélasie de Césarée et Rufin d' Aquilée: Bull. Ac. R. de Belgique, Cl. de L. V. 40 1954, 122—161).

¹ ა. გლასის გამოკვლევის „დიდი მნიშვნელობა“ აღიარა ივ. ჯაკეა-ნიშვილმა 1928 წლის გამოცემაში „ქართველი ერის ისტორიის“ პირველი ტომისა (გვ. 167—169, იხ. 1951 წლის გამოცემა, გვ. 180—182).

რუფინუსმა დაურთო თავის ლათინურ თარგმანს ევსევის „საეკლესიო ისტორიისას“ ორი წიგნი (X და XI). საიდან ამოიღო იგი რუფინუსმა? ერთი ამბობენ, რომ გელასი კესარიელის „ისტორია“ იყო მისი წყარო; მეორენი, პირიქით, ამტკიცებენ, რომ სწორედ ამ გელასის უნდა ვადმოეთარგმნოს ბერძნულ ენაზე რუფინუსის ორიგინალური ტექსტი. ჰონიგმანი სწყვეტს საკითხს შემდეგნაირად:

1) გელასის არ შეეძლო გადაეთარგმნა რუფინუსი, რადგან X და XI წიგნები რუფინუსმა მიუმატა თავის თარგმანს ევსევის „ისტორიისას“ 401 წლის 18 ნოემბრის შემდეგ. ამ თარიღში, ე. ი. 401 წლის 18 ნოემბერს, გელასის ადგილი დაუჭერია ევლოგიოსს, რომელიც დამოწმებულია 400 წლის სექტემბრის თვიდან.

2) ფოტიოსის მიერ წამოყენებული ჰიპოთეზა, რომლის მიხედვით კირილე იერუსალიმელს და გელასი კვიზიკელს უნდა ეთარგმნოს რუფინუსი ბერძნულად, აიხსნება გელასი კვიზიკელის აუცნაური მტკიცებით, სახელდობრ, რომ რუფინუსს უნდა მიეღოს მონაწილეობა ნიკეის კრებაზე. შეუძლებელია ამის ღაშვება, მაგრამ ეს ჰიპოთეზა გულისხმობს სპეციალური თხზულების არსებობას ნიკეის კრების და მისი ეპოქის შესახებ, იმ თხზულებისა, რომელიც ემყარებოდა რუფინუსს, გელასის და სხვებს და რომლის სათაური იქნებოდა: *Πιστης Γελασιου και βλασίου*, რაც წარმოშობდა შეცდომას ავტორების იდენტურობის შესახებ და იმ ეპოქის შესახებ, როდესაც ისინი ცხოვრობდნენ.

3) „რუფინუს-გელასის“ ეს თხზულება, ალბათ, უნდა განვასხვავოთ „ბერძნული რუფინუსისგან“, რომელიც არის მხოლოდ თარგმანი რუფინუსის X და XI წიგნებისა და რომელიც შეიძლება გამოკვეყნდა როგორც ანონიმური თხზულება.

4) გელასი კესარიელი შეიძლება მიჩნეულ იქნეს როგორც რუფინუსის წყარო. მაგრამ მის „საეკლესიო ისტორიას“ ძალიან ნაკლებად ვიცნობთ ზეენ, რომ ნება გვკონდეს ჯერჯერობით (*jusqu' à quel point*) ვილაპარაკოთ იმის შესახებ, რომ ეს იყო უმთავრესად ძირითადი წყარო¹.

მოგვყავს გელასი კესარიელის ტექსტი.

¹ ეს ანოტაცია ე. ჰონიგმანის შრომაზე მოთავსებულია BZ 47 [1954], 546 და გუთუნის V. Laurent-ს.

იბერიის მოქცევა¹

Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ οἱ πρὸς τῆ κατὰ Πόντον γῆ Ἰβηρίας τε καὶ Δαξοὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ἐδέξαντο λόγον, μήπω πρὸ τούτου εἰς αὐτὸν πεπιστευότες. Τοῦ δὲ μεγίστου ἀγαθοῦ τούτου αἰτία κατέστη γυνή τις παρ' αὐτοῖς αἰχμάλωτος οὖσα, ἄκρον δὲ βίον μεταρχομένη δι' ἐγκρατείας τε καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ἔργων πάντας αὐτούς εἰς ἔκστασιν ἤγευ. Ὡς δὲ τὴν αἰτίαν διεπυκνάζοντο τῆς τοσαύτης αὐτῆς ἀσκήσεως, ἀπλότητι μὲν ἡ ἀγία ἐκείνη γυνή λέγει, διὰ Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Οὐδένα μάλιστα ἐκ τούτου εἰς πίστιν ἔφερον τῆς εὐσεβείας, ἐθαύμαζον δὲ μόνον τὴν γυναῖκα, καὶ τῶ ξένῳ βίῳ αὐτῆς προσέχοντες πολλὰ ἐλογίζοντο.

ეს ქალი: ისინი მხედავდნენ მის ფიქრობდნენ!

Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔθις ἦν αὐτοῖς, εἴπαρ νήπιον εἶχον ἀσθενεία περιπεσόν, περιτρέχοντας αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἐργασίους ἅπαντας ἐκάσταν ἄσθενεσθαι βοήθημα, γέγονε διὰ τούτου ἐκπεραλθισθῶσαν τινὰ πάντας ἐλθεῖν καὶ πρὸς τὴν αἰχμάλωτον. Ἡ δὲ πρὸς τῆ μύρα ἐστῶσθι σὺν τῶ πατριάρχῳ τῆ γυ-

იმავე ხანებში ღმრთის ცნება მიიღეს პონტოს ვასწვრივ მდებარე მიწაწყალზე მცხოვრებმა იბერიებმა და ლიხებმა, რომელთაც მანამდე ის არა სწამდათ. ამ უდიდესი სიკეთის მიზეზი გახდა ერთი ღვინაყალი, რომელიც მათთან იყო ტყვედ; მან სათნო ცხოვრებას მიაღწია და თავისი კრძალულებითა და სხვა კეთილი საქმეებით მას აღტაცებაში მოჰყავდა ყველა ისინი. როდესაც მას ეკითხებოდნენ ასეთი მისი განდევნილობის მიზეზის შესახებ, ის წმინდა ღვინაყალი მარტივად უპასუხებდა ხოლმე, ქრისტეს მიზეზისათვის, ძისა ღმრთისათვის. მიუხედავად ამისა ამით მან ვერაფერი დაარწმუნა კეთილსათნოებაში; მათ მხოლოდ აკვირვებდა უცნაურ ცხოვრებას და რას არ

მაგრამ რადგან იმათში ჩვეულება იყო, რომ თუ ვისმე ბავშვი გაუხდებოდა ავად, ყველა იქუთრებს მოივლიდა და ყველას თხოვდა დახმარებას, — მოხდა [ეხლაც ისე], რომ ერთი ქალი, რომელიც ამ მიზნით კარი-კარ დადიოდა, ამ ტყვე-ქალთანაც მოვიდა. ხოლო ამან მიმართა

¹ გელასი კესარიელის „საეკლესიო ისტორიის“ აქ მოყვანილი ტექსტი ჩვენ გამოვეყით (ქართული თარგმნით და ნარკვევით) 1926 წელს: „გელასი კესარიელი ქართლის მოქცევის შესახებ“ (მიმოხილველი I. თბ. 1926, გვ. 54—68), ხოლო ამაზე უფრო ადრე დავბეჭდეთ რეცენზია ა. გლასის მონოგრაფიაზე (თბილ., „ჩვენი მეცნიერება“ 1924, № 6—7, გვ. 96—100)

ναϊκί ἐφη· οὐδὲν ἐγὼ τῷ παιδα-
ρίῳ δυνήσομαι βοηθήσαι, τὸν δὲ
Χριστὸν, ὃν ἡμῖν εἶπον πολλὰκις,
οἶδα δυνατὸν εἶναι καὶ νεκροὺς
ἀνιστάν, καὶ τοῖς ἀπηγορευμένοις
χαρίζεσθαι ἰασίν. Ἡ δὲ τοῦ παι-
δὸς μήτηρ καθικέτευε τὴν αἰχμάλ-
ωτον. Τότε οἶκτωρ τῆς δεομένης
κινήθεισα τὸ νήκιόν τε τῷ σάκκῳ
τῷ ἑαυτῆς περιβαλοῦσα, προσευ-
ξαμένη τῷ Θεῷ, ἀπέδωκεν αὐτὸ
τῇ μετρὶ ἡγίῃ·
ბვია ბავშვი, შვივეღრა ლმერთს
ღელას.

Διέδραμε δὲ εἰς πολλοὺς τὸ
γενόμενον, καὶ γὰρ ἄχρι τῆς βασι-
λίδος ἔφθασαν, ἧτις κατέκειτο
βαρυτάτῃ νόσῳ κατεχομένη· καὶ
γὰρ χρόνον ἱκανὸν ἀσθενήσασα,
ἀνιάτως εἶχε λοιπὸν τὰ περὶ τῆς
φθασάσης αὐτῆν χάλσπωτάτης
νόσου. Ἄξιοι μὲν οὖν τὴν αἰχμάλ-
ωτον ἀποστείλασα διὰ τῶν οἰ-
κείων πρὸς αὐτὴν παραγενέσθαι·
Ἡ δὲ δέει· καὶ εὐλαβεῖται ἀνανεύει
τοῦ πρὸς τὴν βασιλίδι διαβῆναι,
εἰδοῖσα τὸν ἔκ τῆς ἀνθρωπίνης
δόξης παρεισδύοντα δλασθῆναι. Διὰ
τοῖ τοῦτο ἀπρίξ ἔχουσαν αὐτὴν
τοῦ μὴ ἔλθειν ἐπιγνοῦσα ἢ βασι-
λισσα καλεῖται σὺν τῷ σκιμποδίῳ
πρὸς αὐτὴν ἀπαχθῆναι. Ἦς τινος
δυσωπηθείσα τὴν ταπεινωσιν ἢ
μακαρία αἰχμάλωτος τὸν αὐτὸν
τρόπον περιβαλοῦσα τὴν βασιλίδι
τῷ σάκκῳ, ἐφ' ἣν γόνυ κλίναςα
τὰς εὐχὰς τῷ Θεῷ προσέφερε τῇ
συνήθει πρὸς τὸν Χριστὸν εὐχῇ,

ქალს, რომელიც კარებში იდგა
ბავშვით ხელში, და უთხრა: „მე
ვერ შევძლებ ვუშველო ბავშვს;
ქრისტეს კი, რომელზედაც ხში-
რად მილაპარაკია თქვენთან,
ვიცი, შეუძლია მკვდრებიც აღა-
დგინოს და მიტოვებულთ გან-
კურნება არგუნოს“. ხოლო ბავ-
შვის დედა ემუდარებოდა ტყვე-
ქალს. მაშინ ამან, აღძრულმა
სიბრაღულით მთხოვნელის მი-
მართ, თავის გარესამოსში გა-
და განკურნებული გადასცა იგი

ეს ამბავი მოელო ყველას და
ღედოთელის ყურამდისაც მიალ-
წია; ღედოთალი მაშინ ლოგი-
ნად იწვა მძიმე სენით დაავადე-
ბული. კარგა ხანია, რაც ის ავად
გამხდარიყო, და უკურნებელი
ჩანდა ის მძიმე სენი, ის რომ
შეეპყრო. და, აი, ის გზავნის
ტყვე-ქალთან თავისიანებს, და
თხოვს მას, რათა ის მას ეახ-
ლოს. ის კი შიშისა და მოკრძა-
ლების ვამო უარს ამბობდა ღე-
დოთალთან მისვლაზე. რადგან
იციოდა, რომ აღადმიანური (ე. ი.
მიწიერი) დიდებისაგან საცოთური
შემოიპარებოდა ხოლმე. ამიტომ
ღედოთალიმა, როგორც კი ვაი-
გო, რომ ტყვე-ქალს არასგზით
არ უნდოდა მოსვლა, ბრძანა
საწოლით წაეყვანათ იგი მასთან.
ნეტარმა ტყვე-ქალმა უსიამოვ-
ნოდ შეხედა ღედოთელის ასეთ
დამციობებს და იმნაირადვე [რო-
გორც წინათ] ვახვია ღედო-

ὕγι· οἶκαδε ἀποπέμπει χάριουσιν
καὶ πορευομένην τοῖς οἰκείοις
ποσί·ν, νέον καὶ ξένον θάσμα τοῖς
ἐντοπίοις παρεχομένην, τὸν Χρισ-
τὸν τὴν χάριν ἔμολογούσαν, κα-
θὼς παρὰ τῆς αἰχμαλώτου γυναι-
κὸς ἐδιδάχθη, τρανώς τε ἀπεφ-
θίγγετο πορευομένη. Δόξα σοι,
Χριστέ, φησί, δέσποτα τῆς αἰχμα-
λώτου· σοὶ χάρις, καὶ σοὶ πάντα
τιμή, Σωτὴρ ἡμῶν τῶν εἰς σέ
πιστεύειν ἠξιωμένων.

და მიმავალი ცხადად ჰლაღადებდა: „დიდება შენდა ქრისტე უფალო ტყვე ქალისაო, — ამბობდა ის, — მაღლობა შენდა და ყოველივე პატივი შენდა, მაცხოვარო ჩვენო, რომელნიც ღირსი ვქმენით შენდამი რწმენით განმსჭვალვისა“.

Ἄλλὰ καὶ τῷ συμψίφῃ ἑαυτῆς
ἢ βασιλίσσῃ διηγήσατο ἕκαστα,
παρῶρμησε δὲ αὐτὸν εἰς ἀμειψὴν
ἀξιώπιστον, χρήματα· βουληθῆναί·
ἀμειψασθαι τὴν αἰχμάλωτον τῆς
ἐπεργεσίας τῆς εἰς τὴν σύμφ·ον
αὐτὸν ἔνεκα. Ἡ αἰχμάλωτος
ἀντή, ὡ βασιλεῦ, οὐκ ἔρέγεσαι
ἀργυρίου. οὐτε χρυσοῦ περι·ποι·εῖ-
ται· ὄνρον δὲ ἀπα·τεῖ παρ' ἡμῶν
ἀξιώχρεων, τὸ μόνον ἡμᾶς πιστεῦ-
σαι, ὅτι ὁ Χριστὸς υἱὸς ἐστὶ τὸν
θεοῦ τὸν ὑψίστου. Ἡ γὰρ ὁ πᾶς
βίος νηστεία καὶ ἐγκράτεια, περι-
τοί·θησαυροῖ· χρυσοῦ καὶ ἀργυ-
ρίου καὶ γὰρ ἀπεπειράθη τῆς
εὐσεβούς. Τάληθη διηγοῦμαι· σοι,
ὡ βασιλεῦ. Ἄλλ'· εἴ· μου παρὰ σοὶ
φροντίς ἐστὶ σωτηρίας, ἀμειψώ-
μεθα καινότερον τὴν γυναῖκα,
τὸν Χριστὸν αὐτῆς παραδεχόμενοι
εἰς προσκύνησιν.

ფალი თავის გარესამოსში, მუხლ-
მოდრეკით შეევედრა ღმერთს
და ჩვეულებრივი ლოცვით მი-
მართა ქრისტეს, და განკურნე-
ბული გაისტუმრა შინისკენ გახა-
რებული დედოფალი, რომელიც
საკუთარი ფეხით მიდიოდა; ამით
ამცნობდა ყველა იდეგლობრივ
მცხოვრებს ახალსა და უცხო
საკვირველებას და მაღლობას
უძღვნიდა ქრისტეს, როგორც
ეს იმან ტყვე-ქალისაგან ისწავ-
ლა, და მიმავალი ცხადად ჰლაღადებდა: „დიდება შენდა ქრისტე უფალო ტყვე ქალისაო, — ამბობდა ის, — მაღლობა შენდა და ყოველივე პატივი შენდა, მაცხოვარო ჩვენო, რომელნიც ღირსი ვქმენით შენდამი რწმენით განმსჭვალვისა“.

თავის თანამეცხედრესაც უამ-
ბო ყველაფერი დედოფალმა და
დაარწმუნა ღირსეულად დაესა-
ჩუქრებინა ტყვე-ქალი; ამიტომ
მეფემ მოინდომა ფულით დაესა-
ჩუქრებინა ტყვე-დედაკაცი იმის
გულისათვის, რომ მან კეთილი
საქმე უყო მის მეუღლეს. ხოლო
დედოფალმა ასეთი სიტყვებით
მიმართა მას: „ტყვე-ქალი იგი,
ნეფევ, არც ვერცხლისთვის ილ-
ტვის და არც ოქროსთვის ილ-
წვის. ის მოითხოვს ჩვენგან ღირ-
სეულ საჩუქარს: (ის მოითხოვს)
მხოლოდ იმას, რომ ჩვენ ვირ-
წმუნოთ, რომ ქრისტე არის ძე
მაღალი ღმერთისა. მისთვის მთე-
ლი სიცოცხლე მარბვა და გან-
დეგილობაა, ხოლო ოქროს და
ვერცხლის განძები — ზედმეტია.
და მე ვამოვცადე ის სათნომო-
კვარი ქალი. კეშმარტივბას მო-

გითხრობ, მეფევ. ასე რომ თუ შენ ზრუნავ ჩემს ცხოვრებაზე, განსაკუთრებულად დაეხმარე ჩემსთვის ის ღელაჯაკი და თაყვანი ვსცეთ მის ქროსტეს“.

Ὁ δὲ τὰς ἀνηρότερον δια-
τάθη, καίτοι πολλοὺς ὑπομνησ-
κόμενος πρὸς τῆς γαμετῆς ὑπερε-
τίθετο, ἐκλύων τὰς εὐαγγελίας
τὴν αἵτησιν, καὶ καιρὸν πρὸςφο-
ρον ἐλπίζων ἀπὸ περι τούτου
λυσιστελεῖν ἔλεγεν. Ὁ καὶ γέγονε
κατὰ πρόνοιαν Θεοῦ τοῦ θέλοντος
πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ
εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν.
ბულიყო და ჰეშვარიტების შეცნობამდე მისულყო.

Συνέβη γὰρ αὐτὸν ἐν θήρᾳ
περισπώμενον περὶ ἡλῆν κατάλασον
καὶ βασιτάτην ἐν ἡμέρᾳ σταθερᾷ
ὑποστῆναι: νύκτα ἀπροσδόκητον.
Ἄφνω γὰρ ἐν μεσημβρίᾳ κατὰ
πάσης τῆς ἡλῆς περιεχύθη σκότος
βασιτάτων, ἔνθα ἦν ὁ βασιλεύς.
Ὡς δὲ καὶ οἱ συνόντες ἀπὸ τῆς
κάκιστε πρὸς τὴν θήραν διασπεί-
μενοι ἐνήρηται, φόβος συνέσχε τὸν
βασιλέα μέγιστος κραισται λογιζό-
μενον. ὅπως διαφύγη τὴν ἔφοδον.
Ἐπεὶ δὲ καὶ πάντες οἱ συνόντες
ἀπὸ τῆν αὐτὴν ὑπέμενον ἀνάγ-
κην, ἕκαστον γὰρ τῶν πρὸς αὐτὸν
ἐληλυθέναι σπευδόντων, ἐν ᾧ κα-
τείληψε τόπῳ, τὸ σκότος ἐστή-
λωσε, προβῆται μὴ συγχωρηθῶν
εἰς ἀλλήλων παρακλήσιν.

Τότε ὑπομνησθεὶς ὁ βασι-
λεύς τῆς γαμετῆς καὶ τῆς ταύτην
ἀνιάτως ἔχουσιν ἰσασμένης αἰχ-

ბოლო მეფე ერთხანს არაფერს
სწყვეტდა; თუმცა ხშირად მოა-
გონებდა ბოლმე მას მისი მეულ-
ლე, მაგრამ ის თავს არიდებდა
თხოვნას დაპირებებით და ამ-
ბობდა, რომ უცდიდა ამ საქმი-
სათვის მისთვის მოსახერხებელ
დროს. ეს კი მოხდა ღმრთის
განზრახვით, რომელსაც სწავდა,
რათა ყველა ადამიანი ცხოვ-
ნობაში მოხერხდეს.

ერთხელ, როდესაც ის ნადი-
რობდა შრავალქალიან ულრან
ტყეში, მას დღისითვე ჩამოუ-
ლამდა მოულოდნელად. უცბად
შუალღეს ღრმა ბურუსმა მოიცვა
მთელი ტყე, სადაც მეფე იყო.
ბოლო რადგან მისი მხლებლები
იქ იყვნენ სანადიროდ გაფან-
ტული, უდიდესმა შიშმა მოიცვა
მეფე და სრულებით ვერ მოე-
სახრა საშუალება, თუ როგორ
აეცდინა (თავიდან უბედურება).
ბოლო რადგან მისი ყველა თან-
მხლებელი იმავე გასაკვირში იყო
და ყოველი მათგანი, რომელნიც
მეფესთან მისვლას ისწრაფოდ-
ნენ, წყვილიადმა გააშეშა იმ ად-
გილას, სადაც ისინი იდგნენ,
ამიტომ მათ არ შეეძლოთ წინ
წაწევა ერთმანეთის დასახებ-
ლად.

მაშინ მეფეს მოაგონდა მეულ-
ლე და ის ტყვე-ქალი, რომელ-
მაც განკურნა მისი, უკურნებელი

μαλώτου, ἐβόησε λέγων· Χριστέ, ὁ τῆς αἰχμαλώτου κύριος, παράσθηθί μοι τανῦν, ἵνα φύγω τὴν ἐπιχειμένην ἀνάγκην· ἔχω γὰρ σαφεισάτην πεῖραν τῆς θείας σου θυνάμειας, τὴν ἐμὴν σύμβιον· Καὶ ἅμα τῷ τελῆσαι τὴν εὐχὴν εὐθύς περιαιρεθέντος τῶν σκότους, τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἐπαχύθη μάλλον ἢ τὸ πρότερον κατὰ πάσης τῆς ἡμέρας, ἔνθα ἦσαν ἐστηλωμένοι.

უფრო მძლავრად გაანათა მთელი ტყე, სადაც ისინი სვეტივით იყვნენ ვაშეშებული.

Καὶ παραγενόμενοι οἱχοι ὑγείης παραχρήμα εὗρον τὸν βασιλέα κελύσοντα τὴν αἰχμάλωτον ἕως πρὸς αὐτὸν γενέσθαι, μηκέτι θεὸν ἕτερον προσκυνεῖν ἐπαγγελόμενον, ἢ Ἰησοῦν Χριστόν, ἔν ἡ γυνὴ σέβεται. Ἐρχεται οὖν ἡ γυνὴ ἡ αἰχμάλωτος καὶ γίνεται τοῦ βασιλέως διδάσκαλος πάντα τὸν τύπον τῆς πίστεως αὐτῷ ἐπιστήσασα· Ὁ δὲ χαίρων οὐκ ἤδειτο πρὸς εὐτελοὺς γυναῖκας θεοσέβειαν ἐκμανθάνων· τούναντίον δὲ ἐπ' αὐτῇ σεμνυνόμενος εἰς μέσον αὐτὴν ἄγεσθαι ἐπὶ τῶν πληθίους ἐκέλευσε, παρβήσιαζόμενος ἐπ' αὐτῇ λέγων· ὅτι· μου ἡ γαμετὴ θάνατον διὰ τῆς προσευχῆς ταύτης διέδρα Χριστοῦ τοῦ παμβασιλέως τῇ χάριτι· Ἐπειθὲ τε τοὺς ὑπηκόους, εἰ θέλοιεν σώζεσθαι, καὶ τὰ αὐτὰ φρονεῖν καὶ τὴν εἰς Χριστὸν αἰρῆσθαι προσκύνῃσιν τῶν εἰδῶλων καταφρονούντας. Ἐπειθὲ δὲ ἕμαθε

სენით შებყრობილი, მეუღლე, შესძახა და თქვა: „ქრისტე, უფალო ტყვე-ქალისათ, მეოხ მეყავ აწ, რათა ავიცილინო მოწეული უბედურება; მე უკვე მაქვს მეტიად ნათელი შედეგი შენი ღვთაებრივი ძალის მოქმედებისა, სახელდობრ ჩემი მეუღლე“. და როგორც კი მან გაათავა ეს ლოცვა, მაშინვე გაიფანტა ბურუსი, დღის შუქმა წინანდელზე

შინ რომ დაბრუნდნენ სალი-სალამათი, მაშინვე იპოვეს მეფე, რომელსაც დაეძახა იმ ტყვე-ქალისთვის და შეეთვალა, რომ ამიერიდან სხვა ღმერთს არა სცემს თაყვანს, თუ არა იესო ქრისტეს, რომელსაც ის დედაკაცი თაყვანს სცემდა. და ამა, მოვიდა დედაკაცი იგი ტყვე-ქალი და შეიქმნა მასწავლებელი მეფისა და ასწავლიდა მას ყველაფერს, რაც რწმენას შეეხებოდა. მეფე გახარებული იყო და მას არ რცხვენოდა ღვთის-მოყვარების სწავლა უბრალო დედაკაცისაგან; პირიქით, მას თავი მოჰქონდა იმის წინ, და უბრძანა შუახალხში გამოეყვანათ ტყვე-ქალი და მოურიღებლად თქვა მის შესახებ: „ჩემმა მეუღლემ სიკვდილი აიცილია ამისი ლოცვის წყალობით ქრისტეს მიმართ, ყოველთა უფლისა“. და არწმუნებდა ქვეშევრდომებს, თუ ცხონება ვსურთ, გაიხიარეთ ეს

πρὸς τῆς ἀγίας γυναικὸς, ὅτι ἐκ-
κλήσιας χρὴ ἰδρῶσασθαι: εἰς προ-
κύνησιν τοῦ Χριστοῦ, ὁμοῦ προήε:
ἐπὶ τὴν χρεῖαν σπουδαίως.

ეკლესიების დაფუძნება ქრისტეს
წარმატებით შეუღლა ამისათვის ზრუნვას.

Ὡς δὲ τὸν οἴκου τὸν περι-
βολον ἤγειραν οἰκοδομήσαντες,
ἔδει: δὲ λοιπὸν τοὺς κίονας στη-
σαι ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου πρὸς διαί-
ρεσιν τῶν συναρχομένων ἀνδρῶν
τε καὶ γυναικῶν, θέλων ὁ θεὸς
πάγιον γνώμην ἐνθεῖναι: τῷ τε
βασίλει καὶ πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ
ὑπηκόοις περὶ τοῦ δια τῆς ἀίχμα-
λώτου γυναικὸς κηρυχθέντος εὐαγ-
γελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ
αὐτοῦ, ποιεῖ τὸν τρίτον κίονα εἰς
μέσον ὀρθωθέντα, ἑτι δὲ πλάγιον
ζντα, μὴ γενέσθαι: εἰς τέλος ὀρ-
θιον, καθάπερ καὶ οἱ δύο ἕτεροι:
καὶ πολλὰ καμώντες οἱ τεχνίται
τά τε ἱστία σὺν ταῖς μηχαναῖς
ἀπάσαις διαρρήξαντες καὶ συντρι-
ψαντες ὑπεξαναχωροῦσι: φεύγον-
τες, δεδιότες μὴ ἐναπολειφθέντες
χαμαὶ ὑπὸ τὸν κίονα ἀποθάνω-
σιν. ἴστατο γάρ ὁ κίων ἐν τῇ
ἀέρι κρεμάμενος πλάγιος, μηθε-
νός, ὡς ἔθος τοῖς τεχνίταις, ἐπι-
νοουμένου παρ' αὐτῶν τινὸς βρη-
θήματος.

ვითარცა საშუალება ვერ იქმნა მათი მხრივით მოაზრებული.
'Ακούει ταῦτα ἡ αἰχμάλω-
τος καὶ δέει: πολλῶ συσχεθεῖσα,
μὴ ἀνάπαλιν τὸ πλῆθος ἐπιῶθῃ
ἑαυτὸ πρὸς τὰ εἰδωλα, ἔρχεται:
δύνοντος τοῦ ἡλίου κατὰ τὸν τό-

აირჩიეთ ქრისტეს თაყვანისცემა
და კერპები უკუაგდებო. ხოლო
როდესაც ისწავლა იმ წმინდა
ღელაქაცისაგან, რომ საჭიროა
ეკლესიების დაფუძნებისათვის, აგრეთვე

როდესაც სახლის გალავანს
აშენებდნენ, საჭირო იყო, სხვათა
შორის, შუაში სვეტების აღმარ-
თვაც მამაკაცებისა და დედაკა-
ცების შესაქრებელთა გასაყო-
ფად. და ღმერთმა მოისურვა
მტკიცე აზრი ჩაენერგა მეფისა
და მისი ქვეშევრდომებისათვის
შესახებ ტყვე-ქალის საშუალებით
უწყებული ევანგელიონისა იესუ
ქრისტესისა, ძისა თვისისა, და
ის აკეთებს შუაში აღმართულ
მესამე სვეტს, რომელიც ჯერ
კიდევ მრუდელ იდგა, ისე, რომ
ის საბოლოოდ არ გასწორდეს,
როგორც სხვა ორი (სვეტია
გასწორებული). ბევრს ეწვალნენ
ხელოსნები, დახიეს და დაფბო-
წეს აფრები ყველა მანქანები-
თურთ და უკან გამოიქცნენ შეშ-
ნებულნი, რომ იქ დარჩენით არ
დაბოცილიყვნენ სვეტის მიერ
მიწაზე (დამარცხებულნი), რად-
გან სვეტი იდგა ჰაერში მრუდელ
დაკიდებული და, წინააღმდეგ
ხელოსანთა ჩვეულებისა, ვერა-

ეს ესმის ტყვე-ქალს, და ის
ძალიან შეშფოთდა, რომ ხალხი
ისევ არ მისცემოდა კერპთა-
ყვანისცემის; მზის ჩასვლისას ის
მიდის იმ ადგილას და მუხლ-

πον, καὶ κλίνασα γόνυ πρὸς τὸ θεὸν ἕως πρωῆ, ἤγειρε διὰ τῆς εὐχῆς τὸν κίονα, οὐκ ἐπὶ τὴν βάσιν ἐστῶτα, ἀλλ' ἄρθρον μὲν ἡρητημένον ἐπάνω τῆς βάσεως ὅσον ἀπὸ πῆχεως ἑνός, οἰκονομοῦντος τοῦ θεοῦ μὴ ἀπιέναι τὴν ἀίχμαλωτον οἶκον ἕως τῆς τοῦ πλήθους ἀφίξεως, ἵνα γνῶσιν αὐτῆς τὴν ἐν τῷ ὄν' αὐτῆς κηρυττομένην ἀληθινὴν θεοῦ πίστιν.

Ἦλθον οὖν ἔωθεν σὺν τῷ βασιλεῖ, καὶ ἰδόντες ἄρθρον ἡρητημένον τὸν τηλικούτον κίονα ἐξίσταντο. Τότε τῆς ἀίχμαλώτου πᾶσι γενομένης καταφανοῦς διὰ τὸ γεγονός, ἀναστάσης αὐτῆς ἐκ τῆς εὐχῆς, εὐθέως ὁ κίων, οἷά τινων τεχνιτῶν τῆ οἰκείᾳ βάσει αὐτὸν προσαρμολόντων ὡς ἐνὶ μάστιγι, ἀπετέθη, κλείστην ὅσην παρὰ τοὺς ἔμπροσθεν καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν κίονας ἔχων εὐπρεπῆ τὴν ἀσφάλειαν. Ἐκ τούτου γέγονε καὶ τοὺς λοιποὺς τοῦ πλήθους συνελθεῖν καὶ συνομολογήσαι τὴν τοῦ βασιλέως πίστιν θαυμαζόντας Χριστόν· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἡ ἀίχμαλωτος ἐκείνη ἄγια γυνὴ διεμαρτύρατο· ἐδοδοίκει γὰρ τοῦ πλήθους τὴν ἀπλότητα, μήποτε ἄρα ὄντο τῆς πατρίδας δευσιδαιμονίας νυττόμενοι· εἰς αὐτὴν τὸ εἰς Χριστὸν σέβας ἀπενέγκοιντο, ἡγούσαν δόξαν περὶ αὐτῆς σχῶσι μὴ συντείνουσαν πρὸς εὐσεβείαν.

მოდრეკით იყო დილაამდე ღმერთის წინაშე; თავისი ლოცვის საშუალებით მან აღადგინა სვეტი, არა ხარისხზე მდგომარე, არამედ სწორად ჩამოკიდებული ხარისხს ზემოთ დაახლოებით ერთი წყრთის მანძილზე, და ღმერთმა განაწესრიგა ისე, რომ ტყვე-ქალი არ წასულიყო შინ ხალხის მოსვლამდე, რათა მათ შეეცნოთ იგი მის მიერ ქადაგებული ქრისტიანობის ღმერთის რწმენაში.

და, აჰა, რიგრაგზე მოვიდნენ ისინი შეფესთან ერთად და, რომ დაინახეს სწორად დაკიდებული ანგელა სვეტი, განკვირდნენ. მაშინ, როდესაც ტყვე-ქალი ყველასათვის საჩინო შეიქმნა ამ ამბის გამო და როდესაც მან ლოცვას თავი დაანება და აღგა, სვეტი მაშინვე, თითქოს ვინღაც ხელოსნებმა ის მის ხარისხს რაც შეიძლებოდა ქარგად მიაკრესო, გაიმართა და, შედარებით წინ და შემდგომ აღმართულ სხვეტებთან, მას უდიდესი ურყევობა ჰქონდა. ამის გამო მოხდა ის, რომ დანარჩენი ხალხიც შემოკრბა და, კვირვობდნენ რა ქრისტეს, გაიზიარეს მეფის რწმენა. და ეს დაუმტკიცა მათ იმ ტყვე-ქალმა, იმ წმინდა ღვთაება: მას ხომ ეზინოდა ხალხის უმეტრობის, რომ მშობლიური ცრუმორწმუნეობის გავლენით ქრისტეს თავიანთსავე მასზე არ ვადაეტანათ, ესე იგი ჰქონოდათ.

მასზე ისეთი წარმოდგენა, რომელიც მის კეთილსათნობას არ შეეფერებოდა.

Διὰ τοῦτο καὶ κοινωθήναι αὐτοὺς τῆς εὐχῆς προετρέψατο, ἦνίκα τὸν κίονα ἡρτημένον τῷ οἰκείῳ τόπῳ προσαρμολοῦσθαι πεποίηκε, συσκιάζουσα διὰ τούτου τὴν οἰκείαν ὑπόληψιν, τὴν δὲ τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ ἐνέργειαν λέγουσα εἰς πάντας ἀνθρώπους τοὺς εἰς αὐτὸν εὐσεβοῦντας· διαβαίνειν ἐν ταῖς ὑπὲρ ἀνθρώπων πράξεσιν.

Μετὰ δὲ τὸ τελειωθῆναι τὴν ἐκκλησίαν ὑποτίθεται: τῷ τε βασιλεῖ καὶ τῷ βασιλίδι ἢ αἰχμαλώτους πέμψαι αὐτοὺς πρὸς τὸν τῆς εὐσεβείας σύντροφον τὸν θεοφιλέστατον βασιλέα Κωνσταντῖνον πεμφθῆναι αὐτοῖς παρ' αὐτοὺς αἰτουμένοις τὸν τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην καθιέρωσοντα.

Τότε ὑπὸ τε τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἰβήρων οἱ σταλέντες πρεσβευταὶ καταλαμβάνουσι τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀναγγέλλοντες τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ τὴν ἐκείσε κρατυνθείσαν τοῦ Χριστοῦ πίστιν, ἐπίσκοπον αἰτοῦντες δοθῆναι αὐτοῖς παρ' αὐτοῦ εἰς τὴν τῶν παρ' αὐτοῖς ἐκκλησιῶν καθιέρωσιν ὁμοῦ καὶ διατύπωσιν. Οὗς προσηγῶς δεξάμενος ὁ εὐσεβῆς καὶ φιλόχριστος βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, χαίρων ἐν τῷ κυρίῳ, παρέσχε τὴν αἴτησιν, τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον Ἀλέξανδρον παρορμη-

ამიტომ იმან მოუწოდა ხალხს მათაც მიეღოთ მონაწილეობა ლოცვაში, როდესაც მან დაკიდებული სვეტი თავის ალაგან მიაკრა: ამით ის ფარავს თავის სიძლიერეს და ამბობს, რომ ქრისტე მაცხოვრის ზემოქმედება ყველა მის თაყვანისმცემელ ადამიანზე ზეკაცურ საქმეებში ხორციელდება.

შემდგომად ეკლესიის დასრულებისა ტყვე-ქალი წინადადებას აძლევს მეფესა და დედოფალს, რათა მათ გაგზავნონ ერთმორწმუნე მეგობართან და ღვთისმოყვარე კონსტანტინე მეფესთან (მოციქულები) და სთხოვონ, რათა მან გამოუგზავნოს მათ ვინმე ამ ეკლესიის საკურთხეველად.

მაშინ მეფისა და იბერთა კრებულის მიერ გაგზავნილი მოციქულები მიდიან კონსტანტინეპოლში, აუწყებენ კონსტანტინე მეფეს იქ (იბერიაში) ქრისტეს რწმენის განმტკიცებას და სთხოვენ მიეცეს მათ მისგან ეპისკოპოსი მათთან არსებული ეკლესიების კურთხევისათვის და აგრეთვე საეკლესიო წესების ჩამოყალიბებისათვის. სათნო და ქრისტეს მოყვარე კონსტანტინე მეფემ ისინი მეგობრულად მიიღო, რადგან უბაროდა უფლისათვის; მან შეიწყნარა თხოვნა და კონსტანტინეპოლის ეპისკოპოსს

σας χειροτονῆσαι τῶν Ἰβήρων ἐπίσκοπον, ἕμῳ συνορῶν Θεοφύλακῳ εἶναι τοῦ τοῦ ἀλλοφύλους ἀντὶ καμυποτάστοντος.

Τούτων ἡμῖν ὁ πιστότατος Βακούριος ὁφηγητὴς γέγονεν, ἀνὴρ ἐκλαβίστατος, καὶ τὸν βασιλικὸν γένους τῶν παρ' αὐτοῖς Ἰβήρων περιφανέστατος, πατρῴης Ῥωμαίων καταστάς, καὶ ταῖς ἀκρωρείαις τῆς Παλαιστίνης κατὰ τῶν Σαρακηνῶν βαρβάρων ἐπιστρατεύσας πόλεμον, ἀκρως δεμάλιστα τὴν κατ' αὐτῶν νίκην ἤρατο¹.

ალექსანდრეს ხელთ-დაასხმევინა იბერთა ეპისკოპოსი; ამავე დროს მას (კარგად) ესმის, რომ ეს არის ნიში ღმრთისა, რომელიც უცხოთესლთ უქვემდებარებს მას.

ეს ჩვენ გვიამბო ფრიად სარწმუნო ბაკურიმ, კაცმა ფრიად ღვთის-მოშიშმა, მეფის შთამომავალმა და იბერთა შორის სახელოვანმა, რომელიც გახდა რომაელთა სატრაპი და აწარმოვა ომი ბარბაროს სარკინოზთა წინააღმდეგ პალესტინის მწვერვლებზე და მათზე ბრწყინვალედ გაიმარჯვა.

ზემოთ მოყვანილი ტექსტი, როგორც ეს უკვე მოხსენებულა, ჩვენ დაებეჭდეთ ჩერიანის მიხედვით და ის ეკუთვნის არა უშუალოდ გელასი კესარიელს, არამედ გელასი კვიზიკელს, რომელსაც 475 წლის ნახლობელ ხანებში შეუდგენია ნიკეის პირველი კრების ისტორია და, როგორც ეს ა. გლასს საკმაოდ აქვს დასაბუთებული, გელასი კესარიელის შრომით უსარგებლია. ის გარემოება, რომ ტექსტი ჩვენამდე მხოლოდ ერთი საუკუნის შემდეგ დაწერილი შრომის საშუალებით არის მოღწეული და არა პირვანდელი სახით, გვაძალებს სათანადო სიფრთხილით მოვებყრათ მასში დაცულ ცნობებს. გარდა იმისა, რომ თავისთავად საგულისხმებელია ავტორის მიერ მის წყაროებში მოთხრობილი ამბების შეფერადება-განვრცობა, კერძოდ გელასი კვიზიკელის მიმართ ეს დოკუმენტალურად არის დამტკიცე-

¹ <δς> σατράτης Poeters.

² A. M. Ceriani, Monumenta sacra et profana ex codicibus praesertim bibliothecae Ambrosianae. Tom. I. Mediolani 1861, გვ. 137 და შემდგომი.

ბული¹. ასე რომ ჩვენი ტექსტის მოწმობანიც ყოველ კერძო შემთხვევაში უნდა შედარებულ იქნეს სხვა ავტორების მიერ მოცემულ ცნობებთან.

გელასი კესარიელის ტექსტი შედარებით სხვა ავტორების² (რუფინუსის, სოკრატეს, სოზომენესა და თეოდორიტეს) ტექსტებთან ბევრს ახალს, ან სხვანაირად გაშუქებულ ცნობას იძლევა (ლაზების მოქცევა, ტაძრის აგების დეტალები, კოსტანტინე მეფესთან ელჩების გაგზავნის მიზანი, ეპისკოპოზ ალექსანდრეს დასახელება, კოსტანტინეპოლის ხსენება, ცნობა ბაკურის შესახებ, და ზოგიერთი სხვა დეტალი). ჩვენ აქ შევხებით ზოგიერთ მათგანს და შევადარებთ, სადაც შესაძლებელია, სხვების მიერ მოცემულ ცნობებს.

1. რუფინუსი (I, 10) ტაძრის აგების შესახებ ამბობს: *Fabricari tamen ecclesiam monet, formamque describit* „ის (ტყვე-ქალი) ურჩევს ეკლესიის აგებას და აღუწერს მის გარეგნულ სახეს³. ბერძნულ დედანში შესაძლებელია ეს ადგილი სხვანაირად ყოფილიყო გადმოცემული და რუფინუსს ის ზოგადი ხაზებით გადმოეცეს. ამას გვაფიქრებინებს გელასი კვიზიკელის (resp. კესარიელის) ტექსტი, სადაც ვკითხულობთ: *როდესაც სახლის გალავანს აშენებდნენ, საჭირო იყო შუაში სვეტების აღმართვაც მამაკაცების და დედაკაცების შესაკრებელთა გასაყოფად* (იხ. ზემოთ გვ. 191). აქ ჩვენ გვაქვს ქართული ხუროთმოძღვრების ისტორიისათვის მეტად მნიშვნელოვანი ცნობა, სახელდობრ რომ უძველეს ქართულ ტაძრებს მოეპოვებოდა სპეციალური ნაწილი, დედაკაცთა შესაკრებელი. ძნელია აქ იმის განსაზღვრა, რუფინუსსმა შეამოკლა გელასი კესარიელის ცნობა, თუ გელასი კვიზიკელმა განაერცო გელასი კესარიელი.

2. გელასის ტექსტი გარკვევით ამბობს, რომ ძეგლისა და იბერთა კრებულის მიერ გაგზავნილი მოციქულები კოსტანტინეპოლში მიდიან. აქად. კ. კეკელიძე სხვა საბუთთა შორის ამ ცნობასაც იყენებს იმის დასამტკიცებლად, რომ გადმოცემა ქართლის მოქცევის შესახებ კოსტანტინეპოლს უკვე დაარსებულად ჰგულისხმობს და ამისდა მიხედვითაც ათარილებს ქართველთა მოქცევას. შეგვიძლია თუ არა ჩვენი ტექსტის ცნობა ეჭვმიუტანლად,

¹ A. Glas, Die Kirchengeschichte des Gelasios von Kaisareia... გვ. 74—75.

² ამათ „საეკლესიო ისტორიათა“ სათანადო ტექსტები იხ. აქვე.

მივიჩნით, ე. ი. ვთქვათ, რომ გელასი კვიზიკელის ინტერპოლაციას კი არ წარმოადგენს აქ კოსტანტინეპოლის მოხსენიება, არამედ ის გელასი კესარიელსაც მოეპოვებოდაო. ჩვენის აზრით, ამ საკითხში გელასი კვიზიკელს ვერ დავემყარებით. გელასი კვიზიკელის მეორე ცნობის, სახელდობრ ალექსანდრე ეპისკოპოსის შესახებ ჯერ კიდევ ა. გლასმა აღნიშნა (გვ. 52) და კ. კეკელიძემაც გაიზიარა, რომ ის გელასი კესარიელის ტექსტში არ უნდა ყოფილიყო: ის არა ჰყავს მოხსენებული არც ერთ სხვა ავტორს და საფიქრებელია, რომ ეს ცნობა ჩაემატებინოს თვით გელასი კვიზიკელს. იყო თუ არა კოსტანტინეპოლი მოხსენებული გელასი კესარიელის დედანში? მართო ის გარემოება, რომ რუფინუსს ის მოხსენებული არა აქვს, ჩვენ არ გამოგვადგება იმის დასამტკიცებლად, თითქოს ის არც გელასი კესარიელს ჰქონოდა, რადგან არის სხვა შემთხვევებიც, როდესაც რუფინუსს ჩვენს ტექსტთან შედარებით მოთხრობის შეკვეცილობა ახასიათებს. არც ის გამოგვადგება ჩვენ ამ საკითხის გადაჭრისათვის, რომ მერმინდელი ისტორიკოსები სოკრატე სქოლასტიკოსი და ერმიასოზომენე კოსტანტინეპოლს არ იხსენიებენ, რადგან არც ერთხელ და არც მეორეს გელასი კესარიელით არ უსარგებლია¹: სოკრატეს წყაროს რუფინუსი წარმოადგენდა, ხოლო სოზომენესას — რუფინუსი და სოკრატე. ჩვენთვის აქ მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ კოსტანტინეპოლს არც თეოდორიტე იხსენიებს, რომლის ტექსტუალური შედარება არკვევს, რომ ის ზემოთ დასახელებულ ავტორთა დამოუკიდებელი პირველწყაროებს ემყარება² და რომ მას სხვათა შორის ხელთ ჰქონდა აგრეთვე გელასი კესარიელის „ისტორია“³.

მ. დასასრულ, ჩვენ გვინდა შევხვით ჩვენი ტექსტის უკანასკნელ ნაწილს, რომელიც ბაკურს იხსენიებს. ბაკურის საკითხს ჩვენ იმ მხრით კი არ გვსურს მივუდგეთ, თუ რომელ ქართველ მეფეს ჰგულისხმობენ ბერძნულ-ლათინურ-ქართული წყაროები, როდესაც ისინი ქართლის მოქცევაზე ლაპარაკობენ: არის ეს ბაკურმეფე თუ რომელიმე სხვა პიროვნება? ჩვენ გავარჩევთ ტექსტების მიხედვით, მართლა მეფე იყო ის ბაკური, რომელიც ქართლის მოქ-

¹ A. Glas, Die Kirchengeschichte... გვ. 79—83.

² იხ. Parmentier თეოდორიტე კვირელის „საეკლესიო ისტორიის“ გამოცემის წინასიტყვაობაში.

³ A. Glas, Die Kirchengeschichte... გვ. 84.

კევის წყაროებშია მოხსენებული თუ არა? ცხადია, ჩვენ მიდგომა საკითხისადმი ბოლოს და ბოლოს პირველ საკითხთან მოგვიყვანს, რამდენადაც ჩვენი დასკვნა ბაკურის გვაროვნობას გამოააშკარავებს.

ტრადიციული გადმოცემა შირიანს ასახელებს პირველ ქრისტიან მეფედ. ეს აზრი საისტორიო მწერლობაში მიღებული იყო, მაგრამ 1895 წლის შემდეგ, როდესაც რააბეშ გამოსცა პეტრე იბერის ცხოვრება¹, სადაც პეტრეს პაპად გამოყვანილია მეფე ბაკური, რომელსაც ვითომ ქართველები მოუქცევია, ისტორიკოსებმა ტრადიციული გადმოცემა პირველი ქრისტიანი მეფის შესახებ უარყვეს, და ჩვენ ვხედავთ, რომ ივ. ჯავახიშვილი („ქართველი ერის ისტორია“ I [თბ. 1913], გვ. 180) პირველ ქრისტიან მეფედ ბაკურს აღიარებს და ამ აზრის დამტკიცების დროს რუფინუსს ემყარება. რუფინუსი წერს: *Haec nobis ita gesta fidelissimus vir Bacurius, gentis ipsius rex... exposuit*. ჩვენ ახლა უკვე ვიცით, რომ რუფინუსზე დამყარება შეუძლებელია, რადგან საბოლოოდ დამტკიცებულად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ რუფინუსი ამ შემთხვევაში ბერძნული წყაროს თარგმანია და სრულიად სამართლიანი იქნება, თუ ჩვენ რუფინუსის სიტყვების შესამოწმებლად ბერძნულ პირველწყაროს მივმართავთ. გელასი კესარიელი წერს: *ეს ჩვენ გვიამბო ფრიად სარწმუნო ბაკურიმ, კაცმა ფრიად ღვთისმოშიშმა, მეფის შთამომავალმა და იბერთა შორის სახელოვანმა. როგორც ვხედავთ, გელასი კესარიელს რუფინუსის სიტყვების gentis ipsius rex-ის ნაცვლად ბაკური მოხსენებული ჰყავს მეფის შთამომავლად (βασιλευσιν γένους).*

არის თუ არა ამით საბოლოოდ გადაწყვეტილი ბაკურის ვინაობის საკითხი? რასაკვირველია არა. ორი, ერთმანეთის მოწინააღმდეგე წყაროს მოწმობა, ცხადია, ჯერ კიდევ ვერ გადაწყვეტს საკითხს, თუნდაც მათ შორის ქრონოლოგიური მანძილი დიდი იყოს. ეს მეთოდოლოგიური დებულება ჩვენს შეზღუდვაში მით უფრო მისაღებია, რომ იმ ორი წყაროდან, რომლებიც ჩვენ ახლა განვიხილეთ, მართალია, გელასი უძველესია, მაგრამ ეს უძველესი წყარო ჩვენამდე მოღწეულია მხოლოდ V საუკუნის მეორე ნახევ-

¹ Petrus der Iberer. Ein Charakterbild zur Kirchen- und Sittengeschichte des fünften Jahrhunderts. Syrische Übersetzung einer um das Jahr 500 verfassten griechischen Biographie, herausgegeben und übersetzt von Richard Raabe. Leipzig 1886.

რის ისტორიკოსის, გელასი კვიზიკელის, შრომის საშუალებით. და საფიქრებელია, რომ გელასი კესარიელის თავდაპირველ დედანში სწორედ gentis ipsius rex-ის შესატყვისი ფორმულა ყოფილიყოს და ამეფის შთამომავლად გამოცხადება ბაქურისა გელასი კვიზიკელს ეკუთვნოდეს. ეს საფიქრებელია მით უფრო, რომ გელასი კვიზიკელს სხვა შემთხვევაშიც მოეპოვება საკუთარი ინტერპოლაცია გელასი კესარიელის ტექსტისა (აქ ჩვენ ურადლებას ვაქცევთ როგორც ალექსანდრე ეპისკოპოსის, ისე კოსტანტინეპოლის მოხსენებას). ამიტომ ცხადია, მხოლოდ რუფინუსისა და გელასის ტექსტებით ეს საკითხი ვერ გადაწყდება.

საკითხის გადასაწყვეტად ჩვენ მოგვეპოვება კიდევ ერთი წყარო ანალოგიური წარმოშობისა. ეს არის გიორგი ამარტოლი, რომელსაც გელასი კესარიელით უსარგებლია. გიორგი ამარტოლს, საზოგადოდ, სჩვევია წყაროების მოყვანა თითქმის სიტყვა-სიტყვით: საკმარისია ადამიანმა წიკითხოს გიორგი ამარტოლის ქრონოგრაფის რომელიმე ნაწილი და შეადაროს მის წყაროებს, რომ ამაში დარწმუნდეს.

გიორგი ამარტოლი ერთ ადგილას წერს ბაქურის შესახებ:

Οι στρατηγοί... εις τὸν πόλεμον ἀνεψυχῶθησαν, ἐξαιρέτως δὲ Βασιλῆριος, ἀνὴρ τῆ πίστει· καὶ τῆ εὐσεβείᾳ καὶ τῆ ἀρετῆ τῆς ψυχῆς καὶ τῆν σῶματος ἔνδοξος, πάντας τοὺς πλησίον συγγάγοντας τοῦτο μὲν τῷ κόντι, τοῦτο δὲ τοῖς βέλεσι, ἔστ· ὃ ὄτε καὶ τῷ ξίφει ἐστρώνησεν, καὶ τὰ τάγματα τῶν κολεμίων συνεξεσχημένα καὶ συγκαροτημένα δὲρρηξε καὶ ὁ μῆσος τῆν πληθυσ, τῶν πεπτωχῶτων τὰς τάξεις διαχίσας καὶ τοὺς σαρῖς τῶν νεκρῶν παριῶν πρὸς αὐτὸν ἐπαρέστω τὸν τύραννον (C. de Boor II 591—592).

სარდლები.... საბრძოლველად გამხნედნენ, განსაკუთრებით კი ბაქური, კაცი ყოვლად ღირსეული როგორც რწმენითა და ხანოებით, იხე სულიერი და ხორციელი ხიკითით; ვინც კი მის ახლოს მოხვდებოდა, ზოგს შუბით დაანარცხებდა, ზოგს ისრებით, ზოგს კიდევ მახვილითაც. მან გაარღვია მტრის წყებანი, რომლებიც მკიდროდ იყვნენ შეერთებული და შეკრული, დამარცხებული ჯარის შუაში წყებები გასწი-გამოსწია, გვამების გორაკებს გვერდი აუხვია და თვით ტირანთან მივიდა.

გიორგი ამარტოლის ქრონოგრაფის ტექსტი რომ იმავე ეპიზოდს ეხებოდეს, ე. ი. ქართლის მოქცევას, მას, რასაკვირველია, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ექნებოდა. მაგრამ, მიუხედავად

ამისა, გიორგი ამარტოლის ქრონოგრაფის შემომოყვანილი ადგილის უაღრესი მნიშვნელობა მაინც ცხადია: ის გარემოება, რომ გიორგი ამარტოლს გელასი კესარიელის „საეკლესიო ისტორიით“ უხვად უსარგებლია, საზოგადოდ, თავისი ქრონოგრაფის წესის დროს და მასაც, — მართალია, არა ქართლის მოქცევასთან, არამედ ევგენიოს ტირანის წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლასთან დაკავშირებით — თეოდოსი დიდის დროს ბაკური მეფედ კი არა, მარტივად ჰუჩ-ის სახელწოდებით. ჰყავს მოხსენებული, იმას უნდა მოწმობდეს, რომ გელასი კესარიელსაც იგი მეფედ არ უნდა ჰყოლოდა მოხსენებული, და, მაშასადამე, ბერძულ-რომაულ წყაროებში ქართლის მოქცევასთან დაკავშირებით მოხსენებული ბაკური მეფე არ უნდა ყოფილიყო¹.

¹ ივ. ჯავახიშვილი ხელშეორედ შეგზო ბაკურის საკითხს „ქართველი ერის ისტორიის“ I ტომის შესაბამე გამოცემაში (1928 წ.), დაწვრილებით განიხილა ბაკურის შესახებ მომთბრობელი წყაროები (რუფინუსი, გელასი კესარიელი, პეტრე ქართველის ცხოვრება) და იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ „გელასი კესარიელის ბაკური ის დიდი ბაკური არ იყო, რომელიც პეტრე ქართველის ცხოვრების V საუკუნის ავტორის ცნობით პირველი ქართველი ქრისტიანე მეფე უფილა“ (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი I. შესაბამე შევსებული და გადამუშავებული გამოცემა. თბ. 1928, გვ. 166—169, 206).

იხ. აგრეთვე გ. გოზალიშვილი, არის თუ არა ბერძულ-ლათინური წყაროების ბაკური იბერიის მეფე? თბ. 1947.

კოლდებოდეს¹ ჩუენთვის უმეცრებით, ვითარცა თვთ განდგომილთა საყდრისაგან დიდისა პეტრე მოციქულთა თავისა, რომელნი კუალად გულსავესე ყვნა და აღაშენნა ესევეითართა თხრობათა პოვნითა ზოგად საფარველმან და თავსაკიდურმან ყოველთა აღშენებისა და დაშენებისამან ქრისტემან, რომლისა მიერ არსმცა და ჰგიეს მარადის საფარველსა ზედა მართლმადიდებლობისა მისისასა ვიდრე მოაქამდე უცვალებელად დაცული ნათესავი ჩუენი. რომელთა წილ კეთილ ხუდეს რჩეულთა შორის საწამებელად მართლმადიდებლობასა შინა განთქმულებისა წმიდანი ტაძარნი წმიდათა შინა აღვილთა, აღვილი თხემისაჲ და ქუაბი ბეთლემისაჲ, ქუაბითურთ საბა-წმიდისაჲთ და თორნით სჰმონ-წმიდისაჲთ. იყვნედ ესენი მათდა კიბე და წინდ საუკუნოჲსა ზეცისა სავანეთა მკვდრობისა მეოხებითა ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობლისაჲთა, და ლოცვითა და ვედრებითა უცხოთ შემწყნარებელისა მაგის, და მსგავსად ღმრთისა უძღურებათა ჩუენთა მტკრთველისა წმიდისა სჰმონ საკვრველთ-მოქმედისა და ღირსისა დედისა მისისა მართაჲსითა, რომელთა ოხაჲ და ფარვაჲ შენ და ყოველთა, რომელნი მსახურებენ და უმსახურებია წმიდისა მაგის ეკლესიისადა, და სიტყვთ გინა საქმით მოლუაწე ექმნეს მოგებასა ამის წმიდისა აღვილისასა. ხოლო მე ლოცვითა თქუენითა მოტეგებაჲ და ჯსნაჲ პატივისაგან ურიცხუთა ბრალთა ჩემთაჲსა. დიდებაჲ და პატივი, თაყუანისცემაჲ და მადლი დასაბამსა და სრულყოფელსა ყოვლისა კეთილისასა მამისა და ძესა და წმიდასა სულსა დაუსრულებელთა საუკუნეთა უკუნისამდე აჰენ*.

¹ დაჰბრკოლდებოდეს A.

* ამას მოსდევს შინაწერი: ესრულ იქმნა ესეცა ქართველთა ოდეს მოქცევისა მოსავსენებელი თვთ ღირსისა ეფრემის ნუსხისაგანა.

(შემდეგ სხვა ხასიათის შინაწერია)

ამიერ დასცხრა აკადემიაჲ

ამიერ დადუმნა სტოვაჲ

ამის მიერ უქმ არს პერიპატოჲ

ამის მიერ მძრწოლარე არს ლუკიონ.

ამის მიერ დათრგუნვილ არს ათინაჲ.

ესე იგი არს ქეს გამოჩინებითა.

ესე ყოველნი სახელნი არიან აღვილთანი, რომელთა შინა იყვნეს სასწა-

HISTORIA ECCLESIASTICA

Liber I, caput X

De conversione gentis Iberorum
per captivam facta

იბერთა ტომის მოქცევა ტყვე-
ქალის მეშვეობით

Per idem tempus etiam Iberorum gens, quae sub axe Pontico iacet, verbi Dei foedera et fidem futuri susceperat regni. Sed huius tanti boni praestitit causam mulier quaedam captiva, quae apud eos reperta cum fidelem et sobriam satis ac pudicam duceret vitam, totisque diebus ac noctibus obsecrationes Deo pervigiles exhiberet, in admiratione esse ipsa rei novitas Barbaris coepit, et quid hoc sibi velit, curiosius perquirebant.

ამივე ხანებში იბერთა ტომ-
მაც, რომელიც ცხოვრობს პონ-
ტოს მხარეში, მიიღო ღმრთის
მცნების კანონები და მომავალი
(საიქიო) ცხოვრების რწმენა. ამ
დიდი სიკეთის მიზეზი გახდა
ერთი ტყვე-ქალი; ის იმათთან
მოხედა [ტყველ] და ეწეოდა
სათნო და საქმაოდ ფიზიელ და
უმანკო ცხოვრებას, მთელი დღე-
ები და ღამეები დაუცხრომლად
ლოცულობდა ღმრთისა მიმართ;
ბარბაროსებს საკვირველებად
მიაჩნდათ თვით სიხალე საქმისა
და გულმოდგინედ იძიებდნენ,
თუ რას ნიშნავდა ეს.

Illa, ut res erat, simplici-
ter Christum se Deum hoc ritu
colere fatebatur. Nihil ex hoc
amplius Barbari praeter novita-
tem nominis mirabantur. Verum
(ut fieri solet) ipsa perseveran-
tia curiositatem quandam muli-
erculis inferebat, si quid emo-
lumentum ex tanta devotione cape-
retur.

რა ქალებში, თუ რამე სარგებლობა მიიღებოდა ასეთი დიდი თავ-
განწირვისაგან.

Moris apud eos esse dici-
tur, ut si parvulus aegrotet, cir-
cumferatur a matre per singu-
las domos, quo scilicet si quis
experti aliquid remedii noverit,

ტყვე-ქალმა მარტივად აღი-
არა, როგორც მართლაც იყო,
რომ ამ წესით ის ქრისტეს სცემ-
და თავყვანს როგორც ღმერთს.
ამით ბარბაროსებმა შეტად არა-
ფერი გაიკვირვეს გარდა სახე-
ლის სიხალისა. მაგრამ (როგორც
ჩვეულებრივ ხდება) თვით ამ
მედგრობამ [ტყვე-ქალისამ] ერთ-
გვარი ცნობისმოყვარეობა აღძ-
ვდა.

ამბობენ, რომ იმათში ჩვეუ-
ლება იყო; რომ თუ [ვინმეს]
ბავშვი გაუხდებოდა ავად, ღედა
ჩამოატარებდა მას სათითოოდ
ყველა სახლში, რათა, თუ ვინ-

conferat laboranti. Cumque mulier quaedam parvulum suum per omnes circumtulisset ex more, nec aliquid remedii, cunctas domos lustrando, cepisset, venit etiam ad captivam, ut, si quid sciret, ostenderet.

ვერაეითარი წამალი ვერ მიიღო, ქილთან, რათა მას მიეთითებინა,

Illa se humani quidem remedii nihil scire testatur, Deum tamen suum Christum, quem colebat, dare ei desperatam ab hominibus posse salutem confirmat. Cumque cilicio¹ suo parvulum superposuisset, atque ipsa desuper orationem fudisset ad Dominum, sanum matri reddidit infantem.

სადმო ვედრება შეწირა, გამოჯანმრთელებული ბავშვი უკან დაუბრუნა დედას.

Sermo defertur ad plures, factique fama magnifici usque ad aures reginae perlabitur. Quae dolore quodam gravissimo corporis afflicta, in desperatione maxima erat. Rogat ad se captivam deduci. Illa ire abnuit, ne praesumere amplius aliquid quam sexus sineret, videretur. Ipsam se regina deferri ad captivae cellulam iubet. Quam similiter supra cilicium suum positam, invocato Christi nomine, continuo post precem sanam et

კობაა ვინცეს ეცოდინებოდა რაიმე გამოცდილი საშუალება, დახმარებოდა გაჭირებულს. და როდესაც ერთმა ქალმა თავისი ბავშვი, ჩვეულებისამებრ, ჩამოატარა ყველასთან, და ისე ნოათელიერა ყველა სახლი, რომ [ბოლოს] მივიდა აგრეთვე ტყვეთუ რაიმე საშუალება იცოდა.

ტყვე-ქალმა განუცხადა, რომ მან ადამიანური რამ საშუალება არაფერი იცის, მაგრამ არწმუნებს მას, რომ მის ღმერთს ქრისტეს, რომელსაც იგი თაყვანს სცემს, შეუძლია მიაჩივოს მას ხსნა, რომლის იმედი ადამიანებს გადაუწყდათ. და მის შემდეგ რაც მან ბავშვი დადვა თავის გარესამოსზე და ზედ უფლისაგან მოთვლილი ბავშვი უკან დაუ-

ხმებმა [ამის შესახებ] ბევრამდე მიიღწია და ამ დიდებული ამბის შესახებ ცნობა დედოფლის ყურებამდისაც მივიდა. დედოფალი სხეულის რალაც უმძიმესი ტკივილით იყო შეპყობილი და [ამის გამო] უდიდეს სასოწარკვეთილებლაში იყო ჩავარდნილი. მან წოითხოვა, რომ მასთან მოეყვანათ ტყვე-ქალი. მან კი მისვლაზე უარი თქვა, რათა ისე არ გამოსულიყო, რომ ის რალაცას უფრო მეტს წინასწარვე კისრულობს, ვიდრე ამის

¹ Cilicium იგივეა, რაც *ძიჯიჯი*. რომელიც ნახშირი აქვს ამავე ადგილას ჯვლისი კესარიელს, და ნიშნავს თხის მატყლისაგან გაკეთებულ ტანიამოსს.

alacrem fecit exurgere. Christumque esse Deum, Dei summi Filium, qui salutem hanc contulerit, docet: eumque, quem sibi auctorem suae sciret esse incolumitatis et vitae, commonet invocandum. Ipsum namque esse, qui et regibus regna distribuatur, et mortalibus vitam. At illa cum laetitia domum regressa, marito percentanti causam tam subitae sanitatis operuit, quique cum pro salute coniugis laetus et mulieri munera deferre iuberet, illa: Horum, inquit, o rex, nihil captiva dignatur: aurum despicit, argentum respuit, ieiunio quasi cibo pascitur: hoc solum ei muneris dabimus, si eum, qui me, illa invocante, sanavit, Christum Deum colamus.

ელაგნა თავის ქმარს მიზეზი ასეთი სწრაფი გამოჯანმრთელებისა, როდესაც ის შეეკითხა ამის შესახებ; და როდესაც მეფემ, გაბარებულმა მეუღლის ხსენისათვის, ბრძანა საჩუქრები მიეტანათ იმ ქალისათვის, დედოფალმა უთხრა მეფეს: „ამათგან, ო მეფეე, არაფერს არ ცნობს ღირსად ტყვე-ქალი; ოქროს არაად ავდებს, ვერცხლს უკუავდებს, მარხვით ისე იკვებება, თითქოს საკმელი იყოს; მხოლოდ იმას მიიღებს საჩუქრად, თუ თავყვანს ვცემთ იმას, ვინც მე მომარჩინა მისი ლოცვით, — ქრისტე ღმერთს.

Ad hoc tunc rex segnior fuit et interim distulit, saepius licet ab uxore commonitus, donec accidit quadam die venante eo in silvis cum comitibus suis, obscurari dentissimis tenebris diem, et per tetrae noctis horrorem luce subducta, caecis iter gressibus denegari. Alius alio

ნების აძლევს მისი სტესი. [მაშინ] დედოფალმა ბრძანა ტყვე ქალის საკანში წაეყვანათ იგი. ეხლაც, როგორც მაშინ, თავის გარესამოსზე დადვა დედოფალი, მოინბო ქრისტეს სახელი და ლოცვის შემდეგ მაშინვე ჯანმრთელი და მხნე წამოაყენა დედოფალი. ამასთანავე ის ასწავლის დედოფალს, რომ ეს ქრისტე ღმერთი იყო, ძე ძალადი ღმერთისა, რომელმაც მას ეს ხსნა ნოუტანა: ურჩევს, რომ მოუხმოს ხოლმე მას, რომელიც, როგორც მან უნდა იცოდეს, არის მისთვის მიზეზი მისი სიმთელისა და სიცოცხლისა. ის არის, რომ შეფეებსაც სამეფოებს ურიგებს და მოკვდავებსაც სიცოცხლეს [ანიჭებს]. შინ დაბრუნების შემდეგ იმანაც სიხარულით გაუმაშეველა და ჯერჯერობით გადასდო, თუმცა მეუღლე ხშირად აგონებდა, სანამ არ მოხდა [შემდეგი ამბავი]: ერთ დღეს შეფე ნადირობდა ტყეში თავის მხლებლებთან ერთად და დღე დააბნელა ძალიან სქელმა წყდიადმა და, რადგან სინათლე გაქრა,

diversi ex comitibus oberrant, ipse solus densissima obscuritate circumdatus, quid ageret, quo se verteret nesciebat, cum repente anxios salutis desperatione animos cogitatio talis ascendit. Si vere Deus est Christus ille, quem uxori suae captiva praedixerat, nunc se de his tenebris liberet, ut ipsum ex hoc omissis omnibus coleret. Illico ut haec nondum verbo, sed sola mente devoverat, reddita mundo dies regem ad urbem perducit incolumem.

ამ წყვდიადისაგან, რათა ამიერიდან მას სცეს თაყვანი და სხვა ღმერთები უკუაგდოს. მაშინვე, როგორც კი მან ეს აღთქმა მხოლოდ გაიფიქრა და სიტყვით არც კი გამოეთქვა, ქვეყანას სინათლე დაუბრუნდა და მეფე უვნებელი ქალაქში შევიდა.

Quisque reginae rem protinus ut gesta est pandit. Evocari iam iamque captivam, et colenditum ut sibi tradat, exposcit: neque se ultra alium Deum quam Christum veneraturum esse confirmat. Adest captiva, edocet Deum Christum: supplicandi ritum venerandique modum, in quantum de his aperire feminae fas erat, pandit. Fabricari tamen ecclesiam monet, formamque describit.

ბების მიცემა, ლოცვებს და თაყვანისცემის წესებს. ამასთანავე ურჩევს მას ეკლესია ააგოს, კიდევაც აუწერს ეკლესიის იგებულებას.

Igitur rex, totius gentis populo convocato, rem ab initio quae erga se ac reginam gesta

საზიზღარი ღამის შიშით გზის გაგება ბრმა ნაბიჯებით არ ხერხდებოდა. მზღებელთაგან ზოგი საღ წავიდა და ზოგი საღ, ისე დაიბნენ, თვითონ კი მარტია დარჩა სქელი წყვდიადით გარემოცული და არ იცოდა, რა მოემოქმედა ან საით წასულიყო; უცბად მას, შეშინებულს იმის გამო, რომ გადარჩენის იმედი აღარ ჰქონდა, ასეთი აზრი მოუვიდა: თუ მართლა ღმერთია ის ქრისტე, რომლის შესახებაც მისი მეუღლისთვის უთქვამს ტყვექალს, დე, ახლი იხსნას მან იგი

და მან მაშინვე ღედოფალს აუწყა საქმის ვითარება, თუ რა დაემართა მას. მოითხოვს, რომ უმაღლე გამოიძახონ ტყვე-ქალი, რათა მან გადმოსცეს მეფეს თაყვანისცემის წესები: დაბეჯითებით ამბობს, რომ ამიერიდან სხვა ღმერთს, გარდა ქრისტესი, არ ეთაყვანება. მოდის ტყვე-ქალი და მოძღვრავს მეფეს ქრისტე ღმერთის შესახებ და უმართავს მას, რამდენადაც ამის შესახებ შეეძლო ქალს განმარტებებს.

ამგვარად, მეფემ მთელი ტომის ხალხი შეკრიბა და უამბო ყველაფერი თავიდან, თუ რა

fuerat, exponit, fidemque edocet, et nondum initiatus in sacris fit suae gentis apostolus. Credunt viri per regem, feminae per reginam: cunctisque idem volentibus ecclesia exstruitur instanter: et elevato iam perniciousiter murorum ambitu, tempus erat quo columnae collocari deberent. Cumque erecta prima vel secunda, ventum fuisset ad tertiam, consumptis omnibus machinis, et bonum hominumque viribus, cum media iam in obliquum fuisset erecta, et pars reliqua nullis machinis erigebatur, repetitis secundo et tertio ac saepius viribus, ne loco quidem moveri attritis omnibus potuit. Admiratio erat totius populi, regis animositas hebescebat: quid fieri deberet, omnes simul latebat.

და, თუმცა მეორეჯერ გაიმეორეს, მესამეჯერაც და უფრო ხშირადაც, მაგრამ შეუძლებელი გახდა ადგილიდან დაძვრა: ყველანი საშინლად მოიქანცნენ. მთელი ხალხი საკვირველებას მიეცა, შეფის სიმბნეც მოღუნდა: ყველასათვის თუ რა უნდა მოემოქმედათ.

Sed cum interventu noctis omnes abcessissent, cunctique mortales et ipsa opera cessarent, captiva sola in oratione pernoctans mansit intrinsecus: cum ecce matutinus et anxius cum suis omnibus ingrediens rex videt columnam, quam tot machinae ac tot populi movere non quiverant, erectam, et supra basim

გადახდა თავს მას და დედოფალსაც; [ხალხი] დამოძღვრა [ახალ] სარწმუნოებაში და [თუმცა თკითონაც] ჯერ კიდევ არ იყო ზიარებული საიდუმლოს, მაგრამ თავისი ტომის მოციქული გახდა. მამაკაცებმა ირწმუნეს შეფის მეშვეობით: ყველას ერთსულოვანი მოთხოვნით დაუყოვნებლივ აგებენ ეკლესიას: და, აი, გარშემო კედლები უკვე აღმართულია; დადგა დრო, რომ სვეტები უნდა ყოფილიყო შედგმული. როდესაც აღმართულ იქმნა პირველი და მეორე სვეტი, და ჯერი მიდგა მესამე სვეტზე, მიუხედავად იმისა, რომ გამოყენებულ იქმნა ყოველგვარი მანქანები, აგრეთვე ხარებისა და ადამიანთა ძალები, შუამდე ცერად აღიმართა [ეს მესამე სვეტი], ხოლო დანარჩენი ნაწილი ვერავითარი მანქანებით ვერ ასწიეს ერთნაირად გაურკვეველი იყო,

მაგრამ როდესაც დაღამებისთანავე ყველანი წავიდ-წამოვიდნენ და ყველა მოკვდავი და თვით საქმეც უქნარად იყვნენ, მხოლოდ ტყვე-ქალი დარჩა შიგნით და მთელი ღამე ლოცვაში გაატარა: და, აი, როდესაც დილით მოვიდა თავის მხლებლებთანად შეწუხებული მეფე, აღმართული დაინახა სვეტი, რომელიც ამ-

suam librate suspensam, nec tamen superpositam, sed quantum unius pedis spatio in aëre pendentem. Tunc vero omnes populi contuentes et magnificantes Deum, veram esse regis fidem, et captivæ religionem præsentis miraculi testimonio perhibebant. Et ecce mirantibus adhuc et stupentibus cunctis, in oculis eorum sensim supra basim suam, nullo contingente, columna deposita, summa cum libratione cõsedit. Post hoc reliquus numerus columnarum tanta facilitate suspensus est, ut omnes quæ superfuerant ipsa die locarentur.

არაეინ შეხებია მას; და დაედგა ფუძეველს. ამის შემდეგ დანარჩენი სვეტებიც ისეთი სიაღვლით იქმნა აღმართული, რომ ყველა, რაც კი დარჩენილიყო, იმავე დღეს იქმნა დადგმული თავის ადგილას.

Postea vero quam ecclesia magnifice constructa est, et populi fidem dei maiore ardore sitiabant, captivæ monitis ad imperatorem Constantinum totius gentis legatio mittitur; res gesta exponitur; sacerdotes mittere oratur, qui coeptum erga se dei munus explerent.

Quibus ille cum omni gaudio et honore transmissis, multo amplius et hoc lætatus est, quam si incognitas Romano im-

დენმა მანქანამ და ამდენმა ხალხმა ვერ დასძრა ადგილიდან და რომელიც თავის საფუძვლის ზემოთ თავისუფლად იყო დაკიდებული, მაგრამ ზედ კი არ იდგა, არამედ ჰაერში ეკიდა [ამ საფუძელიდან] დააახლოებით ერთი ფუტის ნანძილზე. მაშინ ამის დანახვაზე მთელმა ხალხმა აღიდა ღმერთი და [თქვა,] რომ ჰეშმარიტია მეფის რწმენა, და ამ საკვირველების წყაროდ ჩათვალა იმ ტყვე-ქალის სარწმუნოება. და, აი, აქამდე რომ ყველანი გაკვირვებისაგან გაშეშებულიყვნენ, მათ თვალწინ სვეტი თანდათან დაეშვა თავის საფუძველზე, ისე რომ

სრულიად მორგებული [თავის სა-

მის შემდეგ რაც ეკლესია დიდებულად იქმნა აგებული და ხალხი დიდის სიმხურვალით იყო მოწყურებული ღვთის რწმენას, ტყვე-ქალის რჩევით კოსტანტინე მეფესთან გაიგზავნენ მოციქულები მთელი ხალხის სახელით; მათ უამბეს მომხდარი ამბავი, [თხოვეს იბერებისათვის] მღვდელმსახურნი გაეგზავნა, რომ დაესრულებინათ მათ მიშართ უკვე დაწყებული ღვთის წყალობა.

კოსტანტინემ დიდის სიხარულით და პატივით გაატუმრა მოციქულები; ის ამით უფრო მეტად იყო გახარებული, ვიდრე

perio gentes et regna ignota
iunxisset.

Haec nobis ita gesta fidelissimus vir Bacurius, gentis ipsius rex, et apud nos Domesticorum Comes (cui summa erat cura et religionis et veritatis) exposuit, cum nobiscum Palaestini tunc limitis Dux, in Ierosolymis satis unanimiter degeret.

ერთსულოვნობით იერუსალიმში; ღვრების სარდალი.

[მაშინ იქნებოდა, რომ] რომის იმპერიისათვის უცნობი ხალხები და უცნობი სახელმწიფოები შეეერთებინა.

რომ ეს ყველაფერი ასე მოხდა, ჩვენ ვვიაზროფრიად სარწმუნო კაცმა, ბაკურიმ, თვით ამ ხალხის მეფემ, რომელიც ჩვენში იყო დომესტიკთა კომსი (იგი უალრესად ზრუნავდა როგორც მორწმუნეობაზე ისე ქრებმართებზე), როდესაც ჩვენთან ერთად ცხოვრობდა სრულის მაშინ ის იყო პალესტინის საზ-

თეოდორიტე კვირელი

(393—457/8)

თეოდორიტე არის იოანე ოქროპირის ერთი საუკეთესო მოწაფეთაგანი და მისი მეგობარი. იგი დაიბადა ანტიოქიაში 393 წელს (შეიძლება ცოტა უფრო ადრე). 423 წლის მახლობელ ხანებში იგი ქალაქ კვირის (Κνύβος) ეპისკოპოსად დანიშნეს (ანტიოქიის აღმოსავლეთით მდებარეობდა). თავისი ჰუმანური მოპყრობით, საზოგადოებრივი საქმიანობით და მორწმუნეობით დიდი ავტორიტეტი მოიპოვა საზოგადოებაში. თავისი ეკლესიის შემოსავლით აშენებდა წყალსადენებს, ხიდებს, აბანოებს; შუამდგომლობდა ხელისუფლების წინაშე გადასახადების შემცირებისათვის.

თავისი სარწმუნოებრივი შეხედულებებით იგი ემბრობოდა ნესტორიოსს. ამიტომ იგი დიოსკურე ალექსანდრიელის მოთხოვნით ეფესოს 449 წლის კრების დადგენილებით გადაყენებულ იქმნა და გაძევებული.

თეოდოსი II-ის გარდაცვალების შემდეგ იგი დაბრუნდა, ქალკედონის კრებაზე მონაწილეობა მიიღო, ნესტორიოსის წინააღმდეგ გამოტანილ ანათემას მხარი დაუჭირა და კვლავ მიიღო საეპისკოპოსო კათედრა, რაც სიკვდილამდე ეკავა. გარდაიცვალა 457 თუ 458 წელს.

მისი ლიტერატურული მემკვიდრეობიდან ჩვენამდე მოღწეულია მისი ეგზეგეტიკური, აპოლოგეტიკური და დოგმატიკური ნაშრომები, მისი ჰომილიები და წერილები, და მისი „საეკლესიო ისტორია“.

ამათგან ბევრია გადმოთარგმნილი ქართულადაც:

1) ლმრთის მოყუარებითი თხრობაჲ გინა თუ მოლუაწეთა მოქალაქობაჲ (Φιλίππος ἱστορία ἡ ἀσκητικῆ παλιναία, იხ. PG 82, 1283—1496), რომელიც შეიცავს 30 ცნობილი ასკეტის ბიოგრაფიებს. ამის დასკვნითს ნაწილს შეადგენს „სიტყვაჲ საღმრთოჲსა სიყუარულისათჳს“. ორივე ეს თხზულება თარგმნილია ეფრემ მცირის მიერ.

2) სიტყუაჲ საღმრთოჲსა სიყუარულისათჳს (Λόγος περί φιλίας καὶ ἀφιλίας ἀγάπης, იხ. PG 82, 1497—1552).

3) აღსარებაჲ მართლისა და უბიწოასა ქრისტეანეთა სარწმუნოებისაჲ.

4) მიზეზი დიდისა ამოსის წინაჲსწარმეტყუელებისაჲ (PG 81, 1664).

5) ეპისტოლენი: იოანე ანტიოქელის მიმართ, ალექსანდრეს მიმართ იეროპოლელისა, ერისა მიმართ კონსტანტინეპოლელისა, რომელნი ნესტორის ბოროტთა იქუთა შედგომილ იყვნეს.

6) სიტყუა თქუმული ქალკიდონს შინა წინაჲე პოტირიტიისთა.

7) მიზეზი: სანატრელისა მიქეაჲს წინასწარმეტყუელისაჲ.

რაც შეეხება თეოდორიტეს „საეკლესიო ისტორიას“, იგი თარგმნა ქართულად ჯერ კიდეჲ ვფრემ მცირემ, სახელდობრ, ამ „ისტორიის“ ის თავი, სადაც ქართლის მოქცევაზეა მოთხრობილი.

წინათ ეგონათ, რომ თეოდორიტემ თავისი „საეკლესიო ისტორიისათვის“ გამოიყენა რუფინუსი, სოკრატე სქოლასტიკოსი და სოზომენე. მაგრამ თეოდორიტეს გამომცემელმა L. Parmentier-მ ნათელჰყო, რომ თეოდორიტეს ტექსტის დამთხვევა ზემოხსენებულ ისტორიკოსთა ნაწარმოებებთან აიხსნება საერთო წყაროებით, განსაკუთრებით სხვადასხვა პირველწყაროებით (საბუთები, სიგელები და სხვ.).

თეოდორიტე კვირელის შრომები გამოცემულია: *Migne Patrologia Graeca*, t. t. 81—83, ხოლო „საეკლესიო ისტორიისათვის“ ვსარგებლობდით ცალკე გამოცემით:

Theodoret, Kirchengeschichte. Herausgegeben im Auftrage der Kirchenväter-Commission der Preussischen Akademie d. W. von Dr. Léon Parmentier. Leipzig 1911.

იბერთა მოქცევა

Τόμος πρῶτος

პირველი წიგნი

Κεφ. κγ'. Περὶ τῆς Ἰβη-
ρων πρὸς τὴν εὐσέβειαν
ποδῆγῆς

თავი 23. იბერთა მიერ
კეთილმორწმუნეობის
მიღების შესახებ

Ἰνδὼν μὲν οὖν ὁ Φρουμέντιος
πρὸς θεαγιοσίαν ἐγένετο ποδῆγῆς.
Ἰβηρας¹ δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρῆ-
νον γυνῆ διοριδῶτος² πρὸς τῆς

ამრიგად, ფრუმენტოსი ვახდა
ინდოელებისათვის წინამძღოლი
ლგთის შეცნობისათვის. ამავე ხა-
ნებში ერთმა ტყვე-ქალმა მიი-

¹ Ἰβηρας κ'ბ (არშიაზ). ² διοριδῶτος z.

ἀλήθειαν ἐξενάγησεν. Ἀυτὴ γὰρ
προσευχὴ μὲν ἐχρητο ὁ: ηνεκεῖ
εὐνή δὲ ἦν αὐτῆ καὶ στρωμνὴ
μαλακῆ. σάκκος ἐπὶ τοῦ βαπέδου
καθηλωμένος: τρυφὴν δὲ ἄκραν
τὴν νηστείαν ἐνόμωζεν. Οὕτως ὁ
κόπος τῶν ἀποστολικῶν αὐτῆ¹
μεταδέθηκε χαρισμάτων.

Ἐπειδὴ γὰρ οἱ βάρβαροι τῆς
ἰατρικῆς σπανίζοντες ἐπιστήμης,
εἰώθασιν ἀρρωστούντες πρὸς ἀλ-
λῆλους φοιτῆν καὶ παρὰ τῶν ἕδη
νεοσηκώτων καὶ τῆς ἀρρωστίας
ἀπαλλαγέντων μανθάνειν τῆς ὑγεί-
ας τὸν τρόπον, ἀφίκετό τις γυνή
πρὸς τὴν ἀξίεπαινον ἄνθρωπον
παιδίον ἀρρωστοῦν² ἔχουσα καὶ
μαθεῖν τὸ πρακτέον ἀντιβολοῦσα.
Ἡ δὲ τῶντο λαβόνσα καὶ εἰς τὴν
εὐνήν κατακλίναςα³ ἰκέτευε τὸν
τῶν ὄλων ἀημουργόν νεύσαι: καὶ
ἴδουσα, τὴν νόσον. Ὁ δὲ τὴν ἰα-
τρῖαν δεξάμενος παρέσχεν τὴν ὑγεί-
αν. Ἐντεῦθεν ἡ θαυμασία γυνή
πολυθρόνητος γέγονεν: οὐδὲ γὰρ
τὴν τοῦ βασιλέως ὁμόζυγα τὸ
γεγεννημένον διέλαθε.

ვედრება და ბავშვის ჯანმრთელობა დაუბრუნა. ამიტომ ეს საკვირ-
ველი ქალი, საქვეყნოდ ცნობილი
რეს გამოეპარა: ეს ამბავი.

Παρατυχία δὲ αὐτὴν μετα-
πέμφατο: ἥκοτινος γὰρ καὶ αὐτῆ
χαλεποῦ⁴ κατείχετο πάθος. Ἦ

ყვანა იბერიელები ქეშმარიტე-
ბასთან. ის თვითონ თავის დროს
გამუდმებულ ლოცვაში ატარებ-
და; საწოლად და რბილ ლოგი-
ნად მას ჰქონდა ტომარა, ია-
ტაქზე გაგებულე; ხოლო უმწვერ-
ვალეს ფუფუნებად მარხვას თელი-
და. ამ დამაშვრალობამ მოაპო-
ვებინა მას ნიჭი მოციქულობისა.

რადგან ბარბაროსები სამკურ-
ნალო მეცნიერების ცოდნას მო-
კლებული იყვნენ, ავად რომ გახ-
დებოდნენ, ჩვეულებრივ ერთმა-
ნეთში დადიოდნენ, რომ უკვე
იმ ავადმყოფობა-მოხდილთაგან
და გამომრთელეებულთაგან ეს-
წავლათ, თუ როგორ გამოჯან-
მრთელეებულიყვნენ. და ერთი
ქალი მოვიდა ამ ღირს-საქებარ
ქალთან, თან ჰყავდა ავადმყოფი
ბავშვი და სთხოვდა [ტყუე-
ქალს] — მასწავლე როგორ მო-
ვიქცეო. [ტყუე-ქალმა] ხელი მო-
ჰკიდა ბავშვს, მიაწვინა ის თა-
ვის სარეცელზე და შეევედრა
ყოვლის დამბადებელს, რომ ყუ-
რად-ელმ და მოერჩინა [ბავშვი]
სენისაგან. იმანაც ყურად-ილო

[დედოფალმა] მაშინვე დაი-
ბარა [ტყუე-ქალი], ვინაიდან
თვითონაც მძიმე სატკივარი

¹ ~ ἀετῆ ἀποστολικῶν MS. ² ἀρρωστοῦν MS.

³ ἀνακλίναςα η̄ SYNTAX., ἀνακλίνουσα Cod. Polyd.

⁴ ~ χαλεποῦ καὶ αἰετῆ η̄.

δὲ ματρίῳ κεχρημένη τῷ φρονή-
ματι τῆς βασιλίδος τὴν αἵτησιν
οὐκ ἐδέξατο· ἀλλ' ὑπὸ τῆς χρείας
ἐκείνη¹ βιαζομένη τὴν βασιλικὴν
ἀξίαν εἰς νοὸν λαβεῖν οὐκ ἐθέλη-
σεν. ἀλλ' αὐτὴ πρὸς τὴν δορυάλω-
τον² ἔδραμεν.

Ἡ δὲ πάλιν ἐπὶ τῆς εὐτε-
λοῦς εὐνῆς αὐτὴν κατακλίναςα
φάρμακον ἀλεξίκακον προσενήνοχε
τῷ κάθει τὴν προσευχὴν. Ἡ δὲ
βασίλις τῆς θεραπείας μισθὸν
προσεκόμωζεν³, ὃν ἐνόμωζεν ἀξιώ-
τητον, χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ
χιτῶνας καὶ ἀμπεχόνας καὶ ὄσα
τῆς βασιλικῆς ἔστι· ὄμωρα φιλοτι-
μίας. Ἡ δὲ θεία γυνὴ τούτων
ἔφη μὴ δεῖσθαι, μέγαν δὲ ἡγεῖσ-
θαι, μισθὸν τὴν τῆς εὐσεβείας
ἐπίγνωσιν. Καὶ προσέφερεν, ὡς
ἐνήν, τὰ θεία παιδεύματα καὶ
θεῖον ἀνεγείραι παρεγγυᾷ⁴ νεῶν
τῷ σεσωκότῃ Χριστῷ.
მან დაუჩოთო, რამდენადაც შეეძლო, ღვთაებრივი დარიგებანი და უჩიოა [ღედლოფალს] საღმრთო ტაძარი აუგე [შენს] მხსნელ ქრისტისო.

Τούτων ἐκείνη ἀκούσασα
κατέλαβε τὰ βασίλεια καὶ παραυ-
τίκα μὲν ἐξέπληξε τὸν ἐμόζυγα
τῷ συντόμῳ τῆς θεραπείας· εἶτα
τοῖς θεοῖς τῆς αἰχμαλώτου τὴν
δύναμιν ἐδήλου καὶ παρεκάλε· τοῦ-
τον μόνον εἰδέναι θεὸν καὶ νεῶν

იყო შეპყრობილი. ხოლო [ტყვე-
ქალმა], ზონიერი თავმდაბლო-
ბით ხელმძღვანებულმა, დედოფ-
ლის მიწვევა არ მიიღო. ხოლო
[ღედლოფალმა], საჭიროებით იძუ-
ლებულმა, ყური არ ათხოვა თა-
ვის მეფურ ღირსებას და თვითონ
გაეშურა ტყვე-ქალისაკენ.

[ტყვე-ქალმა], როგორც მა-
შინ, თავის ღარიბულ სარეცელ-
ზე ნიაწვინა იგი და იხმარა
სატკივრის წინააღმდეგ მხსნელი
წამალი — ლოცვა. დედოფალმა
მოუტანა მას მორჩენისათვის
ისეთი გასამრჯელო, რასაც ის
მიცემის ღირსად თვლიდა: ოქრო
და ვერცხლი, ქიტონები და
წამოსასხამები და რაც კი არსე-
ბობს საჩუქარი, მეფური ღირსე-
ბის შესაფერი. ხოლო ღვთაებ-
რივმა დედაკაცმა უთხრა: ესენი
მე არ მჭირდება, უდიდეს გასა-
მრჯელოდ ჩავთვლიდი კეთილ-
მორწმუნეობის აღიარებასო. ამას

ეს რომ გაიგონა [ღედლო-
ფალმა], დაბრუნდა სასახლეში
მაშინვე და გააკვირვა თავისი
მეუღლე [ასეთი] სწრაფი გან-
კურნებით. შემდეგ მან აუხსნა
ტყვე-ქალის ღმერთის ძალა და
სთხოვა: მხოლოდ ის იცან ღმერ-

¹ ἐκείνη A. ² δορυάλωτος Lv.

³ προσεκόμισεν DLF, ἐκόμισεν V.

⁴ παρεγγυά L, παρεγγυάτο Synax.

αὐτῷ κατασκευάσαι¹ καὶ ἔπαν
εἰς τὴν τούτου² θεραπείαν μετα-
θεῖναι τὸ θεῖον. Ὁ δὲ τὸ μὲν εἰς
τὴν ἑμὴν ἰατρικὴν θεῖον γεγενημένον³
εὐφραίνει, τὸν δὲ νεῶν οὐκ ἤθελε
θεύσασθαι⁴.

Ὀλίγου δὲ διεληθόντος χρό-
νου αὐτὸς μὲν εἰς θήραν ἐξῆλθεν·
ὁ δὲ φιλόανθρωπος αὐτὸν δεσπό-
της κατὰ τὸν Πάσιλον ἐθήρευσε.
Ζόφος γὰρ αὐτῷ ἐξαπίνης προσ-
πεσῶν οὐκ εἶα παραιτέρω⁵ πρό-
βαίνειν. Καὶ οἱ μὲν συνθήρεον-
τες⁶ τῆς ἀκτινὸς συνήθως ἀπή-
λασον⁷, οὗτος δὲ μόνος ἀπολειφ-
θεὶς⁸ τοῖς τῆς ἀορασίας ἐπεδέθη
δεσμοῖς. Ἐν ἀπορίᾳ δὲ ὧν κόρον
εὔρε τῆς σωτηρίας· εὐθύς γὰρ
εἰς νοῦν τὴν ἀπίθειαν λαβῶν
καὶ τὸν τῆς αἰχμαλώτου θεῖον
καλέσας ἐπίκουρον, ἀπηλλάγη τοῦ
ζόφου καὶ ἀξιάγαστον ἐκείνην
καταλαβὼν δορυάλωτον⁹, παρεκά-
λει δεῖξαι τῆς οἰκοδομίας τὸ σχή-
μα. Ὁ δὲ τὸν Βεσელῆλ τῆς ἀρχι-
τεκτονικῆς σοφίας¹⁰ ἐμπλήσας
καὶ ταύτην ἠξίωσε χάριτος ὥστε
τὸν θεῖον διαγράψαι νεῶν. Καὶ ἡ
μὲν διαγράψεν, οἱ δὲ ἄρυστόν τε
καὶ ἠχοδόμουν.

თად, აუგე მას ტაძარი და მთე-
ლი ერიც მის მსახურებაში მოა-
ქციეო. მეფემ ქება შეასხა მისი
მეუღლის მიმართ მომხდარ სა-
კვირველებას, ნაგრამ ტაძრის
აშენება კი არ იხდომა.

ცოტა ხნის შემდეგ მეფე გავი-
და სანადიროდ. ხოლო კაცთ-
მოყვარე უფალმა ინადირა მასზე
მსგავსად პავლესი. უცბად ჩამო-
წვა ბურუსი, რომელიც საშუა-
ლებას არ აძლევდა მას ნადოჯი
წაედგა. სხვა მონადირენი სარ-
გებლობდნენ მზის შუქით ჩვეუ-
ლებისამებრ. ერთი მეფე იყო
მხოლოდ შეპყრობილი უხედვე-
ლობის ბორკილებით. ამ ვაჭო-
რებაში რომ იყო, იპოვა გამო-
სავალი: მაშინვე გაახსენდა მას
თავისი ურჩობა და ტყვე-ქალის
ღმერთს უხმო საშველად: [და
კიდევაც] იხსნა თავი ბურუსი-
საგან, მივიდა იმ ღირს-საკვირ-
ველ ტყვე-ქალთან და სთხოვა:
მიხვედნე იმ შენობის სახეო. ვინც
ბესელებილი ხუროთმოძღვრული
სიბრძნით აღავსო, იმან ეს ქა-
ლიც ღირს-ყო მადლი მიენიჭე-
დინა, რომ აღწერა ღვთის ტაძ-
რის [სახე]. იმან აღწერა, ხოლო
[ოსტატები] თბრიდნენ და აშე-
ნებდნენ.

¹ παρασκευάσαι A. ² τούτου nsz Synax., αὐτοῦ A.

³ ~ γεγενημένον θεῖον ns. ⁴ θεύσασθαι A. ⁵ ποροτέρω ns.

⁶ θηρεύοντες nI, οἱ μὲν σὺν αὐτῷ θηρεύοντες Synax.

⁷ ἀπέλασον v.

⁸ ἀπολειφθεὶς AnsV, ἀπολειφθεὶς DLF, ἐπολειφθεὶς Synax.

⁹ δορυάλωτον LV. ¹⁰ ἀρχιτεκτονίας σοφίας S, ἀρχιτεκτονία σοφίας G.

Ἐπειδὴ δὲ ἐτελέσθη τὸ οἰκο-
 δόμημα καὶ ὁ ἕρως ἐπετέθη καὶ
 μόνων ἔδειτο τῶν ἱερέων, εὐρε
 καὶ τοῦτου τόρον ἢ θαυμασία¹
 γυνή. Ἐκείσε γὰρ τὸν τὸν ἔθ-
 νους² ἡγούμενον πρὸς τὸν Ἰω-
 μαίων πρεσβεύασθαι βασιλέα καὶ
 αἰτήσασθαι³ πεμφθῆνα: σφίσι
 διδάσκαλον εὐσεβείας. Ὁ μὲν οὖν
 δεξάμενος τὴν εἰσήγησιν τοὺς πρε-
 βευασμένους⁴ ἐξέπεμψεν. Ὁ δὲ
 βασιλεύς, τῆς αἰτήσεως τὴν αἰτίαν
 μαθὼν (Κωνσταντίνος δὲ ἦν ὁ
 τῆς εὐσεβείας θερμοτάτος ἐρασ-
 τής), φιλοφροσύνης μὲν καμπόλ-
 λης⁵ τοὺς πρέσβεις ἡξίωσεν, ἀνδρα
 δὲ πίστει καὶ συνέσει καὶ βίῳ
 κοσμούμενον καὶ τῆς ἀρχιερωσύ-
 νης ἡξιώμειον κήρυκα τῷ ἔθνει
 τῆς θεογνωσίας ἐξέπεμψε μετὰ
 δώρων ὅτι μάλιστα πλείστων. Ταύ-
 τῆς μὲν οὖν τῆς προμηθείας τοὺς
 ἡτηκότας⁶ ἡξίωσε (ed. Parmentier, 74. 17—76, 13).

საჩუქრებიც გაატანა. აი, ასეთი მან მთხოვნელები*.

როდესაც შენობა დამთავრდა და გაღიბურა კიდეც, და მხოლოდ-ღა მღვდლები აკლდა, საკვირველმა ქალმა ამის გამოსავალიც იპოვა: მან ურჩია ერის მთავარს რომეღლთა მეფესთან ელჩები გაეგზავნა და ეთხოვა მისთვის გამოეგზავნა მათთვის (ე. ი. იბერიელთათვის) კეთილ-მორწმუნეობის მოძღვარი. | მეფემაც მიიღო ეს რჩევა და ელჩები გაგზავნა. ხოლო მეფემ თხოვნის მიზეზი რომ შეიტყო (ეს იყო კონსტანტინე, კეთილ-მორწმუნეობის უმზურვალესი მოყვარული), მოციქულებს მიუზღო უდიდესი კეთილგანწყობილება და ღვთის შეცნობის მქადაგებლად გაუგზავნა ამ ერს (ე. ი. იბერიელებს) კაცი, შემკული როგორც მორწმუნეობით და გონიერებით ისე პატრიოსანიცხოვრებით, და მღვდელმთავრობის პატივის მქონე, და დიდძალი გულისხმიერებით დააკმაყოფილა

¹ θαυμαστή LV. ² ~ τὸν ἔθνος τὸν π.

³ αἰτῆσαι A. ⁴ πρεσβυτέρους G, πρέσβεις S.

⁵ καμπόλλου A. ⁶ ἡκότας G, εἰκότας S.

* აქვე ვერთავთ ევრემ-მციორისეულ ტექსტს „ქართველთა მოქცევის შესახებ“. იგი გამოცემულია სამჯერ: 1) ე. თაყაიშვილი, ახალი ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა (თბ. 1871), გვ. XXXVIII—LVII; 2) თ. ყორღანიძე, ქრონიკები I (თბ. 1892), გვ. 33 და შემდგ.; 3) თ. ბრეგვაძე, უწყებად მიზნსა... (თბ. 1959).

ქვემოთ ტექსტი მოგვყავს A 24 ხელნაწერის მიხედვით, სადაც ის 145—147 გვერდებზეა.

უწყება

შიზეზსა ქართველთა მოქცევისაჲსა, თუ რომელთა წიგნთა შინა მოიხუენები

სულიერსა მამასა ჩუენსა და პატროსანსა ეკლესიარხსა ჩუენ ქართველთასა, მღღელსა უფლისასა იოანეს კვირიკესსა, ყოვლად მცირე და უღირსი სახისა და სახელისაჲ ვფრემ მონაზონი თაყუინისცემით მოგიკითხავ.

ვინაგთვან მადლითა ღმრთისაჲთა სრულ იქმნა გულსმოდგინებაჲ შენი წიგნისა ამიხუავს სადღესასწაულოჲსა, რომელი შენ იწროებასა შინა ჟამთასა უხუებით განვრცომითა გონებისაჲთა მოუგე საზოგადოსა მავას ნიქსა ნათესავისა ჩუენისასა, ეკლესიასა წმიდისა სვმეონ საკვრველ მოქმედისასა, რომელი ვითარცა საწყაული კეთილი და განყოფილი იექლისა ცხოვრებისაჲ ქეშმარიტებით წმიდად ზოდად სახელდებულ არს.

ჯერ-იყო ამასცა ზედა ჩემგან სრულყოფად ბრძანებაჲ შენი, რათა წერით დაიდვას მას შინა მოსაჯსენებელი ოდეს მოქცევისა ჩუენისაჲ და თუ რომელთა წიგნთა შინა ბერძენთასა ჯსენებულ არს იგი, უქმდეს თუ ვისმე გამომეძიებელთაგანსა ცნობად.

საცნაურ იყავნ, ვითარმედ მიერვე ქადაგებითგან წმიდათა მოციქულთაჲთ, რაჲმს წინასწარმეტყუელებისაებრ დავითისსა ყოველსა ქუეყანასა განჯდა ჯმა მათი და კიდელთა სოფლისათა სიტყუანი მათნი, ერთად კიდელთა ამათგანად ითქუმის ჩუენთესცა ნიმოსლვასა შინა წმიდათა მოციქულთასა ანდრია პირველწოდებულისა მიერ ქადაგებაჲ შორის ავაზგიაჲსა, რომელ არს აფხაზეთი. და მიერ წარვლაჲ ოსეთად, და კუალად ბართლომეს მიერ ნიმოვლაჲ ჩრდილოეთისაჲ, რომელ არს ქართლი.

გარნა-ჲმით წმიდათა სამოციქულონი მოძღურებისა თესლთა ანეულნი მრავალეჲმ დაიპყრნა ლუარძლმან მეკერპეთამან არა ხოლო ჩუენ შორის, არამედ თვთ მათ ბერძენთაცა შორის ვიდრე ჟამთადმდე მეორედ პავლედ ზეცით წოდებულისა დიდისა კოსტანტინესთა. ამის კეთილად მსახურისა მეფისა ჟამთა ღმერთმან, რომელმან დიდთა და მრავალთესლთა ტომთათეს იზრუნა, არცა ჩუენ მცირენი დაგვტევა უღუაწად, არამედ ესრეთ განავო კუალად აღმოწოდებაჲ ჩუენი,

ვითარცა მოკვხენებს თეოდორიტე ახაკლებიოჯა მოხრობისა
წიგნა შინა თვხა ოცდაშეოთხეხა თავსა და

იტუჯხ ესრეთ:

ჰინდოთა უკუე ფრუმენტოს მომყვანებელ ექმნა ღმრთის-
მეცნიერებად. ხოლო ქართველთა მათვე ეამთა შინა დედაკაცი
ვინმე ტყუე-ქმნული¹ კემმარიტებისა მიმართ წინამძღუარ ექმნა,
რომელი-იგი სანარადისოჯასა ლოცვისადა შემჭუალულ იყო, და
ღბილ სარეკელ თვსსა აქუნდა ძაძაჲ დარეცილ იატაკსა ზედა
მიწისასა. ხოლო უმეტეს ყოველთა შუებათასა² შეიტკობოდა მარ-
ხვასა, ვინაჲცა ამით შრომათა მიანიჭეს მას მაღლი მოციქულო-
ბისაჲ.

ხოლო ვინაჲთგან ნათესავნი იგი არა რასა მეცნიერ იყვნეს
კლოფენებასა მკურნალობისასა, ამისთვის მიმოვიდოდინ ხილვად
სნეულთა და თვსთა მათ უძღურთა ხილვისაგან და სნეულე-
ბათა მათთა კურნებისა გამოცდილებით ისწავებდეს სახესა კურ-
ნებისასა.

«იყო ვინმე დედაკაცი, რომლისა ძე სნეულ იყო, და მის ძლით
მივიდა იგი დედაკაცსა მას თანა ღირსსა ქებისასა. და იკითხვიდა
მისგან, თუ რაჲ უღირს ყოფად მისსა. ხოლო ღირსმან მან მიი-
ყვანა ყრმაჲ იგი უძღური და მიაწვინა თვსსა მას ზედა ცხედარსა
მოღუაწებისასა, და ევედრებოდა შემოქმედსა ყოველთასა მოხილ-
ვად მისსა და ქსნად უძღურებისაგან. ხოლო უფალმან ვედრებაჲ
მისი მიითულა და მიანიჭა უძღურსა³ მას სიმრწეულე.

ამიერიითგან⁴ საკვრველი იგი დედაკაცი მრავალ განთქმულ
იქმნა, ვიდრეღა არცა თუ მეუღლესა მეფისასა დაეფარა მისთვის.
არამედ მყის მიუწოდა მას, რათა მივიდეს მისსა, რამეთუ იგიცა
ბოროტითა ვნებითა შეპყრობილ იყო. ხოლო ღირსმან მან სიმ-
დაბლისა სიბრძნისა წუმევეითა არა მიითულა ვედრებაჲ იგი დედო-
ფლისაჲ. გარნა დედოფალმან, იძულებულმან საკმარებითა საქმი-
საჲთა, არა გულად-ილო პატივი დედოფლობისაჲ, არამედ თვთ
მიისწრაფა ტყუე-ქმნულისა⁵ მის.

ხოლო მან კჳალად იგიცა თვსსაჲე მას მიაწვინა სიმდაბლისა
სარეკელსა და წამლად უბრძოლელად⁶ ვნებასა მას ზედა მოიპოვა
ლოცვაჲ. მაშინ დედოფალმან ინება მინიჭებად მისსა სასყიდელსა

¹ ტყუე ქმნული A. ² შუებათასა A.

³ უძღურსა < ყო რ დ. ⁴ ამიერიითგან თა გ. ,, ამიერ A.

⁵ ტყუე ქმნულისა A. ⁶ უბრძოლელად A, უბრძოლველად ყო რ დ.

კურნებისას, რაოდენი რაჲ თვთ ღირს-მოგებისა საგონებელ უზნდა: ოქროჲ და ვეცხლი, შესამოსლები და სამკაული, და ყოველივე რაოდენი რაჲ არს ნიჭი სამეუფოჲსა პატივის-მოყუარებისაჲ.

ხოლო საღმრთომან მან დედაკაცმან რქუა¹: „ამათგანი არა რაჲ² მივმს მე, გარნა დიდად სასყილად კურნებისა შეგრაჲც შენსა შენეცნებასა ღმრთისმსახურებისა³“. და ჰლოცვიდა, რათა საღმრთოჲ ტაძარი აღმართოს მაცხოვნებელისა მისისა ქრისტესსთჲს.

ესე რაჲ ესმა დედოფალსა, წარვიდა იგი მეფისა და თავისა მიერ თვისისა განაკვრვა მეულღე თვისი მეყსა შინა განკურნებითა თვისითა. ამისა⁴ შემდგომად განუცხადა მას ძლიერებაჲ ღმრთისაჲ, რომელი იმსახურებოდა ტყვისა მისგან, და ლოცვიდა ქმარსა თვისსა, რათა იგი მხოლოჲ იცნას ღმრთად და აღუშენოს მას ტაძარი სალოცველი. და ესრეთ აწის კურნებისა მიერ იქმნა შეცვალებჲჲ ქართველთა ნათესავისაჲ. ხოლო მეფე მეულღესა თვისსა ზედა ქმნილისა მისგან კურნებისა განკვრვებულ იქმნა, გარნა ეგრეთჲცა არა ინება აღშენებაჲ ტაძრისა საუფლოჲსაჲ.

ამისა⁵ შენდგომად მცირედნი რაჲ ჟამნი წარტდეს, განვიდა იგი ნადირობად. ხოლო კაცთმოყუარემან მეუფემან მსგავსად პავლესსა წინადირა იგი, რამეთუ მეყსა შინა ბნელნან რამანმე მოიკვა იგი, და არა უტევებდა მას უშორესად ვინაჲჲ⁶ წარსლვად. ხოლო თანამონადირენი იგი⁷ მისნი ჩუელებისაუბრისა მას ხედვიდეს შარაუანდელსა მზისასა, და იგი ოდენ მხოლოჲ დაშთომილ იყო შეკრულად საკრველითა ვერმხედველობისაჲთა. და ესევეითარსა რაჲ უღონობასა შინა იყო, პოვა ღონე ცხოვრებისაჲ. რამეთუ მყის გულისგმა-ყო ბრალი ურწმუნოებისა თვისისაჲ, და ტყუე-ქმნულისა მის დედაკაცისა ღმერთსა ხადა შემწედ [.....]“. და ღირსსა მას საკვრველებისასა ტყუესა⁸ მოუტდა და ლოცვიდა მას, რათა უჩუენოს მათ სახე აღშენებადისა ტაძრისაჲ. ხოლო რომელმან იგი აღავსო ბესელიელ სიბრძნითა ხუროთ-მოძღურებისაჲთა, ესეცა მასვე ღირს-ყო მადლსა, ვიდრემდის საღმრთოჲ დაუსახა

¹ რქუა| ქვა A. ² არა რაჲ კონიექტ., არაჲ A.

³ ამისა A. ⁴ ამისა A. ⁵ ვინაჲჲ (?) ეო რ დ.

⁶ იგი| A-ში სტრიქონს ზემოთ არის ჩამატებული ამავე ბედი.

⁷ ტყუესა A.

* აქ გადაწერთა შეცდომით გამოტოვებულია წინადადება: *κατὰ τὴν αἰσθησίν* „და იგი განთავისუფლებულ იქმნა წყევლიადიაგან“.

მათ ტაძარი. და იგი დაჰსახვდა, ხოლო იგინი აღმოჰკუეოდეს და აღშენებდეს.

ყინაბთგან უკუე სრულ იქმნა აღშენებაჲ და სართული განგმართა, და ნხოლოდ მღღელილა საძიებელ იყო. პოვა ამისიცა ღონე საჯრფელმან მან დედაკაცმან, და აზრახა მთავარსა ნათესაეთასა, რათა მიუეღინოს მოციქული მეფესა ბერძენთასა და ითხოოს მისგან მიეღინებად მოძღუარი ღმრთისმსახურებისაჲ. და მან ნიილო რად მცნებაჲ ესე მისგან, მოციქული წარაეღინა.

ხოლო მეფემან ისწავა რად მიზენი სათხოველისაჲ, რამეთუ კოსტანტინე იყო მკურვალედ ტრფიალი ღმრთისმსახურებისაჲ, რომელნან იგი თრიადსა პატივსა ღირს ყვნა მიეღინებულნი¹ იგი მისსა. და კაცი ვინმე სარწმუნოებითა და ცხოვრებითა და გულისკმის-ყოფითა შემკობილი, ღირს-ქმნული მღღელ-მთავრობისაჲ, ქადაგად მიუეღინა ნათესავთა მათ, უფროესლა თრიად მრავლითა ნიქითა.

ამას უკუე თ ე ო დ ო რ ი ტ ე ესოდენ მოიქსესებს. ხოლო სხუათა წერილთა შინა სახელდებით პოვნილ არს სახელი ტყვსა მის ჩუენ ტყუეთა მკსნელისაჲ. რამეთუ ბერძულად «ნონია» უწოდიან² წმიდასა მას³, რომელსა ჩუენ მცირედ შეცვალებითრე «ნიინოდა» სახელ-ესდებთ.

ეგრეთვე სახელიცა ნიეღინებულისა შის ეპისკოპოსისაჲ ესრეთ პოვნილ არს⁴, ვითარმედ თვთ ევსტათი იყო ანტიოქელი პატრიაქი, რომელმან დაამყარა ეკლესიაჲ იგი შირიანის ნიერ მცხეთას აღშენებული და უკურთხა ნათ კათალიკოსი⁵ მთავარ-ეპისკოპოსი. ხოლო მეფემან ქართველთამან და ყოველთა მთავართა მისთა დაუწესეს პატრიაქსა ანტიოქიისასა მოსასყიდელად ნივთთა წმიდისა მიპრონისათა აჯარაკები ათასი კუამლი ქუეყნისაგან ქართველთაჲსა, რადთა⁶ საფასოჲ შემოსავალთა ნათთაჲ იყოს ფას ნივთთა შირონისათ⁷. რამეთუ ნათ ჭამთა არა სადა⁸ წმიდა იქმნებოდა მიპრონი თვნიერ ანტიოქიას და შიერ განეყოფოდა ყოველთა.

ამიერ იცნობების ჭამი ნოქევისაჲ და ვითარმედ ანტიოქიისა საყდრისა ნომდგომ იყვნეს და შიერ ველთდასანულ იქმნებოდეს ქართლისა კათალიკოზნი.

¹ მიეღინებული? ² უწოდენ A. ³ მას| ანას A.

⁴ პოვნილ(ა) არს A. ⁵ კათოლიკოსი A. ⁶ რადთა| რა A.

⁷ მიპრონისათა A. ⁸ არა სადა + სმ⁹გან A.

ხოლო თუ ოდეს იწყეს თვთ ჯელთ-დასხმად და ვითარმედ არა თვნიერ წესისა და ბრძანებისა, ესე ვპოეთ ხრონოლორაფსა შინა ანტიოქიას აღწერილსა, რომელი იტყვს ესრეთ:

დღეთა კოსტანტინე სკორის მოსახელისათა, ანტიოქიას პატრიაქობასა ნეტარისა თეოფილაქტესსა, მოვიდეს ქართლით მოციქულად მონაზონნი ორნი და მიუთხრეს ნეტარსა თეოფილაქტეს, ვითარმედ დიდსა კირსა შინა არიან ქრისტიანენი მკვდრნი ქართველთა სოფლებიანი, რამეთუ დღითგან ანასტასი მღდელმოწამისა ანტიოქელ პატრიაქისა არა კურთხეულ არს მათდა კათალიკოსი¹ მთავარეპისკოპოსი სიძნელისაგან² გზისა, რამეთუ აგარიანთაგან ვერვინ იკადრებს სლვად.

ხოლო მან ბჭობითა კრებისაჲთა მთავარეპისკოპოსთა, მიტროპოლიტთა და ეპისკოპოსთა თვსთა თანა მისცა ქართველთა პროტრეპტიკონი, რომელ არს გაქსნიითი, რაჲთა³ თვთ მათისა საზღვრისა ეპისკოპოსთაგან ჯელნი დაესხმოდინ ეამად-ეამადსა კათალიკოსსა⁴ ქართლისასა, რომელიცა საღმრთომან მადლმან უჩუენოს მათ და რომელი გამოირჩიონ ნოყუასათა მის ეკლესიისათა, თანადგომითა და წამებითა ეპისკოპოსთათა, წესთაებრ საეკლესიოთა. და შეუქმნა მათ აღწერით მოსაჯსენებელი თავისა თვისსათვს და მუნ შემოკრებულისა კრებისათვს. და ჯელთდასხმულ ყო ერთი ორთა მათ მისსა მივლინებულთა მონაზონთაგანი, სახელით იოანე, მის გამისა კათალიკოსად⁵ მათდა.

და შემოჯსენებულისა მის წილ ათასისა კუამლისა დაუწესეს⁶ მათ, რაჲთა⁷ წლითი-წლად მოსცემდენ ეამად-ეამადთა პატრიაქთა ანტიოქიისათა ათასსა დრაჰკანსა, რომელი იგი მიეცემოდა ვიდრე დღეთადმდე იოანე წმიდისა პატრიაქისათა, რამეთუ მან ანიჭა იგი ორესტის წმიდასა პატრიაქსა იერუსალიმისასა, რომელი მივიდოდა მოციქულად ბასილის თანა მეფისა ბერძენთაჲსა, რაჲთა⁸ მისსა საყდარსა მიეცემოდის ქართველთა მიერ.

და მიერ დღითგან დაეწესა, რაჲთა⁹ მოჯსენებაჲ ოდენ სახელისაჲ აქუნდეს ქართველთა შორის ანტიოქიელსა პატრიაქსა. და უკეთუ ოდესმე გამოჩნდეს წვალებაჲ, მაშინლა მიავლინებდეს მუნ ექსარხოსსა განხილვად და განმართვად წვალებათა და ცნობათა

¹ კათალიკოსი A. ² სიძნელისათვს A.

³ რა A. ⁴ კთლიკოსსა A.

⁵ კთლიკოსად A. ⁶ დაუწესა A.

⁷ რა A. ⁸ რა A. ⁹ რა A.

სულეერთა, ვითარ იგი ნეტარისა პეტრე პატრიარქისა დღეთა წარაელინა ბასილი ღრანატიკოსი წვალენისათჳს აკაკთაჲსაჲ.

აქა დაგვშთა საძიებელი მრავალთაჲ, თუ ოდეს მიიღეს ქართველთა კურთხევად მიპრონისაჲ, და ამისდა ცნობად მრავალთაჲ ვდროებდ აღწერად ბრძანებულსა ჩემდა შენ მიერ მოსავსენებელსა ამას. და ესოდენ ვპოე საზოგადოდ ყოველთათჳს, ვითარმედ ქალკიდონისა კრებასა ესმა, რომელ სიძვრისათჳს ფასიჲჲ ჰყიდდეს მიპრონსა. ამისთჳს ბრძანეს წმიდათა მამათა, რაჲთა¹ არა ხოლო ანტიოქიას, არამედ სხუათაჲცა ეკლესიათა შინა წმიდა იქმნებოდეს მიპრონი.

ხოლო თჳსაგან ქართველთა² საგონებელ არს, ვითარმედ სიშორისათჳს გზისა და რომელ ფრიად საშიშ არს უცხოთესლთა შორის ვმელით ანტიოქიით ქართლს წალგებაჲ³ წმიდისა მიპრონისაჲ. ამისთჳს თვთ აღვიღსა დაწესებულ არს მათდა კურთხევად ნიპრონისაჲ.

ხოლო აფხაზთათჳს ე ვ ა გ რ ე ე პ ა ჟ ა ნ ე ხ ი ო ს ა ე კ ლ ე ხ ო ს ა მ ო თ ხ რ ო ბ ა ხ ა ა შ ი ნ ა თ ჳ ხ ა აღ წ ე რ ხ ო ც და მ ე ი რ ი ხ ა თ ა ე ხ ა შ ი ნ ა და

იტავს ესრეთ:

ამათვე ეამთა შინა ისტჳნიანეს მეფობისათა აფხაზნიცა შეიკვალნეს უმჯობესად და ქრისტიანობისაჲ შეიწყნარეს ქადაგებაჲ. რამეთუ პალატსა შინა იუსტინიანე მეფისასა იყო ვინმე საკურისი, აფხაზი ნათესავით და ევფრატა სახელისდებით, რომელი წარივლინა მეფისა მიერ ქადაგებად მათდა და აღთქმად⁴, ვითარმედ ამიერითგან არცა ერთილა ვინ ნათესავისა მათისაგან ი განჯუებულ⁵ იქმნეს მამაკაცობისაგან რკინისა მიერ იძულებითა ბუნებისაჲთა, რამეთუ მრავალნი იყვნეს მათგანნი მსახურ სამეუფოჲსა საწოლისა, რომელთაჲ საკურის იცის წოდებაჲ ჩუეულებამან⁷. ვინაჲცა იუსტინიანე ტაძარი წმიდისა ღმრთისწმობლისაჲ ალაშენა აფხაზეთსა შინა და მღღელნი დაადგინნა მას შინა, რათა უგანცხადებულესად ასწავებდენ შჯულსა ქრისტიანობისასა.

ესე მცირედნი სიტყუანი ვითარცა თესლის მკრებელმან მიმოგანთესულნი წმიდათა წერილთაგან ერთად შემოვკრიბენ ჯერჩინებითა შენითა კაცო ღმრთისაო, რომელმან ეგე უწყი ვითარ მრავალნი მრავალგზის ამათ პირთათჳს გუქითხვიდეს და დაბრ-

¹ რაჲთა | რა A. ² ქართველთა A.

³ წარღება A. ⁴ აღწერს A. ⁵ აღთქმად A.

⁶ განჯუებულ A. ⁷ ჩუეულებამან A.

კოლდებოდეს¹ ჩუენთჳს უმეცრებით, ვითარცა თვთ განდგომილთა საყდრისაგან დიდისა პეტრე მოციქულთა თავისა, რომელნი ქუალად გულსავსე ყვნა და ალაშენნა ესევეითართა თხრობათა პოენითა ზოგად საფარველმან და თავსაკიდურნან ყოველთა აღშენებისა და დაწენებისამან ქრისტემან, რომლისა მიერ არსმცა და ჰგიეს მარადის საფარველსა ზედა მართლმადიდებლობისა მისისასა ვიდრე მოაქამდე უკვალებელად დაკული ნათესავი ჩუენი. რომელთა წილ კეთილ ხუდეს რჩეულთა შორის საწამებელად მართლმადიდებლობასა შინა განთქმულებისა წმიდანი ტადარნი წმიდათა შინა ადგილთა, ადგილი თხემისაჲ და ქუაბი ბეთლემისაჲ, ქუაბითურთ საბა-წმიდისაჲთ და თორნით სვმონ-წმიდისაჲთ. იყვნედ ესენი მათდა კიბე და წინდ საუკუნოჲსა ზეცისა სავანეთა მკვდრობისა მეოხებითა ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობლისაჲთა, და ლოცვითა და ვედრებითა უცხოთ შემწყნარებელისა მაგის, და მსგავსად ღმრთისა უძლურებათა ჩუენთა მტვრთველისა წმიდისა სვმონ საკვრველთ-მოქმედისა და ღირსისა დედისა ნისისა მართაჲსითა, რომელთა ოხაჲ და ფარვაჲ შენ და ყოველთა, რომელნი მსახურებენ და უნსახურებია წმიდისა მაგის ეკლესიისადა, და სიტყვთ გინა საქმით მოლუაწე ექმნეს მოგებასა ამის წმიდისა ადგილისასა. ხოლო მე ლოცვითა თქუენითა მოტევებაჲ და ჯსნაჲ პატივისაგან ურიცხუთა ბრალთა ჩემთაჲსა. დიდებაჲ და პატივი, თაყუანისცემაჲ და მადლი დასაბამსა და სრულმყოფელსა ყოვლისა კეთილისასა მამასა და ძესა და წმიდასა სულსა დაუსრულებელთა საუკუნეთა უკუნისამდე აჰენ*.

¹ დაქბრკოლდებოდეს A.

* ამას მოსდევს შინაწერი: ძსრულ იქმნა ესეცა ჭართველთა ოდეს მოკცევისა მოსაქსენებელი თუთ ღირსისა ეფრემის ნუსხისაგანჲ.

(შემდეგ სხვა ხასიათის შინაწერია)

ამიერ დასცხრა აკადემიაჲ

ამიერ დადუმნა სტოვაჲ

ამის მიერ უქმ არს პერიპატოჲ

ამის მიერ მძრწოლარე არა ლუკიონ.

ამის მიერ დათრგუნვილ არს ათინაჲ.

ესე იგი არს ჭეს გამოჩინებითა.

ესე ყოველნი სახელნი არიან ადგილთანი, რომელთა შინა იყვნეს სასწა-

A-24-ის გვ. 145h, არშიაზე (ტექსტის ეპოქის ხელით) სწერია:

წყყოდი რ ამის | საკითხავისა | მიზეზი იე და | იე რაჲ
გესმეს | მთავარაჲს | ძე რ ნტრისა | ეფრემის თაქრგმნობისა |
| ჟამთა შავსა მთასა დახულა და ესრე შეუღდა | თრგმნობი
საქთს რლ თნრ | მცირელთა წიგნთაჲსა ყნივე | მან ათარგ-
მწინა მისითა საქმართა და წარსაგებელითა | ვა ყთა სა-
კითხვთა ბოლქოსა თვთ აღიარებს სანატრელი ეფმ | ხ მე
ესე სადღესსწწულომსგან | გარდავწერე (შდრ.. თ. ქორდანიო,
ქრ. I, 33 შენ.).

ქვემოთ კიდევ არის 11 სტრიქონი, მაგრამ ცუდად იკითხება.

მთხობი. თობელი

(Isaias 66, 19: και ἐξ απο-
σταλῶ ἐξ αὐτῶν σπασομένους εἰς
τὰ ἔθνη, εἰς θάρσις και Φουσ
και Δουσ και Μοσοχ και Θιβελ
και εἰς τὴν Ἑλλάδα).

(ესაია 66, 19: და განვაგლინე
მათგან ცხოვნებულნი წარმართ-
თა მიმართ, თარშიდ და ფუდლ
და ლუდლ და შოსოხლ და თო-
ველთ და ელადალ მიმართ).

თეოდორიტეს განმარტება

Τοῖς ἱεροῖς ἀποστολῶς ὁ
Κύριος ἐφη· «Πορευθέντες μαθη-
τεύσατε πάντα τὰ ἔθνη». Ἐπ'
ἐκείνων ἡ προκλαμένη προφητεία
τὸ πέρας ἐδέξατο. Ἐκείνοι γὰρ
ἀπασὶ τοῖς ἔθνεσι τὸ θεῖον προ-
φήτευμα κήρυγμα. Θάρσις δὲ κα-
λεῖ τὴν Καρχηδόνα, τὴν τῆς Λι-
βύης μητροπόλιν· και Φουσ αὐ-
τὸ ἅπαν τῶν Λυκίων ἔθνος· Δουσ

წმინდა მოციქულებს უთხრა
უფალმა: «წადით და დამოძღ-
ვრეთ ყველა ტომი». მათზე ას-
რულდა წინამდებარე წინასწარ-
მეტყველება. იმათ ყველა ტომს
მოუტანეს ღვთაებრივი ქადა-
გება. თარსისს უწოდებს ის კარ-
ქედონს, ლიბიის დედაქალაქს;
ფუდ — ლიკიელთა მთელ ტომს;
ლუდ — ლიდიელებს; მოსოხ —

ულნი (აღბათ: სასწავლონი) საწარმართოჲსა სიბრძნისანი და მათ შორის
საყრბონი, რომელთა უზორვიდეს მოსწავლენი იგი სიბრძნისანი.

(შემდეგ წითლით)

ლოკვა ყავთ ეფრემ მცირისათჲს, რომლისა მიერ თარგმნილ არს წიგნი ესე
სულთა სარგებელი ცხოვრებითურთ იოანე დამასკელისაჲთ, რომლისა ლოკვითა
გაკუსნენი ღმერთმან ტყუილობისაგან სულთერისა აწ.

δὲ Λυδοῖς· καὶ Μοσῶχ Καππα-
δόχαις καὶ Θωβῆλ Ἰβηρας (In
Isaiae cap. 66: Migne PG 81; SC I 772—773).

ასეთსავე განმარტებებს ურთავს თეოდორიტე იეზეკიელის ტექსტსაც:

(Ezechielis 32, 26: ἐχεὶ ἐθό-
θησαν Μοσοχ καὶ Θωβῆλ καὶ πᾶσα
ἡ ἰσχὺς αὐτῶν περιχύκθη τὸν
μνήματος αὐτῶν, πάντες τραυμα-
τίαι: αὐτῶν...).

(ეზიკიელი 32, 26: მუნ მიეც-
ნეს მოსოქ და თობელ და ყო-
ველი ძალი თითოეულისა მათისა
საფლავისა მისისა გარემოსთა-
განისა, ყოველნი წყლულნი მათ-
ნი...).

თეოდორიტეს განმარტება

Θωβῆλ δὲ καλοῦνται οἱ
Ἰβηρες, Μοσῶχ δὲ Καππαδόχαι:
(In Ezechielis cap. 32: Migne
PG 81, 1187).

თობელ ეწოდებათ იბერებს,
ხოლო მოსოხ — კაპადოკიე-
ლებს.

(Ezechielis 38, 1—11: Καὶ
ἐγένετο λόγος κυρίου πρὸς με λέ-
γων· Ἰδέ ἀνθρώπου, στήρισον τὸ
πρόσωπόν σου ἐπὶ Γωγ καὶ τὴν
γῆν τὸν Μαγωγ, ἄρχοντα Ρως,
Μοσοχ καὶ Θωβῆλ, καὶ προφήτευσ-
σον ἐπ' αὐτὸν καὶ εἰπὸν αὐτῷ·
Τάδε λέγει κύριος· κύριος· Ἰδοὺ
εγὼ ἐπὶ σὲ Γωγ ἄρχοντα Ρως,
Μοσοχ καὶ Θωβῆλ καὶ συνάξω σε
καὶ πᾶσαν τὴν δύναμίν σου.....
Πέρσαι καὶ Αἰθίοπες καὶ Αἴθιοες,
... Γομερ καὶ πάντες οἱ περὶ αὐ-
τὸν, οἰκος τὸν Θεργαμα..... καὶ
ἐρεῖς· Ἀναβήσομαι ἐπὶ γῆν ἀπερ-
ριμένην, ἦξω ἐπὶ ἡσυχάζοντάς ἐν
ἡσυχίᾳ καὶ οἰκοῦντάς ἐπ' ἐρήνῃς,
πάντας κατοικῶντάς γῆν...

და იქნა სიტყუა უფლისა ჩემ-
დამო მეტყუელი: ძეო კაცისაო,
განიმტკიცე პირი შენი გოგსა
ზედა, და ქუეყანასა ზედა მაგოგ-
თასა, მთავარსა როსს, მოსოხს
და თობელსა და წინასწარმეტ-
ყუელებდ მის ზედა და არქუ
მას: ამათ იტყვს უფალი, უფა-
ლი; აჰა მე შენ ზედა გოგ მთა-
ვარსა როსს, მოსოხს და თო-
ბელს... და შეგკრიბო შენ და
ყოველი ძალი შენი..... სპარსნი
და ეთიოპელნი და ლვიდნი და
ლიბიელნი... გომერ და ყოველნი
გარემოსნი მისნი, სახლი თერ-
გამოსი... და სთქუა: აღვიდღე
ქუეყანად განგდებულად, მივიღე
დაწყენარებულთა ზედა ერთა

¹ ამგვარად, თეოდორიტეს განმარტებით ესაიას წიგნში მოხსენიებული
Μοσοχ აღნიშნავს „კაპადოკიელებს“, ხოლო Θωβῆლ უდრის „იბერებს“.

მყუდროებასა შინა და დამკვდრებულთა მშვიდობით ყოველთა, დამკვდრებულთა ქუეყანასა...

თეოდორიტეს განმარტება

Γὼγ καὶ Μαγὼγ Σχυθικὰ
ἔθνη· Μοσὸχ δὲ Καππαδόχειας
εἶναι φασιν, καὶ Θοβὲλ Ἰβηρας
τὸ δὲ Ῥῶς ἢ Ἑβραίων φωνὴ
κεφαλὴν ἡρμήνευσε, καὶ ὁ Ἀχύ-
λας δὲ κεφαλὴν Μοσὸχ τὸ Ῥῶς
ἡρμήνευσεν (In Ezechielis 38,
1—2: Migne PG 81, 1200).

Γομέρ καὶ πάντες... Τοὺς
Γαλάτας οὕτω καλεῖ. Οἶκος τοῦ
Θογαρμιά (v. l. Θοργαμιά.
Φρύγας τούτους εἶναι φησιν (იქვე
PG 81, 1201).

Ἐνθυμείσθω δὲ ἃς καὶ ἐν
τοῖς ἡμετέροις χρόνοις πᾶσαν τὴν
Ἐθ τοῦτο τὸ ἔθνος κατέλαβεν,
καὶ πλείστον πληθὺς ἐξανδρα-
θίσαν ἀπηλθε· Φρύγας δὲ καὶ
Γάλατας, Ἰβηρας¹ τε καὶ Πέρ-
σας, καὶ Ἀθίοπας, οὐχ ὡς ἕπα-
χούοντας ἀντὶ λέγει συστρατεύ-
εσθαι, ἀλλ' ὡς διαφόρως ἀναμι-
γέντας ἀντὶ, καὶ τὰς μὲν ἀντο-
μολήσαντας καὶ ἔχοντι στρατευ-
σαμένους, τὰς δὲ ὁρυσάλωτας
γενομένους, καὶ συμπολεμεῖν ἀναγ-
καζομένους (იქვე PG 81, 1204).

გოგ და მაგოგ სკვითური ტო-
მებია; ხოლო მოსოხ, ამბობენ,
კაპადოკიელები არიანო, თო-
ბელკი — იბერებიო. როს კი-
დეე ებრაელების ენაზე თავს ნიშ-
ნავს; აკვილამაც როს განმარტა
როგორც მოსოხის თავი.

გომერ და ყოველნი... ასე
უწოდებს ის ვალატელებს. სახ-
ლი თოგარმასა (ვარიანტი:
თორგამასი). ის ამბობს,
რომ ესენი ფრიგიელები არიანო.

საკირთა ვავიხსენოთ, რომ
ჩვენს დროშიც მთელი აღმოსავ-
ლეთი დაიპყრო ამ [სკვითთა]
ტომმა, დაიმორჩილა აუარებელი
ხალხი და წავიდა. ფრიგიელები
და ვალატელები, იბერები¹
და სპარსელები და ეთიოპელე-
ბი, ამბობს [წინასწარმეტყველი],
სკვითებთან ერთად ლაშქრობ-
დნენ არა როგორც მათი ქვეშე-
ვროდომნი, არამედ შეუერთდნენ
მათ (სკვითებს) სხვადასხვა მიზე-
ზით: ერთნი მიემხრნენ მათ და
ნებაყოფლობით ილაშქრეს, სხვე-

¹ თეოდორიტე აქ განმარტებას ურთავს ებკიელის იმ მუხლს, სადაც მოხსენებული არიან „სპარსნი და ეთიოპელნი და ლიბიელნი“, „გომერ“ (ანუ ვალატელნი). „სახლი თორგამასი“ (ანუ ფრიგიელნი). „იბერები“ ჩამატებულია თეოდორიტეს მიერ, რომელიც, საფიქრებელია, ამ შემთხვევაში ემყარებოდა თავისსავე ინტერპრეტაციას (თობელ-იბერები), ან იქნებ „სახლი თორგამასი“ ზღულისხმობდა „თარგამოსის სახლს“, რომელსაც, რასაკვირველია, იბერებიც ეკუთვნოდნენ.

ბი კიდევ ტყვედ იქმნენ წასხმულნი და იძულებული გახადეს მონა-
წილეობა მიეღოთ ომში.

იოანე ოქროპირის გადასახლება ბიჭვინთაში

V, 34. Καὶ συνόδου συγχο-
τηθείσης ἑτέρας, οὐκ ἐδεῖσθησαν
δίχης οἱ θυσμενεῖς, ἀλλὰ τὸν βασι-
λέα πείσαντες ἔννομον καὶ δικαί-
αν εἶναι τὴν ψῆφον οὐ μόνον τῆς
πόλεως ἐκείνης ἐξήλασαν, ἀλλὰ
καὶ εἰς τινα πολιχίτην σμικράν τε
καὶ ἔρημον τῆς Ἀρμενίας ἐξεπε-
ψαν· Κουκουσὸς δὲ ὄνομα ταύτη.
Κάκειθεν δὲ ἐξαγαγόντες εἰς
Πιτυούντα μετήκισαν· τέρμα δὲ
τοῦτο καὶ τοῖς Πόντου καὶ τῆς
Ῥωμαίων ἡγεμονίας, τοῖς ἰμοτά-
τοις γειτνεύον βαρβάραις. Ἄλλ'
ὁ φιλόανθρωπος οὐκ εἴασε δεσπό-
της εἰς ἐκεῖνο τὸ νησίδριον¹ ἀπαχ-
θῆναι τὸν καλλίνικον ἀθλητῆν·
εἰς γὰρ τὰ Κόμανα παρκαγερόμε-
νον εἰς τὸ ἀγῆρω καὶ ἄλυσαν
μετέθηκε βίον (Theodoret,
Kirchengeschichte, hrsg. von
L. Parmentier, Lpz. 1911, გვ.
335—336).

მისმა (იოანეს) მტრებმა მოი-
წვიეს სხვა კრება და მისი გასა-
მართლება კი არ მოითხოვეს,
არამედ დაარწმუნეს მეფე განა-
ჩენი კანონიერი და სამართლია-
ნიაო და არა თუ იმ ქალაქიდან
(კონსტანტინეპოლიდან) გააძევეს
ის, არამედ არმენიის ერთ პა-
ტარა და უდაბურ დაბაში გადა-
ავხვენეს: ამ დაბის სახელია კუ-
კუსოს. ხოლო იქიდან წამოი-
ყვანეს და პიტინტში გადა-
ასახლეს: ეს არის უკიდურესი
საზღვარი პონტოსი და რომა-
ელთა სამფლობელოსი. უველუ-
რესი ბარბაროსების შეზომლად.
მაგრამ კაცთმოყვარე უფალმა
არ ინება, რომ ეს ძლევათოსილი
მოღვაწე იმ პატარა კუნძულზე
ყოფილიყო წაყვანილი: კომანაში
რომ იყო, [უფალმა] ის გადაა-
სახლა სამუდამო და უმწუხარო
საწყაროში².

¹ ვარიანტები: νησίδριον („პატარა კუნძული“), თესბერიον („საკრებულო“),
ფრისბერიον („ციხე-სიმაგრე“). ამიანე მარცელინე წერს (22, 8, 16: *insulaeque
arduae Trapezunta et Pityunta continentes oppida* („და ციხაბო კუნძუ-
ლები, რომლებზედაც არის მოთავსებული ქალაქები ტრაპეზუნტი და პიტინ-
უნტი“). იხ. ზემოთ გვ., 113, სადაც *arduae*-ს ნაცვლად არის ვარიანტი *duae*
(„ორი კუნძული“), ხოლო ამიანეს Pityunta ბიჭვინთა კი არ არის, არამედ
ტრაპეზუნტის მხარეში მდებარე ადგილია.

² ეს დეტალი იოანე ოქროპირის ბიოგრაფიისა, მისი გადასახლება ჯერ
მცირე არმენიის კუკუსოში და შემდეგ ბიჭვინთაში, საყოველთაოდ ცნობილია.
შდრ. თეოდანე ქამათაღმწერელის „ქრონოგრაფია“ (De Boor 79, 16—21; გეოგრა-
ფიკა IV, 1, გვ. 76).

ხვიმეონ მეხვეტე და იბერებო

Ὁς γὰρ μόνον οἱ τὴν κριμὴν
 ἡμᾶς οἰκουμένην οἰκοῦντες συρρέ-
 ουσιν, ἀλλὰ καὶ Ἰσαηλῖται· καὶ
 Πέρσαι· καὶ Ἀρμένιοι οἱ τούτων
 ὑποχείριοι, καὶ Ἰβηρταί· καὶ Ὀμη-
 ρῖται· καὶ οἱ ἐκείνων ἐνδότεροι.

“Ἐσπερ γὰρ ἐπὶ τὸς λυ-
 χίας τῆς; ὁ φανώτατος οὗτος
 λύχνος ἡλίου δίκην πάντοσε τὰς
 ἀκτινάς ἐξέπεμψε· καὶ ἔστιν ἰδεῖν
 καὶ Ἰβηρταί, ὡς ἔφηγ, καὶ Ἀρ-
 μενίους, καὶ Πέρσας ἀφικνουμέν-
 ουσ· καὶ τῶν θείων βαπτίσματος
 ἀπολαύοντες (ეილოთეონ ის-
 ტორია“: Migue PG 82, 1476;
 SC I, 780).

არა მარტო მსოფლიოს ჩვენი
 კუთხის მცხოვრებნი აწყდებიან
 მას (ხვიმეონს), არამედ ისმაი-
 ტელნიც, სპარსნიც და მათი
 ქვეშევრდომი არმენიელებიც, აგ-
 რეთვე იბერნიც და ჰომე-
 რიტნიც და მათ გადაღმა მცხოვ-
 რებნიც.

თითქოს რალაც სასანთლეზე
 დადებული, აფრქვევდა ყველგან
 ეს მბრწყინავი სანთელი, მსგავს-
 სად მზისა, თავის სხივებს; შეიძ-
 ლებოდა გენახა მასთან მოსული
 იბერნი, როგორც ვთქვი,
 და არმენიელებიც, და სპარს-
 ნიც, რომელნიც [მისგან] ლებუ-
 ლობდნენ ღვთაებრივ ნათლვას¹.

¹ ეს თბი ნაწევრები ამოღებულია თეოდორიტე კვირელია იმ შრომიდან, რომელსაც სრულ სათაურად ძველ ქართულ თარგმანში აწერია: „ნეტარისა თეოდორიტე ვპისკოპოსისა კეროს ქალაქისაა ლთისმოყუარობითი თბრობაჲ გინათუ მონღაწეთა მოქალაქობაჲ“. ხოლო შემოკლებით ეწოდება „ფილოთეონ ისტორია“ ანუ „თეოფილონ ისტორია“. იგი შეიცავს თბრობას სხვადასხვა ცნობილ მონღაწეთა ცხოვრებისა და თავკადასაველია შესახებ. ქართულად ეს შრომა თარგმნილია ეურე მცირის მიერ და ჩვენამდე მოღწეულია XII საუკუნის წესებით (ბელნაწერი A—689). იმ თავს, სადაც ხეშომო-მოყვანილი ადგილებია, სათაურად აქვს: „სკშეონისთჳ“, და ეს ადგილები ასე იკითხება:

ა) «რამეთუ არა ხოლო ჩუენთა ამათ სოფლებთაგანნი ოდენ მორბიოდჳ, არამედ ისნაიტელნი და სპარსნი, და მათნი იგი სამთავრონი სომეხნი, ქართველნი, და უმირიტელნი, და რაოდენნი ვინ არიან უწინაგანეს მათსა» (ბელნაწერი A—689, გვ. 260 [257]).

ბ) «რამეთუ მრავალბევრობაჲ იგი [ი]სპაიტელთაჲ დამონებულნი საცთურსა უკეთურებისასა ამისმან სუეტსა ზედა დგომამან განანათლა. რაჳს ვითარცა, სანთელმან სასანთლესა რასმე ზედა დადგმულმან მრავალსაჩინომან მსგავსად მზისა ყოვლით-კერძო განუტყეა მარაკანდედნი, და მიერთაგან იხილვებიან, ვითარ იგი პირველ ეთქჳ. ქართველნი და სომეხნი და სპარსნი მომავლად მისხა და მიმღებლად წმიდისა ნათლისღებისა (ბელნაწერი—A 689, გვ. 261 [258]).

ხელოსანი იბერები

Καὶ τέχνης μὲν ἐκάστης
 ὀρεπόμενοι τὰς κερπὰς τὰς τῶν
 τεχνῶν ἐν περιεργάζονται γλώτ-
 τας· οὐδὲ γὰρ Ἀττικοὺς εἶναι τὸν
 σκυτατόμου; ἀπαιτοῦσιν, ἢ τὰς
 χαλκείας, ἢ τὸν τέκτονα; ἢ τὸν
 ζωγράφου; ἢ τὸν ναυπηγόν;,
 ἢ [τὸν] κυβερνήτα;· ἀλλὰ καὶ
 Σκύθαι ὡσι, καὶ Σαυρομάται, [καὶ
 Ἰβηρες], καὶ Αἰγύπτιοι, μετ'
 ἡθῶν; ἀκλαύουσι τῶν τεχνῶν,
 μόνην ἀπαιτοῦντες τὴν τούτων
 ἀκρίβειαν, τὴν δὲ τῶν ἔθνων δια-
 φορὰν ἡκιστα ὕσχεραίνουσι
 (Θεραπειτικὴ I: Migne PG
 83, 792).

ვანც სხვადასხვა ხელოსნის
 ნაშუშევრით სარგებლობს, არ
 დაგიდევს ამ ხელოსნის ენას;
 ისინა არ მოითხოვენ, რომ ატი-
 კელები იყვნენ მეტყავეები, ან
 თოქშაჩები, ან ხუროები, ან
 მნატურები, ან მენომალღებები,
 ან მენავეები; იქნება ეს სკვითი
 თუ სავრომატი, იბერი თუ
 ეგვიპტელი, [სულ ერთია], --
 ისინი დიდის სიამოვნებით იყე-
 ნებენ ხელოსნებს, მოითხოვენ
 მიოლოდ, რომ მათ ზედმიწევ-
 ნით აკეთონ საქმე, ხოლო ეთნი-
 კური განსხვავება მათ არ აწუ-
 ხებს.

იაზონი და მისი შვილი ევნეოხი

'Ορφεὺς δὲ τῶν ποιητῶν ὁ
 πρῶτος, μαῖ γενεᾷ πρεσβύτερος τῶν
 Τρωϊκῶν· Ἰάσονι γὰρ καὶ Πηλεῖ
 καὶ Τελαμῶνι καὶ Ἡρακλεῖ καὶ
 Διοσκῦροις εἰς τὴν Κολχίδα ξυνέ-
 πλευσεν· Ἰάσονος δὲ ἔστιν υἱὸς
 ὁ Εὐνήτος, ὁ τὸν οἶνον εἰς Τροίαν
 πέμπων τοῖς Ἀχαιοῖς (Θερα-
 πειτικὴ II: Migne PG 83, 841).

ორთვესი პოეტთავან პირვე-
 ლია, ერთი თაობით უფროსი
 ტროადის [ომისა]: მან კოლ-
 ხი და მისი ვასცურა იაზონთან,
 პელეუსთან, ტელამონთან, ჰერაკ-
 ლესთან და დიოსკურებთან ერ-
 თად; ხოლო იაზონის ვაჟი
 იყო ევნეოსი, რომელიც
 ტროაში ღვინოებს უგზავნიდა
 აქაველებს.

ლაზები. ხანები. აბაზგები

Πολλοὶ δὲ καὶ τὸν τῆς Θου-
 λείας δεξάμενοι χαλινοὺν βιοτεύειν
 κατὰ τοὺς τοῦτων οὐκ ἀνέχονται
 νόμους. Ὅτε γὰρ Αἰθίοπες οἱ
 Ἰθῶν τῶν Αἰγυπτίων ἑμοτέρμο-
 νες, οὔτε τὰ πᾶμπολλα φησὶ τῶν

ბევრმა მიიღო მონობის ლა-
 გამი, მაგრამ დამზონებელთა კა-
 ნონების მიხედვით ცხოვრება არ
 შეუძლიათ. არც ეთიოპელები,
 ეგვიპტის თებეს მეზობლად რომ
 არიან, არც უამრავი ტომი ის-

Ἰσμαήλ, οὐ Λαζοί, οὐ Σάννοι¹,
οὐκ Ἀβασγοί, οὐχ οἱ ἄλλοι: βάρ-
βαροι, ἔσσι τὴν Ῥωμαίων ἀσπά-
ζονται θεσποτεῖαν, κατὰ τοὺς
Ῥωμαίων νόμους τὰ πρὸς ἀλλή-
λους ποιοῦνται: ζυμβόλα:α.

Οἱ δὲ ἡμέτεροι: ἀλιεῖς, καὶ
οἱ τελῶναι, καὶ ὁ σκυτοτόμος,
ἀπασιν ἀνθρώποις τοὺς εὐαγγε-
λικούς προσενηνόχασιν νόμους. Καὶ
οὐ μόνον Ῥωμαίους καὶ τοὺς ἐπὶ
τούτοις τελῶντας, ἀλλὰ καὶ τὰ
Σχυθικὰ καὶ τὰ Σχυροματικὰ
ἔθνη..... καὶ ἀπαξάπλως πᾶν
ἔθνος καὶ γένος ἀνθρώπων δέξα-
σθαι τοῦ σταυρωθέντος τοὺς νόμους
ἀνέπεισαν, οὐχ ὀπλοῖς χρησάμε-
νοι..... (Θεραπειυτικὴ IX:
Migne PG 83, 1037—1040).

ტიბარენები

Καὶ Μασσαγέται δέ, τριταθ-
λίους ἡγούμενοι: πάλαι τοὺς ἄλ-
λως πως καὶ μὴ δεῖ σφαγῆς
τελευτῶντας, καὶ τούτου ἐνεκα
τοὺς γεγηρακότες θύειν καὶ θοι-
νᾶσθαι ποιησάμενοι νόμον, ἐπειδὴ
τῶν ἀλιευτικῶν καὶ σκυτοτομικῶν
ἐπίκουσαν νόμων, ἐββέλῳξαντο
τὴν μυσσάραν τᾶς τὴν ἐβᾶθῆν καὶ
σφαγῆν.

Καὶ Τιβαρηνοί² τοὺς πρεσβύ-
τας κατὰ κρημνῶν βαθυστάτων εἰθι-

მაილისა, არც ლაზები, არც
სანნები, არც აბასგები,
არც სხვა ბარბაროსები, რომელ-
ნიც კი რომაელთა ბატონობას
ელლოლიიავებიან, არ სდებენ ერთ-
მანეთში ხელშეკრულებებს რომ-
აელთა კანონების მიხედვით.

ხოლო ჩვენმა მებაღურებმა,
მეზვერეებმა და მეტყავემ მოუ-
ტანეს ყველა ადამიანებს სახა-
რების კანონები. და არა მარტო
რომაელები და მათი ხელქვეითი
ხალხები, არამედ სკვითური და
სავრომატული ტომები და, სა-
ერთოდ, ყველა ტომი და მოდ-
გმა ადამიანებისა დაარწმუნეს
მიეღოთ ჯვარცმულის კანონები,
და [ამისათვის] არ დასჭირებიათ
იარაღის ხმარება.

მასაგეტებიც, რომლებიც წინათ
სამგზის-უბედურებად თვლიდნენ,
თუ ვინმე სხვანაირად მოკვდე-
ბოდა და არა დაკლვით, და ამის
გამო კანონად დააწესეს მსხვერპ-
ლად შეეწირათ მოხუცები და
შეეკამათ [მათი ხორცი], — ესე-
ნიც კი, როდესაც მათ გააცნეს
მებაღურთა და მეტყავეთა კანო-
ნები, ზიზლით უყურებდნენ ამ
საზიზლარ საკმელსა და დაკვლას.

ტიბარენებსაც ჩვეულებად
ქმონდათ მოხუცებულები ძალიან

¹ ვარიანტები: Σάννοι, Σάννοι.

² ვარიანტები: Τιβαρηνοί, Στιβαρηνοί, Στιβαρινοί.

πότες ἀμφεῖν, τὸν παμπόνηρον τοῦ-
τον κατέλυσαν νόμον τῶν εὐαγγελι-
κῶν ἐπακούσαντες νόμων. Οὐκ ἔτι
δ' οὔτε Ἵρχανοὶ οὔτε Κάσται τοὺς
κύνας τοῖς τῶν τεθνεώτων ἐκτρέ-
φουσι σώμασιν, οὔτε Σάμθαι τοῖς
τετελευτηκόσι συγκατορῦττουσι
ζῶντας οὐκ ἤγάπων ἔχεινοι.

აღარ მარხავენ მიცვალებულებთან

Τοσαύτην εἰργάσαντο τῶν
ἐμῶν μεταβόλην τῶν ἀλιέων οἱ
νόμοι (Θεραπειτικῆ IX: Mig-
ne PG 83, 1045—1048).

მაღალი კლდეებიდან დაეკანები-
ნათ და ამითაც ამ ყოვლად სა-
ძაგელ კანონზე ხელი აიღეს, რო-
დესაც სახარების კანონები შეი-
სმინეს. უკვე არც ჰირკანელები,
არც კასპიელები აღარ კვებავენ
ძაღვებს მიცვალებულთა გვამე-
მებით, სკვითებიც ცოცხლად
ერთად მათ საყვარელ არსებებს.

აი, ასეთი ცვლილება შეიტა-
ნეს ზნე-ჩვეულებებში მებაღურთა
კანონებმა¹.

¹ ეს ცნობა მასჯეტებზე და ტიბარენებზე მომდინარეობს პორფიროსის დროიდან. იხ. ზემოთ გვ. 25—26 და იქვე შენიშვნა 3.

სოკრატე სქოლასტიკოსი

(ca 380—440)

სოკრატეს შესახებ ბიოგრაფიულ ცნობებს ვგებულობთ მისივე „საეკლესიო ისტორიიდან“, განსაკუთრებით V წიგნის 16. და 24. თავებში.

სოკრატე დაიბადა კონსტანტინეპოლში 380 წელს. სწავლობდა გამოჩენილ წარმართ გრამატიკოსებთან, ჰელადიოსთან და ამონიოსთან. მისი მეტსახელი *Σχολαστικός* იმას ნიშნავს, რომ იგი ერთბაშად ვეჭილად იყო.

ვინმე თეოდორეს რჩევით დასწერა მან ევსევის „საეკლესიო ისტორიის“ გაგრძელება: თავისი „ისტორია“ დაიწყო 305 წლიდან და მიიტანა 439 წლამდე.

მისი „ისტორიის“ წყაროებია, პირველ ყოვლისა, რუფინუსი, შემდეგ ევსევი, ათანასის ისტორიულ-პოლემიკური ნაწერები და წერილები; აგრეთვე საეკლესიო კრებათა აქტების კრებული (*Συναγωγὴ τῶν συνόδων*), ევტროპის ისტორია და ეპისკოპოსთა სიები.

სოკრატეს „ისტორიის“ მნიშვნელობა ჩვენთვის იმაში გამოიხატება, რომ იგი თითქმის სიტყვა-სიტყვით გადმოგვცემს დოკუმენტებს: საეკლესიო კრებათა დადგენილებებს, კეისართა და ეპისკოპოსთა წერილებს.

გამოცემები: 1) Migne, PG 67, 29—842; 2) R. Hussey, 3 ტომი, Oxford 1853; 3) იგივე. Oxford 1878. 1893.

მოგვყავს სოკრატეს „ისტორიის“ ის თავი, რომელიც იბერთა მოქცევაზე მოგვითხრობს:

Κεφ. κ'

თავი 20.

Τίνα τρόπον Ἰβήρας
ἐχριστιάνισαν

როგორ მიიღეს იბერებმა
ქრისტიანობა

Καίρως δὲ τῆδε λέγει, ὅπως
καὶ Ἰβήρας ἔπεισεν ἁπλοῦς
χρῆσθαι τῷ ἐχριστιανισμῷ.
Ἐπισημαίνεται τὸ ὅτι
ἐκείνη τὴν ἐποχὴν ἦν ἡ
ἐκκλησία ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ
ἐκτετατωμένη.

დროა ეთქვათ იმის შესახებაც, თუ როგორ გაქრისტიანდნენ იმავე ხანებში იბერებიც. ერთი, თავისი ცხოვრებით სათნო და უმანკო ქალი, რალაც

αίχμαλωτος γίνεται. Ἰβήρας δὲ οὗτοι προσεκοῦσι μὲν τὸν Εὐξείνου Πόντον, ἀποικοὶ δὲ εἰσιν Ἰβήρων τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ. Ἡ γυνή τοίνυν ἢ αἰχμαλωτος ἐν μέσοις οὖσα τοῖς βαρβάροις ἐφιλοσώφει· σὺν γάρ τῃ πολλῇ τῆς σῶφροσύνης ἀσκήσει νηστεία τε βαθυτάτη καὶ συντόνοις προσέχειτο ταῖς εὐχαῖς. Τοῦτο δὲ ὀρώμεντες οἱ βάρβαροι τὸν ξενισμὸν τοῦ πραττομένου ἐθαύμαζον.

საც ეძღვნოდა. ასეთ უცნაურ საქციელს რომ ხედავდნენ ბარბაროსები, განცვიფრებული რჩებოდნენ.

Συμπαίνει: δὴ τὸν βασιλέως παῖδα, νήπιον ὄντα, ἀρρωστία περιπεσεῖν. Καὶ εἶπει τινὶ ἐγγυρῖφ παρὰ τὰς ἄλλας γυναίκας ἢ τοῦ βασιλέως γυνή ἔπειπε τὸν παῖδα θεραπευθῆσθαι, εἰ καὶ τὴ βοήθημα πρὸς τὴν νόσον ἐκ πείρας ἐπίσταται. Ὡς δὲ περιεσχθεὶς ὁ παῖς ὑπὸ τῆς τροφῆς παρ' οὐδεμίας τῶν γυναικῶν θεραπείας ἐτύγγανε, τέλος ἀγεται πρὸς τὴν αἰχμαλωτον. Ἡ δὲ ἐπὶ παρουσίᾳ πολλῶν γυναικῶν ἄλικόν μὲν βοήθημα προσέφερεν οὐδέν· οὐδὲ γάρ ἠπίστατο. Δεξαμένη δὲ τὸν παῖδα καὶ εἰς τὸ ἐκ τριχῶν ὑφασμένον αὐτῇ στρωμάτιον ἀνακλίναςα λόγον εἶπεν ἀπλοῦν· Ὁ Χριστός, φησίν, ὁ πολλοὺς ἰασάμενος καὶ τοῦτο τὸ βρέφος ἰάσεται. Ἐπευξαμένης τε ἐπὶ τῷ λόγῳ τούτῳ καὶ ἐπικαλοσαμένης θεῶν παραχρημα ὁ παῖς ἀνερρώνητο καὶ εἶχεν ἐξ ἐκείνου καλῶς. Φήμη τε

ღვთის განგებით, იბერთა ნიერ იქმნა დატყვევებული. ეს იბერება ცხოვრობენ ევქსინის პონტოსთან, ბოლო იმ იბერთაგან არიან ვამოსულები. რომლებიც ისპანიაში არიან. ამრიგად, ტყვე ქალი ბარბაროსებს შორის იყო და სიბრძნის მოყვარულ ცხოვრებას ეწეოდა: უნანკობის დაცვათან ერთად იგი მარხვასაც შედმიწევნათ იხატავდა და ვულმოდგინე ლოცვებსაც ეძღვნოდა. ასეთ უცნაურ საქციელს რომ ხედავდნენ ბარბაროსები,

შობდა ისე, რომ მეფის შვილი, მცირეწლოვანი, აქედ ვახდა. და ადგილობრივი ჰყველებისდა თანახმად, მეფის ცოლმა სხვა ქალებთან ვაატანა ბავშვი სამკურნალოდ, იქნებ ვინმემ ვამოცდილებით რაიმე საშუალება იცოდეს ამ სენის წინააღმდეგო. ასე ჩამოატარა ბავშვი ძიძამ, მაგრამ ვერც ერთმა ქალმა ვერ აღმოუჩინა სამკურნალო დახმარება; ბოლოს, ბავშვი მიიყვანეს იმ ტყვე-ქალთან. ამან, მრავალი ქალის თანადანსწრებით, ნიეთიერი რამ საშუალება კი არ იხმარა, — არც იცოდა ასეთი, — არანედ აიყვანა ბავშვი, მიაწვინათავის, მატყლისაგან მოქელოლ ქეჩახე და შემდეგი მარტივი სიტყვა წარმოსთქვა: „ქრისტე, რომელმაც მრავალი განკურნა, მოარჩენს ამ ბავშვსაც“. ამ სიტყვების შემდეგ რომ ილოცა და ღმერთს შეევედრა, ბავშვი მა-

ἐντεῦθεν τὰς βραβείων γυναίκα; καὶ αὐτὴν τὴν τῶν βασιλέως διέτρεχε καὶ φανερωτέρα ἢ αἰχμάλωτος ἐγίνετο. Μετ' οὗ πολὺν δὲ καὶ ἡ τοῦ βασιλέως γυνή ἀρρωστήει περιπεσοῦσα τὴν αἰχμάλωτον γυναίκα μετεπέμπετο. Ἦς δὲ παραιτησαμένης μετριάξουσας τε ἐν τοῖς ἡμέταις αὐτῇ φέρεται παρ' αὐτὴν. Παιεὶ δὲ ἡ αἰχμάλωτος ἃ καὶ ἐπὶ τοῦ κειθὸς παποιήχαι πρότερον. Παρὰχρημα δὲ ἡ νοσοῦσα ἐρρώσθη, καὶ ἠόχαρίσται τῇ γυναικί. Ἡ δὲ, (ὅ)ν ἐμὸν, ἔφη, τὸ ἔργον, ἀλλὰ Χριστοῦ. Ἦς ἰδὲ ἔσται τῶν θεῶν, τῶν τῶν κόσμων ποιήσαντος. Τοῦτον ἐπικαλεῖσθαι παρήγγει: καὶ ἀληθῆς φωνάζειν θεόν. Θαυμάσας δὲ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰβήρων τὴν ἐκ τῆς νόσου εἰς ὑγείαν ταχυτέρᾳ πύθμενός τε τίς εἴη ὁ θεραπεύσας, δώροισι ἡμιβέτο τὴν αἰχμάλωτον. Ἦ δὲ οὐκ ἔφη δεῖσθαι πλοῦτου· ἔχει γὰρ πλοῦτον τὴν εὐστέθειαν καὶ δέχεσθαι μέγα θῶρον, εἰ ἐπιγνώσειε τὸν θεόν τὸν ὑπ' αὐτῆς γυνωσκόμενον. Ταῦτα εἰποῖσα τὰ δῶρα ἀντέπερπεν· ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν μὲν λόγον ἐταμεύσατο.

ტყვე-ქალს. ხოლო იმან შემოუთვალა, სიძლიერეს არ ვსაჭიროებ, ვინაიდან სიძლიერის სახით კეთილმორწმუნეობა მაქვს და ზნეობის დიდი საჩუქარი იქნება, თუ მეფე მე ვაღიარებო. ასე შეუთვალა მან და საჩუქრებიც უკან გაუგზავნა; ხოლო მეფემ მისი სიტყვა ყურად

შემ' ἡμέραν δὲ ἐξελθόντ: αὐτῆ εἰς φήραν συμφίνας ταῖσιν τ:· τὰς κορυφὰς τῶν δρέων

შინვე გამოძულდა და ამის შემდეგ კარგად გრძობდა თავს. მას აქეთ სწავდებოდა ბარბროსთა ქალღმინი, ავსათ მეფის ცოლიანდაც ღიადნობა მისი და ტყვე-ქალი ცნობილი შეიქმნა. დოდა მასი არ გასული მის სიძლიერეს და მეფის ცოლი ვაძვავად, და მან ეს ტყვე ქალი ვინაობა. ხოლო ტყვე ქალმა უნაი განიკვამადა, რადგან პიუნდობელი ხასიათისა იყო, და ამიტომ ვინათონ [დედოფალი] მოიქმნა მასთან. ტყვე ქალმა იგივე მოიმოქმედა, რაც ვინათონ მისთვის. ავადიხიცი [დედოფალი] საშინვე გამოუვთდა და ამ ქალს წიღებდას უხდიდა. ხოლო იმან კი უთხრა: ავა საქმე ზენი [გაუთვებული] კი არ არის. არამედ ქრისტესი, რომელიც არის ძე ღმერთისა, გვეყნის დამბადებლისა. და იმ ურჩევდა [დედოფალს] ნოებნო იგი და ეცნო ჰუმბარიტი ღმერთი. ხოლო იმერთა მეფეს გაუკვირდა, რომ მისი ცოლი ასე სწრაფად გამოსალდა სენისაგან, და, რომლისაც შეიტყო, თუ ვინ განკურნა იგი, საჩუქრები გაუგზავნა სკნობის იმ ღმერთს, რომელსაც მე ვაღიარებო. ასე საჩუქრებიც უკან გაუგზავნა; ილო.

ყოველ დღეს მეფე სანადიროდ გავიდა და მოხდა შემდეგი: იმ მთის თხემებზე და ნაპარლებზე,

καὶ τὰς νάπαι, ἐνθα ἐθήρα, κατέ-
 χεον δμίχλη, σκότος τε πολὺν, καὶ
 ἦν ἀπορος μὲν ἡ θήρα, ἀδιεξίτη-
 τος δὲ ὁ ὄνός· ἐν ἀμνηχανία δὲ
 γενόμενος πολὺν τοὺς θεοὺς ἐπεκα-
 λείτο, οὓς ἔπεθεν. Ὡς δὲ οὐδὲν
 ἦνυε πλέον, τέλος εἰς ἐνομοίαν τῆς
 αἰχμαλώτου λαμβάνει τὸν θεὸν
 καὶ τοῦτον καλεῖ βοηθόν. Καὶ
 ἄμα γε ἠύχετο, καὶ τὸ ἐκ τῆς
 ὀμίχλης διαλύετο σκότος. Θασυμά-
 ζων δὲ το γενόμενον, χαίρων ἐπὶ
 τὰ οἰκεία ἀνεχώρει. Καὶ τὸ συμ-
 βεβηκὸς ὀιγγεῖτο τῇ γυναικί. Καὶ
 τὴν αἰχμαλώτον εὐθύς μεταπέμ-
 πεται καὶ τίς εἶη ὃν σέβει θεὸν
 ἐκυνθάνετο.

ეკითხებოდა მას: ვინ არის ღმერთი, რომელსაც შენ თაყვანსა სცემო.

Ἡ δὲ εἰς πρόσωπον ἐλθούσα
 κήρυκα τοῦ Χριστοῦ τὸν τῶν
 Ἰβήρων βασίλειά ἐποίησε γενέσθαι·
 πιστεύσας γὰρ τῷ Χριστῷ διὰ
 τῆς εὐσεβοῦς γυναικὸς πάντας τοὺς
 ἑπ' αὐτὸν Ἰβήρας συγκαλεῖ καὶ
 πᾶς συμβάντα περὶ τα τῆς θερα-
 πείας τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ παι-
 ὄλου, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πᾶς κατὰ
 τὴν θήραν ἐκθήμενος παρῆναι
 σέβεσθαι: τὸν τῆς αἰχμαλώτου
 θεόν. Ἐγένοντο οὖν ἀμφοτέρωι
 κήρυκαί τοῦ Χριστοῦ· ὁ μὲν βασι-
 λεύς τοῖς ἀνδράσιν, ἡ δὲ γυνή
 ταῖς γυναιξίν.

მეფე მამაკაცებს უქადაგებდა, ხოლო მეუღლე — ღედაკაცებს.

Μαθὼν δὲ παρὰ τῆς αἰχμα-
 λώτου τὸ σῆμα τῶν παρὰ Παι-
 μαίους ἐκκλησιῶν, εὐακτήριον ὄκλον

სადაც [მეფე] ნადირობდა, ჩა-
 მოწვა სქელი ნისლი და ბურუსი,
 ისე რომ ნადირობაც შეუძლე-
 ბელი იყო და გზაც გაუვალი.
 ასეთ გაჭირებაში რომ იყო,
 ბევრს ემუდარა იმ ღმერთებს,
 რომელთაც თაყვანს სცემდა.
 მაგრამ ბევრს ეერიფერს გახდა
 და, ბოლოს, მოაგონდა იმ ტყვე-
 ქალის ღმერთი და მას მოუხმო
 დასახმარებლად. როგორც კი
 ილოცა, ნისლით გამოწვეული
 ბურუსი გაიფანტა. მეფეს გაუ-
 კვირდა ეს და გახარებულნი და-
 ბრუნდა შინ, და თავის მეუღლეს
 უამბო რაც მოხდა. [მეფემ] მა-
 შინვე დაიბარა ტყვე-ქალი და

როდესაც ტყვე-ქალი მოვიდა,
 ქრისტეს მქადაგებლად აქცია
 იბერთა მეფე, ვინაიდან ამან
 ირწმუნა ქრისტე იმ კეთილმორ-
 წმუნე ტყვე-ქალის წყალობით,
 შეკრიბა ყველა თავისი ხელქვე-
 ითი იბერიელი, უამბო მათ
 ყველაფერი, რაც მოხდა მისი
 ცოლისა და ბავშვის განკურნე-
 ბის ვარშემო, ისიც [უამბო],
 რაც მას ნადირობის დროს შე-
 ემთხვა, და მოუწოდებდა მათ
 ერწმუნათ ტყვე-ქალის ღმერთი.
 ორივენი ქრისტეს [სარწმუნო-
 ების] მქადაგებლები გახდნენ:

როდესაც [მეფემ] შეიტყო ტყვე-
 ქალისაგან, თუ რა სახის
 ცკლესიები ჰქონდათ რომაელებს,

ἐκέλευσε γενέσθαι· εὐθύς τε τὰ πρὸς οἰκοδομὴν προσέταξεν εὐτρεπίζεσθαι. Καὶ ὁ οἶκος ἤγειρετο. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοὺς στύλους ἀνορθοῦν ἐπειρώοντο, οἰκονομεῖ τι πρὸς πίστιν τοῦκ ἐνοικοῦντας ἢ τοῦ θεοῦ ἔλκουσα Πρόνοια. Εἰς γὰρ τῶν στύλων ἀκίνητος ἔμενε καὶ οὐδὲμία ἐβρίσκατο μηχανὴ θυμαμένη κινήσασθαι αὐτόν. Ἄλλὰ τὰ μὲν καλῶδία διερρήγγυτο, τὰ δὲ μηχανήματα κατατρίγγυτο· ἀπεγνωκότες οὖν οἱ ἐργαζόμενοι· ἀπεχώρουν·

Τότε δείκνυται· τῆς αἰχμαλώτου ἢ πίστεως· νυκτὸς γὰρ μηδενὸς ἔγνωκότες καταλαμπάνει· τὸν τόπον καὶ διανυκτερεύει τῇ εὐχῇ σχολάζουσα. Πρόνοια τε θεοῦ ὁ στύλος ἀνορθοῦται· καὶ ὑψηλότερος τῆς βάσεως ἐν τῷ ἀέρι ἐστήρικτο, μηδαμῶς τῆς κρηπίδος ὑπὸ τῶν. Ἡμέρα δὲ ἦν, καὶ ὁ βασιλεὺς ἔμφρων τις ὦν ἐπὶ τὴν οἰκοδομὴν παρήν· ὄρξ τε τὸν στύλον ἐπὶ τὴν ἰδίαν κρεμάμενον βάσιν· καὶ ἐκπλήττεται· μὲν αὐτὸς ἐπὶ τῷ γεγονότι, ἐκπλήττονται δὲ καὶ οἱ παρόντες σὺν αὐτῷ.

Μετ' οὗ πολὺν γὰρ ἐπ' ὀφθαλμοῖς αὐτῶν τῇ ἰδίᾳ βάσει ὁ στύλος κατιῶν ἰδρῦεται, βροχὴ τε ἐντεῦθεν τῶν ἀνθρώπων βρόντων καὶ ἀληθῆ τὴν πίστιν ἀνακαλοῦντων τοῦ βασιλέως καὶ ὑμνοῦντων τὸν τῆς αἰχμαλώτου θεόν. Ἐπίσ-

მან ბრძანა სალოცავი სახლი აეგოთ: მაშინ გასცა განკარგულება მოემზადებინათ ყველაფერი, რაც საჭირო იყო აგებისათვის. და სახლის აგებასაც შეუდგნენ. როდესაც სცადეს სვეტები აღეშარათ, ლეთაებრივმა განგებამ, რომელიც მცხოვრებლებს იზიდავს რწმენისაკენ, შემდეგი მოაწყო: ერთი სვეტი უძრავად იდგა და ვერავითარი საშუალება ვერ გამოიხსნის მის დასაძრავად [ადგილიდან]: თოკები წყლებოდა, მანქანები ტყდებოდა, მუშები თავს ანებებდნენ და გარბოდნენ.

მაშინ გამოჩნდა ტყვე-ქალის რწმენის [ძალა]: ღამით, ისე რომ არავინ იცოდა, იგი მოვიდა იმ ადგილას და მთელი ღამე ლოცვაში გაატარა. ღვთის განგებით სვეტი აღიშარა და ფუძის თავზე დამკვიდრდა მაღლა ჰერში, ისე რომ სრულიად არ ეხებოდა კვარცხლბეკს. რომ გათენდა, მზრუნველი მეფე მოვიდა შენობის ადგილას. ხედავს, რომ სვეტი თავის ფუძის თავზე ჰკიდია: გაკვირვებულია ამ სანახაობით თვითონაც და გაკვირვებული არიან მისი მხლებლებიც.

ცოტა ხნის შემდეგ მათ თვალწინ თავის საკუთარ ფუძეზე ეშვება სვეტი და მკვიდრდება. ამ დროს ხალხმა ყვირილი შორთო, მეფის სარწმუნოებას კეშმარიტ სარწმუნოებას უწოდებდნენ და ტყვე-ქალის ღმერთს აღი-

τευόν τε λοιπόν και σύν προθυμίᾳ
καλλῆ τοὺς ὑπολοιπούς στύλους
ἀνθρώπων, και ὄνχ εἰς μακρὰν
το ἔργον τετέλεστο.

Πραγεῖα ἐντεῖθεν πρὸς τὸν
βασιλέα Κωνσταντῖνον ἐγένετο
παρακάλου τε τὸν λοιπὸν ὑπό-
σπονδοι Ῥωμαίων γίνεσθαι, λαμ-
βάνειν τε ἐπίσκοπον και ἱερὸν
κλήρον, πιστεύειν γὰρ εἰλικρινῶς
ἔλεγεν τῷ Χριστῷ.

Ταῦτά φησιν ὁ Ῥουφῖνος
παρὰ Βακουρίου μεμαθημένα: δε
πρότερος μὲν ἦν βασιλῆσχος Ἰβή-
ρων, ὕστερον δὲ Ῥωμαίους προ-
σελθὼν, ταξίαρχος τὸν ἐν Πα-
λαιστίνῃ στρατιωτικὸν κατέστη¹.
και μετὰ ταῦτα στρατηλατῶν τὸν
κατὰ Μαζῆμου² τὸν τυράννου
πόλεμον τῷ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ συνη-
γωνίσαστο.

Τοῦτον μὲν τὸν τρόπον και
Ἰβήρες ἐχριστιάνισαν ἐπὶ τῶν
Κωνσταντῖνου χρόνων.

დებდნენ. უკვე ირწმუნეს [ეს
ღმერთი], დიდის მონღომებით
აღმართეს დანარჩენი სვეტებიც
და მალე მთელი შენობაც დამ-
თავრებული იყო.

შემდეგ კონსტანტინე მეთესთან
ელჩები გაიგზავნენ: სთხოვდნენ,
ამიერიდან რომაელებთან მშვი-
დობიან ურთიერთობაში ვიქნე-
ბითო, მოგვეცით ეპისკოპოსი
და წმინდა მღვდელმსახურნიო;
ეუბნებოდნენ გულწრფელად ვირ-
წმუნეთ ქრისტიეო.

რუფინუსი ამბობს, რომ ეს
მან ბაკურისაგან შეიტყო, რომე-
ლიც წინათ იბერთა უფლის-
წული იყო, შემდეგ კი რომაე-
ლებთან მოვიდა და პალესტინის
სამხედრო ნაწილების სარდლად¹
იქმნა დაყენებული; ამის შემდეგ
სტრატოლატობდა მაქსიმე ტირა-
ნის წინააღმდეგ² წარმოებულ
ომში და თეოდოსი მეფეს ეხმარ-
ებოდა.

აი, ამნაირად გაქრისტიანდნენ
იბერები კონსტანტინეს დროს.

¹ პალესტინის სამხედრო ნაწილების სარდლად. რუფინუსს უწერია: *Palaestini militis dux* („პალესტინის სახდურების სარდლად“). როგორც *Valerius*-ი ფიქრობს, სოკრატეს ცუდად ამოუკითხავს რუფინუსის სიტყვები; მას წაუკითხავს *Palaestini militis dux*.

² აქ ცდება სოკრატე: ის მაქსიმეს წინააღმდეგ კი არ იბრძოდა, არამედ ვვავნოსის წინააღმდეგ, როგორც ამას ადასტურებენ რუფინუსი (*XI, cap. 33*) და ზოიხე (*IV წიგნი*).

ერემა სოზომენე

მისი სრული სახელია Ἐρημίας Σαζομένος Σαλαμάνης¹ (ნუსხები: Σαλαμίνιος, Σαλαμηνίος). მისი ნშობლები დახას მახლობლად ცხოვრობდნენ და დიდი ხანი არ არის, რაც გაქრისტიანებულიყვნენ. განათლება მიიღო ლაზაში და კონსტანტინეპოლში იყო ვექილად. აქვე დასწერა მან თავისი „საეკლესიო ისტორია“.

სოზომენეს პირველი შრომა, რომელიც შეიცავდა ორ წიგნად ისტორიას ქრისტეს ამალღების დროიდან 323 წლამდე (ლიკონიოზის გადაყენებამდე), დაკარგულია. სამაგიეროდ გადარჩა მისი გაგრძელება, რომელიც 9 წიგნისაგან შედგება და მოიცავს დროს 324—439 წწ. დაკარგულია მხოლოდ უკანასკნელი წიგნის ბოლო, 425—439 წლების ისტორიის შემცველი².

სოზომენე მთლიანად სოკრატეზეა დამოკიდებული, თუნცა თავის მთავარ წყაროს არ ასახელებს. „ისტორიის“ შესავალშივე ამბობს თვითონ, რომ მას სხვადასხვა საბუთები აქვს გამოყენებული, მაგრამ ამ საბუთების მხოლოდ შინაარსი მოჰყავს და არა სიტყვა-სიტყვით. უფრო მეტად სტილისტიკურად გამართვას აქცევდა ყურადღებას და ცდილობდა შეეესო წინამორბედთა მიერ დაწერილი „ისტორია“.

„საეკლესიო ისტორია“. წიგნი VII

Κεφ. ζ'.

თავი VII

Ὁπως Ἰβηρας τὴν εἰς
Χριστὸν πίστιν
ἐδέξαντο

როგორ მიიღეს იბე-
რებმა ქრისტეს სარ-
წმუნოება

Ἐπὶ δὲ τῆς προχειμένης βασιλείας λέγεται τοῦς Ἰβηρας ზემოთ მოხსენებული მეფობის დროს, იბერებმა აღიარეს ქრის-

¹ ასეა ფოტიოსის „ბიბლიოთეკაში“ (c. 30): Ἐρημίου Σαζομένου σχολαστικοῦ ἐκκλησιαστικῆ ἱστορίας. იგივე ფორმა (Σαλαμίνιος) დადასტურდა უძველესი ხელნაწერით (სხვა ნუსხებში მას ეწოდება: Σαλαμίνιος). იხ. Eltester: RE A III, 1240 (Stuttgart 1927).

² სოზომენემ დასწერა თავისი „ისტორია“ თეოდოსი II-ის დროს (408—450). უფრო ზედმიწევნითი ბიოგრაფიული ცნობები არა გვაქვს.

τὸν Χριστὸν ἐπιγινῶνα: Ἔθνος δὲ τοῦτο βάρβαραν, μέγα τε καὶ μαχίμωτατον οἶκετ δὲ τῆς Ἀρμενίων ἐγδότερον πρὸς ἄρκτον. Παρεσκεύασε δὲ αὐτοὺς τῆ; πατρῶας θρησκείας ὑπεριδεῖν χριστιανῆ γυνῆ ἀγμάλωτος ἢ δὴ πιστοτάτη καὶ θεοσεβῆς ἄγαν οὕσα, οὐδὲ παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις καθυψήκε τῆ; συνήθους πολιτείας. Φίλον δὲ τε αὐτῇ χρῆμα ἐτύγγανε νηστεία καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν εὐχεσθαι καὶ τὸν θεὸν ἐβλογεῖν. Οἱ δὲ βάρβαραι ἐπυθάνοντο, ὅτεσு χάριν τοῦτο ὑπομένου. Τῆς δὲ ἀπλοσύστερον λεγούσης οὕτω χρῆναι σέβειν τὸν Ἰῆὲν τῶν θεῶν ἕβον αὐτοῖς ἐδόκει καὶ τὸν θρησκευομένου τὸ ὄνομα καὶ τῆ; θρησκείας ἔ τρόπος.

Συμβάν δὲ μεράκιον ἐνταῦθα δεινῶς ἀσθενεῖν, περιφέρουσα καθ' ἕκαστον οἶκον ἢ μήτηρ ἐδείκνυεν. Ἔθος γάρ Ἰβηραι τοῦτο ποιεῖν, ἵνα εἴ τις εὐρεθείη τὸν νοσήματος ἰατρός, εὐπόριστα; γένηται τοῖς κάμουσιν ἢ τὸν πᾶθους ἀπαλλαγῆ.

Ἐπει δὲ μαθαιμὸν θεραπευθῆν καὶ παρὰ τὴν ἀγμάλωτον ἐκομίσθη τὸ παιδίον «Φάρμακον μὲν, ἔφη, οὕτε χρησάτων οὕτε ἐπιπλάστων εἰδησιῶν ἢ πείραν ἔχω πιστεῦω δὲ τὸν Χριστὸν ἐν σέβω,

ტე. ეს არის ბარბაროსული ტომი, დიდი და უმამაცესი; ცხოვრობს არმენიელთა შიდა [ქვეყნის] ჩრდილოეთით. წინაპართა სარწმუნოების უგულვებელყოფისათვის მოაწიხდა ისინი ერთმა ქრისტიანმა ტყვე-ქალმა. ის უაღრესად ნორწმუნე იყო და ღვთისმოსავი, არც უცხო ტომთა შორის ვაანება თავი თავის ჩვეულებრივ ცხოვრებას. ძალიან უყვარდა მას მარხვა, ღამით და დღისით ლოცვა და ღმერთის დიდება. ბარბაროსები ეციობებოდნენ მას, თუ რის გულისთვის იტანდა [ყველფერ] ამას. როდესაც ის ძალიან მარტივად ამბობდა, რომ საჭიროა ასე ვცეთ თავიანი ღმერთის ძეს, მათ ეუცხოვით როგორც სახელი თავიანსაცემი [პირისა], ისე წესი თავიანისცემისა.

აწ დროს მოხდა ისე, რომ მძიმელ ვახდა ავად ერთი ბავშვი; დედა დაატარებდა [ავადმყოფ ბავშვს] კარი-კარ და აჩუენებდა [ხალხს]. იბერებს ჩვეულებად აქვთ ეს [იმ მიზნით] რომ, იქნებ ვინმე იპოვონ ამ ავადმყოფობის მკურნალი, და ამით გაუადვილოდეს მაშვრალთ ტვივილისაგან განთავისუფლება.

როდესაც ვერსად ვერ მოაზრინეს ბავშვი და იგი მოჰვარეს ტყვე-ქალს, მან თქვა: «მე არც ცოდნა მაქვს და არც გამოცდილება საცხები ან სადები წამლევისა; ხოლო მწამს, დედაქაცო,

τόν ἀληθινόν καί μέγαν θεόν, σωτήρα τοῦ σοῦ παιδὸς γενέσθαι, ὃ γύναι“. Παραχρημά τε ὑπὲρ αὐτοῦ εὐξαμένη τῆς νόσου ἀπήλαξεν αὐτόν, ὅσον οὕτω τεθνήξεσθαι προσδοκώμενον.

Ὁὐ πολλῶ δὲ ὕστερον καὶ τὴν γαμετὴν τοῦ κρατοῦντος τοῦ ἔθνους ἀνιάτω πάθει διόλλυσθαι μέλλουσαν τῷ Ἰσθ τρόπῳ δέσσωσε καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ γυνῶσιν ἐκαίδευσεν, ὑγείας ταμίαν καὶ ζωῆς καὶ βασιλείας καὶ πάντων Κύριον αὐτὸν εἰσηγουμένη.

Καὶ ἡ μὲν, τῇ πείρᾳ τοῦ ἐπὶ αὐτῇ συμβεβηκότος ἀληθεῖς εἶναι πιστεύσασα τοὺς τῆς αἰχμαλώτου λόγους, τὴν χριστιανῶν φρησκαίαν ἐπρέσβευε καὶ διὰ πολλῆς τιμῆς εἶχε τὴν ἀνθρώπων. Ὁ δὲ βασιλεὺς, θαυμάσας τὸ ταχύ καὶ παράδοξον τῆς πίστεως καὶ ἰάσεως, ἔμαθε τὴν αἰτίαν παρὰ τῆς γαμετῆς καὶ δώροισι ἐκέλευσεν ἀμείβεσθαι τὴν αἰχμαλώτων. Ἄλλὰ τούτων, ἔφη ἡ βασίλεις, ὀλίγος αὐτῇ λόγος, κἂν πάνυ τίμιμα νομιζῆται· μόνην δὲ περὶ πολλοῦ ποιεῖται τὴν εἰς τὸν ἴδιον θεὸν θεραπείαν. Ἦν οὖν αὐτῇ χαριεῖσθαι βουλόμῃθα καὶ ἀσφαλῶς πράττειν καὶ καλῶς σπουδάζοιμεν. Ἄγε δὲ καὶ ἡμεῖς τοῦτον σεβώμεθα, κραταῖον θεὸν ὄντα καὶ σωτήρα, καὶ βασιλέα, ἣν βούλη-

რომ ქრისტე, რომელსაც თაყვანს ვცემ და რომელიც არის ქვეშა-რიტად დიდი ღმერთი, შენი ბავშვის მხსნელი იქნება“. [დედაკაცმა] მაშინვე ილოცა ბავშვისათვის და იხსნა იგი სნეულები-საგან, თუმცა ელოდნენ — საცაა (შაონ ოქავ) მოკვდებო.

ცოტა ხნის შემდეგ ამნაირადვე გადაარჩინა ტყვე-ქალმა ერის მთავრის მეუღლეც. რომელიც უკურობელი ავადმყოფობისაგან იღუპებოდა, და ქრისტეს შვიცნობაც ასწავლა, და განუმარტა, რომ ქრისტე არის ჯანმრთელობის მონიჭებელი, სიციცხლის, მეფობისა და ყველაფრის უფალი.

[დედოფალმა] მის თავზე მომხდარი ამბის გამოცდილებით ირწმუნა, რომ ტყვე-ქალის სიტყვები ქვეშაირიტებას შეიცავდნენ, ეთაყვანა ქრისტიანეთა სარწმუნოებას, და დიდის პატივით ეპყრობოდა დედაკაცს. ხოლო მეფე გაცვირვებული იყო რწმენისა და განკურნების სისწრაფით და მოულოდნელობით. და რომ შეიტყო თავისი მეუღლისაგან ამის მიზეზი, ბრძანა საჩუქრები მიერთმინათ ტყვე-ქალისათვის. „მაგრამ — უთხრა დედოფალმა, — ამ საჩუქრებს ის არაფრად აგდეს, რაც უნდა ძვირფასი არ უნდა იყოს ისინი; ერთადერთი, რასაც ის დიდ მნიშვნელობას აკუთვნებს, არის მისი ღმერთის თაყვანისცემა. და, აი, თუ ჩვენ მოვისურვებ-

ται, ἐν οἷς εἰσι θεαμένειν ποιοῦν-
 τα, πάλιν τ' αὐτὸν ἰκανὸν ῥαβίως
 τοῦς μαγάλους μικροῦς ἀποφαί-
 νειν καὶ τοῦς ἀδῶξους ἐπιφανεί-
 κει τοῦς ἐν θεῖοις ζήτας σῶζειν.
 Τοιαῦτα πολλάκις εὐ λέγειν δοκοῦ-
 σης τῆς γυναικὸς ἀμφίβητος ἦν
 ὁ τῆς Ἰβηρίας ἡγούμενος καὶ οὐ
 πάνυ ἐπέθετο, τοῦ πράγματος τὸ
 νεώτερον ἐννοῶν καὶ τὴν πατρῴαν
 φρησκαίαν ἀδῶμενος.

მყოფთაც იხსნიხ ბოლმე. თუმცა
 კარგად ეუბნებოდა [ყველაფერს]
 მერყეობდა და არც თუ მთლად
 აფიქრებდა და მამა-პაპათა სარწმუნოებასაც მოწინებით ეპყრო-
 ბოდა.

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἄμα τοῖς
 ἀμπ' αὐτὸν εἰς ἕλην ἐλθῶν ἐθή-
 ρα. Ἐξαπίνης οὖν ἀχλὺς πυκνο-
 τάτη καὶ παχὺς ἀήρ ἐπιχυθεὶς
 αὐτοῖς πάντοθεν τὸν οὐρανὸν καὶ
 τὸν ἥλιον ἐκάλυψε· νύξ δὲ βαθεῖα
 καὶ σκότος πολὺ τὴν ἕλην κατε-
 χεν. Ἐνταῦθα δὲ περὶ αὐτοῦ θεί-
 στας ἕκαστος, θεοσχεδᾶσθησαν ἀλ-
 λήλων. Ὁ δὲ βασιλεὺς, μόνος ἀλώ-
 μενος, οἷα φιλεῖ συμβαίνειν τοῖς
 ἀνθρώποις ἀμηχανοῦσιν ἐν τοῖς
 θεῖοις, ἐνενοήθη τὸν Χριστὸν
 καὶ θεὸν αὐτὸν ἡγεῖσθαι καὶ τοῦ
 λοιποῦ σέβειν κατὰ νοῦν ἐδοκίμα-
 σεν, εἰ τὸ παρὸν θαύργοι κακόν.
 Ἔτι δὲ αὐτοῦ ταῦτα ἐνθυμουμέ-
 νου παραχρημα θελήθη ἢ ἀχλὺς,
 καὶ ὁ ἀήρ εἰς ἀίθρ' ἄν μετέβαλεν
 ἐμβαλόνσης δὲ τῆς ἀκτίνοσ τῆ
 ἕλη θεοσῶθη ἐνθάδε.

დით გვესიამოვნებინა მისთვის
 და შევეცდებოდით მტკიცედ და
 კარგად მოვქცეულიყავით, [ამით]
 ჩვენ იმასაც თაყვანს-ვცემდით,
 ძლიერ ღმერთსა და მაცხოვარს,
 რომელიც, თუ კი მოისურვებს,
 მეფეებსაც დასტოვებს, სადაც
 ისინი არიან. და კვლავ საკმაოდ
 აღვილად დიდებს პატარებდად
 გახდის, უსახელოებს — სახელ-
 განთქმულებად და გაჭირებაში
 ცოლი ხშირად, როგორც ჩანს,
 ამას, მაგრამ იბერიის მთავარი
 მოწინებით ეპყრობოდა.

დიდი ხანი არ გასულა მას
 შემდეგ და [მეფე] თავისი მხლებ-
 ლებით წავიდა ტყეში სანადი-
 როდ. უცბად ძალიან სქელი ნის-
 ლი ჩამოწვა და ჰერიც დამძიმ-
 და, და ყოველი მხრით დაუთა-
 რა მათ (მონადირეებს) ცა და
 მზე. ტყე მოიცვა უკუნმა ღამემ
 და დიდმა წყვილიადმა. მაშინ ყვე-
 ლას თავისი საკუთარი შიში
 ჰქონდა და დაიფანტნენ ვინ სად
 და ვინ სად. მეფეც მარტო დაე-
 ხეტებოდა, როგორც ეს ჩვეუ-
 ლებრივ ემართებათ ადამიანებს,
 გაჭირებაში რომ არიან და არ
 იციან რა ქნან, და მოაგონდა
 ქრისტე; ერთი გაიფიქრა ღმერ-
 თად ვალიარებ მას და ამიერი-
 დან თაყვანს ვცემო, თუ კი ახ-
 ლანდელს უბედურებას გადავრ-
 ჩებო. ჯერ კიდევ ამის ფიქრში

იყო, რომ უცბად ნისლი გაიფანტა, და ცაც (ჰაერიც) მოიწმინდა. მზის შუქმა მგაღწია ტყეში და [მეფეც] ამჯამად ვაღარჩა.

Καὶ τὸ συμβάν τῆ γαμετη κοινωσάμενος, μετεπέμφατο τὴν αἰχμάλωτον καὶ τίνα τρόπον προσήκει τὸν Χριστὸν θρησκείῃν ἐκέλευσε διδάσκειν. Τῆς δὲ, ὅσα γυναῖκί: θέμις λέγειν τε καὶ ποιεῖν, εἰσηγησαμένης, ἀγείρας τοὺς ὑπηκόους ἐκείνος: τὰς συμβάσας αὐτῶ καὶ τῆ γαμετῆ θείας εὐεργεσίας εἰς κοινὸν εἰσήγγειλε· μήπω δὲ μυηθεῖς τὰ περὶ τοῦ θόγματος μετέδωκε τοῖς ἀρχομένοις: καὶ τὸν Χριστὸν πανδημῆ: σέβειν κείθουσιν, αὐτὸς μὲν τοὺς ἀνδρας, ἢ δὲ βασίλισσα ἅμα τῆ αἰχμαλώτῳ τὰς γυναῖκας.

ნეს ქრისტეს თაყვანისცემა — მეფემ მამაკაცებს, ხოლო დედოფალმა და ტყვე-ქალმა დედაკაცებს.

Καὶ ἐν τάχει κοινῆ συνθήκῃ παντὸς τοῦ ἔθνους φιλοτιμότητας παρεσκευάσαντο ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖν. Ἐπεὶ δὲ κύκλω τοῦ νεῶ τὸν περίβολον ἤγειραν, στήσαντες μηχανὰς ἀνίμων τοὺς κίονας καὶ ἐπὶ τῶν βάσεων ἐστήριξον. Λέγεται δὲ τοῦ τε πρώτου καὶ δευτέρου ὀρθωθέντος ἐργῶθῃ γενέσθαι τὸν τρίτον κίονος τὴν σύστασιν καὶ μήτε τέχνη τῶν ἐπιστημόνων κατορθωθῆναι: μήτε ἰσχύι βιασθῆναι, καίπερ πολλῶν ὄντων τῶν ἐλκόντων. Ἐσπέρας δὲ ἐπιγενομένης μόνῃ ἢ αἰχμάλωτος αὐτῶ: διενυκτέρευσεν ἰκατεύσασα τὸν θεὸν εὐπετῆ γενέσθαι τῶν κίωνων τὴν ὀρθῶσιν: οἱ δὲ ἄλλοι

[მეფემ] თავის ძეგლს უამბო, რაც ვადახდა თავს, და ტყვე-ქალი დაიბარა და სთხოვა — მასწავლე როგორ უნდა ვსცე თაყვანი ქრისტესო. როდესაც იმან განუმარტა, რამდენადაც შესაძლებელი იყო ქალისთვის ამის გაკეთება, მეფემ შეკრიბა თავისი ქვეშევრდომები და საქვეყნოდ განაცხადა, რაც მას და მის მეუღლეს წყალობა უყო ღმერთმა; თუმცა ის ჯერ კიდევ არ იყო განდობილი, მაგრამ ვადასცა თავის ქვეშევრდომებს ამ სარწმუნეობის დებულებები; [მეფემ და დედოფალმა] არწმუნებინა მამაკაცებს, ხოლო დედოფალმა

მაღე, მთელი ხალხის საერთო თანხმობით, გულმოდგინედ შეუდგნენ ეკლესიის შენობის აგებას. როდესაც ტაძრის გარშემო გალავანი აღმართეს, დადგეს მანქანები და შეუდგნენ სვეტების აწევას და კვარცხლბეკზე დამაგრებას. ამბობენ, რომ პირველი და მეორე სვეტები რომ გამართეს, ძნელი შეიქმნა მესამე სვეტის დადგმა; ვერც ოსტატების ხელობის მეშვეობით გაიმართა სვეტი, ვერც ძალით იიძულა, თუმცა მრავალი ხალხი მიათრევდა მას. რომ შემოსალამოვდა, ტყვე-ქალი მარტო დარჩა იქ ღამის სათევად და ევედრებოდა ღმერთს, რომ გაეადვილე-

πάντες ἀνεχώρησαν δυσφοροῦντες, καὶ μάλιστα ὁ βασιλεύς. Ὁρθοθεῖς γὰρ μέχρι τοῦ μέσου ὁ κίων ἐγκάρσιος ἔμενεν, καὶ τῷ ἐδάφει ἐμπυχθεὶς ἐκ τῆς κάτωθεν ἀρχῆς ἀκίνητος ἦν. Ἐμελλε δὲ διὰ τοῦτο καὶ τὰ πρὸς τοῦτου παράδοξα βεβαιωτέρους καὶ περὶ τὸ θεῖον ποιῆσειν τοὺς Ἰβηρας.

Περὶ γὰρ τὴν ἔω παραγενομένων αὐτῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, θαυμασίῳ τε χρημα καὶ ὀνειρῶ προσεικόσ, ὀρθὸς ἐφάνη ὁ τῆς προτεραίας ἀκίνητος κίων, ἀπὸ μικρῶν διασρήματος ἐπὶ τῆς ἰδίας βάσεως αἰωρούμενος. Καταπλαγέντων ὅν πάντων καὶ μόνον εἶναι θεὸν ἀληθινὸν συνομολογούντων τὸν Χριστόν, θεωμένων πάντων ἡσυχῇ διαλισθήσας αὐτομάτως ὡς ἀπὸ τέχνης τῆς βάσει προσηρμύσθη. Μετὰ δὲ ταῦτα εὐπετῶς οἱ ἄλλοι ὀρθώθησαν, καὶ προθυμότεροι οἱ Ἰβηρες τάλειπὰ ἐπετέλουν.

Ὁ δὲ ἰβηρ ἄλμαρთული, და იბერებმა კიდევ უფრო მეტი მხნეობით დანარჩენი საქმეებიც დააბოლოვეს.

Σπουδῆ δὲ τῆς ἐκκλησίας οἰκοδομηθείσης, ὑποθεμένης τῆς αἰχμαλώτου πέμπουσι: πρέσβεις πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν βασιλέα, συμμάχίαν καὶ σπονδὰς φέροντας, ἀντὶ δὲ τούτων ἱερέας τῷ ἔθνει ἀποσταλῆναι θεομένους. Διεξελθόντων δὲ τῶν πρέσβων οἶα παρ' αὐτοῖς συνέβη καὶ ὡς τὸ πᾶν

ბინა სვეტების აღმართვა; სხვებიცველანი კი შინ წავიდნენ დამწუხრებულნი, განსაკუთრებით კი მეფე. შუამდე აღმართული სვეტი დარჩა დამრეცად, და ნიადაგზე მიბჯენილი უძრავად იყო ქვედა ბოლოდან. [ღმერთმა] მოინდომა ამით და წინათ მონებლარი სასწაულებით უფრო განემტკიცებინა იბერები ღმერთისადმი რწმენაში.

გათენებისას რომ მოვიდნენ ისინი ეკლესიაში — ეჰა, საქმე საკვირველი და სიზმრის დასადარი, — ის სვეტი, რომელიც წინა დღეს უძრავად იყო, აღმართული აღმოჩნდა: იგი ჰაერში ეკიდა ცოტა დაშორებით საკუთარი კვარცხლბეკისაგან. ყველანი რომ განცვიფრებულნი იყვნენ და ერთადერთ ჭეშმარიტ ღმერთად ქრისტეს აღიარებდნენ, [სვეტი] თავისთავად წყნარად დაეშვა ყველას თვალ-წინ და, თითქოს ოსტატის ხელით, ზედ მოერგო კვარცხლბეკს. ამის შემდეგ დანარჩენი [სვეტებიც] ადვილად დანარჩენი საქმეებიც დააბოლოვეს.

ეკლესიის აგება სწრაფად დამთავრდა და ტყვე-ქალის წინადადებით ელჩები გაავზავნეს კონსტანტინე მეფესთან. შეაძლიეს კავშირი და მშვიდობა და ამის სანაცვლოდ სთხოვეს მღვდლები გაეგზავნა იბერიელი ხალხისთვის. როდესაც ელჩებმა უამბეს [კონსტანტინეს], თუ რა

ἔθνος ἐν ἐπιμελείᾳ πολλῇ σέβει
τὸν Χριστὸν, ἦσθη τῇ κρεσθείᾳ
ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς καὶ πάντα
κατὰ γνώμην πράξαντας τοὺς
πρέσβεις ἀπέπεμψεν.

Ὡς μὲν Ἰβηρες τὸν Χρισ-
τὸν ἐπέγνωσαν καὶ εἰσέτι νῦν ἐπι-
μελῶς σέβουσιν (Migne, PG 67,
949—953).

არგონავტობი

Μαξεντίου τοῦ Ἐρκαυλίου
παιδὸς ἀναιρεθέντος καὶ τῆς ἀ-
ποῦ μοίρας εἰς Κωνσταντῖνον ἐπι-
πεσοῦσας ἀξέως ἐθρήσκειον ὄσοι
τε περὶ τὸν Θύβριν ποταμὸν ἦκουον
καὶ τὸν Ἡριδανόν, ὃν Πάθον οἱ
ἐπιχώριοι: καλοῦσι, καὶ τὸν Ἀκυ-
λιον, εἰς ὃν λόγος κατέλκυσθηναὶ
τὴν Ἀργῶν, καὶ πρὸς τὸ Τυρρη-
νῶν¹ διασπῆσθαι πέλαγος. Οἱ γάρ
Ἀργοναῦται τὸν Αἰήτην φεύγον-
τες ὁ τὸν ἀπὸ τὸν πλοῦν ἐν τῇ
ἐπανόδῳ ἐποίησαντο· περαιοθέν-
τες δὲ τὴν ὑπὲρ Σκύθας θάλασ-
σαν διὰ τῶν τηδᾶ ποταμῶν ἀφί-
κοντο εἰς Ἴταλων θρία καὶ χεიმά-
σαντες ἐνταῦθα πόλιν ἔκτισαν,
Ἡμόνα προσαγορευομένην. Τοῦ
δὲ θέρους ἐπικαταλαβόντος, συμ-
πραξάντων αὐτοῖς τῶν ἐπιχωρίων,
ἀμφὶ τοὺς τετρακόσιους σταδίους
ὑπὸ μηχανῆς ἔλκοντες τὴν Ἀργῶν
διὰ γῆς, ἐπὶ τὸν Ἀκυλιον ποταμὸν

მოხდა მათ ქვეყანაში და როგო-
რის სასოებით მთელი ერი თა-
ყვანს სცემს ქრისტეს, რომა-
ელთა მეფეს ძალიან ესიამოვნა
ელჩების ჩასვლა, ყველაფერი
გაუკეთა ისე, როგორც ითხოვეს,
და ისე გაისტუმრა ელჩები.

ასე აღიარეს იბერებმა ქრის-
ტე და დღევანდლამდე სასოე-
ბით თაყვანს სცემენ მას.

როდესაც მოკლულ იქმნა მაქ-
სენტიუსი, ჰერკულიუსის ძე, და
მისი წილი [სამფლობელო] კონ-
სტანტინეს ხელში გადავიდა.
თავისუფლად ირწმუნეს [ლვთის
სიტყვა] იმათ, რომლებიც ცხოვ-
რობენ მიდამოებში მდინარე
ტიბრისა, ერიდანისა, რომელსაც
ადგილობრივი მცხოვრებლები
პადუსს ეძახიან, და აკვილისა,
რომელშიც, გადმოცემის მიხედ-
ვით, შეათრიეს არგო და შემ-
დეგ ტირენთა ზღვაში უვნებლად
შეაცურეს. არგონავტობმა
ხომ, აეტს რომ გამოექცნენ,
უკან დაბრუნებისას იმავე გზით
კი არ გამოსცურეს, არამედ გამო-
იარეს სვეთებს ზემოთ [არსე-
ბული] ზღვა, იქაური მდინარეე-
ბის გამოვლით მოალწიეს იტალი-
ელთა ქვეყანაში და დაზამთრე-
ბის შემდეგ აქ დაარსეს ქალაქი,
რომელსაც ჰემონი ეწოდება. ზაფ-

¹ Τυρρηνῶν ლეო ალაციუსის წესებაში; Τυρρηναίον სხვა წესებში.

ἤγαγον, ὁ δὲ τῆς Ἡριθανῆς συμβάλλει. Ἡριθανὸς δὲ εἰς τὴν κατὰ Ἱταλοὺς θάλασσαν τὰς ἐκπαιλὰς ἔχει (Migne, PG 67, 872—873: Historia eccl. I, 6).

შვეს იგი მდინარე აკვილში, რომელიც ერიდანს ერთვის. ერიდანი კი იტალიის ზღვაში ჩადის.

იოანე ოქროპირის გადახანლება ბიჭვინთაში

Ἰγνακίους δὲ ὁ Ῥώμης ἐπισκοπος, κατὰ πρότερον ἔγραψεν, ἐπανελθεῖν αὐτὸν σπουδαίων, σὺν τοῖς ἐκ τῆς Ἐσω περὶ τοῦτου πρεσβυσομένων ἐπισκόποις, τῆσθε ἔπισκόπους πάντες, καὶ πρεσβυτέρους ὄνο τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας πρὸς Ὀνώριον καὶ Ἀρχάδιον τὸν βασιλέα, σύνθετον αἰτήσοντας, καὶ καιρῶν ταύτης καὶ τόπου.

[ამისათვის] დროისა და ადგილის

Ὁ δὲ ἐπὶ Κωνσταντινουπόλεως ἀπεχθανόμενος: Ἰωάννην, ὃς ἐπὶ ἕβρει τῆς ἐνταῦθα βασιλείας τοῦτων γενομένων, διαβολὴν κατεσκεύασαν· καὶ τοὺς μὲν ὡς ὑπερορίαν ἀρχὴν ἐνοχλήσαντας, ἀτίμως ἐκπεμφθῆνα: παρεσκεύασαν· αὐτὸν δὲ Ἰωάννην ψήφῳ βασιλείας πορρωτέρω μετακινήσθαι εἰς Πιτυοῦντα κατέρωσαν· ἐν τῇ: τε παραγεγόμενος: στρατιώται, τοῦτο ἐπέτελουν. Φασὶ δὲ αὐτὸν ὑπὸ τοῦτων ἀγόμενον, κατ' ἔθρον προΐθειν τὴν ἡμέραν ἐν ἧς τελευτᾶν ἔμελλεν, ἐπιφανέντος αὐτῷ Βασιλεως τοῦ μάρτυρος

ხული რომ დადგა; ადგილობრივ მცხოვრებთა დახმარებით, დაახლოვებით ოთხასი სტადიონის მანძილზე მიწაზე ათრიეს არგო მანქანის საშუალებით და ჩაუ-

შვეს იგი მდინარე აკვილში, რომელიც ერიდანს ერთვის. ერიდანი კი იტალიის ზღვაში ჩადის.

რომის ეპისკოპოსი ინიკენტი, როგორც წინათაც წერდა, დალიან ცდილობდა იგი (იოანე) დაებრუნებინა. [ამ მიზნით] მან აღმოსავლეთიდან ამის შესახებ მოციქულებად ჩამოსულ ეპისკოპოსებთან ერთად ხუთი ეპისკოპოსი და რომის ეკლესიის ორი ხუცესი გაგზავნა ჰონორისთან და არკადი მეფესთან და მოითხოვედა კრების მოწვევას და დანიშვნას.

ხოლო იოანეს მტრებმა, კონსტანტინეპოლში რომ იყვნენ, ცილი დასწამეს, თითქოს ეს მოწყობილი იყო სამეფო ტახტისათვის შეურაცხყოფის მისაყენებლად. და უბატოთ გაძევება მოუზამდეს [მოციქულებს] როგორც უცხო სახელმწიფოს შემლახველებს; თვითონ იოანე კი — ისე მოახერხეს, რომ მეფის გადაწყვეტილებით უფრო შორს იქმნა გადასახლებული ბიტიუნტში: სასწრაფოდ გამოცხადდნენ ჯარისკაცები, რომ ეს [გადაწყვეტილება] სისრულეში მოეყვანათ. ამბობენ, რომ გზაში,

ἐν Κωμόνοις τῆς Ἀρμενίας· ἐνθα
 δὲ μῆχεται πρὸς τὴν ἐκδὸν ἀντα-
 χῶν ἡλεγε: γὰρ τὴν κεφαλὴν, καὶ
 τὴν ἀκτινα τοῦ ἡλίου φέρειν οὐχ
 οἶός τε ὢν νόσφ' τὸν βίον μετήλ-
 λαξεν (Migne, PG 67, 1592:
 Historia eccl. VIII, 28).
 ტკეილი აუვარდა; მზის სხივები
 ბული სიციცილებს გამოესალმა¹.

მის შემდეგ, რაც ზემოთ (გვ. 179—243) გავიციანით ყველა
 ბიზანტიელი ისტორიკოსის ცნობა ქართველთა შორის ქრისტიანო-
 ბრის გავრცელების შესახებ, შეიძლება ერთგვარი შედარება ჩავატა-
 როთ ყველა ამ მასალისა². მაშასადამე, შესადარებელი გვაქვს ცნო-
 ბები: გელასი კესარიელისა, რუფინუსისა, თეოდორიტე კვირელი-
 სა, სოკრატე სქოლასტიკოსისა და ერმია სოზომენესი.

შედარება ამ მასალებიანა გვიჩვენებს, რომ ყველა ისტორი-
 კოსი ხელმძღვანელობს ერთისა და იმავე გადმოცემით ქართველთა
 მოქცევის შესახებ ტყვე-ქალის მეშვეობით. ამით აიხსნება, რომ
 ერთი და იგივე ეპიზოდები მეორდება ყველასთან:

1) ჩვეულება, რომ ავადმყოფ ბავშვს კარი-კარ დაატარებენ—
 იქნებ ვინმემ იცოდეს სამკურნალო რამე საშუალებათ.

2) დედოფალი ავად რომ გახდა, ტყვე-ქალი არ მოვიდა მას-
 თან; დედოფალი თვით მიიყვანეს მასთან.

3) ტყვე-ქალი თავის ძონძებში ხევეს ავადმყოფს (ბავშვებს
 თუ დედოფალს) და ლოცვის წარმოთქმის შემდეგ განკურნებულს
 ისტუმრებს შინ.

4) ტყვე-ქალი უარს ამბობს მიწოდებულ საჩუქრებზე.

¹ ეს ცნობა იოანე ოქროპირის გადასახლებია შესახებ მოჰყავს აგრეთვე
 თეოდორიტე კვირელსაც თავის „საეკლესიო ისტორიაში“ (იხ. ზემოთ გვ. 224).
 იოანე ოქროპირისა და იოანეიტების დევნის შესახებ იხ. Ю. Кулаковский,
 История Византии. т I (Киев 1913). გვ. 181—198; იოანე გადასახლებაზე
 იხ. იქვე გვ. 196.

² წაკითხულია მომხსენების სახით („ქართველთა მოქცევის საკითხისათვის“)
 აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის სამეცნიერო სესიაზე 1961 წლის 23 ივნისს.

5) მეფის გასვლა სანადიროდ და ამ დროს ჩამოწოლილი ბურუსი (მზის დაბნელება).

6) ქართველთა გაქრისტიანება.

7) ეკლესიის აშენება: ამ დროს შემთხვევა—ერთი სვეტის მრუდედ დაკიდება.

8) ტყვე-ქალის ლოცვის მეშვეობით ამ სვეტის გასწორება.

9) ელჩების გაგზავნა კონსტანტინე მეფესთან და ეკლესიის საკურთხეველად მღვდლის გამოთხოვა.

აი, ის ძირითადი ეპიზოდები, რომლებიც თითქმის სიტყვა-სიტყვით მეორდება ყველა ისტორიკოსთან, ამ ისტორიკოსთა მონათბრობებს შორის არის განსხვავებაც, მაგრამ, როგორც ქვევით დავინახავთ, ეს განსხვავებები აიხსნება არა იმით, რომ მათ სხვადასხვა წყაროები აქვთ, არამედ სულ სხვა გარემოებებით. ეს გარემოებები შეიძლება იყოს შემდეგი:

1) ესა თუ ის ისტორიკოსი, საზოგადოდ, იცნობს საქართველოს და მისთვის არ იყო სავალდებულო მხოლოდ ის სკოლნოდა საქართველოს შესახებ, რაც ქართლის მოქცევაზე მომთხრობ წყაროში ეწერა. ყველა მათგანმა კარგად იცოდა, თუ რა ცხოველი ურთიერთობა სუფევდა ბიზანტიასა და საქართველოს შორის. ამიტომ გასაგებია, რომ ერთ ისტორიკოსს ჰქონდეს, შედარებით სხვა ისტორიკოსებთან, დამატებითი ცნობები ქართველებზე.

2) ამა თუ იმ ისტორიკოსმა არ დაინახა საჭიროდ შეეტანა თხრობაში რომელიმე ეპიზოდის დეტალი.

3) განსხვავება შეიძლება იმითაც აიხსნებოდეს, რომ ისტორიკოსთა თხზულებები ჩვენამდე არ არის მოღწეული სრულად და იმ საით, როგორც დაიწერა.

ახლა შევხებით ზოგიერთ ამ განსხვავებულ ეპიზოდს ისტორიკოსთა თხრობაში და შევეცდებით შევაფასოთ ამ განსხვავებათა მნიშვნელობა.

1. ზოგიერთი ისტორიკოსი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ქართლის მოქცევა ბევრ აქტი არა მხოლოდ რელიგიური ხასიათისა, არამედ მას სარჩულად ედო პოლიტიკური მიზეზებიც. ასე, მაგალითად, სოკრატე სქოლასტიკოსი ამბობს: „შემდეგ კონსტანტინე მეფესთან ელჩები გაიგზავნენ: სთხოვნენ, ამიერიდან რომაელებთან მშვიდობიანი ურთიერთობაში ვიქნებითო (ἀποστολή: Ἐπεμψαν ὑψεσθαι), მოგვეციოთ ეპისკოპოსი და წმინდა მღვდელმსახურნიო; ეუბნებოდნენ გულწრფელად ვირწმუნეთ

ქრისტიანობა (იხ. ზემოთ გვ. 234). ასევე ამბობს ერშია სოზომენეც (რომელიც, საერთოდ, თავის თხრობაში სოკრატეზეა დამოკიდებული): ელჩები გაგზავნეს კონსტანტინე მეფესთან, შეაძლიეს კავშირი და მშვიდობა (συναρχία και ειρήνη) და ამის სანაცვალად სთხოვეს მღვდლები გაეგზავნა იბერიელი ხალხისათვის (იხ. ზემოთ გვ. 240).

ჩვენი შეხედულებით, ეს არ არის უმნიშვნელო დეტალი „ქართლის მოქცევის“ შესახებ დაცულ თხრობაში. ცნობილია, III საუკუნიდან მოკიდებული (სასანიდთა დინასტიის გამეფების შემდეგ) განსაკუთრებით გამწვავდა ურთიერთობა რომსა (ბიზანტიასა) და ირანს შორის, და ამ გამწვავებულ ურთიერთობაში გარკვეული წილი ედო ქართული სახელმწიფოებრივი ერთეულების საკითხს. საქართველოში, წარმართობის გვერდით, ქრისტიანობა ვრცელდებოდა პირველი საუკუნეებიდან, გავრცელებული იყო ირანული ცეცხლთაყვანისმცემლობაც. უკანასკნელის გავრცელება გარკვეულად უკავშირდებოდა სპარსთა პოლიტიკურ გავლენას. ასე რომ IV საუკუნეში ქრისტიანობის აღიარება სახელმწიფოებრივი ნასშტაბით უთუოდ ნიშნავდა ბიზანტიის ორიენტაციის აღიარებას პოლიტიკაში, იმ ბიზანტიის, რომელიც საქრისტიანო იდეოლოგიის დედაბოძს წარმოადგენდა იმ ხანებში.

ამიტომ ჩვენ რეალური სინამდვილის ამსახველად მიგვაჩნია სოკრატეს და სოზომენეს ზემოთ მოყვანილი სიტყვები: ქრისტიანობის აღიარებით ქართველებმა პოლიტიკური ორიენტაცია ბიზანტიისაკენ აიღესო, და ეს სიტყვები სოკრატეს მიერ კი არ უნდა იყოს ჩამატებული, არამედ პირველწყაროდან უნდა მომდინარეობდეს.

2. გელასი კესარიელი, განსხვავებით ყველა დანარჩენი ისტორიკოსისაგან, აღნიშნავს, რომ იბერებთან ერთად ლაზებმაც მიიღეს ქრისტიანობა, ე. ი. რომ კონსტანტინე დიდის დროს ქრისტიანობა მიიღეს არა მარტო აღმოსავლეთ საქართველოს ქართველებმა (იბერებმა), არამედ დასავლეთ საქართველოს ქართველებმაც (ლაზებმა). სახელდობრ, გელასი ამბობს: ამავე ხანებში (ე. ი. კონსტანტინე დიდის დროს) ღმრთის ცნება მიიღეს პონტოს გასწვრივ მდებარე მიწაწყალზე მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა, რომელთაც მანამდე ის არა სწამდათ (იხ. ზემოთ გვ. 186).

ამ ტექსტის ანალიზის დროს ჩვენ მხედველობაში ვერ მივიღებთ უკანასკნელ სიტყვებს (რომელთაც მანამდე ის არა სწამდათ), ვინაიდან როგორც იბერებში ისე ლაზებში, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოში ისე დასავლეთ საქართველოში ქრისტიანობა ვრცელდებოდა ორი ნაკადით, სირიიდან და რომ-ბიზანტიიდან, და თუ საეკლესიო ისტორიკოსები ჩაურთავენ ხოლმე ასეთ ფრაზებს (რომელთაც მანამდე ის არა სწამდათა), ამაში ჩვენ თეოლოგიური ნიუანსი უნდა დავინახოთ და არ მივიჩნიოთ რეალურ ფაქტად.

შეიძლება ადამიანს ეფიქრა, რომ სიტყვა „ლაზებმა“ ჩაუმატა გელასი კვიზიკელმა, რომლის „საეკლესიო ისტორიაშია“ შემონახული გელასი კესარიელის თხზულება. ეს მით უფრო შეიძლება ადამიანმა ივარაუდოს, რომ არც ერთი სხვა ისტორიკოსი, რომელთა რიცხვი ოთხია, ლაზებზე არაფერს ამბობს; იმათ მხოლოდ იბერები ჰყავთ მხედველობაში. მაგრამ ასეთი ვარაუდი მკდარი იქნებოდა: გელასი კესარიელის ტექსტში „ლაზებმა“ შემთხვევით არ არის მოხვედრილი.

ლაზებს შორის ქრისტიანობა გავრცელდა იბერებზე უფრო ადრეც. რომ ეს ასეა, ჩანს იქიდან, რომ დასავლეთ საქართველოს საქრისტიანო ორგანიზაციას უკვე 325 წელს ჰყავს თავისი წარმომადგენელი ბირველ მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე ნიკეაში. ამის შესახებ აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ, რადგან ზემოთ (გვ. 6-10) დაწვრილებით არის განხილული ნიკეის კრების მასალები და იქ ნაჩვენებია, რომ იმდენად ფართოდ იყო გავრცელებული ქრისტიანობა დასავლეთ საქართველოში და იმდენად მტკიცე საქრისტიანო ორგანიზაცია არსებობდა იქ ცენტრით ბიჭვინთაში, რომ ბიჭვინთის ეპისკოპოსი სტრატოფილე 325 წლის საეკლესიო კრებაზე წარმომადგენდა დასავლეთ საქართველოს¹.

3. როდესაც ჩვენ ბირველად ვაქვეყნებდით გელასი კესარიელის ცნობას ქართლის მოქცევაზე (საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების ჟურნალ „მომომილველში“ 1926 წ.), ყურადღება მივაქციეთ ამ ცნობაში ერთ დეტალს მამაკაცებისა და დედაკაცების შესაკრებელ ადგილთა გაყოფის შესახებ, სახელდობრ, გელასის უწერია: „როდესაც სახლის გალავანს აშენებდნენ, საჭირო

¹ დასავლეთ საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების შესახებ იხ. აგრეთვე ჰეგმოთ გვ. 251—252.

იყო, სხვათა შორის, შუაში სვეტების აღმართვაო მამაკაცებისა და დედაკაცების შესაკრებელთა გასაყოფადო (იხ. ზემოთ გვ. 191 და გვ. 195). ამ ცნობას თავის დროზე ყურადღება მიაქცია აკადემიკოსმა გ. ჩუბინაშვილმა თავის „ქართული ხელოვნების ისტორიაში“ (თბ. 1936 წ., გვ. 94) და ეს ცნობა დაუკავშირა მცხეთის ჯვრის ე. წ. თემესტიას წარწერას: ექ. წყალობითა ღმრთისაჲთა და შეწევნითა ჯუარისაჲთა მე თემესტია, მკველმან ქრისტესმან, აღვაშენე საყოფელი ესე საკსენებელად სულისა ჩემისა, თა ვყანი ის-საცემელად დედათაჲ. ამ წარწერის მიხედვით გ. ჩუბინაშვილმა გაარკვია ტაძრის დასავლეთ ნაწილში არსებული ერთ-ერთი ოთახის დანიშნულება: „საძნრეთ დასავლეთი სამყოფელის დანიშნულება—წერს გ. ჩუბინაშვილი—სრულიად ზედნიწევნითაა განსაზღვრული მის შიგნით შესავლის თავზე მყოფი წარწერით, სადაც ნათქვამია, რომ ეს სამყოფელი აშენებულია თავეანისსაცემელად დედათაჲ, ე. ი. ეს არის სპეციალური ქალთა განყოფილება ტაძარში“¹. ასეთსავე ქალთა განყოფილებას პოულობს გ. ჩუბინაშვილი ატენის სიონშიც და სომხეთის ერთ-ერთ ტაძარშიც (ავანი)².

ამჟამად დამატებით გვინდა შევნიშნოთ შენდევნი: გ. ჩუბინაშვილის ნიერ ექვმიუტანლად არის დამტკიცებული, თემესტიას წარწერისა და ტაძრის დასავლეთ ნაწილში დამატებითი ოთახის არქიტექტურული ანალიზის შედეგობით, რომ ქალთა „სამყოფელი“ იყო ძველ ქართულ ტაძარში გამოყოფილი. შემდეგ (შუამთასა და მარტვილში, სომხეთის წმ. რაფსიმეს ტაძარში) ამ ოთახმა დაკარგა თავისი პირვანდელი დანიშნულება, თუმცა როგორც არქიტექტურული ერთეული დარჩა. ახლა რომ დავუბრუნდეთ გელასი კესარიელის ცნობას, შემდეგს დავინახავთ: ქალებისათვის გამოყოფილი „სამყოფელი“ შიგ ტაძარში კი არ არის, არამედ ტაძრის გარეთ, გალავანში: *ερωδესακ σαχლის გალავანს (τοις οχθου τδν περὶ τὸ λον)* აშენებდნენ, საჭირო იყო... შუაში სვეტების აღმართვაო მამაკაცებისა და დედაკაცების შესაკრებელთა გასაყოფადო—ამბობს გელასი კესარიელი. აქ გარკვევით არის ნათქვამი, რომ მამაკაცებისა და დედაკაცების სამყოფელი ადგილი იყო გალავანში, პორტიკში ანუ სტოაში, რომელსაც ბერძნულად ეწოდება *περὶ πλοῖς*; და *στοά*.

¹ გ. ჩუბინაშვილი, ქართული ხელოვნების ისტორია, ტომი I, თბ. 1936, გვ. 94; მისივე *Памятники тина Джвари*, Тб. 1948, გვ. 75—76.

² *Памятники тина Джвари*, გვ. 75 და იქვე შენ. 4 და 5; გვ. 76.

ამ ტექსტის გასაგებად უნდა გავითვალისწინოთ შემდეგი გარემოება: პირველი ქრისტიანული ტაძარი მომდინარეობს ელინისტური ტაძრიდან, მისი შემდგომი განვითარებაა. ხოლო ელინისტურ წარმართულ ტაძარში მრევლი სრულიადაც არ შედიოდა: ტაძარში შესვლის უფლება ჰქონდა მხოლოდ ქურუმს, რომელიც იყო კავშირი (religio) ღმერთსა და მრევლს შორის: მავედრებელი მრევლი ტაძრის გარეთ იცდიდა, ვალავანში ანუ პორტიკში, და ელოდებოდა ქურუმის ღალადის მოსმენას.

როგორც ჩანს, ეს წესი შერჩა პირვანდელ ქრისტიანულ ეკლესიას: მლოცველი ვალავანში იყო და არა ტაძარში. ახლა გელასის შრომიდან იმასაც ვტყობილობთ, რომ ქრისტიანულმა ეკლესიამ ქალებიც მიუშვა სალოცავში, ხოლო საჭიროდ დაინახა ქალთა სამყოფელი გამოეყო მამაკაცთა სამყოფელისაგან იმავე ვალავანში, სადაც მამაკაცებს მიკუთვნებული ჰქონდათ ადგილი სალოცავად.

თუ ეს ასეა და გელასი კესარიელის ცნობის ჩვენ მიერ წარმოდგენილი ანალიზი სწორია, მაშინ განვითარების შემდეგი საფეხურები შეიძლება დაისახოს:

ა) კაცთა და ქალთა სამყოფელი ადგილები არის ტაძრის ვალავანში; ტაძარში მხოლოდ ქურუმია, რომელიც ღმერთთან კავშირის განხორციელების შემდეგ გამოვა ტაძრიდან და ვალავანში მყოფ მავედრებლებს, კაცებსა და ქალებს, გაუზიარებს ღმერთთან კავშირში მოპოვებულ მადლს (ასეთი ყოფილა ეცხეთაში მირიანის მიერ აშენებული პირველი ტაძარი).

ბ) კაცთა და ქალთა სამყოფელი ადგილი გახდა ტაძრის ორგანული ნაწილი (მცხეთის ჯვარი, ატენის სიონი, სომხეთის აფანი).

გ) ქალთათვის გამოყოფილმა ადგილმა დაქპარგა თავისი მნიშვნელობა (შუამთა, ნარტვილი, სომხეთის წმ. რიმფსიმე).

აი, ის რამდენიმე საკითხი, რომლებზედაც გვინდოდა მიგვექცია მკითხველის ყურადღება ისტორიკოსთა მიერ ქართველთა მოქცევაზე გადმოცემულ ცნობათა ანალიზის დროს.

პრისკე პანიონელი

პრისკე პანიონელი, მე-5 საუკუნის ისტორიკოსი, წარმოშობით არის თრაკიის ქალაქ პანიონიდან. თუ რამე ვიცით მისი ცხოვრების შესახებ, ისევ მისივე ნაწარმოებიდან. ასე, მაგალითად, ჩვენ ვიცით, რომ ის აქტიურ მონაწილეობას ლებულობდა სახელმწიფოს საქმეებში და კეისარ მარკიანეს დროს (450—457) რამდენჯერმე ყოფილა უცხო სახელმწიფოში გაგზავნილი ელჩად ან დიპლომატიური ნოლაპარაკებისათვის.

პრისკე არის ავტორი საისტორიო თხზულებისა «გუთების ისტორია» *Ἱστορία Γουθῶν*, რომელიც შეიცავდა ამბებს 433—474 წლებისას. სამწუხაროდ, ეს თხზულება დაიკარგა და ჩვენამდე მოღწეულია მხოლოდ ფრაგმენტები, რომლებიც შემონახულია კონსტანტინე პორფიროგენეტის ბრძანებით შედგენილ კრებულში «ელჩობათა შესახებ» (*De legationibus*).

1) ამ ფრაგმენტებიდან ჩვენს უკრადღებას იპყრობს პირველ ყოვლისა ფრაგმენტი 26, სადაც მოიპოვება ძვირფასი ცნობები სამეფო ხელისუფლების მემკვიდრეობითი წესის შესახებ.

ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში პრისკე პანიონელის თხზულების ეს ფრაგმენტი კარგად არის ცნობილი, იგი გამოყენებული აქვს ივ. ჯავახიშვილს თავისი «ქართული სამართლის ისტორიის» პირველ ტომში. ამ ნაწყვეტში ისტორიკოსი პრისკე გადმოგვცემს შემდეგ ამბავს:

«გუბაზმა ელჩები გაგზავნა რომაელებთან. რომაელებმა უპასუხეს გუბაზის მოციქულებს, რომ შეწყვეტდნენ ომს, თუ ან თვითონ გუბაზი გადადგებოდა ტახტიდან ან შვილს გადააყენებდა მეფობიდან. ძველი კანონის თანახმად არ არის კანონიერი, რომ ორივენი მეფობდეთო; ასე რომ ერთ-ერთი უნდა იყოს კოლხიდის ტახტზე ან გუბაზი ან მისი შვილი, და მაშინ შევწყვეტ ომსო».

ამ ნაწყვეტში ლაპარაკი არის იმაზე, რომ გუბაზს თავისი შვილი თანამოსაყდრედ ჰყოლია, რაც ბიზანტიის კეისარს მიუღებლად მიუჩნევია. ამასთანავე ნათქვამია ისიც, რომ სამეფო ტახტის მემკვიდრეობის ასეთი წესი აქამდე არ ყოფილა და რომ ძველი კანონის თანახმად ამგვარი თანამოსაყდრეობა მიღებული არ ყოფილა.

ივანე ჯავახიშვილმა ანალიზი გაუკეთა პრისკე პანიონელის ამ ცნობას და შემდეგი დასკვნები გამოიტანა: აღმოსავლეთ საქართველოში, სტრაბონის მიხედვით, სამეფო ტახტზე ადიოდნენ უფროსობის მიხედვით, გარდაცვალებულ მეფეს სამეფო ტახტზე სცვლიდა ის წარმომადგენელი სამეფო გვარისა, რომელიც ამ გვარში უფროსი იყო. ივ. ჯავახიშვილი ითვალისწინებს სტრაბონის ამ ცნობას და ამბობს: „დასავლეთი საქართველოს, ე. წ. ლაზიკის სამეფოს მეფის ხელისუფლებისა და სოციალური წეს-წყობილების შესახებ სტრაბონს, სამწუხაროდ, არაფერი აქვს ნათქვამი და ამის გამო ამ საკითხზე იმ დროისათვის არაფრის თქმა არ შეიძლება. მხოლოდ მერმინდელ ავტორს პრისკეს პანიელს აღნიშნული აქვს, რომ ლაზიკაში შესაძლებელი იყო მამასაცა და შეილსაც ერთსა და იმავე დროს ემეფნა (ისტორია გუთებისა, 4, 26. — ლათინურის I, 840—841). მაშასადამე, თანამოსაყდრეობის წესი ყოფილა. საფიქრებელია, რომ მოვლენა უხუცესობაზე დამყარებული ტახტის მემკვიდრეობის წესის დასარღვევად და პირშრობის კანონის დამტკიცებისათვის ლაზთა ნეფეთაგან გამოყენებული საშუალება უნდა იყოს. საეჭვოა, რომ იგი ძველი ჩვეულება ყოფილიყო“ (ქართული სამართლის ისტორია, ტ. I, გვ. 182; აგრეთვე II b, 191).

ივ. ჯავახიშვილის ამ დასკვნის შესახებ შეიძლება გვეთქვა შემდეგი: ივ. ჯავახიშვილი თავის დასკვნაში ემყარება იმ თავის ძირითად შეხედულებას, რომ ამ საუკუნეებში საქართველოში ჯერ კიდევ საგვარეულო წყობილებაა, სადაც სამმართველო აპარატში ხელმძღვანელები სცვლიან ერთმანეთს უფროსობისდა მიხედვით და არა პირშრობის საფუძველზე. მაგრამ თუ გავიხსენებთ იმას, რომ ნცხეთა-არმაზის არქეოლოგიურმა აღმოჩენებმა ეჭმიუტანლად დაგვიდასტურეს უკვე სახელმწიფოს არსებობა, რომელსაც, ალბათ, გადმოჰყვებოდა საგვარეულო წყობილების დროს არსებული ინსტიტუტები, შეიძლება გვეთქვა, რომ მე-5 საუკუნეში გუბაზ მეფის დროს შეიძლება დასამუღიყო საკითხი სამეფო ხელისუფლების მემკვიდრეობითი წესის შეცვლის შესახებ. გუბაზ მეფეს მართლაც გადაუწყვეტია შეეცვალა არსებული წესი და დაემკვიდრებინა ახალი წესი, პირშრობაზე დამყარებული, როგორც ჩანს, მას კარგა ხანია უკვე დაუსვამს თავისი ვაჯი თანამოსაყდრედ, რომ ამით უზრუნველყო მისთვის სამეფო ტახტი. ამ ხანებში გუბაზ მეფეს დიდი უთანხმოება ჰქონდა ბიზანტიის კეისართან; მას მუდამ თვლიდნენ და ამიტომ ბიზანტიის კეისარს არ უნდოდა ლაზთა სამეფო ტახტი მტკიცე და ძლიერი ყოფილიყო. სახელმწი-

ფოებრივი სამართლის ძალით ხომ ახალი წესით სამეფო ძალა-
უფლება უფრო მტკიცე იქნებოდა. ამიტომაც არის, რომ ბიზან-
ტიის კეისარი გუბაზ მეფეს ულტიმატუმს უყენებს: ან მამა ან
შვილი ტახტიდან უნდა გადადგეთო. ჩანს, გუბაზი იძულებული
იყო ანგარიში გაეწია ამ ულტიმატუმისათვის, და მან უარი თქვა
სამეფო ტახტზე შვილის სასარგებლოდ.

ჩვენი დასკვნა ამ საკითხის შესახებ ასეთია: პრისკე პანიო-
ნელის მიერ გადმოცემული ცნობით გუბაზ მეფეს სურდა შეეტანა
რეფორმა სამეფო ხელისუფლების ნემკვიდრეობის წესში.

2) ჩვენს ყურადღებას იპყრობს პრისკე პანიონელის ცნო-
ბებში აგრეთვე ფრაგმენტი 34. ამ ფრაგმენტში ნათქვამია შემ-
დეგი: გუბაზ მეფე კონსტანტინეპოლში ჩავიდა თანახმად მეფის
მიწვევისა; მას სპარსული ტანსაცმელი ეცვა. კარისკაცებმა მიღების-
თანავე ჯერ გაკიცხეს იგი რომაელთა წინააღმდეგ ამბოხებისა-
თვის, ხოლო შემდეგ კეთილგანწყობილად მოეპყრნენ და ისე გაის-
ტუმრეს უკან. გუბაზმა — ნათქვამია ამ ფრაგმენტში — მოხიბლა
ისინი თავისი სიტყვა-პასუხით და საქრისტიანო ნიშნების ტა-
რებით.

ამ ნაწყვეტში ჩვენს ყურადღებას იპყრობს უკანასკნელი გან-
მარტება: საქრისტიანო ნიშნების ტარებით. ამ სიტ-
ყვებს ჩვენ ყურადღებას ვაქცევთ იმიტომ, რომ ჩვენს ლიტერატუ-
რაში და სახელმძღვანელოებში ყოველთვის აღინიშნება, რომ და-
სავლეთ საქართველოში ქრისტიანობა, როგორც ოფიციალური
სარწმუნოება, მე-6 საუკუნეში დადგინდა, როდესაც წათე მეფემ
კონსტანტინეპოლში ქრისტიანობა მიიღო (523 წელს) და იქაური
ქრისტიანი ქალი ცოლად შეირთო და დაბრუნდა საქართველოში.

ჩვენ წინათაც გვითქვამს და წერილობითაც გამოგვითქვამს
ზარი იმის შესახებ, რომ ქრისტიანობა, როგორც ძლიერი ორგა-
ნიზაცია, უკვე მე-4 საუკუნეში არსებობდა დასავლეთ საქართვე-
ლოში. ეს ორგანიზაცია იმდენად ძლიერი იყო, რომ ნიკეის მსოფ-
ლიო პირველ კრებაზე 325 წელს მონაწილეობას ღებულობდა
სტრატოფილე ბიჭვინთელი, ბიჭვინთის ეპისკოპოსი სტრა-
ტოფილე. როდესაც ჩვენ ეს ღებულება წამოვაყენეთ, პასუხად
ზოგიერთებისაგან ის მოვისმინეთ, თითქოს სტრატოფილე ბიჭვინ-
თის ბერძენთა წარმომადგენელი იყო, თითქოს შესაძლებელი იყოს,
რომ ბიჭვინთაში ისეთი საქრისტიანო ბერძენული საზოგადოება
არსებობდეს, რომელიც მაღალი კედლით იყოს შემოზღუდული და
დასავლეთ საქართველოს ქართველ ტომებს ქრისტიანობისა არა-

ფერი არ ეცხოს. ამ საკითხში ჩვენი დებულება ურყევად რჩება, სახელდობრ ის, რომ მსოფლიო კრების მონაწილე შეიძლება იყვეს რომელიმე კუთხის მხოლოდ მკვიდრი მცხოვრებლების წარმომადგენელი და არა დროებით დაბინავებული ვაქრებისა¹.

ახლა გავსინჯოთ რას გვეუბნება პრისკე პანიონელის თხზულების ზემოყვანილი ფრაგმენტი 34. იქ ნათქვამია, რომ კონსტანტინეპოლის სამეფო კარზე ლაზეთის მეფემ გუბაზმა მოხიბლა მნახველები თავისი სიტყვა-პასუხით და საქრისტიანო ნიშნების ტარებით. ხომ ნიშნავს ეს იმას, რომ მეფე გუბაზი ქრისტიანი ყოფილა. რომ არ ყოფილიყო ქრისტიანი, რატომ აღნიშნავდა ისტორიკოსი, რომ მან მოხიბლა კარისკაცები საქრისტიანო ნიშნების ტარებითო. მაშასადამე, ლაზეთის მეფე ყოფილა ქრისტიანი. და არ დაგვაფიწყდეს, რომ გუბაზ მეფე მე-5 საუკუნის შუა წლებში მოღვაწეობს და, მაშასადამე, ლაზეთი უკვე ქრისტიანული ქვეყანა ყოფილა.

შესაძლებელია ვინმემ საეკვოდ მიიჩნიოს ამგვარი დასკვნა პრისკე პანიონელის ცნობის მიხედვით, და საბუთად მოგვიყვანონ ის ცნობა, რომელიც მოიპოვება დანიელ მესვეტის ცხოვრებაში, სადაც ნათქვამია: როდესაც გუბაზი ჩავიდა კონსტანტინეპოლში, აქ მან გაიცნო დანიელ მესვეტე, რომლისგანაც შეიყვარა ქრისტიანობაო. მართლაც, დანიელ მესვეტის ცხოვრებაში ნათქვამია შემდეგი:

„მათ დღეთა შინა მოვიდა ლობაზიანოს, მეფე აფხაზთა, ხილვად ნეტარისა ლეონ მეფისა ბერძენთაჲსა. და წარიყვანა იგი მეფემან და აღვიდა წმიდისა მის თანა. და იხილა რაჲ უცხო იგი ხილვაჲ და მოქალაქობაჲ ანგელოზებრივი, ლობაზიანოზ დავარდა პირსა ზედა თვისსა და თქუა: გმადლობ შენ, მეუფეო ცათაო, რამეთუ ქუეყანისა მეფისა მიერ დიდთა საკვრველთა ხილვად ღირს მყავ მე მონაჲ შენი, და მაჩუენე რომელი არასადა მენაბა ქუეყანასა ზედა... მო-რაჲ-იწია ქუეყანად თვსად ლობაზიონ, უთხოობდა ყოველთა მადლსა მას წმიდისასა (იგულისხმება დანიელი). და რაჲმს მოციქულნი მისნი აღვიდოდნიან კონსტანტინეპოლედ მეფისა, წიგნი მიუწერის ნეტარსა მასცა და ლოცვასა ითხოვნ მისგან. და ვიდრე აღსრულებამდე არა დასცხრებოდა ამისა ყოფადა“².

¹ ამ საკითხზე უფრო დაწვრილებით იხ. ზემოთ გვ. 6—10 „ნიკეის პირველი მსოფლიო კრების“ მასალებთან დაკავშირებით; იხ. აგრეთვე გვ. 245—246

² იხ. Христианский Восток II, 188.

დანიელ მესვეტის ცხოვრების ამ ტექსტიდან უცნაური იქნებოდა იმ დასკვნის გამოტანა, თითქოს გუბაზ მეფეს წმინდა დანიელის შეხვედრამდე ქრისტიანობისა არა სცოდნოდეს რა. ის, რაც წმიდათა ცხოვრებისათვის დამახასიათებელია, არ შეიძლება მიჩნეულ იქნას ისტორიულ კეშმარტებად. რომ შევადაროთ ერთმანეთს დანიელ მესვეტის ცხოვრების ცნობა და პრისკე პანიონელის ცნობა, მაშინ გამოდის ისე, რომ გუბაზი რომ სამეფო კარზე მივიდა, მაშინ მისთვის ყურადღება არ მიუქცევიათ, ხოლო მას შენდევ, რაც დანიელ მესვეტე ნახა, მაშინვე გაიკეთა საქრისტიანო ნიშნები (ჯვარი და სხვ.) და, აი, მაშინ მხოლოდ მოხიბლა მან კარისკაცები. რა თქმა უნდა, ასეთი დასკვნა უმართებულო იქნებოდა.

ამგვარად, პრისკე პანიონელის ცნობა საბოლოოდ ადასტურებს, რომ მე-5 საუკუნის შუა წლებში, როდესაც ნეტობდა გუბაზ პირველი, ლაზეთში ქრისტიანობა უკვე სახელმწიფო სარწმუნოება იყო.

3) შემდეგი საკითხი, რომელიც ჩვენს ყურადღებას იპყრობს პრისკე პანიონელის ცნობებში, არის საკითხი ციხე-სიმაგრისა, რომელსაც ეწოდება იუროპაახი. პრისკე პანიონელის ამ ცნობას თავის დროზე ყურადღება მიაქცია ივ. ჯავახიშვილმა და თქვა, რომ ეს არის ივრის გადმოსავალი, ე. ი. ის ჯარი, რომელიც პრისკე პანიონელის ცნობით ჩრდილოეთიდან შემოვიდა ივერიაში, მოძრაობდა ივრის ხეობით.

ჩვენ თავის დროზე „გიორგიის“ II ტომში 1934 წელს შეგახეთ ამ ციხე-სიმაგრის საკითხს იოანე ლიდეს თხზულების ტექსტთან დაკავშირებით და მივედით იმ დასკვნამდე, რომ იუროპაახის სახელწოდებით უნდა იგულისხმებოდეს არა ივრის გადმოსავალი, არამედ დარიალის ხეობა. ამ დასკვნამდე მიგვიყვანა ჩვენ, გარდა იოანე ლიდეს ცნობისა, პრისკე პანიონელის ცნობამაც. კვებით, სადაც „იუროპაახის“ შემცველი ფრაგმენტია მოყვანილი, ჩვენ ხელახლა ვეხებით ამ საკითხს (იხ. გვ. 259, შენიშვნა).

პრისკე პანიონელის „ისტორიის“ ტექსტიდან ამოკრეფილ მასალას ვაქვეყნებთ დინდორფის გამოკემის მიხედვით (*Historici Graeci Minores*, edidit Ludovicus Dindorfius, Vol. I, Lipsiae 1870, გვ. 276—352).

გამოყენებული გვაქვს აგრეთვე შემდეგი გამოცემები:

K. Müller, *Fragmenta historicorum graecorum*, t. IV, p. 69—110.

В. Латышев, *SC I*, 810—847.

Г. С. Дестунис, Сказания Приска Панийского: Учение записки второго отделения Академии Наук, кн. VII, вып. 1, СПб, 1861, стр. 1—112.

ლაზთა მეფე გობაზი

ფრგ. 25

Ὅτι τῶν Ῥωμαίων ἐς Κόλχους ἐλθόντων καὶ συμβαλόντων πόλεμον πρὸς Λαζούς, ὁ μὲν Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἐς τὰ σφέτερα ἐπανέειψεν, καὶ αἱ ἀμφὶ τὰ βασιλεία πρὸς τὴν ἐτέραν μάχην παρεσκευάζοντο, βουλευόμενοι πότερον τὴν αὐτὴν ἢ τὴν δι' Ἀρμανίας τῆς Περσῶν χώρας προσοίκου πορευθέντες ὁδὸν τὸν πόλεμον ἐπάξουσι, πρότερον πρεσβεῖα τὸν μόναρχον τῶν Παρθυαίων πείσαντες· κατὰ γὰρ θάλατταν ἀπορος αὐτοῖς πᾶν¹ ἐνομιζέτο τὰς δυσχωρίας παρακλίνειν, ἀλιμίου τῆς Κόλχου συγγανοῦσης. Ὁ δὲ Γωβάλης ἐπρεσβεύετο μὲν καὶ αὐτὸς παρὰ τοὺς Παρθυαίους, ἐπρεσβεύετο δὲ καὶ παρὰ τὸν βασιλέα Ῥωμαίων. Καὶ ὁ μὲν τῶν Πάρθων μόναρχος, ὡς πολέμου αὐτῷ συνιστάμενος πρὸς Ὄρνους τοὺς Κιθάριτας καλουμένους, ἀπεσείσατο παρ' αὐτὸν τοὺς Λαζούς καταφεύγοντας (HGM I, 336—337).

მეფე გობაზი და მისი შვილი

ფრგ. 26

Ὅτι Γωβάλης πρεσβεύετα·
παρὰ Ῥωμαίους. Ῥωμαῖοι δὲ ἀπε-

მის შემდეგ, როდესაც რომაელები მივიდნენ კოლხიდაში და ომი აწარმოეს ლაზებს წინააღმდეგ, რომაელთა ჯარი თავის ქვეყანაში გამობრუნდა და კარისკაცები შეუდგნენ ახალი ომისათვის მზადებას; ისინი იმის ბჭობაში იყვნენ, თუ რა გზით ელაშქრათ: იმავე გზით, თუ სპარსეთის მეზობელი ქვეყნის, არმენიის, გზით დაეწყათ ომი და წინდაწინ პართელების მეფე მიემხროთ. ზღვით, მათი აზრით, შეუძლებელი იყო ცურვა. ძნელსაველი ადგილების გასწვრივ, რადგან კოლხიდა უნავსადგურო იყო. გობაზმა ელჩები გაგზავნა პართელებთანაც და რომაელთა მეფესთანაც. მაგრამ პართელების მეფეს ომი ჰქონდა კიდარიტებად წოდებულ ჰუნებთან და ამიტომ უარი უთხრა მასთან მოსულ ლაზებს.

გობაზმა ელჩები გაგზავნა რომაელებთან. რომაელებმა უპასუხეს

¹ ἀπορον αὐτοῖς εἶναι Niebuhr.

κρίναντο τοῖς παρὰ Γωβάζου στα-
 λεῖσι πρέσβεισιν ὡς ἀφείχονται τοῦ
 πολέμου, εἰ γε ἢ αὐτὸς Γωβάζης
 ἀπὸθοιτο τὴν ἀρχὴν ἢ τὸν παῖδα
 τῆς βασιλείας ἀφέλοιτο· οὐ γὰρ
 θέμις τῆς χώρας ἀμφοτέρους ἡγε-
 μονεύειν παρὰ τὸν παλαιὸν θεσ-
 μόν. Ὅστε δὲ θάτερον βασιλεύειν,
 Γωβάζην ἢ τὸν αὐτοῦ παῖδα, τῆς
 Κολχίδος, καὶ τῆδε λυθῆναι τὸν
 πόλεμον Εὐφήμιος ἐσηγήσατο, τὴν
 τοῦ μεγίστου δέπνων ἀρχὴν· ἃς
 ἐπὶ συνέσει καὶ λόγων ἀρετῇ θό-
 ξαν ἔχων Μαρκίανου τοῦ βασι-
 λέως τὴν τῶν πραγμάτων ἔλαχεν
 ἐπιτροπὴν, καὶ πλείστων τῶν εὐ-
 βουλευθέντων ἐκείνῳ καθηγγητῆς
 ἐγένετο· ἃς καὶ Πρίσκον τὸν συγ-
 γραφέα τῶν τῆς ἀρχῆς φροντῖδων
 ἐδίδετο κοινωνόν. Τῆς δὲ αἰρέ-
 σεως [τῆς] αὐτῷ δοθείσης, ὁ Γω-
 βάζης εἶλετο τῆς βασιλείας παρα-
 χωρηῆσαι τῷ παιδί, αὐτὸς τὰ σύμ-
 βολα ἀποθέμενος τῆς ἀρχῆς. Καὶ
 παρὰ τὸν κρατοῦντα Ῥωμαίων
 τοὺς δεησομένους ἔπεμπεν, ὡς
 ἐνὸς Κόλχου¹ ἡγεμονεύοντος οὐ-
 κέτι δὲ αὐτὸν χαιρεπαύοντα ἐπὶ
 τὰ θπλα χωρεῖν. Βασιλεὺς δὲ δια-
 βίβειν αὐτὸν ἐς τὸν Ῥωμαίων
 ἐκέλευε καὶ τῶν αὐτῷ δεδογμένων
 δεδῶναι λόγον· ἃς δὲ τὴν μὲν ἀφι-
 ξιν οὐκ ἡρνήσατο, Διονύσιον δὲ
 τὸν ἐς τὴν Κολχίδα πάλαι δια-
 πεμφθέντα τῆς τε αὐτοῦ Γωβάζ-
 ζου διαφορᾶς ἔνεκα πίστιν δόσαντα

გობაზის მოციქულებს, რომ შე-
 წყვეტდნენ ომს, თუ ან თვითონ
 გობაზი გადადგებოდა ტახტი-
 დან, ან შვილს გადააყენებდა
 მეფობიდან: ძველი კანონის თა-
 ნახმად არ არის კანონიერი, რომ
 ორივენი მეფობდნენ; ასე რომ,
 ერთ-ერთი უნდა იყოს კოლხი-
 დის ტახტზე, ან გუბაზი ან მისი
 შვილი, და მაშინ შევწყვეტო
 ომსო — უჩვევლა ეფემიოსი,
 რომელსაც მაგისტროსის თანამ-
 დებობა ეჭირა. ეფემიოსი სახელ-
 განთქმული იყო კეთილად და
 სიტყვა-პასუხითაც და მარკიანე
 მეფის დროს ეზოსმოდღარი იყო
 (ტენ ომსაგანთაგან ἔλαχεν ἐπι-
 ტროπήν): მეტწილ საქმეებში მარ-
 კიანე მისი რჩევა-დარიგებით
 ხელმძღვანელობდა; იმან ისტო-
 რიკოსი პრისკევი მიიწვია სახელ-
 მწიფო საქმეებში მონაწილეობის
 მისაღებად. ასეთი არჩევანი რომ
 მისცეს გობაზს, იმან არჩია გ-
 დამდგარიყო სამეფო ტახტიდან
 შვილის სასარგებლოდ და თა-
 ვისი სამეფო ნიშნები გაიძრო (?)
 და მან რომაელთა მპყრობელს
 მოციქულები გაუგზავნა თხოვ-
 ნით, — უკვე ერთი კოლხი მე-
 ფობს და ხულარ ჯავრობ, იარა-
 ლი დაჰყარეო. რომაელთა მეფემ
 წინადადება მისცა მას ვადმოსუ-
 ლიყო რომაელთა ქვეყანაში და
 მოეხსენებინა თავისი განზრახვ-
 ბის შესახებ. გობაზმა არ თქვა

¹ Κόλχων Niebuhr.

ἤτησεν, ὡς οὐδὲν ὑποσταίη ἀνή-
κεστον. Διὸ δὴ ἐς τὴν Κολχίδα
Διονύσιος ἐστέλλετο, καὶ περὶ τῶν
διαφόρων συνέησαν (HGM I,
337—338).

გობაზს, უსიამოვნება არაფერი შეემთხვეოდა. ამიტომ იქმნა დიონისე გაგზავნილი კოლხიდაში. და სადავო საკითხებშიც შეთანხმდნენ.

იუროიპაახის ციხე-ხიმავრე. I.

ფრგ. 31

ἽΟτι στασιασάντων τῶν φυ-
γάθων ἐθνῶν κατὰ τοὺς κατὰ τὴν
ἔω Ῥωμαίους, παρὰ τῶν Ἰταλῶν
πρεσβεία ἀφίκετο λέγουσα ὡς οὐχ
ὑποστήσονται, εἰ μὴ γε σφίσι τοὺς
Βανθίλους διαλλάξοιεν. Ἀφίκετο δὲ
καὶ παρὰ τοῦ Περσῶν μονάρχου,
τῶν τε παρ' αὐτοὺς καταφευγόν-
των ἐκ τοῦ σφετέρου ἔθνους αἰ-
τίαν ἔχουσα καὶ τῶν Μάγων τῶν
ἐν τῇ Ῥωμίων τῇ ἐκ παλαιῶν
οἰκούντων χρόνων, ὡς ἀπάγειν
αὐτοὺς τῶν πατρῴων ἐθνῶν καὶ
νόμων ἐθέλοντας καὶ τῆς περὶ τὸ
θεῖον ἀγιστείας παρενοχλοῦσιν τε
ἐς ἀεὶ καὶ ἀνακαίεσθαι κατὰ τὸν
θεσμὸν οὐ συγχωροῦσι τὸ παρ'
αὐτοῖς ἀσβεστον καλοῦμενον πῦρ,
καὶ ὡς χρή τοῦ Ἰουροειπάχ
φρουρίου ἐπὶ τῶν Κασπίων κειμέ-
νου πυλῶν χρήματα χορηγοῦντας
Ῥωμαίους ποιεῖσθαι ἐπιμέλειαν ἢ
γοδν τοὺς φρουρήσοντας αὐτὸ
στρατιώτας στέλλειν, καὶ μὴ μό-
νους [σφᾶς] δαπάνη καὶ ψαλαχῆ
τοῦ χωρίου βαρύνεσθαι· εἰ γὰρ
ἐνδοίεν, οὐκ ἐς Πέρσας μόνους,

უარი გამგზავრებაზე, ბოლო წი-
ნათ თვით გობაზთან მომხდარ
უთანხმოებათა გამო კოლხიდაში
გამოგზავნილ დიონისეს მოსთ-
ხოვა სიტყვა მოეცა, რომ მას,
გობაზს, უსიამოვნება არაფერი შეემთხვეოდა. ამიტომ იქმნა დიონისე გაგზავნილი კოლხიდაში. და სადავო საკითხებშიც შეთანხმდნენ.

როდესაც ლტოლვილი ტომებო-
აღმოსავლეთის რომაელთა წინა-
აღმდეგ ამბოხობდნენ, იტალიელ-
თაგან ელჩები მოვიდნენ და
თქვეს — ველარ გაეუძღებო, თუ
ვანდალებთან არ მოგვარიგებო.
ელჩები მოვიდნენ სპარსელთა
თვითმპყრობელისაგან და ჩიოდ-
ნენ (აქ: τῶν ἔχουσα) ჩვენთან
თქვენთან გადმოვიდნენ, ბოლო
იმთავითვე რომაელთა მიწაწყალ-
ზე მცხოვრებ მაგებისათვის¹ უნ-
დოდათ დაევიწყებინათ მამაპაპუ-
რი ადათები და კანონები, უნდო-
დათ გამოეთიშათ ისინი ღვთის
სამსახურიდან, და ნებას არ აძ-
ლევდნენ, რომ მათთან მუდამ
ნთებულყო უქრობი ცუცხლი.
ელჩები, ამავე დროს, ამბობდნენ,
საქიროთა რომაელებმა მონაწი-
ლეობა მიიღონ ციხის იუროი-
პაახის დაცვაში, რომელიც
კასპიის კარებთან მდებარეობს:
ან ფული გაიღონ ამისათვის,
ან მის დასაცავად გაგზავნონ
ჯარი, რომ შარტო იმათ არ
დააწვეს ამ ადგილის დაცვის

¹ ამათ შესახებ იხ. ქვემოთ „საძიებელში“.

ἀλλὰ καὶ ἐς Ῥωμαίους τὰ ἐκ τῶν παροικούντων ἔθνῶν κακὰ ῥαδίως ἀφίξασθαι. Χρησθαι δὲ αὐτοὺς ἑλεγον καὶ χρήμασιν ἐπικουρᾶν ἐπὶ τῷ πρὸς Οὐγγούς πολέμῳ τοὺς Κιθαρίτας λεγομένους· ἔσεσθαι γὰρ σφίσι αὐτῶν νικῶντων ζήται, μὴ συγχωρουμένου τοῦ ἔθνους καὶ ἐς τὴν Ῥωμαϊκὴν διαβαίνειν ἐπικράτειαν. Πάντων δὲ ἕνεκα Ῥωμαίων ἀποκριναμένων στέλλειν τὸν διαλεξόμενον τῷ Παρθυσίῳ μονάρχῃ· μήτε γὰρ φυγάδας εἶναι παρὰ σφίσι μήτε παρενοχλεῖσθαι τοὺς Μάγους τῆς θρησκείας πέρι· τὴν φυλακὴν δὲ τοῦ Ἰουρσεί· πα ἀχ φρουρίου καὶ πόλεμον τὸν πρὸς τοὺς Οὐγγούς ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν ἀγαθεδεγμένους μὴ θικαίως χρήματα αἰτεῖν παρ' αὐτῶν.

იმო; ხოლო იუროიპაახის ციხისა და ჰუნების წინააღმდეგ წარმოებულ ომისათვის არ იქნებოდა სამართლიანი, რომ მათგან (ე. ი. რომაელებისაგან) მოეთხოვათ ფული.

Ἐπρεσβεύσατο δὲ παρὰ μὲν Βανδύλους ὑπὲρ Ἱταλῶν Τατιανὸς ἐν τῷ τῶν κατριχίων ἀξίῳ καταλεγόμενος, παρὰ δὲ Πέρσας Κωνστάντιος (v. l. Κωνσταντίνος), τρίτον μὲν τὴν ὑπαρχον (v. l.

ხარჯები. თუ ისინი ხელს აიღებენ ამის დაცვაზე, არა მარტო სპარსელებს, არამედ რომაელებსაც იღვილად მისწვდებოდა გარემო ტომთა უბედურება. ისინი ამბობდნენ, საჭიროა ისინი (რომაელები) დაეხმარონ სპარსელებს ფულით ჰუნების ე. წ. კრდარიტების წინააღმდეგ. თუ სპარსელები გაიმარჯვებენ, რომაელებს ექნებათ ის ხეირო, რომ ეს ტომები ვეღარ გადავლენ რომაელთა მიწაწყალზე. რომაელებმა უპასუხეს, რომ ყველა ამისათვის ისინი ვაგზავნიან [თავის კაცს], რომ პართების შეფეს მოელაპარაკონ; [თქვეს ისიც], რომ არ ყოლიათ ლტოლვილები, არც მაგები (მოგვები) შეუწუხებიით სარწმუნოების გა-

იტალიელთა გულისთვის ვანდალებთან ელჩად ვაიგზავნა ტატიანე¹ პატრიკიოსის პატრიეზო ჩაოციხული, ხოლო სპარსელებთან ვაიგზავნა კონსტანტიოსი (v. l. კონსტანტინე), მესამეჯერ.

¹ ტატიანე (Tatianus, Τατιανός) კესისარ მარკიანეს დროს იყო კონსტანტინეპოლის ეპარხოსად (Ἐπαρχον ἑπισκοπας τῆς πόλεως—ამბობს თეოფანე ეპითაღმწერელი I [1883], 105) ანუ ქალაქის პრეფექტად (praefectus urbi). 451 წლის ქალკედონის კრებას ესწრებოდა. შემდეგ ტატიანეს პატრიკიოსობა მთელია და ლეონ I-ის დროს (457—474 წ. წ.) ეხედავთ, რომ ის იტალიელთა საქმეზე და იტალიელთა თხოვნით იგზავნება გვიზერიხთან, ვანდალების შეფესთან. ტატიანეს ამ ელჩობამ, რომელიც 463 წლის მახლობელ ხანებში უნდა მომხდარიყო, უშედეგოდ ჩაიარა (იხ. RE II, IV, 2467; Theophanes I. 106).

ὄπισθεν) λαχών ἀρχῆν, πρὸς δὲ τῇ ὑπατάσῃ ἀξίᾳ καὶ τῆς πατρι-
κιάσῃ τοῦ τυχῶν (HGfM I, 341—
343).

იპარხოსის (v. l. იპატოსის) პა-
ტივში აღზევებული და გიორგი
იპატოსის (კონსტანტინის) პატივისა
პატრიციოსობის შიშლები¹.

¹ ეს არის Flavius Constantinus; იგი საბუდო იყო გვარდიის პრეფექტად (praefectus praetorio): 447 წელს, 456 წ. და 459 წელს. სპარსელთა შეფესთან ის 464 წელს იყო გაგზავნილი.

აქვე უნდა შევნიშნათ შემდეგი:

1965 წელს სერიაში Byzantinische Geschichtsschreiber გამოვიდა ამ სერიის IV წიგნი სათაურით: Byzantinische Diplomaten und östliche Barbaren, რომელშიც მოთავსებულია ა) პრისკე პანიონელის „გუთების იატორიის“ და ბ) მენანდრე პოლიტიკოსის „ისტორიის“ ნაწილები. გერმანულ ენაზე თარგმნილი. სამწიგნობროდ, პრისკეს „იატორიის“ ნაწილებში ხოცი რამ არ არის მთლად სწორად გადმოცემული. ასე სპარსეთის მეფესთან გაგზავნილ კონსტანტინეზე სწერია: „სამჯერ იყო ქალაქის პრეფექტადო“, გერმანულ ტექსტში სწერია: ἑξῆς αὐτῶν ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τῆς λαχῶν ἀρχῆς. აქ მოხსენიებული შიშეჯიჯი დეჯი არ არის „ქალაქის პრეფექტის“ (Stadtpraefect) ზღისუფლება. ქალაქის პრეფექტს (praefectus urbi; იყო რომისა და კონსტანტინეპოლის პრეფექტი) ეწოდება ἑπαρχος (იხ. ამის შესახებ ფ. Успенский, Константинъ-царь цар: Изв. РАН в К.-ле, т. IV, вып. 2 стр. 79—101) ან ἑπαρχος τῆς ἀσῆας (Zosimos 2, 9, 3). ბოლო ἑπαρχოს რე ასტეს (Zosimos 2, 10, 1) აღნიშნავს პრეტორიელთა პრეფექტს (praefectus praetorio; იხ. დიონისიოვსკის მიერაჲს, სტომი 9). უფრო გვიან ხანებში ორადე პრეფექტის სახელი გაერთიანდა ერთ პრეფექტურაში (იხ. Н. Киярилович, Византийское государство и церковь в XI веке, СПб: 1884 стр. 161).

ბოლო ხვეწს ტექსტში შეითთებული განსაზღვრა: τῆς ἑπαρχῶν ἀρχῆς ქალაქის პრეფექტის სახელსა კი არ უნდა ნიშნავდეს, არამედ praefectus praetorio-სას, რაც იმიტად დახტურდება, რომ სპარსეთის მეფესთან გაგზავნილი კონსტანტინე იუსტინიანეს კოდექსში მოხსენიებულია რამდენჯერმე როგორც Praefectus Praetorio:

a) Cod. Iust. I, 4, 13: Imp. Marcianus A. Constantino P. P. [456 წლისა].

b) Cod. Iust. X, 22, 3 Imp. Marcianus A. Constantino P. P. [456 წ.].

c) Cod. Iust. VIII, 51, 35: Imp. Leo A. Constantino P. P. [459 წ.].

გერმანელი მთარგმნელი Ernst Doblhofer-ი შეეფიქსა შეიყვანა, ალბათ, მიუღერმა, რომელსაც პრისკეს ტექსტის ლათინურ თარგმანში ეწერია: Constantinus, qui for praefectus urbi fuerat („რომელიც სამჯერ იყო ქალაქის პრეფექტად“: FHG IV, 105).

გერმანელ მთარგმნელს ა. ფრაგმენტის თარგმანში სხვაგანად აქვს ბარ-
ეხი: ვანდალებთან ტატიანეა გაგზავნის მიხეზა გამოუტოვებია (ნათ: Ἰταλὸν
„იტალიელთა გულიათვის“), იავერ როგორც ფრაგმენტის დასაწყისში მთლად
გამოუტოვებია, რომ „იტალიელთაგან ელტებო მოვიდნენ და თქვეს—ჟდა რა
ეწოდებო, თუ ვანდალებთან არ მოგვარიგებოთ“. ტატიანეს გაგზავნა ვანდალებ-
თან ხომ იყო შედეგი იტალიელთა თხოვნისა!

ԳոծաՅոս Բասցլա Կոնստանտինեթոլոսի

Գրգ. 34

Օտ: μετὰ τὸν ἐμπρησμὸν
 τῆς πόλεως τὸν ἐπὶ Λέοντος ἦσαν
 ὁ Γωβάρης τὸν Διονυσίῳ ἐς τὴν
 Κωνσταντίου, Περσικὴν ἔχων
 στολὴν καὶ τῷ Μηδικῷ ὁμοφυ-
 ροῦμενος τρόπῳ. Ὅν οἱ ἀμφὶ τὰ
 βασίλεια θεζόμενοι: πρότερον μὲν
 τοῦ νεωτερισμοῦ κατεμύμπαντο,
 ἔπειτα δὲ φιλοφρονησάμενοι: ἀπέ-
 πεμψαν· εἶπε γὰρ αὐτοῖς τῆ τε
 θωπεύει τῶν λόγων καὶ τὰ τῶν
 Χριστιανῶν ἐπιπερόμενος σύμβολα.
 Եյան. Գոծաճն թոեծեղա սոնո տացոնո հոգյցա-Յանսիտ և Եսթրոն-
 թոանո եսՅեղոն զարեծո (HGM I. 345).

Խանոսի Յեմեղց, Բոմբելոց
 Յաննա յալոպի Լեոնտիս Ըրոս,
 Կոնստանտինեթոլոսի Բամօլեմնե
 ԳոծաՅո և Ըոտոնեց. [ԳոծաՅոս]
 Տարսլու լանսակեմելո Եյցա և,
 Սոլոյրո Մնեսե և Սոնեղեոտ,
 ՄեՅեղենի սեղեմնե. Կարոս Կայցե-
 Սա Սոլեթոնտանաեց Յեր Գապից-
 Յես ոցո Բոմաեղտա Մոնա-
 Ելմեղց սոմոեղենստոցոս, Խո-
 Լո Յեմեղց ԿեոլեգանՄյոմոլոլաԸ
 Սոյեյրեղե և ոսե Գոսեթլերեյս
 Եսեմեղե Յոնեղե զարեծո (HGM I. 345).

ՕրոնոՅաննոն Կոնե-ՍոմաԳրգ. II.

Գրգ. 37

Օտ: Σαράγουροι Ἀκατίροις
 καὶ ἄλλοις ἔβησιν ἐπιθόμενοι: ἐπὶ
 Πέρσας: ἐστράτευσον. Καὶ πρότερον
 μὲν ἐπὶ Κασπίας παρεγένοντο κύ-
 λας· καὶ φρουρὰν Περσικὴν ἐν αὐ-
 ταῖς ἐγκαθεστῶσαν εὐρόντες: ἐτέ-
 ραν ἔδδον ἐστράποντο, δ: ἦς ἐπὶ τοῖς
 Ἰθρηας ἔλθόντες: τὴν τε αὐτῶν ἔδη-
 σον καὶ τὰ Ἀρμενίων χωρία κατέ-
 ρεχον, ὥστε Πέρσας πρὸς τῷ πο-
 λέμῳ τῶν Κιθαρ: τῶν τῷ πάλαι
 αὐτοῖς: συστάντι: καὶ ταύτην ἐβλα-
 βουμένους: τὴν ἔφοδον παρὰ Ῥο-
 μαίους: πρεσβέυσασθαι: καὶ ἀΐτειν
 χρήματα σφίσι:ν αὐτοῖς: δέδοσθαι:
 ἡ ἀνδρας πρὸς: φυλακὴν τοῦ Ιου-
 ροε: πα ἀχ φρουρίου, καὶ λέγειν

Տարաղորեմա, սյատրորեթան և
 Տեղա լոմեթան Յեերոթեծո,
 ոլոսթրեյս Տարսեղեթոն ՄոնաԸ
 նեղց. ոսոնո Յեր Ռոլեղեյս Կաս-
 Սոնոս Կարեթս, Խոլո Բոլեցսայ
 Ըոննեթեյս, Քրոմ սյ Տարսեղե Ըա-
 Բալեն ոյցեղե Բայեղեթլո, Սո-
 Սարոթեյս Տեղա ԳՅաս, Բոմլոտայ
 ոներոնոսի Սոյեղեմնե, Սոաոնրեյս
 ոս և Տոմեթո Տոթլեթեյս Սոար-
 Յոյս, սեց Բոմ Տարսեղեթս, Բոմ-
 Լեթեյս Եյցեց Կոլարոլեթեթան Ռոմ-
 Սի ոյցեղե Գարոթլո, ՅեղՅոնԸաո
 սմ Յեմոսեցոս և Ելեղեթ Գալ-
 ԳՅաղեյս Բոմաեղեթս և Տոնոց-
 Ընեղե Սոտ սն Բլլոլո Սոյեցատ Սոտ-
 Եոյս սն Կայցեթո ոյրոնոՅաննո

ἄπειρ αὐτοῖς πολλὰκις εἴρητο πρὸς-
βουομένοις, ὡς αὐτῶν ἄπισταμέ-
νων τὰς μάχας καὶ μὴ συγχα-
ρούντων τὰ ἐπίοντα ἐμνη βάρβαρα
κάρποδον ἔχειν ἢ τῶν Ῥωμαίων
ἀπὸ τῆς διαμένης χάρα. Τῶν δὲ
ἀποκριομένων ὡς ἕκαστον ἀνάγκη
τῆς οὐκείας ἰπεριμαχοῦντα γῆς
τῆς σφετέρης φρουρὰς ἐπιμαλεσι-
θαι, πάλιν ἀπρακτοὶ ἐπαυξήσεσθαι.
ლო ვალდებულთა, თავისი ქვეყნისთვის რომ იბრძვის, იბრუნოს
თავისი ციხეების შენახვაზე. ისინი [ე. ი. ელჩები] კვლავ უშედეგოდ
დაბრუნდნენ (HGM I, 346)¹.

ხის სიმაგრის დასაცავად. ამას-
თანავე ამბობდნენ, რაც მათ
ხშირად უთქვამთ ელჩებისთვის,
რომ (სპარსელებს) ბრძოლები
გადააქვთ, რათა ნება არ მისცენ
მოწოლილ ბარბაროსულ ტომებს
გაიარონ (ამ გასაველში) და რომ
ამიტომეა, რომ რომაელთა მიწა-
წყალი აუოხრებელი რჩება. რო-
მაელებმა კი უპასუხეს, რომ ყვე-
ლა ელჩებმა კი უპასუხეს, რომ ყვე-

¹ პრისკე პანიონელის ცნობათა შორის ერთი მთავარი ადგილთაგანი უტი-
რავს ცნობას იუროიპაბის შესახებ. ამ ცნობას შევსო რამდენიმე მკვლე-
ვარი: გ. დესტუნისი, იულ. კულაკოვაკი, ტომაშევი, ივ. ჯავახიშვილი, გ. გო-
ზალიშვილი. მკვლევართა ერთი ნაწილი „იუროიპაბა“ ათავაებს დარიალის
კართან, ხოლო სხვები მას ვარაუდობენ დარუბანდის კართან.

ამ საკითხს შევხებით ჩვენც 1934 წელს, როდესაც „გეოგრაფიკის“ II ტომში
ვაქვეყნებდით პროკოპი კესარიელისა და იოანე ლიდეს ცნობებს საქართველოს
შესახებ. ჩვენი მსჯელობა აქ (გეოგრაფია II, 43—45) ეყრდნობოდა პროკოპი
კესარიელის ცნობას „კასპიის კარების“ შესახებ და იოანე ლიდეს და პრისკე
პანიონელის ცნობებს „იუროიპაბის“ შესახებ. და ჩვენი იმ დასკვნას დავედგით,
რომ პრისკე პანიონელის პირველ ცნობაში (იხ. აქვე ზემოთ გვ. 256): „მონაწი-
ლეობა მიიღონ ციხის იუროიპაბის დაცვაში, რომელიც კასპიის კარებთან
მდებარეობს“ იგულისხმება დარიალმა კარი, სადაც, მაშასადამე, მე ვვარაუ-
დობ „იუროიპაბის“ არსებობასაც.

1943 წელს სტუდენტმა (ამჟამად ისტორიულ მეცნიერებათა კანდიდატ-
მა) მერი ინაძემ თბ. უნივ. სტუდენტთა მეათე სამეცნიერო კონფერენციაზე
წაიკითხა მოხატება „პრისკე პანიონელია ცნობები საქართველოს შესახებ“. ეს
მოხსენება, სამწუხაროდ, არ დაბეჭდილა (დაბეჭდილია მხოლოდ თეზისები),
მაგრამ ჩემ მიერ ის მოხატება შეფასებულ იქნა როგორც უდავოდ ნაბიჯი წინ
პრისკეს ცნობათა შესწავლის საქმეში. მ. ინაძე კვლევის უპირატეობა სხვა
მკვლევართა ნაშუაგრის წინაშე ია არის, რომ მან ბერძნულ-ბიზანტიური წყა-
როების გარდა მოიხველია ქართული და სომხური საისტორიო წყაროები.
აგრძოდ, „კასპიის კარის“ და „იუროიპაბის“ შესახებ მ. ინაძის მოხსენებით
თეზისებში ვკითხულობთ:

„პრისკე პანიონელის ცნობების გამოყენებით შესაძლებელი ხდება კასპიის
კარის ადგილმდებარეობის თაობაზე არსებულ ახრთა სხვადასხვაობის გადკრა
იმით სასარგებლოდ, ვინც კასპიის კარში არა დარიალს, არამედ დარუბანდის
ჯამონასველს გულისხმობს“. (იხ. სტუდენტთა მეათე სამეცნიერო კონფერენ-

უთანხმოება სვანთა ტომთან

ფრგ. 41

Ὅτι μεγίστης πρὸς τὸ Σου-
 άνων ἔθνος Ῥωμαίοις τε καὶ
 Λαζοῖς ὑπαρχούσης διαφορᾶς, καὶ
 σφόνδρα ἐς τὴν τοῦ σήματος¹ τῶν
 Σουάωνων συνισταμένων μάχην²,
 καὶ Περσῶν δὲ ἐπιελόντων αὐτῶ
 πολεμεῖν διὰ τὰ φρούρια, ἀπερ
 [ὲν] τῶν Σουάωνων ἀφύρητο,
 πρὸς βίαν ἔστειλεν, ἐπιχώρους
 αὐτῶ διαπερῆσθαι παρὰ βασι-
 λέως αἰτῶν ἐκ τῶν παραφυλακ-
 τόντων στρατιωτῶν τὰ Ἀρμενίων
 θρία τῶν Ῥωμαίοις ὑποτελών,
 ἐφ' ᾧ προσχῶρων] ὄντων ἐτοιμῆν
 ἔχειν βοήθειαν, καὶ μὴ κινδυνεύ-
 ειν τοὺς πόρρωθεν ἀπεκδεχόμενον,
 ἢ παρχγενομένων ἐπιτρέψασθαι
 θαπάνη, τὸν πολέμου, ἂν οὕτω
 τύχη, διαναβαλλομένου, καθάπερ
 ἦδη πρότερον ἔγεγόνει. Τῆς γάρ
 οὖν Ἡρακλείης ἀπεσταλμένης βοή-
 θείας, καὶ Περσῶν καὶ Ἰβήρων
 τῶν αὐτῶ ἐπαγόντων τὸν κλέ-
 μον πρὸς ἐτέρων ἔθνων τότε ἀπασ-
 χοληθέντων, μάχην τὴν συμμα-

ლიდი უთანხმოება ჰქონდათ
 სვანთა ტომთან რომაელებსა და
 ლაზებს, და სვანებმა სასტიკი
 ბრძოლა გააჩაღეს სემატის (?
 ლაზთა სარდლის) წინააღმდეგ.
 სპარსელებს უნდოდათ მის წინა-
 აღმდეგ ეომათ იმ სიმაგრეების
 გულისთვის, რომლებიც სვანებს
 წაერთვა; [ამიტომ] მან (ლაზ-
 თა მეფემ) ელჩები გამოგზავ-
 ნა [ბიზანტიონში] და სთხოვდა
 მეფეს გაეგზავნა მისთვის დამხ-
 მარე ჯარები იმ ჯარისკაცთაგან,
 რომლებიც რომაელთა ქვეშევრ-
 დომ არმენიელთა საზღვრებს
 იცავდნენ, რათა მზად ჰქონოდა
 დამარება, რადგან ის ჯარის
 ნაწილები მეზობლად იყვნენ, და
 არ შინებოდა შორიდან მოლო-
 დინში, ან არ დასჭირებოდა ღი-
 დი ხარჯების გაღება, თუ ომი,
 ვინიკობაა, გაჭიანურდებოდა,
 როგორც ეს წინათ მოხდა: რო-
 დესაც დამარება იქმნა გაგზავ-
 ნილი (ე. ი. აღმოჩენილი) პერაქ-

ცია 1948 წ. 19—24 აპრილი, მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები. თბი-
 ლისი, 1948 წ., გვ. 24).

მ. ინაძის ეს დასკვნა ზევენ საყურადღებოდ მიგვაჩნია; „იუროიპაზის“
 საკითხის შემდგომ კვლევაში მას ანგარიში უნდა გაეწიოს. საჭიროდ მიგვაჩნია
 აქვე დავსტინოთ, რომ ეს საკითხი იმის ღირსია, რომ მას მიეძღვნას სპეცია-
 ლური მონოგრაფია.

¹ Tillemontius-ი ფიქრობდა, რომ აქ უნდა წავიკითხოთ: ἐς τὴν κατὰ
 τοῦ Σήματος (რაც ლაზთა მთავრის ან სარდლის სახელი უნდა იყოს).

² μάχην. Classen-ის აზრით ეს ადგილი (ორივე) დამაბინჯებელი უნდა
 იყოს და აქ უნდა იმალებოდეს სვანთა მთავრის (ან სარდლის) სახელი.

χίαν ἀπέπεμψεν ἀσχάλλων ἐπὶ τῆ
των τροφῶν χορηγία, ὥστε ἀμύ-
των Πάρθων ἐπ' αὐτὸν ἀναΰου-
ξάντων Ῥωμαίους ἐπιχαλέσασθαι.
Τῶν δὲ σταίλα: τὴν βοήθειαν ἐπαγ-
γελαμένων καὶ ἄνδρα τὸν αὐτῆς
ἡγήσομενον, παρεγένετο καὶ Περ-
σῶν πρεσβεία ἀγγέλλουσα τοῖς
Κυβάριταις Ὀννους ἕπ' αὐτῶν
κατηγωνίσθαι: καὶ Βαλαάμ πάλιν
αὐτῶν ἐκπεπολιορχήναι.

ისინი დაჰპირდნენ დამხმარე ჯარისა და მისი წინამძღოლი კაცის
გაგზავნას, ხოლო მოვიდნენ სპარსელთა ელჩები და განაცხადეს,
რომ კიდარიტის ჰუნებში მათ მიერ დამარცხებულ იქნენ და
მათი ქალაქი ბალაამი ალყა-შემორტყმული (PGM I. 349—350).

ბაქოს ნავთი

Τῶν δὲ ἐν ἡμῖν τινος πυθιο-
μένου κρίαν ὄδον τραπείδς ἐς Πέρ-
σας ἐλθεῖν θυγήσεται. Ἐλεγεν ὁ
Ῥωμῖλος: μὴ πολλῶ διαστήματι
τὴν Μήδων ἀπεστάναι: τῆς Σχυ-
μαქης, αὐτῆς Ὀννους ἀπείρους τῆς
ὄψεως ταύτης εἶναι, ἀλλὰ πάλαι
ἐς αὐτὴν ἐμβεβλήχენαι...

Καὶ τοὺς διαβεβηκότας λέγειν,
ὡς ἔρημον ἐπελθόντες χῶραν καὶ
λίμνην τινὰ περαιωθέντες, ἦν ὁ
Ῥωμῖλος τὴν Μαιῶτιν εἶναι: ὤφειτο,

როდესაც ერთმა ჩვენგანმა
იკითხა, თუ რა გზით შეუძლია
მას სპარსეთში წივიდეს, რომუ-
ლემ თქვა, მიდიელთა ქვეყანა
დიდად არ არის დამორებული
სკვითების ქვეყანასო, არც ჰუ-
ნები არიან ამ გზის უკლოდინარ-
ნი, ვინაიდან წინათ უკვე შეიჭრ-
ნენ ისინი ნილიაშიო.

ვინც იყო [ნილიაში] გადასუ-
ლი, იმათ თქვეს, რომ [ჯერ]
უდაბური ადგილი გაიარეს და

¹ ჰერაკლეს მეთაურობით. ჰერაკლე — ბიზანტიელი სარდალი, წარმომადგომელი ედესელი, ფლორენს შვილი. იგი 451 წელს ესწრებოდა ქალკედონის კრებას; ლეონ კვირის დროს (457—474 წ.წ) ის აღმოსავლეთის ჯარს სარდლობდა, 468 წელს ჰერაკლე ვანდალების წინააღმდეგ იქმნა გაგზავნილი. უფრო გვიან ზენონის დროს (474—491 წ.წ.) გუთებს ჩაუვარდა ტყვედ. მართა-
ლთა, ის ზენონმა გამოიყენა ტყვეობიდან (ასი ტალანტი გადაიხადა), მაგრამ, კონსტანტინეპოლში რომ ბრუნდებოდა, გახზე მოკლულ იქმნა გუთების მიერ (იხ. BE VIII, 503; FHG IV, 115; Suidas s. v. Ἡράκλειος), როგორც ფიქრო-
ბენ 475 წელს.

πεντεκαίδεκα διαγενομένων ἡμε-
ρων ὄρη πνὰ ὑπερβάντες, ἐξ τὴν
Μηδικὴν ἐπέβαλον. Αἰεζομένοις δὲ
καὶ τὴν γῆν κατατρέχουσι πλη-
θος Περσικὸν ἀπελθὼν τὸν σφῶν
ὑπερκαίμενον ἀέρα πλησαι βελῶν
ὥστε σφᾶς δέει τὸν κατασχόντος
κινδύνου ἀναχωρήσαι: ἐξ τοῦπίσω
καὶ τὰ ὄρη ὑπεξέλιθεν. ὀλίγην
ἔργοντας λείαν ἤ γὰρ κλείστη
ὑπὸ τῶν Μήδων ἀφύρητο. Ἐύλα-
βουμένους δὲ τὴν τῶν πολεμίων
δίωξιν ἑτέραν τραπήνα: ὀδόν, καί
μετὰ τὴν ἐκ τῆς ὑψάλου πέτρας
ἀναφροσμένην φλόγα ἐκείθεν πο-
ρευθέντας... ἡμερῶν ὀδὸν ἐξ τὰ
οὐκεία ἀφικέσθαι, καὶ γινῶνα: ὅ
πολλῶ διαστήματι: τὴν Μήδων
ἀφαστάναι: τῆς Σχυδικῆς (HGM I,
312—313).

დღის გზა და შინ მოვიდნენ, და [ამნაირად] გაიგეს მათ, რომ მი-
დიელთა ქვეყანა დიდად არ არის დაშორებული სკვითთა ქვეყანას.

ერთ ტბაზე გადავიდნენ, რომე-
ლიც რომელეს აზროთ მეოტის-
ტბა იყო, და, თანთმეტი დღე
რომ იარეს. რალაც მთები გა-
დალახეს და მიდიისში შევიდნენ.
რბევა-რბევით რომ ისინი ქვე-
ყანაში დათარეშობდნენ, სპარ-
სელთა ბრბო მოვიდა და მთე-
ლი ჰაერი აავსო ისრებიო, ისე
რომ თავს წამომდგარი ხიფათის
შიშით იმათ უკან დაიხიეს და
მთებზე გადმოვიდნენ ძალიან
ცოტა ნადავლით: დიდი ნაწილი
ნადავლისა მიდიელებს წაერთ-
მიათ. რადგან ეშინოდათ, რომ
მტერი დაედევნებოდა, ისინი სხვა
გზით გაბრუნდნენ და წყალ-
ქვეშა ქლდიდან ამოსუ-
ლი ოლის¹ შექმდე გაიარეს
იქიდან... (ამდენი და ამდენი)

¹ აქ თუგლისხმება ბაჭის მიდამოები. იხ. Г. С. Дестунис, Скифская
История Плутарха, с. 65, 75, 79.

ზოსიმე

ისტორიკოსი ზოსიმე ცხოვრობდა ანასტასი პირველის დროს (491—518). მას ეკუთვნის მოკლე „ისტორია“ ე. წ. *Ἰστορία νέα*. ეს ისტორია მოიცავს ამბებს იმპერატორთა ხანისას, ვიდრე 410 წლამდე, და შედგება ოთხი წიგნისაგან. უფრო დაწვრილებით არის აღწერილი გვიანი ამბები, 395—410 წლებისა. ზოსიმეს გამოყენებული აქვს წინადროინდელი ისტორიული თხზულებები, კერძოდ ევნაპი სარდელის „ისტორიაც“.

იმ ცნობებში, რომლებიც საქართველოს ეხება, ჩვენს ყურადღებას იპყრობს I, 31-33; II, 33 და მეოთხე წიგნის 57, 3.

პირველი წიგნის 31. თავში დაწვრილებით არის მოთხრობილი სარდალ სუკცესიანუსის ლაშქრობაზე ბიჭვინთისაკენ 256 წელს. აქ მოიპოვება მეტად მნიშვნელოვანი ცნობები ბიჭვინთის მდებარეობაზე, მის სტრატეგიულ მნიშვნელობაზე, და, საზოგადოდ. იქ გაჩაღებულ საზოგადოებრივ-კულტურულ ცხოვრებაზე.

მეორე წიგნის 33. თავში ლაპარაკი არის ფაზისზე არსებული სიმაგრეების შესახებ.

ჩვენს ყურადღებას ამჟამად იპყრობს ზოსიმეს ცნობები მეოთხე წიგნის 57. თავში. აქ ლაპარაკი არის ბაკურის შესახებ, როგორც უფრო სარდალზე და გამოჩენილ ადამიანზე. მართალია, მოკლეა ეს ცნობა, მაგრამ დღემდე ის ჩვენს ლიტერატურაში გამოყენებული არ ყოფილა. ჩვენთვის კარგად იყო ცნობილი ბაკურის შესახებ გადმოცემული ამბები ამიანე მარცელინესთან, ლიბანიოსთან, გელასი კესარიელთან, რუფინუსთან და გიორგი ამარტოლთან, მაგრამ ზოსიმეს ტექსტი ბაკურის შესახებ აქამდე გამოყენებული არ ყოფილა.

ამ გამოჩენილი ადამიანის შესახებ ყველა ბიზანტიელი ისტორიკოსი წერს, ვისაც კი მასთან, ბაკურთან, რაიმე კავშირი ჰქონია. მას ასახელებენ, როგორც გამოჩენილ სარდალს, რომელმაც 376 წლის ბრძოლის მთელი სიმძიმე გადაიტანა აღრიანოპოლთან; მის ვაჟეაცობას საგანგებოდ აღნიშნავენ 392 წლის ბრძოლებთან დაკავშირებით, რომლებიც წარმოებდა ევგენიოს ტირანთან; ხოლო მე-4 საუკუნის გამოჩენილი რიტორისა და ფილოსოფოსის ლიბანიოსის წერილებში ბაკური დახასიათებულია არა მარტო როგორც

უბრო სარდალი და მეომარი, არამედ, განსაკუთრებით, როგორც გამოჩენილი მოაზროვნე, რომლის ფილოსოფიურ სიახლოვეს ნაზად განიკდიან ლიბანიოსიც და მისი მიმდევრებიც.

აი ამიტომაც არის ჩვენთვის ეგზომ ძვირფასი ბაკურის დამატებითი მოხსენიება ზოსიმეს „ისტორიაში“.

ამასთან დაკავშირებით არ შეგვიძლია ორიოდ სიტყვით არ მოვიგონოთ უკანასკნელი წლების აღმოჩენა იერუსალიმის მიდამოების ტერიტორიაზე, სახელდობრ ის, რომ იერუსალიმის მახლობლად მდებარე ბეთლემში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გამოვლინდა მე-5 საუკუნის ტაძრის ნანგრევები თავისი მოზაიკით და ქართული წარწერებით. ამ წარწერებს შორის არის ერთი, რომელშიც იხსენიება ბაკური. რასაკვირველია, ბაკურის სახელწოდებით სხვადასხვა დროს ცნობილია რამდენიმე მოღვაწე, შეფე, უფლისწული, მაგრამ მე-5 საუკუნის ტაძარში რომ წარწერა საჭიროდ თვლის საგანგებოდ მოიხსენიოს მის შესანდობლად ვინმე ბაკური, ჩვენ გვინდა ვიფიქროთ შემდეგი: მე-5 საუკუნეში იერუსალიმის მახლობლად აგებულ ტაძარში რომელი ბაკური უნდა მოეხსენებინათ, თუ არა ის ბაკური, რომელიც ცნობილი არის სწორედ ამ მიდამოებში წარმოებული ბრძოლების დროს, როგორც გამოჩენილი სარდალი; რომელი ბაკური შეიძლებოდა გახსენებოდათ მე-5 საუკუნის ტაძრის მშენებელთ პალესტინაში, თუ არა ის ბაკური, რომელსაც იცნობდა მთელი ბიზანტია, როგორც გამოჩენილ მოღვაწეს და მოაზროვნეს.

ზემოთქმულს ემატება აგრეთვე შემდეგი გარემოება: როგორც ჩანს, ბეთლემის არქეოლოგიური გათხრების აღწერელთა გამოკვლევებიდან (კორბო, თარხნიშვილი), არ არის გამორკვეული, თუ ვის მიერ არის აშენებული ბეთლემის ახლად აღმოჩენილი ტაძარი. და ჩვენ ამასთან დაკავშირებით გვაგონდება შემდეგი ფაქტები: პეტრე იბერის ცხოვრებაში როგორც სირიულ ტექსტში, ისე ქართულ „ცხოვრებაში“ მოხსენიებულია, რომ პეტრე იბერმა და მისმა მოძღვარმა იოანე ლაზმა ააშენეს იერუსალიმში ტაძარი. დღემდე ფიქრობდნენ, რომ ეს ტაძარი იერუსალიმის ჯვარის მონასტერია (ასე ფიქრობს, მაგალითად კ. კეკელიძე). მაგრამ უურადლებას ვაქცევთ ჩვენ შემდეგ გარემოებას: ჯვარის მონასტერზე პროკოპი კესარიელი ლაპარაკობს როგორც იბერთა მონასტერზე, ხოლო იგივე პროკოპი კესარიელი ამბობს, რომ იუსტინიანემ განაახლა ლაზთა მონასტერი. მაშასადამე, იერუსალიმის მიდამოებში არსებულა ორი მონასტერი — თვით იერუსალიმში

იბერთა მონასტერი და იერუსალემის უდაბნოში ლაზთა მონასტერი და ჩვენ გვინდა ვიფიქროთ, რომ ეს ლაზთა მონასტერი არის სწორედ იოანე ლაზის მიერ პეტრე იბერთან ერთად დაარსებული და რომ ეს არის სწორედ ახლად აღმოჩენილი ბეთლემის მონასტერი.

თუ ეს ასეა, მაშინ ჩვენთვის ნათელია, რომ ამ ტაძრის კედლებზე მოხსენებული იქნებოდა ბაკური, პეტრე იბერის პაპა. საჭიროდ ვთვლით აღვნიშნოთ ისიც, რომ ბეთლემის ერთ-ერთ ქართულ წარწერაში მოხსენებული არის ეინმე მარუან, რასაც კობოთ კითხულობს, როგორც მურვან. ხოლო ის ხომ ცნობილია, რომ პეტრე იბერის სახელი ერისკაცობაში იყო მურვანოსი. ასეთია ჩვენი აზრი ზოსიმესთან მოხსენებულ ბაკურის შესახებ.

ხარდალი ხუკცხიანუხი და ბიჭვინთა¹

1, 31. Καὶ τὰ μὲν παροισῦντα τὸν Ῥῆγον ἐν τούτοις ἦν, Βορανοὶ δὲ καὶ Γότθοι καὶ Κάρποι καὶ Οὐρουγουσῖνοι: (γέννη δὲ ταῦτα περὶ τὸν Ἰστρον οἰκοῦνται) μέρος οὐδὲν τῆς Ἰταλίας ἢ τῆς Ἰλλυριδος καταλείποντες ἀδῆχτον διετέλου, οὐδενὸς ἀνυσταμένου πάντα ἐπινεμόμενοι. Βορανοὶ δὲ καὶ τῆς εἰς τὴν Ἀσίαν διαβάσεως ἐπειρήνω, καὶ ῥῆγον γε κατεπράξαντο ταύτην διὰ τῶν οἰκούντων τὸν Βόσπορον, δέε: μάλλον ἢ γνώμη πλοῖά τε θεδωκότων καὶ ἡγήταμένων τῆς διαβάσεως. Ἔως μὲν γὰρ βασιλεῖς αὐταῖς ἦσαν παῖς παρὰ πατρός: ἐκδεχόμενοι τὴν ἀρχὴν, διὰ τε τὴν πρὸς Ῥωμαίους φιλίαν καὶ τὸ τῶν ἐμποριῶν ἐπισύμβολον καὶ τὰ παρὰ τῶν

ასეთი იყო საქმეები რეინის მხარეში. ამასობაში ვორანები, გუთები, კარპები და ურუგუნდები (ეს ტომები ცხოვრობდნენ ისტროსზე) არ სტოვებდნენ აუთონებელს იტალიისა და ილირიის არც ერთ ნაწილს, ყველაფერს იპყრობდნენ, ისე რომ არავინ წინააღმდეგობას არ უწევდა. ვორანებმა სცადეს კიდევ აზიაში გადასვლა და ადვილად მოახერხეს ეს ბოსფორის მცხოვრებთა ხელის შეწყობით, რომლებმაც უფრო შიშით, ვიდრე კეთილი სურვილით, დაუთმეს მას ხომალდები და გადასასვლელი გზაც უჩვენეს. სანამ მათ ჰყავდათ მეფეები, რომლებიც ძალაუფლებას ღებულობდნენ მემკვიდრეობის წესით, მამისაგან შვილზე.

¹ ტექსტი მოგვყავს მენდელსონის გამოცემით: Zosimi comitis et exadvocati fisci Historia Nova; ed. L. Mendelssohn. L. 1887.

βασιλείων αὐτοῖς ἔτους ἑκάστου
 παμπόσιμα θῶρα διετέλουν εἰργον-
 τας ἐπὶ τὴν Ἀσίαν διαβήναι: βου-
 λομένους τοὺς Σκύθας· ἔπει δὲ
 τοῦ βασιλείου γένους διαφθαρίν-
 τος ἀνάξιοι τινες καὶ ἀπερριμμέ-
 νοι τῆς ἡγεμονίας κατέστησαν
 κύριοι, θεδίστες ἔφ'. αὐτοῖς τὴν
 διὰ τοῦ Βοσπόρου τοῖς Σκύθαις
 ἐπὶ τὴν Ἀσίαν δεδώκασιν πάρ-
 οδον, πλοίοις αὐτοὺς οἰκείους δια-
 βιβέσσαντες, ἃ πάλιν ἀναλαβόν-
 τας ἀνεχώρησαν ἐπ' οἴκω.
 ვასასვლელი გზა ბოსფორზე აზიაში და საკუთარი ხომალდებითაც
 კი გადაიყვანეს ისინი; ეს ხომალდები მათ მერე უკან წამოიღეს
 და წამოვიდნენ შინ.

1, 32. Τῶν δὲ Σκυθῶν τὰ ἐν
 ποταμίᾳ πάντα ληζόμενων, οἱ μὲν τὴν
 παραλίαν οἰκοῦντες τὸν Πόντον
 πρὸς τὰ μεταίτια καὶ ὄχυρά τετα
 ἀνεχώρου, οἱ δὲ βάρβαροι τῷ
 Πιτυοῦντι· πρώτῃ προσέβαλλον,
 ταίχει τε μεγίστῳ περιβεβλημένοι
 καὶ λιμένα εὐορμότατον ἔχοντι.
 Σουκεσιανοῦ δὲ τῶν ἐκεῖσε στρα-
 τιστῶν ἡγεμόνος καθεστῆμένου
 μετὰ τῆς οὔσης αὐτόθι θυνάμειος
 ἀντιστάντος καὶ τοὺς βάρβαρους
 ἀποδιώξαντος, θεδίστες οἱ Σκύθαι:
 μή ποτε καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις φρου-
 ρίοις πυθόμενοι καὶ στατάντες
 τοῖς ἐν τῷ Πιτυοῦντι στρατιώταις
 ἄρῃην αὐτοὺς ἀπολίεσσι, θῶρον
 θεδόνοντο πλοίων ἐπιλαβόμενοι,
 οὖν κινδύνῳ μεγίστῳ τὰ οἰκία
 κατέλαβον, ἐν τῷ κατὰ Πιτυοῦντα
 ποταμῷ πολλοὺς τῶν σφετέρων
 ἀποβαλόντες.

მაშინ რომაელებთან შეგომბო-
 დის წყალობით, რომლებთანაც
 მათ მოწყობილი ჰქონდათ საეკ-
 რო ურთიერთობა და ყოველ-
 წლიურად მეფეები უგზავნიდნენ
 მათ საჩუქრებს, ისინი მუდამ
 აკავებდნენ ხოლმე სკვითებს,
 რომლებსაც სურდათ აზიაში გა-
 დასვლა. ხოლო როდესაც სამეფო
 გვარის მოსპობის შემდეგ კი-
 ნის სათავეში მოექცნენ ულირსი
 და მდაბალი ადანიანები, მათ
 შინის გასო მისცეს სკვითებს

როდესაც სკვითებმა დაიწყეს
 მოხბრება ყველაფრისა, რაც
 გზაზე ხედებოდათ, პონტოს სანა-
 პიროს მცხოვრებლები გაიქცნენ
 შიდა ხმელეთში და განაგრებულ
 ადგილებში, ხოლო ბარბარო-
 სები პირველ ყოვლისა თავს და-
 ესხნენ ბიჭვინთს, რომელიც
 შემოზღუდული იყო უზარმაზარი
 კედლით და რომელსაც ჰქონდა
 კარგად მოწყობილი ნავსადგური.
 ადგილობრივი ჯარის სათავეში
 იდგა სუკესიანუსი, მან მთელი
 თავისი ძალებით შეუტია ბარბა-
 როსებს და გარეკა ისინი. ხოლო
 სკვითებმა იმის შიშით, რომ სხვა
 სიმაგრეების მცველებმაც არ გი-
 გონ და არ შეუერთდნენ ბიჭვინ-
 თის ჯარებს და საბოლოოდ არ
 გაგვიანდგურონო, — აი იმის ში-
 შით, იმათ ხელთ იგდეს ხომალ-
 დები რაც კი შეეძლოთ და და-

ლოან შეწინებულებმა მოკურცხლეს შინისაყენ, ისე რომ ბიკვინ-
თასთან ბრძოლებში ბევრი თავისი მეომარი დაჰკარგეს.

Οὐ μὲν οὖν τὸν Εὐξείνιον πόν-
τον οἰκοῦντες τῆ Σουκεσσιανοῦ
στρατηγία περισσώθεντες, ὡς δια-
βλήσομεν, οὐδὲ πώποτε τοὺς Σχύ-
θας ἤλπισαν αὐθις περὶ αὐτῶν
εἰρημῶν μοι τρόπον
ἀποκρῶσθέντας. Οὐαλεριανὸς δὲ
Σουκεσσιανὸν μετὰ πεμπτον ποι-
ησαμένου καὶ ὑπαρχον τῆς ἀλῆς
ἀναβέβηκας καὶ σὺν αὐτῷ τὰ
περὶ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ τὸν ταύ-
της οἰκισμὸν οἰκονομοῦντας, αὐθις
οἱ Σχύθαι πλοῖα παρὰ τῶν Βοσ-
πορανῶν λαβόντες ἐπειρώθησαν
κατασχόντες· δὲ τὰ πλοῖα, καὶ
οὐχ ὥστε πρῶτον τοῖς Βοσπο-
ρανοῖς ἐνδόντες μετὰ τούτων ἐκ-
νελεῖν οἶκαδε, πλησίον τοῦ Φά-
σιδος ὠρμίσθησαν, ἐνθα καὶ τὴ
τῆς Φαυανῆς Ἀρτέμιδος ἱερῶ-
σαι λέγουσιν ἱερόν καὶ τὰ τῶν
Αἰήτου βασίλεια. Πειραθέντες δὲ
τὸ ἱερόν ἐλεῖν καὶ οὐ δύνηθέντες
εὐθὺς Πιτυοῦντος ἐχώρουν.

ველი და აეტის სასახლე. მათ სცადეს ამ საკურთხეველის აღება,
მაგრამ უნაყოფოდ; ამის შემდეგ
საჟნ.

I, 33. Ἐλόντες δὲ ῥῆστα τὸ
φρούριον καὶ τῆς ἐν αὐτῷ φυλακῆς
ἐρημώσαντες ἐχώρουν εἰς τὸ πρῶ-
τον. Πλοίων δὲ πολλῶν εὐπορήσαν-
τες καὶ τῶν ἀχιμαλώτων τοῖς ἐρέ-
τειν ἐπισταμένους εἰς ναυτικῶν
χρησάμενοι, γαλήνης παρὰ πάντα
σχεδὸν τὸν τῶν θέρους καιρὸν γενο-
μένης τῷ Τραპεζοῦντι προσέπλευ-

ევქსინის პონტოს სანაპიროს
მცხოვრებლები, რომლებიც, რო-
გორც ვთქვით, გადარჩნენ სუ-
კესიანუსის სტრატეგობის წყა-
ლობით, იმედოვნებდნენ, რომ
სკვითები, რომლებიც ამნაირად
უკუტყუულ იქნენ, ვერასდროს
ველარ გაბედავდნენ გადმოსვლას.
მაგრამ როდესაც იმპერატორმა
ვალერიანემ სუკესიანუსი გაი-
წვია და სამეფო კარზე მისცა
თანამდებობა, და მიჰყო ხელი
ანტიოქიის საქმეების მოგვარე-
ბას და მის დასახლებას, მაშინ
სკვითები კვლავ გამოჩნდნენ,
ბოსფორელებს გამოართვეს ხო-
მალღები და გადავიდნენ აზიში.
მათ უკვე ბოსფორელებს აღარ
დაუბრუნეს ხომალდები. რო-
გორც წინათ, და არც შინ ვაუ-
შვეს. არამედ ამ ხომალდებით
შიადგნენ ფაზისს. სადაც, რო-
გორც აშობენ, აშენებული იყო
ფაზისის არტემიდას საკურთხე-
პირდაპირ წავიდნენ ბიკვინთი-

ეს ციხე აიღეს მათ დაუბრკო-
ლებლივ. მთელი მისი მცველი
ჯარი გაწვივითეს და განაგრძეს
გზა. იშოვეს დიდი რაოდენობა
ხომალდებისა და ცურვისათვის
გამოაყენეს ტყვეები, რომლებმაც
იცილებნენ ნიჩბების ხმარება. ამინ-
დი კარგი იყო თითქმის მთელი
ხაფხულის განმავლობაში და

σαν, πόλει μεγάλη και πολυανθ-
ρώπων και προς τοις έθίοσι στρα-
τιώταις μυρίων έτέρων δύναμιν
προσλαβούσῃ (ed. Mendelssohn,
22—23).

ადვილად მიადგნენ ზღვით ტრა-
პეზუნტს, დიდსა და ბალხმრა-
ვალ ქალაქს, რომელსაც, ვარდა
ადგილობრივი ჯარისა, ჰყავდა
ათი ათასი სხვა ჯარისკაციც.

ცხენ-ხმაგრები ფაზისზე

II, 33. Κωνσταντίνος δὲ τὰ
καλῶς καθεστῶτα κινῶν μίαν οὖσαν
ἐς τίσσαρας διείλεν ἀρχάς. Ὑπάρ-
χῃ γὰρ ἐνὶ τὴν Αἴγυπτον ἄπασαν
πρὸς τῇ Πενταπόλει Διζόνῃς και
τὴν ἔφῃαν ἀχρὶ Μεσοποταμίας και
προσέτι γε Κιλικίας και Καπκά-
δοκας και Ἄρμενίους και τὴν
παράλιον ἄπασαν ἀπὸ Παμφυλίας
ἀχρὶ Τραπεζούντου; και τῶν παρὰ
τῶν Φάσιν φρουρίων παρέδωκεν
(ed. Mendelssohn, 90, 1—6).

კონსტანტინემ შეარყია ის, რაც
კარგად იყო დაწესებული, და
ერთიანი სამეფო ოთხ საგამ-
გებლოდ გაჰყო. ერთს იბარბოხს
მისცა მთელი ეგვიპტე ლიბიის
პენტაპოლისამდე და აღმოსავ-
ლეთი ვიდრე მესოპოტამიამდე;
ვარდა ამისა მას გადასცა კილი-
კიელნი და კაპადოკიელნი და
არმენიელნი და მთელი ზღვის-
პირეთი პამფილიიდან ვიდრე
ტრაპეზუნტამდე და ფაზისზე
მდებარე ხმაგრებამდე.

ბაკური

IV, 57. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ὁ
βασιλεὺς ἀκηκοὺς ἤνεγκέ τε μετρί-
ως και ἐν αὐτοῖς δαπανᾶσθαι δυσ-
μεναίνοντας συνεχώρησεν, τοὺς δὲ
πρέσβεις δῶροις τε και λόγοις ἀπα-
γαγῶν τὸ μέτριον ἐν ἑαυτοῖς ἔχειν
δοκοῦσιν ἔπεμπεν ἐπ' οἴκου, και
μετὰ τὴν ἐκείνων ἀποδημίαν τῶν
τοῦ πολέμου παρασκευῶν εἶχετο.
Κεφάλαιον δὲ τῆς παρασκευῆς,
ὡσπερ οὖν ἔστιν, οἰόμενος εἶναι
τὴν τῶν στρατηγῶν ἀίρεσιν, τῶν
δὲ Ῥωμαϊκῶν στρατοπέδων ἔτα-
ξεν ἡγεῖσθαι Τιμάσιον και ἐπὶ
τούτῃ Στελίχωνα (συνήκει δὲ
οὗτος Σερήνη Θεοδοσίου τοῦ βασι-

ეს რომ მეფემ შეიტყო, ზომი-
ერად იტანა და დათანხმდა,
რომ ხარჯები ყოფილიყო გაწე-
რილი, ხოლო ელჩები საჩუქრე-
ბით და სიტყვებით მოთერე-
ბულნი (?) შინ გაისტუმრა საკ-
მაოდ დაკმაყოფილებულნი. მათი
გამგზავრების შემდეგ შეუდგა
საზნადისს ომისათვის. ამ საზნა-
დისის უმთავრესი ნაწილი ის
იყო, რთა მოეხდინა კარგი არ-
ჩევანი სარდლებისა; რომაელთა
ბანაკებისათვის მან დანიშნა მე-
თაურად ტიძასიოსი და ამას დაუ-
მატა სტელიხონი (ეს ხომ სერენეს
მეუღლე იყო, თეოდოსი მეფის

λέως ἀδελφοῦ θυγατρὶ), τοὺς δὲ
 συμμαχοῦντας αὐτῷ βαρβάρους
 ἐπὶ Γαίην ἔταξε καὶ Σαούλ. Ἐκοι-
 νῶναι δὲ τῆς ἀρχῆς αὐτοῖς καὶ
 Βακούριος, ἔλκων μὲν ἐξ Ἀρμε-
 νίας τὸ γένος, ἕξω δὲ πάσης
 κακοηθείας ἀνήρ μετὰ τὸν καὶ
 τὰ πολεμικὰ πεκαίθευσθαι. Ἡ μὲν
 οὖν ἀρχαίρεσις τοῦτον αὐτῷ διε-
 τάθη τὸν τρόπον (ed. Mendels-
 sohn 218, 9—22).

ძმის ქალიშვილისა). მასთან ერ-
 თად მოკავშირეებად მყოფ ბარ-
 ბაროსთა მეთაურად დააყენა გი-
 ინა და საული: შათი გამგებლო-
 ბის შოზიარე იყო აგრეთვე ბა-
 კური, რომელსაც გეარტომობა
 არმენიიდან (?) მოჰქონდა, კაცი
 უცხო ყოველგვარი სიბოროტი-
 სათვის და ამავე დროს გაწვრ-
 თნილი საომარ საქმეებში.

ბაკურის დახანიათება

IV, 58. ... ὥστε κατ' αὐτὴν τὴν
 ἡμέραν τὸ μὲν πολὺ μέρος τῶν
 θεοδοσίῳ τῷ βασιλεῖ συμμαχοῦντων
 ἀποθανεῖν, καὶ τῶν στρατηγῶν
 Βακούριον ἀνδρειότατα τῶν σφετέ-
 ρων προκινδυνεύσαντα, τοὺς δὲ
 ἄλλους παραλόγως ἅμα τοῖς περι-
 λειφθεῖσι διαφυγεῖν (ed. Mendels-
 sohn 214, 20—24).

... ასე რომ იმ დღეს მეტი წი-
 ლი თეოდოსი მეფის მოკავში-
 რეებისა დაიბოცა, და ხარდალთა
 შორის უმამაცები ბაკურიონი
 ყველა თავისიანებზე უფრო წინ
 იბრძოდა, ხოლო სხვები მოუ-
 ლოდნელად გაქრნენ იმათთან
 ერთად, ვინც ცოცხალი გადარჩა.

დახატვა I

იოსებ ფლავიოსი

(ca 39—95)

ევსტათი ანტიოქელის შრომიდან მოყვანილ ცნობასთან დაკავშირებით ჩვენ მოვათავსეთ (ზემოთ გვ. 34, შენ.) ლეო ალაციუსის მიერ იოსებ ფლავიოსის შრომიდან ამოღებული განმარტება „თობელის“ და „მოსოხის“ შესახებ. აქ ჩვენ გვინდა დამატებით მოვისაუბროთ ამ საკითხზე, აგრეთვე ვისარგებლოთ შენთხვევით და იოსებ ფლავიოსის შრომებში ქართველ ტომებზე არსებული ყველა ცნობა ამოვწიროთ¹:

თობელები, მესხები

Ἄπο δὲ Ἰωσήφου Ἰωνία καὶ πάντας Ἑλληνας γέγονασι. Κατοικίζει δὲ καὶ Θόβηλος Θοβήλους, οἵτινες ἐν τοῖς νῦν Ἰβήρας καλοῦνται· καὶ Μοσοχνοί· δὲ ὑπὸ Μοσόχου κτισθέντες, Καππαδόκες² μὲν ἄρτι κέκληται, τῆς δὲ ἀρχαίας χύτων προσηγορίας σημεῖον δείκνυται· πόλις γάρ ἐστι· παρ' αὐτοῖς ἔτι καὶ νῦν Μάζακα, θηλοῖσιν τοῖς συνέναι ὀνομαζόμενοις οὕτω πατὴρ προσηγορευμένον πρὸ τὸ ἔθνος (Antiquit. iud. I, 6: ed. Naber I, Lipsiae 1888, გვ. 26; ed. G. Dindorfius, Parisiis, 1865, გვ. 14).

იოუანისგან წარმოსდგნენ იონია და ყველა ელინნი. თობელმა დაათუძნა თობელები, რომლებსაც ახლა იბერები ეწოდებათ; მოსოხენები დაფუძნებული არიან მოსოხის მიერ, ახლახან მათ კაპადოკიელები ეწოდებათ, ხოლო ძველი მათი სახელწოდების ნიშანიც ემჩნევათ; რამეთუ მათ აქვთ დღესაც ქალაქი მაზაკა, რომელიც ნათელ ყოფს იმათთვის, ვისაც შეუძლია გაიგოს, რომ ოდესღაც ასე ეწოდებოდა მთელ ტომს.

¹ ჩვენს განკარგულებაშია იოსებ ფლავიოსის შრომათა სამი გამოცემა:

Flavii Josephi Opera, graece et latine, recognovit G. Dindorfius. Parisiis 1865. I და II ტომები.

Flavii Josephi Opera omnia. Post Immanuelum Bekkerum recognovit S. A. Naber. Vol. I—VI. Lipsiae 1883—1896.

Josephus, with an english translation, by Thackeray; in nine volumes. London 1928—1957. Vols. I—VII.

² Καππαδόκες Naber, Καππαδοκίαι Dindorf.

ეს ტექსტი ერთგვარად განსხვავდება ლეო ალაციუსის მიერ მოყვანილი ტექსტისაგან:

ა) პირველ რიგში ეს განსხვავება ეხება „მესხთა“ სახელწოდებას:

ალაციუსით	ჩვენი ტექსტით
<i>Μεσχοι</i>	<i>Μοσχοι</i>
<i>Μεσχο</i>	<i>Μοσχο</i>

ბ) კაპადოკიელთა სახელწოდება ალაციუსთან სწორია *Καπαδοκίαις*, იმ დროს როდესაც დინდორფის გამოცემით არის *Καπαδοβίαις*.

გ) ჩვენი ტექსტებით არის *πχ τβ Ξμυαε*, ხოლო ალაციუსთან სიტყვა *πχ* აკლია.

ამ განსხვავებათა შორის ჩვენს ყურადღებას იპყრობს პირველი. მეტად საგულისხმოა, რომ დინდორფისა და ნაბერის მიერ გამოცემულ ოსებ ფლავიოსის ტექსტებში ამ ტომის სახელწოდება სწორია ისე, როგორც ეს, ჩვეულებრივ, მიღებულია ბიბლიურ ტექსტებში: Gen. 10, 2, 24 (*Μοσχο*); Ezech. 38, 3 (*Ρωε, Μοσχο και Θιβελ*); 39, 1 (*Ρωε, Μοσχο και Θιβελ*), ხოლო ალაციუსთან დამოწმებულ ტექსტში იმ განსხვავებული ფორმით არის (*Μεσχοι, Μεσχο*), რომელიც თითქოს უფრო უახლოვდება ჩვენს თანამედროვე „მესხს“.

საწინააღმდეგოდ, ჩვენს ხელთ არსებულ გამოცემებში არ არის მოყვანილი ვარიანტები *Μεσχοι*! და *Μεσχο* (იხ. მაგალითად, ნაბერის გამოცემის ტ. I, გვ. VIII, *Adnotatio critica*), მაგრამ რომ ასეთი ვარიანტი (და შეიძლება ძირითადი ვარიანტი) იყო ოსებ ფლავიოსის შრომათა გავრცელებულ ნუსხებში, ეს ჩანს ამ შრომათა ძველქართული თარგმანის ტექსტიდან. სახელდობრ, იქ სწორია:

«ხოლო იოვანოჲსგან იონაჲ და ყოველნი ელლინნი იქნებოიან. დაამკვდრებს უკუე თოვილოსცა თოვილთასა, რომელნი აწ ივირად იწოდებიან. ხოლო მესქინნო მესხიოჲს მიერ აღშენებულნი აწ კაპადოქად იწოდებიან და რამეთუ დასაბამითგანისა სახელისა მათისა მერმეცა ნიში იჩუნებვის. რამეთუ ქალაქი არს მათ შორის და აწცა მახაკაჲ ცხადყოფელი გულისჯმისყოფად შემძლებელთაჲ ესრეთ ოდესმე სახელისდებასა ყოვლისა ნათესავისაჲ» (ბელნაწერი B გვ. 18—19)¹.

¹ «მოთბრობანი იუდაებრივისა სიტყუდასაბამობისანი», თარგმნილი იოანე

როგორც ამ ძველქართული თარგმანიდან ჩანს, მეთერთმეტე საუკუნეში ქართველ მთარგმნელს (იოანე პეტრიწს) ხელთ ჰქონია იოსებ ფლავიოსის „იუდაებრივი სიტყუადასაბამობის“ ისეთივე ნუსხა, როგორსაც იცნობდა XVII საუკუნეში ლეო ალაციუსი, ხდაც ჩესთა სახელი ბერძნულად ეწერა Μεσχυαι, ხოლო მამამთავრისა Μέσχοι.

მოგვყავს იოსებ ფლავიოსის სხვა ცნობებიც ქართველ ტომებზე.

იბერები ტიბერიოსის დროს I საუკუნეში

Πέμπε: δὲ καὶ Τιβέριος ἄς Ὀβιτέλλιον γράμματα, κλεῦσαν αὐτῷ πράσσειν φίλιαν πρὸς Ἀρταβανον τὸν Πάρθων βασιλέα. Ἰβήρ βει γάρ αὐτὸν ἐχθρὸς ἦν, καὶ Ἀρμενίαν παρεστιασμένους, μὴ ἐπιπλέον κακουργῆ· πιστεύειν δὲ τῇ φίλῃ μόνως ἐμήρων αὐτῷ διδοίμενων, μάλιστα δὲ τῶν Ἀρταβάνου σιέως.

ტიბერიოსი წერილს უგზავნის ვიტელიოსს და ავალებს მას მეგობრობის კავშირი დასდოს არტაბანესთან, აართთა მეფესთან. მას ეშინოდა არტაბანესი, რომელსაც იგი მტრობდა, თანაც არტაბანეს სომხეთიც ხელში ჩაეგდო, [ეშინოდა] ვაი თუ უფრო მეტი ვნება მომიტანოსო. [ვიტელიოსს სწერდა] მეგობრობას მხოლოდ იმ შემთხვევაში ენდე, თუ მიველებს მოგცემსო, განსაკუთრებით კი თუ არტაბანეს ძე იქნება [მძევლად გამოგზავნილი]

Ταῦτα δὲ γράψων Τιβέριος πρὸς τὸν Ὀβιτέλλιον μεγάλων ὀνομασται χρημάτων πέμψαι: καὶ τὸν Ἰβήρων καὶ τὸν Ἀλβανῶν βασιλέα πολεμειν Ἀρταβάνῳ μηδὲν ἐνδοίσσαι. Οἱ δὲ αὐτοὶ μὲν ἀντιέχον, Σαύθας δὲ, ὀνόμον αὐτοῖς ἐδόντες δὴ τῆς αὐτῶν καὶ τὰς

ამას სწერდა ტიბერიოსი ვიტელიოსს და [ამოვე დროს] დიდალი თანხებით იბირებდა იბერთა და ალბანთა მეფეებს¹ უყოყმანოდ გამოეცხადებინათ ომი არტაბანესთვის. ისინი კი არ დაეთანხმნენ, ხოლო არტაბანეს მიუსიეს სკვითები, რომლებიც

პეტრიწის მიერ (პეტრიწის თარგმანად ითვლება ეს თხზულება; იხ. კ. კ. 332-ლი იძვ., ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, 286—287).

ტექსტი ამდენიწერეთ განსვენებულ მის კახაძის მიერ გამოთქმული დამხადებუდი შრომიდან (შრომა ინახება ისტორიის ინსტიტუტის წუართო პუბლიკაციის განყოფილებაში).

¹ მართალია, სწერია βασιλέα „მეფეს“, მაგრამ მომდევნო წინადადების იქ δὲ αὐτοῖς („ხოლო ისინი“) მოწმობს, რომ იქაც იგულისხმება „მეფეებს“.

θύρας τὰς Κασπίας ἀνοίξαντες, ἐπάγουσι: τῆ Ἀρταβάνῃ. Καὶ ἦ τε Ἀρμενία ἀπήρητο ἀνθις, καὶ πλησθεισῆς πολέμων τῆς Παρθυσῶν γῆς, οἱ τε πρῶτοι τῶν τῆδε ἐκτείνοντο ἀνδρῶν, ἀνάστατά τε ἦν αὐτοῖς τὰ πάντα, καὶ τὸν βασιλέως ὁ υἱὸς ἐκ τούτων τῶν μαχῶν ἔπεσε μετὰ πολλῶν στρατοῦν μυριάδων (Antiquit. ind. XVIII. 4, 4; ed. G. Dindorfins, 83. 702).

მეზობლები და კოლხები და მათი ურთიერთობა რომთან

Τὶ δεῖ λέγειν Ἱνδύχους τε καὶ Κόλχους καὶ τὸ τῶν Ταύρων φῶλον, Βοσπορανοῦς τε καὶ τὰ περίοικα τῶν Πόντου καὶ τῆς Μαιώτιδος ἕθνη, παρ' οἷς πρὶν μὲν οὐδὲ οἰκεῖος ἐγινώσκετο δεσπότης, νῦν δὲ τρισυγλίους ὀπλίταις ὑποτάσσεται, καὶ τεσσαράκοντα νῆες μακρὰν τὴν πρὶν ἄπλωτον καὶ ἀγρίαν εἰρηγεύουσι θάλασσαν (Bellum ind. II, 16; ed. Dindorf. II, 83. 118).

კოლხები და ეგვიპტელები

Καὶ μὲν οὖν Ἱερῶτος ὁ Ἀλικαρνασσεύς ἰγνότηκαν ἡμῶν τὸ ἕθνος, ἀλλὰ τρῆψα τινὶ φαίνεται μεμνημένως. Περὶ γὰρ Κόλχων ἰστορῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ βίβλῳ φησὶν οὕτως: «Μοῦνοι δὲ πάντων —

თავიანთ მიწაზე გაატარეს და კასპიის კარები გაუღეს. ასე რომ არმენიაც ხელახლა წაართვეს [არტაბანეს], და, რადგან პართელთა მიწაწყალზე საომარი მოქმედებები გაშლილიყო, წარჩინებულნი ანა ქვეყნისა დაეხოცათ, მთელი ნათი მამულები დარბეული იყო და [თვით] მეფის ვაგიც ამ ბრძოლებში დაღუპულიყო, მასთან ერთად მრავალი ათიათასი მეომარიც გამწყდარიყო.

რალა უნდა ითქვას¹ ჰენიოხებზე და კოლხებზე, ტავრთა ტომზე და ბოსფორელებზე და პონტოს და მეოტიდის გარშემო მცხოვრებ ტომებზე, რომელნიც წინათ საკუთარ ბატონსაც არ სცნობდნენ, ახლა კი სამი ათასი პოპლიტის ხელით არიან დამორჩილებული, და ორმოცი გრაციელი ხომალდი იცაეს მშვიდობიანობის სუსხიან ზღვაზე, რომელიც წინათ არასანაოსნო იყო.

არც პეროდოტე ჰალიკარნასელმა უკულებელყო ჩვენი ტომი, არამედ რალა კნაიორად მაინც იხსენიებს მას. კოლხთა შესახებ კი მოგვითხრობს მეორე წიგნში და ამბობს ასე: «ყველა ხალხთაგან —

¹ ე. წ. წარმოადგენს ნაწიკუ უს სიტყვისას, რომლითაც იუდეველთა მეფეებმ ჰეროდოტე აკრიპამ (27—93 წწ.) მიმართა იუდეველებს.

φησί — Κόλχοι καὶ Αἰγύπτιοι καὶ Αἰθίορες περιτέμνονται ἀπ' ἀρχῆς τὰ αἰδοῖα. Φοίνικες δὲ καὶ Σύριοι οἱ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ, καὶ αὐτοὶ ἔμολογονται παρ' Αἰγυπτίων μεμαθηκέναι.

Σύριοι δὲ οἱ περὶ Θερμῶδοντα καὶ Παρθένιον ποταμὸν, καὶ Μάκρωνες οἱ τούτοισιν ἀστυγείτονας ὄντες, ἀπὸ Κόλχων φασὶ νεωστὶ μεμαθηκέναι: (Contra Apionem I. 22: ed. Naber, vol. VI, pp. 215, ed. Dindorf. vol. II, pp. 352—353).

ამბობს ის — მხოლოდ კოლხები, ეგვიპტელები და ეთიოპელები მისდევენ იმთავითვე წინადაცვეთას. ხოლო ფინიკიელებმა და იმ სირიელებმა, რომლებიც პალესტინაში არიან, როგორც თვითონაც აღიარებენ, ეგვიპტელებისაგან ისწავლეს [წინადაცვეთა].

ხოლო სირიელები, რომლებიც თერმოდონტთან და მდინარე პართენიოსთან ცხოვრობენ, და მაკრონები, რომლებიც მათი მეზობლები არიან, ამბობენ, რომ კოლხებისაგან ისწავლეს ეს ახლახან¹.

აღანები. კახიის კარები

Τὸ δὲ τῶν Ἀλανῶν ἔθνος οὐ μὲν εἰσι Σκύθαι: περὶ τὸν Τάναϊν καὶ τὴν Μαῶτιν λίμνην κατοικοῦντες, πρότερόν που δεδηλώκαμεν, κατὰ τούτους δὲ χρόνους διαγοηθέντες εἰς τὴν Μηδίαν καὶ προσωτέρω ταύτης ἔτι κατ' ἀρπαγὴν ἐμβαιεῖν, τῷ βασιλεὶ τῶν Ἑρκανῶν διαλέγονται: τῆς κερύθου γὰρ οὗτος δεσπότης ἐστίν, ἣν ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος πύλαι: ὀνηραῖς

ტომს აღანებისას, რომელიც არის ტანაისის და მეოტის ტბის გარშემო დასახლებული სკვითური ტომი, როგორც ჩვენ უკვე მოვიხსენიეთ ზემოთ, ამ ხანებში განუზრახავს მიდიაში და იმის იქითაც შეჭრილიყო ძარცვა-გლეჯის მიზნით და [ამ მიზნით] ისინი ჰირკანელთა მეფესთან მოლაპარაკებას მართავენ: ეს ხომ იმ გადასასვლელი ზეკარის ბატონ-პატრონია, რომელიც ალექ-

¹ იხ. თ. გ. ა. უ. ხ. ი. შვილი, პერიოდოტეს ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1960, გვ. 12.

² კარები, რომელთა გამაგრებას ალექსანდრე მაკედონელს მიაწერს გადმოცემა, კახიის კარები. ხოლო რომ ის კარები, რომლითაც აღანები ჰირკანელთა მეფის თანხმობით შეიჭრნენ მიდიაში, კახიის კარები არ უნდა იყოს, არამედ სხვა — რაგის აღმოსავლეთით — ამის შესახებ ლაპარაკობს თ. გ. ა. უ. ხ. ი. (Römische Geschichte V, 394, Berlin 1919; რუს. თარგმ. გვ. 356,

αλειστου επισησεν (De bello ind. სანდრე მეფემ რკინის კარგ-
VII, 7, 4: ed. Naber VI, 160; ბით გაამავრა.
ed. Dindorfius II. 321; ed. Thackeray III, გვ. 574—575).

დაბათია II

(გვ. 254—255)

ჰიდატიუსის „ქრონიკა“

პრისკე პანიონელის 25. და 26. ფრაგმენტებში გადმოცემულია ცნობა იმის შესახებ, რომ ბიზანტიის კეისრის (მარკიანეს) მიერ გაგზავნილმა ჯარმა ილაშქრა ლაზების წინააღმდეგ. ამ მოთხრობიდან ჩანს, რომ ბიზანტიის ეს აგრესია ლაზეთის წინააღმდეგ მეტად მწვავე იყო, იგი უკავშირდებოდა ლაზეთის პოლიტიკურ დამოკიდებულებას ბიზანტიისაგან, რაც იქიდანაც ჩანს, რომ ბიზანტიელებმა ულტიმატუმურად დაუყენეს ლაზებს საკითხი: ისინი „შეწყვეტდნენ ომს, თუ ან თვითონ გობაში გადადგებოდა ტახტიდან, ან შეილს გადააყენებდა მეფობიდან“.

ასეთ ვითარებაში ყოველ ახალ ცნობას ბიზანტიის ამ აგრესიის შესახებ ენიჭება მნიშვნელობა.

ქვემოთ ჩვენ მოგვყავს V საუკუნის ესპანელი ქრონიკტის ჰიდატიუსის „ქრონიკიდან“ ერთი ცნობა მარკიანეს დროს (450—457 წ. წ.) ბიზანტიელთა ლაშქრობის შესახებ ლაზეთში.

ჰიდატიუსი დაბადებულია ესპანეთის პროვინციის Gal-laecia-ს ქალაქ ლიმიაში 393 წლის მახლობელ ხანებში. 427 წლიდან მას უჭირავს მაღალი თანამდებობები. იცოცხლა 70 წელზე მეტი. მისი ლიტერატურული მემკვიდრეობიდან ცნობილია Chronica და Fasti. უკანასკნელი მეცნიერული გამოცემა ჰიდატიუსის თხზულებებისა ეკუთვნის თ. მომზენს:

1) Monumenta Germaniae Historica, tom. IX: Chronica minora I, edidit Th. Mommsen, p. 197—247 (Fasti). Berlin 1892.

2) MGH, tomi XI pars I: Chronica minora II, edidit Th. Mommsen, p. 1—36 (Chronica). Berlin 1893.

მოსკოვი, 1949). მაგრამ ამ ჩვენი ტექსტის მიმართ შეიძლება საკითხი სხვანაირად დაისვას, რამდენადაც „ჰირკანელთა მეფე“ შეიძლება „იბერთა მეფე“ იყოს, რატორც ერთ-ერთ თავის მოხსენებაში აკად. გ. წერეთელმა სხვა შემთხვევაში შეხვედრილ „ჰირკანელთა“ შესახებ ნათელყო სომხური „ვირტ“-ის კავშირი „ჰირკ“-თან.

ქვემოთ მოყვანილი ცნობა მოიპოვება Chronica-ში და დაბეჭდილია Chronica minora-ს II წიგნში, გვ. 29 (ცნობა № 177).

ჰიდატიუსის „ქრონიკაში“ სწერია:

„Hesychius tribunus legatus ad Theodoricum¹ cum sacris muneribus missus „ad Gallaciam² venit „nuntians“ ei id quod supra, „in Corsica caesam multitudinem Vandalorum et Avitum³ de Italia ad Gallias Arelate⁴ successisse. (Orientalium naves Hispalim⁵ venientes per Marci-ani exercitum caes[os Laz]as nuntiant.)“⁶.

ტრიბუნი ჰესიხიუსი, რომელიც თეოდორიხსთან იყო გაგზავნილი დიდძალი საჩუქრებით, გალისიაში მოვიდა და აცნობა მას ის, რაც ზემოთ [ითქვა], რომ „კორსიკაში მოკლულ იქმნა დიდი სიმრავლე ვანდალებისა და ავიტუსი იტალიიდან გალიაში არელატეს მიადგა. (აღმოსავლელთა ხომალდები ჰისპალისში მივიდა და ამბავი მოიტანეს, რომ [ლაზ]ები იქნენ ამოღებული მარკიანეს ჯარის მიერ“.

ზემოთ მოყვანილ ტექსტში მოპოვებული ცნობა ბიზანტიელთა ლაშქრობის შესახებ ლაზების წინააღმდეგ შედეგია თეოდორ მომზენის კონიექტურისა. სახელდობრ:

caes[os Laz]as nuntiant

შეისწორა თ. მომზენმა, ხოლო მოღწეულ ნუსხებში სწერია:

caesas nuntiant

ე. ი. მომზენმა გაუგებარი და განმარტოებული გამოთქმა caesas გათიშა და შუაში ჩასხა os Laz, რითაც ნათელი გახადა მთელი წინადადების აზრი. აზრი, სახელდობრ ის არის, რომ კეისარ მარკიანეს მიერ გაგზავნილ ჯარს ლაზები დაურბევია და აუწიოკებია.

რომ თ. მომზენის კონიექტურა არ იყოს, მაშინ გამოდის, რომ მარკიანეს ჯარს გაუნადგურებია „აღმოსავლელთა ნაგები, ჰისპალისში მოსული“, ხოლო აღარ ჩანს, nuntiant ვის ეკუთვნის, ე. ი. ამბავი ვინ მოიტანა.

¹ თეოდორიხე — ვესტგუთების მეფე თეოდორიხე II.

² ეს არის ესპანეთის ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში, ისტორიული გალისია

³ Eparchius Avitus—დასავლეთ რომის კეისარი 455—456 წ. წ.

⁴ Arelate—ქალაქი ნარბონის გალიაში, ახლანდელი Arles (არლი).

⁵ Hispalis ანუ Spalis—სავაჭრო ქალაქი ესპანეთში, ახლანდელი სევილია.

⁶ Caes[os Laz]as nuntiant მომზენის კონიექტურა.

მომზენის კონიექტურას ხელი შეუწყო თეოდორეს ცნობამ, რომელიც მომზენს მოჰყავს კრიტიკულ აპარატში: *Hispaniam venientes orientalium naves per Marciani exercitum caesas nunciant* — „მოსულმა ისპანელებმა ამბავი მოიტანეს, რომ მარკიანეს ჯარის მიერ განადგურებულ იქმნა აღმოსავლელთა ხომალდები“. ხოლო საბოლოოდ, ალბათ, პრისკე პანიონელის ცნობამ გაააზრებინა ჰიდატიუსის „ქრონიკის“ დამახინჯებული ტექსტი.

ამგვარად, ჰიდატიუსის ცნობა ზურგს უმაგრებს პრისკე პანიონელის 25. და 26. ფრაგმენტების ცნობას ბიზანტიელთა მიერ გობაზის წინააღმდეგ წარმოებულ აგრესიული პოლიტიკის შესახებ და მათი ლაშქრობის შესახებ ლაზთა წინააღმდეგ, რისაც ადგილი ჰქონდა კეისარ მარკიანეს მეფობაში.

საკუთარ სახელთა საძიებელი

აბაზგები: აბაზგები ბიზანტიის ჯარში 170, 171, 172; ა. ემორჩილებიან რომაელებს, მაგრამ არ ცხოვრობენ რომაელთა კანონების მიხედვით 226, 227; მეფე აფხაზთა 70; მასაგეტებს ახლა აბაზგებს უწოდებენო — აშბობს ისაყ ცეცე 159

აბაზგია: მისი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ცენტრია ბიქვინთა 7; აბაზგიის ავტოკეფალური ეპარქია 5; აქ ანდრიას ქადაგება 214.

აბდერა: პროტაგორას და დემოკრიტეს სამშობლოა 104.

აბიდოხი, ქალაქი: 104.

აბონუტიქოხი, ქალ. პაფლაგონიაში: 45.

აგაბანა: ციხე, სიდაც გადაასახლეს არშაკი 125.

აგათანგელოხი 89—74.

აგათია სქოლასტიკოხი: 54, 55, 56, 58.

აგათირხები, ტომი: 114.

აგრიანნი: 218.

აღონცი ნიკა: 29, 160, 162, 172, 174, 176, 177.

აღრაბადაგანი: 160. იხ. ატროპატენე.

აღრიანოპოლი: აღრიანოპოლითან ბრძოლა 376 წელს 77, 78, 164, 264.

1. აეტი, კოლხეთის მეფე: 31, 241; ის სკვითთა მეფეა 67, 68; აეტის სასახლე 268; მისი დაა კირკე 164; არგონავტებს დადევნებულმა აეტმა ქალაქ ტომეს დაარქვა ეს სახელი 158.

2. აეტი, წარჩინებული ლაზი: 54, 55.

აფაზა, სოფელი: 173.

აფაზგია (აფხაზეთი) იხ. აბაზგია.

აფანი, ადგილი სომხეთში: 247, 248.

აფაქხა, იგივეა რაც აფაზა: 173.

აფგუსტი, რომაელი კეისარი: 117; მისი სახელობის ფრთეული 174.

აფრონია, იტალიის ქველი სახელი: 104, 147.

აფტუხი, დასავლეთ რომის კეისარა (455—456 წ.წ.): 277.

აფლიონი, გამოქცეული: 111.

აფრი: ფრთეული აფრისა 174.

აფრბაიჯანი: 160.

აზია: 107, 117, 266, 267, 268; აზიან ევროპისაგან მიჯნავს ტანაისი 113; აზიაში მობინადრე ალბანები 121; ითანეს ქადაგება აზიაში 30.

აზოვის ზღვა: 148, 156. იხ. მეოტის ტბა.

ათანასი ალექსანდრიელი: იგი სოკრატეს წყაროა 229.

ათენელები: ათენელთა შობაღმშენებელი არიან მილეტელები 109; ათენელებს ომი აუტეტეს ამაზონებმა 109.

ათენი: 59; მისი მეფე თეზევსი 150; ათენის უნივერსიტეტი 166; ათანაა 220.

1. ათინა იხ. ათენი.

2. ათინა: ქალაქი შავიზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე 87.

ათირახი, ნავსადგური.

ათონი, მთა მკედლონიაში: 103, 146.

აიაქხი, ბერძენი შითიური გმირი: 104.

აიგოს პოტამოხი: 105.

აინოხი, ქალაქი: 104.

აირ მარბეტე: 162.

აკაცო: წვალბები აკათა: 162.

აკატორები, ტომი: 259.

აკვლეა, ქალაქი იტალიაში: 200; აკვი-
ლის ეპისკოპოსი ქრომატი 180.

აკვლი, მდინარე, სადაც შეათრიეს
არგო: ერთის ერთიდან 241, 242.

აკვილონი: 120.

აკინიანი ნ. 183, 184.

აკონე, ნავსადგური: 109.

ალადალეარია: აქ იღვა რიზეს ფრთე-
ული 173.

ალანები: 114, 117, 156, 161; მათ
ოსების წინაპრებად თვლის იულ-
იუსი 159; მათი და მასა-
გეტების ურთიერთმიპართების სი-
კითბა 158, 159; იგივეა რაც პალა-
ნები 116, 157, 161; სკვითური
ტომია 275.

ალანია 29.

ალარამი: 200; მისი შემოსევა იტა-
ლიაში 183.

ალაიუსი ლუი, XVII საუკუნის ფი-
ლოლოგი: 34, 271, 272, 273.

ალბანები, ალბანელები: 47, 94, 150,
273; ისინი აზიაში ბინადრობენ

121; ისინი ცხოვრობენ კასპიის კა-
რების გადაღმა 19; მათ მეზობლად
გულისხმობს კადუსიებს სტრაბონი
160; დიონ კასიოსის ტექსტის ზოგ
ხელნაწერში ალბანების მაგიერ ალ-
ბანები იკითხება 158; ალბანებს
აქეთ საეკუთარი ენა 18; მათ მიწი-
წვალზე გაიარა პომპეუსმა 120;
პომპეუსის შეტაკება მათთან 158;
ალბანთა მეფე სპარსეთის მოკავში-
რედ გამოდიოდა 100, 145; ალ-
ბანთა მეფე 70, 71, 72, 101.

ალბანეთი, ალბანია 29, 71, 73, 85,
90; აქ გაიგზავნა საქადაგებლად თო-
მა 73; ალბანიისა და სპარსეთის მო-
შენსწინაშე იბერიისა უნდა რეკ-
ბოდა წილად ასფაგურს 130; ალ-
ბანიის ტერიტორიაზე მიედინება
მტყვარი 160.

1. ალექსანდრე: ალექსანდრე მაკედო-
ნელი 117, 150; მან გაიმგრა კას-

პიის კარები რკინის კარებით 275—
276.

2. ალექსანდრე: კონსტანტინეპოლის
ეპისკოპოსი, რომელმაც აყურთხა
იბერთა ეპისკოპოსი 194, 195, 196,
198.

ალექსანდრია, ქალაქი: 36.

ამაზონები: 50, 111; ამაზონები იაფე-
ტის ტომია 13, 40; მათში არსებუ-
ლი მწვალებლობა 42; ისინი ბინად-
რობენ ტანაისის გარშემო და კას-
პიის ზღვამდე აღწევენ 113, 156;
მათი ბინადრობა თერმოლონტის მი-
დამოებში 150; ისინი გადასახლ-
ნენ თემისკირის ქილებში 109;
მათ ქმრები არა ჰყავთ და წელი-
წადში ერთხელ მეზობლებს ეულ-
ლებიან 28; მათი-სამეფოს დამ-
ფუძნებლად სკვითების ქალებს მი-
იჩნევს პომპეუს ტროგუსი 159;
ამაზონებში ომი აუტეხეს ათენე-
ლებს 109; ამაზონების დახასიათე-
ბა კესარიოს ნაზიანზელის თხზუ-
ლებაში 36.

ამაზონია: იაფეტის მოღვმის ქვეყანა
14.

ამანის მთები: 34.

ამარდოსი, მდინარე: 122.

ამასია: ამასიის ეპარქიაში შედის სი-
ბი 7; ამასიის ეპისკოპოსი ევტიხი 7.

ამასტრახი, ქალაქი: 108, 149.

ამაძონები იხ. ამაზონები.

ამიანე შარციელი: 66, 75—166, 77,
80, 85, 145, 147, 148, 149, 150,
151, 152, 154, 155, 156, 157, 158,
159, 160, 161, 162, 163, 164, 165,
264; მისი მოღვაწეობა 75—98; ამი-
ანემ განაგრძო ტაიციტუსის „ისტო-
რია“ 78; ამიანეს პირუთენელობას
აღიარებენ მკვლევარები 79; ა. ხოტ-
ბას ასხამს კეთსარ იულიანეს 144;
ამიანეს უსაყვედურებენ გეოგრა-
ფიულ ექსკურსებში წყაროების
უკრიტიკოდ გამოყენებას 146; ამი-
ანეს წყაროებია პლინიუს უფროსი,
სოლინუსი, პტოლემეოსი 146; ამი-

- ანეს ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდა შვიი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროს ზოგი ტომის ვინაობის შესახებ 153; ამიანე მარცვლინე ტრაპეზუნტიისა და პიტეურტის შესახებ 224.
- ამიღა**, ქალაქი (ახლანდელი დიარბუქირი): 145.
- ამირკაყაიხია**: 82.
- ამიკოხი**, შიოთური გმირი: 107, 149.
- ამიხოხი**, ქალაქი: 108, 149.
- ამონიხი**, გრამატიკოსი: 229.
- ამირაძლები**: 42, იხ. ამაზონები.
- ამუ-ღარია**, შდინარე: 161.
- ამუსტრატტ**, *დიოსკორების შეგერლე: 84.
- ამფტოხი**: ამფტოხისა და კერკოხის — კასტორისა და პოლუქსის შეგერლეები 89, 112.
- ანაზარბოხი**, ქალაქი: 99.
- ანაღიზა**, დიდ არშენაში: 174.
- ანახტაბა I**, ბიზანტიის ევისარი (491 — 518 წ.წ.): 264.
- ანასტასი**, ანტოქიის პატრიარქი: 218.
- ანაქსაგორა**, ფილოსოფოსი: 105.
- ანჯრია**, მოცუქელი: მისი ქადაგება ამაზგიაში 214; მისი ქადაგება სკეთიაში 29, 30.
- ანგოღიხტე**, შიმაქაის სახელი 10.
- ანიკეტო**: ანიკეტის აწანება 85.
- ანტოქია**: 33, 59, 62, 77, 268; ანტოქიაში დაიბადა იმიანე მარცვლინე 26; იქ დაიბადა თეოდორიტე კვირული 208; იქ მირონის კურთხევა 219, 217; ანტოქიის პატრიარქს დიუწყესს იბერებში აგრიაკები ითახი კუამლი 217 და უოველწლიურად ითახი დრაკანი 218; ანტოქიის ბრონოგრაფი 218.
- ანტიტენო**: ანტიტენის შმართველი 70.
- ანტონიოხი**: მარკუს ანტონიუსი 120, 159.
- ანქაილოხი**, ქალაქი: 118, 164.
- ამანია**, ქალაქი: 105.
- ამიანე**, ისტორიკოსი: 145, 149, 158.
- ამიხი, ეგვიპტელი: მან შემოიღო სამკურნალო შეკნიერება 24.
- ამილოფორე**, ისტორიკოსი: 149, 157, 158; მისი „ქრონიკები“ 27.
- ამოლინია**, ქალაქი: 118.
- ამოლანი**, ღმერთი: 147; ამოლანს მონთიონის ტიპარი 103.
- ამილონისოზ როფოსელი**, „არგონავტაქის“ ავტორი: 27, 80, 144, 154; მისი სქოლიასტი 152.
- ამულფი**: კოპრტი ამულესა იდეა ისულიშენში 175.
- ამურაფი**, შოუბი სპარსეთის ხაზვრებს შიგნით: 123.
- ამაფრაცა**, ქალაქი: 174.
- ამანა** იხ. ელიანი.
- ამგო**, ხიმალი: 27, 50, 108, 241, 242.
- ამგონავტები** შიოთი ლაშქრობა 31, 45, 67, 79, 99, 111, 144, 158, 226, 241; არგონავტთა შიოთი 80, 149, 157.
- ამგოსელეზი**: 103.
- ამდასა**: გზა ტრაპეზუნტიდან არდასში 176.
- ამელტე**, ქალაქი: 277.
- ამელფეხი**, მართალი ხილი, ცნობილი თვინიერებით 116.
- ამზანენე**: არზიანენის პატიხაში 70.
- ამიანე**, ისტორიკოსი და გეოგრაფოსი: 150.
- ამიშახტეზა**, ცალთვილი, ველური ხილი: 121.
- ამინთეფი**, კომიტი, გაგზავნილ იქმნა არმენიელებისათვის დახმარების გასაწყევად: 129.
- ამისტენეტე**, ლიბანოსის მეგობარი 62, 64, 66.
- ამისტოტელე**: 46, 158.
- ამიქეზი**, ტომი: 114.
- ამკაღა**, კეისარი: 242.
- ამკაფოხი**, შდინარე (იგივე აქერონი): 109.
- ამანაზი**: ამანაზს არქეოლოგიური გათხრები 250.
- ამანაზი**: 72, 80, 128, 139, 140, 141, 145, 159, 160, 270; იდეტონ ქვე-

ყანაა 14; წმ. გრიგოლი მისი კათო-
ლიკოსი იყო 73; მისი მეფე არშა-
კი 101; შაბურმა ხელი წაუბოტი-
ნა მას 124, 125 და შეუდგა მის
შოთხრებას 128; ამის და ლაზების
მოსაზღვრე მხარე იბერიისა უნდა
რგებოდა საერომაქს 130; არმენიის
სამხედრო ძალების სარდალი ტრაი-
ანუსი 138; არმენიის ხელში ჩაგ-
დების წადილი ჰქონდა შაბურს
141; მისი შობევა ლუკულუსის
ძეერ 158; არმენიის სარდლის
ხელქვეითი პონტოში 173, 175,
176; არმენიის ქალაქ ქუქუსოში
გადასახლეს იოანე ოქროპირი 224;
არმენიის ქალაქ კომანეში ვირდაი-
კლა იოანე ოქროპირი 243; არ-
შენის შთა — ფაზისის სათავე 83.

არმენიელები: 12, 13, 47, 102, 129,
135, 236, 261, 269; არმენიელები
არიან სემის შთამომავალი 17, 40;
სად ცხოვრობენ? 19, 32, 50; ამით
ემიჯნება სპარსეთი დასავლეთის
მხრით 121; სპარსთა ქვეშევრდომ-
ნი არიან 225; მათ რომ ეხმარე-
ბოდნენ რომაელები, შაბურს ეწ-
ყინა 130; არმენიელთა რაზმები 48,
49, 50; მათ აქვთ საკუთარი ენა
18; მათ აქვთ დამწერლობა 14.

არაბანები: 93. იხ. არტაბანი.
არაბანები, სემის შთამომავალი: 17.
არსინო, მდინარე: 72.

1. **არტაბანი,** პართია მეფე: 273, 274.
2. **არტაბანი:** 93, 129, 132; მას და
საკურის კილაკეს მისცა არმენია
შაბურმა 125, 126, 127, 128; 6.
ადონცის აზრით არტაბანი უნდა
იყოს მუშელ მამიკონიანი 162.

არტაგერსი, ციხე-სიმაგრე სომხეთში:
162. იხ. არტოგერასა.

არტანუჯი: 70.

არტემიდა, ქალღმერთი: 147; ფაზი-
სის არტემიდა 268.

არტემიდოროს ეფესელი: 155.

არტოგერასა, არტაგერსი: ციხე ქალ-
ქია სომხეთში 125, 162; შაბური

შთავარი ძალებით მას შემოერტყო
გარს 128.

არშაკი (II), სომხეთის მეფე: 80, 90,
101, 125, 162; იგი შეაპყრობინა ში-
ბურმა და დაათხრევინა მისთვის
თვალეები 124; მისი მეუღლე ხელთ
იგდო შაბურმა 129; მისი თავგა-
დასავალი ფავსტოს ბუზანდაცისა
და მოსე ხორენაცის თხზულებებ-
ში 145.

არშაკია, ქალაქი: 122.

ასირიელები: მათ გამოიგონეს ორძა-
ლიანი საკრავი 24; ასირიელები
(? სირიელები) ბიზანტიის წარში
48.

ასკლეპიონი: 24; მისი ლაშქრობა არ-
გონაეტებთან ერთად 27.

ასპაგური: 89, 90. იხ. ასფაგური.

ასპაგურ-ვაზარბაკური: 90. იხ. ასფა-
გური.

ასტაკოსი (შემდეგ ხანებში ნიკომედია
ეწოდა): 105.

ასურეთი: მისი ბატონი პანინოსი 31.

ასფაგური, იბერთა მეფის სავრომ-
კის ბიძაშვილი: შაბურმა მას გა-
დასცა იბერიის გამგებლობა 125,
140, 162; ის ევედრება სავრო-
მაქს — როგორც ნათესავებმა ერ-
თად ვიმეფოთო 130; მას უნდა
რგებოდა ალბანიისა და სპარსელე-
ბის მომიჯნავე მხარე იბერიისა 130.

ასფინი, ადგილი: 171.

ასხენა, სომხეთა დედოფალი, ტირედი-
ტის მეუღლე: 71.

ატენი: ატენის სიონი 247, 248.

ატიკელები: 226; ბიზანტიონი — ატი-
კელთა აბალმენი (?) 160; 147.

ატლახი, ლაბიელი: პირველმა ააგო
ხომალდი 24.

ატროპატენე, ძველი აღრებადგიანი:
160.

Aucher; 31.

აფრია: 79, 99.

აფროდიტი, ქალღმერთი: 29.

აფხაროზი, ქალაქი შავი ზღვის სანა-

პირობე: 20, 31, 32, 178 (აფსარონი).

აფხილეები: ეპიფანე კვიპრელთან მოხსენებული ფსილიტები არიან აფსილები 41.

აფხაზები, აფხაზეთი: აქ ქადაგებდა ანდრია მოციქული 214; აფხაზთა ქვეყანა 70; აქ გაგზავნა წმ. გრიგოლმა სოფრონი 73; აფხაზთა გოქრისტიანება 219; „აფხაზთა“ მეფე ლაბაზიანოსი 252.

აქაველები (ბერძენები): 155; შათ ლეონოებს უგზავნის იაზონის ვაჟი ეენოსი 226; ფთიელი აქაველები 84.

აქადა 84.

1. აქეები, აქეელები, ტომი კავკასიაში: 84, 85, 89; პენოხთაგან ცოტა დაშორებული არიან 112; ცნობებში შათი ბინადრობის შესახებ 155.

2. აქეები, ანუ აქაველები: 155.

აქემინელები: შათი დინასტია 159.

აქერონი, მდინარე, იგივე არკადიუსი 19.

აქერუხიოსის გამოქვაბული: 109.

აქილეები, პომპროსის პომეს გმირი: 104, 115, 156; „აქილეუსის საბუენი“ 117, 156, 157.

ახუნდოვი, ა. აზერბაიჯანელი მკვლევარი: 160.

ბაბილონელები: 30.

ბაგაფანი, ბაღაფანი, დაბა: 71, 72.

ბაკური, ბაკური იბერიელი: 66, 91, 92, 184, 266, 270; ბაკურის დაბასიათება 65, 270; შეფეა ის თუ არა? 186—189, 207, 234; იგი პალესტინის საზღვრების სარდალია 207, 234; იგი მოსართა სარდალია 144; 164; მან უამბო ისტორიკოსს იბერთა მოქცევაზე 194, 195; ბაკურის ურთიერთობა ლიბანოსთან 60, 62—67; ზოსიმეს ცნობები ბაკურის შესახებ 264—266, 268—270.

ბაკები, ე. ი. ლენეები: 85.

ბაკოხი (დიონისე): 83, 85, 153. იხ. დიონისე.

ბალაში, კადარტის ჰუნთა ქალაქი: 262.

„ბალავარიანი“: 146.

ბალკანეთის ნახევარკუნძული: 164.

ბალზი ანუ ბაბლი: 161. იხ. ბაქტრიანა.

ბანაკები (იგივე „კენე პარემპოლე“, „კენე პაროლიდ“): 178.

ბარბაროზები (=გულები): შათი შესევა თრაკიაში 143.

ბარდაველიძე ვ.: 147.

ბარდენშეფერი ო.: 180.

ბარდესანი, სირიელი შწერალი (154—223 წ.წ.): მისი ნაწერები 28.

ბარზიმერები; ფაროსანთა ტრიბუნნი: 91, 135, 137, 163, 164; მისი სიყვდილი 143. იხ. ბუზმირი.

ბართლომე: მისი ქადაგება ქართლში 214.

ბარტან-ხუ, მდინარე: 150. იხ. პართენოსი.

ბარტინი, მდინარე. იხ. ბარტან-სუ.

1. ბახილი, დიდი: იგი ლიბანიოსის მოწაფეა 76; მისი შრომები თარგმნა რუფინუსმა 200.

2. ბახილი, კეისარი (ბახილ I); მის დროს იერუსალიმის პატრიარქია ორესტი 218.

3. ბახილი დრამატოკოხი: იგი ინტიოქიის პატრიარქმა პეტრემ XI საუკუნის 40-იან წლებში საქართველოში გამოგზავნა „წვალებისათვის აკაკთაისა“ 219.

ბახილიხო, მოწამე: 243.

ბაუერი ა.: 19.

ბაქო: ბაქოს ნავთი 262—263.

ბაქტრიანა ანუ ბაქტრია, აღმოსავლური ბაბლი ანუ ბალზი: 122, 161.

ბაზლი იხ. ბალზი.

ბებრიკები, ტომი: 107, 149.

ბებრიკია: 149.

ბეთლემი: ბეთლემის ქვაბი 220; ბეთლემის არქეოლოგიური გათხრები

265, 266.

ბეკინგი ე. 168, 170.

ბენეშევიჩი ვლ.: 169.

ბეოტია: 167.

ბერენია, ქალაქი: 149.

ბერენი ვ. ა.: 97.

ბეროია, ქალაქი სირიაში.

ბერძნები: 19, 65, 115; ბერძენთა და ტროადელთა ომი 147; ქსერქსეს ლაშქრობა მათ წინააღმდეგ 147; ბერძენთა ქალაქები გაბნეულია დიდ სივრცეზე შავი ზღვის გარშემო 107; ბერძენთა კოლონია ბიკინთაში 7; პერაკლეა, სინოპე და სხვ. — ეველა ბერძენების ლეაქლოთ არის დაფუძნებული 108; მათ დააარსეს ფანაგორუსი და პერმონასა 114; ბერძენთა ახალშენებითაა ქერონესოსი საესე 114; ბერძენთა მეფე ბასილა (I) 218; ბერძენთა წიგნები ქართლის მოქცევაზე 214.

ბერძნისული მაქსიმე: 154.

ბეზბიოხი (ახლანდელი კილოლიძე): 105, 147.

ბეზები: მათ აქვთ საკუთარი ენა 18.

ბეზელელი (ბიზლ.): 212, 216.

ბიზანტია: ურთიერთობა ბიზანტიასა და საქართველოს შორის 244—245; ბიზანტიის კეისრის ურთიერთობა გუბაზ მეფესთან 251; ბიზანტიის ჯარი დასავლეთ საქართველოს ციხე-ქალაქებში 173—178; ბიზანტიის ჯარში აბაზგები, ჰანები და იბერები 48, 170, 173; ბიზანტიიდან მოვლენილი ახალგაზრდები ფოთის რიტორიკულ სკოლაში სასწავლებლად 52, 54; ბიზანტია — ქრისტიანული იდეოლოგიის დედაბოძი 245.

ბიზანტიონი: აქ დაარსდა კონსტანტინეპოლი 1, 106, 147; 261.

ბიზარები, ბიზერები (ქართველი ტომი): 88, 111, 152.

ბითონია: 4, 105, 107, 108; ბითი-

ნიაში გადაგებდა პეტრე 30.

ბილაბელი ფრ.: 8.

ბიტანოხი (= ბიკინთა): 4.

ბიძერები, ბიწერები: 152. იხ. ბიზარები.

ბიკინთა: მისი სახელწოდება წ—წ: სუკეცეაინუსის ლაშქრობა ბიკინთთა წინააღმდეგ 256 წელს 264, 266, 267, 268; ბიკინთა არის დასავლეთ საქართველოს ეკონომიური და კულტურული ცენტრი 6; იგი აბაზგების ცენტრია 7; ბიკინთის ქრისტიანული ორგანიზაცია 8; ბიკინთის ეპისკოპოსი სტრატოფილე 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 246; ბიკინთაში გადმოასახლეს იოანე ოქროპირი 224, 242; ბიკინთის მოზაიკა 8, იხ. პიტოუნტი.

ბლაგატსკი ვ. და: 155.

ბლაბშტადნერი რ.: 44.

ბოორი, დე: 66, 181, 224.

ბორე ე.: 54.

ბორიონტომა, დანუბიუსის ერთ-ერთი შენართავი: 119.

1. ბორიხთენეხი (ახლანდელი დნებარი): 116, 156, 157.

2. ბორიხთენეხი, ქალაქი (იგივე ოლბია, მილეტელთა კოლონია): 117, 157.

ბოსპორაგები: ბოსფორაგები 81, 102; საღ ცხოვრობენ? 32, 146, 274.

ბოსპორე: მან პირველმა ააშენა ოთხწყვილ-ნიჩბიანი ზომალდები 24.

ბოსპორი, ბოსფორი: 107, 174, 266, 267, 268; ბოსფორის სამეფო (მისი დედაქალაქია პანტიკაპეონი) 84, 155, 156; კიმერიის ბოსფორი 107, 159; თრაკიის ბოსფორი 107, 116; ბოსფორის სრუტე 121, 147.

ბრეგაჟე თ.: 213.

ბრეტანიონი: 161. იხ. ვეტრანიონი.

ბრიტანია: 28; ბრიტანიის მუზეუმი 1.

ბრიტონთა ფრთხული: 171.

ბრუნე ფ. კ. 157.

ბუფი, შდინარე: 157.

ბუზერები: 152. იხ. ბიზარები.

- ბუზშირი, ბუზშიპრი (პეტრე ქართველის შაპა): 91, 92, 163. იხ. აგრეთვე ბარზიმერესი.
 ბურჯანის უბე: 164.
 ბუქსერები: 152. იხ. ბიზარები.
- Büchels C. ამიანე, მარცელინე „ისტორია“ შოთაგშელი გერმანულად 145.
- ბაზილიუსი, კვალების მეფე: 163.
 გაზაკა ანუ განაკი (ატროპატენის დედაქალაქი, თიერისის სამხრეთით): 122, 160.
 გაიდუკვიჩი ვა: 155, 156.
 გაინა ბარბაროსთა შეთაურკი 270.
 გალატელები: 223.
 გალატია: აქ ჰიდაგებდა პეტრე 30.
 გალები: 174.
 გალია: 76, 278.
 გალისია, ესპანეთის პროვინცია: 277.
 განი კ.: 95.
 განაკი იხ. გაზაკა.
 გარდტაუზენი ვა: 96, 93, 94, 95, 97, 150, 153.
 გარბი უა: 59, 70, 73.
 გაგეშიძე შ.: 85.
 გეორგიანი შ. ა. (სომეხი გეკლეგარი) 90, 162.
 გეოზერები, ვანდალების მეფე: 257.
 გელახი კესარიელი, ბიზანტიელი ისტორიკოსი IV საუკუნისა: 92, 170—189, 200, 202, 243, 245, 246, 247, 248, 264.
 გელახი კვიციელი, ბიზანტიელი ისტორიკოსი V საუკუნისა: 181, 182, 185; მის მიერ შედგენილი ნიქესის კრების ისტორია 194, 195, 196, 198, 246.
 გელენიუსი (ამიანე მარცელინეს „ისტორიის“ ერთ-ერთი პირველი გამოცემელი): 97, 150.
 გელიუსი ავლუსი: 78.
 გელონები, ტომი: 114, 156.
 გელცერი ბ.: 2.
 გერმანელი: 171, 174.
 გერმანია: 29.
- გეგეანი ი.: 40.
 გიზენენიკა: 174. იხ. ხაზანენიკა.
 გილაყ მარდპეტო, გლაყ მარდპეტო: 162.
 გინდესი, შლიხაზუ: 122.
 გიორგი ამარტალი: მისი ქრონოგრაფი 181, 182, 183; მისი ცნობა ბაქურის შესახებ 198, 199, 264.
 გიორგი ხინგელოზი, ბიზანტიელი ისტორიკოსი VIII საუკუნისა: მისი „ქრონოგრაფია“ 30.
 გირგულენი (ძველი „კერასუნტი“): აღმადული გირგულენი ფარნაქის აღვილას უნდა იყოს 149.
 გლაყ მარდპეტო: 162.
 გლახი ანტ.: 179—185, 186, 194, 195, 196.
 გობაში I, ლახო მეფე. იხ. გუბაზ I.
 გოგი და მაგოგი: 222, 223.
 გოვალიშვილი ვა: 67, 85, 92, 199, 260.
 გოთია, გუთია: 142, 164.
 გოთური ტომები, გუთური ტომები: რომის სამფლობელოებში მათი შემოჭრა 164.
 გოლდციერი: 46.
 გორგანეთი (=პირკანეთი): აქ იპოვება თვალის იასპისი (იასპინი) 44.
 გორგიანი: 84.
 გრაციანუსი, რომის იმპერატორი: 77.
 გრეგუარი ანრი: 183.
 გრიგოლ განმანათლებელი: 69, 70, 71, 72, 73, 74.
 გრიგოლ ნაზიანზელი: მისი შრომები თარგმნა რუფინუსმა 200.
 გრონოვიუსი ი.: 96.
 გრუმბატი, ბიონტიების მეფე: 100.
- I. გუბაზ I, ლახეთის მეფე V საუკუნეში; მისი ჩასვლა კონსტანტინეპოლში 259; მისი ურთიერთობა ბიზანტიისთან 254—256, 277, 278; მისი ცდა სამეფო ხელისუფლების გეგეიდარობითი წესის შეცვლის შესახებ 249, 250, 255; ის ატარებს საქრისტიანო ნიშნებს 251, 252, 253, 259. იხ. ლობაზიანოს.

მ. გუბაზ II, ლაზეთის მეფე VI საუკუნეში: მისი მოკლეა 54, 55, 56. **გუდაყვა**: ეს არის ძველი ზიგანევი 178.

გუთები: 262, 266; მათთან ბრძოლაში დაიღუპა ვალენტრი 78; მათთან ბრძოლაში მონაწილეობდა ბაყური 91, 92.

გუთია, **გუთური** იხ. **გოთია**, **გოთური**.

ღებები, **დაქები**: ტომი. შაჰიზღვისპირეთში შტოვრები, მათი სახელის სხვანაირი ახსნა მკვლევართა მიერ 88, 110, 151. იხ. **დაქები**

დავით წინასწარმეტყველი: 214.

დაკელები: 174.

დანაე: ამის და ზევსის ძეა პერსევსი 98.

დანდაკე, ქალაქი: 115.

დამიელ შეხვტე: მისი ცხოვრება 251, 253.

დანიელუხი, კომიტი: 91, 135, 137.

დარტი: 75.

დანუბიუხი მდინარე (დუნაი): 118.

დარანალიხი იხ. **ანალიხი**: 174.

დარდანელი სარტე: 147.

დარდანოხი: 104.

დარიალი: დარიალის გასასვლელი 159, 260; დარიალის ხეობა 253.

დარუხანდი: დარუხანდის გასასვლელი 159, 260.

დასავლეთი საქართველო: 82, 86, 87; ბიზანტიის წარი მის ციხე-ქალაქებში 173; მისი ეკონომიური და კულტურული ცენტრია ბიჭვინთა 6; ქრისტიანობის გავრცელება დას. საქართველოში 6, 251; მისი ერთი საეპისკოპოსო კათედრა იყო ზიგანეში 176.

დასკუხა, ქალაქი ევფრატზე: 174.

დაღესტანი: 151. შდრ. **დაქები**.

დაქები, **დაეხი**: 88, 110; აგივებენ პეროდოტეს და სტრაბონის დაებთან; ზოგი დაღესტნის სახელს უკავშირებს; შესაძლოა ამიანეს ტომების სახელში ერევა 151.

დეტერხი გ. 44.

დე იონე: 94. იხ. **იონე**.

დელოსი, კუნძული: 103, 147.

დემოკრიტე, ფილოსოფოსი: 104.

დერბიკები: მათმა არსებულა ჩვეულება მოხუცთა მოკვლისა 26, 27.

დეხტუნისი გ. ს.: 254, 260, 263.

დეულტუმი, **დეველტონი**, იგივე დობალტუმი 164.

დიანა, ქალღმერთი: მას მსხვერპლად სწირავენ უცხოელებს 115.

დიარხეჩირი, ძველა ქალაქი ამიღა 145.

დიაუხები: 151; 155. შდრ. **ტაოხები**, **ლაქები**.

დიხალტუმი, ქალაქი თრაკიაში: 91, 164; მის ახლოს ბრძოლაში მოკლეს ბარზიმერუსი 143.

დიდი დედა (=კახელი): 105.

დიდი რაზიხი: აქ იღვა აბაზგების პირველი ფრთეული 171, 172.

დიფები, ინდური ტომი: 102.

დიმიტრაკიხი („დიდი ლექსაიონის“ ატროი): 258.

დინდიმა: 105.

დინდორფი ვ: 30, 32, 46, 271, 272.

დინდორფი ლ: 166, 253.

დიოდორე სიცილიელი: 150, 154.

დიოკლეტიანე: მის დროს გაწეული მუშაობა Notitia d.ის შესაძგენად 169.

დიომედე თრაკიელი: 104.

1. **დიონიხე**, დმერთი (ბაქოსი): 27, 153.

2. **დიონიხე**: ბიზანტიის ელჩი გუბაზ მეფეთან 256, 259.

3. **დიონიხე** პერიეგეტე: 78, 82, 83, 85, 87, 88, 152.

დიონ კახოხი, ისტორიკოსი: 145, 158.

დიოსკურე ალექსანდრიელი: 208.

დიოსკურები: 149; მათი ლაშქრობა არგონავტებთან ერთად 27, 226.

დიოსკურია, ქალაქი კოლხეთში: 89, 154; მისი დაარსება მილეტელთა

გან 148; „ახლაც კი კარგად ცნობაღი ლაოკურია“ (ანიაზე ვარკულანე) 112.

დიდერები: 152. იხ. ზუსტები.

დნებარი: 156, 157.

დობღმოფერი ე: 258.

დომეჭიანე, რომის იმპერატორი (დომიციანე): 49.

დომნე, ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი: 3, 4, 7, 8, 10.

დონი (ანუ ტანასი), შვინარე: 81, 146, 156.

დორიელები: 107.

დრილები, ტომი: შათ და ტიბარუნებს შორის იყვნენ მოსახლეები 152.

დრიეტინა: შოთოდატე პონტიელის ასული 80, 100.

დუნაი (იგივე დანუბიუსი), შვინარე: 95, 157, 158, 163;

დურძუკეთი: დურძუკეთის ქვეყანა 73.

ეგეოსის ზღვა, ეგეების ზღვა: 103, 104, 164.

ეგვიპტე: 38, 77, 200; მისი ზღაბრული მიწე სეზოსტრისა 154; ეგვიპტის თებე 226.

ეგვიპტელები: 89, 153, 226; ეგვიპტელთა მოდგმისა არიან კოლხები 112, 274; ეგვიპტელები პირველი ვარსკვლავთმრიცხველები არიან 24; შათან ისწიელეს სხვა ტომებში წინადაცეთა 275.

ეგოპოტამონი იხ. აიგოპოტამოსი.

ედიხელი: ჰერაკლე ედესელი 262.

ეფარე ეპიფანე: „საეკლესიო ისტორიის“ ავტორი, რომელიც მოგვიტობრებს აფხაზთა გეორგისტანებზე 219.

ეფეა, კონძელი: 103.

1. ეფენიოზი, ეფენი (ფილოსოფოსი, თემისტოისის მამა) 45, 51, 52, 53—54.

2. ეფენიოზი, ტრიანი: მასთან ბაქურის ბრძოლა 198, 199, 234, 264.

ეფერიოზი, საბურისი: ის თულიანე

განდგომალის შესაწოდელ-ფსუცილია 83, 144.

ეკლოვი, კესარიის ეპისკოპოსი: 183, 185.

ეენამი სარდელი, ისტორიკოსი: 166—167, 264.

ეენეოზი, იახონის ეპი: 226.

ევატორია, ტაერიეს ქალაქი: 115.

ეფრაიმე: 67.

ეფროპი: 105, 163; ეფროპის აზისებან მიჯანება ტანიანი 113.

ეფროპოზი, ქალაქი: 127.

ეფსევი კესარიელი, ისტორიკოსი IV საუკუნისა #1—82, 35; მისი „საეკლესიო ისტორიის“ გეგრძელებს სწერს გელასი კესარიელი 179, 180, 183, 185, სოკრატე სქოლასტიკოსი 223; მის „საეკლ. ისტორიას“ თარგმნის რუფინუსი 200; მისი „ისტორიით“ სარგებლობს კესარიის ნაზიანზელი 37.

1. ევბათი ანტიოქელი, IV საუკუნის ბიზანტიელი მოღვაწე: 33—35, 271.

2. ევბათი, ანტიოქიის პატრიარქი: მან უკურთხა ქართუელებს „კოთალიკოსი“ 217.

3. ევბათი თესლონიკელი, XII საუკუნის ბიზანტიელი ფილოლოგოსი: 82, 83, 84, 85, 88, 152.

1. ევტროპიოზი, საბურისი: 166.

2. ევტროპიოზი, ევტროპი (ისტორიკოსი): 227.

ეფემიოზი, მაგისტროსი და ეზოს-მოძღვარი მარკიანე შეფის ღრთს: 255.

ეფრატა, საბურისი აფხაზი: 219.

ეფრათი, შვინარე: 47, 134, 145.

ეფსინის ზღვა (შავი ზღვა): 83, 114, 137, 164, 186, 201, 230, 268; იქ ჩადის შ. კორაქსი 113.

ეფეიელი: მისი ცნობა თობელის შესახებ 34.

ეთიოპელნი: 222, 223, 226; მისდევენ წინადაცეთის 275.

ეთიოპია 28, 99.

ეგპატანა, ქალაქი: 122; აიგივეებენ აბ-
ლანდელ ჰამბინთან 160.
ელბორის მთები: 159.
ელფეთრობოლო, ქალაქი პალესტინა-
ში: 38.
ელფე: მისი ვულისთვის ატყდა ტრო-
ადის ომი 112.
ელთანა, ქალაქი (არანა?): 174.
ელინები (ბერძენები): 84, 86, 271, 272;
ელინთა დღეობები 51.
ელინისტური: ელ. ტაძარი 248.
ემანი ნ. რ.: 90, 162.
ენებაი, ტროელი გმირი: 104, 147.
ენიქე: 149. იხ. ფალისი.
ენაქი, ენობი (ბიბლ.): მის უკვეშირე-
ბენ ჰენიოხების სახელს 154.
ენელინი ვ.: 97.
ეპიფანე კვიპრელი: 38—43; ქართუ-
ლად მოღწეული მისი თხზულებები
39.
ერატოსტენე, ბერძენი გეოგრაფოსი
(275—195 წ.წ.) 78, 106, 148.
ერეკლი, ქალაქი (ძველი ჰერაკლეა):
149.
ერიფანი (პადუსი), მდინარე: 241; ერ-
თვის იტალიის ზღვას 242.
ერმია ხოზომენე იხ. სოზომენე.
ერფურდტი: ვაგნერ-ერფურდტის გა-
მოცემა აჰიანეს „ისტორიისა“: 89,
94, 96, 159, 161.
ესპანეთი: 172; ესპანეთის იბერები
171.
ესქილე, ბერძენი ტრაგიკოსი: 148.
ეტაუსი (= ატი), კოლხეთის მეფე:
31.
ეფესო, ქალაქი: აქ გარდაიცვალა იო-
ანე მოციქული 30.
ეფროსა, ბერძენი ისტორიკოსი: 158.
ეფრემ მცირე: 57; მან თარგმნა თეო-
ლოგიკე კვირელის „ისტორიის“
ერთი თავი 209, 212—213; მისი
თარგმნილია „ფილითეონ ისტო-
რიკ“ 225.

ეკლიამე ათანელი: მისი წერილი ეფ-
სევი ბაშფილეს წიგნის შესახებ 23.
ეშლი-არმაკი, მდინარე: 150. იხ. ირ-
სი.
მაგნერი ა. ა. (ამიანე მარკელინეს
„ისტორიის“ ერთ-ერთი გამოცე-
მელი): 89, 94, 96, 98, 151, 159,
161, 162, 164.
ვალარშაბათი: 70.
ვალენტო, რომის იმპერატორი (364 -
378 წ.წ.): 45, 46, 76, 77, 78, 90,
127, 131, 138, 140, 162, 163; მო-
სი აახელობის ლეგიონი 171; მისი
სახელობის კოპორტი 175.
ვალენტია, ქალაქი: 175, 176.
ვალენტინიანე I, რომის იმპერატორი
(362—375 წ.წ.): 76.
ვალერი: მისი სახელობის ფრთეული.
171.
1. **ვალერიანე**, რომის იმპერატორი
(253—260 წ.წ.): 268.
2. **ვალერიანე**, ეპისკოპოსი: 200.
ვალერიუს მაქსიმუსი, I საუკუნის
(ახ. წ.) რომელი ისტორიკოსი: 76.
ვალერიუს ფლავუსი, I საუკუნის
(ახ. წ.) რომელი პოეტი „ბრგონდ-
ტოკის“ ავტორი: 78, 80, 88, 144,
149, 153, 154, 157.
ვალეა ანაი (Valerius) 89, 94, 96,
98, 159.
ვანდალები: 262, 278; იტალიელთა
უთანხმოება მათთან 255, 257, 258.
ვანარ-ბაქურა (საფაგური): 90, 162.
იხ. ასფაგური.
ვარონი: 148.
ვენტიდოუსი, ანტონიუსის ლეგატი:
120, 159.
ვერგილიუსი: 149, 153; მისი „ენეიდა“
147.
ვესპასიანე, რომის იმპერატორი: 85.
ვესტრუტები: 200.
ვეტრანონი კანების ლეგიონის მე-
თავრია 124; ისტორიკოსა ზოსიმე

- მის ბრეტანონის სახელთი ახსენებს 161.
- ვალელში ფ:** 45, 52, 53, 54.
- ვიჩქი:** ქართველების სტომო სახელის დაკავშირება ჰარკანთან, ვიჩქთან 83, 276.
- ვისლა, ვისულა, მდინარე:** 116, 157.
- ვისოვა გ:** 180.
- ვისულა იხ. ვისლა.**
- ვიტელიოზი,** რომელიც ბავიარტრატო იმპერატორის ტიბეროუსის დროს: 273.
- ვიქტორი:** ცხენოსანთა ჯარის სარკობლო 141.
- ვიწი:** დღევანდელი ღაზეთის ტერიტორიაზე 152.
- ვოლვა:** 156.
- ვორაგები, ტომი:** 266.
- ზანდანი,** ეთიოპელი მისი დაარსებულა ქალაქი ტარსოსი 99.
- ზანები (Zanni) კანები:** 89. იხ. კანები.
- ზეცი ო. (O. Seeck) 45, 52, 53, 62, 67, 97, 165, 168, 170.**
- ზევის:** 98.
- ზენონი,** ბიზანტიის კეისარი (474—491 წ.წ.): 262.
- ზენჯანი:** ქალაქი სპარსეთის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში 160.
- ზიანები (Зианни, Zianii), კანები:** 98, 161.
- ზიგანა, შიხ:** 176.
- ზიგანე:** ციხე-სიმაგრე დასავლეთ საქართველოში 175, 176, 177, 178; აქ იყო საეპისკოპოსო ეთიოდრა 176.
- ზიგები, ტომი:** 84, 85; მათ სტრახონი აქეებსა და მენიონებს შორის ათავსებს 155. იხ. აგრეთვე ჭიჭები.
- ზოფა, გიორგი:** ნიკეის კრების მონაწილეთა სის კოპტური ხელნაწერის აღმომჩენი 2.
- ზომბიხი, ქალაქი:** 122.
- ზომიე,** ბიზანტიელი ისტორიკოსი V საუკუნის: 161, 258, 264—278.
- მაფრიზი:** 160.
- თარგამოხი იხ. თერგამა.**
- თარსიხი:** მისგან არიან ჰიბერები 12.
- თარში, თარასია:** პარსისს ეწოდებს კარქედონს 221.
- თარსნიშვილი მ:** 184, 265.
- თახიხი, კუხტული:** 103.
- თაუაიშვილი ე:** 213, 215.
- თებალი:** აქ უფის ჭანუბის რაზმი 170, 172.
- თებე:** ეგვიპტის თებე 226.
- თეზეხი:** აოჩის მუფე 150; იგი პერაკლეს მტკიცეა 27.
- თეგერი (Thackeray), იონებ ფლოროსის გამომცემელი:** 271, 276.
- თემებტია:** თემესტოს წარწერა 247.
- თემისკირი:** 50; თემისკირის ქალაქი, აქ შედარება მდინარე თერმოლიანტა 109, 150.
- თემისტოკოსი, ბიზანტიელი რიტორი და ფილოსოფოსი IV საუკუნის:** 45—58.
- თემისტოკლე:** 104, 147.
- თეობელეზი, თიბელეზი:** რომელთაც იბერები ეწოდებოდათ 35. იხ. თიბელი.
1. თეოდორე მწუხვცილი: 2.
 2. თეოდორე: სკირატე სქოლისტიკოსის მეგობარი 229.
 3. თეოდორე, საქელსიო ისტორიკოსი VI საუკუნის (თეოდორე ანაგნოსტიე): 278.
- თეოდორიტი კვირელი, ბიზანტიელი ისტორიკოსი V საუკუნის:** 195, 196, 208—228, 243; მისი შრომები ქართულად 208—209.
- თეოდორიტი, ეესტავთების მეფე თეოდორიტი II:** 277.
- თეოდოზი I, ბიზანტიის კეისარი:** 45, 49, 200, 269, 270; მის დროს მო-

ლეჟეობს ბიზანტიის ბაქური 199.
234.

თეოდოსი II, ბიზანტიის კეისარი: 208.

თეოდოსია: ტავრიკას ქალაქი 115; პიტეუსტია (?) 150.

1. თეოდანე ეპითაღმწერელი: მისი „ქრონოგრაფია“ 181, 224, 257.

2. თეოდანე მითილენელი: პომპეუსის მეისტორიე 145.

თეოდანესი, მდინარე: შედგინება საერომატებში 113.

თეოფილაქტი, ანტიოქიის პატრიარქი: მის დროს ქართველებს ეძლევათ „პროტრუპტიკონი“ — თეოფილ აქერსიზონ თავიანთი კათალიკოსი 218.

თერაკია: 171.

თერგამა, თერგამო (თარგანოსი) 222, 223.

თერმე-რია, მდინარე: 150. იხ. თერმოდონტი.

თერმოდონტი (თერმადონდო), მდინარე: ანლანდელი თერმუქიაი: 42, 43, 50, 102, 110, 150, 151, 167, 275.

თესალია: იქიდან წამოვიდნენ არგონავტები 50.

თესალიელები: თობელისაგან არიან წარმოშობილი 35; თესალიელთა ბელადი აქალები 117.

თიბრისი, მდინარე: 109.

თინია, მხარე მიგდონიში: 107.

თმოუ, თმოხი: აქ იდგა იბერთა ფრთეული 171, 172.

თობელი: 12, 25; თობელი ჰყვია იბერებს 222, 223; 271—273. რას ამბობს მათ შესახებ თსებ ფლავიუსი 34.

თოგორმა, მამათშაყარი: 12.

თოვიდოსი (თობელი): 272.

1. თომა, მოციქული: მისი ქალაგები პართიაში 29.

2. თომა, წმინდა კაცი, სატარლელთა ქალაქიდან: 73.

თომასონი გ. ა., ინგლისელი ისტორიკოსი: 75, 96.

თრაკია: 33, 77, 78, 91, 103, 161, 164, 173, 249; თრაკიის სანაპირო 118; თრაკიის შთაქარსარდლის განკარგულებაში ყოფილა ქაენების ლეგიონი 172; ანამლე გაფართოვეს აპარსელებმა თავიანთი სამფლობელო 121; მას თავს დაესხა მოელი გოთია 142; თრაკიის ბოსფორი 107, 116, 148.

თრაკიელები: 48.

თუბალები: 152.

თურქეთი: 163.

თაზიეები, ტომი: 114, 156.

თაზონი, ირგონვეტების მეთაური: 67, 84; მისი ლაშქრობა 27; მისი თანამოლაშქრეა მობსოსი 79, 144; მისი უკალი ევენოსი 226.

თაუბოუსკი ა.: 161.

თამბლინე, ნეპლატონიკოსი: 166.

თამპოლსკი ზ. ა.: 158.

თახიონი: ამის ძეა პარსია 104.

თახონიოსის მთა: მთა სარაშიდიელთა მსაქვეანში 122.

თაფეთი, თაფეთი: მისი ძენი 12, 13—14; თაფეთის ტომები არიან ტიბარენები, ხალიბები, კოლბები, შელანტენები 13.

1. თბერები: თაფეთის მოდგმის ხალხია 12 („თარსისი, რომლისაგანაც არიან მიბერები, რომლებსაც აგრეთვე ტვირენები ეწოდებათ“); მათ ეწოდებათ თობელი 35, 222, 271; იხანეებთან სემას მოდგმში 40; ისინი ოდესღაც მოვიდნენ პირიქეებიდან აღმოსავლეთში და ომი აუტეხეს პირსინებს 83, 230.

საუ ცხოვრობენ იბერები? 19, 32; იბერთა საზღვრები 48; იბერთა ქვეყანა 71; იბერები ცხოვრობენ არმენიელთა შიდა ქვეყნის ჩრდილოეთით 236; ისინი ცხოვრობენ ევსონის პონტოსთან 186, 201, 230; მათ აქვთ საეკლესიო ენა 18; მათ აქვთ დამწერლობა 14; იბერთა

ქვეყანა უაღმარებელი ნაბუნდო-
ნოსორმა 37; იბერები დასქრობდნენ
სკვითებთან ერთად ნეაყოფლო-
ბით 223. იბერები ტიბერიოსი-
დროს (! ადუ.) 273; იბერთა მეფე
70, 71, 72, 80 („იბერთა მეფის
შერბანის ანუ შირიანის შესახებ“);
ბაქერი, იბერთა შორის სახელგა-
ნი 194, 197; იბერთა მოქცევა 184,
186—194, 201—201, 209—219,
245, 229—234, 235—241; იბერთა
მოკიდებულები კონსტანტინე დი-
დიან 193; იბერები ვალენტის დროს
47; იბერები ეომებთან დაზთა მე-
ფეს V საუკუნეში 262; ბათში არ-
სებული მწვანელობა 42; იბერ-
თა მომასტარი იერუსალიმში 265,
266; იბერები და სვიმეონ ბესვეტე
225; იბერები პიზანტიის წარში 48,
49, 50, 171, 172; ხელისანი იბე-
რები 226; იბერთა ქვეყანაში თვა-
ლი ისპისი ანუ ისპინი 42, 43.
იხ. აგრეთვე იბერია, ივირა.

2. იბერები ესპანეთისა: 171.

იბერია: 89, 90, 162, 163, 164, 172;
სემის ხედრი ქვეყანა 41; იბერი-
ისათვის ბრძოლა რომაელებსა და
სპარსელებს შორის 124; იბერიის
ურთიერთობა რომთან 171; იბე-
რიის გაყოფა 130, 131, 140; იბერი-
ის მეფე სავრომაკი 125, 139, 141;
იბერიის მეფე შერბანი ანუ შირი-
ანი 80, 101, 146. იბერიის უფ-
ლისწული ბაქერი 194; იბერიის
მოობრება ჩრდილო ტომების მიერ
259.

ქანთხები: შათი დაკეპშირება ქენი-
ობებთან 155.

ადმანი: 111.

იფრეკელი: 222, 223.

იფრუსალემი: 180, 200, 265, 266.

იფრია: 253.

იფრია (იბერია): 272.

იფრის ვადმოსავალი 253, იფრის ხე-
ობა 160.

იოაკიმ, ილიაევისის საშობლო: 52.

ილიონი: 154; ილიონის წინააღმდეგ
ლაშქრობა 27.

ილირიდა: 266.

ილირიელები: 48.

იმავები, წიგნი: 123.

იმბროსი, კუნძული: 103.

ინაქე შ.: შისი ნაშრომი ჰენოხების
შესახებ. 155; იეროლიამის შესა-
ხებ 266, 267.

ინაქე, ინაქობი: შისი ასული იო 107,
148.

ინგილინის შერთველი: 70.

ინგოროვეა პ.: 70, 152, 155, 163,
178; შისი აზრი ჰენოხების შესა-
ხებ 154.

ინლოეთი: 111; ინლოეთის იმი, რომ
მელიც გაუაზრებდა ბაქოსში 83, 85.

ინლოელები: შათში ქრისტიანობა იქა-
დაცა ფრუმენტიოსმა 209, 215; ინ-
ლოელი ერები წარჩინებულ პირებს
გზავნიდნენ რომში საჩუქრებით
102.

ინემოლი, ქალაქი პაფლაგონიაში: 45.

ინოცენტი, რომის ეპისკოპოსი: 242.

იო, ინაქისის ასული: 107, 148.

1. იოანე დამასკელი: შისი ცხოვრება
220.

2. იოანე კათალიკოსი: ხელთდასმუ-
ლი იქმნა თეოფილაქტე ანტიოქე-
ლას მიერ 218.

3. იოანე ევნუხი: 10, 265, 266, იხ.
შითრიდატე ლაზი.

4. იოანე, კესარიის ეპისკოპოსი: 179,
183.

5. იოანე კვრიცე: ქართველთა ეკლე-
სიარბი, რომლის დავალებით ეფ-
რემ მცირემ დასწერა „უწყებამ
ვიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა“
214.

6. იოანე ლაზი იხ. იოანე ევნუხი, ში-
თრიდატე ლაზი.

7. იოანე ლოდე, VI საუკუნის ბიზან-
ტიელი მწერალი: 253, 260.

8. იოანე შთავარაძისძე, შავშთის მო-
ღვაწე: 221.

9. **ოიანე**, მოციქული: მისი ქადაგება აზიაში 30.
10. **ოიანე ოქროპირი**: იგი ლიბანოსის მოწიფეა 76; მისი მოწიფე იყო თეოდორიტე კვირელი 208; მისი გადასახლება ბიჭვინთაში 224, 242.
11. **ოიანე ქსიფილინოსი**, ბიზანტიელი მწერალი XI საუკუნისა: 158. იხ. ქსიფილინოსი.
12. **ოიანე პეტრიწი**: 57, 272, 273.
- ოივანე**, ბიზანტიის კეისარი: (363—364 წ.წ.) 45, 76, 124, 130, 140, 161.
- იონე პ.**: 94.
- იონია**, **იონია**: 271, 272.
- იონიელები**: 107.
- იონიის ზღვა**: 107.
- იორი**, მდინარე: ივრის ხეობის ძველ სახელს უკავშირდება კამბისი 160.
- იოხებ ფლავიოსი**: მისი ცნობები ქართულ ტომებზე 34, 271—272.
- იოუანი** (იონია): 271, 272.
- იპოლიტე პრომედი**: მისი „ქრონოგრაფია“ 11; მისი „დიამერიზოს“ 19—20.
- ირანს**: ირანის ჩრდილოეთ ნაწილშია კასპიის კარი 159.
- ირენარხე**: მღვდელი და წინამძღვარი 72, 73.
- ირისი**, მდინარე (ახლანდელი ემილი-ირმაკი): 109, 149, 150.
- ისმაიტელნი**: 225.
- ისოკრატე**, ბერძენი რიტორი: 53.
- ისპანელნი**, ბისპანელნი: 171.
- ისპანია**: აქედან არიან მოსული იბერები 230.
- ისტრინი ვ. მ.**: 181.
1. **ისტროსი**, მდინარე: 48, 266.
2. **ისტროსი**, **მისტროსი** (ქალაქი): ისუღიმენი: აქ იღვა კობორტი აპულეისა, რომელ მოქალაქეთა 175, 176, 178.
- იტალია**: 147, 183, 200, 266; **იტალიის ზღვა** 242.
- იტალიელი**: იტალიელთა ქვეყანა 241;

- იტალიელთა ელჩები ბიზანტიის კეისართან 256, 257, 258.
- იუდეები**: მათთან ქადაგებდა პეტრე 30; მათი მეფე პეროდე აგრიპა 274.
- იულიანე განდგომილი**, ბიზანტიის კეისარი: 76, 77, 79, 80, 81, 120, 124, 144, 146, 161; მას უცხო ერებში გაუქარდა დიდი სახელი 102; მასთან ახლო ურთიერთობა აქვს თემისტოისს 45, 46; მის წრეშია ლიბანოსი 59, 60, 61.
- იულიუს აფრიკანუსი**: მისი „ქრონოგრაფია“ 11.
- იუროპააზი**, ციხე-სიმაგრე: 253; მდებარეობს კასპიის კარებთან, 256 257, 259—260, მისი დაცვის პირობები 256.
- იუსტინიანე I**, ბიზანტიის კეისარი: 55, 89; მის დროს გაქრისტიანდნენ აუზაზები 219; მან იაგო ტიპარი აუზაზეთში 219; განაახლა ლაზთა მონასტერი 265; იუსტინიანეს კოდექსი 258.
- იუსტინუსი**: პომპეტუს ტროგუსის ეპიტომატორი 146, 150 იხ. პომპეტუს ტროგუსი.
- იფიგენია**, აგამემნონის ასული: მით მის შესახებ 156.
- იქსომატები**, ტომი: 114.
- კადიკოი**, ძველი ქალკედონი: 147.
- კადმოს ფინიკიელი**: მან შემოიღო ქვისტეხა და ოქროს მადნის დამუშავება 24.
- კალსიები**: 159; ჩრდილოეთიდან ესაზღვრებიან სპარსეთს 121.
- კავკასია**: 47, 150, 157; პომპეტუსის ლაშქრობა კავკასიაში 158; კავკასიის იბერები იხსენიებიან *Notitia dignitatum*-ში 172, კავკასიის კარი 159; კავკასიის ქედი (ბჭედან გამოდის ტანაისი) 113; კავკასიის მთანი 71, 156; კავკასიის ყული 85.

- კავკასიონი: 84.
 კალიპოლისი, ქალაქი: 104.
 კალიქაროსი, მდინარე: 111, 153.
 კალილიმნი: 147.
 კალონტომა: დანებების შესართავი 119.
 კამარტები, ხალხი: 82—87; კამარტების ხალხმრავალი თემები 111, მათ შესახებ საგულისხმო ცნობა მოყუბუება ძიანეს 87, 146 153; მათი სახელის ცვლილი პომპონიუს მელას გამოართან 153.
 კამბიოვანი, შარაქის ველისა და ივრის ხეობის ძველი სახელი: 160
 კამბიხესი, მდინარე სპარსეთის ჩრდილო დასავლეთ ნაწილში: 121, 122. მდინარე იართან აიგივებენ 160.
 კანდეაკი ნ., ლოკა: მისი „ქართული ჰეკატაეტიკონი“ 57, 58.
 კაპადოკია: 4, 73, 159; იაფეტის ქვეყანა 14; აქ ქადაგებდა პეტრე 30; კაპადოკიის ეპარქია 2.
 კაპადოკიელები: 269; ძველად მათ ბუხიანები ერქვათ 34, 35, 271, 272; ამას ქვია მოსოხი 222, 223; მათ აქვთ საკუთარი ენა 18; კაპადოკიელთა გადაღმა ცხოვრობენ არმენიელები, ახერები 19; კაპადოკიელებმა გამოიგონეს „ნაბლა“ (საქრავი) 24.
 კარამზისი, კონცი პაფლაგონიაში: 110, 151.
 კართაგენელები: მათ დაამზადეს ოთხწყვილ-ნიჩბიანი ხომალდები 24.
 კარიელები: ვარსკვლავთმრიცხველები 24.
 კარკინის უბე: 116.
 კარბები, ტომი: 266.
 კარსტი ი.: 30, 31, 32.
 კარქედონი: ასე ქვია თარსისს 221.
 კასიონი, რომელი სარდალი, რომელიც ბაგურთან ერთად შეება მტერს 144, 164.
 კასპია: სემის ბევარი ქვეყანა 41. იხ. კასპიის ზღვა, კასპიის კარები.
 კასპიანები, კასპიები, კასპიელები: 150, 228; მათ აქვთ საკუთარი ენა 18; მათში არსებული ჩვეულება მოხუცთა მოვლისა 26.
 კასპიის ზღვა: 83, 85, 151, 153, 159, 160, 161; მისი სანაპიროები 150; მას ერთვის მდ. კიროსი (მტყვარი) 122; კასპიის ზღვამდე აღწევენ ამაზონები 113; კასპიის ზღვაზე ილაშქრა პომპეუსმა 120; კასპიის ზღვისპირეთი 156.
 კასპიის ტბა (კასპიის ზღვა): 120, 158.
 1. კასპიის კარები: 48; მათ გადაღმა ცხოვრობენ ალბანელები 19; კასპიის კარებთან მდებარეობს ტურაბაბი 256, 259; კასპიის კარები იანსებ ფლავიუსთან 274, 275.
 2. კასპიის კარები: კასპიის ზღვის სამხრეთით მდებარე პართიასა და პირონიის მიმავალი უღელტეხილი 121, 159.
 კატორი: მისი კავშირი ღმრთისკურთხევის დარსებობასთან 112.
 კაფრეცხი, ენების შწვერკალი: 103.
 კაბაქე მ.: 273.
 კაკელიძე კ.: 7, 19, 21, 22, 23, 32, 33, 39, 66, 67, 92, 195, 196, 265, 273.
 კელა, ქალაქი: 104.
 კელატი, მდინარე: 149, 163.
 კელტები: მათი სამსახური ბიზანტიის ვარში 48.
 კენე პარემოლე, ციხე-სიმაგრე დასავლეთ საქართველოში: 175, 176, 178 (Burgus novus).
 კერახი, კონცი: 106 (აგრეთვე ჰირო „კერატასა“).
 კერახუნტი, ქალაქი: 109, 151; სილოელთა ახალმენია 148; იგი თანამედროვე სოფელი ფოლბაზარია 149; მათ ხლოს იყვნენ მოსინიკები 152; კერახუნტის საეკლესიო კათედრა 4.
 კერემზას კონცი: 151.
 კერკტები: აქეების მეზობლები

- არის 112, 155; მათ იფიგევებენ ზერქეზებთან 155.
- კერკოხი** იხ. ამციტოსი.
- კერჩის სრუტი**: 146.
- კესარია** (პალესტინისა): 21, მისი ეპისკოპოსი გელასი 179.
- კესარიოს ნაზიანზელი**, ისტორიკოსი, გრაგოლ ნაზიანზელის უმცროსი ძმა; 36—87.
- კეფალონესოსი**: 117.
- კვადები**: 95, 131; მათი შეფუც გამოწესე 163.
- კვიზიკოსი, კიზიკოსი**, ქალაქი: 105, 123, 161.
- კვირე, კვიროსი**, ქალაქი ანტიოქიის აღმოსავლეთით: 208, 225.
- კიხელე**: მისი ეულტის გავრცელება საქართველოში 147.
- კიდნოსი**, მდინარე კილიკიაში: 98.
- კიდარიტები**: მათთან იმი აქვთ პართელებს 254, 259; პუნები-კიდარიტები 257, 262.
- კიზიკოსი** იხ. კვიზიკოსი.
- კიკლადები, კუნძულები**: 103.
- კილაკი, საჭურისი**: 125, 126, 127, 128, 129, 132, 162.
- კილიკია**: 79, 91, 98, 132.
- კილიკიელები**: 269.
- კიშერიელები**: 150.
- კიშერიის ბოხფორა**: 107, 151; მისი მცხოვრებნი არიან კერკეტების უკან 112; ეს არის ახლანდელი კერჩას სრუტი 148.
- კინოსემე**: აქ არის დაკრძალული ჰექუბა 104.
- კიოხი**, ქალაქი: 105.
- კირილე იერუსალიმელი**: 179, 180; მისა დისწულია გელასი კესარიელი 179, 185.
- კირკე**: აეტის და 164; კირკესებური შელოკვა 137.
- კირაპოლიისი**, ქალაქი: 122.
1. **კიროსი**, სპარსეთის მეფე: 121, 159, 161; მან მოამორა მდინარე კიროსის მისი ძველი სახელი და ეს სახელი (კიროსი) დაარქვა 122.
2. **კიროსი**, მდინარე მტკვარი: 121, 122, 130, 160, 163; დიდის ძალით იყაფავს გზას და კასპიის ზღვის ერთვის 122; იგი უნდა დადებულყო საზღვრად იბერიის გაყოფის დროს 130.
- კლაფი, კლაფიუსი**: მისი სახელობის რაზმი იღვა სემასტაპოლში 175.
- კლაფიოს პტოლემეიოსი**, ცნობილი გეოგრაფოსი: 155, იხ. პტოლემეიოსი.
- კლაფიუს კლაფიანუსი**, რომაელი პოეტი IV—V საუკუნისა: 159.
- კლანი** ვ: 97.
- კლარკი კ.**, ამერჯელი მეცნიერი: 79, 92, 93, 94, 95, 97, 164.
- კლახენი**, ფილოლოგოსი: 251.
- კლიმენტი ალექსანდრიელი**: მისი *Stromata* 11, 24, 25, 27.
- კოდროხი**: ამის ძეა ნილევსი 107.
- კოლები**: იაფეტის ტომია 40. იხ. კოლისი;
- კოლიხი**: იაფეტის ქვეყანა 14. იხ. კოლები.
- კოლონელი**, ქალაქ კოლონიიდან: 174.
- კოლონა**, ქალაქი: 174.
- კოლხები**: იაფეტის ტომია 13, 40, სად ცხოვრობენ? 20, 32; მათ აქვთ საეუთარი ენა 18; კოლხებს, ეგვიპტელთა ძველ მოდგმას, ჩამოუდის ფაზისი 89, 112, 153; კოლხები და ოქროს სიწმისი 108; კოლხები და ეგვიპტელები 274; კოლხებს მისდევენ წინადაცვეთას 275; კოლხების ურთიერთობა რომთან 274; შითრიდტე დამარცხების შემდეგ გაიქცა კოლხთა სამეფოსაკენ (და არა კოლხების მეფეს გამოუქცა) 80, 99, 145; კოლხთა ქვეყანა 50, 68; კოლხებს შორის გავრცელებული ზერძნული სახელები 10.
- კოლხეთი, კოლხიდა**: მითები კოლხიდის შესახებ 167; კოლხიდისკენ

- გამოსცრა იახონა, 226; კოლხეთის სანაპიროებია კოლონიზაცია ბერძენთა მიერ 148; კოლხეთში ჰელენიზმის ამაღნა დიოსკურიას 154; კოლხეთის სამეფო ტახტი 249; კოლხეთის სამეფო ტახტზე მფლობის წყაბები 255; კოლხეთის რიტორიული სკოლა 50-58; კოლხეთში ელჩად იგზავნება დიოსკურსი 256; კოლხეთის მეფეა 50.
- კომანა**, ქალაქი არმენიაში: აქ გარდაცვალა იოანე ოქროპირი 224, 243; კომანის საეპისკოპოსო დაიწყო 4.
- კონკორდია**, ქალაქი, ავსტრიის მახლობლად: 200.
1. **კონსტანტინე I დიდი**, ბიზანტიის კეისარი: 21, 33, 81, 163; მისი ცხოვრება აღწერა ევსევიმ 22; ის არის მეორე ჰელენე 214; მისი დროინდელი ენობები *Not. dign.* ში 169; მის ურთის ბერძენი მოქცევა 7; მის უგზავნის მოკავებლებს მართან მეფე 193, 195, 206, 213, 217, 234, 240, 244; მან უბო სოციალურად გახყო სამეფო 269.
2. **კონსტანტინე V კობრონიძე**: 218.
3. **კონსტანტინე VII პორფიროგენიტი**, ბიზანტიის კეისარი: 249; მისი კრებულები 166.
4. **კონსტანტინე** (იგივე კონსტანციუსი) პროტორიული პრეფექტი: 257-258.
- კონსტანტინეპოლი**: 36, 45, 46, 53, 59, 62, 63, 242, 259, 262; იგი ძველი ბიზანტიონია 105, 147; კონსტანტინეპოლი დაარსდა 330 წელს 1; კ-დან იქნენ მოწვეული ქართლში ბერძენი მღვდელმსახურნი 6, 193, 195, 196, 198, 206; კის საეკლესიო კრება (381 წლისა და 394 წლისა) 179; კ-დან გასახლეს იოანე ოქროპირი 224, აქ დაიბადა სოკრატე სქოლასტიკოსი 229; აქ იყო ვეჭილად სოზომენე 235; კ-ში ჩავიდა გუბაზ მეფე 251, 252, 258; კონსტანტინეპოლის ეპარქია (პრეფექტი) 257, 258.
1. **კონსტანცი**, ბიზანტიის კეისარი: 36, 45, 59, 76, 146.
2. **კონსტანცი** იხ. 4. **კონსტანტინე**.
- კონსტანცია**, ქალაქი კვაპროსზე, ქველად სალაშინი: 38.
- კორაქსი**, მდინარე: 113, 156 (=კოდორს?).
- კორბო** ე. ბუდუღის არქეოლოგიური გათხრების მეთაური: 255.
- კორნელიუს ნეპოტი**, რომელი ისტორიკოსი: 147.
- კორხიკა**, ეფსესელი: 277.
- კოსტომოცები**, ტომი: 117.
- კოთორა**: სარძეული აბაღშენი 148.
- კოში**, მდინარე: 153 (იგივეებენ კოლიკორიანად).
- კრიუმეტოპონი**, კონსტანტინეში: 110, 151.
- კრუმბახერი** ე. 55, 169.
- კუზლანოვი** მ.: 157.
- კუჩერო**: 183.
- კუცუსი**: არმენიის დაბ. ადგილად გადაახლეს იოანე ოქროპირი 224.
- კულაოვსკი** იული: 96, 161, 169, 262; მისი თარგმანი ამაღნა მარკელისეს „ისტორიის“ 151; აღიწერეს თელის ოსებია წინაპრად 159.
- კულბა**: 155.
- კუნცი** იხ. 2.
- კურციუს რუფუსი**, რომელი ისტორიკოსი: 151.
- ლაზები**: წინათ მათ კოლხები ერქვათ 153 (კოლხები იადვრის მოდგმის არიან 13); ისინი იხსენიებიან სემის ჰოდგმაში 39; ლაზების მოსახლერე არიან ჰანები 89; ლაზთა გვეყანა 71, 72, ლაზთა სამეფოში შულის ბიჭვინთა 9; ლაზები რომელი პატრონობას ელოდიებიან, მაგრამ არ ცხოვრობენ რომელია კანონების მიხედვით 226, 227; ლაზების ურთიერთობა ბერძენებთან

10; ლაზთა გაქრისტიანება 245 — 246; ლაზთა მოქცევაზე მოგვითხრობს გელასი კესარიელი 186; ლაზებში არსებული მწვალებლობა 42; ბიზანტიელთა ბრძოლა ლაზების წინააღმდეგ 254, 277, 278; სიერო-ტკასაერმაგმა დაიკავა ლაზების მოსახლდერე ნაწილი 90, 130; მითრიდატე ლაზი 10; ლაზთა მონასტერი იერუსალიმის უდაბნოში 256; ლაზთა ელჩები ბიზანტიაში 54; ლაზების საიდუმლო ოათობა გუბაზის მოკვლის გამო, 56; ლაზთა მეფე 70, 71, 72; ლაზთა მთავარი 241; ლაზების უთანხმოება სვანებთან 251.

ლაზეთი, ლაზია, ლაზიკე: 82, 128, 176; ლაზთა სემის ზედილი ქუეყანა 41; ლაზეთის სამეფოს მეფის ზედასეფლება 250; ლაზეთის მეფე გუბაზ პირველი 251; ლაზეთი და კამარიტების საციხი 86, 87; ლაზეთი V საუკუნეში უკვე ქრისტიანული ქვეყანა 251, 253; ლაზეთის ერთ-ერთი საეკლესიო ცენტრი ძივანე 177; ლაზეთში იოწყ 152.

ლაკანელები: 84.

ლაშვავი, ქალაქი: 104.

ლატიშვი ვ. ავადმყოფი: 2, 44, 51, 86, 93, 95, 146, 151, 155, 157, 253.

ლაშვაი კენელი: მიძღვნილია აქა-ლესასადამი 115, 156, 157.

Lake K. 82.

ლაშინი, კენელი: 103.

ლაწეები: 83, 85.

ლაო ალაკიუსი იხალაკიუსი.

ლაონ I. ბიზანტიის იმპერატორი (457—474 წწ.): 252, 257, 259, 262.

ლაონტი, ლოგოგრაფოსი: ლიბანოსის მეგობარია 66.

ლაიდე მისი სახელობის რაზმეული 175.

ლაზხოსი კენელი: იფეტას მწიწილია 15; იგი ამოღონისა და არტემიდას სამშობლოა 103, 147.

ლაიფნი (ლიფიელები): 222.

ლიბანოსი, ბიზანტიელი რიტორი და ექვლოფოსი IV საუკუნისა: 53, 59, ამბიანე მარცელინეს თანამედროვე და თანამოქალაქეა 76; მისი ერთიერთობა ზაქერიასთან 60—67, 264, 265; მისი ერთიერთობა იულიანესთან 59, 60, 61.

ლიბერი, რომელი ბანთეონის დმერთი, რომელიც გააიგივეს ზაქოსთან 111, 153.

ლიბია, ლივია: 29, 30, 221, 269.

ლიბიელნი: 222.

ლიდიელები: 221, 222.

ლივიუსი (Titus Livius) რომელი ისტორიკოსი: 75, 76, 78.

ლიცინიუსი, რომის იმპერატორი (308—324 წწ.): 235.

ლიკო (ანუ ლიკოპოლასი), ქალაქი: 170.

ლიკოსი, მდინარე (Lyceus) 107, 108, 149.

ლიშია, ქალაქი ესპანეთში: 277.

ლინდენბროგი ფ. (ამბიანე მარცელინეს ისტორიის გამოცემელი): 94, 96, 147.

ლისიმაქია, ქალაქი: 108.

ლიუბკერი ფრა: 46.

ლიცმანი ..: 19

ლომოური ნ. ჭოცა: 147, 148, 155.

ლონგინოზი: ნეოკესარიის ეპისკოპოსი 3, 4.

ლუდი (ლიდიელები): 221.

ლუზიტანები: 171.

ლუკულუსი (დაბლ. 106—56) რომელი სარდალი: 109, 120, 150; მისი ლაშქრობა აღმოსავლეთში 158.

მაგები, Μαγοί (მოგები), სპარსთა მღვდელმსახურნი (სვიდას განმარტებით: „მოგები“ — სპარსელებში ფილოსოფოსები და ღმთისმოყვარულნი: *παρὰ Πέρσας οι φιλόσοφοι και φιλόσοφοι*; 256, 257. **მაგობი:** გოგი და მაგობი 222, 223.

- შაფრები:** 29, 102, 170.
შაზაკა: მესხთა ქალაქი კავადოკიაში 31, 271, 272.
შაკედონია: აქ არის ათონის შთა 103.
შაკრონები: ქართველი ტომი შივი ზღვის სამხრეთ სინაპიროზე 88, 111, 275; სტრაბონის აზრით ახლა მათ სანებს (ე. ი. კანებს) უწოდებენ 152; შაკრონ-სანები 153; შაკრონები ქაპას ტომია 16.
შამიკონიანი მუშელი: 152. იხ. არტაბანი.
შანანდიანი ი. 145.
შანიჩი, მლინარე: 156.
შანლოუს პრისკუსი: პომპეუსის ლეგატი 100.
შარაკუსი, მლინარე. მიედინება სავრომატების ქვეყანაზე 113.
შარანგა, სპარსეთის პროვინცია: 161.
შარახტანი (ანუ შეღია): 31.
შარბურგი: აქ არის დაცული ამიანე შარკელიანს „ისტორიის“ ხელნაწერი 93.
შარგიახა: კასპიის ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარე ქვეყანა 122, 161.
შარები (ანუ მდებარეობები): 31.
შართაჲ: სვიმონ საცივრველთ-შაქმულის დედა 220.
შარი ნიკა: 44, 69, 70, 73, 74.
შარიანდენა, მხარე შაკედონიაში: 107.
შარკვარტი ი. 19, 91.
შარკიანე, ბიზანტიის კეისარი (450—457 წ.წ.): 249, 255, 257, 258, 277, 278.
შარკოზ დიაკონი: მისი „პორფირე ლაზელის ცხოვრება“ 185.
შარშარა, ავსტელი (შეღად პრკოუნესოსი): 147.
შარშარილოს ზღვა: 147, 148, 161.
შარონეა, ქალაქი თრაკიაში: 104.
შარტიელი: შარტიელია მონასტერი 247, 248.
შარუანი (მურვანი): პეტრე იბერიის საერო სახელია 266.
შარკელინე: 82; იხ. ამიანე შარკელინე.
შახაგეტები: მათი და ალანების ურთიერთშარტების საკითხი 116, 120, 158, 159, 161; მათ ახლა ახაზებს უწოდებენ 159; მათ ქვეყანაზე ვითარა პომპეუსმა 120, 158; შახაგეტებში არსებული ჩვეულება შობუტთა მოკვლისა 26, 27, 227. შახაგეტები ანუ შახატონი 43, 44.
შახაიყები: მათი სახელის კავშირი შოანიეებთან 152.
შახრუპი (შესროპი): 69.
შახატონი (შახაგეტები): 44. იხ. შახაგეტება.
შაქხენტიუსი (პეტრელიუსის ძე), რომის კეისარი (306—312 წ.წ.) 241.
შაქსიშე, ტირახი (წ): 234.
შაქსიშოვა მ. ია: 149, 150, 151.
შეგარელები: პეტრელტე მათ მიაწერს ბიზანტიონის დაარსებას 147.
შეგახონე, ისტორიკოსი: „ინდოეთის“ ავტორი 30.
შედეა: კოლხილელ შედეა 50; მან აუწა თავისი ძმა 158; შედეა თაკისი შვილების შველულია 67, 68 შედეას ვაჟი შედოსი 31; შედეამ გამოიგონა თმების შეღებვა 24.
შედოსი: ის შეღვის ვაჟი 31.
შელანია, ქერივი: მისი მრჩეველი რუფინუსი 200.
შელანკენები: იაფეტის ტომია 13. იხ. შელანქლენები, შელასქენები.
შელანქლენები, ტომი: 114, 156. იხ. შელანკენები, შელასქენები.
შელახის უბე: 104.
შელახქენები: იაფეტის ტომია 40. იხ. შელანკენები, შელანქლენები.
შელიქიშვილი გა: 82, 162, 163.
შელიქხეთხევი ლა: 69, 74, 160.
შენანდრე პროტიქტორი: 258.
შენაბიელები, ტომი: 173.
შენდელსონი ლა: 266.
შენდილოხი, მითრიდატე პონტოელის საჭურისი: 80, 99, 100, 144.

- მენტა**, ადგილი კოლხეთში: 31.
- მენზენ-მელენი** ო., კალიფორნიის უნივერსიტეტის პროფესორი: 77.
- მეოტეზი**, ტომი: 114.
- მეოტიდის ტბა** (მეოტიდის ზღვა): 106, 113, 114, 148, 151, 263, 274, 275; აქ ჩადის ტანაისი 113.
- მერდები**: მერდების მშობელი 71.
- მერიზანი**, იბერთა მეფე (იგივე შირიანი): 80, 101, 146. იხ. მირიანი.
- მესოპოტამია**: 158, 269.
- მესქინნი**, მესხინები: 272.
- მესხენები**, **მესხინები** („დღევანდელი კავკასიელები“): მათი მამათმთკარია შესხი 34, 35: 272, 273.
- მესხები**: 271—273.
- მესხი**: მესხინების მამათმთაფარი: 34, 35, 272, 273.
- მესხიოა**: 272.
- მეტიტა**, ქალაქი ეფრატზე: 174.
- მეწამული ზღვა** (სპარსეთის ებე): 121, 160.
- მიგლონია**: ძველად ამას ბითინიას უწოდებდნენ 107.
- მილია**: 159, 160, 262, 263, 275; მიდიის ზომალები 103.
- მიდიელები**: მათი ქვეყანა ღიდალ არის დაშორებული სკვითთა ქვეყანას 263.
- მიორიდატე VI** ევპატორი, პონტოს მეფე: 80, 99, 150, 161; მის მიერ ბაქტრიიდან აქლემების წამოყვანა 122, 123; მისი საკურისის მენოფილასის ამბავი 144; რგი გაიქცა კოლხთა სამეფოსაკენ 145; მისი დევნა პომპეუსის მიერ 158.
- მიორიდატე ღაზი**: პეტრე იბერის აღმზრდელი და მეგობარი 10; ამშენა იერუსალიმში, პეტრე იბერთან ერთად, ტაძარი 265, 266.
- მილეტელები**: მილეტელებმა, ათუნელთა მოახალშენებმა, დააარსეს ბერძენთა ქალაქები შავი ზღვის სანაპიროებზე 107, 148; მილეტელების ქალაქები არის კამერის ბოსფორის მილამოებში 112; მათი კოლონია ბორისთუნესი ანუ ოლუია 157.
- მილერი** ი.: 97.
- მირიანი**, იბერთა მეფე: 80, 81, 101, 146, 188, 197, 203, 211—212; მის დრის ქართლის მოქცევა 6, 190, 204, 212, 232; შემთხვევა ნადიროზის დროს 189, 203—204, 212, 216, 232, 238, 244; მის მიერ პირველი ეკლესიის აგება 191, 205—206, 212—213, 216—217, 233, 239, 244.
- მიტრადორა**, ქალის სახელი: 10.
- მიტრეოზი**, ასურეთის მეფე: 31.
- მიულერი** კ.: 166, 253, 258.
- მიქელაძე** თ.: 152.
- მიქოპონტიონი** (აქერუსიონის გამოქვაბული): 109.
- მიულენაოფი**, გერმანელი მკვლევარი: 88.
- მოხხიზი**, **მოხხიზი**: იახონის თანამოლაშქრეა 79, 98, 144.
- მოხხუესტია**: 79, 99.
- მოშუნი** თ.: 11, 19, 98, 143, 165, 169, 275, 277, 278.
- მოხე** (ბიბლი): ის იყო დიონისეზე 6004 წლით ადრე 27.
- მოხე ხორენაცი** (მოხე ხორენელი): 81, 90, 145, 160, 161, 162.
- მოხინეები**, **მოხინეები** (ქართველი ტომი): 88, 111, 152; იხსენიებიან სემანს მოდგმაში, აგრეთვე იაფეტისა და ქამის მოდგმაში 40.
- მოსოხენები** (კავადოელები): 271, 272.
- მოხიზი**: წარმოშობილია ოსიხისგან 34; ასე ქვია კავადოელებს 221, 22, 223, 271, 272.
- მოხხინები** (მინსულები, მოხხესიდიები): ქამის ტომია 16.
- მოხხინოტები**: იაფეტის ტომია 13; ქამის ტომია 16.
- მოხხები**: მოხხების შემობლად იყვნენ ტიბარენები 152.
- მოხხხიდიები** (ანუ მოსხინები): ქამის ტომია 16.

ზოზორა (მუხირისი): ციხე-სიმაგრე დას. საქართველოში 175, 176, 178.
Mrs Karl: ევანჯელის პრომების გამოცემული 29, 32.
მტკარი (ბერძნ. კროსი): 90, 160, 163.
მურალტი: 181.
მურვანი, მურვანოსი: 266.
მუშელ მამიკონიანი: 162.
მუხურისი: 178. იხ. ზოზორა.
მყირე აზია: 150.
მცხეთა: 248; მ ც ხ ე თ ა ა რ მ ა ზ ი ს არქეოლოგიური გათხრები 250; მცხეთის ჭერა 247, 248.
ნაბერი ს. ა.: იოსებ ფლავიოსის გამოცემული 271, 272.
ნავლიობი: პალამედესი, ნავლიობის ძე 103.
ნაზიანზი, ქალაქი კაპადოკიაში: 36.
***ნანა**, იბერთა დედოფალი: მისი ავად-სყოფობა და ბინოს მიერ მისი მორჩენა 187, 202, 210, 215, 231, 237, 243.
ნარაკუსტომა: დანუბაუსის შესართავი 119.
ნარბონის ვალია: 278.
ნაეები, ტომი: 114.
ნებროთი, გოლიათი: 11.
ნეოცესარია (ახლანდელი ნიქსარი), პოლემონის პონტოს ქალაქი: 127, 163; ეპისკოპოსი ნეოცესარიისა 3, 4.
ნერვა, რომის იმპერატორი (96-98 წ.წ.): 78.
ნერვიების შიები: აქ გამოდიის ბორის-თენესი 116.
ნერონი, რომის იმპერატორი (54-68 წ.წ.): 49.
ნესტორი, „ილიადის“ გმირი: 52.
ნესტორიხი, მწვალდებელი: 208, 209.
Nisard N. 96.
ნისე ბ. 168.
ნისიბინი, ქალაქი: 76.
ნიკანორი, პიერომონაზონი: 33.
ნიკეა, ქალაქი: 36; ნიკეის პირველი

სსოფლიო კრება 1-10, 21, 33, 185, 194, 246, 251.
ნიკომედია, ქალაქი: 105; აქ სკოლა ლიბანიუსისა. 59.
ნილევხი, კოლროსის ძე: 107.
ნილოხი, მდინარე: 172.
***ნინო** (წმ. ნინო): ტყვე-ქალი, მისი შემწეობით იბერთა მოქცევა 184, 186, 201, 210, 215, 230, 238, 243; მის ბერძნულად „ნონა“ ეწოდებოდა, ქართულად ნინო ჰქვია 217.
ნიერადეი: ტაკოტუას ერთ-ერთი გამოცემული 87.
ნიტნუ: აქ იღვა შეცხრე კამორტი კუნებისა 171, 172.
ნიფატები, მთაგრესილი არმენიაში: 121, 160.
ნიფაი რ.: 97, 98.
ნიონა: ბერძნულად ეწოდებოდა წმ. ნინოს 217.
Notitia dignitatum: 168-178.
ნატ: 160. იხ. ნიფატები.
ნუკუბიძე შ., აკადემიკოსი: მისი ქართული ფილოსოფიის ისტორია“ 61, 62.
ობელი (ოთბელი): 35.
ოდეზოხი, ქალაქი: 118.
ოდიხეხი, ბერძნული ეპოსის გმირი 52.
ოვიდიუსი, რომელი პოეტი: 67, 80, 144, 148.
ოლვია, ქალაქი: 157. იხ. ბორისთენესი.
ოლმპია: არმაკ 11-ის პირველი ცოლი 162.
ორბელი ი., აკადემიკოსი: მისი აზრ-კენობების შესახებ 154.
ორდუ, ქალაქი: 149.
ორელი: ბიჭვინთის ტაძრის კტიტორი: 8.
ორესტი: იერუსალიმის პატრიარქი 218.

ორიგენე: 21, 23, 28; ორიგენეს შრომები თარგმნა რულფინუსმა 200.
ორსილოქე: ასე ეწოდება ტავრებში დიანას 115.
ორფეები, მითოურა პოეტი: 226.
ოსები: მათ წინაარებად აღანება თელის იულ კლავდიუსი 159.
ოსეთი: 214.
ოსობი: მისგან არის წარმოშობილი მოსახა *34, 35.
ოსპიტანნი: ოსპიტანთა ეპარხოსი 71.
ოსტროგორსკი გ.: 170.
ოტენე, სომხეთის პროვინცია: 29.
Oulton I. E. L.: 32
ოფი (გეოგრ.): 178.
ოფიუნტი (პიტაუნტის მგეიერ): 150. შდრ. პიტაუნტი.
ოქსინა, მდინარე: 133. იხ. კალიკოროსი.
ოქტავიანე ავგუსტე, რომის პრინცესი, Imperator Caesar Augustus (40 a.—14 p.): 154.
პადუნი (ერიდანი), მდინარე: 241.
პაფლე, მოციქული: 212, 216; მეორე პაფლე — კონსტანტინე დიდი 214.
პალამედები, ნავბლითის ძე: 103.
პალესტინა: 21, 38, 200, 234, 275; აქ მოღვეწეობდა ბაყური 194, 207.
პამფილე: ეცხევი ეცხარეულის მასწავლებელია 21.
პამფილია: 259; მისი ქალაქი საფი 33.
პანინოსი: ასურეთში ბატონობდა 31.
პანინონი, თრაკიის ქალაქი: პრისკეს სამშობლოა 249.
პანტიკაპეონი: ბოსფორის სამეფოს დედაქალაქი 113, 155; მისი ეიწრობა (ეგრზის სრუტე) 113.
პაპა, პაპი, არშაკის ძე. სომეხთა მეფე: 82, 90, 91, 127, 128, 129, 163; მისი დაპატიმრება 132; გაქცევა სპატიპროლან 132, 133, 135; მან დაიბრუნა თავისი სამეფო 136; ჯალბი ბრალდებები მის წინააღმ-

დეგ 137; მისი მოყვლა 131, 139, 162.
პაპე ვ. (ლექსიოგრაფი): მისი განმარტება კამარიტეაზე 85.
პართელები: 254, 257, 262; პართია მეფე არტაბანე 273, 274.
პართენიონი, მდინარე: 109, 275; აიგივებენ ბარტან სუსთან 150.
პართია: პართიაში თომას ქადაგება 29; პართიაში რამდენსაჟე დედაქალაქს ერთი ქმარა ჰყავს 28.
პარიონი: იგი დააარსა პარისმა, იასიონის ძემ 104.
პარისი, იასიონის ძე: 104.
პარმანტიე ლა: 196, 209.
პატიგრანი, ქალაქი: 122.
პაული — ვისოვაც: 97, 180.
პაფლაგონია: 45, 150, 151; პაფლაგონიის მხარე 108.
პეეტერბი პ.: 183, 184.
პეგასი, ენძელი ღვხას ღელტაში: 118, 119.
პევეები, ხალხი: 118.
პელაზგები, ტომი: 35.
პენტაპოლისი: 269.
პერინთონი, პერკელესის თანამგზავრი: 105.
პერხევი, ზევსისა და დანაეს ძე: 98.
პესელა, ადგილი: 171.
პეტრელნი, არაბეთის ქალაქ პეტრასს მესოზრებნი 174.
1. პეტრე იბერი, პეტრე ქართველი: 91, 92, 197, 199; მისი პაპაა ბუზპირი 163; პეტრეს ცხოვრება 10, 66; იერუსალიმში ააშენა ტაძარი 265, 266.
2. პეტრე, მოციქული: მისი ქადაგება პონტოში, გალატიასა და ბითონიაში 30; რომში ჟეარზე იქნა გავრული 30; პეტრე — მოციქულთა თავი 220.
3. პეტრე, პატრიარქი (ანტიოქიისა?) 219.
4. პეტრე, წმ: 71.
Пигулевская Н. В.: 161.

პითიე (პიტიუნტი, ბიკენთა): 175, 176, 177.

პილოხი, ნესტორის სამშობლო: 52.

პინდარე, ბერძენი პოეტი: 80, 144.

პირინეები, პირინეის ნახევარკუნძული: 83.

პისინუნტი, ქალაქი: 5.

პისტი, ქალის სახელი: 10.

პიტიუნტი: მღებარეობს პონტოს და რომაელთა სამფლობელოს ბოლოსში 224; არა უსახელია ქალაქია 109; ახლანდელ ბიკენთას უღრის 4, 5, 150; სომხურად სწერია ბიტანოს 4, 5, პიტიუნტიში გადმოსახლენს ითანე ოქრობარი 224, 242. შტრ. პითიე.

პლატონი, ბერძენი ფილოსოფოსი: 46, 47.

პლინიუსი, იეტორი შრომისა *Naturalis historia* 5, 78, 88, 89, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154 (პენიონების შესახებ), 156, 157, 158, 164.

პლუტარქე, ბერძენი მწერალი (46—120 წ.წ.): 81, 150, 158, 161.

პოკროვსკი 8. 8., აკადემიკოსი: 96.

პოლემონის პონტო: 3, 163; ამის ქალაქია ნეოკესარია 3, 127; აქ ჩაყენებული რაზმები 175, 176, 178.

პოლემონიონი, ქალაქი 108; იგივე სიდე 149; პოლემონიონის კათედრა 4, 9.

პოლიბოხი, ბერძენი ისტორიკოსი (დაახლ. 201—120): 148.

პოლუქსი (ანუ პოლიდეკე): დიოსკურები პოლუქსი და კასტორი 107, 112, 149.

პომპეუს ტროგუსი, რომელი ისტორიკოსი (I—I საუკ.): 146, 150, 151, 157, 159; სპარტელუსს მიანერს ბიზანტიონის დაარსებას 147; პენიონების შესახებ 154. მისი ეპიტომატორია იუნიანე იუსტინუსი 146, 150.

პომპეუსი, რომელი სარდალი I საუკუნისა: 80, 100; მან დაამარცხა მითრიდატე პონტოელი 99, 144; მისი ლაშქრობა კასპიის ზღვამდე 120. მისი ლაშქრობა კავკასიაში 158; მისი შეისტოჯნა თეოდანუს პიტოლენელი 145.

პომპონიუს მელა, რომელი გეოგრაფოსი აბ. წ. I საუკუნისა: 9, 78 88, 148, 150, 151, 153, 156, 157.

1. პონტო, ქვეყანა: 29, 50, 108; იქ ქალაქებია პეტრე 30; არმენიის სარდალის ხელქვეითი პონტოში 173; პონტოს სასაზღვრო ხაზი და იქ ჩაყენებული გარნიზონი 175; პონტოს საზღვარზეა პიტიუნტი 224; პონტოს მხარეში ცხოვრობენ იბერები 201; პონტოს ქვეყნები 37.

2. პონტო, სამეფო: მისი მეფე მითრიდატე 144, 158.

3. პონტო, ზღვა: 30, 85, 104, 113, 119, 267, 268, 274; აქეები მოხუდნენ პონტოში 112; მის გარშემო მღებარე ქვეყნები 146; პონტოს უბე 79, 103, 120, 146.

პორფირიოზი, ნეოპლატონიკოსი (233—304 წ.წ.): 26.

პრეტეზი, ადგილი: 171.

პრიკე პანიონელი, ბიზანტიელი ისტორიკოსი V საუკუნისა: 249—259, 277, 278.

პროერეზიოზი, მასწავლებელი ათენის უნივერსიტეტისა (IV საუკ.): 166.

პროკონესი, ენძელი (ახლანდელი ენძელი მარმარა) 105, 147.

პროკოპი კესარიელი: 54, 55, 58, 159, 260, 265.

პროპონტიდი: (მარმარილოს ზღვა) 105, 121, 147, 161.

პროტაგორა, ბერძენი ფილოსოფოსი აბლერიდან: 104.

პტოლემეაზიოზი, ბერძენი გეოგრაფოსი და ასტრონომოსი (აბ. წ. II საუკ.) 78, 106, 148.

მორღანია გივი: 19.

მორღანია თა: 74, 213, 215, 216, 221.

რა, მდინარე (—ვოლგა): 113, 156.

რაზე რ.: 10, 197.

რავი: 275.

რავრაკები, ეკლესია ტომი: 118.

რეზი, მდინარე: 108, 149. **მდრ.** რეზისი.

რევი, მირიან მეფის ძე: 81.

რეწიხი, მდინარე: 149. **მდრ.** რეზა.

რენის მხარე: 266.

რესე რ., ლიბანიოთა გამოსცემელი: 59.

რეკაბი, დასოკურების მეტრე: 84.

რეტელნი, ტომი: 174; რეტეები: 138.

რეზე აქ დგის რაზმი: 173, 178 (რეზონი).

რინი, მდინარე: 81, 146, 153. იხ. **ფხვისი**.

რინის (რევის) მთები: 116, 157.

რინის, რევისის ტაძარი სომხეთში: 247, 248.

რინის, რომელი სარდალი: 164.

რინის, მთავრებილი თრავიაში: 104.

რინის ჯ. ამიანე მარცელინეს „ისტორიის“ მთარგმნელი ინგლისურად: 96, 145, 147.

რ. რომაელები: 84, 123, 144, 148,

161, 267; რომაელებმა დაამარცხეს

მითრიდატე პონტოელი 99; რომაე-

ლთა პროვინციები 106; რომაელე-

ბი პირველად იულიანეს დროს არ

შეჭრილან სპარსეთის სამეფოში

120; რომელი სარდალი ლეკოს-

სი 150.

მ. რომაელები (ბიზანტიელები): 47,

48, 49, 89, 90, 91, 131, 249, 257;

რომაელთა მიწები 82, 164. რომაე-

ლთა მიწების ახრება კავკასიის

გადაღმელი ტომების მიერ 260; მი-

გრები სთავაზობდნენ მათ სამსა-

ხურს 102; რომაელებისა და სპარ-

სელების ბრძოლა სომხეთისა და

იბერიისათვის 124; რომაელების

შემწყობით განსვენდა იბერია სე-
რომაელები 125, 135; რომაელების მი-
ერ მოკლეს სომეხთა მეფის პაპასი
131, 137, 162; იბერთა პოლიტიკე-
რი ეკლესია რომაელებთან 234,
240; რომაელთა მოსვლა კოლხეთ-
ში (ლახეთში) 254; მათ წინააღმ-
დეგ გუბარს აპობება 259; ეთან-
სწოება სენეხოსთან 261; რომაელთა
ქუფე კონსტანტინე (დიდი) 213; რომა-
ელთა მეფე თავისთან ეძახის გუ-
ბარს 255; რომაელთა სამფლობე-
ლოს საზღვარზეა მათონტი 221.

რომაელები, მდინარე: შედინება აფ-
რომაელების ქვეყანაში 113.

1. **რომი** (სახელმწიფო, რომის იმპე-
რია): 1; რომში განვითარებული
„მალეშეობა“ 56; ურთიერთო-
ბა იბერიასთან 172; ურთიერთო-
ბა ქენოხებთან და კოლხებთან
274.

2. **რომი** (სახელმწიფო, ბიზანტია): 82,
142, 164; ქანები რომის მოკავში-
რენი იყვნენ 89; არმენიისა და იბე-
რიის შეფეხები მოჭრათველ იქნენ
რომის მიერ 80, 102.

3. **რომი**, ქალაქი: 93, 150; აქ ჭარზე
იქნა გაკრული პეტრე 30; რომში
წავიდა ამიანე 378 წელს 77; აქ
სწავლობდნენ რუფინუსი და ჰიერო-
ნიმე 200, 207; რომის ეპისკოპო-
სი ინოკენტი 242.

რომული: დასავლეთ რომაელების
ელი 262, 263.

როს, ტომი: 272.

როსი, მთავარი: 222, 223.

როსტოვეცი მ. ი.: 78, 88, 96, 155,
157.

როქოლანები, ტომი: 114, 156.

რუფინუსი, ბიზანტიელი ისტორიკო-
სი IV—V საუკუნისა: 29, 66, 179,
180, 181, 182, 184, 185, 195, 196,
197, 199, 200—207, 209, 243, 264;
რუფინუსი სიკრატეს წყაროა 229,
234.

საბა-წმიდის ტყაპი: 226.

საბერიები: ასე უწოდებენ საპირებს სტეფანე იიზიატოონელი 152. იხ. საპირები.

საბერძნეთი: 77, 146; აქ განვითარებული „მალეშეწარლობა“ 56.

საბონუსი ა: იოანეს „ისტორიის“ პირველი გამოცემული 94, 98.

საბნები (ანუ სანიგები): სად ებოვრებენ? 20.

საბნია (არაბეთისა): 29.

საბროშაჟი, საურშაჟი (ქართლის მეფე, IV საუკუნე, მეფობს 368 წლიდან: 89, 90, 161, 163, 164; რო. მუღლაა შემწვობით განაგებდა იბერიას 125; მას უნდა რგებოდა ირმენისა და ლაზების მოსაზღვრე იბერიის შიარე 130; მის წინააღმდეგ იბრძვის შაბური 125, 139, 142; იგი გააძევა შაბურმა 125; იგი თორმეტი ლეგიონით უკან გაიგზავნა 130; საერომაჟის მცველი ქარი 141; საერომაჟი ანუ საურმაჟი 161.

საბროშატები: 226, 227; ისინი გავრცელებული არიან ტანაისის აქით 113; საერომაჟთა ერთი გადაქიმულია სანაპიროზე რომელსაც ერთვის მდინარე კორაჟსი 113.

საგარია, მდინარე: 149. იხ. საგარია-ისი.

საგები, ტომი: 159.

საღამინი, ქალაქი კვიპროსზე: 38.

Sahite I: ამიანეს „ისტორიის“ ფრანგულად მთარგმნელი 96.

საღუსტოხი, რომელი ისტორიკოსი (86 34 წ.წ.): 78, 148, 161.

საშხუნი (ახლანდელი სახელი ქალაქ ამისოსისა): 149. იხ. ამისოსი.

სანგარიაოხი, შვინარე (ახლანდელი სეკარია): 108, 149.

სანები, 88, 89, ახლა სანები ეწოდებოდა მაკრონებსა. ამზობს სტრაბონი 152; სანება და სანიგებს უკავშირებენ ჰენიოხებს 154; შათ

აქვთ საკეთარი ენა 18; სად ცხოვრობენ? 31, 32; რომელითა ბატონობას ელალოდაებან: მაგრამ არ ეხოვრობენ რომაელებსა ეანონების მისედავით 226, 227.

სანიგები, სანნიგები: სანიგები: ანუ ადნები 20; სანიგებსა და სანებს უკავშირებენ ჰენიოხებს 154; სად ცხოვრობენ სანნიგები? 31, 32; შათ შესახებ ვრცელი მსჯელობა მ. ინიჩის ნაშრომში 155.

სანიგები: შათი სახელის კავშირი მოსინოიგებთან 152.

სანიკადე ლ, ლოკენტი: 151.

სანნიები იხ. სანები.

სანნიგები იხ. სანიგები.

საპერიები 152. იხ. საპირები.

საპირები: 88, 111; საპირები არიან ბერძნული წყაროების საპირები და სასპირები 152.

საპორი იხ. შაბური.

სარაგურები, ტომი: 259.

სარაგეტები, ტომი: 136.

სარადი, ქალაქი: 166.

სარკინოზები, ტომი: 29, 160; შემდეგში ეს სახელი უწოდეს სკენიტ არაბებს 121.

სარმატები: 95, 163; მომიწინავენი არიან სკვითებისა 123.

სარმატოა: 29; ზემო სარმატია პონტოს ქვეყანაა 37.

სახანიდები: სასანიდთა დინასტია 245.

სახპირები: 151, 152. იხ. საპირები.

სატალეღები: სატალეღოა შვირე ქალაქიდან წმ. ვრიგოლში მოიყვანათომა 73.

საულთ: ბარბაროსთა მეთაური 270.

საურმაჟი იხ. საერომაჟი.

საქართველო: 73, 94, 95, 264; ამიანე მარკელინეს ცნობები საქართველოს შესახებ 75; გერმანელი და ინგლისელი მკვლევარები იღბინელებს (ამიანესთან) საქართველოს მცხოვრებლებად მოიჩნევენ 145; საქართველოში სხვადასხვა სარწმუნოება 245, 246; ურთიერთობა სა-

- ქართველთა და ბიზანტიის შორის 244.
- სებასტია**, ქალაქი: 72, 73; მისი ეპისკოპოსის დიაკონი იყო ირენარქე 72.
- სებასტიენი**: სებასტიელთა ქვეყანა 72.
- სებასტოპოლი**, **სევასტოპოლი** (აბაზგიის დედაქალაქი): 5, 20, 31, 32; არიანე აღნიშნავს -- ღაოსკურთის ახლა სევასტოპოლი ეწოდებოდა 154; ძველქართულ სეგლში მას ეწოდებოდა „სევასტე ქალაქი“ 177 შენ.
- სევასტოპოლი**: ახლანდელი ქალაქი ყირიქში 155.
- სეზოხტრისი**, ეგვიპტის ზღაპრული მეფე: 154.
- სელიმბრია**, ქალაქი თრაქიაში: 105.
- სემატი**: ლაზთა სარდალი (?) 261.
- სემი**: სემის შვილებში მოხსენებულნი არიან ლაზები 39, 40.
- სელინუნტი**, ქალაქი საცილიაში და კილიკიაში: 5.
- სენაი**, სოფელი: 156.
- სენკა**, რომაელი ფილოსოფოსი და შერალი ახ. წ. I საუკუნისა: 78.
- სერენდივები**, ინდურა ტომი: 102; ცვილონელები, ამ სახელით ბალავარიანის ვერსიაშიც იხსენიებიან 146, — სერენდივი (ანუ სერენდები) ახლანდელი კუნძული ცვილონი 146.
- სესტოსი**, ქალაქი: 104.
- სეანები**: 261
- სეილა**, ბიზანტიელი ლექსიკოგრაფია: 166.
- სეიმონ მესვეტე**: მის იწყებებიან სხვადასხვა ტომები, მათ შორის იბერებიც 225; სეიმონ საკვირველო-მოქმედი 214, 220.
- სთენელი** (მითაღ), არკოსის მეფე: 111.
- 1. სიდე**: 149. იხ. პოლემონიონი.
- 2. სიდე**, **სიდი** (ქალაქი პამფილიაში): 33.
- სივრსი გ.**: 67.
- სილვანი**: ნ. აღონცის აზრით სოფელი სოფლე 173.
- სიმპლეგადები**: ზღაპრული კლდეები შაყა ზღვის შემოსავალში 108, 149.
- სიმფორიონი**, ციხე-სიმაგრე დიდი არმენიის საზღვარზე (ასე სწერს დიონ კასიოსი; ანაანეს მიხედვით „სინორექსა“, ანაანეს მიხედვით „სინორიდეში“, სხვები სწერენ: „სინორია“) 145: 80, 100.
- სინაბ** (სინობი): 149.
- სინდები**, ტომი: 117, 157.
- სინდიკე** (სინდების ქვეყანა): 84.
- სინოპე**, ქალაქი. იხ. სინობი.
- სინოპელები**: მათ სივრ ტრაპეზუნტის, კრასუნტისა და კოტიორის დაირსება 148; მათი კოლონია კოტიორა 152.
- სინობი**, **სინოპე** (ქალაქი): 52, 108, 151; ახლანდელი სინაბ 149; ბერძენთა ახალშენი აქ 7, 9; სინობის დაარსება მილეტელთაგან 148.
- სინორია**, ციხე-სიმაგრე: *Συναρία* ნაშნავს „საზღვარზე მდებარეს“ 145. იხ. სიმფორიონი.
- სინორექსი**, ციხე-სიმაგრე 145. იხ. სიმფორიონი.
- სინორიუმში**, ციხე-სიმაგრე: 80, 100, 145. იხ. სიმფორიონი.
- სინქები**, ტომი: 114.
- სირია**: 76.
- სირიელები**: 275.
- სისილა**, ციხე-სიმაგრე *Σισυλλαιον* *Φριვიον*: 174.
- სისილიონი** იხ. სისილა.
- სიცილია**: აქ გარდაიცვალა რუფინუსი 410 წელს 200.
- სებალანოვიჩი ნ.**: 258.
- სენიტი** არაბები: 121. იხ. სარკინოზები.
- სევითები**: 47, 150, 151, 157, 159, 226, 227, 241, 262, 267, 268; სიდ ცხოვრობენ? 32; იაფეტის ტომია 41; სევითთა ყოფი-ცხოვრება და ბინადრობა 117; სევითების მრავალ

ტომს ენაზღვრება სპარსეთი 121; ასინი მომიჯნავენი არიან სარმატეზისა და ილანებისა 123; სხვადასხვა სკვითები არიან სპარსეთის საზღვრებს შიგნით 123; შიო დასაპერობად წაშოვიდა შეფე კორისი, 161; რომაელები მათ დამხმარე ჯარს ქირაზდნენ 142; სკვითები ცოცხლად მარხავდნენ ადამიანებს 26, 228; სკვითები აღარ კამენ ადამიანის ზორს 25. — სკვითთა შეფე აუტი 67, 68.

სკვითთა სკვითთა პონტოს ჰეიყანა 37; ანდრიას ქადაგება სკვითთაში 29, 30; სკვითთა მოკლებულია შერმოქმედებით ძალს 29.

სკვითურად სკვითური ზანაპირო 118; სკვითური ტომები 156; სკვითური ტომთა აღანები 275.

სკურები (ტომი, ან მკველი რაზმის წევრები): 138, 164.

სკურთარი (ქრისთოპოლისი, აბლანდელი უსკიუდერა): 147.

სკურთარება („ფაროსნები“): 91, 92, 135, 163.

სოზომენე, ბიზანტიელი ისტორიკოსი V საუკუნისა 195, 196, 209. **228** — 248, 243, 245.

სოკოლოვი ვ. ს. 96.

სოკრატე სქოლასტიკოსი, ბიზანტიელი ისტორიკოსი V საუკუნისა 195, 196, 209, **228**—**234**, 243, 245; სოკრატე სოზომენეს წყაროა 235.

სოღელები, ქალაქ სოღის მცხოვრებნი: 173.

სოღო, ქალაქი კილიკიაში: 173 შენ.

სოღონები (თელიუს სოღონუსი), რომელი გეოგრაფოსი აბ. წ. III საუკუნისა 78, 89; სოღონუსი კენიონების შესახებ 154.

სომხები: 89, 90, 94, 225.

სომხეთი: 80, 93, 129, 164, 184, 247, 248; სომხეთი ხელში ჩაიგდო არტაშატანემ 273; სომხეთისა და იბერიისათვის ბრძოლა ბიზანტიისა და

აპარეთსა შორის 124; სომხეთის შეღის პაპს მოკლა 131.

СОММ А.: 96.

სოფრონი, მღვდელი კაპადოკიაში: 73.

სოხუმი: მის მიდამოებში მდებარე-ბული კონსტანტინეპოლისი 154.

სპარსეთი: 77, 89, 101, 120, 141, 151, 160, 161, 164, 262; სპარსეთის აზღვრები 121; მისი აზღვრების შიგნით სხვადასხვა სკვითები არიან 123; სპარსეთის შეფე შაბურია დაშქრებს აჯრომაციის წინააღმდეგ 139; იმპერატორი სამ რაზმად უნდა შეჭრილიყო სპარსეთში 142. — სპარსეთის უბე იწოდება მეწამულ ზღვად 160.

სპარსელები: 47, 89, 90, 102, 129, 130, 159, 222, 223, 225, სპარსელები დედებს აღარ ირთავენ ცოლებად 25; სპარსთა შეფე ზოსრო კავადის ძე 54; ბრძოლა ბიზანტიელებისა სპარსელების წინააღმდეგ IV საუკუნეში 76, 77, 145, 158; სპარსელებმა ძალით დაიპყრეს შრავალი ხალხი 121; სპარსელებისა და ბიზანტიელების ბრძოლა სომხეთისა და იბერიისათვის 124; სპარსელების დანაკლისი ბრძოლაში უფრო დიდი იყო, ვიდრე ბიზანტიელებისა 123; არტოგერასისთან სპარსელების მოულოდნელად დობოცვა 127; სპარსელებს შიველად კავადია უღტრა, ასფაგურის ძე 130. სპარსელების წინააღმდეგ დაშქრობენ სარაგურები და სხვა ტომები 259; სპარსელების ბრძოლა კავკასიის გადამოქცეულ ტომებთან 260; სპარსელები ეომებიან ლაზთა შეფეს 261, 262; სპარსელებთან ელჩად გაგზავნა მარკიანემ კონსტანტინე 257, 258; სპარსელები მოწლომებული იყვნენ ხელთ ეგლით არშენია 132. სპარსელების პოლიტიკური გავლენა ქართლში 245.

ხარტლები: მათ შიგნით პომპეუს ტროგუსი ბიზანტიის დაარსების 147.

ხერი: ამის სახელს უკავშირებენ საპირებს 152.

ხორადები, კუნძულები: 103.

ხტამბოლი: მის პირდაპირ არის სკეტარი 147.

Stegeman: 46.

ხტილიზონი იხ. სტილიზონი.

ხტონხტომა დანებიუსის ერთ-ერთი შესართავია 119.

1. **ხტეფანე ბიზანტიონელი,** ბიზანტიელი შწერალი VI საუკუნისა: 29, 148, 152, 156.

2. **ხტეფანე,** ჰკონდიდის ეპისკოპოსი: 23.

ხტილიზონი: ძველდუ თეოდოსი დიდის ძმის ქალიშვილისა (სერენასი) 269.

ხტრაბონი, ბერძენი ისტორიკოსი და გეოგრაფოსი I საუკუნისა (იხ. წ. წ.): 24, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 148, 150, 151, 154, 156, 158, 159, 162; სტრაბონი კაპარებისა და პითო პატრონების შესახებ 84; სინორას შესახებ 145; პენიონების შესახებ 154; სტრაბონი კადუსიებს აღბანების მეზობლად გულისხმობს 160; იბერიის სამეფო ტახტზე ასვლის წესები სტრაბონის მიხედვით 250.

ხტრატოფილე, ბიქენითის ეპისკოპოსი: 3, 4, 6, 8, 10, 246, 251.

ხტრუმე ვ. ვ. აკადემიკოსი: 160.

ხუბარმაზიხი: ვინმე კოლხი 166—167.

ხუხია, ადგილი: 174.

ხუცეხიანუხი, რომაელი სარდალი: მისი ლაშქრობა 256 წელს ბიქენითისკენ 264, 266, 267, 268.

ხუტნა, სპარსელი: მეფის შემდეგ ძლიერებით მეორე ხელისუფალი 141, 142.

ხუტრაშენე: ამას უდრის ისტლიმენი, ანუ მისის წესადგური 178.

თაბლარის ციხე: 174.

თაფრები, ხალხი: 156, 274; სხვადასხვა სამეფოებად არიან დაყოფილი 114.

თაფრიკა: ახლანდელი ყირიმია 156; აქ არის კუნძული ლეგკე 115; ტაფრიკის კონცხი 110.

თაფრის შთები: 34, 160.

თაინები, ტომი: 29.

თამანი, ნახევარკუნძული: 156.

თამანსკაია, სტანიცა: მის ადგილს უნდა ყოფილიყო ჰერმონასა 156.

თამირიხა: 159. იხ. ტომირისი.

თანაისი, მდინარე დონის: 146, 150, 275; იგი აზიაშია 34; აზიას ევროპისაგან ჰყოფს 113; მის სათავეს იონიელი გეოგრაფოსები მდ. მანჩიში უტყვევდნენ 156.

თაოხები: 151. შტრ. დიაუხები, დაუხი.

თარხოსი. ქალაქი კლიკიაში: 91, 98, 132.

თატიანე. კონსტანტინეპოლის ეპარხოსი: ელჩად გაიგზავნა ვანდალებთან 257, 258.

თაციტუსი, რომაელი ისტორიკოსი (დაახლ. 55—120 წ.წ.): 75, 76, 82, 86, 87; თაციტუსის ცნობები კაპარების შესახებ 85; თაციტუსის „ისტორია“ განაგრძო ამიანე მარკელინემ 78.

თატი-სულიმანი, ქალაქი: მდებარეობს ზენჯანის ახლოს 160.

ტენდოხი, კუნძული: 103.

ტენტირა, ადგილი: 171.

ტერენციუსი, რომაელი სარდალი: 90, 128, 163; საერომაკს უკან გაყვა იბერიაში თორმეტი ლეგიონითურთ 130; ტერენციუსი და სომეხთა მეფე 131, 132.

Teuffel W. S.: 96

ტიარენები (ანუ ჰიბერები): 12; იაფეტის ტომი, 13; ტიარენები ეწოდებოთ ისპანელებს 18.

ტიბარენები, ტიბარანები, ტიბარები 88, 111, 151, 152; იაფეტის ტ-

შია 13, 40; მათში არსებობდა ჩვე-
ულება მოხუკი ნათესავების მოკე-
ლისა 25, 26, 27, 227.

ტიბერაონი, რომის იმპერატორი (14—
37 წ.წ.): 273.

ტიბარი, მდინარე: 241.

ტიბერი, **ტიბერონი** (მდინარე): 101; ნი-
ფატებში გამოდის 160; ვეფრატის
და ტიბერონის 47. — ტ ი ბ რ ს ა ქ ი -
თ ე ლ ე ბ ი 102.

ტილემონტოუნი, ფილოლოგოსა: 261.

ტიშახოზი, რომაელი სარდალი: 269.

ტიოხი, ქალაქი: 108, 149.

ტირახი, მდინარე: ჩამოედის ქალ ტი-
როსს. 117; ის უღრის აბლანდელ
დნესტრს 156, 157.

ტირედატი, სომეხთა მეფე (287—
330 წ.წ.): 70, 71, 72.

ტირენთა ზღვა 241.

ტირახი, ქალაქი: ფინიკიელთა ახალ-
შენი 117.

ტიფისი: მისი ძეგლი 111.

ტილბოტი ი. ი., აკადემიკოსი: 157.

ტიმაშვი: 260.

ტიმე, **ტიმი** (ქალაქი შავი ზღვის სანაპიროზე): 118, 157, 158.

ტიმარიხი: სკიოთა დედოფალი 121; ჰეროდოტეს მიხედვით მასაგეტების დედოფალი 159.

ტიმზონი f. 146.

ტიტორლანეხი, მდინარე: მიედინება საგრომატებში 113.

ტირაიუნხი: რომაელთა სარდალი არმენიაში 138.

ტრაპეზუნტი: 31, 32, 85, 87, 149, 150, 151, 224; არა უსახელო ქალაქია 109; დიდა და ბალზმრავალი ქალაქია 269; სინოპელთა ახალშენია 148; ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსი დომენე 3, 4, 7, 8, 9; აქ იყო რეზიდენცია პონტოს პირველი ლეგიონის პრეფექტისა 173, 175, 178; ტრაპეზუნტის საკეისრო 8, 9.

ტრაუბე ლ.: 95.

ტრეფერი კ. ვ. 158, 161; მისი წიგ-

ნი კატაქსისი ალბანეთის შესახებ 145.

ტრივიის კორონი: 116.

ტროა, **ტროადა**: 103; ტროადის ომი 147, 226; აქეები ტროადის რომელიღაც ომის შემდეგ მოხვდნენ პონტოში 112.

ტროგოდიტები, ხალხი: 118.

ტროედები: 147.

Tzani, Thani (ქანების): 89, 161.

ტუსკები: იტალიის მეზობლები 24.

უდტრა, ასპაყურის ძე: ჰქველად ჰქავდათ სპარსელებს 90, 130.

უმირიტელნი (პომპეიტები): 225.

ურბიციუსი, რომაელი სარდალი მესოპოტამიაში: 141.

ურუგუნდები, ტომი: 260.

ურუშაძე აკ., დოცენტი: 81.

ურციანიუსი, აღმოსავლეთის არმიის პთავარსარდალი 76, 77.

Usiperto: 176. იხ. ისუელიშენი.

უსიუდერი: სეუტარი, ჰველი ქრისოპოლისა 147.

უსპენსკი თ.: 258.

უსაყოფი პ.: 155.

ვახტოს ბუნადაი, სომეხი ისტორიკოსი V საუკუნისა 90, 145, 162.

1. **ვაზისი**, მდინარე: 20, 81, 82, 83, 87, 89, 102, 153, 167; ვაზისისკენ ილაშქრეს არგონავტებმა 31, 32; ვაზისი ხმურიათი დენით ჩამოედის კოლხებს 111; ვაზისზე არსებული ციხე-სიმაგრეები 264—269; ვაზისის არტემიდას საკურთხეველი 268; ვაზისის სახელთ ხანდახან შდ. ტანაისი ანუ დონიც იწოდება ხოლმე 146.

2. **ვაზისი**, ქალაქი (ფოთი): 87, 112; მის დაარსებას მილეტელთა მიერ აღნიშნავს პომპონიუს მელა 148; მის აბლანდელი ფოთის მიდამოებში ვარაუდობენ 154; ვაზისის რომაიკელი სკოლა 50, 54; ვაზი-

- სი — სამიტროპოლიტო ცენტრი, 177, 178.
- ფანაგორია** (ამიანესთან **Fanagorus** კუნძული და ქალაქი: 114, 156.
- ფარანქები**, სომხეთის დედოფალი: 162.
- ფარნაკია**, ქალაქი: 151.
- ფარსმანი**, იბერია მეფე ფარსმან II: 158.
- ფარტაზი**, წარჩინებული ლაზი: 54, 55.
- ფასანები**, ტომი: 152.
- ფატხა**, მასთან ავივებენ პოლემონონს 149.
- ფერსტერი რ.** (**Förster R.**) ლიზანიოსის გამოცემული 59, 67.
- ფთიელი აკაველები**: 84.
- ფილეს-ჩაი**, მღინარე (ფილისი): 149. იხ. ფილისი.
- ფილირები**, ტომი: 88, 111; პირველად მათ აპოლონიოს როდოსელი ახსენებს 152.
- ფილისი**, მღინარე: 108; ახლანდელი ფილეს-ჩაი ანუ ენიჭე 149.
- ფინეხი**, მისანი: 107, 149.
- ფინაიკელები**: 275; ამათი ახალშენია ტიროსი 117.
- ფიტუნტა**: სირიელი სახელწოდება ბიჭვინთისა ი.
- ფლაგიუს არიანე**, ისტორიკოსი და გეოგრაფოსი: 154. იხ. არიანე.
1. **ფლორუსი**, რომელი ისტორიკოსი იხ. წ. II საუკუნისა: 78.
2. **ფლორუსი**, ფლორე: მისი შვილი სარდალი პერაკლე (V საუკ.) 262.
- ფოთი** (ფაზისი): 154, აქ არსებული რატორიკელი სკოლა 45.
- ფოტიოზი**, პატრიარქი; ბიზანტიელი შწერალი IX საუკუნისა: 60, 166, 179, 180, 181, 185.
- ფრიავა**: 42, 44. — ფ რ ი ა ვ ე ლ ე ბ ა 223.
- ფრიკი** კ.: 11, 32.
- ფრუმენტოზი**: ქრისტიანობის გამავრცელებელი ინდოელებში 209, 215.
- ფხედო-პლუტარქოზი**: 81.
- ფხედო-სვიმონი**: მისი პერიპლუსი 148.
- ფხედოსტომა**: დანუბიუსის შესართავი 119.
- ფხილიტები**: იხსენიებთან სემის მოდგმაში, აგრეთვე ჭამის მოდგმაშიც 40.
- ფუდი**: 221.
- ფუტიონელი** (= ბიჭვინთელი): 3, .
- ჭალდები**: სტრაბონის მიხედვით ქალდეები ხალიბებს ეწოდებოთ 151.— ქ ა ლ დ ე ვ ე ლ ე ბ ი იხსენიების სემის მოდგმაში 40.
- ქალკედონი, ქალკიდიონი** (ახლანდელი კალკიოია): 105, 147.
- ქალკედონის კრება** (IV მსოფლიო კრება 451 წლისა): 208, 209, 257, 258, 262; ქალკედონის კრებამ მირონის ეკრთხევის ნება მისცა ქართველებს 219.
- ქალკიდონის ნახევარკუნძული**: აქ არის ათონის მთა 146.
- ქართველები**: 225; ქართველთა მოქცევა 243, 244; ქართველთა სოფლების მკვიდრნი 218; ქართველი ტომები 87, 94, 151, 273; ქართველი ტომები ებიფანე კვიპრელის თხზულებებში 39—42; ქართველთა სამწიგნობრო ეკრა ათონის მთაზე 146.
- ქართლი**: 80, 162; ქართლის მოქცევა 198, 199, 209; ბართლომეს ქაღაგება ქართლში 214; ქართლის კათალიკოზის ხელთდასახმა ანტიოქიაში 217, ხელთდასახმა ქართლში 218; ორშეფიანობა ქართლში ქართული წყაროების მიხედვით 163; ქართლში იპოვება თვალის იახლისი (იასპინი) 44. იხ. აგრეთვე აბერია.
- ქარინდა**, მღინარე: 122.
- ქეგერი**, ადგილი ლაზეთის სანაპიროზე 87.
1. **ქერონესოზი** (ანუ ქერსონესოზი), ყირაში. ახლანდელი სევასტოპოლის

მიღამობებში: 114, 156.

2. **ქრონოსი**, ნიკომედიის ახლოს: 105.

ქრჩი: მის ადგილას იყო პანტიკაეიონი 155. — **ქერჩის სრუტე** 155, 159.

ქოახეხი, მდინარე: 122.

ქრისოპოლი, სკუტარი ანუ ახლანდელი უსკიუდარი 105, 147.

Christ W: 21, 34, 45, 59, 60, 180.

ქრისტიანული ეკლესია: 248.

ქრომატიუსი, აკვილის ეპისკოპოსი: 200.

ქრონოზი, მდინარე: 116.

ქსენოფონტი, ბერძენი ისტორიკოსი (444—354 წ.წ.): 151, 153; ვრცლად წერს მოსინიკების შესახებ 152; მოგვითხრობს ტრაპეზუნტის დაარსების შესახებ 148.

ქსერქსე, სპარსეთის მეფე: 147, 152.

ქსთილინოზი, ბიზანტიელი მწერალი XI საუკუნისა: მის თხზულებაშია დაცული დიონ კასიოსის ცნობა ალბანების ანუ ალანების შესახებ 158.

ლადირნი, მთა: 34.

ლაზა, ქალაქი: 235.

ლობაზიანოზ, **ლობაზონ** (გუბაზი), **ლაზეთის** მეფე: 252.

შაუზნიშვილი თინა: 8, 84, 151, 275.

უაუზნიშვილი ხ.: 39, 44, 66, 67, 92, 96, 178, 181, 184; მისი სტატია დიონკურიის შესახებ 154.

უიზილ-ირმაკი, მდინარე: 151. იხ. პელისი.

უირიში: 156.

უზბანეიშვილი ხ.: 177.

უზბანი, მდინარე: 81, მის ჰიპანისთან ითვლებენ 155.

შაბური, სპარსეთის მეფე შაბურ II, (310—379 წ.წ.): 89, 90, 91, 100, 126, 142, 161; ურთიერთობა ბიზანტიასთან 124, 127; ურთიერთობა

ბა არმენიასთან 128, 129, 130; განაწყნდა იბერიის გაყოფის გამო 130; მან იმპერატორს გაუგზავნა ელჩად არშაკი 139; მის უპატიოსნებაში ბრალს სდებს ვალენტი 141; ლათინური წყაროებით მის ჰქვია „საპორ“, სომხური წყაროებით — „შაუპ“ 145.

შავი ზღვა: 149, 150, 152, 156, 163; მის მოყვანილობას სვეითურ მშვილდს ადარებენ 148, 157; შავი ზღვის სანაპიროები 87, 103, 164; შავ ზღვაზე თევზის მომარაგება 158.

შავიზღვისპირეთი: 78, 95.

შავთა: 221.

შაირამი: 31.

შანი მ.: 36.

შაუმი: 91, 145; იხ. შაური.

შვარცი ცდ.: 32.

შირაქის ველი: 160.

შტანი მ., გერმანელი ისტორიკოსი: 75.

შუამთა: 247, 248.

ჩერიანი ა.: 194.

ჩუბინაშვილი გ., აკადემიკოსი: 247.

ჩრდილოეთი ცვროპა: 157.

ჩრდილოეთის ვარსკვლავი, რელიგიის თანავარსკვლავედი 148.

ციცერონი: 78.

Caeso Parentino: 176. იხ. კენე პარენტი.

ცხუმი: 117.

ვათე, **ლაზთა** მეფე: მან კონსტანტინეპოლში ქრისტიანობა მიიღო 523 წელს 251.

წერეთელი გიორგი, აკადემიკოსი: 91, 276.

შანები: 71, 88, 89, 174, 177, 178; შათი ურთიერთობა ბერძნებთან 10; კანები ბიზანტიის ჯარში 170, 171, 172, 173; კანების ლეგიონის შეთ-

- ურის სიკვდილი 123, 124; მსჯელობა ხინკების, მოხინკების და ქანების შესახებ 152; ქანების ტომი — ძირითადი მოსახლეობა ტრაპეზუნტის იმპერიისა 8.
- ქანთა**: 163, 176.
- ხაზანთა**: 174.
- ხალღები, ქალღებნი**: სემის შთამომავალი არიან 16; მათ აქვთ საეკლესიო ენა 18; აქვთ დამწერლობა 17; ქალღები — ვარსკვლავთმროცხველები 24.
- ხალიბები**: 9, 88, 110, 151, 152; იფეტის ტომი 13; იხუნებთან სემის მოდგმაში აგრეთვე იაფეტისაში 40; მათი საეპოქოისის ლოკალიზაცია 151; მათ შემოხლად არიან იბერები 34.
- ხადან**: 174. იხ. ხიჯა.
- ხიჯა**: ნიკ. აღონკის მიხედვით ხადან 174.
- ხონიტები**: სპარსელების მოსახლდერ და მოკავშირე ტომი 145; ხონიტების შეფუა გრუმბატო 100.
- ხმელთაშუა ზღვა**: 157; ჩვენი ზღვა 119.
- ხოსრო**, სპარსთა მეფე ხოსრო I ანუ შირვანი 531—579 წ.წ. 54.
- ხოსროდუზტი**, სომეხთა მეფის ტიტულატის და: 71.
- ხუც ეთიოპელი**, ნებრაჰის შამა: 11.
- ჯაფანთელი** ივ., აკადემიკოსი: 66, 69, 74, 80, 90, 91, 92, 152, 155, 158, 162, 163, 184, 197, 199; მისი აზრი სამეფო ზელსუფლების შემკვიდრებოთი წესის შესახებ 249, 250; იუროპაბის შესახებ 253, 260; თემისტოლის შესახებ 51; ტრაპეზუნტის საეპისკოპოსოს შესახებ 8, 9; „საქართველოს ისტორიული რუკა“ 87.
- ქანთაშვილი** მოხ: 44.
- ქანაშა** ხ., აკადემიკოსი: 82, 152.
- ქიქები**: მათში არსებული შველებლობა 41—42.
- ქიქია** ხ., პროფესორი: 160.
- მალანები** (ანუ აღანები): 114, 116, 117, 156, 157, 161.
- მალისი**, მღვინარე: 88, 110, 149, 151.
- მამადანი**, ქალაქი ირანში: 160.
- მამბურტი**: 94.
- მარნაჯი** ა: 7, 9, 10.
- მარბიები** (მოთოლ.): 107, 149.
- მებროსი**, მღვინარე: 104.
- მეკატე** მილეტელი, ბერძენი ლოგოგრაფოსი VI—V საუკუნისა: 78, 106, 148, 152; იგი იხუნებს მაკრონებს 152.
- მეცხა** (მოთოლ.): 104.
- მელადოზი**, ბერძენი გრამატიკოსი აბ. წ. V საუკუნისა: 229.
- მელდჰოზტი**: 104, 115.
- მელში** რ.: 19.
- მემონი**, ქალაქი იტალიელთა ქვეყანაში; იგი დაასრულეს არგონტიტებმა 241.
- მენიობები**, ტომი: 84, 85, 89, 112; მკვლევართა აზრი მათი ვინაობის შესახებ 154, 155; მათი ურთიერთობა რომთან 274.
- მენიობია**: 84.
- მეტანოზი**, ეგვიპტის პროვინცია: 172.
1. **მერაკლე**, გვირი: მისი ვაჟია ტლეპოლემოსი 27; მისი ტრფობა ჰელასადში 31. იხ. ქერკულესი.
2. **მერაკლე**, ბიზანტიელი სარდალი V საუკუნისა: 261, 262.
- მერაკლია** (ბლანდელი ერეკლი), ქალაქი: 108, 148.
- მერაკლია**, ქალაქი სპარსეთში: 122.
- მერეუზი** გ.: ამიანე მარკელინეს „ისტორიის“ გამოცემის მონაწილე 95, 98, 164.
- მერეულესი**: 105, 111, იხ. მერაკლე-მერეუზი: 29.
- მერეოზია**: კუნძულია 114; ახლან

- დედ სტანიცა ტვანსკაიას ადგილას ვარაუდობენ 156.
- ბერმუნთი**, ადგილი: 171.
- ბერმუპოლიხი**, ქალაქი: 170, 171.
- ბეროდე აგრაბა**, იუდეველთა მეფე (29—93 წ.წ.): 274.
- ბეროდოტე**, ბერძენი ისტორიკოსი (484—425 წ.წ.): 147, 150, 151, 152, 157, 159; ბიზანტიონის დაარსების მეგარელებს მიაწერს 147; მის წყალობით გავრცელდა ლეგენდა კოლხთა ეგვიპტური წარმოშობის შესახებ 153; მისი ცნობა კოლხთა წინადაცვეთის შესახებ 274.
- ბეზხოუსი**, ტრიბუნი 277.
- ბიზოხი**: აქ დგას აბაზგების რაზმი 170, 171, 172.
- ბიდატიუხი**, ესპანელი ქრონისტი: 277—278.
- ბიეროკლე**, ბიზანტიელი გრაფიტიკოსი IV საუკუნისა: 45.
- ბიერონიშე**, ბიზანტიელი ჰეცნიერი IV—V საუკუნისა (348—420 წ.წ.): მისი გაღმოცემა ტიბარელების შესახებ 26—27; მისი ცნობა გელასი კესარიელის შესახებ 180; მისი მეგობარია რუფინუსი 200.
1. **ბილა**, **ბილახი** (ადგილი?): 105; ზოგ შეკლევარს მდინარის სახელი ჰგონია 147.
2. **ბილა**, **ბულა**: პერაკლეს ტრფობა მისდამი 31.
- ბილგენფელდი** **ბ.**: ნიკეის კრების მასალების გამომცემელი 2.
- ბიშერიოხი**, ბიზანტიელი რიტორი და სოფისტი IV საუკუნისა: 53.
- ბიშანხი**, მდინარე: ჩამოუდის პანტიკაპეიონს 113; მის აიგივებენ ყუბანთან 155.
- ბირკანები**, ტომი: 83, 228; სემს შთამომავალი არიან 17; მათში არსებული ჩვეულება მოხუცთა მოკვლისა 26. — **ბირკანი**: ქართველების სატომო სახელის დაკავშირება ბირკანთან, ვირქთან 83.
- ბირკანეთი**: 43. იხ. გორგანეთი. — **ბირკანია** 159.
- ბირკანელნი**: ბირკანელთა მეფე 275, 276.
- ბირშეფელი** **ო.**: 168.
- ბისოხ ნახადაგური**, **ბისუ ღიმენი**, **იხულიმენი** (Ἰουλιανὸς) 20, 32, 175, 176, 178. იხ. ისულიმენი.
- ბისპალისი**, ქალაქი ესპანეთში: 278.
- ბისპანელნი**: 171.
- ბისტროხი**, **ისტროხი** (ქალაქი): 118.
- ბიშერიტები**, ტომი: 225.
- ბიშეროხი** („ილიადის“ და „ოდისეის“ ავტორი): 27, 147.
- ბონიგმანი** **ერნ.**: 183, 184, 185; მისი აზრი ნიკეის კრების მონაწილეთა სიის შესახებ 2.
- ბონორი**, **ბონორიუხი** (რომის იმპერატორი): 242.
- ბუნები**, ტომი: მათ მასაგეტებთან აიგივებს პროკოპი 159; ბუნები და ალანები 164; ბუნები-კიდარიტები 254, 257, 262.
- Hussey R.**, სოკრატე სქოლასტიკოსის გამომცემელი: 229.
- ბულა** იხ. 2. ბილა.

Addenda et corrigenda

გვ.	სტრიქონი	სწორია	უნდა იყოს
5	22	<i>Πισοῦτος</i>	<i>Πισοῦτος</i>
5	32	<i>Πισοῦς</i>	<i>Πισοῦς</i>
12	I, 17	unde	unde
17	I, 13	es Asarmot	et Asarmot
22	23	დოგმატური	დოგმატური
26	18	<i>οἰωνοῖς</i>	<i>οἰωνοῖς</i>
28	28	ჭუბუ	ჭუბუ
29	8-9	<i>Ἔκδοξ</i>	<i>Ἔκδοξ</i>
32	15	Werke	Werke
38	24	„იმ	—„იმ
158	15	თავის	თევის
160	31	უკავშირებდა	უკავშირდება
163	18	159	152
164	27	<i>dignitatum</i>	<i>dignitatum</i>
165	29	დამარცხებულნი	დანარცხებულნი
166	25	სვეტებთან	სვეტებთან
167	6	ალაგან	ალაგას
168	23	სირვილით	სურვილით
169	7-8	მეშვეობით	მეშვეობით, ბოლო დედა- კაცებმა დედოფლის მეშ- ვეობით
236	16	ყველ ზერ	ყველაფერ
246	16	კესარელის	კესარიელის
253	23	ტექტთან	ტექსტთან

170 გვერდის მეხუთე სტრიქონს დავმატოს: გ. ოსტროგორსკის წიგნის უკანასკნელ, ინგლისურ, გამოცემაშიც იგივე თარიღია ნაწარაუდგვი: „*Notitia dignitatum* which dates from the first half of the fifth century“ (*History of the Byzantine empire*. Oxford 1956, გვ. 25).

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედ.-საგამომც. საბჭოს დადგენილებით

*

გამომცემლობის რედაქტორი ე. შალამბერიძე
ტექნორედაქტორი ნ. ჯაფარიძე
კორექტორი ალ. გამყრელიძე

შეკვეთის № 1887

უე 03311

ტირაჟი 1000

გადაეცა წარმოებას 11/IV-61 წ., ხელმოწერილია დასაბეჭდად 21/XI-61 წ.
ანაწყოების ზომა 6×10. ქალაქის ზომა 60×92¹/₁₆. ნაბეჭდი თაბახი 19,8.
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 19. სააგროო თ. 18,5; ქალაქის ფ. 9,9.

ფასი 1 მან. 40 კაპ.

თბილისის საბელშოფო უნივერსიტეტის გამომცემლობის სტამბა,
თბილისი, ი. ჯავახიძის პროსპექტი, 1.

Типография Издательства ТГУ,
Тбилиси, проспект И. Чавчавадзе, 1.

საქართველოს შესახებ არსებული უცხოური ჟურნალების კომისიის
გამოცემანი

წიგნი I: თ. ყაუხჩიშვილი, ჰეროდოტე. თბ. 1960.

წიგნი II: ნ. კეჭალმაძე, არიანე. თბ. 1961.

წიგნი III: ვლ. ფუთურიძე, სპარსული ისტორიული საბუ-
თები. თბ. 1961.

წიგნი IV: ა. გამყრელიძე და ს. ყაუხჩიშვილი, გე-
ორგიკა, ტომი პირველი. თბ. 1961.

წიგნი V: ნ. შოშიაშვილი, გრიგოლ აკანელის მოისართა
ტომის ისტორია. თბ. 1961.

წიგნი VI: ნ. ჯანაშია, ლაზარე ფარპეცი და მისი ცნო-
ბები საქართველოს შესახებ (იბეჭდება).

წიგნი VII: ეთ. სიხარულიძე, იაკუთის ცნობები საქარ-
თველოს და კავკასიის შესახებ (იბეჭდება).

წიგნი VIII: ი. ცინცაძე, ძველი რუსული წყაროები (XI—
XVI ს.ს.) საქართველოს შესახებ (იბეჭდება).